

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 06845

PARIZ, A SHTOT FUN FRONT

Alfred Grant

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אלפרעד גראנט

פארלאג פארין

1958

Alfred GRANT :
PARIS, A SHTOTT FOUN FRONT
(Paris, ville du front)

הילע געצייכנט : משהקע באהעלפער
פאטאס אויפגענומען : יצחק צוקערמאן
געזעצט : ל א ז א ר ו ו י י ן

עס איז געדרוקט געווארן פון דעם בוך א
ספעציעלע אויפלאגע אין 200 עקזעמפלארן.
נומערירט פון 1 ביז 200.

PRINTED IN FRANCE

דעם אַנדענק

פון מיין ייגסטן ברודער, היים צוקער, גע-
פאלן אין שלאכט קעגן פאזיציע, אין דע-
צעמבער 1936, ביי מאָרד, אין די רייען
פון די אינטערנאַציאָנאַלע בריגאָדעס פון
דער רעפובליקאַנישער אַרמיי אין שפּאַניע

און פון אַלע מייע אומפאַרגעסלעכע קאַמפּס-
חברים פון דער יידישער ווידערשטאַנד-
באַוועגונג אין פּאַנאַקרייך, געפּאַלענע אין
וונדער געמיינזאַמער שלאכט קעגן נאַציעם.

פארווארט

אין דער לאנגער, פינצטערער נאכט, וואס האט איינגעהילט די אקריר פירטע אייראפע, איז די ווידערשטאנד־באוועגונג געווען דער העלער שטערן, וועלכער האט אנגעזאגט, אז די זון וועט אויפגיין. זי האט דערנענטערט דעם סוף פון דער נאכט, ווייל זי האט געוויזן דעם וועג, וואס פירט ארויס פון דער פינצטערניש — דעם אנטשלאסענעם, צילבאווסטן קאמף.

אין דער געשיכטע פון דער אייראפעאישער ווידערשטאנד־באוועגונג, באזונדערס אין דער פראנצויזישער, וועט אונדזער קליינער, איינגעוואגן דערטער יידישער ישוב פארנעמען א חשוב פלאץ. עס איז א גרויסער, היסטארישער פאקט: אדאנק א גאנצער ריי אביעקטיווע און סוביעקטיווע סיבות איז די דאמינירנדיקע דערשיינונג אין אונדזער יידישן ישוב אין פראנקרייך, ביי דער גאנצער גרויל און פיין און ביי אלע שווערע קרבנות, געווען נישט דער אומקום, נאר דער ווידערשטאנד.

אין א לאנד, ווו די פרייהייטס־טראדיציעס זענען אזוי טיף פאר־ווארצלט; ווו דער ארבעטער־קלאס האט פארנומען דעם אויבן־אין אין אנטפראשיסטישן קאמף און אין דער שלאכט פאר נאציאנאלער באפריי־אונג; ווו די יידישע אייגעוואנדערטע עלעמענטן זענען צווישן ביידע וועלט־מלחמות אנגעקומען אנגעלאדענע מיט לאנגיאריקע רעוואלוציאנע־רע קאמף־געווינהייטן; ווו די אנפירנדיקע בירגערלעכע כוחות, סיי צווישן נישט־ייִדן, ווי צווישן ייִדן האבן בהדרגהדיק זיך אפגעריסן פון די ברייטסטע שיכטן פון פאלק — אין אנבליק פון אויפשטייגנדיקן און דראענדיקן היטלעריזם — אין דעם דאזיקן לאנד האט דער ווידערשטאנד דאמינירט אין דער אנטוויקלונג פון די געשעענישן.

אונדזער צאלמעטיק קליינער ישוב פארנעמט דורך זיין קאמף א בכבודיק ארט אין דער געשיכטע פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, ווייל ער האט פארשריבן, אונטער דער אנפירונג פון די יידישע פראגרעסיווע טוער, אומצאליקע און רומפולע בלעטלעך פון גבורה און מוט אינעם

געראנגל פאָר דער באַפרייאונג פון פראַנקרייך, פאָר דער פאַרניכטונג פון היטלעריזם.

דער צוקונפטיקער געשיכטע־שרייבער פון דער דאָזיקער טראַגישער אָבער העלדישער עפאָכע פון פראַנקרייך וועט זיכער אָנערקענען דאָס חשובע פּלאַץ, וואָס די יידישע רעזיסטאַנס האָט פאַרנומען אין דעם אַנטי־היטלעריסטישן קאַמף.

אין ביידע זאַנעס, וועמענס גרענעצן די דייטשע חיילות האָבן איינ־געשטעלט, צעשניידנדיק דאָס לאַנד אין צוויי טיילן — אין דער צפון־זאָנע אין פאַריז און אין אַנדערע שטעט, ווי אויך אין דער דרום־זאָנע אין צענדליקער שטעט, ווי ליאָן, גרענאָבל, מאַרסעיל, טולוז, פעריגע, ליי־מאַזש, פּאַ, אַזשען, סע־זשערווע, ניס, ראָאָן א"א — איז אַנטשטאַנען אַ מאַסנהאַפּטע ציווילע און מיליטערישע אַוטעווערדישע ווידערשטאַנד־באַ־וועגונג, וואָס האָט אין אָנהויב געטראָגן דעם נאַמען „סאַלידאַריטעט“ און דערנאָך: „פאַרבאַנד פאַר ווידערשטאַנד און קעגנזייטיקער הילף“. זי האָט אַרומגענומען פאַרשידענע געביטן: אומלעגאַלע פרעסע אויף יידיש, פראַנצויזיש און דייטש; קאַנקרעטע סאַלידאַריטעט־מיט־די־קרבנות פון טעראָר און אויך באַוואַפנטער קאַמף, געפירט דורך ספעציעלע קאַמפ־אַפטיילונגען.

זי האָט אַרויסגעוויזן אַן אומגעהויערן סכּום מוט, קרבנות־גרייטקייט, העראַאיזם, הונדערטער פון אירע קעמפער און העלדן זענען געפאלן אין שלאַכט מיטן פּנים צום שונא, אָדער זענען אומגעקומען אין די טויטן־לאַגערן, אָנגעזעען איז אויך די צאָל פון די, וואָס האָבן געהאַט דאָס גליק צו דערלעבן ביזן זיג.

די דאָזיקע עפאָייע וואָרט נאָך אויף אַ היסטאָריקער, וואָס זאָל פון די אָנגעזאַמלטע מאַטעריאַלן און די נאָך אומבאַקאַנטע בלעטלעך באַ־שאַפן דאָס אומשטערבלעכע ווערק, ווירדיק די גרויסע געשעענישן, אַנשרייבן די אומצאָליקע קאַפּיטלעך איבערן געראַנגל, וואָס איז גע־פירט געוואָרן אַן איבערייס, איבער די טאַג־טעגלעכע, כּסדרדיקע ווי־דערשטאַנד־מעשים קעגן די נאַצישע אַקופאַנטן און זייערע משרתים פון ווישי און פון „אוזשיף“ (יודען־ראַט).

אונזערע זכּרונות פרעטענדירן בשום אופן נישט צו זיין אַט די גע־שיכטע פון דער גלאַרייכער יידישער רעזיסטאַנס. זיי זענען אויך נישט קיין ליטעראַרישע טראַנספּיגוראַציע פון די היסטאָרישע פאַקטן, דאָס זע־נען מעמואַרן, ווערק פון זכּרון, און זכּרון איז אַ סוביעקטיווער ענין. נישט יעדער מענטש פאַרצייכנס אין זיין זכּרון די זעלבע דערינערונגען פון דער זעלבער עפאָכע.

אונזערע ממואַרן שילדערן אויטענטישע פאַקטן פון לעבן, די ער־טער און די אַנטיילנעמער זענען פאַרצייכנס מיט זייערע נעמען, די פאַקטן אַנשוויקלען זיך אויפן פאַן פון די געשעענישן, וואָס האָבן זיך אָנגעהויבן מיטן אויסברוך פון קריג, אין סעפטעמבער 1939 און זיי פאַר־ענדיקן זיך גענוי 5 יאָר שפעטער מיט דער באַפרייאונג פון פאַריז.

דאָס זענען באַשרייבונגען געזען דורכן שמאַלן פענצטער פון אונז דזער קאַמפּפּאַסטן אין פּאַריז. מיר האָבן אויסשליסלעך פּאַרצייכנט אייַ בערלעבונגען, באַגעגענישן, אַקטן, צו וועלכע מיר האָבן געהאַט אַ פּער־זענלעכע שייכות; מיר האָבן דערמאָנט קעמפּער, מיט וועלכע מיר האָבן זיך געטראָפּן פּערזענלעך אין דער אַרגאַניזאַציע. נאָר אין איינצלנע פּאַלן ברייטערן מיר אויס דעם דאָזיקן ראַם, כּדי צו מאַכן פּאַרשטענדלעכער אונדזער שילדערונג.

עס ווערן נאָמענטלעך דערמאָנט 273 געזעלשאַפטלעכע טוער און ווידערשטענדלעך. די צאָל שטעלט מיט זיך פאַר נאָר אַ ברוך־טייל פון דער אומצאָליקער מאַסע, וואָס איז געווען איינגעשלאָסן אין דער ווידער־שטאַנד־באַוועגונג.

אין דער ווירקלעכקייט איז אונדזער קאַמפּפּאַסטן נישט געווען עפעס אַנדערש ווי **איינ** אָפּשניט, **איינ** באַריקאַדע פונעם גרויסן אַנטי־פּאַשיסטישן פּראָנט, וואָס האָט זיך געצויגן דורך לענינגראַד, מאַסקווע און סטאַלינגראַד, דורך וואַרשע, ביאַליסטאָק און ווילנע, דורך פּראַג, אַמ־סטערדאַם, בריסעל און פּאַריז. פּאַריז, איינע פון די שטעט פונעם פּראָנט, וווּ עס האָט זיך אויסגעווירקט די טאַטאַלע מלחמה פון דייטשן מיליטאַר־ריזם און וווּ עס איז אויך אויסגעוואַקסן אַ האַרטנעקיקע און אַנטשלאַ־סענע פּראַנצויזישע רעזיסטאַנס, אין וועלכער, מיר, יידן האָבן פּאַרנומען אַן אָנגעזעען אָרט.

די סיבות, וואָס האָבן אונדז באַווויגן צו פּאַרשרייבן די דאָזיקן זכּרונות אין דער איצטיקער צייט, זענען קודם־כל דער באַגער צו באַטייליקן זיך מיט אונדזער באַשיידענער גבית־עדות אין דעם דענקמאַל לכּבוד דער העראַיאישער פּאַרגאַנגענהייט פון אונדזער פּאַרגרעסיווער באַוועגונג.

אונדזער ווונטש איז אויך, אַז דער אָנגעזעענער חלק פון די איינגע־וואַנדערטע יידן אין דער ווידערשטאַנד־באַוועגונג פאַר דער באַפּרייאונג פון לאַנד זאָל נישט מיט דער צייט פּאַרטוקלט ווערן.

די דאָזיקע בלעטלעך זענען אויך געשריבן געוואָרן, כּדי צו העלפּן פּאַרוואַרפּן אַ בריק צווישן דער פּאַרגאַנגענהייט און דער צוקונפּט אין אַ צייט, ווען דער דייטשער מיליטאַריזם הויבט זיך צוריק אויף שטופּנווייז, עטאַפּנווייז פון דער מּפּלה, פון דער קאַפּיטולאַציע, און זיין געשפּענסט הייבט שוין ווידער אָן צו וואַרפּן אַ שאַטן אויף אייראָפּע.

אין אַזאַ צייט איז אונדזער הייסטער ווונטש, אַז אונדזער גבית־עדות איבער אומענטשלעכן גרויל און איבערמענטשלעכער גבורה, אַז די אָנגעזאַמלטע דערפּאָרונג אין קאַמפּ זאָלן ווערן אַ באַשיידענער ביי־שטייער לטובת דער פּאַרזיכערונג פון אונדזער צוקונפּט.

דער מחבר.

פּאַריז, נאָוועמבער 1958.

קאפיטל איינס :

די אנגאזשירונג

וויפל זענען מיר דאָרט געווען ביים רעקרוטיר-ביראָ פון דער פראַנץ ציווישער אַרמיי, סוף אויגוסט 1939?
ווער האָט דען געקאָנט ציילן דעם עולם, וואָס איז געשטאַנען אויף דער גאַס, אַז יעדעס מאָל, ווען אַ גרופע מענטשן פלעגט איינגעשלונגען ווערן דורך דער טיר פון אַריינגאַנג, פלעגט דאָך די ריי אויף דער גאַס בלייבן פונקט אַזוי ווי פריער.

זיי פלעגן דאָרט אַריין אין דער קאַזאַרמע רעאי אפּשר צו צוואנציק, אפּשר צו פינף און צוואנציק, זיי פלעגן אַרויס בערך אין אַ האַלבער שעה אַרום דורך אַן אַנדערער טיר, אַביסל ווייטער און צוריקקומען צו דעם כּסדר זיך פאַרויסרוקנדיקן צוג, צו וועלכן עס פלעגן פון הינטן כּסדר צור קומען פרישע מענטשן. זיי פלעגן צוריקקומען, כּדי אונדז איבערצוגעבן, ווי עס איז צוגעגאַנגען אין ביראָ.

דער עולם האָט זיך שנעל געפילט היימיש. מען האָט געשמאַק געשמועסט. יעדער איינער האָט געהאַט זיין סיבה צו אַנגאַזשירן זיך אין דער פראַנצויזישער אַרמיי. אַלע צוזאַמען האָבן באַגריפּן, אַז עס איז אומעגלעך עס נישט צו טון. זעלבסט-פאַרטיידיקונג אָדער קאַלעקטי-ווע פאַרטיידיקונג — עס איז נישט וויכטיק געווען די דיסקוסיע אין דעם מאַמענט, עס איז געווען נויטווענדיק זיך צו פאַרטיידיקן.

די באַזונדערע גרופעס האָבן געמאַכט דעם איינדרוק, ווי דער צוג וואַלט באַשטאַנען פון באַזונדערע טיילן, אָבער דאָך איז עס געווען איין לאַנגע ריי.

איך האָב זיך אויך געפונען אין אַ גרופע. פאַר אַסך מענטשן בין איך געווען באַקאַנט. די דריי יאָר, וואָס איך האָב פאַרבראַכט ביי דער

אויפנאמע פון קראנקע אין דער פאלקס־קליניק, אויף 75, רי דע טירען, האָבן פון מיר געמאַכט אַ קהלשע פיגור. טייל האָבן אויך געקאָנט מיין פּאַליטישע טעטיקייט, אין די פּאַטראָנאַטן, אין אַרבעטער־אַרדן, אין דער פּאַלקס־הילף.

— דו ביסט אויך דאָ?

— פאַרוואָס זאָל איך זיין אַן אויסנאַם?

— און די פּאַלקס־קליניק?

— מ'דאַרף שטענדיק אויסקלייבן דאָס וויכטיקסטע אין לעבן. אגב, באַדראַט די מלחמה די מענטשן ווי די אינסטיטוציעס.

עס נעמען פאַלן פּאַטריאַטישע רייד. די פּראַנצויזישע רעוואָלוציע, די פרייהייט, פּראַנקרייך איז אַ וויל לאַנד, אַ טייער פּאַלק... אָבער נישט אַלע, ווייט זיך אַרויס, זענען געגאַנגען זיך אַנגאַזשירן מיט ענטזויאַזם. פאַר אסך איז פּראַנקרייך געווען „דער 5טער שטאַק“, דאָס טרערן־אינדזל פון דער פּאַליציי־פּרעפּעקטור, באַזונדערס פאַר די אַנטלאַפּענע פון פּוילישן אָדער רומענישן פּאַשיזם. זייערע חלומות וועגן פרייען פּראַנקרייך זענען צעשטערט געוואָרן דורך די ווילקירלעכע מושלים פון די פּאַפּירן־געבער, באַזונדערס בעת דער הערשאַפט פון לאַוואַל און טאַרדיע.

פאַר אַנדערע איז פּראַנקרייך געווען דאָס לאַנד, וווּ זיי האָבן איבער־געלאָזט דאָס געזונט ביי דער מאַשין, אַרבעטנדיק אומלעגאַל אין אַ בוי־דעם־שטיבל. זייערע פּאַרדינסטן זענען געבליבן אין די קעשענעס פון די „מאַכערס“, וועלכע האָבן געלעבט ווי פּאַראַזיטן אויפן עמיגראַנט, אַן ווויך און אַרבעטסרעכט. מיט די פּאַרשידענע תּירוצים האָבן די דאָזיקע לייט אַרויסגענאַרט די אויסגעהאַרעוועטע פּראַנקן. נישט געקוקט אָבער אויף די תּירוצים פון די „מאַכערס“, זענען די אויסווייזן געבליבן אויסווייזן.

ווען דער פּאַליצייאַנט ביי דער קאַזאַרמע האָט אונדז העפלעך געבעטן צו דיסקוטירן אַביסל שטילער, האָט איינער מיר פּאַרטרויט:
— דאָ איז ער העפלעך, אָבער דאָרט, אויפן „5טן שטאַק“, דאַרפסטו אים הערן. נו, יא, דאָ דאַרף ער מיך אויף צו שלאָגן זיך פאַר „זיין“ פּראַנקרייך.

— איר דאַרפט אַזוי נישט רעדן — רופט זיך אַן אַן אַנדערער. — „זיין“ פּראַנקרייך איז היינט אונדזער אַלעמענס פּראַנקרייך. מיר טוען דאָס נישט פאַרן פּאַליצייאַנט, אָדער פאַר דער פּרעפּעקטור, נאָר קעגן היטלערן. אויב מ'זאָגט, אַז יעדער אויסלענדער האָט צוויי פּאַטערלענדער, זיין אייגנס און פּראַנקרייך, איז אונדז, עמיגראַנטן פון די פּאַשיטישע לענדער, באַזונדערס טייער דאָס פּראַנקרייך פון די מענטשן־רעכט.

דער לעצטער האָט מן הסתם געהאַט אַ פּאַליטישע דערציאונג. עס האָט זיך טאַקע אַנטוויקלט באַלד אַ דיסקוסיע אויף פּאַליטישע טעמעס. איינער האָט געהאַלטן, אַז „פאַרי סוואַר“ איז געווען גערעכט — דאָס האָט דער ראַטנפאַרבאַנד אַרויסגערופן די מלחמה דורך דעם פּאַקט מיט דייטש־

לאַנד. אויף דעם האָט אַ צווייטער געענטפערט, אַז דער ראַטנפאַרבאַנד האָט געמאַכט אַלע באַמיאונגען צו שאַפן דעם אַנטי־היטלערישן בלאַק און דאָס — זינט דעם וויזיט פון לאַוואַלן אין 1935 אין מאַסקווע, נאָר די פראַנצויזישע רעאַקציע האָט געזוכט אויסצושפּילן היטלערן קעגן איר פראַלעטאַריאַט פון איין זייט און קעגן דעם ראַטנפאַרבאַנד פון דער צווייטער זייט. די עקזיסטענץ פון ראַטנפאַרבאַנד — האָט ער צוגעגעבן — איז אַ גאַראַנטיע פאַר אונדזער צוקונפט און פאַר דער מפּלה פון פּאַשיזם. נישט אַלע זענען געווען איבערצייגט אין דעם. דער ליענער פון „פאַר־רי סוואַר“ האָט געצוקט מיט די אַקסלען:

— אַז מ'וועט לעבן, וועט מען זען.

פון אַ נעבנדיקער גרופע האָט מען גערעדט נאָך העכער פאַר אונדז. זייער טעמע איז איבערגענומען געוואָרן דורך אַלעמען.

מען האָט געשמועסט וועגן דער אַנגאַזשירונג, וואָס מ'שרייבט אונטער אינעווייניק, אין ביוראַ: „פור לאַ דירעי דע לאַ גער“ — אויף דער צייט פון דער מלחמה, הייסט עס.

— און אַז די מלחמה וועט דויערן פינף יאָר, בין איך אַנגאַזשירט אויף אַזאַ לאַנגער צייט? — ווערט אַ ייד אַפגעקילט פון זיין חשק אַרייַן צוגיין אין ביוראַ.

— פאַראַן מענטשן — וואַרפט איינער אַריין — וואָס זענען שוין אַנגאַזשירט זינט 1936 און זיי זעצן פאַר. דער זעלבער שונא, וואָס איז געקומען קיין שפּאַניע — דער פּאַשיזם — גייט אויף פראַנקרייך. עס איז געקומען די צייט, אַז דער קאַמף פון די רעפּובליקאַנישע מיליציאַנערן זאָל זיך ווייטער ציען, נישט געקוקט אויף דער מפּלה. זייער היסטאָרישע אַנגאַזשירונג — די ערשטע קעגן היטלערישן פּאַשיזם — דאַרף זיין אַ לערע.

מיין ריי איז אַנגעקומען אַרייַנצוגיין אין ביוראַ פון דער קאַזאַרמע רעאי. מ'האַט מיך דאַרט אינעווייניק געוויגן, געמאַסטן און דערקלערט „פעאיק צום מיליטער־דינסט“. דאָן איז געקומען די הויפט־פאַרמאָליטעט: דאָס אונטערשרייבן די אַנגאַזשירונג. פאַר מיר האָט נאָך איינער גע־פרעגט זיין שכן:

— ווי מיינט איר, כ'וועל אַרויס אַ גאַנצער?

— איר דאַרפט נאָר זען, אַז היטלער זאָל נישט אַרויס קיין גאַנצער, וועט איך שוין גוט זיין.

פאַר מיר איז די אַנגאַזשירונג געווען נישט מער ווי אַן אַפיציעלע פאַרמאָליטעט. אין דער ווירקלעכקייט האָב איך זי אונטערגעשריבן נאָך מיט 9 יאָר צוריק, אין נאַנסי, ווען כ'בין אַרייַנגעטרעטן אין דער סטודענט־טישער רעוואַלוציאַנערער באַוועגונג.

אַ חברטע פון מיין גימנאַזיע, וואָס איז געקומען שטודירן צוזאַמען מיט מיר פון פּוילן, האָט מיר דאָן געמאַכט אַ פאַרווורף, אַז איך דאַרף זיך נישט פאַרנעמען מיט פּאָליטיק אַזוי לאַנג, ווי איך האָב נישט געעבן זיך דאָס שטודיום. אויף וואָס אַן אַלטער סטודענט האָט איר דאָן געענט־

פערט, און מיט אונז לאגיק איז נישט פאראן קיין שום פערזאן אין לעבן, ווען מ'זאל זיך קאנען „פארנעמען מיט פאליטיק“. ווען מ'גייט אין גימנאזיע, דארף נישט עקזיסטירן קיין אנדער זארג, ווי צו באקומען די מאט-טורע. אלס סטודענט איז נייטיק צו ווארטן ביון דיפלאם; ווען מ'האט אים שוין באקומען, איז א שאד אים צו פארלירן. אינצווישנצייט האט מען חתונה. ווי קאן א חתונה געהאטער זיך פארנעמען מיט אונזלעכע געפער-לעכע געשעפטן ווי פאליטיק? און ווען ער האט קינדער, איז עס דאך „אומפאראנטווארטלעך“ נישט צו זארגן פאר זיי. און און עס קומען אן די עלטערע יארן, הייסט מען אים איבערלאזן די „נארישקייטן“ פאר יינ-גערע פון אים.

אט אזוי זינגט זיך דאס לידל אין אלע צייטן, אין אלע יארן. ווייל אין הינטערגרונט ליגט די מורא, וואס דער רעזשים ווארפט אן אויף די וועל-כע ווילן זיך פארנעמען מיט פאליטיק, ד"ה מיט אונז פאליטיק, וואס איז געוואנדן קעגן אים.

דאס פאפיר, וואס כ'האב באקומען, האט אנטהאלטן די דעקלעטן פון קריגס-מיניסטער דאלאדיע וועגן דער סיטואציע פון די אויסלענדער אין א מלחמה פערזאן. איך האב אונטערגעשריבן.

פון דאן אן האט מיין ציוויל-לעבן נישט לאנג געדויערט. דעם 4-טן אקטאבער האט מען מיך גערופן אין דער זעלבער קאנזארמע רעאי און מיר איבערגעגעבן דאס צעטל צו לאזן זיך אין וועג אריין: דעם 6-טן אקטא-בער האב איך געדארפט זיך צושטעלן אין מיליטערישן לאגער פון אויס-לענדישן לעגיאן, אין סאטאנע, נישט ווייט פון בורג. אין דעפארטאמענט ען.

מיין פרוי, פאני, האט מיר באגלייט צו דער באן. זי האט דאן גע-שוואנגערט. מיר זענען געשטאנען אויפן וואקזאל און נישט געקאנט פרע-ציוירן אונזערע געדאנקען. עס האבן געדריקט די פראגן, ווען זי ווי אזוי מיר וועלן זיך נאך זען, ווי אזוי וועט זיך אויסוירקן די מלחמה אויף פאניס צושטאנד? וואס וועט זי טון אליין מיט א קליין קינד אויף דער האנט?

דעם ערשטן באווייזן פון דעם, וואס די מלוכה איז אימסטאנד צו טון פאר איר, האט זי שוין געהאט באקומען אנהייב סעפטעמבער, ווען מען האט זי עוואקואירט אין א דארף פון סארטער דעפארטאמענט, צוזאמען מיט הונדערטער אנדערע פרויען אין איר צושטאנד. מען האט זי דארט אריינגעזעצט אין א קעלער-צימער, וואס האט פריער געהאט געדינט אלס לאגער פאר קוילן, אן וואסער, אן אן אויוון, אן די מינדסטע באקוועמ-לעכקייטן. עסן האט מען באדארפט נעמען אין דער קיך, ווו די רייען זע-נען געווען אין לשער. צוויי טעג שפעטער איז פאני צוריקגעקומען קיין פאריז. אויב מען פארנעמט זיך אזוי שיינ מיט שוואנגערע, טא וואס-זשע וועט זיין מיט די אנדערע?

מיר זענען אזוי געשטאנען ביים צוג. דער רעגן האט געטרופט מיט קאלטע טראפנס, וואס דערקוטשען און מאטערן אויס. מען וויל ליבערשט אן אמתן שלאקס־רעגן, נאך וועלכן דער הימל און די נשמה לייטערן זיך אויס.

מיר האבן זיך באַמיט צו טרייסטן איינער דעם צווייטן. זי האט גע' קאנט רעכענען אויף דער הילף פון דער משפחה, פון די חברים. פאני האט מיר צוגעזאגט צו זארגן פאר איר געזונט, צו פארטרעטן מיך אין דיס־פאנסער, וואס איז אַ געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציע און קאָן נישט בלייבן אַ פירונג. איר, פון מיין זייט, האב איר צוגעזאגט רעגולער צו שרייבן. ווען דאָס טירל פון וואַגאַן האָט זיך פאַרקלאַפּט, האָט אַ טרער זיך אַראַפגעקייקלט אויף מיין באַק. מיינע שכנים האָבן מן הסתם זי אַנגענור מען פאַר אַ טראַפּן רעגן.

אינדערפרי האט דער רעגן אויפגעהערט. נאָר די באַן־סטאַציע, וווּ מיר זענען אַנגעקומען, איז געלעגן אין בלאַטע. דער ערשטער צוזאַמענ־שטויס צווישן אונדזערע ציווילע געווינהייטן און די מיליטערישע מנהגים איז פאַרגעקומען אַט דאָ אין דער בלאַטע, נעבן אַ באַראַק, אין וועלכן מען האָט נישט געטאַרט אַריינגיין. די וואַליזקעס האָט מען נישט געהאַט וווּ צו לייגן, אויסער אין דער בלאַטע. די מאַנאַשקעס, וואָס מען האָט אונדז געגעבן צו טרינקען קאַווע, זענען געווען שמוציק און פעט. אויסוואַשן האָט מען זיי געקאָנט נאָר מיט בלאַטיק וואַסער, אַדער מיט די ברייטע בלעטער פון אַ דערנעבנדיקן בוים. צום גליק האָט זיך די זון באַוויזן און גענומען טריקענען אונדזערע קליידער.

די יעניקע צווישן אונדז, וואָס האָבן נישט דורכגעמאַכט קיין מילי־טער־דינסט, האָבן געמיינט, אַז אזוי דאַרף אויסזען דאָס מיליטערי־לעבן. פאַר די שפּאַניער פון אונדזער גרופּע זענען אַבער די דאָזיקע באַדינגונג־גען געווען פיל בעסער ווי די באַדינגונגען פון לאַגער פון אַרזשעלעס, וווּ זיי זענען געווען אינטערנירט נאָך דעם איבערגיין די שפּאַנישע גרענעץ אין פעברואַר 1939.

מען האָט אונדז שנעל אַוועקגעפירט אין מיליטערישן לאַגער, וואָס האָט זיך געפונען 4 אַדער 5 קילאָמעטער ווייט פון דער באַן־סטאַציע. איך האָב געשלעפּט, אונטער דער שיינענדיקער זון, מיין וואַליזקע און, ווי אַלע אין ענלעכע סיטואַציעס, האָב איך געהאַט חשק זי אַוועקצוואַרפן אין דער בלאַטע. בייטנדיק זי כסדר פון איין האַנט צו דער צווייטער, האָב איך זיך דאָך דערשלעפּט.

מיט גרויס פרייד טאַקע בין איך אַריין אין צימער מיטן אייזערנעם בעטל, אויף וועלכן כ'האַב זיך גלייך אויסגעצויגן, נישט געקוקט אויפן פאַרבאַט. דאָס זעלבע האָבן, אגב, געטון די איבעריקע עלף זעלנער פון צימער. מיר האָבן אפילו נישט געהאַט קיין חשק צו לאַכן איינער פון אַנ־דערן פון אונדזער הולך.

מען האָט אונדז שוין געהאַט אויסגעקליידט אין מיליטערישן מאַגאַ־זין. מיר האָבן באַקומען אַדער צו לאַנגע הויזן, אַדער צו קורצע, אַדער

צו ענגע מאַנטלען אָדער צו ברייטע. בלויז די שיד, די „דאָלאַדיע־שיד“, זענען געווען מער־ווייניקער צו דער מאַס. קיינער האָט אָבער נישט גע־ האָט קיין כוח, נאָך אַ נאַכט פאַרן, נאָך אַ פאַר קילאַמעטער מיט די וואַר־ ליוקעס, מיט אַ ליידיקן מאַגן, צו באַדויערן די טואַלעסן.

פאַרן אוועקשיקן אונדז אין דער קאַזאַרמע פון וואַלבאַן האָבן מיר אַדורכגעמאַכט אַ נייע מעדיצינישע קאַנטראָל. דער הויפט־דאָקטאָר איז דאָ געווען ד״ר הופּנאַגעל, אַן איינגייער אין פּוילישן קאַנסולאַט אין פאַר־ ריו. אגב, בזכות זה האָט מען אים, מן הסתם, געהאַט אוועקגעשטעלט אויפן פּאַסטן פון פּרעזעס פון פאַריין פון פּוילישע יידן, וואָס האָט זיך געגרינדעט אַרום 1935. ער האָט זיך באַצויגן מיט פיל פאַראַכטונג צו די „שניידערס“, ווי ער האָט באַצייכנט די יידישע פּרייוויליקע.

מיר זענען אַריין אין מיליטערישן לעבן מיטאַמאַל. אויסער מיט די צווייטראַנגיקע זאַכן, ווי גלייכלייגן די וועש, שיילן קאַרטאַפּל און ריין מאַכן די קאַזאַרמע, זענען אונדזערע טעג געווען אויסגעפילט דורך לאַנגע מאַרשן, די ספּעציאַליטעט פון אויסלענדישן לעגיאָן. קיין ביקסן האָבן מיר נישט באַקומען. קיין אַנדער געווער אויך נישט. מיר האָבן געשוויצט אין די גרינע קאַפּאַטעס, אַדורכמאַכנדיק 15, 20 און אפילו 30 קילאַמעטער יעדן טאָג, מיט אַ רוקזאַק, אויסגעפילט לויטן רעגולאַמין מיט ציגל אָדער שטיינער ביז אַ געהעריקער וואַג, זיך אַנגעריבן די פיס אין דאָלאַדיעס הויכע מיליטערישע שיד. פאַרנאַכט בעת דער פּרייער צייט, דער אַזוי גערופּענער „קאַרטיע ליבר“, פלעגן די קאַפּע־הייזער פון שטעטל זיך אַנפילן מיט לעגיאָנערן, וועלכע האָבן געזוכט ווי צו פאַרטרייבן די צייט. זונטיק פלעגט מען אוועק אין אַ דערבייאיק שטעטל, וווּ עס איז געווען אַ קינאַ און אַ גוטע בעקעריי.

מיר האָבן זיך געשפּילט אין מלחמה. טויזנטער פּרייוויליקע האָבן זיך געשפּילט אין מלחמה. דערוואַקסענע מענער, פאַמיליע־מענטשן, פּאַטערס פון דערוואַקסענע קינדער, שוין אַליין אין דער אַרמיי — האָבן זיך גע־ שפּילט אין זעלנער.

נאָך אַ פאַר וואַכן פון אַזאַ „מיליטער־דינסט“ האָב איך אַ טאָג פאַר־ פּאַסט אַן איראַניש לידל אויף דער דאַן זייער פּאַפּולערער מעלאָדיע: „מיר, די יאַטן פון ים־פּלאַט“ (סע נו לע גאַ דע לאַ מאַרין). פאַרענ־ דיקט האָט זיך דאָס ליד פון אייניקע סטראַפּן אַזוי:

מיט אַזאַ וואַפּן אין האַנט
וועלן מיר אַרויס זיגרייך
אין יאַר... פינף און פּופּציק.

דאָס לידל האָט מען גענומען זינגען ביי אַלע מאַרשן, כדי זיך פּריי־ לען צו מאַכן מ'דאַרף זאַגן, אַז דאָס מאַרשירן איז אונדזער אַפּטיילונג נישט אַנגעקומען לייכט. עס פלעגט גיין לעבן מיר זשאַק, דער שטריקער פון בעלוויל — דער גראַבער זשאַק — ווי מען האָט אים גערופן, און פלעגט טענהן:

— וואס ווילן „זיי“ פון מיר האבן. 20 יאר האב איך זיך געלערנט שטריקעריי און זיך נישט אויסגעלערנט, וועלן זיי מיך אויסלערנען מאַר- שירן?

דעם סערושאַנט, אַ שווייצער, אַן אמתער לעגיאַנער פון אַפריקע, פון סידי-בעל-אַבעס, איז דער גאַנצער ענין אַנגעגאַנגען ווי דער פאַראַיאַרי- קער שניי, ווי נישט ער וואַלט אונדז באַדאַרפן אויסלערנען דאָס פאַך פון זיין אַ זעלנער.

איין טאָג איז מיר איינגעפאַלן פאַרצושלאָגן דעם סערושאַנט מיר איבער- צוגעבן די אַפטיילונג אויף אַ שעה צייט. ער האָט מיך אַנגעקוקט פון אויבן אַראָפּ און איך האָב זיך געכאַפּט, אַז מיין פאַרשלאָג קאָן מיך פירן אין אַרצער. נאָר מיין שרעק איז שנעל פאַרביי. אַגב, איז שוין געווען צו שפּעט.

— אויב דו ווילסט — האָט ער מיר געענטפּערט. ער האָט זיך אויס- געזוכט אַ בוים און זיך אַוועקגעלייגט אונטער אים, מיטן פנים צום הימל. איך האָב זיך דאָן געוואַנדן צו די סאַלדאַטן אויף יידיש:

— חברה, נישט אַלע פון אונדז האָבן געדינט אין מיליטער. אין קיין שום אַרמיי האָבן מיר זיך נישט געפילט גוט, ווייל זי האָט אונדז נישט פאַרטיידיקט. היינט איז אַבער די מלחמה צווישן אונדז מיטן היטלעריזם אַ פראַגע פון לעבן און טויט. אונדזער שונא איז נישט קיין באַנדע פון פאַגראַמשטשיקעס, באַוואַפנטע מיט שטעקנס, נאָר אַן אַרמיי מיט טאַנקן און אַוויאַנען. אויב מיר וועלן נישט באַהערשן די קונסט פון פירן קריג, זענען מיר פון פאַרויס באַזיגט. לאַמיר אָנהויבן פון מאַרשירן צום טאַקט. באַוועגט זיך לייכט און דער ריטם וועט קומען פון זיך אַליין. איינס-צוויי- דריי-פיר.

מיינע פאַר ווערטער האָב איך איבערגעזעצט און צוגעפאַסט אויף פויליש פאַר די פאַליאַקן און אויף פראַנצויזיש פאַר די שפּאַניער. נאָכ- דעם האָבן מיר אַפמאַרשירט אַ פאַר הונדערט מעטער. דעם סערושאַנט האָט מען נישט געזען.

— איינס-צוויי-דריי-פיר — זענען געפאַלן מיינע באַפעלן אַן איבער- רייט. איך האָב זיך דערמאַנט די קורטן פון מיליטערישער צוגרייטונג, וואָס מען האָט אונדז געגעבן אין גימנאַזיע, אין דער היים.

וויפל דאָס מאַרשירן האָט געדויערט, דערמאַן איך זיך נישט. מיר זע- נען געגאַנגען אַהין און צוריק אויפן שאַסיי און געאיבט זיך. ביז דער עולם האָט געהאַלטן, אַז עס איז ענוג. כּיבין דאָן אַוועק צום סערושאַנט און אים געמאַלדן, אַז די אַפטיילונג קומט אָן.

ווען מיר האָבן זיך דערנענטערט צו אים, איז ער שוין געשטאַנען אויפן שאַסיי, ווי אַ גענעראַל, וואָס נעמט אויף אַ דעפילאַדע פון זיין אַר- מי. מיר האָבן מאַרשירט אין טאַקט און אַנקומענדיק צום אַרט, ווו ער איז געשטאַנען. האָבן מיר אויסגעדרייט די קעפּ אין זיין ריכטונג, ווי אַ ריכטיקע דעפילאַדע. ער האָט דאָן אינסטינקטיוו צו אונדזער גרויסער פאַרווונדערונג אויפגעהויבן די האַנט און סאַלוטירט.

די דאזיקע געשעעניש איז געווארן די טעמע פון טאג אין דער קא- זארמע און אין אוונט אין די קאפעס. דארט, אין די קאפעס האט מען פאר- נאכט, אין די שעה פון אזוי גערופענעם, "קארטיע ליבר" געקבעצט, גע- פטרט די אומנוצלעכע צייט, פארטריבן די דאגות, הויפטזאכלעך איז מען געווען פארטון אין הילכות, "בעלאט" (א קארטן-שפיל). דער עולם האט זיך אין דער קאפע געפילט ווי ביי זיך אין דער היים. מיט א זיפן אדער א גראב ווארט אפגעפטרט דעם ענין פון דער אנגאזשירונג און דעם גאנצן ענין מלחמה.

ביסלעכווייז אבער האבן זיך גענומען קניפן פעדעם פון אן אנדער מין צווישן געוויסע יידן, שפאניער און פאליאקן. עפעס אנדערש ווי קארטן האט די דאזיקע מענטשן פארבונדן. מען האט פון זיי נישט געהערט קיין נבול-פה, זיי האבן געזארגט פאר בעסערע היגענישע באדינגונגען, זיי זענען געווען גרייט צו טון א טובה. זיי האבן זיך באמיט צו ווערן גוטע סאלדאטן. זייער אויפירונג האט אזוי ארום שטארק זיך אונטערגעשיידט פון דער אויפירונג פון די איבעריקע סאלדאטן. דאס זענען געווען קאמור-ניסטן.

מערסטנטייל האבן איך מיין פרייע צייט פארבראכט אין דער געזעל-שאפט פון איזידאר בערנשטיין, פעדאגאג אין דער געזעלשאפט, פריינט פון ארבעטער-קינד, פון שמעון שטרומפמאן, מיטגליד פון אנפירונג פון "ארבעטער-ארדן", פון יוזשעק קאנאר, ארטיסט פון "פאריזער יידישן ארבעטער-טעאטער" (פיאט) און מ. ווילנער, סעקרעטאר פון "טעלמאן-קאמיטעט".

א פאר טעג נאך דעם ווי איך האב פארטראטן אונדזער סערושאנט, האט מען מיר גערופן צום קאפיטאן אין בירא. דער קאפיטאן שאפואי האט געהאט א שם פון א פאנאטישן לעגיאנער. ער האט דארט, אין צפון-אפריקע, פארבראכט 17 יאר און איז דערגאנגען פון ראנג פון א פשוטן סאלדאט ביזן ראנג פון א קאפיטאן. מען האט דערציילט, אז זיין פרוי איז אמאל אנגעקומען אין דער קאזארמע פון לעגיאן אין סידי-בעל-אבעס פונקט אין מאמענט, ווען פאר דעם קאפיטאן שאפואי האבן דעפילירט די פערד. אונדזער קאפיטאן האט דאן, אליין זיצנדיק אויף א פערד, געצווינגן גען זיין פרוי צו שטעלן זיך, "אויף אכטונג" און אויפנעמען די דעפילאדע פון די פערד.

דער קאפיטאן שאפואי האט אויך שטרענג געהיטן די דיסציפלין אין דער קאזארמע. אויף יעדן קנעפל האט ער זיך אפגעשטעלט, ספעציעל האט ער געוואכט איבער דער בירא.

איינמאל, ווען מיר זענען שוין געווען אין א דערבייאקן דארף, לעבן וואלכאן, האט ער געוואלט דערגיין די אמתע ציפער פון אונדזער בא-שטאנד, צוליבן צופלוס פון נייע לעגיאנערן. עפעס האט נישט געשטימט. עסן פלעגט מען אויסטיילן טעגלעך פאר 560 סאלדאטן. קליידער האט מען ארויסגעגעבן פאר 565, די ליסטעס פון די באזונדערע קאמפאניעס האבן צוזאמען באטראפן 540 מאן.

וואס האט געטון אונדזער קאפיטאן? ער האט פארטראכט אַ מיטל ווי צו כאַפן דעם גנב ביי דער האַנט. איינמאַל, 6 אַזייגער אין דער פרי איז די גאַנצע קאָזאַרמע אויפגעוועקט געוואָרן דורך דעם טרומיטער. מיר האָבן קוים באַוויזן זיך אַנצוטון, איינצופאַקן זיך און אַרויסגיין אויפן פעלד. די קאַפּראַלן און די סערושאַנטן זענען געלאָפן אין די צימערן און געטריבן אין פעלד אַריין:

— אין וועג אַריין, שנעל, גיך!

עס האָט זיך פאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז מיר פאַרן אַפּ אויפן פּראַנט. מילא, פאַרפּאלן, אפּשר וועט מען באַוויזן צו שרייבן פון וועג? מ'קאָן דאָך נישט לאָזן אונדזערע פּאַמיליעס אָן נייעס, און אָן אַזאַ וויכטיקער נייעס.

אויפן פעלד איז געשטאַנען דער קאָפיטאן שאַפּוואַי, אַרומגערינגלט פון גאַנצן שטאַב: אַלע לייטענאַנטן, סערושאַנטן, אפילו דער פּריזירער, דער פּאַסט־טרגער, דער סעקרעטאַר, דער אַרדאַנאַנט, דער סאַניטאַר זענען געווען אַנוועזנד.

נישט אַנדערש, מיר פאַרלאָזן די קאָזאַרמע.

— הברה, דער „באַל“ הייבט זיך אָן.

די אמתע לעגיאַנערן, די פון אַפּריקע, האָבן קיינמאַל נישט געזאָגט, ווי די ציווילע, „גיין אויפן פּראַנט“. ביי זיי האָט עס געהייסן „גיין אויפן באַל“.

— צום ראַפּאַרט — האָט מיטאַמאַל אַפּגעהילכט דער טרומיטער.

לויט דער ריי האָט יעדע קאַמפּאַניע ראַפּאַרטירט איר באַשטאַנד.

— קאַמפּאַניע נומער 1, באַשטאַנד 52, גרייט צום אַרויסמאַרש, מיין קאָפיטאן.

אזוי נאַכאַנאַנד ביז דער 10־טער קאַמפּאַניע.

— אונטער מיין אַנפירונג, פּאַרויס, מאַרש! — און דער קאָפיטאן

האָט זיך געלאָזט אין וועג אַריין.

נאָך אים זענען אַרויס די קאַמפּאַניעס אויפן שאַסיי.

אַ פאַר הונדערט מעטער ווייטער האָט דער קאָפיטאן פאַרלאָזט דעם „קאַפּ“ פון צוג און זיך אַוועקגעשטעלט ביים וועג מיטן שטאַב און מיר האָבן פאַר אים אַדורכדעפּילירט.

פאַרבייגייענדיק לעבן אים האָב איך באַמערקט, אַז ער מורמלט עפעס, ווי ער וואַלט שטילערהייט געציילט.

2 שעה שפּעטער, נאָך עטלעכע פאַרטייעס פוטבאָל אויפן פעלד, זען נען מיר צוריקגעקומען אין אונדזערע פּויערישע כאַטעס.

דער קאָפיטאן האָט פשוט געוואַלט דערגיין וויפל עס האָט באַטראַפן דער באַשטאַנד, נאָר דאָס איז ער נישט געוואָר געוואָרן.

די אינטענדאַנץ, די קיך, געוויסע מיליטעריילייט און ציווילע האָבן ווייטער אַפּגעלעקט אַ ביינדל.

אַט צו דעם דאָזיקן קאָפיטאן שאַפּוואַי האָט מען מיך גערופן.

אריינקומענדיק אין ביראָ, האָב איך זיך פאַרגעשטעלט, אָז מען האָט מיך גערופן צוליב מיין איינפאַל צו וועלן פאַרטרעטן דעם סער- זשאַנט פון דער קאַמפּאַניע. ווי אַזוי — האָב איך געטראַכט — וועט ער דאָס אויפנעמען? מיט סימפּאַטיע אָדער רוגז?

אין אַרמיי־מנהגים בין איך געווען אַ קליינער בקי. די מינע פון קאַפּיטאַן האָט מיך אָבער באַאומרואיקט.

— אַזוי, דאָס ביסטו דער, וואָס וויל מאַכן אַרדענונג אין לעגיאָן? דער קאַפּיטאַן האָט אַרויסגענומען אַ פּאַפּירל, וואָס ער האָט מיר דער־לאַנגט. דאָס איז געווען אַ קאַפּיע פון מיין לידל. ער האָט עס צעריסן אויף שטיקלעך און עס אַריינגעוואָרפן אין ברענענדיקן אויוון.

— אַכט טעג תּפּיסה, מיט אַ ראַפּאַרט צום קאַלאַנעל. אין אַ שעה אַרום שטעל זיך צו מיט דיינע זאַכן — איז געווען דער אורטייל.

— און פאַרוואָס? — האָב איך געשטעלט אינסטינקטיוו אַ פּראַגע, אויף גאַרנישט קיין מיליטערישן שטייגער.

— מיט אַ ראַפּאַרט צום קאַלאַנעל וועגן הוספה — האָט צוגעגעבן דער קאַפּיטאַן, אַנקונדיק מיך שאַרף — דו קאַנסט גיין.

— דאָס האָט מיר נאָר געפּעלט — האָב איך זיך געטראַכט — נאָר פאַר־פּאַלן.

די תּפּיסה איז באַשטאַנען פון אַ קאַמער, וואָס האָט אַמאָל געדינט פאַר אַ פּערד־שטאַל. לענגאויס די ווענט, אַנשטאַט דער קאַריטע, איז גע־ווען אַנגעקלאַפט אַ פּריטשע פון ברייטע ברעטער, באַדעקט מיט שטרוי, אַן זעק, די טיר איז געווען באַוואַכט דורך אַ סאַלדאַט.

כּהאָב געהאַט צייט צו טראַכטן וועגן מיין „איינפאַל“, נאָר כּהאָב גאַרנישט באַגריפּן, אין וואָס עס איז באַשטאַנען מיין זינד.

אויפן דריטן טאָג האָט מען מיך אַרויסגערופן פון קאַמער און געהייסן קערן דעם הויף, דאָס הייסט וואָרטן אונטער די ביימער ביז דער האַרבי סטיקער ווינט וועט אַראַפּרייסן די בלעטער. איך האָב פאַרשטאַנען, אָז די מיסיע פון צונויפנעמען די בלעטער, וואָס פּאַלן אַליין פון די ביימער, איז געווען נישט מער ווי אַ פּרעטעקסט. דער שפּאַנישער אונטער־אַפיציר גאָר מעז האָט מיר געוואָלט לאָזן געניסן פון אַביסל פּרישער לופט.

דעם 7טן טאָג פון מיין אַרעסט האָט מען מיך אַוועקגעשיקט צוואַר מען מיט מיין קאַמפּאַניע קיין ליאָן אויף דער לעצטער מעדיצינישער אונטערזוכונג פאַר דער ענדגילטיקער אינקאַרפּאָראַציע אין דער אַרמיי. דאָס איז פאַרגעקומען אין שפּיטאַל דעזשענט.

איך בין צוריקגעקומען פון דאָרט מיט אַ צעטל „אומפעאיק פאַרן לע־גיאָן“. די דאָרטיקע דאָקטוירים האָבן מן הסתם געהאַלטן, אָז איך בין אפילו נישט פעאיק צוצופאַסן זיך צום באַרימטן דעוויז פון פּרעמדן־לעגיאָן: „מאַרשיר אָדער קראַפּיר!“

פאַרוואָס בין איך געווען ווייניקער פעאיק פאַר אַן אַנדערן? דאָס בין איך נישט דערגאַנגען. בכלל האָט די מעדיצינישע אונטערזוכונג אַזוי אויסגעזען, מער ווייניקער:

— ווי הייסטו ?
 — גאלדבערג מאַריס.
 — דיין פאך ?
 — אַ שניידער.
 — „באַן פֿור לע סערוויס“ (פעאיק צום מיליטער־דינסט).
 אַזוי האָט זיך דאָס איבערגעזעצט אָן אויפהער.
 צוריקקומענדיק פֿון ליאַן האָב איך געמאַכט אַ פֿרישע ווענדונג וועגן
 בלייבן אין דער אַרמיי, אונטערגעשריבן אַ נייע אַנגאַזשירונג.
 די אַדמיניסטראַציע האָט דערווייל אויסגעפֿירט דעם באַשלוס פֿון
 דאַקטאָר, מיך דעמאָביליזירט און אַהיימגעשיקט.
 וואָס־זשע איז געוואָרן מיט מיין אַנגאַזשירונג „פֿאַר דער צייט פֿון
 דער מלחמה“? וועט זי ווייטער אַנגיין אָדער איז זי בטול געוואָרן ?
 אין חודש נאַוועמבער האָב איך דורכגעמאַכט דעם וועג אויף צוריק.
 אין סאַטאַנע, בעת דער דעמאָביליזאַציע, האָב איך געטראָפֿן די חברים
 מאַניקאָוסי און ג. קעניג, וואָס זענען ערשט געפֿאַרן קיין וואַלבאַן, צו
 זאַמען מיט די נייע קאַנטינגענטן, וואָס מען האָט מאָביליזירט. דער ערשט־
 טער איז געווען אַ שניידער־אַרבעטער, אַ סינדיקאַלער טוער און גענע־
 ראַל־סעקרעטאַר פֿון „פֿאַרבאַנד פֿון די ייִדישע געזעלשאַפֿטן אין פֿראַנק־
 רייך“. דער צווייטער איז געווען פֿאַרן קריג רעדאַקטאָר אין דער טעגלע־
 כער „נייע פֿרעסע“.
 ביי זיי בין איך געוואָרן געוואָרן דעם זין פֿון דער „קאַמישער מלחמה“
 — דער נייער טערמין, וואָס דאָס פֿאַלק האָט באַשאַפֿן — ווי אויך די
 סיבות פֿון דער רואַיקייט אויף דעם היטלערישן פֿראַנט און פֿון דער רע־
 גירונגס־ענערגיע אויפֿן אינערלעכן פֿראַנט, פֿון רעפֿרעסיעס קעגן קאַמ־
 ניסטישע דעפּוטאַטן און אַרגאַניזאַציעס.
 זיי האָבן מיר געשילדערט די לאַגע אויף דער ייִדישער גאַס. ג. קע־
 ניג האָט איבערגעגעבן, אַז די איינציקע פֿאַלקס־צייטונג, די „נייע פֿרע־
 סע“, איז געוואָרן געשלאָסן. טייל מאַשינען זענען געראַטעוועט געוואָרן.
 אויך די אַרכיוון האָט מען באַהאַלטן. עס איז דערשינען דער ערשטער
 נומער פֿון אונזערער אָן אומלעגאַלער צייטונג. דערפֿאַר האָט אָבער דער
 „בונד“ אַרויסגעגעבן זיין צייטונג אין אַ פֿאַרגרעסערטן פֿאַרמאַט. ער האָט
 זיך געפֿרייט מיט דער געשאַפענער לאַגע און געמיינט צו פֿאַרנעמען אונ־
 דער פֿלאַץ. דער „פֿאַריזער היינט“, די טאַג־צייטונג פֿון יאַצקאַן, איז גע־
 וואָרן נאָך העסלעכער ווי פֿריער.
 מאַניקאָוסי האָט מיר דערציילט וועגן „פֿאַרבאַנד“, אַ קינד פֿונעם
 איינהייטס־גייסט, וואָס האָט אַרומגענומען די ייִדישע געזעלשאַפֿטלעכקייט
 נאָך היטלערס קומען צו דער מאַכט. פֿונקט ווי אויף דער פֿראַנצויזישער
 גאַס האָבן פֿאַרגרעסיווע ייִדישע געזעלשאַפֿטלעכע טוער, אין אַנבליק פֿון
 דער געמיינזאַמער געפֿאַר, אַרויסגעבראַכט דעם געדאַנק צו דערנענטערן
 זיך, אומאַפֿהענגיק פֿון די פֿאַליטישע אַנשוואַונגען.

די ערשטע פרוכט פון אַזאָ דערנענטערונג איז געווען אַ סאַציאַלע אינ־סטיטוציע — די „פּאַלקס־קליניק“, אויפגעבויט אין 1935. אויף דער אינ־ציאָטיוו פון דער פּראָגרעסיווער אַרגאַניזאַציע — „דער אַרבעטער־אַרדן“, דורך 28 סאַסיעטעס און לאַנדסמאַנשאַפטן. די דאָזיקע מעדיצינישע צענ־טראַלע, וואָס האָט געהיילט מיטגלידער און נישט־מיטגלידער, איז דער־גאַנגען שטופּנווייז צו אַן אינסטיטוציע, וווּ עס האָבן אַמטירט 24 דאָקל־טוירים, וואָס האָט באַדינט אַן ערך 20 טויזנט מעדיצינישע פּאַלן יערלעך, און איז גיך אויסגעוואַקסן פון דער יינגסטער אינסטיטוציע צו דער פּאַפּר־לערסטער פון דעם מין צווישן די פּאַריזער יידן, אַדאַנק איר פּאַלקס־גייסט און דער דעמאָקראַטישער אַנפירונג מצד די אַנגעשלאַסענע געזעלשאַפטן.

פון איר שויס זענען אַרויסגעקומען די ערשטע סאַסיעטע־טוער, וועל־כע האָבן געלייגט דעם גרונט־שטיין אין 1938 פאַר דער גרינדונג פון אַ צענטראַלע פאַר סאַסיעטע־טעטיקייט, פונעם „נאַרבאַנד פון די יידישע געזעלשאַפטן אין פּראַנקרייך“. צו זיינע אויפטוען, אין לויף פון די אַנ־דערטהאַלבן יאָר עקזיסטענץ, האָבן געהערט דאָס שיקן אַ דעלעגאַציע קיין זבאַנשין (פּוילן) מיט הילף פאַר די אַרויסגעטריבענע יידן פון דייטשלאַנד; דאָס גרינדן פון פּאַלקס־קיכן פאַר דייטשע פליכטלינגען; דאָס פייערן 150 יאָר פּראַנצויזישע רעוואָלוציע און דאָס רופן צו אַנגאַ־זשירן זיך אין דער אַנטי־היטלערישער מלחמה.

נאָכן אויסברוך פון דער מלחמה, און אונטערן דרוק פון דער אַנטי־סאָוועטישער וואַקאַנאַליע, האָבן די יעניקע, וועלכע האָבן שטענדיק מכלומרשט געפרעדיקט אומפאַרטייאַישקייט, געפאַדערט פון קאַמיטעט פון „פאַרבאַנד“ אונטערצושרייבן אַ פּאַליטישע דעקלאַראַציע קעגן דעם סאָ־וועטיש־דייטשן פּאַקט. דעם טעקסט האָט צוגעשיקט דער „קאַמיטעט פון הילף פאַר פליכטלינגען“ (ס. א. ר.), אַנגעפירט דורך די ראַטשילדס. אין פּאַל פון אַן אַפּזאָג האָבן די ווילטעטיקע הערן מיט „יידישע הערצער“ גע־דראַט אַפּצושניידן די סובסידיע פון 30 טויזנט פּראַנק אַ חודש, וואָס איז 3 מאָל געוואָרן אויסגעצאַלט לטובת דער פּאַלקס־קיך אויף 8, רי סענ־טאַנזש, מיט וועלכער דער „פאַרבאַנד“ האָט פאַרוואַלטעט.

אַ דעלעגאַציע פון „פאַרבאַנד“, אין באַשטאַנד פון אברהם שטערן און וואַלף טראַפיקאַנט, איז אַוועק אין ביוראָ פון ס. א. ר., וווּ מען האָט איר געדראַט מיט עווענטועלע רעפרעסיעס. מען האָט די דעלעגאַטן אפילו געדראַט צו לאָזן אַרעסטירן זייערע קינדער. טראַפיקאַנט, וואָס איז, אגב, געווען איינער פון די שליחים אין זבאַנשין, האָט די מאַכער פון ס. א. ר. אויף זיין פּאַלקסטימלעכן אופן דערציילט, אַז אין 1905 איז ער געזעסן אין פּאַוויאַק און אַז מען האָט אים דאַרט שרעקלעך געפייניקט. דאָך האָט ער נישט פאַראַטן. אים, האָט עס געהייסן, קאָן מען מיט גאַרנישט נישט אַפּשרעקן.

אין ביוראָ פון „פאַרבאַנד“ איז פאַרגעקומען אַ שפּאַלטונג. טייל מיט־גלידער זענען גרייט געווען נאַכצוגעבן. די דעקלאַראַציע איז דאָך נישט

געוואָרן אונטערגעשריבן. צוליב דער מורא פאַר עווענטועלע רעפּרעסיעס האָבן אַ טייל מיטגלידער פון דער ביוראָ ביסלעכווייז זיך אָפּגערוקט פון דער אַרבעט. דאָס אָרט פון גענעראַל־סעקרעטאַר, מאַניקאווסקי, וועלכער האָט קאַטעגאָריש אָפּגעוואָרפּן די פּאָדערונגען פון ס. א. ר., האָט פּאַרנר־מען גרינהויז, וועלכער איז איינגעגאַנגען אויף קאַמפּראַמיסן.

אין „פּאַרבאַנד“ זענען צוגעקומען די האַנטווערקער־טוער תּנחום נאַ־דעלמאַן און יוסף שטאַמפּאַטער. דאָס האָט פּאַרשטאַרקט די גרופּע פון קאַמפּראַמיסלאַזע. אָבער די לאַגע איז געוואָרן ערנסט. דער אַרגומענט — „וואָס וועט מען טון מיט די הונגעריקע פּליכטלינגען, די קליענטן פון דער קיך“ — האָט אָנגעטראָפּן אויפן קאַטעגאָרישן ענטפּער פון שטערן, טראַפּיקאַנט, בערקאָוו, אַשלאַק:

„מען וועט זיך ווענדן צו עמך, צו די בעקערס, קצבים, אָבער נישט קאַפּיטולירן“. יעדן טאָג האָט זיך פּאַרטיפּט דער ריט.

בעסערע זענען געווען די ידיעות פון דער פּאַלקס־קליניק, וווּ דער קאַמיטעט האָט אויסגעהאַלטן דעם פּאַליטישן דרוק. דאָרט איז, אגב, די סיטאַציע געווען אַן אַנדערע צוליב דעם, וואָס די „פּאַלקס־קליניק“ האָט קיינמאַל קיין סובטידיעס נישט באַקומען.

כ'בין אָנגעקומען קיין פּאַריז איז אַ פּראַסטיקן טאַג. די גאַסן זענען געווען באַדעקט מיט גליטשיק אייז. מיין פּרוי איז געלעגן אין בעט, ווייל אַ טאָג פּריער, גייענדיק אין דיספּאַנסער צו דער אַרבעט, האָט זי זיך אויס־געגליטשט און איז אומגעפּאַלן. כ'בין, הייסט עס, צוריקגעקומען צו דער ריכטיקער צייט. אַ פּאַר טעג שפּעטער האָב איך צוריק פּאַרנומען מיין אָרט אין דער פּאַלקס־קליניק. כמעט אַלע מיטגלידער פון קאַמיטעט האָבן זיך געפונען אין פּאַריז, נעמלעך, ריבאַזשאַד, בערקאָוו, קרישטאַל, ראַשמאַן, שטערן, שוואַרצבאַרד, גינזבורג, ווארשניטער, גרינהויז, וויינטרויב א"א. בלויז דער אַפיציעלער סעקרעטאַר לאַסקאַ, אַ פּראַנצויזישער בירגער, איז געווען מאַביליזירט.

אויף דער ערשטער זיצונג פון דער אָנפירונג פון דער פּאַלקס־קליניק איז באַשלאָסן געוואָרן אָנצושליסן די אינסטיטוציע אין דער „פּאַסיווער פּאַרטיידיקונג“ און איינצושטעלן אַ מעדיצינישן פּאַסטן פּאַר פּאַרווונ־דעטע אין פּאַל פון באַמבאַרדירונגען. די מערי פון ציטן אַראַנדיסמאַן האָט שפּעטער נאַמינירט דעם ד"ר עדעלמאַן אַלס מעדיצינישן שעה פון פּאַסטן און מיך אַלס געהילפּס־פּאַראַנטוואָרטלעכן.

בלויז עטלעכע וואָכן קריג האָבן פּאַרענדערט דעם אויסזען פון פּאַ־ריי. די „שטאַט פון ליכט“ איז געוואָרן פינצטער.

אין דעם טונקעלן פּאַריז האָט זיך אַדורכגעריסן דורך די פענצטער פון דיספּאַנסער דאָס בלאַע ליכט פון דער „פּאַסיווער פּאַרטיידיקונג“. איר נעווייניק האָבן געברענט די לאַמפּן ווי פּריער, נאָר אין אַ קלענערער צאַל.

קאפיטל צוויי :

אין פאריז, אין דער פינצטער

די פאליטישע אַקטיוויטעט פון די פראַגרעסיווע יידישע אַרגאַניזאַציעס האָט אין די דאָזיקע ערשטע מלחמה־חדשים אַנגענומען אַנדערע פאַרמען. זי איז אַריבער אין אונטערערד.

איך פערזענלעך האָב נישט געהאַט קיין באַזונדערע דערפאַרונג אין דער אומלעגאַלער אַרבעט. דאָס לעבן גופא האָט מיך איצט געלערנט פון טאָג צו טאָג. אַביסל האָט מיר געדינט די געווינהייט פון מיין געזעלשאַפט־לעכער אַרבעט פון פאַרן קריג. פאַר אונדז, אויסלענדער, איז דאָס אַנטײלנעמען אין אַ זיצונג פון דער לעגאַלער פראַנצויזישער „פאַלקס־הילף“ אויך געווען פאַרבונדן מיט אַן „אויסווייז“, און אַ „ווייסן“ דערצו, ד״ה אַ פאַליטישן, וועלכן מאַכערס האָבן אָפּגעשאַצט אויפן העכסטן פרייז. גייענדיק אין לאַקאַל פון אַוועני מאַטירען מאַראַ, דאָס זיך־אַרט פון דער „פאַלקס־הילף“, האָט מען באַדאַרפט אַננעמען פאַרויכט־מיטלען, שוין בימי טאַרדיע און לאַוואַל.

צווישן יידישע פראַגרעסיווע טוער איז נאָך קיינער פון דער אַנפירונג דערווייל נישט געווען אַריינגעפאַלן אין דער נעץ פון דער פאַליציי, ווי דאָס איז שוין פאַרגעקומען ביי די פראַנצויזן. דאָס האָט נישט באַדייט, אַז מען האָט געדאַרפט אָפּשוואַכן די וואַכזאַמקייט.

די סאַציאַלע אַרבעט, הילף פאַר פאַמיליעס פון מאַביליזירטע, פאַר אַרבעטלאָזע, פאַר פליכטלינגען פון דייטשלאַנד איז לעגאַל באַפרידיקט געוואָרן דורך דעם „אַרבעטער־אַרדן“, וועלכער איז נישט געוואָרן גע־שלאָסן, ווי אויך דורך דער פאַלקס־קיך פון רי סענטאַנזש, פאַרוואַלטעט דורך דעם „פאַרבאַנד פון די יידישע געזעלשאַפטן“. די פאַלקס־קליניק האָט פאַרגעזעצט, אין אַ רעדוצירטן פאַרנעם, צו געבן מעדיצינישע הילף.

א גרויסער טייל פון אונדזערע דאקטוירים אין געווען מאביליזירט. דער סאניטאר, ווילי ראפאפארט, איז געווארן אינטערנירט אלס אפשטאמי-קער פון דייטשלאנד. מיר האבן געארבעט מיט איין קראנקן-שוועסטער, אַנאַ. אין „ארבעטער-ארדן“ האבן מיר געשולט געהילפס-סאניטארן פאר דער „פאסיווער פארטיידיקונג“. דערווייל האבן זיי אדורכגעמאכט א סטאזש אין דער „פאלקס-קליניק“.

פון דער פאליטישער אַנפירונג פון דער פראַגרעסיווער באַוועגונג איז אַ גרויסע צאָל מיטגלידער געווען אין פאַריו. די „נייע פרעסע“ איז דער-שינען אונטערערדיש אונטערן נאָמען „אונזער וואָרט“, אַמאָל געדרוקט, אַמאָל ראַנעאַטפירט. מען האָט זיך באַנוצט מיט דער לעגאַלער דרוקעריי פון חבר זיילער, אויף 118 רי ד'אַנגולעם. מען האָט אָבער שוין געאַרבעט אויף אויפצושטעלן אַ צווייטע דרוקעריי, אַן אונטערערדישע, אין מעבל-וואַרשטאַט פון חבר הערשל וואַלמאַרק, אויף רי מאַראַ. אויך אין אַנדערע לעגאַלע דרוקערייען האָט מען געדרוקט פאַרשידענע פאַרבאַטענע מאַטעריאַלן. מען האָט דערביי געמוזט זיין זייער פאַרויכטיק, ווייל די פאַר-ליציי האָט געפאַדערט פון די דרוקער עקזעמפלאַרן פון אַלע געדרוקטע זאַכן.

די יידישע אינטערסינדיקאַלע אַנפירונג האָט זיך איבערגרופירט אין דער אומלעגאַליטעט און איז אין יענעם מאָמענט באַשטאַנען פון יאָסל וואַרשאַווסקי, זשאַק לעדערמאַן און לייווער האַלצמאַן.

ס'איז אויך באַשלאָסן געוואָרן דורך דער יידישער פראַגרעסיווער אַנפירונג אַדורכצופירן אַ פאליטישע שול פאַר קאַדערן. די אַנפירונג פון דער שול האָט אויסגעקליבן אַלס זיצאַרט די ווינונג פון לאַנגיעריקן געזעלשאַפטלעכן טוער, בראַנעס, פון מינסק-מאַזאוועצק, וועלכער האָט געוווינט אין אַלטן קעניגלעכן קוואַרטאַל, לעבן רי דעו אַרשיוו. דאָרט האָט מען געלייענט לעקציעס און צוגעגרייט זיי פאַר די באַזונדערע גרופן. בראַנעס האָט פאַרמאַגט אַ שניידער-געשעפט און זיין ווינונג איז נישט געווען פאַרדעכטיק.

באַוועגן זיך אין גאַס איז נאָך געווען פאַרהעלטנישמעסיק לייכט. קיין לאַקאַלן האָבן נישט געפעלט, נאָר די פאַרזיכטיקייט האָט געפאַדערט זיי אויסצוקלייבן לויט דעם הויז, לויט די שכנים, לויט דער גאַס, לויט דער באַשעפטיקונג פון לאַקאַטאַר אא"וו. צרות האָבן געהאַט נאָר די יונגע. זיי האָבן געדאַרפט באַרעכטיקן זייער אַנוועזנהייט אין פאַריו און זייער אַפ-וועזנהייט פון אַ קאַזאַרמע.

די אונטערערדישע קאָמוניסטישע פאַרטיי האָט אַרויסגעגעבן אינ-סטרוקציעס מיט די כללים פון קאָנספיראַציע. דאָס איז געווען באַלערנדיק און נוצלעך. עס איז אויך פאַרשפרייט געוואָרן די בראַשור פון דער „פאלקס-הילף“, וווּ מען האָט אונדז געלערנט, ווי אזוי זיך צו האַלטן אין פאַל פון אַן אַרעסט. עס איז אייניקע מאל איבערגעחזרט געוואָרן: נישט

זאגן דער פאליציי דאס, וואס זי אליין ווייסט נישט, דערפאר: רעדן וואס ווייניקער.

עס זיינען געמאכט געווארן באמאונגען פון אונדזער זייט איינצורשטעלן קאנטאקטן מיט דער לעגאלער „פעדעראציע פון יידישע געזעלשאפטן“, אויף 5. אוועני דע לא רעפובליק, וועגן שאפן א קאארדיניר-קאמיטעט. נאר די פירונג פון דער „פעדעראציע“ איז געלעגן אין די הענט פון סאציאל-דעמאקראט יארבלום, וועמענס פארטיי-חבר, סעראל, דער אינערן-מיניסטער, האט דעקלעטירט טויט-שטראף פאר קאמוניסטן.

דער „בונד“, פון זיין זייט, איז וואס אמאל געווארן אלץ מער אנטריקאמוניסטיש און אנטריסאוויעטיש. די עוואקואציע פון די פוילישע יידן, וועלכע זענען אריבערגעלאפן די פוילישע גרענעץ אויף דער סאוויעטישער זייט, טיפער אין לאנד אריין, איז דורך דער בונדישער צייטונג אנאנצירט געווארן מיט קידוש-לכנה-אותיות, ווי א „דעפארטאציע“ (דאס זעלבע האט דעמאלט געטון דער ניריארקער „פאררווערטס“). זייערע קעפלעך אויף דער ערשטער זייט זענען געווען גענוי ווי די קעפ פון „פארי סואר“. בעת דער מלחמה צווישן פינלאנד און ראטנפארבאנד האט „די שטימע“ מיטאמאל גענומען דרוקן מכלומרשטע טעלעגראמעס פון „פינלענדישע יידן“, וועלכע רופן צו „ראטעווען“ זיי פון באלשעוויזם. זיי האט מיטגעמאכט דעם שדיס-טאנץ פון דער פראנצויזישער רעאקציע. פון דער 5-טער קאלאנע, קעגן ראטנפארבאנד, קעגן די קאמוניסטן און דערביי פארגעסן, אז די מלחמה איז אפיציעל דערקלערט געווארן דעם היטלער-ריזם און נישט די קאמוניסטן.

דעם גענעראל וועיאגאנס טעלעגראמע פון נאענטן מזרח, אז ער איז גרייט צו באמבארדירן באקו, איז ביי זיי אויפגענומען געווארן מיט גרויס שמחה. ווי די גאנצע סאציאל-דעמאקראטיע, זענען זיי געזעסן אויפן וואגן פון דער פראנצויזישער רעאקציע.

דער „בונד“, ווי די „פעדעראציע“ האבן אפגעווארפן אונדזערע פארשלאגן וועגן שאפן א קאארדיניר-קאמיטעט מיט א סאציאלער פלאטפארם.

אין דער מאסע אבער האט די פאליטיק פון „בונד“ זיך אויסגעוויקלט קעגן אים אליין. מיר, מיין פרוי און איך, האבן זיך באקאנט מיט אלטע בונדישע טוער, שכנים פון דער גאס: די מיטאגשטיינס. זיי האבן געווינט א פאר הייזער ווייטער פון אונדז, און אונדזער באקאנטשאפט האט זיך אנגעהויבן אין שוין-קעלער בעת די מכלומרשטע „אלערטן“ (אלארמען), דורך וועלכע מען האט זיך באמיט צו שאפן א קריגס-פסיכאז ביי דער באפעלקערונג.

ביסלעכווייז האט זיך ארויסגעוויזן, אז די מלחמה האט געמאכט א ריס אין זייער פארגאנגענהייט. זיי האבן נישט געקאנט באגרייפן די אנטריקאמוניסטישע היסטעריע און די רעפרעסיעס קעגן אריבערטער-קלאס, בעת די קאנאנען שווייגן קעגן היטלעריזם.

ביז צו מיין מאַביליזאַציע האָב איך זיך מיט זיי זייער אָפט געטראָפֿן צוזאַמען מיט מיין פֿרוי פֿאַני. אָדער זיי פֿלעגן אַרויפקומען צו אונדז אָדער מיר — צו זיי. דאָרט האָבן מיר אויך באַגעגנט אַנדערע בונדיסטן, ווי די טענענבוים און מיטאַגשטיינס משפּחה.

וואָס ווייטער עס איז אַנגעגאַנגען די „דראָל דע גער“ (אויסטערלישע מלחמה), אַלץ מערער האָבן זיך געעפנט זייערע אויגן איבער דער ווירק־לעכער פֿאַליטיק פֿון „בונד“ און פֿון דער סאַציאַל־דעמאָקראַטיע. נישט גע־קוקט אויף דער געפֿאַר, האָבן זיי געבאַרגט און געלייענט אונדזער אומ־לעגאַלע ליטעראַטור. זיי האָבן זיך נאָכגעפרעגט אויף אונדזערע אויסגאַ־בעס און דיסקוטירט איבער אַלע פֿראַגן. מערסטנטײל האָט דער היינט פֿון זייער פֿאַרטיי שאַקירט זייער דערציאונג פֿון נעכטן.

יאַרנלאַנג האָט מען פֿאַר זיי געפרעדיקט קעגן קריג, פֿאַר פֿרייהייט, און דאָ זיצט אַ סאַציאַליסטישער מיניסטער, סעראַל, אין אַ קריגס־קאַבי־נעט און פֿירט איין אַ געזעץ, וואָס באַשטראַפט מיט טויט יעדע אַנטי־אימפעריאַליסטישע טעטיקייט.

„עס שטימט עפעס נישט“, האָט זיך ביי די מיטאַגשטיינס אַנטוויקלט אַ געדאַנק. זיי האָבן גענומען זוכן די סיבות און טאָג נאָך טאָג איז עפעס אַנדערש געוואָרן קלאַרער פֿאַר זיי.

ווען מיר האָבן זיי געפרעגט, וואָס זיי טראַכטן וועגן אונדזער איינ־הייטס־פֿאַרשלאַג צום קאָאַרדיניר־קאָמיטעט, האָבן זיי שוין געהאַט אַן ענטפֿער:

— נו, יא, די סאַציאַליסטישע מיניסטאַרן ווילן בעסער זיצן אין אַ רעגירונג מיט דער רעאַקציע און פֿאַרפֿאַלגן קאָמוניסטן, דער „בונד“ וויל בעסער חברן זיך מיט דער יידישער בורזשואַזיע אין קאָאַרדיניר־קאָמי־טעט און איזאָלירן די יידישע קאָמוניסטן. דער „בונד“ איז אין תּוֹך מסכּים און פֿרייט זיך איבער די אַנטי־קאָמוניסטישע רעפּרעסיעס.

אַ שוידערלעכן איינדרוק האָט דעם דאָזיקן ווינטער געמאַכט דער קאָמוניקאַט, טאַקע פֿון סאַציאַליסטישן אינערן־מיניסטער, סעראַל, וועגן די רעזולטאַטן פֿון די מאַסן־רעפּרעסיעס, וואָס ער האָט אַדורכגעפֿירט: פּונאַנדערגעלאָזן 620 פֿראַפעסיאַנעלע פֿאַריינען און 675 אַרגאַניזאַציעס; אַרעסטירט 3400 טוער; פֿאַרהאַנגען 300 שטאַטראַטן; צוגענומען דעם מאַנדאַט ביי 2778 אויסגעוויילטע; אַרעסטירט אָדער אינטערנירט קאָמ־ניסטישע דעפּוטאַטן.

סוף אַפֿריל און אַנהויב מאי האָט מען מאַביליזירט אַ גרויסע צאָל אַנ־פֿירנדיקע טוער פֿון די יידישע פֿאַלקס־אַרגאַניזאַציעס. טייל — אין דער פּוילישער אַרמיי, אַנדערע אין די רעגמענטן פֿון אויסלענדישע פֿרייווי־ליקע, אין באַרקאַרעס, אין וואַלבאַן זענען שוין געווען אויפגעשטעלט אייניקע רעגמענטן, די מאַרש־רעגמענטן. אין לויף פֿון די ווינטער־חדשים האָבן זיי דאָך געהאַט באַקומען אַ געוויסע מיליטערישע אויס־שולונג.

דעם 8טן מאי זענען די דייטשע אַרמיען אַריין קיין בעלגיע און דעם 10טן זענען זיי אַריבער די פּראַנצויזישע גרענעץ. דער מאַרש אויף פּאַריז האָט זיך אָנגעהויבן.

ביי אונדז אין שטוב האָט זיך געשטעלט די פּראַגע וואָס צו טון. פון בעלגיע איז אָנגעקומען מיין קוזין, בינעם צוקער מיט זיין פּאַמיליע, און געלאָפן אויף דרום צוזאַמען מיט אַלע בעלגישע פּליטים. זייער לאַגע איז געווען אַ שווערע, אָן וועש, אָן מיטלען צום לעבן. די סאַלדאַטן פון פּראַנט האָט מען אויך געזען אָנקומען שטאַרק דעמאַראַליזירטע. פון די האַפּערדיקע רעגירונגס־קאַמוניקאַטן האָט געשמעקט מיט ליגן.

עס האָט זיך געשטעלט די פּראַגע: צי דאַרפן מיר פּאַרלאָן פּאַריז אָדער נישט. פון איין זייט, איז מיין טעכטערל סילווי קוים אַלט געווען 4 חדשים און שלעפן זי אויף די וועגן פון פּראַנקרייך אין באַדינגונגען פון די בעלגישע פּליטים איז געווען אָן אומזין. פון דער אַנדער זייט, האָט מען זיך נישט געדאַרפט מאַכן קיין אילוזיעס וועגן אונדזער סיטואַציע אין אַ שטאַט באַזעצט דורך די נאַציס.

מיר האָבן לאַנג דיסקוטירט איבערן אויסוואַל, פאַר וועלכן מיר זען נען געשטאַנען. מיר האָבן אָבער באַלד באַגריפן, אַז אונדזער חוב איז צו בלייבן מיט די פּאַריזער יידן, מיטמאַכן זייער גורל. אַ בהלה האָט טאַקע אַלעמען אַרומגעכאַפט, פיל לאָזן זיך אין וועג אַריין אויף דרום, אָבער ווייט נישט אַלע וועלן דאָך אַוועק.

מיר האָבן באַשלאָסן צו בלייבן אין פּאַריז.

כ׳בין אַוועק פּאַרשטענדיקן זיך מיטן הויפּט־דאַקטאָר פון דער „פּאַ־סיווער פּאַרטיידיקונג“, אין דער מערי פון 3טן אַראַנדיסמאַן און אים געמאַלדן אונדזער גרייטקייט צו פּאַרויכערן דעם פּאַסטן אין דער פּאַלקס־קליניק. ער האָט אויך באַשלאָסן צו בלייבן אין פּאַריז.

דער שעה־רעדאַקטאָר פון דער „נייע פרעסע“ י. לערמאַן (לולקע), וועמען איך האָב דאָן באַוווּזן צו זען, האָט געהאַלטן, אַז אונדזער באַשלוס איז אַ ריכטיקער. ער איז געווען אָן אַלטער אויסגעפרוּווטער רעוואַלוציאָנערער טוער פון פּוילן, די אומלעגאַלע טעטיקייט איז אים נישט געווען פּרעמד. זיין וואָרט איז שטענדיק געווען וואַגיק און חשוב.

עס איז דערווייל אונטערגעקומען אַ געשיכטע מיט מיין קוזין, לווי צוקער, דער „געלער לעאַן“ פון פּלאַס דע פעט, ווי מען האָט אים גערופּן. זיין פּרוי, גוטאַ, איז געקומען צו מיר דעם 12טן יוני אַ פּאַרזאַרגטע און מיר דערציילט, אַז איר מאַן, מיין קוזין הייסט עס, איז אַרויס אויפן וועג צוזאַמען מיט איר אין דער ריכטונג פון אַרלעאַן. זיי זענען געוואָרן פּאַר־כאַפט פון דער בהלה, וואָס האָט געשטויסן הונדערטער טויזנטער אויף די וועגן. ווען זיי האָבן זיך געפונען אויפן שאַסיי נאָך פּאַלעזאַ, אויף דרום, נישט ווייט פון פּאַריז, האָט אָן אַוויאַן באַמבאַרדירט זייער קאַלאַנע. זי האָט מער איר מאַן נישט געפונען און ווייסט נישט, צי ער לעבט נאָך, אָדער ער איז פּאַרשווונדן אין תּהום, וואָס די באַמבע האָט איבערגעלאָזן אויפן שאַסיי. זי האָט מיך געבעטן אַרויסצוגיין מיט איר אויפן וועג.

איך האב איר נישט געקאנט אפזאגן, כאטש מיטגיין מיט איר איז געווען אן אומזין. איך בין געווען איבערצייגט, אז מײן קוזין איז גארנישט געשען. א געוועזענער שפּאַנישער מיליציאַנער, אַן „אויסטויגער“ אין לעבן, וועט ער דאָך נישט לאָזן זיך דערהרגענען אויף אַזאַ מיאוסן אופן... נאָר אַפּזאָגן איר וואָלט נישט געווען מענטשלעך. מיר האָבן אַלע באַשלאָסן, אַז איך גיי מיט איר. אויפן וועג אויסער פּאַריז איז שווער געווען צו באַוועגן זיך אין דער מאַסע. די ציווילע פּוס־גייער האָבן ווי עס איז זיך געשניטן פּאַמעלעך אַ וועג, אַנדערש איז געװען מיט די אויטאָס און מיטן מיליטער, וועלכע האָבן פּאַרשטאַפט אַלע פּרייע ערטער.

דאָ האָב איך געהערט די אויסטייטשונג פון דער לאַגע מצד אַ זעל־נער:

— מ׳האַט אונדז פּאַראַטן! די אַפיצירן זענען אַנטלאָפּן פּאַרן שונא! די 5־טע קאַלאַנע האָט געעפּנט די טויערן פּאַר די „באַשן“.

עמך אַריענטירט זיך. וואָס איז געשען מיט די סאַלדאַטן, וואָס זענען אַוועק פון וואַלבאַן און באַרקאַרעס „אויפן באַל“? וויפּל וועלן זיך צוריק־קערן? — האָב איך זיך געשטעלט די פּראַגע.

מיר זענען געגאַנגען ווייטער ביז קרואַדערבערג, דאָרט האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז גוטאַ אַריענטירט זיך נישט מער, זי דערקאַנט נישט דעם וועג. זי האָט נישט קיין ספּעציעלע סימנים. גייענדיק פּאַרויס מיט איר מאַן, האָט זי נאָר געטראַכט וועגן אַנקומען קיין אַרלעאַן. די באַמבאַרדיר־רונג איז, פּאַרשטייט זיך, נישט געווען פּאַרגעזען אין זייער פּלאַן. די אַלע וואָס האָבן זיך געשלעפט איבערן וועג, האָבן גאַרנישט פּאַרויסגעזען. זיי זענען געלאָפּן פּאַרויס צו עפעס אַן אַרט, וואָס זיי האָבן זיך פּאַרגעשטעלט אַלס מקום־מקלט. זיי האָבן פּאַרלאָזט אין דער בהלה זייער גאַנץ אַפּגעהאַר־רעוועט ביסל גוטס, אַבי צו ראַטעווען דאָס נאַקעטע לעבן. „דער שונא איז אַלמעכטיק, ער וועט מיט זיינע טאַנקן צעקוועטשן די גאַנצע וועלט. ווי ער צעקוועטשט די פּראַנצויזישע אַרמיי“ — האָט צוגעהאַלפּן די פּרעסע צו שאַפּן אַ צערודערונג אין די מוחות.

די איטאַליענישע אַוויאַציע איז אין צווישנצייט געוואָרן אַקטיוו. קעגן דער ציווילער באַפעלקערונג זענען מוסאַלינים פּחדנים פון גוואַדאַלאַ־כאַראַ מיטאַמאַל געוואָרן העלדן. זיי האָבן געוואָרפּן באַמבעס אויף די אומבאַוואָפּנטע היימלאַזע, באַלאַדענע מיט וואַיליקעס און טלומיקלעך, אויפן פּרייען שאַסיי.

דער וועג איז געווען צעלעכערט, אַ ברייטער קראַטער פון אַ באַמבע האָט פּאַרנומען דריי פּערטל פון שאַסיי. אַן אַלטיטשקע מיט אַ קליין קינד, אַן אייניקל מן הסתם, האָט מאַנעוורירט מיט אַ קינדער־וועגעלע צווישן קראַטער און דעם גרובן לענגאויס דעם וועג. פון הינטן האָט מען געשריגן. דער געדראַנג איז געווען אין לשער.

גיי זוך אַ פּאַרשוונדענעם. מיר זענען צוריקגעגאַנגען, גוטאַ און איך, באַזאָרגט איבערן גורל פון איר מאַן און מײן קוזין, דעם איינציקן, וואָס

כהאב פארמאגט אין פאריז. אויפן וועג האבן מיר באַמערקט איזאָלירטע זעלנער איבערטון זיך אין ציווילע קליידער, אַנדערע ברעכן דאָס געווער. עס איז געוואָרן שווער אויפן האַרצן. אַזאַ טרויעריקער סוף פון דער אַרמיי.

צומאָרגנס אין דער פרי, דעם 13טן האָבן מיר זיך אויפגעוועקט אין אַ שוואַרצער ווינונג. אַלץ איז געווען שוואַרץ פון סאַדזע. ביים וואַשן זיך האָבן מיר באַמערקט, אַז די נאָז־לעכער זענען שוואַרץ, ווי נאָך אַ לאַנגער רייזע אין אַ באַן. מיין קינדס בעטלע איז געווען באַדעקט מיט אַ פעטן געדיכטן שיכט שטויב.

מיטאַגשטיין איז אַרויפגעקומען אַרום 7 אַזייגער אין דער פרי און דערציילט, אַז עס ברענט אַ לאַגער פון פעטראָל אין פאַנטען, און אַז מען שמועסט. דאָס די דייטשע אַרמיי איז אין לילאַ, ביי די צפון־טויערן פון פאָריז.

באַלד האָט זיך באמת דערהערט דער האַרמאַט זייער דייטלעך ביי אונדז אין דער ווינונג. די שויבן האָבן געציטערט פון דער קאַנאַדע.

מיטאַמאַל האָט זיך געעפנט די טיר און עס האָט זיך אַריינגעשטעלט אַן אומדערוואַרטער גאַסט. מיין ברודער בינעם פון מאַגליסאַן, מיליטעריש גע־קליידט.

— וואָס איז געשען? נישט געקאַנט אויסקלייבן קיין אַנדערע צייט אויף ווייטן? — האָב איך גענומען שפאַסן.

— פאַק זיך איין, כּינעם דיך מיט — האָט ער מיר אַ זאַג געטון נאָך פאַרן גוט־מאַרגן.

ס'האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ער איז געקומען פון זיין פאַבריק אין מאַנג־ליסאַן, נישט ווייט פון ווישי, ווו ער דינט. ער איז אַ טאַג פריער אַרויסגע־פאַרן מיט צוויי גרויסע לאַסט־אויטאָס, כדי צו לאַדן מאַשינען אין דער פאַר־שטאַט סענט־אואַן אויפן צפון פון פאָריז. אַרום 10 פרי — זאָגט ער — וועט ער זיין גרייט צוריקצוקומען נאָך מיר, פאַנין און מיין טעכטערל טילווי. ער בעט מיך צוגרייטן די וואַלזעס, די לאַסט־אויטאָס האָבן גענוג פלאַץ.

דערזעענדיק די מיטאַגשטיינס און מיין שוואַגער עלי וואַנסקי, מיין פרויס ברודער, האָט ער זיי אויך פאַרגעשלאָגן מיטצופאַרן. ער האָט נישט געוואוסט אין מאַגליסאַן, אַז דער שונא איז אַזוי נאַענט. אין זיין פאַבריק אַר־בעט מען נאָך אַלץ פאַרן פראַנט און מען מיינט, אַז דער דייטשער אַוואַנס איז ענלעך צום פאַרויסמאַרש פון 1914. ביי דעם טייך מאַרנע וועט אַ נייער מאַרשאַל זשאַפּר פאַרהאַלטן דעם שונא מיט דער הילף פון די פאַ־ריזער טאַקסיס און ראַטעווען די הויפט־שטאַט פון דער אַקופאַציע, ווי דאָס איז געשען בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה. ער האָט אויך נישט געוואוסט, אַז די הויפט־שטאַט איז דערקלערט געוואָרן אַלס „אָפּענע שטאַט“.

מיר אַלע האָבן אים שיינ באַדאַנקט און געגעבן צו פאַרשטיין, אַז מיר האָבן בדעה צו בלייבן אין פאָריז. דאָך האָט ער זיך געהאַלטן ביי זיינס

און געזאגט, אז ער וועט צוריקקומען נאכדעם, ווי ער וועט האבן פארענ-
דיקט לאַדן זיינע מאַשינען.

מיין ברודער איז מער נישט צוריקגעקומען. מיר זענען אַראָפּ אויף
דער גאַס צו דערגיין וואָס עס איז מיט אים געשען. קיינער האָט גאַרנישט
געקאָנט דערציילן. וורזשע איז ער פאַרט אַהינגעקומען?

מיר האָבן שפעטער באַקומען פֿון אים אַ בריוו, וואָס איז געגאַנגען
אייניקע וואָכן און אין וועלכן ער האָט אונדז אויפגעקלערט פאַרוואָס ער
איז נישט צוריק אַרויפגעקומען נאָך אונדז. ווי נאָר ער האָט זיך אַרייַנ-
געזעצט אין קאַמפּאַן און געהייסן פאַרן קיין סענטוואַן אויף צפון פֿון פּאַ-
ריז, לאַדן די מאַשינען, וואָס ער האָט געזאַלט מיטנעמען קיין מאַנליסאָן,
האָבן די שאַפּערן אים באַלד מודיע געווען, אַז די לאַגע איז אַן ערנסטע,
דער שונא איז ביי די טויערן פֿון פּאַריז, און אַז ער האָט אויסצוקלייבן:
אָדער צו פאַרן מיט זיי אין דער ריכטונג אויף דרום, אָדער אַראָפּצוגיין
אין וועג און בלייבן מיט אונדז אין פּאַריז.

זיי זענען אַזוי אַפּגעפּאַרן צוויי טעג און צוויי נעכט ביז זיי זענען
אַנגעקומען קיין מאַנליסאָן. דער שלאַקס־רעגן האָט דורכגעווייקט אַלע
פליכטלינגען, וואָס האָבן זיך אַרויפגעכאַפּט אויף די לאַסט־אויטאָס אין
מיטן וועג. זייערע קינדער זענען קראַנק געוואָרן. ער האָט געשריבן, אַז
פֿון דאָזיקן שטאַנדפּונקט זענען מיר געווען גערעכט, בלייבנדיק אין פּאַ-
ריז.

ווען מיר זענען אַראָפּ אין גאַס דעם 13־טן יוני, איז אונדז געלונגען
מיט גרויס מי איינצוקויפן אַביסל שפייז, אַביסל זייה אויף צו וואַשן די
ווינדעלעך. אַלע אַפענע געשעפטן זענען געווען באַלאַגערט, מערסטנטייל
זענען די געוועלבער געווען געשלאָסן. די פּאַרמעגלעכע מענטשן האָבן
זיך באַזאָרגט מיט זאַפּאַסן שפייז. די עלטערע גענעראַציע האָט נאָך נישט
פאַרגעסן 1914 און דעם הונגער.

אַ גאַנצן טאָג האָבן געציטערט די שויבן, מיר זענען געווען שטאַרק
אומרויאיק. כ׳בין אַוועק אין דער מערי און געוואָר געוואָרן, אַז דער הויפּט־
דאַקטאָר איז אַנטלאָפּן פֿון פּאַריז. דער דיספּאַנסער איז געווען געשלאָסן.
עס איז געקומען דער מאַמענט, ווען דער גורל האָט פּאַרייניקט אין אומ־
גליק אַ קאַמוניסט און אַ בונדיסט. מיר האָבן גענומען טראַכטן, צוזאַמען
מיט מיטאַגשטיין, וווּ זיך אויסצובאַהאַלטן די ערשטע טעג פֿון „זייער“
אַנקום, ביז עס וועט קלאָר ווערן, ווי אַזוי „זיי“ באַציען זיך צו יידן.

צומאַרגנס, דעם 14־טן יוני האָט זיך דערהערט פֿונעם נאַענטן בול־
וואַר באַמאַרשע אַ מעכטיק גערויש פֿון פּאַרנדיקע לאַסט־אויטאָס. דער
איינטאַניקער געפילדער פלעגט פֿון צייט צו צייט איבערגעריסן ווערן
דורך אַ דומפיקן קלאַנג. דאָס איז מן־הסתם געווען דער גערויש פֿון נאָך
שווערערע קאַמינען.

אַרום 10 אָדער 11, ווען דער גערויש האָט נאָך אַלץ נישט אויפגע־
הערט, זענען מיר געוואָר געוואָרן, אַז די דייטשע אַרמיי מאַרשירט נישט

צופוס. אויף קאמיאנען פירט מען זייערע סאלדאטן, אויסגעזעצט אויף בענק און אפילו בענקלעך. זיי ראבעווען נישט, זיי אינטערעסירן זיך בכלל מיט גארנישט, נאר מיט פריי מאַכן דעם וועג פאַר דעם מאַרשרוט פון די קאַ-מיאַנען, וואָס פאַרן פון דער באַסטיליע, אין דער ריכטונג צום רעפובליק-פלאַץ.

מיט אַ קלאַפנדיק האַרץ האָבן מיר זיך דעצידירט אַראַפּצוגיין אויף דער גאַס. מיר זענען געשטאַנען אַ קליינע גרופּע מענטשן אויפן ראַג פון רי סען־סעבאַסטיען און בולוואַר באַמאַרשע. אַדורכגיין דעם בולוואַר האָט מען נישט געטאַרט. דער צוג פון קאַמיאַנען איז געפלאַסן אַן אויפהער, אַן אַפּהאַלט. אַ דייטשער מאַטאַציקליסט האָט געוואַכט, שטייענדיק אויף אַ ציקלאַקאַר, איבער דער אַרדענונג. ווער האָט דען אין זינען געהאַט צו וואַגן אַדורכצושניידן דעם צוג פון דער מעכטיקער אַרמיי?

מיט מיטאַגשטיינען זענען מיר לענגאוויס דער רי אַמלאַ אַוועק צו רע-פובליק, נישט גלויבנדיק אונדזערע אויגן: פאַריז באַזעצט דורך די דייטשן! און זיי טשעפען קיינעם נישט!

אויפן פלאַס דע לאַ רעפובליק האָט זיך אַנטפלעקט אַ ניי בילד. די קאַמיאַנען פון באַסטיל האָבן אַדורכגעשניטן דעם פלאַץ גראַדליניק אין דער ריכטונג פון בולוואַר סען־מאַרטען צו אַפּעראַ, נישט אַרומקרייזונדיק, ווי עס פירט זיך, די סטאַטוע פון דער רעפובליק. ביי דער סטאַטוע איז געשטאַנען אַ גרופּע מאַטאַציקליסטן, וואָס האָט רעגולירט די באַוועגונג. דער צוג פון קאַמיאַנען פלעגט זיך אַפּשטעלן אויף אַ וויילע, כדי אַדורכ-צולאַזן די פּוסיגייער, וואָס זענען געקומען פון רי דע בעלוויל — פאַבור די טאַמפל און געגאַנגען אין דער ריכטונג פון האַטעל דע וויל, דורך רי די טאַמפל, פון צפון אויף דרום.

צוגייענדיק צום „האַטעל מאַדערן“ און צום „מאַגאַזין רעאיני“, האָבן מיר זיך אַוועקגעשטעלט אַבסערווירן דעם מאַרש פון דער היטלערישער אינפאַנטעריע.

זיי זענען געגאַנגען איצט אַן איבעררייס, די זעלנער. די שטאַרע אויגן האָבן נאר געקוקט אויף דער פלייצע פון פאַרגייער. זיי האָבן גאַרנישט נישט געזען, נישט די מענטשן, נישט די שטאַט. זייערע קני האָבן זיך גע-הויבן ביז צום בויך און אַראַפּגעלאַזט די געטשוועקעוועטע שטיוויל מיט דער גאַנצער קראַפט אויפן ברוק. יעדער האַלבער טריט פאַרויס האָט אַרויסגעגעבן אַ רוגזעהדיקן קלאַנג.

די געדאַנקען זענען געפלויען: וואָס בייזערן זיי זיך אַזוי אויף די שטיינער פון ברוק? זיי מיינען מן־הסתם, אַז וואָס שטאַרקער זייערע טשווער-קעס וועלן אונדז פאַרטויבן די אויערן, אַלץ הכנעהדיקער וועלן מיר זיך פילן. זייער „געזענער גאַנג“ האָט אַ פּסיכאלאָגישן זין. פונקט אַזוי דאַרפן זייערע גרויסע און הויכע טאַנקן אונדז באַווייזן זייער מעכטיקייט: ציטערט שע-פעלעך! מיר טרעטן אויף אייער לייב! מיר זיינען די שטאַרקסטע! איר האָט פאַרשפּילט!

דער גרעסטער טייל פארבייגייער האט זיך שנעל אפגעטראגן. די פריישישע מיליטערישע קונסט זעט פארויס דריי עטאפן אין דער דעראבערונג פון א לאנד: צעשלאגן די ארמיי פון קעגנער, פארנעמען זיין טעריטאריע און צעברעכן דעם גייסט פון זיין פאלק. די ערשטע צוויי עטאפן האבן די דייטשן דערגרייכט, אבער פון דריטן, פון ענדגילטיקן עטאפ זענען זיי געווען נאך ווייט.

דער האטעל „מאזשעסטיק“, ווו עס האט זיך באזעצט די „פראפאגאנד-דאָשטאַפּל“, האָט פאַרטראַכט אַ מיטל פון אויסשטרעקן די האַנט צו דער באַפעלקערונג. אויף דעם האָט מען זיך נישט געריכט. אַלעמענס מיינונג איז געווען, אַז באלד נאָך זייער אַנקום וועלן די נאַציס ראַבעווען און פאַגראַמירן, די סוחרים האָבן פאַרשלאָסן זייערע געשעפטן און די באַפעל-קערונג איז אַרויס אין בהלה אויף די וועגן, אויף דעם טרויעריקן עקזאָד. און דאָ מיטאַמאַל הערט מען דערציילן, אַז „זיי“ טיילן שאַקאַלאַד אין די גאַסן, אויף די וואַקזאַלן קאַז מען פון זיי באַקומען אומזיסט אַ וועלאָ, זיי ערע מיליטערישע קיכן טיילן עסן, זיי פּרעגן גאַרנישט. „כל דכפּין ייתן ויכּול“... אפילו יידן...

וואָס קומט דאָ פאַר? — עפּעס שטימט נישט מיט דער פּראַפּאָגאַנד דע וועגן „זיי“? זענען גאַרנישט אַזעלכע טייוולאַנים, ווי מען האָט „זיי“ געמאַלט...

עס האָבן זיך באַוווּן קאַלירטע, ליכטיקע פּלאַקאַטן אויף די מויערן: אַ סאַלאַט אָנגעטון אין פעלדגרוי, אַ שמייכלענדיקער, טראַגנדיק אַ קינד אויף דער האַנט. דער אונטערשריפט: „האַט צוטרוי צום דייטשן סאַלאַט“.

אויך לגבי יידן האָט זיך נישט באַמערקט קיין אומפריינטלעכער זשעסט. אין די יידישע געשעפטן, ווו די דייטשן פלעגן איינקויפן, זענען די באַציאונגען געווען ווי נאַרמאַלע האַנדלס-באַציאונגען צווישן קונה און סוחר. אגב, האָבן זיי אַלץ געקויפט און באַצאַלט דעם געפאַדערטן פרייז. יידן האָבן זיך באַרואיקט און אָנגעהויבן צווייפלען אין דער באַקאַנטער ברוטאַליטעט פון די דייטשן. נישט איינער האָט געמאַכט פאַראַלעלן מיט 1914 אין אַמאַליקן פוילן אָדער רוסלאַנד.

וואָס האָבן זיי דען דאָן געטון שלעכטס, ווען זיי האָבן פאַרנומען פוילישע שטעט און אַרויסגעטריבן די רוסן? זיי האָבן צוגענומען די קור-פערנע מאַרזשערס, די לייכטערס, אפילו די קלאַמקעס פון די טירן. נו, איז וואָס? מ'קאַן נישט לעבן מיט פאַרצעלייענע קלאַמקעס און בלעכענע לייכטערס? אַבי זיי מאַכן נישט קיין פאַגראַם.

גראַד פאַרקערט. זיי האָבן געהייסן עפענען די געשעפטן און געווען פאַקטיש די איינציקע קונים, נישט מער — זיי האָבן געצאַלט מיט מאַרקן, נישט מיט פּראַנקן. די מאַרקן זענען אויך גוט געלט. אמת, איין מאַרק האָט באַקומען דעם ווערט פון 20 פּראַנק, אַבער וואָס מאַכט עס אויס, אַבי זיי ראַבעווען נישט אומזיסט.

נאָכמער, זיי האָבן איינגעשטעלט איינקויף-ביראָען און געצאַלט אַלע

פרייזן פאר יעדער סחורה, וואָס מען האָט זיי צוגעשטעלט. זיי האָבן זיך נישט געדינגען. אויך יידן האָבן געמעגט זיין צושטעלער, איז וואָס־זשע דאָ געווען פֿאַר אַן אומגליק?

קיין אַרבעט האָבן די אַרבעטער נישט געהאַט. די פֿאַבריקן זענען געווען אָפּגעשטעלט. די וואַרשטאַטן אויך. די פֿרויען פֿון די מאַביליזירטע האָבן נישט געהאַט פֿון וואָס צו לעבן.

עס זענען אָנגעקומען די ערשטע ידיעות, אַז אין די טויזנטער האָט מען די פֿראַנצויזישע סאַלדאַטן גענומען אין געפֿאַנגענשאַפט. זיי ווערן קאַנצענטרירט אין זאַמל־פֿונקטן. איינער אַזאַ זאַמל־פֿונקט געפינט זיך אין ספֿאַרט־סטאַדיאָן פֿון די מעטראַ־אַרבעטער ביי קרואַ דע בערני, טאַקע נישט ווייט פֿון דעם אָרט, וווּ עס איז פֿאַרשווונדן מיין קוזין לעאַן. אפשר געפינען זיך דאָרט באַקאַנטע? אפשר סאַלדאַטן פֿון וואַלבאַן און באַרקאַ־רעס?

מיט מיטאַגשטייען זענען מיר אַוועק אַהין און אַן שוועריקייטן זענען מיר צוגעקומען צום ספֿאַרט־סטאַדיאָן, וואָס איז געווען באַוואַכט פֿון דיי־טשע סאַלדאַטן. מאַדנע, „זיי“ זענען נישט געווען קעגן, אַז די געפֿאַנגענע זאָלן צוקומען צו די טויערן און רעדן מיט דער ציווילער באַפעלקערונג. מיר האָבן באַקומען אַזוי אַרום הונדערטער צעטלעך מיט אַדרעסן פֿון די קריגס־געפֿאַנגענע, וועלכע האָבן איבערגעשיקט לעבעדיקע גרוסן זייערע פֿאַמיליעס.

מיר זענען געווען שטאַרק צופֿרידן פֿון דער הילף, וואָס מיר האָבן גע־קאַנט ברענגען די געפֿאַנגענע און זענען אַוועק צוריק קיין פֿאַרייז. און אַט דאָ אויפֿן וועג האָבן מיר אָנגעטראַפֿן מיין קוזין לעאַן, אַ לעבעדיקן, אַ גאַנצן נאָר אַן אויסגעמאַטערטן.

— אַט האָסטו דיר אַ גאַסט פֿון יענער וועלט — זאָג איך אים. נאָר ער האָט נישט פֿאַרשטאַנען מיין פֿרייד. ער איז געווען באַזאָרגט איבערן גורל פֿון זיין פֿרוי.

נאָכן פֿאלן פֿון דער באַמבע האָט ער פֿון זיין זייט מורא געהאַט, אַז זיין פֿרוי, גוטאַ, איז געבליבן אין באַמבן־תּהום און ער איז געלאָפֿן פֿאַר רויס ביז ער איז טאַקע אָנגעקומען צום ציל פֿון זיין מאַרש, קיין אַרלעאַן. נאָר דאָרטן האָט זיך שוין געהאַט געפֿונען די דייטשע אַרמיי. דאָס לויפֿן פֿון פֿאַרייז איז געווען אומזיסט, איז ער צוריקגעגאַנגען און מיר האָבן אים טאַקע אַהיימגעבראַכט אַ לעבעדיקן צו זיין פֿרוי.

„האַט צוטרוי צום דייטשן סאַלדאַט!“ ער איז נישט דאָס, וואָס מען האָט אייך דערציילט וועגן אים, האָט געוואַלט איינרעדן די דייטשע פֿראַ־פֿאַגאַנדע.

דעם 23־טן יוני האָט דער מאַרשאַל פעטען, שעף פֿון דער רעגירונג, באַשטעטיקט זיין צוטרוי און האָט קאַפיטולירט. אויב „דער זיגער פֿון

ווערדען" האט צוטרוי צו „זיי", פארוואס זאלט איר נישט האבן קיין צו-
טרוי, איר פשוטע בשר ודמס?
פראנקרייך האט פארשפילט די מלחמה, האט געזאגט דער מארשאל,
מען מוז זיך צופאסן צו דער נייער סיטואציע.
און טויזנטער אימיגרירטע יידן, וואס האבן זיך געפונען סוף אוי-
גוסט, אנהויב סעפטעמבער פון פאריקן יאר ביי די רעקרוטיר-ביוראס און
זיך אנגאזשירט „פור לא דירעי דע לא גער" (אויף דער דויער פון קריג),
זענען אוועק אין די „סטאלאגן" און די „אפלאגן", צוזאמען מיט הונדערטער
טויזנטער פראנצויזישע בירגער, ערגעץ אין דייטשלאנד, דערשלאגענע
פון דעם פאראט און פון דער דעקלאראציע פון מארשאל: „איר האט
פארשפילט די מלחמה".
איז טאקע דורך דעם בטול געווארן פאר די צענדליקער טויזנטער
יידן זייער אנגאזשירונג אין דער קאזארמע רעאי „פאר דער צייט פון
קריג"?

קאפיטל דריי:

ערשטע סיגנאלן

די פראנצויזישע פרעסע אונטערן דייטשן קאנטראל האט, פאר- שטענדלעך, נישט דערציילט קיין פרטים וועגן דער אלגעמיינער לאגע. אבער די באפעלקערונג איז געווארן ביסלעכווייז אינפארמירט. זעלנער, אפגעשניטענע פון זייערע באטאליאנען, צערודערטע, אויפגעטרייסלטע, האבן געבראכט ידיעות, פון וועלכע עס האט זיך געשאפן דאס טראגישע בילד.

די פראנצויזישע ארמיי איז געווארן געטרייבערט, ווי דורך א בא- האונטן קצב, דיוויזעווייז, פראנטנווייז. געוויסע אפטיילונגען אירע האבן ערטערווייז געשטעלט א ווידערשטאנד. די אינפאנטעריע-באטאליאנען פון די אויסלענדישע פרייוויליקע, פון וואלכאן און בארקארעס, צווישן וועלכע עס האבן זיך געפונען טויזנטער יידן, האבן העלדיש געקעמפט אין צפון- פראנקרייך, אין אויסערסט שווערע באדינגונגען, קעגנאבער א מעכטיקן שונא. פיל זענען געפאלן אין קאמף, אויף די פאזיציעס, וואס זיי האבן געשיצט. ביז דער לעצטער קויל האט מען געשאסן. די לעבן-געבליבענע זענען דורך די דייטשן געווארן צונויפגעצוימט הינטער שטעכל-דראטן. אזוי זענען אריינגעפאלן אין געפאנגענשאפט אויך די חברים י. מא- ניקאווסקי און ג. קעניג.

אט ווי אזוי עס איז אומגעקומען אן אקטיווער קאמיטעט-מיטגליד פון „ארבעטער-ארדן“, יצחק ליכפעלד, וועלכער האט איבערגעלאזט אן אלמנה מיט א יתום. געשען איז עס דעם 13טן יוני פארטאג ביי בורסא, צווישן שאטא טיערי און עפערנעי (דעפארטאמענט מארנע), ביים ברעג פון טייך. דער אפטייל פון 46טן אינפאנטעריע-רעגעימענט, — ווו ליכפעלד האט גע- דינט — האט זיך געשלאגן קעגן שונא, נישט וויסנדיק, ווו ער גע-

פינט זיך. מען האט געשאסן אין אלע ריכטונגען... די אפיצירן זענען ער-
געץ אויסגערוגען געווארן, אויסער איינעם און עטלעכע אונטער-אפיצירן...
ליגט ער ליבפעלד, אין א גרוב מיט נאך א זעלנער און זעצט פאר דעם
קאמף. זיי פרווען אריבערצוקלייבן זיך צו אנדערע זעלנער... נישט זיין
אליין... אויפן וועג רייסט אויף א באַמבע, ביידע ווערן פארווונדעט, זיי
קומען דאך אן צו די אנדערע... איצט דארף מען זיי באַנדאזשירן, דער
צווייטער, א פארווונדעטער, איז אוועק זוכן הילף. נאר דער קאמאנדאָ-
פאסטן איז לידיק, ווען ער קומט צוריק, פאלט ער אריין אין געפאנגענ-
שאפט, צוזאמען מיט ליבפעלדן, וואס שטארבט פון די ווונדן.

אזוי איז געפאלן א פראסטער זעלנער, אזוי און אין ענלעכע אומ-
שטענדן זענען געפאלן פיל אנדערע, וואס האבן זיך געשלאגן ביזן סוף.

זי איז טאקע נישט מעגלעך געווען, אז עס זאל זיין אנדערש?
מיר האבן זיך דערווסט, אז די קאמוניטישע פארטיי האט דעם 6טן
יוני פארגעשלאגן דער רעגירונג פון פאל רעינאָ אַ גאַנצע ריי מאַסמיט-
לען, וואָס וואָלטן געקאָנט שאַפן גינסטיקע באַדינגונגען פאַר דער פאַר-
טיידיקונג פון דער הויפט-שטאָט. די פאַרטיי האָט געהאַלטן, אַז מען דאַרף
גלייך באַפרייען אַלע אַרעסטירטע און אינטערנירטע אַרבעטער-טוער און
אַרעסטירן די אַגענטן פון שונא. וואָס שוויבלען און גריבלען אין אַלע
מיניסטעריומס. עס איז נויטיק צו דעקרעטירן אַ מאַביליאַציע און באַוואַ-
פענען דאָס פּאָלק. אויף אַזאַ אופן וואָלט פאַרזי פאַרוואַנדלט געוואָרן אין
אַ ציטאַדעל און די מלחמה וואָלט אַנגענומען דעם כאַראַקטער פון אַ נאַ-
ציאָנאַלן קאַמף פאַר אומאַפהענגיקייט און פרייהייט.

די דאזיקע מאַסמיטלען, האָט די פאַרטיי געהאַלטן, וואָלטן געשאַפן
אַן ענטוויאָזם אין לאַנד און די נאַציאָנאַלע מאַביליאַציע וואָלט מעגלעך
געוואָרן.

די רעגירער אָבער האָבן אַפּגעוואָרפן די דאָזיקע פאַרשלאַגן אויס
מורא פאַרן פּאָלק.

די דייטשן האָבן פאַרנומען פאַרזי. זיי האָבן זיך באַמיט צו פאַרדעקן
קונציק זייערע טיילוואַגנישע פלענער מיטן פּלאַקאַט: „האַט צוטרוי צום
דייטשן סאַלדאַט!“ ס'איז דעריבער געווען די ערשטע אויפגאַבע נישט צו
לאָזן איינשלעפערן די וואַכזאַמקייט פון פּאָלק. פאַשיום איז מלחמה, טעראָר,
פאַרשקלאַפונג, פאַרניכטונג פון די יידן.

מיר האָבן איינגעשטעלט אַ רעגולערן קאַנטאַקט מיט די אַנפירנדיקע
חברים, וואָס זענען שוין געווען אומלעגאַל. דאָס איז געוואָרן פאַרלייכ-
טערט דורך דעם, וואָס איך האָב פאַרנומען צוריק מיין לעגאַלן פּאַסטן אין
דער פּאָלקס-קליניק, אַ פאַר טעג נאָכן אַנקומען פון דער דייטשער אַרמיי
קיין פאַרזי.

צוויי פּראַגן האָבן זיך געשטעלט פאַרן עפענען די פּאָלקס-קיד. אויב
אין דער פּאָלקס-קליניק האָב איך געקאָנט אַרבעטן כמעט אַן פּאַנדן, איז
דאָס נישט מעגלעך געווען ביים פירן אַ קיד. פּאָן דער אַנדערער זייט, איז

די אנפירונג פון דער פאלקס־קליניק געבליבן אין פארוי, בעת די אנפירונג פון דער פאלקס־קיך איז אוועק מיטן עקזאָד.

אין אָט די טעג זענען אויך פארשוונדן די אנפירונג פון דער „פעדער־ראַציע“, די רעדאָקציעס פון „פאָרזער היינט“ און פון דער בונדישער „די שטימע“.

איך האָב זיך דאָן געוואַנדן צו תנחום נאָדעלמאַן, דעם פאָרזיצער פון צענטראַלן האַנטווערקער־פאַרבאַנד. ת. נאָדעלמאַן איז געווען אַן ערלעך־כער פאלקס־מענטש מיט אַ שכל הישר און פאָליטישער דערפאַרונג. ער האָט שטענדיק געהאַלטן, אַז די קאָמוניסטן זענען דער צעמענט פון גער־זונטן געזעלשאַפטלעכן לעבן.

ווען איך האָב אים פאַרגעשלאָגן, אין נאָמען פון דער אַרגאַניזאַציע, צו עפענען די פאלקס־קיך אויף רי סענטאַנזש און איבערנעמען די פאַר־אַנטוואַרטלעכקייט, האָט ער קיין מינוט זיך נישט געוואַקלט. ער האָט מיך אינפאַרמירט, אַז מיט אים האָט זיך פאַרשטענדיקט אַ טאָג פריער דער חבר יוסף שטאַמפּאַטער, דער באַקאַנטער, לאַנגיעריקער געזעל־שאַפטלעכער טווער פון צענטראַלן האַנטווערקער־פאַרבאַנד. אייניקע טעג נאָך דעם ווי די נאַצישע אַרמיי האָט זיך באַוויזן אין פאָרוי, איז אויפסני געעפנט געוואָרן די פאלקס־קיך.

די קיך האָט געעפנט אירע טירן פאַר אַלע הונגעריקע, כל דיכפין...

די פּאַנדן האָט מען געמוזט שאַפן אויפן אָרט. שטאַמפּאַטער און ת. נאָדעלמאַן האָבן איינגעשטעלט פאַרבינדונגען מיט זייערע פאַך־חברים, די מאַראַקיינעריסטן, און באַוויזן צו שאַפן אַ מאַקסימום פון פּאַנדן. וואָס פאַר אַן אַנזען האָבן אַבער די גראַשנס געהאַט לגבי די צוויי מיליאָן פּראַנק פון די סאַסיעטעס, וואָס זענען געווען בלאַקירט אין די בענק? איצט, ווען זיי זענען געווען אַזוי נויטיק, האָט מען מיט זיי נישט געקאַנט זיך באַזונן.

מען האָט קאַנסטיטואירט אַ קאָמיטעט, וועלכער האָט אַרויסגעלאָזן סאַלידאַריטעט־קאַרטלעך. אין קאָמיטעט זענען אַריין, אויסער שטאַמפּאַטער־טער און נאָדעלמאַן, די פריינט גאַלאַנד, הערשל וואַלמאַרק, מיעדזשינסקי מאַריס, היים לייבוש הובערמאַן, יורקעוויטש, מאַקרי, סאַסנאווסקי, לייזער האַלצמאַן, אַדאַלף שוואַרצבאַרד, בערקאו. אַלס פאַראַנטוואַרטלעכער איז באַשטימט געוואָרן שניידער און אַלס עקאָנאָם — אַשלאַק.

רירנדיק איז געווען די סאַלידאַריטעט פון פשוטן פאלקס־מענטש. ווען יוסף שטאַמפּאַטער האָט זיך געוואַנדן צום פריינט איזאַק אַנקעלעוויטש, פּרעזידענט פון דער קאַנסקער סאַסיעטע, האָט דער לעצטער אים גע־זאָגט:

— כִּי־הָאֵב אַ פאַר קניפּעלעך, זאָל עס זיין פאַר די נויטבאַדערפטיקע.

ער האָט אויך צוואַמען מיט זיין פרוי און זיינע זין געזאַמלט שפּיין און געלט. עס האָט זיך אפילו איינגעשטעלט אַ מין קאַלענדאַר, לויט וועלכן די בעקער, קצבים און שפּייז־קרעמער האָבן צוגעשטעלט געווי־

סע קוואנטומס פראדוקטן פאר דער קיד. באזונדערס האט זיך אויסגע-
צייכנט דער בעקער פון רי באפרוא. יאנקל פערעלמאן, וועלכער האט געלי-
פערט גאנצע זעק מיט ברויט, פארפל, צוקער, בעבלעך, קאשע און אנדערע
שפייזן.

די דאזיקע סאלידאריטעט פון פאלק האט זיך אויסגעדריקט אויף הונ-
דערטער אופנים.

דערווייל איז מען געוואר געווארן, אז דער „דושאיינט“ האט, פארן
פארלאזן פאריז, איבערגעלאזט א האלבן מיליאן פראנק אונטער דער
השגחה פון באקאנטן שרייבער דניאל טשאַרני, וואס איז געווען זיין
פארטרויאונגסמאן. שטאמפאטער איז אוועק צו אים מיטן פארשלאג צו
סובווענציאנירן די קיד. די אויפנאמע איז געווען א סימפאטישע, פול מיט
פארשטענדעניש, אבער דניאל טשאַרני איז נישט געווען דער איינציקער
פארוואלטער פון די פאנדן. ער האט באשלאסן זיך צו פארשטענדיקן מיט
זיינע פריינט. א פאר טעג שפעטער איז צושטאנדגעקומען אין א קאפע,
אויף רי וויעי די טאמפל, א ראנדעווו, אין וועלכן עס האבן אַנטיילגענומען
דניאל טשאַרני, לעאָ גלעזער, גרינבערג און י. יאקובאוויטש, אַפיציעלע
פירער פון דער „פעדעראַציע“, די פאַרשטייער פון דער פאַלקס־קיד,
שטאמפאטער און גאלאַנד, האבן איבערגעגעבן, אז די פאַלקס־קיד קומט
אַנטקעגן פיל סטודענטן פון ארץ־ישׂראל. „אפשר וועט דאָס זיין אַ סגולה“
— האבן זיי געטראַכט.

עס איז באַשטימט געוואָרן, אז אַ דעלעגאַציע זאָל באַזוכן די פאַלקס־
קיד. ווי נאָר י. יאקובאוויטש איז אַנגעקומען אויף רי סענטאָזש, האָט ער
אַרײַנגעוואָרפן גלייך אַ שטעך־ווערטל:

— ווען מען זעט נאָדעלמאַן „מיט דער רויטער פאַטשעווקע“, פאַר־
שטייט מען וואָס פאַראַ קיד דאָס איז.

— קוקט אַרײַן בעסער אין דער קיד, זעט וואָס מען גיט צו עסן און
וועמען. אפשר שמעקט אייך דער רויטער באַרשטש? — איז געפאַלן דער
ענטפער.

נישט געקוקט אויף מערערע וויזיטן ביי דניאל טשאַרני און לעאָ
גלעזער, האָט די פאַלקס־קיד גאַרנישט גענאַסן פון האַלבן מיליאָן, וואָס
איז צעטיילט געוואָרן צווישן אַנדערע. אפילו פון די שפעטערדיקע מיליאָ-
נען, וואָס דער „דושאיינט“ האָט איבערגעשיקט, איז דער פאַלקס־קיד
גאַרנישט אַרײַנגעפאַלן. די אַנטי־קאָמוניסטישע שנאה איז געווען שטאַר־
קער ווי דאָס סאַלידאַריטעט־געפיל, אפילו אין אַט די גרויליקע טעג, ווען
היטלער איז געווען אין פאַריז.

די נויט איז געוואָרן אַלץ גרעסער. די יידישע קריגס־געפאַנגענע
האַבן איבערגעלאָזן פרויען און קינדער אין פאַריז אַן מיטלען צום לעבן.
טייל פרויען האָבן נישט פאַרמאָגט קיין פאַכן. אַנדערע האָבן געהאַט
שוועריקייטן צוליב דעם יונגן עלטער פון די קינדער. עס איז אויך נישט
געווען קיין אַרבעט. די אַרבעטלאָזיקייט האָט באַזונדערס געהערשט אין

אלע יידישע פאכן. די פאלקסקיך און די פאלקסקליניק, וועלכע האבן זיך געפונען אויף דער טעריטאריע פון דריטן אראנדיסמאן, האבן אויפגענומען אויך נישטיידן, וואס די מערי האט געבעטן צו שטיצן, ווייל די מוניציפאלע אדמיניסטראציע האט זיי נישט געקאנט העלפן.

די סאציאלע טעטיקייט איז געווארן דער צענטער פון אונדזער באַ וועגונג, זי האט באגלייט אונדזער פאליטישע אַקטיוויטעט, וואס האט כסדר אנגעהאלטן. מיר האבן ארויסגעגעבן אַ נייעם נומער פון דער אונדזער טערעדישער „נייע פרעסע“, ווו עס איז פרעציזירט געווארן אונדזער שטעלונג צום פלאקאט: „האַט צוטרוי צום דייטשן סאלדאַט“. עס זענען אויך געגעבן געווארן ידיעות פון די קריגסגעפאנגענע.

דעם שונא איז געלונגען צו צעשמעטערן די פראנצויזישע רעגולערע אַרמיי, פונקט ווי עס איז אים געלונגען צו באַזיגן די שפאַנישע רעפובליק קאַנערא. דעם טייל פון דער פראנצויזישער בורזשואַזיע, וואס האט גערשפילט די היטלערישע קאַרט אויס שנאה צום פאַלק, איז געלונגען איר בערצוגעבן דאָס לאַנד צו פראַנקרייכס טראַדיציאָנעלן שונא, דעם דייטש.

די „שלאַכט פון פראַנקרייך“ איז געווען אַ שפאַציר פאַר דער ווער מאַכט, טיר און טויערן זענען געווען אַפן. די הונדערטער טויזנטער זעלנער, צווישן וועלכע די צענדליקער טויזנטער אויסלענדישע פרייווירליקע, זענען געווען אומבאוואַפנט, פאַרקויפט און פאַראַטן. די אַפטיי לונגען, וועלכע האבן פרובירט שטעלן אַ ווידערשטאַנד, זענען געווארן צעקוועטשט דורך דער פאַרפלייצנדיקער מאַסע, וואס איז געקומען פון יענער זייט רייך און האט פאַרניכטעט אַלץ אויפן וועג, ווי אַ לאַווע פון אַ וולקאַן.

ווו זענען אַהינגעקומען די אַנגאַזשירטע פון אויגוסט און סעפטעמבער פון פאַריקן יאַר? די לאַנגע רייען ביי דער קאַזאַרמע רעאי, די מאַרש־רעגמענטן פון לאַ וואַלבאַן, פון קאַעטקיזאַן, פון באַרקאַרעס? וואס איז געווארן מיט זייער אַנגאַזשירונג „פור לאַ דירעי דע לאַ גער“ (פאַרן דויער פון קריג)?

איז די מלחמה געענדיקט? איז די אַנגאַזשירונג בטול געווארן? אַדער איז פאַרשפילט געווארן בלוין אַ שלאַכט, בעת די מלחמה דויערט ווייטער?

און ווי אזוי וועט פראַנקרייך פאַרזעצן דעם קריג?
עס איז צו אונדז דערגאַנגען מיט אַ פאַרשפּעטיקונג די דערקלערונג, וואס עס האט אַפגעגעבן אין ענגלישן ראַדיאָ דער גענעראַל דע גאַל, געוועזענער מיטגליד פון פאַל רעינאַס רעגירונג.

אין זיין רוף צו די פראַנצויזן, פון 18טן יוני, האט ער געזאָגט צווישן אַנדערן, אַז די רעגירונג פון פעטען האט זיך פאַרבונדן מיטן שונא וועגן אַפּשטעלן די שלאַכטן מיטן תירוץ, אַז אונדזערע אַרמיען האבן געליטן אַ מפלה. ווי אַ מיליטעראַמאָן פון דער קלאַסישער שולע אַנערקענט ער, אַז מיר זענען געווארן איבערגעפלייצט פון דער מעכאַנישער ערד-

און לופט־קראפט פון שונא. וועגן דעם גייסט פון פאלק האט ער גארנישט געזאגט. ער באַגרייפט גאַנץ גוט, אַז דער בטחון איז נאָר מעגלעך צוליב דער אויסברייטערונג פון דער וועלט־מלחמה.

„ווייל פראַנקרייך איז נישט אַליין... די דאָזיקע מלחמה ווערט נישט דעצידירט דורך דער שלאַכט פון פראַנקרייך, דאָס איז אַ וועלט־מלח־מה...“

נאָך דער דאָזיקער אַפשאַצונג פון דער לאַגע איז געקומען אַ רוף : „איך, גענעראַל דע גאַל, איצט אין לאַנדאָן, לאַד איין אַלע פראַנצויזישע אַפיצירן און זעלנער, וועלכע געפינען זיך אויף דער בריטישער טעריטאָריע אָדער וועלן דאָ זיך געפינען... צו שטעלען זיך אין פאַרבינדונג מיט מיר. מאַרגן, ווי היינט, וועל איך רעדן אין לאַנדאָנער ראַדיאָ.“

דע גאַל האָט גערעדט בלויז וועגן אַ קאַמף אויף דער בריטישער טעריטאָריע. וואָס־זשע האָבן באַדאַרפן טון די פראַנצויזן, וועלכע האָבן זיך געפינען אויף דער פראַנצויזישער טעריטאָריע ?

דאָס געפיל פון נאַציאָנאַלער שאַנדע האָט אַרומגעכאַפט די פראַנצויזן נאָך דעם האַנטדרוק צווישן פעטען און היטלער אין מאַנטואַר. ביי קאַרל מאַרקס איז פאַראַן אַ געדאַנק, אַז די חרפה איז אַ מין בייזקייט לגבי זיך אַליין. אויב אַ גאַנצע נאַציע דערפילט אַ חרפה, ווערט זי ווי דער לייב, וואָס פאַרטאָיעט זיך אין זיך, איידער ער גיט אַ שפרונג.

פון איר זייט איז די קאָמוניסטישע פאַרטיי געקומען צום פאַלק מיטן וואָרט פון האַפענונג און קאַמף. דער פאַרעטערישער מאַרשאַל פעטען האָט אין אַלע זיינע דרשות אונטערגעשטראַכן מיט אַ כוונה, אַז פראַנקרייך האָט פאַרשפילט די מלחמה, ד"ה, אַז עס דאַרף זיך אונטערוואַרפן דעם דיקטאַט פון באַזיגער.

די קאָמוניסטישע פאַרטיי דאַקעגן האָט געעפנט אַנדערע האַריוואַנטן פאַרן פראַנצויזישן פאַלק. אויף דער פראַגע, וואָס דאָס פאַלק האָט זיך געשטעלט מיט אַנגסט: ווי אַזוי וועט אויסזען דער מאַרגן? האָט זי מוטק און קלאַרזעוודיק דערקלערט דעם 10טן יולי 1940:

„פראַנקרייך, וואָס איז נאָך אינגאַנצן פאַרבלוטיקט, וויל לעבן פריי און אומאַפהענגיק. קיינמאַל וועט אַ גרויס פאַלק ווי אונדזערס נישט זיין קיין פאַלק פון שקלאַפן. פראַנקרייך וועט נישט פאַרוואַנדלט ווערן אין אַ מין קאָלאָניזירט לאַנד; פראַנקרייך, וואָס האָט אַזאַ רומפולע פאַרגאַנגענהייט, וועט נישט בייגן די קני פאַר אַ בינטל לאַקייען, גרייט צו אַלע מעשים. בלויז אין פאַלק געפינען זיך די גרויסע האַפענונגען פון נאַציאָנאַלער און סאַציאַלער באַפרייאַונג און אַרום דעם קעמפערישן און ברייטהאַרציקן אַרבעטער־קלאַס, וואָס איז פול מיט צוטרוי און מוט. קאָן אַנטשטיין דער פראַנט פון פרייהייט, פון אומאַפהענגיקייט און פון ווידערגעבורט פון פראַנקרייך.“

דער דאָזיקער פאַטריאַטישער רוף, וואָס איז געקומען פון לאַנד גופא, איז געווען אונטערגעשריבן דורך מאַריס טאַרעז און זשאַק דיקלאַ. ער איז

געווען פאליטיש פיל ריכטיקער ווי די ריין־מיליטערישע דעקלאראציע פון גענעראל דע גאל אין לאַנדאָנער ראַדיאָ, וועלכער האָט דערקלערט די מפלה פון פראַנקרייך בלויז מיט דער דייטשער איבערגעוויכט אין וואַפן.

דער דאָזיקער רוף, וואָס איז געקומען פון לאַנד גופא, איז געווען אַן אַנזאָג פון אַן אומברחמנותדיקן קאַמף קעגן אַקופאַנט און אַן אַנדייטונג פאַר דער גרינדונג פון אַ נאַציאָנאַלן פראַנט פון באַפרייאַונג.

עס האָט זיך געעפנט אַ ניי בלעטל אין אונדזער אַקטיוויטעט. אויף אַ זיצונג פון דער יידישער אונטערערדישער אַנפירונג איז באַשלאָסן געװאָרן איינצושטעלן צוויי אַפטיילונגען: איינע פאַר דער אַקופירטער זאַך נע, די צפונדיקע און אַ צווייטע פאַר דער נישט־אַקופירטער, די דרומדי־קע. פאַריז איז אָבער געבליבן דער צענטער פון דער אַנפירונג, וווּ עס וועט זיך געפינען דער ח' לולקע. די חברים פון דער דרום־זאָנע וועלן פון צייט צו צייט קומען קיין פאַריז, אָדער שיקן ראַפּאָרטן דורך פאַרבינדלע־רינס. עס זענען דאָרט אַוועקגעשיקט געוואָרן די חברים שמואליק פאַרבער און אַלבערט יודין.

„פאַרבינדלע־רינס“, אַ ניי וואָרט פאַר מיר. איך האָב געוויינלעך געאַר־בעט דירעקט מיט די חברים פון דער אַנפירונג. איצט וועט מען זען אַ חברטע, וואָס וועט ברענגען אַ בריוול און צוריקפירן אַ בריוול. אין פאַ־ריז גופא האָט מען זיך נאָך נישט גענויטיקט אין אומדירעקטע פאַרבינד־דונגען. ערשטנס, ווייל מיר האָבן נאָך פאַרמאָגט לעגאַלע פּאַזיציעס, צווייטנס, ווייל צו אונדזערע רייען איז נאָך די רעפּרעסיע נישט דערגאַנג־גען. בעת ביי די נישט־יידן האָט מען שוין געציילט טויזנטער אַרעסטירטע.

אין מיטן זומער אָבער האָבן מיר באַקומען די ערשטע קלעפּ אין פאַ־ריז. מען האָט אַרעסטירט אונדזער חבר ב. טשאַרני. גייענדיק אויף אַ ראַב־דעווו מיט אַ חבר פון 20־טן אַראַנדיסמאַן, איז ער אָפּגעשטעלט געוואָרן אויף בולוואַר דע בעלוויל דורך אַ געהיים־אַגענט און איז געוואָרן אַרייַנגעזעצט אין דער תּפּיסה, „סאַנטע“.

דער דאָזיקער אַרעסט האָט אויפגעוועקט אונדזער וואַכזאַמקייט: מען דאַרף זיין פאַרויכטיק מיט ראַנדעווען, ספּעציעל אויף אַזעלכע פּונקטן ווי דער בעלוויל.

ביי פאַרט דע לילאַ האָט זיך געעפנט אַ לאַגער „טורעל“, קעגנאיבער דער קאַזאַרמע. מען האָט אַנגעהויבן אינטערנירן יידן צוליב פאַרשידענע טעמים. זיי זענען געווען די ערשטע אינטערנירטע פון פראַנקרייך, וועלכע מ'האַט אינטערנירט אַלס יידן. אַ גרעסערע גרופּע איז אינטערנירט געוואָרן אויפן סמך פון אַ ליסטע שקלים־קויפּער, וואָס די געשטאַפּאַ האָט געפונען נאָכן אַנקומען קיין פאַריז אין לאַקאַל פון דער ציוניסטישער „פעדעראַציע פון יידישע געזעלשאַפּטן“, 5, אַוועני דע לאַרעפּובליק. די יידן האָבן מיט פאַרביטערונג דערציילט, אַז די פירער האָבן פאַרן אַנטלויפן פון פאַריז פאַרגעסן אויסצורייניקן די ביוראָס און צו זאָרגן פאַר די מענטשן, וועל־

כע האָבן זיי אָנפֿארטרויט זייערע נעמען. און אפשר האָבן זיי זיך פֿאַרגע־
שטעלט, אַז קוּיפֿן אַ שקל הייסט נישט מאַכן קיין „פּאַליטיק“? אַזוי אַרום
זענען די ערשטע אינטערנירטע יידן אין פֿאַרזי באַשטאַנען פֿון אַ גרופּע
ציוניסטיש־געשטימטע.

דאַקעגן אין „פֿאַרבאַנד פֿון די ייִדישע געזעלשאַפֿטן“ האָבן שטאַמפֿאַ־
טער און בערקאַוו, גלייך ווי די דייטשן זענען אַריין קיין פֿאַרזי, פֿאַר־
ברענט אין לויף פֿון צוויי טעג אַלע אַרכיוון, באַזונדערס די ליסטעס
מיט נעמען.

אין אַלגעמיין האָט מען זיך נאָך דאַן פֿריי באַוועגט אין פֿאַרזי. דער
אַקופאַנט האָט געהייסן אַרבעטן און געקויפט ווייטער אַלץ, וואָס עס איז
אים געוואָרן צוגעשטעלט. געוויסע יידן זענען צוריקגעקומען פֿון דער
„פֿרייער“ זאַנע קיין פֿאַרזי, וווּ „מען שאַרט גאַלד“, אַלס צושטעלער פֿון
די דייטשע איינקויפֿס־שטעלעס.

דער אַקופאַנט האָט נאָך נישט אַרויסגעוויזן זיין שנאה צו יידן, אַזוי
ווי דער אַנטיסעמיטישער פֿראַגראַם פֿון „מיין קאַמף“ וואַלט געווען אָפּגע־
שאַפט. געווען אַ געפֿאַר, אַז מען זאָל נעמען גלויבן אין דער נאַצי־שער
פֿראַפּאָגאַנדע; מען זאָל אָנהייבן טראַכטן, אַז דאָס אַלץ, וואָס מ'האַט פֿאַר
דער מלחמה דערציילט וועגן די היטלעריסטן, איז טאַקע „גרויל־פֿראַפּאַ־
גאַנדע“, אַדער לכול הפּחות שטאַרק איבערגעטריבן.

עס איז געווען אַ געפֿאַר פֿון לאָזן זיך איינשלעפּערן. די נאַציס האָבן
געאַרבעט מיט מעטאָד, בהדרגהדיק, זיי האָבן באַהאַלטן נאָך די שאַרפע
נעגל אין זיידענע הענטשקעס.

דערפֿאַר זענען דערשינען די ערשטע רופן צו ווידערשטאַנד ווי אַ דע־
צידירנדיקער פּאַקטאַר, וואָס האָט געעפֿנט אַ פּערספּעקטיוו פֿון קאַמף פֿאַר
נאַציאָנאַלער באַפֿרייאַונג.

זיי זענען געווען די ערשטע ליכט־סיגנאַלן אין פּינצטערן פֿראַנקרייך...

קאפיטל פיר:

די „סאלידאריטעט“

עס זענען אנגעקומען פאנטאסטישע ידיעות וועגן א דייטשן פרוו ארויסצוזעצן אן ארמיי אויף די ענגלישע ברעגן און וועגן דעם, און די ענגלענדער זאלן האבן אונטערגעצונדן דעם ים גופא. מען זאל האבן געבראכט פארברענטע און אפגעברייטע דייטשן אין די פראנצויזישע שפיר טעלער.

אין דער זעלבער צייט, אין סעפטעמבער 1940, האט דער מיליטערי שער באפעלסגאבער פון פאריז פארעפנטלעכט זיין „וויסנשאפטלעכע“ דעפיניציע פון א ייד. אלס ייד ווערט באטראכט דער יעניקער, וועלכער האט דעם 25טן יוני 1940 געהערט צו דער יידישער רעליגיע, אדער וועלכער האט געשטאמט פון דריי אדער צוויי יידישע עלטער-עלטערן (בא-בעס אדער זיידעס).

די דאזיקע דעפיניציע האט ביי טייל יידן נישט ארויסגערופן עפעס אנדערש ווי א שמייכל. „שוין איינמאל א וויסנשאפטלער“, האבן זיך די פיקחים געוויצלט. דערווייל שטערט עס נישט צו פרנסה...

די זעלבע אויפנאמע האבן באקומען די געלע צעטלען מיטן אויפ-שריפט „יידישעס געשעפט“, וואס מען האט באדארפט אויפקלעפן ענדע סעפטעמבער אויף די מאגאזינען און די רויטע אויפשריפטן, וועלכע האבן „אריעריזירט“ נאכדעם די יידישע געשעפטן דורך „ארישע“ זשעראנטן. טייל געשעפטסלייט האבן דערביי צעגעקלעפט א צווייט צעטל, אנגעבנדיק זייערע מיליטערישע פארדינסטן. אבער די פאליציי האט באפוילן עס אראפצונעמען.

דעם „ארישן“ קאמיסאר האט מען דא און דארט אליין זיך אויסגע-זוכט און די „מאכט“ איז געווען גלייכגילטיק צו דער „אפנארעריי“. יידי-

שע סוחרים האבן זיך געטרייסט, אז דורך „ארישע“ ושעראנטן קאן מען אויך ארבעטן ווייטער. אויב די צושטעלער צו די איינקויפס־שטעלעס מוזן נישט אליין ליפערן, איז גענוג צו הייבן די פרייזן, וועט בלייבן אויך פארן „גוי“, פארן ליפעראנט. אז במילא דינגען „זיי“ זיך נישט, די קויפערס. זיי קוקן אפילו נישט, צי די סחורה טויג צו עפעס. אלע „באוולען“ זענען אוועק פון די פאליצעס. די געשעפטן זענען געווארן לידיק פאר די ציווילע קויפער, די גייציקייט און אמאראלישקייט פון גרעסטן טייל פארקויפער איז געווען אין לשער ביי יידן, ווי ביי נישט־יידן.

כדי צו בארעכטיקן די „אריעריזאציע“ פון יידישע געשעפטן, האבן די דייטשן זיך באנוצט טאקע מיט די שרייענדיקע ביישפילן פון אנגע־הויפטע רייכטימער, וועמענס באדינגונגען זיי האבן אליין געשאפן.

דערביי האָט זייער פרעסע פאָרגעסן צו דערציילן, ווי עס שאַפט זיך אַ רויב־אַרמיי פון „אַריער“, אַ נייער קלאַס פון קריגס־פּראָפּיטירער. דאָס איז געווען אַ גוט־דורכגעטראַכטער פּלאַן פון קאַרוּמפּירן אַ טייל פון דער פּראַנצויזישער באַפעלקערונג און שאַפן אַ סאַלידע עקאָנאָמישע באַזע פאַר דער פּאָליטישער קאָלאַבאָראַציע.

אויסנוצנדיק עטלעכע ביישפילן, וועלכע די נאַציס האָבן פאַרמאָגט אונטער דער האַנט, האָבן זיי פאַרשפּרייט אַן אַלגעמיינע טעאָריע וועגן יידן, אַלס אַגענטן פון קאַרופּציע, אַלס שעדיקער פון דער געזעל־שאַפט אא"וו.

און דער אויספיר איז געווען אזוי פשוט, ווי פשוטער קאן נישט זיין: מען דאַרף ראַטעווען פּראַנקרייך פון די יידן. דער „נאַציאָנאַלער אינטע־רעס“ פאָדערט דאָס. צוליב די יידן איז געקומען די מפּלה. די רעגירונג דאַרף רעסטאָורירן פּראַנקרייך, אַננעמענדיק שריט קעגן די יידן. „עס האַנדלט זיך נישט אין לייכטער נקמה, נאָר אין אומבאַדינגטער זיכער־קייט“ — האָט געשריבן די פרעסע.

דער אַמאַליקער קריסטלעכער אַנטיסעמיטיזם פון אַ רעליגיעזן מהות איז איצט פאַרטראַטן געוואָרן דורך אַ פּאָליטישן אַנטיסעמיטיזם. די אַמאַ־ליקע רעליגיעזע אַרגומענטן זענען פאַרטראַטן געוואָרן דורך מאַדערנע, פּאָליטישע און נאַציאָנאַלע תּירוצים.

יידן זענען פאַרגעשטעלט געוואָרן ווי אַ מין צעלייגונגס־מיקראָב פון דער מאַראַל, פון דער מלוכה, אין וועלכער זיי וווינען. נישט בלויז זענען זיי אַ נאַציאָנאַלע מינדערהייט צווישן אַנדערע פעלקער, נאָר אַ ווידערשפרעכ־לעכע עטנישע גרופּע, וואָס קאָן נישט פאַרדייעט ווערן דורך דער איינגע־בירענער באַפעלקערונג.

נאַטירלעך האָט דער אַמאַליקער רעליגיעזער אַנטיסעמיטיזם גענוצט אויך דעם היינטיקן פּאָליטישן, פּונקט ווי ער האָט שוין גענוצט לואי דעם 11־טן אָדער פּיליפּ „דעם שיינעם“ ביים באַרויבן די יידן אין 13־טן יאָר־הונדערט.

כדי צו „בארעכטיקן“ די דאזיקע טעאריע וועגן יידן, ווערן זיי באַ- שאַנקען מיט אַלע חסרונות און מעלות. די לעצטע ווערן, פאַרשטענדלעך, סוף-כל-סוף די גרעסטע חסרונות.

פאַראַן ניוואַנסן אין דער כאַראַקטעריסטיק פון די יידישע פעלערן: ווען די פראַפאָגאַנדע איז געוואָרן צו אַרישע גבירים, זענען אַלע יידן רעוואָלוציאַנערן. ווען זי איז אַבער געצילט צו די פראַלעטאַריע, זענען אַלע יידן ראַטשילדס.

אין חודש נאוועמבער איז קיין פאַריי אַנגעקומען איינער פון די טע- אַרעטיקער פון נאַציזם, אַלפרעד ראָזענבערג. ער האָט געהאַט די חוצפה צו דרשנען אין פראַנצויזישן פאַרלאַמענט. דער אויפשריפט „ליבערטע, עגאַליטע, פראַטערניטע“ (פרייהייט, גלייכהייט, ברידערלעכקייט), דער מענטשלעכער דעוויז פון 1789, אויסגעקריצט מיט גאַלדענע אותיות אויפן פראַנטאָן, איז געוואָרן פאַרדעקט, כדי נישט צו שאַקירן דעם פרייסישן באַראָן, דעם אויטאָר פונעם „מיטאָס פון 20טן יאָרהונדערט“. דער הער דאַקטאָר אַלפרעד ראָזענבערג, דער שליח פונעם פירער פאַר „דער פאַרמירונג און דער אידעאָלאָגישער דערציאונג פון דער נאַציאָנאַל-סאָ- ציאַליסטישער פאַרטיי אין דייטשלאַנד, האָט געזאָגט וועגן די דאָזיקע דריי לאַזונגען פון דער גרויסער פראַנצויזישער רעוואָלוציע: „די דאָזיקע אונטערצינדערישע ווערטער האָבן קיינמאַל נישט אויפגעהערט צו ווירקן אויף די מאַסן. מיט זייער אינהאַלט פון קאַנפּויע האָבן זיי אַנגעהויפט חורבנות אויף חורבנות“.

זיין רעדע איז באַצייכנט געוואָרן דורך דער דייטשער פרעסע גופא ווי „אַן אַפּרעכענונג מיט די אידייען פון 1789“. זיין הויפט-טעזע איז גע- ווען, אַז די ערשטע און די צווייטע וועלט-מלחמות זענען געווען אַ וועלט- קאַמף צווישן גאַלד און בלוט. אונטער „גאַלד“ האָט ראָזענבערג באַצייכנט אַלע קעגנער פון דייטשלאַנד און אונטער „בלוט“ — זיין אייגן לאַנד. אין 1918 האָבן געזיגט די קאַפיטאַליסטן, דאַס גאַלד. אַבער די איצטיקע מלחמה איז אַ העכערער שטאַפל פון דער ערשטער שלאַכט און פאַר- שטענדלעך וועלן זיגן די „העכערע דייטשע ווערטן, די דייטשע ראַטע“. „פון דעם כאַאָס, פון דער נויט און פון דער חרפה פון דער אינטערנאַ- ציאַנאַלער אידייע איז געבוירן געוואָרן דער ראַסיסטישער אידעאָל“ — האָט געפרעדיקט דער נאַצישער גדול.

מאַכנדיק דעם „לעצטן חשבון“ מיט די אידייען פון 1789, האָט ער געשטרעבט צוריקצושליידערן פראַנקרייך צו דער פינצטערער אומטאַלע- ראַנג פון מיטלאַלטער, צו די באַרבאַרישע אויטאָראַפּעס, צו דער אינקווי- זיציע.

אין זיין רעדע האָט אַלפרעד ראָזענבערג דערמאָנט דעם אַנטיסעמיט עדוואַרד דרימאַן, וועלכער האָט געהאַט געשריבן בעת דער דרייפּוס-אַפּע- רע: „דער איינציקער, וועלכער האָט פראַפּיטירט פון דער רעוואָלוציע, איז דער ייד. אַלץ קומט פון ייד. אַלץ קומט צוריק צום ייד“.

דער לאגישער אויספיר פון דער אפרעכענונג מיט די אידייען פון 1789 איז די אפרעכענונג מיט די פראפיטירער פון די דאזיקע אידייען: די יידן. די דאזיקע נאצישע פסעוודא-היסטאריאזאפיע, דער דאזיקער נאצישער קוק אויף דער געשיכטע איז געווען נויטיק פארן נאצישן דראנג נאך לעבנס־רוים.

אט אזוי האט די גרויס־בורזשואזיע באשטעטיקט די פארויסזעאונג פון ענגעלס, און ביי איר אונטערגאנג וועט זי טרעטן די פרינציפן, וועלכע האבן זי ארויפגעפירט אויף דער פאליטישער ארענע. די לאזונגען פון דער רעוואלוציאנערער בורזשואזיע, וועלכע האט געשטורעמט די פעאָדאלע וועלט, זענען צעטרעטן געווארן דורך דעם פארשטייער פון ברו־טאלסטן אויסדרוק פון אימפעריאליזם.

במילא, זענען די לאזונגען פון עמאנציפאציע פון יידן, די בורזשואזע פרייהייטן, וואס זיי האבן באקומען, געווארן געפערלעכע פאר דעם אונטערדיינדיקן קלאס.

נישט אלע האבן גלייך באגריפן גענוי, וואוהין עס פירן די גראדועלע עטאפן פון די נאצישע רעפערעסיעס. אין די פארדעמפטע טריט פון דער קאץ ליגן אבער די קומענדיקע טויט־קלעפ פון טיגער.

אין דעצעמבער איז דערשינען א דעקרעט, און אלע יידן דארפן זיך מעלדן אין די קאמיסאריאטן, ווו מען וועט שטעמפלען זייערע אידענטי־טעטס־קארטן. עס האט זיך געשטעלט די פראגע, צי אקטיווע חברים דארפן גיין. און די מאסע וועט נישט וועלן און נישט קאנען אין איצטיקן פעריאד איבערגיין אין אומלעגאליטעט, איז נישט געווען קיין צווייפל. אבער אויך די אקטיוויסטן איז געווען אומעגלעך אין דעם מאָמענט צו דעלעגאליזירן. עס איז אבער באשלאסן געווארן אַנצוּעמען נייע מאסמיטלען צום קאמף פאר דער נאָענטסטער צוקונפט.

איר האב באקומען אן איינלאדונג צו קומען אין דער ווינונג פון חבר רעקס (פוטערפלאַם), א פאטאגראף אויף 54, רי קיסטיין, רעקס, זיין פרוי מינא און זייער יונגע טאכטער, גוטא, זענען געווען מיטגלידער פון אונדזערע ארגאניזאציעס נאך פון פאר דער מלחמה. ביי זיי אין דער ווינונג האבן מיר זיך צונויפגעטראָפן, צען חברים, אין א דעצעמבער־טאָג. דאָס זענען געווען די חברים: י. לערמאָן, זשאַק קאמינסקי, ראַיסקי, זשאַק ראָוויץ, דוד קוטנער, מוניע נאָדלער, איזאַק קרישטאַל, איך און די חברטעס זאָפיע שוואַרץ און טעשקע טענענבוים.

דעם פראַגראַם פון צוואַמענטרעף האָט אויפגעקלערט דער חבר לערר מאָן (לולקע): עס נויטיקט זיך איבערצוגיין צו ענגערע פאַרמען פון אַר־גאַניזאַציע, גרופירן די מאַסן לויט קוואַרטאַלן, גאַסן, הייזער און אפילו טיילן פון הייזער, כדי אונדזער מינדלעכע און שריפטלעכע פראַפאַגאַנדע זאל זיין אַ דירעקטע. די דאָזיקע גרופעס וועלן האָבן אַלס ציל פון איין זייט צו שטיצן די נויטבאַדערפטיקע באַפעלקערונג. פון דער אַנדערער זייט, דערמוטיקן זי, וואַרענען פאַר די געפאַרן און אַרגאַניזירן דעם וויי-

דערשטאנד. דורך דעם קאנאל פון די דאזיקע גרופעס וועלן אַנקומען אונז-
דער צייטונג, אונדזערע אויסגאַבן. אזוי וועלן אויך געזאַמלט און פאַר-
טיילט ווערן די געלטער.

די אַרגאַניזאַציע האָט באַקומען דעם נאָמען „סאַלידאַריטעט“. זי האָט
איינגעטיילט פאַריז אין אייניקע ראַיאָנען, געבויט אויף דער באַזע פון
די אַראַנדיסמאַנען, וווּ עס האָבן געווינט יידן. עס איז גלייך אויפגע-
שטעלט געוואָרן אַ פאַריזער קאַמיטעט פון פיר חברים: קוטנער, קריש-
טאַל, ראַוויץ און איד, וועלכער האָט צוקאַפּטירט אייניקע מיטגלידער פון
די באַזע-קאַמיטעטן. אין אייניקע טעג האָבן גענומען פונקציאָנירן קאַמי-
טעטן אין אַלע אַראַנדיסמאַנען פון פאַריז, וווּ ס'האָבן געווינט אסך יידן:
אין 2טן, 3טן, 4טן, 5טן, 10טן (בולוואַרן), 10טן (קאַנאַל), 11טן
(באַפּרואַ), 11טן (פאַלי מעריקור), 13טן, 18טן און סענטוען, 19טן
(קאַמבאַ), 19טן (פּלאַס דע פעט), 20טן (פּערלאַשעז), 20טן (בעלוויל)
און מאַנטרוי.

זיי האָבן פונקציאָנירט ווי די פאַרמלחמהדיקע קאַמיטעטן פון אונז-
דזערע אַרגאַניזאַציעס, די פאַלקס-הילף אָדער די געזעלשאַפט „פריינט פון
דער „נייע פרעסע“.

מיט אַן אויסערגעוויינלעכער שנעלקייט האָבן זיך געבויט די דאָזיקע
קאַמיטעטן. זיצונגען זענען פאַרגעקומען אין פּריוואַטע וווינונגען, אין די
וואַרשטאַטן גופאַ. אָפּט האָבן אין די דאָזיקע זיצונגען אַנטטיילגענומען ביז
15 מאַן, אזוי פאַפּולער זענען געוואָרן די קאַמיטעטן פון „סאַלידאַריטעט“.
צוליב טעמים פון אַרגאַניזאַציעלן קאַנטראַל זענען אָפּגעדרוקט
געוואָרן מאַרקס, אויף וועלכע עס האָט זיך געפונען דער אויפּשריפט
„סאַלידאַריטעט“ און אַ סומע.

די אַרטיקע קאַמיטעטן האָבן אַליין באַשטימט וועמען מען דאַרף צו-
טיילן די שטיצע. אין פאַל, ווען אַ באַזע-קאַמיטעט האָט זיך גענויטיקט
אין מער געלט, ווי ער האָט געזאַמלט. האָט ער זיך געוואַנדן נאָכן עורף
צום פאַריזער קאַמיטעט, וועלכער האָט פאַרמאַגט פאַנדן, סיי פון די פּראַ-
צענטער (25) פון די געזאַמלטע געלטער אויף דער באַזע, ווי פון זיינע
אייגענע צענטראַלע זאַמלונגען.

צום באַדויערן זענען פאַרלוירן געגאַנגען די ליסטעס, וואָס זענען
געוואָרן אויסגעשטעלט וועכנטלעך דורך די באַזע-קאַמיטעטן און צענ-
טראַליזירט אין פאַריזער קאַמיטעט. אין די הונדערטער האָט מען געציילט
די געשטיצטע פאַמיליעס. די נעץ פון די פאַרבינדונגען האָט זיך געצויגן,
ווי טעלעפּאָן-דראַטן אין אַ טעלעפּאָנישער צענטראַלע, קאַמפּליצירט אָבער
וויקזאַם, ווען, למשל, חבר ב. טשאַרני איז אַרעסטירט געוואָרן, האָבן די
סאַלידאַריטעט-קאַמיטעטן לויט דער ריי אים געטראַגן פעקלעך שפייז אין
דער תּפּיסה אַרײַן, זיי האָבן אָפּגעהיטן די ריי רעגולער און געהאַלטן די
אויפּגאַבע פאַר אַ פאַליטישן אַקט.

פונקט אזוי פלעגן דערגיין די רעפּעראַטן און די צייטונגען, פון אויבן

אַראָפּ.

אנהויב 1941 האבן מיר באקומען א ידיעה, אז אין א קאפע אויף רי וועי די טאמפל האט א גרופע יידן באשלאסן צו טראגן עסן די אינטער-נירטע אין טורעל. איך בין געווארן דעלעגירט אנצובינדן א קאנטאקט מיט די דאזיקע ברייטהארציקע פאלקס-מענטשן. אנקומענדיק אין דער קאפע אויפן ראג רי די טרעזאר און רי וועי די טאמפל, איז מיר שווער געווען צו פארבינדן זיך מיט זיי, ווייל איך האב נישט געקאנט זאגן, אז איך קום אין נאמען פון דער אונטערערדישער „סאלידאריטעט“. איך האב דא קיינעם נישט געקאנט און קיינער האט מיר נישט געקאנט. אדאנק דעם ח' משה ראזענצווייג, אן אייזן-הענדלער פון 4-טן אראנדיסמאן, האב איך זיך ענדלעך באקאנט מיט זייער אקטיוויטעט און מיט דעם אקטיווסטן טוער אברהם קראנענבערג, אן אייזן-הענדלער פון מאנטרוי.

עס האט זיך ארויסגעוויזן, אז עפעס האבן זיי געהערט וועגן אונדזער „סאלידאריטעט“, נאר מורא האבנדיק פאר די קאמוניסטן, האט זיך דא געשאפן א „וויילדע“ סאלידאריטעט.

די גרופע איז באשטאנען פון יידן און נישט-יידן, וועלכע האבן גע-האט פארבינדונגען מיטן פראנצויזישן רויטן קרייץ. אויסנצונדיק א קאר-טע, וואס האט געגעבן רעכט אריינצוקומען אין לאגער פון טורעל, האבן זיי דארט אריינגעפירט וועגעלעך מיט עסן צוויי מאל א וואך. אזא איז גע-ווען די דערלויבעניש. זיי האבן געטיילט שפיין און ציגארעטן דירעקט די אינטערנירטע. דערביי האט גענומען פונקציאנירן א פאסט, אהין און צוריק, צווישן די פאמיליעס און די אינטערנירטע. די אויסגאבן פון בא-שפייונג זענען געדעקט געווארן דורך זאמלונגען צווישן באקאנטע.

אונדזער „סאלידאריטעט“ האט נישט געהאט קיין פרעטענזיע צו לייון פולשטענדיק די נויט צווישן דער יידישער מאסע. דאס איז נישט מעג-לעך געווען, ווען אפילו מיר וואלטן געזאמלט צען מאל מער. מיר האבן געטראגן טרייסט, האפענונג און מוט. מיר האבן געהאלטן הויך די פאן פון יידישער און מענטשלעכער ווירדע און שטאלץ. מיר האבן גערופן צום קאמף און געגרייט זיינע ווייטערדיקע עטאפן קעגנאיבער דער דעמארא-ליזאציע, וואס דער אקופאנט האט אריינגעבראכט אין לעבן פון ישוב.

דערפאר האבן מיר באגריסט די אינציאטיוו, וואס איז געבוירן גע-ווארן ביי די דאזיקע פאלקס-מענטשן. מיר האבן איינגעשטעלט א מער-ווייניק אפיציעלן קאנטאקט. איך פלעג זיך טרעפן צוויי מאל א וואך מיט דעם אינציאטאר און האב אנגעבונדן שטופנוויי א רעגולערע באציאונג מיטן לאגער אין טורעל, ווו עס האט זיך געפונען אונדזער חבר יידל קאר-מאן. ער, פון זיין זייט, האט אנגעקניפט די ערשטע פעדים פון אן ארגא-ניזאציע אין לאגער גופא.

אין יענער צייט בין איך באאויפטראגט געווארן צו פארבינדן זיך מיטן חבר לירא (אדוואקאט ראלניקאס), א באקאנטער טוער פון דער פאר-מלזומהדיקער „קולטור-ליגע“ — וועלכע איז געווען איינע פון די וויכ-טיקסטע און אקטיווסטע פראגרעסיווע אינסטיטוציעס אין פאריז — און

מיט אים אָדורכשמועסן זיך וועגן אויפשטעלן ביי דער „סאָלידאָריטעט“ גרופעס פון יידישע אינטעלעקטועלע. גאַר אינקורצן האָט פונקציאָנירט אַן אָרגאַניזם פאַר אַנפירן מיט די גרופעס פון אינטעלעקטועלע, אין וועלכן עס האָבן זיך געפונען די חברים וואָוע טשיזיק, אַ זשורנאַליסט, פּאַליטי־שער עמיגראַנט פון פּוילן, ד״ר יאַסעק בורשטין און ד״ר מישעל דיס־קין, מעדיקער, די רעדאַקטאָרן פון דער „נייע פרעסע“: י. ספּעראַ, מוניע באַדלער און לילי בערגער, ווי אויך די מאַלערין חנה קאַוואַלסקי. איך בין באַשטימט געוואָרן אַלס פאַרבינדלער צווישן דער אַנפירונג פון „סאָלידאָ־ריטעט“ און דעם דאָזיקן אָרגאַניזם און כ״האַב בייגעוויינט כמעט אַלע זיי צונגען, וואָס זענען אין אָנהויב פאַרגעקומען אין דער וויינינג פון טשיזיק אויף רי מאַנען, ביים גאַרטן ביטשאַמאַן. עס זענען דורך דעם דאָזיקן אַר־גאַניזם באַדינט געוואָרן גרופעס יידישע מאַלער, שרייבער און דיכטער, ווי אויך יידישע דאַקטוירים.

די שרייבער און דיכטער, וועמענס צאָל עס איז געווען אַ גאַנץ היפ־שע, פלעגן זיך צונויפקומען זייער רעגולער. זיי פלעגן לייענען זייערע ווערק, דיסקוטירן איבער ליטעראַרישע און פּאָליטישע פּראָבלעמען און זיי האָבן געשאַפן אַ לעבעדיקע באַוועגונג אַרום זיך, כאַטש אין באַדינ־גונגען, וועלכע מען האָט נאָך דאַן געקאַנט באַצייכענען אַלס האַלב־אומ־לעגאַלע. עס האָבן אין די גרופעס אַנטיילגענומען די שרייבער און דיכטער אהרן בעקערמאַן, מ. דזשיאַלאָוסקי, דוד פליסקין, יאַסל צוקער, ש. צענ־דאַרף, כלאַונע קאַגאַן, משה שולשטיין, יאַנקל שפּאַן.

עס איז וויכטיק צו פרעציזירן אונדזער צוגאַנג צו דער פּראַגע פון לעגאַליזם. אין מאַנאַט מערץ 1941 איז געקומען אין דער פּאַלקס־קליניק די חברטע טאַפטשע, פאַראַנטוואָרטלעכע פון די לינקע פּועלי ציון אין פּאַ־ריז, וועלכע איז אונדז גוט באַקאַנט געווען פון פּאַר דער מלחמה. זי איז געקומען אַנפּרעגן ביי אונדזער אומלעגאַלער אַנפירונג, וואָס זי טראַכט וועגן אויפהאַלטן די אינסטיטוציעס לעגאַל מיט אַ דערלויבעניש פון אַק־פּאַנט. ס׳האַט זיך, נעמלעך, געהאַנדלט אין די ערשטע פּרוון פון אַבער־שטורעמפּירער דאַנעקער, דעם דייטשן אַפיציר, וואָס איז געווען באַשטימט צו פאַרנעמען זיך מיט יידישע ענינים, איינצופירן אַ יידישע צענטראַלע אינסטיטוציע. חברטע טאַפטשע איז געקומען פּרעגן אונדזער מיינונג אין דער פּראַגע, ווייל אין קאַאַרדינער־קאַמיטעט, וואָס האָט עקזיסטירט אַרום דער דעלעגאַטור פון דער „פּעדעראַציע“ אין פּאַריז האָט זיך געשטעלט דאָס פּראַבלעם פון כשרן די יידישע אינסטיטוציעס אין אַ צוזאַמענאַר־בעט מיט דאַנעקער, וועלכער האָט פאַראַרדנט, אַז אַלע געזעלשאַפּטן זאָלן זיך איבעררעגיסטרירן אין דער פּרעפּעקטור, אויב זיי ווילן בלייבן לעגאַל.

דער דאָזיקער קאַאַרדינער־קאַמיטעט איז באַשטאַנען פון דער „פּעדע־ראַציע“, פון „בונד“, פון די לינקע פּועלי ציון, פון דער אינסטיטוציע „קאַלאַני סקאַלער“ (פון רי אַמלאַ), פון „אַזע“, פון „אַרט“, פון דער קיד

פאר אינטעלעקטועלע „דאס יידישע ווינקל“ (אויף רי רישע), פון דיס-פאנסער „טיאמקין“ (אויף רי ד'אנגולעם). אין ווינטער 1940 — 41 האבן מיר זיך געוואנדן וועגן צוזאמענארבעט מיטן קאָארדיניר־קאָמיטעט און וועגן אַרײַננעמען אין אים די קיך פון רי סענטאָנזש, די פּאַלקס־קליניק און דעם אַרבעטער־אַרדן. מיר האָבן געצויגן די אויפּמערקזאַמקײט פון קאָארדיניר־קאָמיטעט אויף דער דעמאָלטיקער געמײנזאַמקײט פון גורל. אין דעם טאָג, ווען די דײַטשע שטיוול האָבן גענומען זעצן אויפן פּאַרזער ברוק, האָט זיך פּאַרענדיקט דאָס טרויעריקע בילד פון פּרייד, וואָס האָט אַרומגעכאַפט דעם „פּאַרזער הײנט“, די בונדישע „די שטימע“, ווען אונז דער „נייע פרעסע“, אונדזערע אַרגאַניזאַציעס זענען פּאַרבאַטן געוואָרן און די טוער באַדראַט מיט טויט דורכן דעקרעט פון סאַציאַליסטישן מי־ניסטער סעראַל.

דעם טאָג, ווען די קאָמוניסטישע פּאַרטיי איז געוואָרן אומלעגאַל, האָט זיך אויך געעפנט די עפאַכע פון אומלעגאַליטעט פּאַר די יידישע מאַסן. די דאָזיקע טרויעריקע עפאַכע האָט זיך געשלאָסן, ווען די פּראָנציוזישע קאָמוניסטישע פּאַרטיי איז ווידער געוואָרן לעגאַל.

נאָר אונדזער פּאַרשלאָג איז דורך דעם קאָארדיניר־קאָמיטעט אָפּגע־וואָרפן געוואָרן מיטן תּירוץ, אַז מיר וועלן אים קאַמפּראַמײטירן מיט אונז דער פּאַליטישער טעטיקײט.

ווי עס קריסטלט זיך, אַזוי יידלט זיך... אויך ביי די יידישע כלל־טוער זענען מיר געוואָרן טריף... מיר זענען געווען פּאַר זיי „געפערלעך“.

ווען דער אַבערשטורעמפּירער דאַנעקער האָט אַבער פּאַרגעשלאָגן צו קאָנטראַלירן דעם קאָארדיניר־קאָמיטעט און שטעלן אונטערן שוץ פון האַקנקרייץ אַלע זײַנע מיטגלידער, איז זײַן פּאַרשלאָג גענומען געוואָרן אין באַטראַכט און איז נישט גלייך אָפּגעוואָרפן געוואָרן. דאַנעקער איז געווען ווייניקער געפערלעך, ווייזט אויס, ווי מיר.

נאָר די לינקע פּועלי ציון האָבן געפילט, אַז עס עפנט זיך פּאַר זיי אַ תּהום און זיי האָבן, ווי געזאָגט, דעלעגירט די חברטע טאַפּטשע צו אונדז. אַ טאָג שפעטער איז אויך געקומען אין דער פּאַלקס־קליניק נאַטאַן, דער אַדמיניסטראַטאָר פון דער בונדישער קיך ביים אַרבעטער־רינג, וועל־כע איז געווען טעטיק אויף 110. רי וועיז די טאַמפל.

די צוויי אַרגאַניזאַציעס זענען נישט געווען דעצידירט וועלכן וועג אויסצוקלייבן: קעמפן צוזאַמען מיט דער מאַסע, אָדער צופאַסן זיך צו די געשאַפענע באַדינגונגען. זייערע לאַנגיאַריקע טראַדיציעס פון צוזאַמענ־אַרבעטן מיט די בירגערלעכע אַרגאַניזאַציעס, מיט דער ציוניסטישער „פעדעראַציע“, האָבן אָפּגעטעמפט זייער אַמאָליקע קעמפּערישע וואַכזאַמ־קײט. דער קאַמפּס־גײסט איז פּאַרטראַטן געוואָרן דורכן פּאַראַליזירנדיקן לעגאַליזם.

ווען איך האָב אַ פּאַר טעג שפעטער ביידע חברים געמאַלדן וועגן אונז דער מײנונג, האָבן זיי לאַנג דיסקוטירט מיט מיר איבער די סיבות פון

אונדזער קאטעגארישן אפזאג. אונדזער ענטפער איז געווען קלאר און אומצוויידייטיק: קיין שום אינסטיטוציע אונדזערע וועט נישט צוזאמען ארבעטן מיטן שונא, פאר קיין שום פרייז. אויב מ'וועט דארפן זיי שליסן, וועט מען זיי שליסן און איבערגיין אין פולשטענדיקער אומלעגאליטעט. מיר זענען צו דעם שוין צוגעוויינט, אין א געוויסער מאס, זינט דעם אויסברוך פון קריג. אונדזער צייטונג דערשיינט אונטערערדיש שוין באלד אנדערטהאלבן יאר.

אין קיין פאל האבן מיר נישט געוואלט העלפן דעם אקופאנט אדורכצופירן זיינע פלענער: פאר דער פארגעשלאגענער לעגאליטעט וועט ער ביסלעכווייט פאדערן אן אלץ טייערערן פרייז. אונדזער ציל איז נישט געווען צוזאמענצוארבעטן מיט אים, נאר אים צו באקעמפן און באזיגן. די לעגאליטעט וואלט געשאפן אילוזיעס, אז מען קאן מיט אים זיך פארשטענדיקן.

סיי חברטע טאפטשע, סיי חבר נאטאן זענען אוועק נישט איבערצייגט פון אונדזער ענטפער. אגב, האבן זיי נישט באדארפט אננעמען קיין באלדיקע באשלוסן. דערווייל האט דאנעקער נישט געשטעלט די פראגע אויפן שפיץ מעסער. ער האט נאר געטאפט דעם דופק. ער האט זיך געקאנט דערלויבן צו זיין געדולדיק און מאכן דעם איינדרוק, אז דער גאנצער ענין איז צום גונסטן פון דער יידישער באפעלקערונג.

אין דער זעלבער צייט האט די „סאלידאריטעט“ באקומען א רוף נאך הילף פון א לאגער אין דער געגנט פון טור, וואס מען האט גערופן „לאאלאנד“. דארט האבן זיך געפונען א פאר הונדערט יידישע פאמיליעס, וועלכע זענען געווארן עוואקואירט אנהויב קריג פון די מורחגעגנטן, פון על-זאס און לאטרינגען. זיי האבן טאקע געוויינט אין די געגנטן פון פואטיע ביז צו דער דייטשער אקופאציע. ווען די ווערמאכט איז אנגעקומען אין לאטרינגען, האט זי געגעבן א באפעל די איבערגעבליבענע יידן צו פארלאזן די געביטן אין פארלויף פון 2 שעה מיט בלויז 20 קילא באגאזש פאר א פערזאן.

די געגנטן זענען נישט געווארן בלויז אקופירט, נאר אנעקסירט, איינגעשלאסן אין דייטשן רייך, אזוי ווי פאר 1914.

די ארויסגעטריבענע יידן זענען אוועק, ווו עס האט זיך נאר געלאזט. א גרויסער טייל פון זיי האט זיך באזעצט דארטן, ווו עס האבן זיך שוין געפונען די פריער-עוואקואירטע.

זיי אלע זענען איצט געווארן קאנצענטרירט מיט זייערע פאמיליעס אין די באראקן פון לאגער „לאאלאנד“, וואס האט פריער געדינט אלס אויזאציע-צענטער פון דער פראנצויזישער ארמיי. דער לאגער איז נישט געווען ארומגעצוימט. מען האט געקאנט פריי אריין און ארויסגיין. די יידן האבן דאס אפגעשאצט, ווי א מין „רעזידאנס פארסע“ (אן אויפגעצווונגנער ווינארט), אן ווייטערדיקע קאנסעקווענצן.

קיין פרנסה האבן זיי נישט געהאט און געמוזט לעבן פון דעם מיט-געבראכטן אדער פון שטיצע. טייל האבן גענומען האנדלען מיט דער ארור-מיקער באפעלקערונג. די מאכט האט דאס טאלערירט.

פאר פסח 1941 איז קיין פאריז געקומען א דעלעגאציע פון דעם לאַ-גער און זיך געוואנדן צום „קאָארדיניר-קאָמיטעט“ נאָך געלט-שטיצע און נאָך מצות אויף יום-טוב. די דאָזיקע דעלעגאציע, אָנגעפירט פונעם רב פון מעץ, קאָומבערג, וואָס איז אויך געווען אינטערנירט, איז באַשטאָנען פון זשאַק יודקעוויטש (פון מעץ) און פון ד״ר פונדיק.

יודקעוויטש איז אונדז געקומען דערציילן, וואָס פאַר אַן אויפנאַמע זיי האָבן באַקומען אין דער „פעדעראַציע“. מען האָט זיי באַהאַנדלט ווי שנאָרער. מען האָט זיי דערקלערט, אַז פאַקטיש קאָן זיך פאַריז מיט זיי נישט פאַרנעמען, ווייל זיי זענען אין דער פּראָווינץ. די שטאַט פּראָטיע דאַרף פאַר זיי זאָרגן.

דערביי האָט מען זיי געגעבן צו פאַרשטיין, אַז פאַקטיש האָבן זיי גע-נוג פּרייהייט צו באַוועגן זיך און צו מאַכן אַ לעבן. אַזוי אַרום האָט מען פּראָסט פשוט לעגאַליזירט דעם שוואַרצן מאַרק און די זייטיקע פּרנסות.

נאָכדעם ווי די דעלעגאציע האָט גענומען קלאַפן אין טיש און אפילו דער רב האָט אויסגעדריקט זיין צאָרן לגבי דער דאָזיקער אוממענטשלע-כער באַציאונג צו די אינטערנירטע, האָט די „פעדעראַציע“ באַשלאָסן אויסצוצאָלן אַן איינמאַליקע סומע פון 8 טויזנט פּראַנק און צוצושיקן צו איין קילאָ מצות פאַר אַ פאַמיליע.

אויף דער ווענדונג פון זשאַק יודקעוויטש האָט די אָנפירונג פון „סאָלידאַריטעט“ אויפגענומען די דעלעגאציע. דאָס איז פאַרגעקומען אויף 10. רי מאַראַן, אין דער וווינונג פון משה בורשטיין, אַדמיניסטראַטאָר פון דער פאַרמלהמהדיקער לעגאַלער „נייע פרעסע“ און באַקאַנטער טוער ביי די יידישע קליינהענדלער. דער פאַריזער קאָמיטעט האָט נאָכן אונטער-האַלטן זיך מיט דער דעלעגאציע וועגן די בעסטע מעגלעכקייטן זיי צו העלפן באַשלאָסן אויפן אָרט אַ סובטידיע פון 15 טויזנט פּראַנק און צו באַ-זאָרגן דעם לאַגער מיט אַ קוואַנטום מצות, וואָס איז נישט פּרעציזירט גע-וואָרן, ווייל אין קעגנזאַץ צו דער „פעדעראַציע“, האָט די „סאָלידאַריטעט“ נישט באַקומען קיין מצות פון „דזשאַינט“ און באַדאַרפט זיי פּריער צו-נויפזאַמלען.

מיר האָבן באַשלאָסן צו ווענדן זיך צו די מצות-פאַבריקאַנטן און צו די שפייזגעשעפטן און צו שאַפן די נויטיקע פּראָדוקטן פאַרן לאַגער. אָבער מיר האָבן אויך באַשלאָסן אַראַפּצושיקן אַ דעלעגאציע קיין „לאַ-לאַנד“ און דאָרט זען, מיט וואָס מען קאָן קומען צוהילף די אינטערנירטע. אַ פאַר טעג שפּעטער בין איך אין שליחות פון דער „סאָלידאַריטעט“ אָפּגעפאַרן אין לאַגער פון „לאַלאַנד“. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז טייל אינטערנירטע וווינען גאָר אין דערבייאַקן שטעטל. זיי דאַרפן זיך נאָר

מעלדן יעדן טאג אין דער קאנצעלאריע פון לאגער. דאס האט באשטעטיקט די אפיציעלע טעזע פון „רעזידאנס פארסע“. קיינער האט דארט די סיסטור אציע נישט באטראכט אלס ערנסטע.

איך בין אריינגעקומען אין לאגער דורך דער זייט פון פעלד, נישט אדורכגייענדיק די ביורא. אריינגעפירט האט מיך דער חבר ציגלער פון נאנסי, וואס האט אויך געווינט אויסערן לאגער. אין איינעם פון די באַראקן איז פאָרגעקומען אַ געהיימע באַראַטונג מיט אַ גרופע פון אונדזערע חברים. מיר האָבן געמוזט רעדן זייער שטיל, ווייל די ווענטלעך זענען באַשטאַנען פון דינע שיכטן גיפס. מען האָט אויך געמוזט אַוועקשטעלן אַ וואַך אין קאַרידאָר, וואָס זאָל אונדז וואַרענען וועגן עווענטועלן אַנקום פון אַן אומגעבעטענעם גאַסט. די פראַנצויזישע אַדמיניסטראַציע פון אַפענעם לאַגער האָט געהאַט אַ געווינהייט אַ פאַר מאָל אין טאָג צו באַזוכן די באַראַקן, סתם אַזוי זיך. זאָלן די אינטערנירטע פילן די האַנט פון דער מאַכט.

די באַראַטונג האָט באַהאַנדלט די לאַגע פון די אינטערנירטע, וואָס האָבן נישט קיין לעבנס־מיטלען. איינצלנע אינטערנירטע „טויגן“ זיך אויס. דערביי ברענגען די לעצטע אַריין אין לאַגער אַ דעמאָראַליזאַציע. זיי שפּאַטן אָפּ פון די אַנדערע „שלימזלען“, „שלימילס“, ווי מען זאָגט אין עלזאַס.

אונדזערע חברים באַמיען זיך צו הויבן דעם מוט. זיי האָבן געגרינדעט אַ קולטור־קרייז, וואָס אַרדנט איין רעפּעראַטן, אַוונטן פון רעציטאַציעס, געזאַנג און אפילו טעאַטער־פאַרשטעלונגען. עס איז טאַקע געווען צוגעגרייט אויפן זעלבן טאָג אַ פסח־יום־טוב און זיי האָבן מיך איינגע־לאָדן צו זאָגן אַ פאַר ווערטער דעם עולם.

די חברים האָבן געהאַלטן, אַז דער איינציקער אויסוועג פון דער לאַגע איז צוריקצושיקן זיי אין די שטעט, ווהיזן מען האָט זיי עוואַקואירט, אין פּראַטיע אָדער אומגעגנט, ווו זיי האָבן זיך געשאַפן באַקאַנטשאַפטן און וועלן קאַנען פאַרזעצן זייערע פריערדיקע פּראַפעסיעס. אַזוי ווי עס עק־זיסטירט אַ רעפּרעזענטאַטיווער לאַגער־קאָמיטעט, וועט מען דאָרט אַוועק־שטעלן די פּראַגע פון שיקן אַ דעלעגאַציע צו דער פּרעפּעקטור פון טור און איר פאַרשטעלן די פּאָדערונגען פון לאַגער. עס איז קלאָר, אַז אַליין וועט דער קאָמיטעט גאַרנישט אויפטון, מיר דאַרפן אים צוהעלפן פון פּאַ־רין.

אויף דער זיצונג פון אַלגעמיינעם קאָמיטעט, וואָס איז טאַקע באַלד צושטאַנדגעקומען, האָב איך נישט געטאַרט בייזווינען, אפילו זיך נישט ווייזן אין לאַגער ביז דער פאַרשטעלונג אַ פאַר מינוט פאַר דער פאַרשטע־לונג האָט מען מיך אַרויסגעפירט פון באַראַק און אַריינגעפירט צום רב. מיט וועלכן איך האָב זיך געהאַט באַקאַנט אין פאַריז בעת דעם באַזוך פון דער דעלעגאַציע. דער רב איז מסכים געווען, אַז איך זאָל אַרויסטרעטן פאַרן

עולם און ברענגען אים אביסל פרישע נייעס פון דער אויסערלעכער וועלט, פון וועלכער די אינטערנירטע זענען געווען אינגאנצן אפגעריסן.

דא בין איך געוואר געווארן, און דער קאמיטעט פון לאגער האט אנהייב גענומען דעם פארשלאג פון אונדזערע חברים מיטן תנאי, אז די דעלעגאט ציע זאל אנגעפירט ווערן דורך פאריז. דער לאגער־קאמיטעט האט אויך געפאדערט רעגולערע שטיצע און איז גרייט געווען צוצושטעלן קיין פאריז א ליסטע פון נויטבאדערפטיקע. ער האט אויך פארלאנגט מעדיקאמענטן און היגיגענע־ארטיקלען פאר פרויען, קראנקע און קינדער.

אין „טעאטער־בארקא“ האב איך געפונען א גרויסן עולם. דער געפיל־דער איז געווען אויסערגעוויינלעך.

מיטאמאל איז געווארן שטיל. עס האט מיך אפילו געוונדערט, וואס עס איז אזוי שנעל שטיל געווארן אין א יידישן „טעאטער“ פארן אויפ־הויבן זיך פון פארהאנג. אבער מיין פארוונדערונג איז געווען אומזיסט. די שטילקייט האט ארויסגערופן דער קאמענדאנט פון לאגער, באגלייט דורך אייניקע וועכטער, וואס זענען פלוצלונג געקומען זיך צוהערן צו דער „פארשטעלונג“. דער קאמענדאנט האט זיך מן הסתם גענודיעט אביסל אין זיין ביורא. האט ער געוואלט זיך אביסל פארוויילן. אי, ער קאן נישט קיין יידיש, אבער לאכן קאן ער. ווען אלע וועלן לאכן, וועט ער מיטלאכן. אזוי האט ער זיך אויסגעדריקט.

איך האב געמוזט „אראפשלינגען“ מיין רעדע און זיך אפטרעגן פון „טעאטער“ גאר שנעל און אויך פון לאגער.

די פראגע פון א דעלעגאציע אין דער פרעפעקטור איז געשטעלט געווארן פאר דער ביורא פון „סאלידאריטעט“, כאטש די אפיציעלע ווענדונג פון לאגער־קאמיטעט איז אנגעקומען אין דער „פעדעראציע“. דער לאגער־קאמיטעט האט מורא געהאט, אז מיר זאלן אים נישט קאמפראמיטירן. די „פעדעראציע“ איז ביי אים געווען די לעגאלע ארגאניזאציע, מיט אן איינ־גאנג צו „מלכות“.

מיר האבן באשלאסן צוזהיטן, אז די „פעדעראציע“ זאל די זאך נישט אפוארפן. די פאלקס־קליניק האט צוגעגרייט א קאסטן מיט מעדיקאמענטן, נאך וועלכן זשאק יודקעוויטש, פארויצער פון לאגער־קאמיטעט, איז געקור מען ספעציעל פון „לאלאנד“.

עס האט זיך שנעל ארויסגעוויזן, אז די „פעדעראציע“ האט, וועלנדיק ווייזן, דאס זי טוט עפעס, אוועקגעשיקט... א סאציאלע אסיסטענטן קיין „לאלאנד“. די דאזיקע פרוי, וואלענסי איז געווען איר נאמען, איז צוריק־געקומען און האט געבראכט אן אפטימיסטישן ראפארט וועגן דער סיטואציע אין לאגער. זי האט דארטן טאקע באקומען די ליסטע פון נויטבאר־דערפטיקע, וועגן וועלכע מען האט מיט מיר גערעדט, נאך זי האט אויס־געפארשט אייניקע פון זיי און האט פעסטגעשטעלט, אז זיי שטארבן נישט פון הונגער. אמת, די סאניטארע לאגע איז נישט פויגלידיק, זיי נויטקן זיך טאקע אין מעדיקאמענטן. אבער קיין דעלעגאציעס קיין טור דארף מען

נישט. פארקערט, זי האלט, אז מיין אנוועזנהייט אין לאַגער — וועגן וואָס זי האָט זיך דאָרט דערוואָסט — האָט געבראַכט גאָר שאַדן די אינטערניר־טע, ווייל זיי האָבן זיך געגרייט אונטערצושטיצן מיט אַן אַקציע זייער פּאַדערונג פון באַפרייען זיי, און דאָס האָט געקאַנט גאָר אַרויסרופן רע־פּרעסיעס.

קיין דעלעגאַציע האָט מען נישט געשיקט. קיין שטיצע האָט די „פעדע־ראַציע“ נישט באַשטימט. פון אַ קאַרעספּאַנדענץ פון חבר בובי, אַ דאָק־טאָר פון שטראַסבורג, וואָס איז געווען עוואַקואירט אין באַרדאָ און פּלעגט רעגולער קומען קיין „לאַלאַנד“ זיך צו זען מיט זיינע באַקאַנטע פון שטראַסבורג, זענען מיר געוואָר געוואָרן, אַז די אַרומיקע באַפּעלקערונג ווערט געהעצט קעגן די יידן פון „לאַלאַנד“ צוליב דעם, וואָס זיי „פאַר־פּלייצן“ די געגנט מיט שוואַרצן האַנדל. מען האָט אפילו איינעם אַרעס־טירט, כאַטש באַלד אַרויסגעלאָזן אויף דער פּריי. אָבער דאָס איז געווען גענוג, כדי פאַרצושטעלן דעם לאַגער ווי אַ נעסט פון שוואַרצן מאַרק. אזוי אַרום האָט מען די אינטערנירטע איזאָלירט פון דער אויסערלעכער וועלט, אַריינגעוואָרפן אין אַ געטאָ.

מיר האָבן מערערע מאל געשיקט שטיצע קיין „לאַלאַנד“. אויך חבר משה בורשטיין איז דאָרטן אַהינגעפאַרן, בעת ער איז געשיקט געוואָרן אין אַ לאַגער נעבן פּואַטיע, אַ צווייטן לאַגער פון יידן פון עלזאַס־לאַטרינגען. נאָר דעם בעסטן קאַנטאַקט האָבן מיר אַנגעהאַלטן דורך די חברים בובי און ציגלער.

קאפיטל פינף :

די באפרייאונג פון ב. טשארני

דערווייל איז אונטערגעקומען אן ענין, וואָס האָט זיך טיף איינגע-
וואַרצלט אין מיין זכרון, אַלס סימבאָל פאַר דער אַקטיוויטעט פון דער
„סאַלידאַריטעט“, אַלס אָנהויב פון אַ נייעם עטאַפּ אין אונדזער אונטער-
ערדישער אַרבעט.

אָנהויב אַפּריל איז געקומען אין פּאַלקס-קליניק דער ח' אַלבערט יר-
דין און געמאַכט מיט מיר אַ ראַנדעוּוו דעם זעלבן אָוונט נאָך דער אַרבעט.
מיר האָבן זיך געטראָפּן אויפן בולוואַר רישאַר לענוואַר און ער האָט מיר
אויפגעקלערט דעם ציל פון זיין וויזט.

עס איז געוואָרן 9 חדשים, ווי ב. טשאַרני איז געזעסן אין תּפיסה, אין
דער „סאַנטע“, אין לויף פון דער צייט איז ער אָפּגעקומען זיין אורטייל
פון אַ יאָר תּפיסה, וואָס רעכנט זיך 9 חדשים לויטן פּראָנציוזישן געזעץ.
ער האָט געדאַרפט אין די נאַענטסטע טעג באַפּרייט ווערן, נאָר אַלס אויס-
לענדישער ייד מיט אַן אויסווייז, דראָט אים אינטערנירט צו ווערן. מען
האַט געדאַרפט צו דעם נישט דערלאָזן. ב. טשאַרני האָט געמוזט באַפּרייט
ווערן און זיך ווידער שטעלן צו דער אַרבעט.

— פאַרשטייט? — האָט פאַרענדיקט א. יודין — טשאַרני אין זייערע
הענט איז אין אַ גרויסער געפאַר.

פאַרשטאַנען האָב איך די נויטווענדיקייט פון באַפּרייען דעם חבר ב.
טשאַרני, נאָר כּ״האַב נישט פאַרשטאַנען ווי אַזוי דאָס אַדורכצופירן. אַזעל-
כע אַקטן האָב איך נאָך אין דער „סאַלידאַריטעט“ נישט אויסגעפירט.
מיין אויפגאַבע איז געווען זיך צו פאַרשטענדיקן מיטן אַדוואַקאַט פון
ב. טשאַרני און גענוי דערגיין, ווען און ווי אַזוי ער וועט באַפּרייט ווערן.
דאָס וויכטיקסטע איז געווען נישט צו לאָזן זיך אָפּנאַרן פונעם אַדוואַקאַט

בערטאן, א געוועזענער קאמוניסטישער דעפוטאט, וואָס האָט „איבערגע-
דרייט דעם פעלץ“.

איך בין אַוועק אין קאַבינעט פון בערטאן, אויף בולוואַר סענזשער-
מען, מיט גרויס האַרץ-קלאַפעניש. פון מיינע אינפֿאַרמאַציעס איז געווען
אַפהענגיק אין אַ געוויסער מאָס די באַפֿרייאַונג פון ב. טשאַרני, דעם באַ-
גאַבטן אַפֿירנדיקן טוער פון אונדזער באַוועגונג. קיין דערפֿאַרונג פון אַן
אויספֿאַרשער האָב איך נישט געהאַט און אַנטקעגנאיבער האָט זיך גע-
פונען אַ דערפֿאַרענער און פיפיקער אַדוואָקאַט. עס האָבן אין דעם מאָ-
מענט אויפגעטויכט אין מיין זכרון פֿראַגמענטן פון רעוואָלוציאַנערער מע-
מאָרן-ליטעראַטור, וואָס איך האָב אַזוי אייפֿעריק געשלונגען אין די נעכט
פון מיינע יוגנט-יאָרן. ווי אַן אונטערערדישער טייך זענען אַנגעפלאַסן אין
מיין זכרון די געשיכטע פון די דעקאַבריסטן, פון וועראַ זאַסוליש, פון
קרופּסקאַיאַ און אַנדערע רעוואָלוציאַנערן. עס האָט זיך מיר נישט גע-
חלומט דאָן, ביי מיינע 15-16 יאָר, אַז איך, דער זון פון אַ שוחט, אַ גימ-
נאַזיסט, וועל ווען עס איז האָבן צו טון מיט אונטערערדישער רעוואָלור
ציאַנערער טעטיקייט.

אַן אַמביציע איז ביי מיר געבוירן געוואָרן: אַדורכצופירן מיט דער-
פאלג די מיסיע.

צום גליק האָט מיך אויפגענומען דער געהילף פון אַדוואָקאַט בערטאן,
טאַטי.

איך האָב אים דערציילט, אַז איך בין געקומען זיך נאַכפֿרעגן וועגן
דער געזעצגעבונג בנוגע פֿאַרמשפּטע אויסלענדער אין צוזאַמענהאַנג מיט
דער נאַענטסטער באַפֿרייאַונג פון זייער קליענט.

ער האָט אַרויסגענומען דעם דאַסיע און באַמערקט:

— ריכטיק, ער דאַרף באַפֿרייט ווערן אין 5 טעג אַרום. גענוי 9 אינ-
דערפֿרי וועט ער אַנקומען אין דעפּאָ און נאַכדעם וועט ער גיין אין דער
פֿרעפּעקטור, וווּ מען וועט אים דאַרפֿן צוריקגעבן זיינע פּאַפֿירן. נאָר,
וואַרט צו, אַט איז אַדוואָקאַט בערטאָן אַנגעקומען, וועט ער אייך אויפֿנע-
מען.

באַקומענדיק אַזאַ וויכטיקע ידיעה אומדערוואַרטערהייט, בין איך שוין
אַוועק מיט דער זיכערקייט צום „מעטראַ“ אַליין.

ער האָט מיך אויפגענומען מיט דער איבערגעטריבענער העפלעכקייט
פון אַן אומאויפֿריכטיקן מענטשן.

— אַ, וועגן אייער ענין זענט איר געקומען? איר זענט פון זיין
משפּחה? אַ, עס איז גאַרנישט, זייט רואיק. ער וועט נישט באַקומען קיין
גרויסע שטראַף.

— מעטראַ, אַנטשולדיקט, ער איז שוין פֿאַרמשפּט...

— אַנטשולדיקט מיר, כִּהאַב אַזויפיל ענינים, אַז כִּהאַב אים פֿאַר-
טוישט... אַ, יאָ — האָט ער געזוכט צו געווינען צייט, לייצענדיק דעם
דאַסיע, וואָס טאַטי האָט אים אונטערגערוקט — נו, יאָ, עס איז אַ באַנאַלע
זאַך, ער וועט באַפֿרייט ווערן אין 5 טעג אַרום. וואָס איז אייער ווונטש?

דאָ בין איך געבליבן געפלעפט. וואָס זאָגט מען אים? אָן ענטפער מוז מען אים געבן גלייך.

— כּוואַלט געוואַלט וויסן, אויב דער פּאַקט אָן ער איז אָפּגעקומען די שטראַף באַדייט טאַקע, אָן ער וועט אַרויסגיין אויף דער פּריי? צו מיין גרויסער דערשטוינונג האָט בערטאָן, אַנשטאַט אָן ענטפער, גלייך גענומען דאָס טרייבל פון טעלעפּאָן און אָנגעקלונגען.

— האַלאַ, די פּרעפּעקטור? באַנזשור, מיין טייערער, וואָס מאַכסטו? סאַוואַ... זאָג מיר נאָר, זיי אַזוי גוט, כּהאַב דאָ אָן ענין פון אָן אויסלעבן דער, וואָס דאַרף באַפּרייט ווערן פון „סאַנטע“ אין 5 טעג אַרום. ווי גער שעט עס? ער איז פאַרמשפּט געוואָרן אויף אַ יאָר תּפּיסה און ענדיקט זיין שטראַף.

באַקומענדיק דעם ענטפער, גיט ער אַ מאַך צו מיר מיט דער האַנט: — אַ באַגאַטעליע, מיין ליבער הער, איר ווילט מ'זאָל אים נישט פירן אין פּרעפּעקטור? דאָס קאָן מען מאַכן. אויב ער גייט אין פּרעפּעקטור, באַקומט ער אָן אויסווייז און ווערט אינטערנירט. נאָר איך וועל עס דערליידיקן, מ'וועט אים ברענגען 9 פּרי אין דעפּאָ אין פּאַליציי־קעטשל. פון דאַרטן וועט ער באַפּרייט ווערן. 10 פּרי וועט איר אים האַבן מיט זיך. איר מעגט צוגרייטן אַ גלעזל — האָט ער פאַרענדיקט מיט אַ גלעזלעכטער און זיך אויפגעשטעלט.

ווען כּהאַב צומאַרגנס איבערגעגעבן דעם פּאַרלויף פון מיין געשפּרעך מיטן אַדוואַקאַט דעם חבר א. יודין, זענען מיר געווען איבערצייגט, אָן בערטאָן פירט אונדז אין באַד אַריין.

א. יודין האָט מיך אָבער באַרואיקט און מיר איבערגעגעבן, אָן מיר וועלן זיך דאָך נישט פּאַרלאָזן אויף קיין נסים.

און ער האָט פאַר מיר אַנטוויקלט אַ פּלאַן, וואָס האָט מיר אויסגעזען ווי אַן אַוואַנטורע; נישט מער און נישט ווייניקער: די אַנפירונג האָט באַשלאָסן צו זיין גרייט אָפּצושלאָגן ב. טשאַרני פון דער פּאַליציי, אויב דאָס וועט זיין נויטווענדיק, אין אַקופירטן פּאַריז אין אַזאַ באַוועגלעכן אַרט ווי ביי דער פּרעפּעקטור, ווו עס שוויבלט און גריבלט מיט פּאַליציי־לייט און יעקעס.

וואָס הייסט, אויב עס וועט זיין נויטווענדיק? ווי אַזוי אים אָפּצו שלאָגן? דאָס האָב איך נאָך נישט געווסט. א. יודין האָט מיר נאָר געבעטן צוגרייטן אַ ראַנדעווע מיט אַ גרופּע חברטעס. זיכערע, מוטיקע און פּלינקע. אויפן אַרט האָב איך פּאַרגעשלאָגן די חברטע קאַנטשע פּערעלמאַן פון 13־טן, מיין שוועגערין סאַראַ וואַנסקי, איר שוועסטער ראַשעל, אסתּר פּאַגעל און די „שוואַרצע פּאַלע“ (דזשערוזגאווסקי).

איך האָב זיי דעם זעלבן טאָג אַרויסגערופן און באַשטעלט מיט זיי זיך צו טרעפן צומאַרגנס פּאַרנאַכט, אַ טאָג, הייסט עס, פאַר דער „אָפּעראַציע“. קומענדיק צום ראַנדעווע, האָב איך זיך געהאַט שוין געזען מיט א. יודין, וועלכער האָט מיר איבערגעגעבן, אָן ב. טשאַרני האָט אַרויסגעשיקט אַ בריוו, אין וועלכן ער האָט געבעטן זיך נישט פּאַרלאָזן אויף בערטאָן, פאַר

אונדז האָט עס געהייסן, אַז מיר וועלן דאַרפן זיין גרייט צו מעשים, אויב ער וועט נישט אַרויסגיין פון דעפּאָ גלייך אויף דער פּריי און מ'וועט אים אַוועקפירן אין דער פּרעפּעקטור.

מיר האָבן אויסגעאַרבעט פּאַלגנדיקן פּלאַן: נישט קאַנענדיק דעם מאַרשרוט פון פּאַליציי־קעטשל, וועלן צוויי חברטעס זיך געפינען אַכט אינדערפרי און נישט 9, ווי בערטאָן האָט אַנגעוויזן, אויף דער בריק פון דער סען, פון דער זייט פון פּלאַץ שאַטלע. צוויי אַנדערע חברטעס וועלן זיך געפינען אויף דער בריק פון דער זייט פון סען־מישעל. די פינפטע חברטע וועט שפּאַצירן לענגאויס דעם יוסטיץ־פּאַלאַץ. איך וועל זיך גע־פינען אין קאַפע נעבן טעאַטער „סאַראַ בערנאַר“, אויפן פּלאַץ שאַטלע.

אין מאַמענט, ווען עס וועט אַנקומען דאָס פּאַליציי־קעטשל, וועלן די צוויי חברטעס נאַכגיין דעם וואַגן ביי צום דעפּאָ און אויפן וועג איבער־געבן די דייעה דער פינפטער חברטע, וועלכע וועט עס גלייך מיר קומען מעלדן. אַלע פינף חברטעס וועלן דאַן אויסגעשטעלט ווערן אויפן וועג פון דעפּאָ צו דער פּרעפּעקטור; צוויי ביים טויער פון יוסטיץ־פּאַלאַץ, וואָס געפינט זיך גענוי אַנטקעגנאיבער דעם הויז פון דער פּרעפּעקטור און די אַנדערע צוויי ביים אַרויסגאַנג פון דעפּאָ אויף קעי דע ל'האַרלאַזש, לענגר אויס דער סען.

זייער אויפגאַבע וועט זיין צו שאַפן אַ דיווערסיע, ווען מ'וועט אַרויס־פירן ב. טשאַרני. צום בעסטן וועט זיין צו פאַרשטעלן אים דעם וועג און צעשיידן אים פון באַגלייטנדיקן פּאַליציאַנט. די אַנפירונג האָט פון איר זייט צוגעגרייט אַ פאַר הברים, כדי צו שאַפן אַ דיווערסיע ביי די בריקן, אויב עס וועט זיין נויטיק. מיט דעם האָט זיך פאַרנומען א. יודין.

די קלענסטע פּרטים פון דאָזיקן געוואַנטן פּלאַן זענען אַרומגע־רעדט געוואָרן אויף דער באַראַטונג מיט די חברטעס. זיי האָבן באַלד אויף דער זיצונג גענומען שפּילן זייערע ראַלן, ווי דאָס וואַלט געווען זייער געוויינט־הייט. ווען איך האָב זיי פאַרגעשלאָגן צו גיין אויפן אַרט באַקוקן גענוי די געגנט, האָבן זיי זיך צעלאַכט.

— ווייניק זענען מיר געגאַנגען אין יענער געגנט? מיר קאַנען די פּרעפּעקטור בעסער ווי דער פּרעפּעקט אַליין. ער איז זיכער נאָך נישט גע־ווען אויפן „5־טן שטאַק“ (דאָס באַרימטע „טרערן־אינול“ פאַר אימיגרירטע מיט אויסווייזן).

צוקוקנדיק זיך צום ענטוויאַזם פון די דאָזיקע חברטעס, האָב איך געטראַכט וועגן אוצר פון איבערגעגעבנקייט, וואָס מיר פאַרמאַגן. ווען דאָס געשעט מיט אַ פירער פון דער „פעדעראַציע“, וואַלטן אויך זיך גע־פונען מיטגלידער, גרייט צו שלאָגן זיך פאַר אים? וואַלט ווער ענטוויאַסט טיש אויפגענומען דעם געדאַנק פון ברענגען אַ קרבן פאַר אים? דאָרטן וואַלט מען זיך אין בעסטן פּאַל באַגנוגט מיט שתדלנות. ביי אונדז זענען אַלע גרייט געווען צום קאַמף, וויסנדיק, אַז עס קאַ־נען פּאַלן קרבנות.

ווען מיר האבן זיך צומארגנס אינדערפרי געטראפן ביים האטעל דע וויל, זענען די חברטעס גלייך אוועק לויטן פלאן אויף די אָנגעגעבענע ערטער. איך האב זיך באַזעצט מיט אַ צייטונג אין האַנט. אין דער קאַפּע, ביי אַ טישל נעבן שוּפּענצטער, מאַכנדיק אַ מינע, ווי כּוואַלט געוואַרט אויף אַ ראַנדעוווּ.

עס האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזן, אַז מײן „גענעראַל־שטאַב“ געפינט זיך אין אַ געפּערלעך אַרט. עס האבן גענומען קומען אין דער קאַפּע פּאַר־שידענע פּאַרדעכטיקע פּאַרשוּנען. געוויסע פּאַליציי־אינספּעקטאָרן פּלעגן זיך דאָ טרעפּן פּאַרן גיין אין דער פּרעפּעקטור צו דער אַרבעט מיט די מאַכערס, וואָס פּלעגן דאָרט קומען מיט זייערע געשעפּטן. עס איז פּאַר זיי מן הסתם געווען באַקוועמער, ווי צו קומען דירעקט אין פּרעפּעקטור, וווּ אַ בייוו אויג האָט געקאַנט פּאַרשאַטן.

שלעכט מיט מיר, איך טאָר דאָ גאַרנישט בלייבן קיין איין מינוט. נאָר וווּ אַהינטן זיך? ווי אַזוי געבן צו וויסן די חברטעס וועגן מײן נייעם אַב־סערוואַציע־אַרט? דערווייל לויפט די צייט. עס איז שוין באַלד 9 אַזויגער. איך שנייד אַדורך דעם פּלאַץ אין דער ריכטונג פּון טעאַטער „שאַטלע“. דאָרט געפינט זיך אויך אַ קאַפּע. זאַל זיין דאָ. איך וויל שוין אַריינגיין אינעווייניק, באַמערק איך דורך דער שוּיב, אַז אויך דאָרט גייט אַן דער זעלבער מסחר ביים „קאַנטואַר“. ביטער, גאָר ביטער, וווּ גייט מען?

איך באַשליס צו בלייבן אויפן פּלאַץ גופּא. דאָס הייסט, שפּאַצירן אויף די טראַטואַרן און כלומרשט באַקוקן די פּלאַקאַטן פּון ביידע טעאַטערן. ווי לאַנג קאָן מען דאָס אַזוי שפּאַצירן און נישט ווערן באַמערקט פּון די „פּליקעס“ (פּאַליציי־לייט), מיט וועלכע עס ראַיעט דאָ?

באַלד כאַפּ איך זיך, אַז 9 אַזויגער מוזן זיי פּאַרלאָזן די קאַפּעס און גיין אין די ביראָס פּון דער פּרעפּעקטור.

איך האָב זיך געלאָזט גיין צו די „בוקניסטן“, צו די אַזוי פּאַפּולערע און וועלט־באַקאַנטע פּאַריזער ביכער־פּאַרקויפּער, לענגאויס דער סען. מען באַקומט דאָ אַלע מינים ביכער, הויפּטזאַכלעך אַלטע. פּיל גראַוירן און מאַלערייען זענען דאָ אויסגעשטעלט. מען קאָן דאָ קוקן, אַנקוקן און זיך נישט אַנזעטיקן, און קיינעם וועט נישט איינפּאַלן, אַז איך בין עפּעס אַנדערש ווי אַ פּאַרבייגייער, סתם אַ נייגעריקער, וואָס קויפט גאַרנישט, און אויף וועמען קיין בוקניסט קוקט זיך נישט אום. זיי האָבן אַ געניט אויג.

איך האָב אַנגעהויבן גיין לאַנגזאַם פּון איין געשטעל צום צווייטן, סתם אַראַפּבליקן צו דער סען און באַטראַכטן פּילזאַפּישי די דורכפאַרנ־דיקע טראַנספּאַרט־שיפּן, געלאָזן מיט קוילן אַדער מיט זאַמד. דאָס וואַסער ווערט געשניטן פּון די פּאַדערשטע שאַרפּן פּון די שיפּן און פּון הינטן שלעפּט זיך נאָך אַ שוּימיקע מאַסע פּון געשלאַגן וואַסער. אַ קאַמף צווישן דער שיף, וואָס וויל גיין פּאַרויס, און דעם רוען עלעמענט, וואָס האַלט איין. דער מאַטאַר טרייבט די שיף פּאַרויס און דאָס וואַסער שוּימט פּון רציחה, אַבער איז אומעכטיק.

איך האָב זיך פאַרחלומט, פאַרטראַכט וועגן דעם סימבאָל. פּלוצלונג
איז סאַראַ אויסגעוואַקסן פאַר מיינע אויגן:
— דאָס קעטשל איז אָנגעקומען.
— וואָס? גיי מעלדע דער צווייטער גרופּע, און אַלע אויף די ערטער,
ווי אָפּגעשטימט.

ווי נאָר סאַראַ איז אַוועק פון מיר, האָט זיך באַוויון אַ יודין. פון וואָ
גען קומט ער דאָ אַהער? איך גיב אים איבער די ידיעה, וואָס סאַראַ האָט
געבראַכט. ער זאָגט מיר, אַז איך וועל אים קאַנען געפינען, אויב כּוועל
דאַרפן, אין דערנעבנדיקן גערטנדל ביים „טור סען זשאַק“.
מיין האַרץ האָט גענומען שטאַרק קלאַפן. וועט עס געלינגען? און סאַ-
מער נישט?

איך בין נערוועז אַדורך פון איין בריק אין דער ריכטונג צו דער צוויי-
טער און האָב פעסטגעשטעלט, אַז ביידע גרופּעס זענען אויף די פּאָסטנס,
ווי אָפּגעשמועסט. כּ״בין געוואָרן נאָך אומרואיקער, זעענדיק, אַז ביים
יוסטיץ־פּאַלאַץ איז פול מיט פּאַליציי. איך בין צוריק אַוועק צום שאַטלעך
פּלאַץ און האָב ווידער גענומען באַקוקן די אויסגעשטעלטע בילדער פון
די בוקיניסטן.

מיטאַמאָל איז די לופט געוואָרן איבערגעשניטן פון אַ פּיף. אַהא, עס
איז עפעס פאַרגעקומען. עס איז געלונגען אַדער נישט?

דעם פּיף האָט אַרויסגעלאָזט אַ קינד ביי דער האַנט פון זיין מאַמען.
אַט גייט עס נעבן איר און פּייפט ווידער. מען דאַרף זיך באַהערשן, מען
קאַן זיך פאַרראַטן. ווער ווייסט, צי מען אַבסערווירט מיך נישט? איך נעם
זיך אַרומקוקן און באַמערק, אַז סאַראַ גייט שנעל אין מיין ריכטונג.

— האַסט אים געזען? ער איז אַרויף אויף דער בריק פון דיין זייט.
כּ״האָב זיך פאַרשעמט. כּ״האָב זיך פאַרקוקט אויפן קליינעם פּייפער,
און דער „פּויגל“ איז דערווייל פאַרביי.

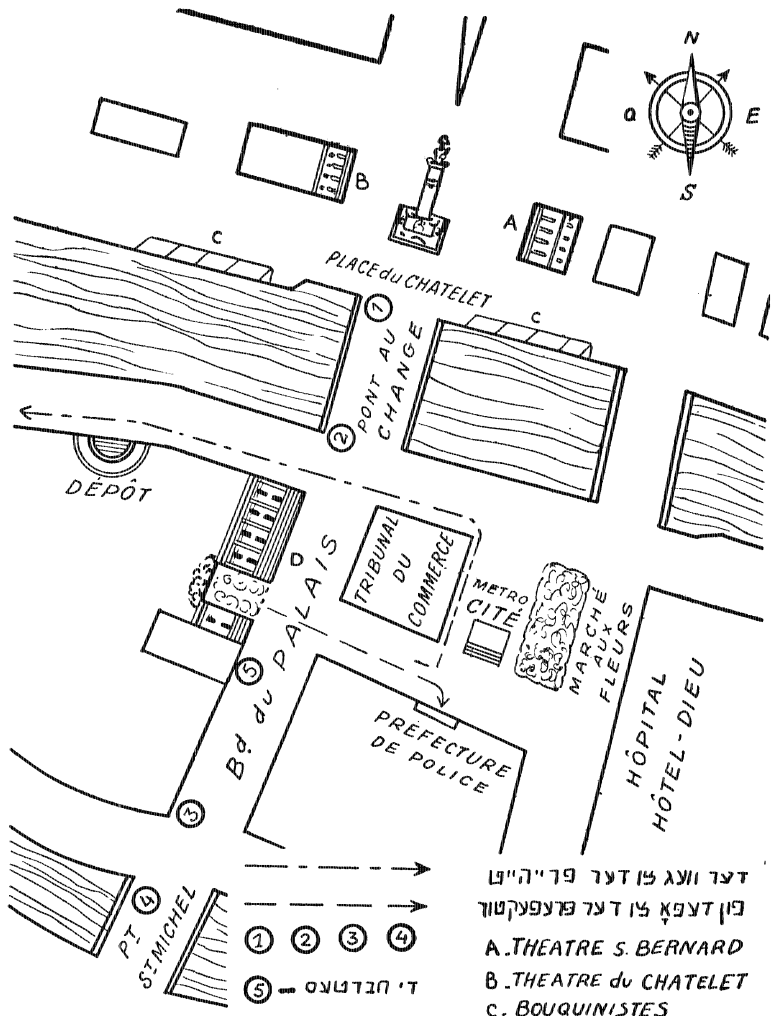
— ניין, סאַראַ, כּ״האָב אים נישט באַמערקט. מעגלעך, אַז ער איז פאַר-
ביי און איך האָב אים נישט באַמערקט. איז ער פּריי?

— יאָ, ער איז פּריי, נאָר וווּ איז ער? ער איז אַוועק לענגאויס דער סען
און איז זיכער אַרויף אויף דער בריק, פון דיין זייט — האָט זי איבערגע-
חזרט.

כּ״האָב זיך באַמיט צו באַהערשן:

— דערצייל ווי אַווי איז עס געשען, נאָר קורץ.

— מען האָט אים אַרויסגעפירט פון דעפּאָ דורך דעם יוסטיץ־פּאַלאַץ
אונטער די שטיגן. זיי זענען געווען אַ צען אַרעסטירטע. כּ״האָב אָפּגעציילט.
פון פּאַרנט איז געגאַנגען איין אַגענט און זיי געפירט אין דער פּרעפעקט-
טור. אַ פאַר טריט פאַרן טויער פון דער פּרעפעקטור, דו ווייסט דאָך, גע-
פינט זיך אַ בודקע. דו קאַנסט די בודקע פון די גאַסן־קערער? אָנקומענדיק
פאַר דער בודקע, איז טשאַרני, באַגלייט דורך דער חבּרטע כאַנטשע, אַראָפּ
פון טראַטאַר, אַדורכגעגליטשט זיך צווישן די אויטאָמאָבילן, וואָס שטייען

דער וועג צו דער פרייהייט
 פון דעפּאָרט צו דער פּרעפּעקטור
 A. THEATRE S. BERNARD
 B. THEATRE du CHATELET
 C. BOUQUINISTES
 D. PALAIS de JUSTICE

1 2 3 4
 5 - סמארטס - L.

קארטע פון דער אומגעגנט פון יוסטיץ-פּאַלאַץ
 און דער פּלאַץ פון ב. טשאַרניס באַפּרייאַונג.

דא, און איז אַוועק שנעל, אַליין שוין, צום מעטרא „סיטע“. ער איז אָבער נישט אַריין אין מעטראַ, נאָר אַוועק ווייטער צו דער סען, לענגאויס דעם טריבונאַל דע קאַמערט. צו די בלומען־פאַרקויפער, כ'האַב אים מער נישט געזען. כ'מיין, אַז ער איז אַרויף אויף דער בריק און אַוועק צום „שאַטלע“. האַסט באַדאַרפט אים זען.

איך האָב סאַראַן אַוועקגעשיקט גלייך אַפרופן די גרופע. און זיי מעלדן, אַז זיי זאַלן שפעטער מיך קומען זען אין גערטנדל ביים טור סען זשאַק. דאָ האָבן מיר אַפגענומען באַריכטן פון די חברטעס.

ביים טויער פון דעפּאָ איז שטיין געבליבן אסתר פּאָגעל. כאַנטשע, ספעציעל עלעגאַנט געקליידט, ווי מיר האָבן עס איר געראַטן צו טון, האָט גע־בעטן ביי די אַנגעשטעלטע, מען זאַל זי לאַזן וואַרטן אין ביוּראַ אויף איר „מאַן“, וואָס דאַרף קומען פון תּפּיסה. אַזוי ווי דאָס איז געווען פאַרבאַטן, האָט זי געשפּילט די ראַל פון אַן אומגליקלעכער פּרוי, וואָס קאָן, נעבעך, נישט דערוואַרטן זיך, ביז מען וועט אַרויסלאַזן איר מאַן. זי ווינטשט זיך, אַז מען זאַל אים נישט פירן אין דער פרעפעקטור, נאָר אים באַפּרייען אַט דאָ, דער קאַנסיערושערי.

זי איז זיי געוואָרן זלידנע ווי אַ פּליג, אָבער פאַרטריבן האָט מען זי נישט. אויף ליבע דאַרף מען נישט קיין בעסערע מבינים ווי די פּראַנציון. אַ מאַמענט האָט זי אַליץ געקאַנט קאַליע מאַכן, ווייל זי איז נישט אימער שטאַנד געווען צו ענטפערן אויף אַזאַ פּשוטע פּראַגע פון אַ שעף, ווי עס הייסט איר „מאַן“. אָבער גאַנץ שנעל, אַדאַנק דער חברטע אסתר פּאָגעל, האָט זי געקאַנט געבן אַן ענטפער. ווען דער חבר טשאַרני איז אַרויסגעקור מען פון די ביוּראַס מיט די אַנדערע אַרעסטירטע, האָט כאַנטשע אים פּלינק אַ כאַפּ געטון אונטערן אַרעם, זיך צעקושט, ווי עס פאַסט פאַר אַזאַ מאַך מענט. אָבער אַליין אַרויסגיין מיט אים איז איר נישט געלונגען. זי האָט אים איבערגעגעבן אַן אַדרעס ווהיין צו גיין, בעת זי האָט די גרופע אַרעסט־טאַנטן באַגלייט אויפן וועג צו דער פרעפעקטור. ביי דער בודקע פון די גאַסן־קערער האָבן ביידע זיך אַרויסגעגליטשט פון דער גרופע אין דער ריכטונג פון האַנדלס־טריבונאַל און פון בלומען־מאַרק, וווּ זיי האָבן זיך צעשיידט.

וורזשע איז טשאַרני אַהינגעקומען? אויב ער איז אַרויף אויף דער בריק און איך האָב אים נישט באַמערקט, וואַלט ער מן הסתם מיר באַ־מערקט. אפשר איז ער גאַר אַוועק לענגאויס דער סען, צום „פּאַן נעף“? ניין, ער וואַלט נישט ריזיקירט פאַרבייצוגיין פאַרן טויער פון דעפּאָ, וואָס ער האָט אַקאַרשט אַדורכגעשפּרייזט אין פּאַליציי־קעטשל.

ווי איז ער געגאַנגען? קיין מעטראַ קאָן ער נישט נעמען, ער האָט נישט קיין פּראַנק אין טאַש.

אַלע צוזאַמען האָבן מיר גענומען מאַכן השערות. יאָ באַפּרייט, נישט באַפּרייט? אויב יאָ, איז עס אים טאַקע געלונגען ענדגילטיק?

— וואס וועלן מיר דא שטיין ברעכן זיך די קעפ? לאמיר גיין אים זוכן אין שטאט — האט ריכטיק געזאגט אַ חברטע. אלע חברטעס זענען שוין געווען נעבן אונדו.
יודין איז אַוועק „דעמאָביליזירן“ די חברים, וואָס האָבן נאָך פֿון גאָר נישט געוואָסן, און מיר האָבן זיך אָפּגעשמועסט צו טרעפֿן מיטאַג צייט.

זוכן טשאַרני אין שטאט — פּאַלג מיך אַ גאַנג! איך בין אַוועק אין דער פּאַלקסיקליניק צו דער אַרבעט. אָבער עס האָט זיך נישט געאַרבעט. קיינער האָט נישט געוואָסט, צי דאָס איז אַ פּריידיקע נייעס אָדער אַן אַנטווישונג פֿון ערגסטן מין. אַ וואַקלעניש צווישן האַרץ־ווייטיק און שמחה. וווּ געפינט ער זיך? צו זיך אין שטוב איז ער דאָך זיכער נישט געקומען. די פּרעפּעטור וועט זיך כאַפֿן, אַז ער פעלט און וועט קודם כל קומען צו אים אין דער וווינונג. גיין צו וועלכן חבר?
כִּהאַב זיך קוים דערוואָרט אויפֿן ראַנדעווען מיטן חבר יודין.
— נו, וואָס הערט זיך? — האָב איך אים אומגעוולדיק געפרעגט.
— גאַרנישט, מען ווייסט נישט וווּ ער איז.

— ביטער, אויב אַזוי, איז ער צוריק אַריינגעפּאַלן אין זייערע לאַפּעס. דאָס האָט געמוזט געשען ביים דעפּאָ. עס האָט אים ווער דערקאַנט.
— מ'האַט געמאַלדן זיין פּרוי. אין שטוב איז ער נישט געקומען. מען האָט אים געזוכט אויף דעם אַדרעס, וואָס כאַנטשע האָט אים געגעבן און ביי אַנדערע חברים, נאָר קיין שפּור. די פּאַליציי איז נאָך נישט געקומען, אַ שלעכטער סימן.
מיר האָבן זיך ווידער צעשיידט מיט גאַרנישט און באַשטימט זיך צו טרעפֿן אין אַוונט.

פּאַרנאָכט האָב איך באַדאַרפֿן זיך טרעפֿן מיט סאַראַ וואַנאָסקי ביי דער חברטע געניאַ העבענשטרייט, אויף רי דע בואַ, ביים פּלאַס דע פעט. זי איז געווען אַקטיוו אין דעם לאַקאַלן קאַמיטעט פֿון „סאַלידאַריטעט“. איר מאַן איז געווען אינטערנירט. צוליב פּאַרזיכטיקייט האָבן מיר באַשלאָסן נישט צו רימען זיך מיט אונדזער „אויפטו“ פֿון אינדערפּרי.

— האָסט געהערט? טשאַרני איז אַנטלאָפֿן פֿון דער פּאַליציי — האָט מיך די חברטע העבענשטרייט באַגעגנט מיט דער נייעס.
— א, ווי אַזוי? פֿון וואַנען ווייסטו דאָס? — ענטפּער איך מיט אַ פּראַ גע. די נייעס, ווייזט זיך אַרויס, האָט זיך צעטראָגן ווי אַ טעלעגראַמע צווישן די חברים פֿון פּלאַס דע פעט, וווּ טשאַרני האָט געווינט. זיין פּרוי אַליין האָט אים אומעטום געזוכט, נאָר אַן דערפּאַלג.

חברטע העבענשטרייט האָט מיר אויך דערציילט, אַז די פּאַליציי איז געקומען מיט אַ פּאַר שעה צוריק אויף אַ רעוויזיע צו טשאַרני אין דער וווי־נונג, נאָר האָט נישט געטראָפֿן זיין פּרוי, וואָס איז פּונקט געווען אין גאַס מיטן קינד זוכן איר „פּאַרלירענעם“ מאַן. די פּאַליציי האָט געוואָרט אויף איר און רעווידירט די וווינונג. זי האָט גאַרנישט געפּונען. זי האָט נאָר צוגענומען אַ בריוו, וואָס דער בריוו־טרעגער האָט נאָכמיטאַג געהאַט

אַרונטערגערקט אונטער דער טיר. דער בריוו איז געווען פון ח' בובי פון באַרדאָ. ער איז טשאַרניס אָן אַלטער חבר נאָך פון שטראַסבורג פון פאַר דער מלחמה. זיי האָבן שטודירט צוזאַמען.

חברטע העבענשטרייט האָט געמיינט, אַז דער בריוו אַנטהאַלט נישט קיין שום סודות, ווייל געוויינלעך שרייבן זיי זיך אַדורך וועגן פּערזענלעכע קע זאַכן. זי אַליין האָט אויך קאַרעספּאַנדירט מיט בובין.

מיר האָבן זיך געוואָלט פּונאַנדערגיין, ווען ס'איז אונדז איינגעפאַלן, אַז די פּאַליציי קאָן גאַנץ גוט זוכן ב. טשאַרני ביי ד"ר בובי, טאַקע אין באַרדאָ. און אפשר האָט ער דאָך געשריבן אַדער כאַטש אַנגעדייט וועגן אַרגאַניזאַציאָנעלע ענינים? ד"ר בובי איז דאָך געווען אונדזער קאַרעספּאַנאַ- דענט וועגן די פּראָגן פון לאַגער „לאַלאַנד“. אויב אַזוי איז אויך ד"ר בובי געווען אין אַ געפאַר.

— נאָ דיר אַ נייע זאַרג. מיר ווייסן שוין, אַז טשאַרני איז זיכער אויף דער פּריי, אָבער אונדזער יום־טוב קאָן צעשטערט ווערן. עס קאָן אומשול- דיך אַריינפאַלן אָן אַנדער חבר.

מיר האָבן לאַנג געטראַכט, ווי אַזוי צו וואַרענען בובין. שיקן אַ טע- לעגראַמע איז געווען דער איינציקער אויסוועג, אָבער וואָס שרייבן? מיר האָבן געשריבן טעקסטן און צעריסן זיי אויף שטיקלעך. עס האָט אַלץ נישט געטויגט. מיר האָבן זיך דעצידירט סוף כל סוף אויף אַ טעקסט: „קום גלייך קיין פאַריוו. מיר וואַרטן מיט אומגעדולד“. צי וועט ער פאַר- שטיין דעם רמו?

— ווער וועט אונטערשרייבן? עס מוז זיין אָן אונטערשריפט, וואָס זאָל אים עפעס זאָגן, אַז עס איז ערנסט. מיר האָבן אונטערגעשריבן מיין נאָמען און סאַראַ איז אַוועק אויף דער פּאַסט פון פּלאַס דע פעט אַוועק- שיקן די טעלעגראַמע. איך בין נאָך אַביסל געבליבן און האָב פּרובירט צו טרעפן מיט דער פּאַמיליע העבענשטרייט, ווו עס געפינט זיך טשאַרני אין איצטיקן מאָמענט.

עס זענען אַרויפגעשוואַמען נעמען און נעמען. אָבער יעדער איינער פון זיי וואָלט גלייך געגעבן צו וויסן, ווען טשאַרני געפינט זיך ביי אים. נישט זעענדיק קיין אויסוועג, האָב איך באַשלאָסן אַוועקצוגיין און צו וואַרטן אויפן ראַנדעוועו מיט א. יודין.

דערווייל איז סאַראַ צוריקגעקומען מיטן טעלעגראַם אין דער האַנט. ס'איז שוין נאָך 7 אַזויגער און די פּאַסט איז געשלאָסן. מען מוז אַוועקפאַרן אויף דער צענטראַלער פּאַסט. רי דע לוור.

מיר זענען געוואָרן אומרויאיק: מען פאַרלירט צייט. ווער ווייסט, צי די פּאַליציי האָט שוין נישט טעלעפּאָנירט קיין באַרדאָ? זיי אַרבעטן שנעלער פאַר אונדז. סאַראַ איז אַוועק צו דער צענטראַלער פּאַסט.

טרעפנדיק זיך מיט א. יודין האָב איך געזען, אַז ער האָט אַ גוטע נייעס פאַר מיר. יא, טשאַרני איז דאָ. ער איז פּריי. עס איז אים געלונגען,

ער האָט זיך אַליין באַפרייט אויף אַ פלינקן אופן אין דעם געפערלעכן פונקט, ביי דער פרעפעקטור, אַזוי ווי סאַראַ האָט עס איבערגעגעבן. נישט האַבנדיק קיין סאַנטים אין טאַש, איז ער טאַקע אַוועק צופוס צום פאַן בעף, פאַרביי טאַקע דעם דעפּאָ און נאַכדעם מאַרשירט אַ פאַר שעה איבער פאַרין, כדי צו ווערן „ריין“, דאַס הייסט פטור ווערן פון עווענטועלע נאַכ־גייער. ווער ווייסט? אפשר האָט אים דער „פליק“ געלאָזט אַנטלויפן, ווייל ער וויל וויסן, ווהיין ער, טשאַרני, וועט גיין?

האַבנדיק „געזייט“ די מעגלעכע נאַכגייער, איז ער אַנגעקומען פאַר־נאַכט אין 9־טן אַראַנדיסמאַן צום חבר גראַסמאַן, מיטגליד פון „סאַלידאַר־טעט“. פון דאַרטן האָט ער דאַס געגעבן צו וויסן די נייעס, די גוטע נייעס.

איר, פון מיין זייט, האָב איבערגעגעבן יודינען וועגן דער געפאַר, וואָס לויערט איבער בובי אין באַרדאַ. פאַרוואַרטע האָבן מיר זיך צעשיידט.

צומאַרגנס האָט בובי געענטפערט מיט אַ טעלעגראַמע, אַז ער האָט פאַרלאָזט באַרדאַ. מיר האָבן אַפגעטעמט. דער יום־טוב איז געווען אַ טאַפלטער. פאַרן ה' טשאַרני האָט דער יום־טוב געהאַט אַ באַזונדערן מיין. ער איז אויסגעפאַלן דעם 16־טן אַפּריל, זיין געבוירנטאָג.

דער ענין טשאַרני איז איבערגעטראָגן געוואָרן אין אַלע קאָמיטעטן פון „סאַלידאַר־טעט“. מיר האָבן אַנגעוויזן אַלע מיטגלידער, ווי אַזוי עס דאַרף האַנדלען אַ קאָנסעקווענטער קעמפער: נישט אונטערגעבן זיך דעם פאַטאַליזם. אין יעדער סיטואַציע דאַרף מען באַטראַכטן דעם בעסטן וועג פון צעשטערן די פלענער פון שונא.

קאפיטל זעקט :

אומלעגאליטעט

דעם 14טן מאי 1941, א דינסטיק, איז געקומען דער ערשטער ברוטא-
לער קלאפ פון א מאסן-כאראקטער.

די דאזיקע דאטע האט איבערגעלאזט א שראם אין מיין זכרון.

זינט א פאר חדשים האבן זיך געזאמלט כמארעס און מיר האבן בא-
גריפן, אז דער שטורעם וועט אויסברעכן. ווען ער איז געקומען, האט ער
אונדז נישט געוונדערט. ער האט געטראפן די גרויסע אומשולדיקע מא-
סע, וואס יארנלאנגע פיינטלעכע אַנטי-קאמוניסטישע פראפאגאנדע האט
באשווערט דעם וועג צו איר פאר אונדזערע וואַרענונגען.

אויסער אונדז האט קיינער נישט אויפגעקלערט, נישט געווארנט,
נישט צוגעגרייט צום ווידערשטאַנד. ווען עס איז געקומען דער ביישפיל
פון טורעל, פון לאלאַנד, האט די „פעדעראַציע“ געטיילט אַביסל צדקה.
קיין קאמפס-אויסוועג האט זי נישט געגעבן. זי האט נישט געקאנט עס
טון און אויך נישט געוואלט. זי האט נישט געקאנט אַרויס פון איר ביר-
גערלעך-שתדלנישער הויט.

און ווען דער שונא איז געקומען און אַ קלאפ געטון, איז דער „קאָאָר-
דאַניר-קאָמיטעט“ ביי דער „פעדעראַציע“ געבליבן געפלעפט.

דאס איז געשען דעם 14טן מאי. עס האט זיך אַנטפלעקט דער אַנהויב
פון דער קאַטאַסטראַפּע. דער אַנטי-קאָמוניסטישער טעראָר האט מיטגע-
שלעפט די ערשטע כוואליעס פון יידן. מען האט פריער פאַרבאַטן
און צעגראַמירט די קאָמוניסטישע פאַרטיי, דאָן איז געקומען די ריי
אויף די יידן. מען האט פריער געוואלט אומשעדלעך מאַכן די בעסטע פאַר-
טיידיקער פון די מאַסן, די פירנדיקע כוחות פון ווידערשטאַנד. דאָן איז

געקומען די ריי אויף די מאסן. נאך די קאמוניסטן — די יידן. דאס איז די לאגיק פון פאשיזם.

דער שונא איז געקומען מיט שטילע, קעצישע טריט. ער האט פונאָן דערגעשיקט מאַנטיק, דעם 13-טן מאי, אומפאַרדעכטיקטע צעטלען צו אַ טייל אויסלענדישע יידן און זיי גערופן אין עפנטלעכע לאַקאלן אָדער אין קאָמיסאַריאַטן וועגן „רעגולאַריזירן די פּאַפּירן“. אין מיין אַראַנדיס-מאַן האָט די פּשוטע איינלאַדונג אַדרעסירט פון דער פּאַליציי-פּרעפּעקטור געזאַגט אַזוי: „דער ה'... איז איינגעלאָדן צו קומען פּערזענלעך, באַ-גלייט פון אַ פּאַמיליע-מיטגליד אָדער פון אַ פּריינט, דעם 14-טן מאי, 7 פּרי, אויף 2 רי זשאַפּי (זשימנאָז), כדי מען זאַל באַטראַכטן זיין לאַגע. מ'בעט מיטברענגען אידענטיטעט-פּאַפּירן. דער, וואָס וועט זיך נישט צור-שטעלן אין באַשטימטן טאַג און אין די באַשטימטע שעה, ווערט אויס-געשטעלט אויף די שווערסטע שטראַפּן. אונטערגעשריבן: דער פּאַליציי-קאָמיסאַר.“

מיטאַגשטיין איז געקומען אין פּאַלקס-קליניק מיר דערציילן, אַז איז שטאַט איז אַ מהומה. ער אַליין האָט קיין צעטל נישט באַקומען, נאָר מען שמועסט, אַז עס האַנדלט זיך וועגן אַרבעט-לאַגען.

אַ גאַנצן טאַג זענען געקומען חברים אין פּאַלקס-קליניק פּרעגן, וואָס דאָס באַדייט. די ערשטע השערה איז געווען, אַז דאָס איז אַן איינלאַדונג צו אינטערנירונג. אַנדערש וואָלט מען זיך נישט גענויטיקט אין אַ באַ-גלייטונג. ביי דער רעגיסטראַציע פון יידן מיט אַ פּאַר חדשים צוריק האָט מען קיין באַגלייטער נישט גערופן.

— זאל מען זיך צושטעלן אָדער נישט? — האָט מען געפּרעגט.
באַלד האָט זיך אַנגעהויבן אַ דיסקוסיע, וועלכע האָט אַרומגענומען אַלע עווענטואַליטעטן.

— וואָס וועט זיין, אַז מ'וועט גיין?

— אינטערנירונג.

— וואָס וועט זיין, אַז מ'וועט נישט גיין?

אויף דער צווייטער פּראַגע איז דער ענטפּער נישט געקומען גלייך. טייל האָבן געהאַלטן, אַז די פּאַליציי וועט דערנאָך אַרויסרייסן פון די שטובן; אַנדערע, אַז זי וועט נישט קומען. טייל אפילו האָבן פּאַרגעזען רעפּרעסיעס לגבי די פּאַמיליעס פון די, וואָס וועלן זיך נישט מעלדן. אַנ-דערע, פּאַרקערט, האָבן מיט אַן אייזערנער לאַגיק געטראַכט:

— מען דאַרף האָבן מוט צו ריזיקירן. אויב מען גייט גלייך, איז די אינטערנירונג אַ זיכערע. אויב מען גייט נישט, קאָן די אינטערנירונג קור-מען אַביסל שפּעטער. וואָס פּאַרשפּעטיקט מען? פּאַרוואָס פּרייוויליג גיין אין אַ שטייג? פּאַרוואָס אַליין אַבדיקירן פון דער פּרייהייט?

— אַר, ווען אונדזער „נייע פרעסע“ וואָלט נישט געהאַט קיין פּאַר-שלאַסן מויל!

איז לויף פון טאַג זענען אַדורכגעגאַנגען פיל אַקטיווע טוער פון אונ-דזערע סאָליאַריטעט-קאָמיטעטן. זיי האָבן דערציילט וועגן דער בהלה,

וואס הערשט אין די מאַסן. דער עולם גרייט קאלדרעס און וואַליוקעס. גע-
וועזענע סאלדאַטן שלעפן אַרויס די רוקזעק און מאַנאַשקעס. מען טרייסט
זיך שוין, אַז די פּאַכלייט וועלן זיך אַן עצה געבן אפילו אין די אַרבעט-
לאַגערן.

— מען וועט „זיי“ איבערלעבן — האָבן געטענהט יידן — מ'האַט
שוין געזען אַנדערע פאַר „זיי“.

— וואָס ווילט איר זאַל מען טון? — האָבן אַנדערע געפרעגט.

דער חבר אברהם זאַכאַריאַש, מיטגליד פון דער אַנפירונג פון „סאַלי-
דאַריטעט“, אַן אַלטער פּוילישער קאַמוניסט, וואָס איז געקומען קיין
פּראַנקרייך זיך היילן און דאָ געבליבן שטעקן ביים אויסברוך פון דער
מלחמה, האָט מיר איבערגעגעבן ווי אַזוי די מענטשן זענען געבליבן דער-
שטוינט, ווען ער האָט זיי פשוט פאַרגעשלאָגן צו ווערן אומלעגאַל.

— וואָס זענען מיר עפעס, קאַמוניסטן? — האָט מען אים געענטפערט.

צי קאָן טאַקע אַ מאַסע ווערן אומלעגאַל? אונדזערע פאַראַנטוואָרט-
לעכע חברים, די צום מערסטן באַדראַטע, זענען אַריבער אין אומלעגאַלי-
טעט אין אַנהויב פון דער מלחמה. זיי געהערן צו אַ ספּעציעלן שיכט
מענטשן. נאָר ווי אַזוי איז מעגלעך פאַרצושלאָגן טויזנטער פּאַלקס-
מענטשן צו ווערן אומלעגאַל?

מיין צעטל איז אַנגעקומען 7 פאַרנאַכט. ערשט דאָן האָט זיך געשטעלט
די פּראַגע פון מיין פּערזענלעכן ענטפער. ביי מיר איז דער ענטפער נישט
געווען קיין פשוטער. עס האָט זיך קודם כל געהאַנדלט אין דער פּאַלקס-
קליניק. נישט ענטפערן אויפן צעטל הייסט גלייך פאַרלאָזן דאָס פּלאַץ און
אפשר אויך אויסשטעלן די פּאַלקס-קליניק אויף אַ רעוויזיע. איך האָב
אַבער אויך געמוזט נעמען אין אַכט מיין פּאַזיציע אין דער „סאַלידאַרי-
טעט“. די „סאַלידאַריטעט“ וועט איצט דאַרפן אַרומנעמען אַ נייע קאַטע-
גאָריע פון פאַרפּאָלגטע, די פּאַמיליעס פון די אינטערנירטע גופא, ווי דער
ביישפּיל „לאַלאַנד“ האָט אונדז געלערנט. די סאַלידאַריטעט-אַרבעט וועט
פּאָדערן מער אַנשטרענגונגען. מען דאַרף, פון איין זייט, זיין מיט די אינ-
טערנירטע, אַרבעטנדיקע עלעמענטן, געזונטע פּאַלקס-מענטשן, נישט לאָזן
זיי אַליין אויף אויף מיטן טייוולאַגנישן שונא, אַבער מען דאַרף אויך,
פון דער אַנדערער זייט, אַרגאַניזירן די סאַלידאַריטעט. ווהיזן רופט די
פּליכט?

אַ באַשלוס אין אַן ערנסטער פּראַגע איז ווי אַ גאַנג אויף אַ שטריק:
אָדער מען גייט דעצידירט פאַר זיך, אָדער דער תּהום פאַרשלינגט דיך.
איך האָב באַשלאָסן נישט צו ענטפערן אויף דער איינלאַדונג פון דער
פּאַליציי.

אין אַוונט זענען אַרויפגעקומען צו אונדז די מיטאַגשטיינס. די דיס-
קוסיע האָט זיך געדרייט אַרום איין פּראַגע: וווּ איז מען זיכערער, וואָס
איז ווייניקער געפערלעך, דאָס צושטעלן זיך אָדער דאָס אויסבאַהאַלטן
זיך?

דער עגאאיום איז אַ קליינער געטא, אין וועלכן דער יחיד פאַרשליסט זיך אַליין. ער פילט זיך זייער באַקוועם מיט זיין אייגענעם אײך. עס איז אים בנעימותדיק. וואָס עס קומט פאַר אויסער די מויערן פון געטא, איז אים גלייכגילטיק, אַזוי לאַנג ביז... דער דרויסן רייסט זיך אַריין אין גע-טא.

די פאַליטישע דערציאונג פון אונדזערע שכנים, דער מאַנגל פון רע-וואַלוציאַנערער צוגעגרייטקייט, די באַקוועמלעכקייטן האָבן זיי אַביסל געשטערט אינעם מאַמענט צו באַנעמען דעם מהות פון דער שלאַכט. די שכנים האָבן געטענהט:

— וואָס הייסט, ווי אַזוי ווערט מען דאָס מיטאַמאָל אומלעגאַל? פאַר-לאַזן די ווינונג מיט אַלע באַקוועמלעכקייטן, אַזוי ווי מען גייט און מען שטייט? וואַלגערן זיך וווּ אַ נאַכט איז נישט קיין טאָג? וואָס זענען מיר עפעס ציגינער?

מיר האָבן זיי געענטפערט:

— די געווינהייטן אַדער די פרייהייט? מען דאַרף אויסקלייבן. אין אַ לאַגער וועט זיין באַקוועמער ווי אויף דער פריי?

— אין אַ לאַגער זיצט מען אויף אַן אַרט, מען אַרבעט, מען האָט זיך אַן אייגן ווינקל. אין אַ לאַגער איז ווי אין אַ קאַזאַרמע.

עס איז אמת, אַז איך האָב זיי געהאַט איבערגעגעבן וועגן לעבן אין „לאַלאַנד“ ווי וועגן אַ קאַזאַרמע. די דיסקוסיע האָט זיך לאַנג און נערוועז געדרייט אַרום דעם פראַבלעם פון אינדיווידועלער אַדער קאָלעקטיווער לייזונג.

זיי האָבן געטראַכט וועגן זייער אײך, אַפגעטיילט פון כלל. זיי האָבן נאָך נישט באַגריפן די ראַל פון קעמפנדיקן אַוואַנגאַרד, דעם ביישפּיל, וואָס ער גיט און דעם וועג, וואָס ער ווייזט. זיי האָבן נאָך נישט פאַרשטאַנען, אַז עס איז נישט פאַראַן אין דער אונטערשטער שורה קיין אינדיווידועלע ליי-זונג, נאָר אַ קאָלעקטיווע.

מיטאַגשטיין האָט זיך אַפגעגעבן אַ חשבון פון דעם תהום, וואָס עס ליגט צווישן אונדזער קאַנצעפציע פון לעבן און דער בונדישער, וואָס פירט אין אַ טעמפל ווינקל. ער איז נישט געווען קיין פּחדן, נאָר ער האָט נישט געזען דעם פראַבלעם.

אין דער אמתן זענען מורא און פחדנות נישט קיין אידענטישע באַ-גריפן. מורא קאָן פירן צו פחדנות, אָבער מען קאָן זי באַזיגן, אויב מען איז צילבאַווסטזיניק. דער פּחד פאַראיינזאַמט אַ מענטשן. ער פילט זיך אי-זאָלירט פון די אַרומיקע מענטשן. דער פּחד פאַראַלזירט אים. נאָר אין דער באַהעפטונג מיטן כלל פאַרלירט דער זעלבער מענטש דעם פּחד. ער ווערט אַרומגענומען מיט דער וואַרעמקייט פון אַלגעמיינעם גורל.

ווען מיר זענען אינדערפרי אַרויס אויפן בולוואַר וואַלטער, אין דער ריכטונג צום „זשימנאָז זשאַפּי“, וווּ עס האָט זיך געפונען דער זאַמל-פונקט פאַרן 11-טן אַראַנדיסמאַן, איז די גאַס געווען שוואַרץ פון מענטשן, ווי אין

טאג פון דער קריגס־מאביליזאציע. טייל זענען געגאנגען לאנגזאם און שווער, אָפּהענטיקע, פאַריאושטע, באַהאַנגען מיט פעק, מיט וואַליזקעס מיט קאַלדערעס, באַגלייט פון וויינענדיקע פרויען און קינדער. אַנדערע זענען ממש מיט אַ לייכטזיניקער וויליונגערישקייט געגאנגען „שנעל דערליידיקן די פאַרמאָליטעטן“. זיי האָבן אַנגעזאָגט ביי זיך אינדערהיים, אַז אַט באַלד קומען זיי צוריק, מען זאָל וואַרטן אויף זיי מיט דער אַרבעט, מיטן מיטאָג.

גיינענדיק אויפן בולוואַר וואַלטער מיט מיין פרוי, אונדזער 16־חדשימ־דיקער סילווי און די מיטאָשטיינס, האָב איך אומאויפהערלעך געטראָפן באַקאַנטע. אונדז האָט מיטאַמאַל אַנגעיאָגט די „שוואַרצע פּאַלע“, די פאַר־בינדלערין פון ב. טשאַרני און אונדז געגעבן צו וויסן, אַז צו דער אַנפֿיר־רונג זענען דערגאַנגען ידיעות וועגן דער גאַנצער געשיכטע. די נאַציס האָבן פאַרטראַכט אַ כּיטרען פּלאַן פון אַ רואיקער און פּריוויליקער אינ־טערנירונג. נאַכוואַס אויפֿרודערן די עפנטלעכקייט און אָפּשרעקן די קר־בנות ווי אויך די קאַנדידאַטן אויף שפּעטערדיקע קרבנות?

וועמען מיר האָבן געטראָפן פון באַקאַנטע, האָבן מיר געמאַלדן וועגן דער באַקומענער ידיעה, קיין דיסקוסיעס האָבן מיר נישט געפירט. די וועמען מיר האָבן איבערגעגעבן די ידיעה, האָבן זי געטראָגן ווייטער.

די וועלכע זענען אַריין אין „זשימנאַז זשאַפֿי“ צו לאָזן „קאַנטראַלירן זייערע פּאַפּירן“, זענען דאָרט געוואָרן פאַרהאַלטן. אַזוי אַרום האָט מען געפאַנגען טויזנטער יידן.

צום ערשטן מאַל אין מיין לעבן בין איך געבליבן אומלעגאַל אויף דער גאַס.

עס איז לייכט געווען צו טראַכטן און צו דיסקוטירן וועגן דער אומלע־גאַליטעט ביי זיך אינדערהיים, אָבער אַז עס איז געקומען דער מאַמענט, בין איך געבליבן אומבאַהאַלפן. ווהיין גייט מען, אַז כ־האַב מער נישט קיין לעגאַל אַדרעס? כ־בין אויף דער גאַס ווי אַ היימלאַזער און שוּצלאַזער.

נאָר ווען מען איז פעסט דעצידירט אויסצופירן א וויכטיקן באַשלוס, געפינט זיך שנעל אויך דער אויסוועג. באַלד אויפן בולוואַר וואַלטער האָבן מיר גענומען פּרעגן אויף אַ נייער דירה. שמועסנדיק מיט איינעם וועגן מיין נייער סיטואַציע, בין איך געוואָרן געוואָרן, אַז ער קאַן אַז אַנ־געשטעלטע אין אַ פּאַמיליע־פענסיאָן, אויף רי פּאַנטיעוור, ביי שאַנר־עליזי. דאָס איז געווען אויסגעצייכנט פאַר מיר. אין יענעם קוואַרטאַל בין איך געווען לחלוטין אומבאַקאַנט. כ־האַב זיך דעם זעלבן נאַכמיטאָג דאָרטן אַריינגעצויגן, נישט צוריקגיינענדיק מער צו זיך אין דער לעגאַלער וווינונג.

צומאַרגנס האָט די קאַלאַבאָראַציע־פּרעסע פאַרעפנטלעכט אַ קאָמ־ניקאַט פון דער קאָמענדאַנטור, אין וועלכן עס האָט זיך געזאָגט, אַז צו־ליב זיכערקייט־טעמים זענען באַזייטיקט געוואָרן פון דער הויפּט־שטאַט 5000 אויסלענדישע יידן, וועלכע האָבן פּראַקטיצירט דעם שוואַרצן מאַרק און אויסגעהונגערט פאַריז. זיי זענען אינטערנירט געוואָרן אין די קאַנ־

צענטראציע־לאגערן פון פיטיוויע און באָן לאַ ראַלאַנד, נישט ווייט פון אַרלעאַן.

דער דאָזיקער קאָמוניקאַט פון אַקופאַנט, וועלכער האָט נאָך זיך באַר מיט אַנצונעמען אַ שליער פון העפלעכקייט, איז געווען כאַראַקטעריסטיש פאַר זיין גאַנצער טעראָר־פּאָליטיק. ער האָט געגעבן, פאַרהעלטנישמעסיק, אַ קליינעם קלאַפּ, ער האָט געשלאָגן אַ געוויסע קאַטעגאָריע פון קרבנות און פאַרשלייערט זיין ווייטגייענדיקן פּלאַן מיט אַ תירוץ, וואָס האָט גע־דאַרפט באַרואיקן די אַנדערע קאַטעגאָריעס פון צוקונפטיקע קרבנות און פאַראַליזירן אַזוי אַרום זייער ווידערשטאַנד.

ווי איינער זאָגט: מען האָט אינטערנירט בלויו יידן... וואָס גייט עס אייך אָן?... נישט אייך מיינט מען... אגב, נישט אַלע יידן... נאָר אויסלענ־דישע... אייך, פּראַנציוזישע, מיינט מען נישט... אגב, נישט אַלע אויסלענ־שע... נאָר די, וועלכע פאַרנעמען זיך מיטן „שוואַרצן מאַרק“... אייך, אַרנט־לעכע יידן, מיינט מען נישט... איר קאַנט זיין רואיק...

און כדי צו שטיצן זייערע טעזעס, האָבן די נאַציס באמת אַרעסטירט אַ געוויסע צאָל יידישע שפּעקולאַנטן, זיי אַפּגעפאַטאַגראַפירט און אַנגע־פילט מיט זייערע פאַרטעטן די קאַלאַבאָראַציע־צייטונגען. עס איז געווען אַזאַ פשוט און פּערפיד מיטל. די יידישע נעמען האָבן אַרויסרופעריש אַרויסגעשריגן פון די נאַזישע זשורנאַלן.

מיר האָבן באַשלאָסן אַרויסצולאַזן אַן אויפרוה צו דער פּראַנציוזישער באַפעלקערונג, אַנווייזנדיק, אַז דאָס לאַנד ווערט געראַבעוועט דורכן אַקופאַנט. דעם שוואַרצן מאַרק האָט ער איינגעפירט, נישט די יידן. זאָלן די פּראַנציוזן זיך אַרומקוקן, אַז פון זייערע יידישע שכנים האָט מען צוגענומען אין ווייט־גרעסטן טייל אַרבעטער און אַרבעטנדיקע.

מיר זענען געווען די איינציקע יידישע אַרגאַניזאַציע, וואָס האָט רע־אַגירט קעגן די פּלענער פון אַקופאַנט. די אַנדערע האָבן געשוויגן, דאָס יידישע פאַרזי איז נאָך מער איינגעשרומפן געוואָרן. וויפל פון די, וועלכע האָבן אונטערגעשריבן די אַנגאַזשירונג פון סעפטעמבער 1939, זענען איצט געוואָרן אינטערנירט? טויזנטער האָבן זיך געפונען אין די סטאַלאַגן, נייע פינף טויזנטער זענען געווען געפאַנגען אין קאַנצענטראַציע־לאַגערן.

עס זענען אַבער פאַרביי די צייטן פון דער מיטלאַטערלעכער אינ־קוויזיציע, ווען די פאַרפאַלגער פּלעגן אַרומרינגלען די פאַרפאַלגטע מיט אַ פולשטענדיקן האָס און דער מיטגעפיל האָט נאָר געקאַנט זיין אַ שטומער עדות.

בעת די פאַגראַמען אין קישינעוו האָט שוין דער פּראַלעטאַריאַט גע־נומען אין שוץ די פאַרפאַלגטע. די געמיינזאַמקייט פון די קאַמפּס־אינטע־רעסן האָט שוין עקזיסטירט. דאָס פּאַלק האָט שוין באַגריפן, אַז די פּאַ־גראַמשטיקעס זענען געווען די געהילפן פון צאַריום, זיין שונא נומער 1. מיר זענען געווען טיף איבערצייגט, אַז דאָס פּראַנציוזישע פּאַלק וועט נישט זיין קיין שטומער עדות צו אונדזערע ליידן.

מען האט אונדז איבערגעגעבן, און אין פיטיווע האבן די פראנצויזישע סטאלארעס ביים בויען די באראקן פאר די יידישע אינטערנירטע באַ- מערקט :

— אין די באראקן וועט מען נאך אונדז אַמאַל אינטערנירן, נאך די יידן...

אין דער פאַלקס־קליניק איז געבליבן די קראַנקן־שוועסטער אַנאַ. יעדע פאַר טעג פלעג איך זיך טרעפן מיט איר און אַדורכשמועסן זיך וועגן די לויפנדיקע פראַגן.

מיין פרוי האט מיך פאַרטראַטן אין דער אַדמיניסטראַציע פון דער פאַלקס־קליניק.

אַ געוויסן טאָג האט זי מיר, אויף דער טעגלעכער טרעפונג, איבער־געגעבן, און אין פאַלקס־קליניק איז געקומען אַ פראַנצויזיש־רעדנדיקער ייד און געמאַלדן, און עס האט זיך געשאפן אַן אַרגאַניזם, וואָס וועט קאָנ־טראַלירן אַלע יידישע אינסטיטוציעס און ער האט אונדז געבעטן צוגרייטן דעם אינווענטאַר אין די נאַענטסטע טעג. יעדנפאַלס איז עס נישט געווען דער „קאָאָרדיניר־קאָמיטעט ביי דער פעדעראַציע“.

טראַכטנדיק אַביסל האבן מיר גלייך פאַרבונדן דעם ווייזט פונעם פאַרשוין מיט די פלענער פון נאַצישן שטורעמבאַפירער דאַנעקער צו גרינדן אַ יידישן צענטראַלן אַרגאַניזם, וועגן וועלכן עס זענען געקומען צו אונדז די פאַרשטייער פון די לינקע פועלי ציון און פון בונד, טאַפּטשע און נאַטאַן, מיט אַ צייט צוריק.

— דאַכט זיך, און אויך די פאַלקס־קליניק וועט דאַרפן ווערן אומלע־גאַל — איז אַדורך אַ נייער געדאַנק.

אונדזער אַנפירונג, וועמען כ׳האַב באַלד וועגן דעם אינפאַרמירט, איז געווען קאַטעגאָריש: קיין שום לעגאַלע אינסטיטוציעס אונטער נאַצישער שוץ, נישט אונטערוואַרפן זיך דעם דיקטאַט פון אַקאָפּאַנט. קיין שום צו־זאַמענאַרבעט.

אַ פאַר טעג שפּעטער האט מען דעם פרעזידענט פון דער פאַלקס־קלי־ניק, אַדאַלף ריבאַזשאַד, אַרויסגערופן אין דער פרעפּעקטור, וווּ ער האט זיך געטראַפן אויך מיט אַ פראַנצויזישן ייד. מען האט אים פאַרגע־שלאָגן אונטערצושרייבן אַ דאַקומענט, וואָס שטעלט די פאַלקס־קליניק אין רשות פון אַרגאַניזם, וועלכער וועט פאַרוואַלטן מיט די יידישע אינסטי־טוציעס. ריבאַזשאַד האט געבעטן אַ דערלויבעניש אַנצופּרעגן די מיינונג פון די אַנדערע מיטגלידער פון קאָמיטעט. מען האט אים טאַקע געגעבן די דאָזיקע דערלויבעניש. אַבער דאַס איז געווען דער סוף פון דער פאַלקס־קליניק.

ביי די דאָזיקע געשעענישן איז געפאַלן אַ קרבן דער חבר לאַסקאַ, אַפיציעלער גענעראַל־סעקרעטאַר פון „אַרבעטער־אַרדן“ און דעלעגאַט אין דער פאַלקס־קליניק, לאַסקאַ איז צוריקגעקומען אַ דעמאָביליזירטער פון דער פראַנצויזישער אַרמיי און אַלס נאַטוראַליזירטער איז ער אַוועק

מיך פארטרעטן אין דער פאלקס־קליניק. איין פרימארגן איז די פאלציני געקומען צו אים אין שטוב. אים ארויסגעשלעפט פון בעט, כאטש ער איז נישט געווען קיין אויסלענדער, און אים אוועקגעפירט אין א קאנצענטראַ ציע־לאַגער. מען האָט גלייך פארלוירן פון אים יעדן שפור. דאָס איז געווען אונדזער ערשטער אַפיציעלער פּאָליטישער קרבן, און אַנזאָג פון ווייטערדיקע רעפּרעסיעס. קיין שום אילוויעס זענען נישט געווען מעגלעך.

וואָס שייך דער פּאָלקס־קיך, האָט זיך איר טעטיקייט אויך אָפּגע־שטעלט. אין איינעם אַ טאָג איז דאָרט אַריינגעקומען אַ פּעדעראַציע־טוּער, דאַנאָן, און דערקלערט: — איך האָלט, אַז מיט אַ שונא דאָרף מען לעבן בשלום. ווען איר וועט ווערן נוצלעך, וועט איר פאַרשפּאַרן צו זוכן געל־טער פאַר אייער טעטיקייט. מען וועט אייך געבן סובסידיעס. איר וועט באַקומען דייטשע צעטלען און פריי זיך קאַנען באַוועגן. מען האָט אים העפלעך משלח געווען.

אַ וואָך שפּעטער איז ער ווידער געקומען און געבראַכט אַ פּלאַקאַט אויפצוהענגען אין דער קיך. דאָס איז געווען וועגן רעקרוטירן פרויען צו דער אַרבעט ביי די דייטשן.

דאָס מאָל האָט מען אים קאַטעגאָריש אָפּגעזאָגט און כמעט אַרויסגע־וואָרפּן. דאַנאָן האָט געדראָט: — אויב איר ווילט נישט, וועל איך מוזן באַנוצן די דייטשע קראַפּט.

די מיטגלידער פון קאָמיטעט האָבן פאַרשטאַנען, אַז אַזוי קאָן עס וויי־טער נישט גיין. קיינער איז נישט מסכים געווען צו דינען די דייטשן. נישט וועלנדיק זיך אונטערגעבן, האָט מען אַ געוויסן אַונט פאַרטיילט צווישן די עסער דעם איבערגעבליבענעם רעזערוו פון שפייז און אויפגעהאַנגען אַ שלאַס אויף דער טיר.

פאַרשידענע סאָסיעטע־טוּער האָבן דאָן זיך געפּרעגט, צי זיי קאַנען פאַרזעצן זייערע פאַרזאַמלונגען. מיר האָבן אַלעמען אָפּגעראָטן, כאַטש קיין אַפיציעלער פאַרבאַט פון דער מאַכט האָט נישט עקזיסטירט. לעגאַל גע־נומען האָבן זיי סאָסיעטעס געקאַנט פאַרזעצן זייער פריערדיקע טעטיקייט. נאָר זייערע פּאַנזן אין די בענק אָדער אין פּאַסט זענען געווען „פאַר־פרוירן“. מיר האָבן נישט געוואָלט דערלאָזן צום געדאַנק, אַז מיט „זיי“ קאָן מען לעבן ווי פריער. מען דאָרף זאָגן, אַז אין „קאַפּע די קאַמערס“, אויף 48, רי דעו אַרשיוו; אויף באַסטיל אין קאַפּע „טאַמבור“; אויף שאַטאַ דאָ 21 און אויף 10, רי לאַנקרי זענען מער קיין זיצונגען און פאַרזאַמלונג־גען נישט פאַרגעקומען.

גאַנץ שנעל זענען מיר איבערגעגאַנגען צו פאַרמען, וואָס האָבן שוין מער נישט געטראָגן קיין אויסגעשפּראַכענעם פאַרטיידיקונגס־כאַראַקטער. די פרויען־סעקציע ביי דער „סאָלידאַריטעט“ האָט אַנטוויקלט אַ ברייטע טעטיקייט צווישן די פרויען פון די אינטערנירטע. די חברטעס זאָפּיע שוואַרץ, טעשקע טענענבוים, הנה רעפּקאָוטסקי, בעלאַ בלאושטיין, האָבן

באוויגן די פרויען צו פארן קיין פיטווייע, ברענגען פעקלעך פאר די אינדערנירטע אויסקעמפן זעאונגען. עס זענען אוועק דעלעגאציעס אין פראנץ צווישן רוטן קרייך מיט די זעלבע פאדערונגען.

צו מיר איז צוגעטיילט געווארן די חברטע פאקא — א רעוואלוציאנער ריין פון פוילן, זינט א פאר יאר אין פראנקרייך — אלס פארבינדלעריין מיט די חברים אין די לאגען. זי פלעגט צוויי מאל א וואך אוועקפארן קיין פיטווייע און באן לאַ ראַלאַנד און זיך טרעפן מיט באשטימטע אינדערנירטע חברים אויסערן לאַגער. אייניקע מאל האָט זי אפילו באוויזן אַריינצוקומען אינעווייניק און אָפּהאַלטן קאַנפּערענצן. עס זענען אויסגעאַרבעט געוואָרן די גרונט־פלענער פאַר דער געזעלשאַפּטלעכער אַרבעט אין לאַגער גופא, וווּ מיר האָבן געזוכט צו דערמוטיקן די אינדערנירטע. ביסלעכווייז האָט זיך דאַרט פּונאַנדערגעוואַקסן אַ גרעסערע פּאַליטישע און קולטורעלע טעטיקייט.

מיט דער צייט האָט זיך פאַר מיר געשטעלט אַ נייע פּראָגע. דער פּריערדיקער לעגאַלער מענטש איז געווען צופיל באַקאַנט אין די יידישע קוואַרטאַלן. באַוועגן זיך מיט מיינע פּריערדיקע דאָקומענטן איז געוואָרן געפערלעך. אַן ענלעכע איז געווען די לאַגע פון אייניקע אַנפירנדיקע חברים. מיר האָבן געדאַרפט טוישן די אידענטיטעט.

נאָר פאַלשע קאַרטן איז נישט געווען לייכט צו באַקומען. קיין באַזונדערע טעכניק האָבן מיר נאָך נישט פאַרמאַגט. מען האָט באַדאַרפט אַלץ אויסטראַכטן.

מען האָט געדאַרפט האָבן אַ העקטאָגראַף. וווּ נעמט מען אים, אָן דער פאַרקויף אין די געשעפטן איז שוין פון לאַנג פאַרבאַטן. ווי זיי וואַלטן פאַרויסגעזען, אָז מיר וועלן עס דאַרפן. מיר זענען אוועק צום חבר גורא, קאַמיטעט־מיטגליד פון „אַרבעטער־אַרדן“, וועלכער האָט געהאַלטן אַ קליין רעסטאָראַנדל אויף 59. פּאַבור די טאַמפל און מיר האָבן ביי אים צוגענומען אַ שטיקל זשעלאַטין־פּאַפּיר, אויף וועלכן ער פלעגט אַלע טאַג אַפּציען דעם מעניו פאַר זיין רעסטאָראַן. האָבן מיר שוין געהאַט אַ העקטאָגראַף אויך.

איצט האָט מען געדאַרפט אַ נאָמען. עס זעט אויס פשוט, ווען מען באַקומט אַ נאָמען ביים געבורט און מען טראַגט אים אַ גאַנץ לעבן, ווען אפילו ער געפעלט נישט. דעם טאַטנס נאָמען איז אפשר אַ שיינער, אָבער ער איז געפערלעך, ווען ער ענדיקט זיך מיט „בערג“ אָדער מיט „צווייג“. ווער רעדט נאָך וועגן מיין טאַטנס פאַרנאָמען „יצחק־מענדל“ און דער מאַמעס — „מינדל“. מען האָט געדאַרפט זיך צוקלויבן אַ נאָמען און דווקא נישט קיין סעמיטישן, נישט קיין יידיש־סלאַווישן, נישט קיין יידיש־געראַמישן. מען האָט געדאַרפט זיך צוקלויבן אַ נאָמען צו דער אייגענער פּיויאַנאַמיע. מיין אויסזען איז נישט דווקא קיין ספעציפּיש־יידישעכער. כּמעג זיך אַ נאָמען געבן אפילו דיפּאָן. דער אַקצענט אין פּראַנציוויזש האָט געקאַנט אַנגיין. אָבער חבר דוד קוטנער מיט זיין ברוין געזיכט און זיין „אַקצענט“ האָט געמוזט בלייבן אַן אויסלענדער: אַ גריך, אַ טערק, אַן

אַרמענער, און אַרענטאַלישער; מיט איין וואָרט — מען האָט געדאַרפט אויסוויילן (דוד קוטנער איז געווען דער פּסעוודאָנים פון אהרן סקראַבעק, דעם אַלטן טוער פון די פּראָפּעסיאָנעלע פאַרייגען אין וואַרשע, געוועזענעם אינטערנירטן פון קאַרטוויבערעזאַ, וואָס איז געקומען קיין פּראָנק-רייך פאַר דער מלחמה אַלט פּאַליטישער אימיגראַנט און געוואָרן רעדאַקטאָר פון דער „נייע פרעסע“).

טייל חברים האָבן גענומען זוכן אין „זשורנאַל אַפּיטיעל“ נעמען פון נאַטוראַליזירטע, וועלכע זענען געבוירן אין זייערע יאָרן. נאָכדעם האָבן זיי שעהן לאַנג איינגעזערט די נייע אידענטיטעט, דעם נייעם טאַטן, די נייע מאַמע, דעם נייעם געבוירן-אַרט.

איך האָב באַשלאָסן צו „אַריעריזירן“ מיין נאָמען, פאַרבייטן דעם „ק“ פון צוקער אויף אַ „ה“, וואָס אויף פּראָנציוויש האָט זיך עס געלייענט „קיער“, געבוירן אין נאַנסי, פון אַ טאַטן איזידאַר און אַ מאַמען מאַריאַ. לייכט צו פאַרגעדענקען.

איך האָב מיט ווייטיק זיך אָפּגעזאָגט פון מיין טאַטנס נאָמען. אָבער, איך בין געווען זיכער, אַז איך וועל אים אַ געוויסן טאַג ווידער טראָגן מיט שטאַלץ.

פּאַריז, אַ שטאַט פּון פּראַנט

דאָס אומלעגאַלע לעבן אין אַקופּירטן פּאַריז איז נישט געווען אַזוי פשוט, ווי כ'האַב זיך דאָס געהאַט פאַרגעשטעלט, ווען כ'בין געזעסן ביי מיר אין שטוב און געטראַכט וועגן איבערגיין צו אַזאַ מין לעבן. איך האָב געהאַט געוווּנהייטן, וועלכע האָבן זיך אַריינגעפאַסט אין מיין אַקטיוויטעט אויף אַ נאַטירלעכן אופן. עסן, שלאָפן, פאַמיליע-ענינים, רו, פאַר-וויילונגען — זענען געווען נאַטירלעכע זאַכן, וואָס פלעגן קומען מער אַדער ווייניקער אין דער צייט, נאַרמאַל, טאַג נאָך טאַג.

איינמאַל אַרויס פון לעגאַלן לעבן איז אַלץ געוואָרן אַ פּראַבלעם. די ערשטע צייט איז מיין געלעגער געווען אַ סטאַבילער. אָבער די באַשפּייזונג האָט געשאַפן שוועריקייטן. קיין געלט-רעזערוון האָבן מיר, פאַרשטייט זיך, נישט פאַרמאַגט. דעם לויט פון דיספּאָנסער האָב איך מער נישט באַ-קומען, אין רעסטאָראַן איז געווען צו טייער צו גיין. יעדן טאַג האָבן מיר דעריבער איינגעשטעלט אַ ראַנדעווע מיט מיין פּרוי און זי פלעגט מיר ברענגען אַ טעפל עסן, אַ „גאַמעל". דאָס טעפל פלעג איך נאָכדעם טראַגן צו אַ חבר און דאָרט אַנוואַרעמען, אָבער נאָך מער ווי נאָכן ביסל עסן האָב איך געגאַרט נאָך אַביסל האַרציקייט. איך בין כסדר געווען הונגעריק נאָך דער פאַמיליע-וואַרעמקייט. נאָר דאָס האָב איך מער נישט פאַרמאַגט. אַ קינדעריש געלעכטער האָב איך נישט געהערט. סילוויס הענטלעך פלעגן מיך אַרומנעמען בלויז אויף דער גאַס, אין די פאַר מינוטן פון אונדזערע זעאונגען.

אַ געוויסן טאַג האָב איך מיין עסן אַרויפגעטראַגן אַנצוואַרעמען צום חבר דוד פליסקין, דעם פיינעם דיכטער פון האַרציקע קינדער-לידער.

כ'האב פליסקינען דערציילט וועגן מיינע געפילן, ווען איך פלעג זען מיין פרוי מיט אונדזער טעכטערל.

— שרייבט אָן אַ ליד, חבר פליסקין — האָב איך זיך אָפּגערוּפּן צו אים — נישט קיין ליד פאַר קליינע קינדער, נאָר אַ ליד וועגן קליינע קינדער.

וועגן קינדער, וואָס זעען זייער טאַטן בלויז אויף דער גאַס; וואָס קאַנען זיך נישט שפּילן מיט אים; וועלכע ער וואַשט נישט; וועלכע ער צערטלט נישט; וועגן קינדער, וואָס פּרעגן זיך אויפן טאַטן פאַרן שלאָפן גיין און ביים אויפשטיין, ביים עסן און ביים שפּילן זיך; וועגן קינדער, וועמענס טאַטעס עס געפינען זיך אינטערנירט און די מאַמעס טראָגן אויס אַלע זאַרגן.

אַ ליד, וואָס מען זאָל נישט זינגען, כדי איינצושלעפּערן, נאָר כדי צו וועקן, צו מונטערן; אַ ליד, וואָס זאָל רופּן און שטורעמען; אַ ליד, פאַר וועלכן עס זאָלן ציטערן די בעסטעס, וואָס צעשיידן אַ טאַטן און אַ קינד. דוד פליסקין האָט זיך צוגעהערט צו מיר, צוגעשאַקלט תּמימותדיק מיט זיין גראַווייטן קאַפּ:

— כּוֹזעל פּרובּירן, כאַטש ביז היינט האָב איך אַזעלכע טעמעס נישט פאַרטראַכט — האָט ער שטיל און רואיק אַרויסגעזאָגט, ווי זיין טבע איז געווען.

— די צייט האָט באַשאַפּן נייע טעמעס — האָט זיך אָפּגערוּפּן זיין פּרוי, וועלכע איז געווען באַקאַנט אַלס זייער אַ צערטלעכע, גוטע און פּיל-באַרע.

אַנהייב יוני האָט פּריינט שטערן, דער קאַסירער פון דער פּאַלקס-קליי-ניק, מיר פאַרגעשלאָגן צו פאַרן מיט מיין פּאַמיליע אין זיין ווילע, אין אַזאַר-לאַפּעריער, אויף אַ חודש צייט. מיר האָבן מיט דאַנקבאַרקייט אָנ-גענומען דעם פאַרשלאָג.

די ווילע פון פּריינט שטערן האָט זיך געפונען ביי אַ וואַלד, אין אַ ווינקל, וואָס איז געווען באַווינט דורך אַ געוויסער צאָל באַקאַנטע יידן, צווישן וועלכע אויך דער שרייבער אהרן בעקערמאַן. דאָס האָט ער אונדז אויפגעוועקט זונטיק דעם 22-טן יוני, באַלד אין דער פּרי, מיט דער אויפ-טרייסלענדיקער ידיעה, וואָס ער האָט געהערט אין ראַדיאַ:

— דייטשלאַנד איז היינט פּרי אַנגעפּאַלן אויף דעם ראַטנפאַרבאַנד — האָט ער ציטערדיק אַרויסגעשטאַמלט.

— עס האָט נישט לאַנג געדויערט, ווי ביים פּריינט שטערן איז די ווע-ראַנדע געוואָרן אַנגעפּילט מיט שכנים. עס איז צושטאַנדגעקומען אַ קליי-נער מיטינג.

— וואָס וועט זיין?

— איז עס בעסער אַדער ערגער?

— וועט דער ראַטנפאַרבאַנד אויסהאַלטן דעם דרוק פון די דייטשע

דיוויזיעס?

— וואָס וועלן זאָגן אַמעריקע און ענגלאַנד?

עס איז אונדז גלייך קלאר געווארן אונדזער אומבאגריפענע סאליד-
דאריטעט מיטן ראטנפארבאנד, געבויט אויף דער אומצערניסבארער שות-
פות פון אונדזערע העכסטע לעבנס-אינטערעסן.

עס איז געווען זיכער, אז קיין שפאציר וועט היטלער נישט מאכן אין
ראטנפארבאנד, ווי אין פראנקרייך. ער וועט האבן קעגן זיך דאס גאנצע
פאלק, אנגעפירט פון א פארטיי, וועלכע איז נישט ענלעך צו אנדערע. די
באלשעוויקעס וועלן נישט פארשפילן. אבער ווי אזוי וועלן זיך פארהאלטן
די מלוכות, וועלכע זענען אפיציעל אין קריג קעגן היטלעריזם? וואס וועט
טון אמעריקע? וועט דעם היטלעריזם געלינגען צו שאפן אן אלגעמיינעם
אנטי-סאָויעטישן פראנט, וואס איז נישט דערגרייכט געווארן אין 1939
אדאנק דעם פאקט? וועט דאן די רויטע אַרמיי אויסהאלטן דעם דרוק?

אין לויף פון דער דיסקוסיע האבן אלע איינגעזעהן, ווי וויכטיק עס איז
געווען פארן ראטנפארבאנד צו שפאלטן דעם אלאימפעריאליסטישן בלאק
אין זומער 1939. א שאד, וואס דער סקעפטישער ליינער פון „פארי סו-
אר“, וועלכער איז געשטאנען צוזאמען מיט אונדז ביי דער קאזארמע רע-
אי אין סעפטעמבער 39, האָט זיך דאן נישט געפונען מיט אונדז אין אַזואַר.
ווער ווייסט, ווו ער איז אין דעם מאַמענט געווען? אפשר אין אַ סטאַלאַג?
אפשר אין פיטיווע?

אבער ווו ער זאל נישט האבן געווען, האָט ער זיינע אויגן געוואַנדן
מיט האַפענונג קיין מאַסקווע. פון דאָרט, האָט ער געפילט, וועט קומען די
ישועה. דאָרט אויפן מזרח וועט דער פאַרשאַלטענער היטלעריזם באַקומען
דעם טויט-קלאַפּ.

אין לויף פון טאָג האָבן מיר אויך באַוווּזן צו הערן די אַפיציעלע דער-
קלאַראַציע פון דער סאָויעטישער רעגירונג און דעם ערשטן קריגס-קאָ-
מוניקאַט פון דער רויטער אַרמיי.

עס איז פון ערגעץ אַרויסגעקומען אַ מאַפע פון רוסלאַנד. מיר האָבן
זיך באַמיט נאָכצופאַלגן דעם פאַרויסמאַרש פון היטלערס אַרמיי. ווי טיף
זענען שוין די דייטשן אַריין? ווו וועט מען זיי פאַרהאַלטן?

ווי אזוי וועט זיך אויסוירקן אויף אונדז די נייע ווענדונג אין דער
מלחמה? דער קאָמף וועט זיכער זיין אַ פיל פאַרביסענער. וועגן דעם איז
נישט געווען קיין חילוקי-דעות.

מיר זענען אויך געווען טיף איבערצייגט, אַז דער נייער פראַנט וועט
דעצידירן וועגן אויסגאַנג פון דער מלחמה.

אין דער דרוקעריי פון חבר זיילער, אויף 118, רי ד'אנגולעם, האָבן
מיר שפעטער אַפגעדרוקט אַן אויפרוף אויף יידיש, אין וועלכן מיר האָבן
אַנגעזאָגט דעם שונא אַ שלאַכט אויף לעבן און טויט. דאָרט האָט זיך גע-
פונען אַ פראַזע פון אַ סאָויעטישער דעקלאַראַציע:
„מיר וועלן דעם שונא צעשמעטערן און פאַרניכטן“.

ווידעראַמאָל זענען מיר געווען די איינציקע, וועלכע האָבן גערעדט צו
דער יידישער באַפעלקערונג אין אַזאַ אויסערגעוויינלעכן מאַמענט.

מיטן אַנקומען פון די ערשטע קריגס־קאָמוניקאַטן וועגן בליק־קריג אויך אויפן סאָויעטישן פראַנט, וועגן שטורמישן פאַרויסגאַנג פון די נאַ־ צישע היילות, האָט זיך געפאָדערט פון אונדזער זייט אַ גרויסע אויפקלע־ רערישע אַרבעט צווישן דער מאַסע, וועלכע איז אַרומגעכאַפט געוואָרן פון אַ באַרעכטיקטן אומרוי.

עס איז נישט געווען קיין צופאַל, וואָס פראַפעסאָר טאַרלע האָט פאַר־ עפנטלעכט פונקט פאַרן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה זיין בוך „1812“, וועגן נאַפאָלעאָנס מפלה.

אין יענער צייט האָב איך זיך באַקאַנט מיט אַן עלטערן מענטשן, אַ הענדלער פון אַלט־אייזן אויפן סענטוואַן, אַלבערט אַבראַמאָוויטש, אַדער ווי מען האָט אים גערופן: דער „אַלטער אַלבערט“. געשטאַמט האָט ער פון ליטע, פון אַ קליין שטעטל, וואָס ער האָט פאַרלאָזט זייער יונג. ער איז אַוועק קיין דרום־אַמעריקע. ער האָט נאָכדעם געוואַנדערט איבער פאַרשידענע קאָנטינענטן און אָפגעשטעלט זיך מיט אַ פאַר צענדליק יאָר צוריק אין פראַנקרייך, מיט אַ פאַלשן נאָמען אַבראַמאָוויטש, וואָס איז אים שוין געבליבן ביזן סוף פון זיין לעבן.

מיט געזעלשאַפטלעכער אַרבעט האָט ער זיך קיינמאַל נישט פאַרנוי־ מען, נאָר די שנאה צום אַקופאַנט האָט אים דערפירט צו אונדז און ער האָט ביסלעכווייז אַנגעהויבן זאַמלען געלט פאַר דער „סאָלידאַריטעט“. מיטן אויסברוך פון קריג קעגן ראַטנפאַרבאַנד האָט ער פאַרגעשלאָגן צו ברענגען געווער.

דער אַלטער אַלבערט איז געווען אויסערגעוויינלעך דרייסט און איי־ בערגעגעבן. זיין חברישע באַציאונג צו אונדז האָט נישט געקאַנט קיין גרענעצן. נישט איינמאַל האָט ער אָפגעטראָטן זיין אייגענע וויינונג. זיין בעט פאַר חברים. קיינער פלעגט פון זיין הויז נישט אַרויסגיין קיין הונד־ געריקער.

דאָס נעכטיקן איז ביי מיר געווען כסדר אַ שווערער ענין. צום אומגליק האָט מען חרוב געמאַכט „מיינ“ פאַמיליע־פענסיאָן און דאָרט אויפגעבויט עפעס אַ געביידע פאַרן פאַריזער מעטראַ. איך בין געבליבן אויף דער גאַס. איך בין געוואָרן אַ וואַגאַבונד. ווו געטאַגט, נישט גענעכטיקט. ביים חבר שטערן האָט מען געקאַנט וווינען בלויז אַ חודש. ענדע יוני האָבן מיר געדונגען אַ צימער אין סאָוויני־סיר־אַרוזש, לויט דער עצה פון חבר טעפער, דעם זשעראַנט פון דער לעגאַלער „נייע פרעסע“, וועלכער האָט דאָרט פאַרמאַגט אַ הייזקע.

אין סאָוויני האָבן מיר געהאַט די געלעגנהייט צו מאַכן צופעליק אַ וויכטיקע פעסטשטעלונג. דאָרט האָבן זיך געפונען פיל טאַרטאַקן און נישט ווייט פון אונדז האָט איין פאַבריק אויסגעאַרבעט הילצערנע טיילן פאַר קליינע באַראַקלעך. ווען מיר האָבן זיך נאָכגעפרעגט וועגן די פרעפאַבר־ צירטע ביידלעך, וועגן וועלכע מיר האָבן געהערט צום ערשטן מאַל, זע־ נען מיר געוואָרן געוואָרן, אַז די באַזונדערע טיילן וועלן צונויפגעשטעלט ווערן אויפן סאָויעטישן פראַנט.

— אויב אַווי, הייסט עס, וועט דער דאָזיקער פראַנט נישט זיין אַווי באַוועגלעך, ווי עס האָבן באַהויפטעט די זיגערישע קאָמוניקאַטן פון די נאַַ ציס.

אַבער די אמתע פרייד האָט אונדז אַרומגענומען, ווען מיר האָבן זיך דערוויסט, אַז די דאָזיקע באַראַקלעך ווערן געמאַכט מיט טאַפלטע ווענט, אַנגעפילט מיט אַ מין וואַטע. הייסט עס, אַז „זיי“ גרייטן זיך צו פריין דאָרטן דעם נאַענטסטן ווינטער.

— עס וועט שוין נישט זיין קיין בליץ־קריג, דער פאַרגלייך מיט נאַַ פאַלענאַנס קאַמפאַניע איז נישט געווען קיין צופאַל.

די נאַציס האָבן דערווייל אין פראַנקרייך באַוויזן זייערע פאַרבלוטיק־ טע לאַפעס. נאָך די אינטערנירונגען זענען געקומען די ערשטע עקזע־ קוציעס.

מיר זענען געוואָרן טיף דערשיטערט, ווען עס האָט זיך באַוויזן אויף די פאַרזער מויערן דער ערשטער רויטער אַפיש אַרומגעראַמט אין שוואַרצן, די ערשטע שוואַרצע קלעפסידרע, די טרויעריק־באַרימטע „בע־ קאַנטמאַכונג“, אונטערגעשריבן: פאַן שטולפנאַגעל, באַפעלסהאַבער. רויט פאַפיר, ווי פריש בלוט, אַרומגעראַמט אין שוואַרצן. צוויי נעמען פון די ערשטע צוויי העלדן פון ווידערשטאַנד, וואָס זענען אַרעסטירט געוואָרן בעת דער מאַניפעסטאַציע פון די סטודענטן פון 14־טן יולי, גאַטראַ און האַנרי טישעלמאַן, זון פון אונדזערע איבערגעגעבענע טוער פון 3־טן אַראַנ־ דיסמאַן, דבורהלע און רפאל. די ערשטע צוויי מאַרטירער זענען געווען ווי אַ סימבאָל: אַ ייד און אַ נישט־ייד. דאָס געמיינזאַמע בלוט פאַר דער געמיינזאַמער זאַך; דער שונא האָט געוואַלט האָבן אַ סימבאָל פון יודעא־ קאָמוניזם. פאַרן פאַלק איז געשאַפן געוואָרן אַ סימבאָל פון אומצעשייד־ באַרן קאַמף.

די נאַציס זענען שוין מער נישט געווען העפלעך, זייער ברוטאַלקייט האָט דעמאָסטרירט זייער אומגעדולד, זייער מורא. די רויט־שוואַרצע קלעפ־ סידרע האָט פאַרדעקט זייער פלאַקאָט „האַט צוטרוי צום דייטשן סאַל־ דאַט“. וואָס דעם פלאַקאָט איז נישט געלונגען, האָט דער טעראַר געדאַרפט דערגרייכן: באַהערשן דאָס לאַנד. דאָס איז געשען דעם 19־טן אויגוסט 1941.

די דאָזיקע נאַכט בין איך געשלאָפן אין האַטעל, ווו עס האָט געווינט מיין קווינע, מלכהלע ראַיאַל. כ׳האַב גענעכטיקט אומלעגאַל. די באַלעבאַס־ טע האָט נישט געטאַרט וויסן דערפון. צומאַרגנס בין איך אַרויסגעפאַרן קיין סאַוויני.

אַרום 10 פרי האָט זיך געמאַכט אַ באַוועגונג אין די רואיקע געסלעך פון שטעטל. עס האָבן זיך באַוויזן פאַרזער. וואָס איז דען געשען? שווער צו דערגיין: אַן אַבלאַווע אין פאַרין. מען אַרעסטירט יידן אין זייערע ווינונגען, אַבער קיינער קאָן נישט זאַגן עפעס גענויעס. אַלע זענען אַפ־ געשראַקן.

איך בין שנעל אריינגעפארן קיין פאריז און בין אוועק צום חבר קרי-
שטאל, אויף פאבורג די טאמפל. דא האב איך זיך ארומגעזען, אז כ'האב
צוויי מאָל אויסגעמיטן אַרעסטירט צו ווערן. איינמאָל אין האַטעל, וווּ איך
בין געשלאָפן, און וואָס האָט זיך געפונען רי נעוו דע בולע, אין 11טן
אַראַנדיסמאַן, וווּ ס'איז טאַקע אַרעסטירט געוואָרן מיין קווינקעס מאַן, און
דאָס צווייטע מאָל טאַקע גייענדיק צום חבר קרישטאַל, וועלכער האָט גע-
וווינט אויף דער לינקער זייט פון פאבור, וואָס געפינט זיך אין 10טן
אַראַנדיסמאַן, וווּ ס'איז טאַקע אַרעסטירט געוואָרן מיין קווינקעס מאַן, און
טעריטאָריע פון 11טן. דער גאַנצער עלפטער אַראַנדיסמאַן איז געווען
באַלאַגערט. די פּאָליציי האָט שוין קיינעם נישט גערופן „רעגולירן די
פּאַפּירן“. דאָס איז שוין געווען אַן אויסגעשפּילטע קאַרט. זי האָט פּשוט
אַרויסגעשלעפּט פון די שטובן פיל מענער פון 11טן אַראַנדיסמאַן. פאַר-
וואָס דווקא פון 11טן האָט קיינער נישט געוואוסט.

ווען איך פאַרלאָז נישט פריער מיין לעגאַלע ווינונג אויף רי סען
סעבאַסטיען, וואָלט איך זיך שוין וואַרשיינלעך געפונען אין זייערע לאַפעס.
אַ נייעס: מען האָט אַרעסטירט אויך פּראַנצויזישע יידן און נישט ווי
פריער — בלויז אויסלענדער.

ווידערמאַל איז אויף צומאַרגנס דערשינען אַ קאָמוניקאַט פון נאַציסן
באַפעלס האַבער. מען האָט אינטערנירט — גיט ער צו וויסן — 5000 יידן,
איינוווינער פון 11טן אַראַנדיסמאַן, אין לאַגער פון דראַנסי, ווייל זיי
האַבן געשטערט די עפנטלעכע רו און געפירט קאָמוניסטישע טעטיקייט.

ווידערמאַל די זעלבע טאַקטיק: איין אַראַנדיסמאַן — דער 11טער,
די אַנדערע מעגן זיין רואיק. איין קאַטעגאָריע — קאָמוניסטן; די אַנדערע
קאַנען שלאָפן רואיק. דאָס אַלץ „לטובת“ דער געזעלשאַפט.

אין דער דאָזיקער אַבלאווע זענען אַרעסטירט געוואָרן פיל פון אונ-
דזערע חברים פון 11טן אַראַנדיסמאַן. צווישן זיי משה בורשטיין, אַדמי-
ניסטראַטאָר פון דער לעגאַלער „נייע פרעסע“, די חברים טאַמאַ און מאַטל
פון „אַרבעטער־אַרדן“; פון רי באַפּרואַ האָט מען צוגענומען די חברים
יאַשאַ יונגעראַמן — דעם מאַן פון דער חברטע טעשקע, און דוד טרוגמאַן.

אַ פאַר טעג פריער האָט מען אין דער געגנט פון רי קראַזאַטיע אַרעס-
טירט אייניקע חברים פון הויז נומער 78. דאָרט האָט מען געפונען אונ-
דזערע סאָלידאַריטעט־מאַרקעס. אין די פּאָליצייאישע לאַפעס איז אַריינגע-
פּאַלן דער פּאָליטישער אימיגראַנט פון מינסק־מאַזאוויעצק, אברהם טשע-
בוצקי, גוט באַקאַנט אין אונדזערע קרייזן.

זאָל זיין אַרעסט האַבן געווען דער אויסרייד פאַר דער אַבלאווע? ניין.
ס'איז געווען נישט מער ווי אַ ווייטערדיקער עטאַפּ אין דעם רעפּרעסיע־
פּלאַן. ער האָט אַרומגענומען אַ פּרישע קאַטעגאָריע — נאַטוראַליזירטע און
פּראַנצויזישע יידן.

די בהלה אין 11טן אַראַנדיסמאַן איז געווען נישט צו באַשרייבן.

פרויען האבן גענומען לויפן אין שטעטל דראַנסי צו די פיר וואַלקן־קראַצערס, ווי מען האָט גערופן די צעמענטענע בלאַקן מיט די נישט־פאַרענ־דיקטע וויינגען, וואָס די מוניציפאַליטעט האָט געהאַט אויפגעבויט פאַר דער מלחמה. נאָר די וואַלקן־קראַצערס זענען געווען אַרומגערינגלט דורך פראַנצויזישע זשאַנדאַרמען, וואָס האָבן קיינעם נישט צוגעלאָזן. פון די פענצטער האָבן שוין אַרויסגעקוקט פאַרחושכטע פנימער פון די אינטער־נירטע, וועלכע האָבן זיך באַמיט צו געבן סימנים פון דער ווייטנס.

מיר האָבן אין מאַמענט נישט געזען אין לאַגער פון דראַנסי עפעס אַנדערש, ווי אַ נייעם נאָמען פון אַ נייעם לאַגער. אין פּיטוויע, האָט מען געזאָגט, וועט מען אַרבעטן, כאַטש שוין דריי חדשים, ווי די אינטערנירטע האָבן זיך דאַרטן געפונען און מען האָט נאָך אַלץ נישט געהערט וועגן קיין אַרבעט. אין דראַנסי איז דאָך אפילו נישט מעגלעך צו אַרבעטן. צוליב וואָס־זשע האָט מען אינטערנירט די נייע 5 טויזנט יידן? עפעס האָט עס אויסגעזען פיל ערנסטער ווי אַ פשוטע אינטערנירונג — האָבן פיל יידן גענומען פאַרשטיין.

אין דער „סאָלידאַריטעט“ זענען מיר געוואָרן צערודערט. מען האָט צעקלאַפט אונדזערע קאָמיטעטן פון 11־טן, פיל חברים זענען געוואָרן אינטערנירט, אַסך געלט און מאַטעריאַלן זענען געגאַנגען פאַרלוירן.

אַ קורצע צייט פאַר דעם איז אונדז ווידעראַמאַל אויסגעקומען פעסט־צושטעלן, ווי אַזוי עס איז ווירקזאַם צו זיין דעצידירט אין קאַמף.

אַ פאַר וואַכן איידער עס איז פאַרגעקומען די אַבלאַווע אין 11־טן אַראַנדיסמאַן, אין אויגוסט 1941, בעת וועלכער עס איז פאַרכאַפט געוואָרן דער חבר משה בורשטיין, אַדמיניסטראַטאָר פון דער לעגאַלער „נייע פּרע־סע“, זענען פיר יוגנטלעכע אַרעסטירט געוואָרן ביים טיילן אומלעגאַלע פּלוג־בלעטלעך. דאָס זענען געווען קינדער, דערצויגענע אין די צוגאַב־שולן פון „אַרבעטער־אַרדן“: מאַריס, בורשטינס זון, שאַרל, דער זון פון די אַקטיוויסטן פון „אַרבעטער־אַרדן“: הערשל און פּרומעט וואַלמאַרק, און זייערע כלות, מאַרגעריט האַלצמאַן און אַננאַ וויקטאָראַוויטש.

די פראַנצויזישע זשאַנדאַרמעריע האָט זיי איבערגעגעבן אין די הענט פון דער דייטשער פּאָליציי. זיי זענען געשטעלט געוואָרן פאַר אַ דייטשן געריכט. די בחורים האָבן גענומען אַלץ אויף זיך און זענען פאַרמשפּט געוואָרן אויף 5 יאָר תּפּיסה. די מיידלעך זענען געוואָרן באַפרייט.

זיי האָבן זיך געפונען אין דער תּפּיסה פון ווילנעוויס־זשאַרוש, ביי פאַריו, ווען ס'איז דערשינען דער דעקרעט, אַז פאַר קאָמוניסטישער טעטי־קייט וועט מען באַשטראַפּן מיט טויט. זייער עקזעקוציע האָט זיך געגרייט. אַבער צוזאַמען מיט אַ גרופּע אַרעסטירטע איז זיי געלונגען צו אַנטלויפּן פון דער תּפּיסה, אין אַ נאַכט פון אַ שלאַקס־רעגן. זיי זענען לאַנג געלאָפּן הערנדיק די פייפּערייען פון די סירענעס, וואָס האָבן אַלאַרמירט די שטאַט. סוף כל סוף האָבן זיי זיך געפונען... אַרום דער תּפּיסה פון ווילנעוויס.

זעננדיק די דראַענדיקע געפאַר, זענען זיי אַוועק אין אַן אַנדער ריכט
טונג און אַנגעקומען קיין ברינואַ, ווו עס האָט זיי אויפגענומען אַ באַקאַנט
טער ייד. צומאַרגנס זענען זיי אַנגעקומען קיין פאַריז, אין אַ צוג פון אַר-
בעטער. שאַרל וואַלמאַרק איז אַוועק צו אַ פראַנצויזישן פריינט און מאַר-
ריס בורשטיין — צו לאַזאַר גוטאַוויטש, אין 18-טן אַראַנדיסמאַן, ווייל די
פאַליציי איז גלייך געקומען זיי זוכן ביי די עלטערן.

איך בין דאָן באַשטימט געוואָרן פון דער אַרגאַניזאַציע צו באַזאַרגן
פאַלשע פאַפירן און זיי איבערצושיקן אין דער „פרייער זאַנע“. נאָר אויף
גאָר דע ליאָן האָבן זיי זיך אַנגעטראַפן אויג אויף אויג מיט זייער אויס-
פאַרשונגס-ריכטער, וועלכער האָט רעוידירט די פּיזיאַנאַמיע פון די דורכ-
גייער. זיי האָבן זיך צוריקגעצויגן, אַ פאַר טעג שפּעטער בין איך אַוועק
צו דער באַן אַלס פאַרפאַסטן און אַזוי ווי עס איז געווען רואיק, זענען זיי
איינגעשטיגן אין צוג און אַוועק קיין גרענאַבל, ווו זיי זענען צוריק אַריין
אין דער אַרגאַניזאַציע.

דעם 23-טן אויגוסט, 9 אַזייגער פרי איז געפאַלן דער ערשטער נאָ-
צישער אַפיציר, ביי מעטראַ באַרבעס, פון אַ קויל פון אַ פראַנצויזישן פאַר-
טיזאַנער (1).

דעם 16-טן סעפטעמבער איז אויסגעקלעפט געוואָרן אַן „אוי“ מיט אַ
נייעם אינהאַלט. פאַן שטולפּנאַגעל האָט געמאַלדן בלוטיקע טעראַר-אַקטן.
10 ערובניקעס זענען געוואָרן דערשאַסן נאָך די אַנגריפן פון ווידער-
שטענדלער, וואָס זענען פאַרגעקומען דעם 6-טן, 10-טן און 11-טן. צווישן
זיי האָבן זיך געפונען האַנרי בעקערמאַן און דוד ליבערמאַן, צוויי יוגנט-
לעכע פון אונדזערע אַרגאַניזאַציעס. און אַן עלטערער ייד — לוסיען בלום.
אַ פאַר טעג שפּעטער — אַ פרישע שחיטה.

אַלס ענטפער אויף אַן אַטענטאַט קעגן דייטשע זעלנער דעם 16-טן
סעפטעמבער זענען געקומען נייע רעפּרעסיעס.

די נאַציס האָבן אַרעסטירט די אַדוואַקאַטן האַדזש, פּיטאַר און אויך
אונדזער ליבן חבר, אַדוואַקאַט ראַלניקאַס, וואָס איז געווען באַקאַנט אין
די קרייזן פון דער „קולטור-ליגע“ אונטערן פּסעוודאַנים ליראַ. צוזאַמען
מיט 9 אַנדערע פּאַטריאַטן, ווידערשטענדלער און פאַרטיזאַנער. אַ נייע
רויט-שוואַרצע קלעפּסידרע האָט פאַרטויערט די פאַריזער מויערן דעם
20-טן סעפטעמבער 1941. צוועלף נייע קרבנות זענען געוואָרן דערמאַרדעט.
צווישן זיי — דער טייערער חבר ליראַ. וויפּל איבערגעגעבנקייט און האַר-
ציקייט האָט ער שטענדיק אַרויסגעוויזן. ערשט נישט לאַנג צוריק האָט
ער אונדז געהאַט געגעבן אַ לעקציע וועגן ראַטנפאַרבאַנד. די נאַציס האָבן
שוין דאָן געהערשט איבער פאַריז. דער ראַטנפאַרבאַנד איז געווען זיין גע-
ביט. זיין דאַקטאָראַט-טעזע האָט ער געמאַכט אויף אַ טעמע וועגן דער
סאָויעטישער געזעצגעבונג.

(1) דאָס איז געווען פּאַביען, דער שפּעטערדיקער לעגענדאַרער פּירער
פון די פ. ט. פ. (פרייטיסער און פאַרטיזאַנער).

חבר מ. לירא איז געפאלן אויפן שלאכט־פעלד צוואמען מיט די צוויי
אנדערע קאמוניסטישע אדוואקאטן און ניין ארבעטער־טוער.
חבר הערש צימערמאן, געוועזענער שפאנישער מיליציאנער, האט
דאן באקומען זיין ערשטן רעוואלווער פון אונדזער ארגאניזאציע.
נאכדעם ווי דער אקופאנט האט אנגענומען די ערשטע שריט פון
טעראר, נאך די ערשטע עקזעקוציעס האט די אנפירונג פון דער ווידער־
שטאנד־באוועגונג באשלאסן צו גרינדן א באוואפנטע קאמפס־גרופע. צו
דער גרופע זענען צוגעטיילט געווארן חברים פון דער ארגאניזאציע, וועל־
כע האבן פארמאגט א געהעריקע מיליטערישע אויסשולונג, אין דער ערש־
טער ריי געוועזענע שפאנישע מיליציאנערן.
דער קאמף איז איבערגעגאנגען צו העכערע פארמען. דער ווידער־
שטאנד איז אריין אין א נייער פאזע.

אויף די גאסן האט זיך באוויזן א פלאקאט מיט א פאטא: די נאציס
זוכן ארום א פארטיזאן מיטן נאמען ברוסטליין און זענען גרייט צו בא־
צאלן א הויכע סומע פאר זיין קאפ.

זיי האבן זיך שוין פארטידיקט, געוואלט קארומפירן, געזוכט צו ווארפן
די פארנאטווארטלעכקייט פאר זייערע אייגענע רעפרעסיעס אויף די פאר־
טיזאנער, אויף די ווידערשטענדלער.

נאכן אטענטאט אין דער שטאט נאנט אויף א הויכן נאצישן אפיציר
האט דער שטאט־קאמענדאנט געמאלדן, אז ער האט פארארדנט די עקזע־
קוציע פון 27 אינטערנירטע קאמוניסטן אין לאגער פון שאטאבריאן, וועל־
כע די רעגירונג פון פאל רעינא האט פאר דער קאפיטולאציע נישט עווא־
קואירט אין דער אזוי גערופענער פרייער זאנע.

פיל באקאנטע פראנצויזישע סינדיקאלע טוער זענען אזוי ארום אויס־
געליפערט געווארן אין די הענט פון די דייטשע הענקער. די קאמוניסטן
זענען געווארן דער סימבאל פון ווידערשטאנד פאר נאציאנאלער באפריי־
אונג. צווישן די 27 איז געשטעלט געווארן צום עקזעקוציע־סלופ א יונגער
17־יאריקער סטודענט, גי מאקע, זון פון קאמוניסטישן דעפוטאט פראפע־
סאר מאקע.

מען דארף זאגן, אז אין דאזיקן מאמענט האט נאך די גאנצע באפעל־
קערונג נישט דערזען דעם אמתן ציל פון נאצישן טעראר־אקט, ווייל ער
איז געווען געוואנדן קעגן קאמוניסטן. טייל האבן איבערגעחזרט די נא־
צישע תורה, אז ווען נישט דער ווידערשטאנד פון די קאמוניסטן וואלטן
נישט געקומען קיין רעפרעסיעס.

ווען מען וואלט געלאזט דעם אקופאנט פריי פארשקלאפן דאס לאנד,
אויסזויגן ווי א פיאווקע זיינע כוחות, אוועקפירן זיינע זין אלס קאנאנען־
פלייש קעגן סאוועטישן פאלק — א, דאן וואלט ער ווייטער געווען „העפ־
לעד“, ער וואלט אפילו ווידעראמאל געטיילט שאקאלאד די קינדער, אפילו
די יתומים פון די דערמארדעטע ערובניקעס... ער איז ברייטהארציק... נאך
שטערט נישט זיינע פלענער...

צום באדויערן האָט אויך דער ראַדיאָ פֿון לאַנדאָן אָפֿט איבערגעזעצט צום פֿראַנצויזישן פֿאַלק:

— הרגעט נישט קיין דייטשן, וואָרט אויף אונדזערע באַפעלן!
„אַטאַנטיזם“ (פֿאַליטיק פֿון אַפּוואַרטן) האָט מען עס גערופֿן. וואָרטן אויף דער אויסלייזונג מצד אויסלענדישע כּוחות, פֿאַרטיידיקן זיך מיט פרעמדע הענט, פֿירן מלחמה דורך אַ פֿראַקוראַציע.
דאָס אַלץ האָט מען באַדאַרפט אויפקלערן דער מאַסע. מיר זענען צו געקומען צו ווייניק מענטשן. מיר האָבן געוואָלט באַאיינפֿלוסן וואָס ברייִ-טערע שיכטן. ווידעראַמאָל זענען מיר געווען אַליין.

די לעגאַלע יידישע אינסטיטוציעס האָבן אפילו נישט רעאַגירט, ווען עס זענען דורכגעפֿירט געוואָרן דעם 2טן אַקטאַבער אַבלאַוועס אין זיבן סינאַגאַגעס.

די „סאָלידאַריטעט“-גרופּעס זענען איינגעטיילט געוואָרן אין קליינע קרייזן, לויט הייזער, לויט געוויסע גאַסן, נישט מער ווי 5—7 מיטגלידער אין אַ גרופּע. מיר האָבן אַרויסגעלאָזט אויפֿרופֿן, געצויגענע אויף ראַגעאַס, אַבער מיר זענען ווייט נישט געווען בכּוח צו ענטפֿערן אויף אַלע פֿראַגן און צו פֿאַרעפֿנטלעכן אַלע ידיעות. בלויז כּדי צו ענטפֿערן אויף די קריגס־קאַמוניקאַטן פֿון נאַצישן גענעראַל־שטאַב, וואָלט געווען נויטיק אַ טעגלעכע צייטונג. אַך, ווען מיר וואָלטן געהאַט אַ „נייע פרעסע“!

אַט האָט זיך דעם נאַצישן גענעראַל דיטריך פֿאַרגלוסט צו דערקלערן, אַז די רויטע אַרמיי איז שוין פֿאַרניכטעט. דאָס איז געשען אין אַקטאַבער. לויטן געבעלטישן מעטאָד: וואָס גרעסער דער ליגן, אַלץ מער וועט מען אים גלויבן. עס האָבן נישט געפֿעלט קיין מענטשן, וועלכע האָבן זיך אינאָנצן פֿאַרלוירן פֿון שרעק.

ביז עס וועט זיך אויפקלערן די דראַמאַטישע לאַגע אויפֿן פֿראַנט, האָט מען באַדאַרפט דערמוטיקן די באַפעלקערונג, שטאַרקן זייער גלויבן אין די כּוחות פֿון ראַטנפֿאַרבאַנד.

מיר האָבן אַרויסגעגעבן אַ נומער אונטערערדישע „נייע פרעסע“ וועגן גרויסן מיטינג אין מאַסקווע, ביים גרינדן דעם יידישן אַנטי־פּאַשיסטישן קאַמיטעט. דער איינציקער וועג צום לעבן איז פֿאַר יידן געווען דער וועג פֿון קאַמף, נאָר דאָן האָט געהאַט אַ זין דער „עם ישראל חי“, האָבן מיר געפֿריידיקט.

נישט בלויז אויף דער פֿריי האָבן מיר דערמוטיקט און גערופֿן צום קאַמף. אויך אין די לאַגערן, אין פיטיווע, אין באַן־לאַ־ראַלאַנד, אפילו אין דראַנסי. מיט גרויסע שוועריקייטן איז אונדז געלונגען אַנצוהאַלטן אַ קאַנ־טאַקט מיטן לעצטן לאַגער.

דראַנסי איז שנעל פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ שוידער־נאַמען. נאָך מער נאָכדעם ווי די נאַציס האָבן, אַלס די ווערסיע, באַפֿרייט אַ פֿאַר הונד דערט אינטערנירטע, וועלכע זענען דאָרט קראַנק געוואָרן, צווישן זיי האָט זיך געפֿונען דער פֿריינט פּוקס, דעלעגאַט פֿון דער געזעלשאַפֿט „ראַוואַ־

מאזאוויעצק" אין דער אַנפירונג פון דער פּאַלקס-קליניק. די באַפרייטע זען נישט געווען צו דערקענען. אייניקע זענען טאַקע באַלד נאָך זייער באַפרייאונג געשטאַרבן ביי זיך אין דער היים. זייער לוויה האָט אויפגע-טרייסלט די פּאַריזער יידן, באַזונדערס די יידן פון 11-טן — פון די גאַסן שאַראָ, באַפּראָ, — וווּ עס האָבן געווינט די קרבנות. פּאַרוואָס האָט מען באַפרייט מיטאַמאַל קראַנקע? זענען די הענקער געוואָרן בעלי רחמים?

גיין, עס איז געווען אַ דיווערסיע. זאַל מען מיינען, אַז „זיי" אינטער-נירן נאָר געפערלעכע מענטשן, קיין שלעכטס וועט מען די פּאַרשלאָסענע נישט טון. מען האָט נאָר אָפּגערייניקט פּאַריז פון אומגעוונטשענע עלע-מענטן...

די מוראדיקע באַדינגונגען פון דראַנסי האָבן אַריינגעפירט אַ היעראַר-כיע צווישן די לאַגערן. פרויען פון אינטערנירטע האָבן געהאַלטן, אַז עס איז שוין בעסער פאַר זייערע מענער צו זיצן אין פיטיוויע ווי אין דראַנ-סי. נאָך אַ טיילוואַגישע אויסרעכענונג פון אַקופאַנט: די גראַדאַציע אין די ליידן...

דורך דער חברטע פּאַקאַ, וועלכע האָט אַרויסגעוויזן אַסך פעאיקייטן אין איר אַרבעט, דורך די אויסגעצייכנטע חברים אין די לאַגערן גופא איז דער קאַנטאַקט געווען אַ פערמאַנענטער. אויף ווי ווייט מעגלעך האָבן די חברים זיך באַמיט איינצושטעלן אַ געהעריקע מאַראַליש-דיסציפלינירטע אויפפירונג און אַ געוויסע קולטורעלע טעטיקייט.

די „סאַלידאַריטעט" האָט פּאַרשטאַרקט אירע זאַמלונגען, וועלכע פלעגן פונקט ווי די פּאַרטיילונגען פּאַרעפנטלעכט ווערן. דער געזעלשאַפּט-לעכער קאַנטראָל האָט פונקציאָנירט אויך אין די דאָזיקע באַדינגונגען פון אומלעגאַלער טעטיקייט.

די פרויען-דעלעגאַציעס האָבן זיך געמערט אין „רויטן קרייץ". עס האָבן נישט אויפגעהערט די באַזוכן ביי די טויערן פון די לאַגערן.

כדי צו דערמעגלעכן שנעלער צו ענטפערן אויף די נאַצישע ליגנס, האָבן מיר אויפגעשטעלט אייניקע ראַדיאָ-פּאַסטנס, וועלכע פלעגן יעדן אַוונט אויפנעמען דעם מאַסקווער ראַדיאָ. דעם 7-טן נאָוועמבער האָב איך מיט גרויס פרייד געהערט די מאַסקווער עמיסיע צום 24-טן יאַרטאָג פון דער רעוואָלוציע.

וואָס פּאַראַ געפיל האָט מיך דאַן אַרומגענומען. כ'האַב געמוזט זיך באַהערשן. כ'האַב געוואָלט גיין אַלעמען דערציילן, וואָס כ'האַב אַקאַרשט געהערט אַזוי שטיל און אַזוי מעכטיק.

— די דייטשן ווילן אַ פּאַרניכטונגס-מלחמה, זיי וועלן זי האָבן... מיר וועלן פּאַרניכטן די דייטשע אינוואַזאָרן...

מיר פלעגן מיט האַרצווייטיק איבערשטעלן יעדן טאָג די פענדלעך אויף די קאַרטן, וואָס אַמאַל נענטער צו מאַסקווע. וואָס וועט זיין וויי-טער?

צום 7טן נאָוועמבער האָבן מיר באַשלאַסן אַפצודרוקן אַ ספּעציעלן נומער „נייע פרעסע“ אין דער דרוקעריי פֿון חבר רודאָלף זיילער. אַלע מאַטעריאַלן זענען געווען צוגעגרייט און איבערגעשיקט צום זעצן דורך דער חברטע פּאַלאַ. „די שוואַרצע פּאַלאַ“, די פּרוי פֿון געוועזענעם שפּאַ נישן מיליציאַנער, הערש צימערמאַן, אונדזער ערשטן פּאַרטיזאַנער.

דעם 6טן נאָוועמבער פּאַרנאַכט האָב איך זיך געפונען אויף אַ פּאַר־זאַמלונג פֿון אַ „סאָלידאַריטעט־קאָמיטעט אויף רי דע בעלוויל, אין אַ פּאַוויליאָן אַנטקעגנאיבער דעם קלויסטער. דאָ האָט מיר דער פּאַרנאַכט־וואַרטלעכער פֿון קאָמיטעט, דער חבר פּילאַ, איבערגעגעבן אַן אויפשוי־דערנדיקע ידיעה: די געשטאַפּאַ האָט אַפּגעשטאַט אַ וויזיט אין דער דרו־קעריי פֿון חבר זיילער.

די יידישע דרוקערייען האָבן נאָך דאָן געאַרבעט לעגאַל, נאָר אונטער פּאַליצייאַישן קאַנטראָל, דאָס הייסט, אַז די דרוקעריי־אַייגנטימער פּלעגן דאַרפֿן איבערשיקן אַן עקזעמפּלאַר אין דער פּראַנצויזישער פּאַליציי. צו פּלוצלונגדיקע וויזיטן זענען מיר געווען צוגעוויינט. ווען מיר פּלעגן דרוקן פּאַלשע נאַטוראַליזאַציע־אַקטן פּאַר די חברים, וואָס זענען געוואָרן אומ־לעגאַל, פּלעגן אַלע עקזעמפּלאַרן גלייך פּאַרשווינדן, אפילו די שלעכט־גע־דרוקטע, און די שריפט פּלעגט מען תיכף צעוואַרפֿן.

אַ וויזיט פֿון דער געשטאַפּאַ איז געווען אַ נייעס.

אַבער ווי איז עס מעגלעך, ווען איך אליין בין געווען ביים חבר זיי־לער נאַכמיטאַג און קיינעם נישט געטראָפֿן? זענען „זיי“ געקומען שפּע־טער? איך האָב געוויסט, אַז די חברטע פּאַלאַ דאַרף אין אַוונט קומען אין דער דרוקעריי נאָך אַן אַפּצוג פֿון דעם נאָוועמבער־נומער. וואָס טוט מען אין דער אַוונט־שעה, כדי צו וואַרענען די באַדראַטע חברטע? וווּ זוכט מען אויף די „שוואַרצע פּאַלאַ“? איר לעבן איז ממש אין געפּאַר. אפשר אויך פֿון אַ רעדאַקטאָר, וואָס קאָן מיט איר גיין צו דער קאַרעקטור.

איך האָב פּאַרלאָזן גלייך די זיצונג און אַוועק אויפּזוכן עמעצן פֿון דער רעדאַקציע. כ׳האַב געוויסט, אַז זי קומט זיך צונויף ביי דער פּרוי פֿון אַן אינטערנירטן, די חברטע גינאַ גאַלדשטיין, 4 ווילאַ גאַליאַרדיני, ביי פּאַרט דע לילאַ. אַבער דאַרט בין איך גאַרנישט דערגאַנגען. די צייט איז שנעל געאַנגען און איך האָט נישט געוויסט, וואָס צו טון. כ׳בין דאָן אַוועק אויף 18, רי שאַבראַל, וווּ עס האָט געוויינט די חברטע יענטל פּאַקין, די פּרוי פֿון אַ געוועזענעם שפּאַנישן מיליציאַנער, לעאַן פּאַקין, אַ פּאַרטיזאַ־נער, וועלעך איז געווען גוט באַפּריינדעט מיט דער „שוואַרצער פּאַלאַ“. דאָ בין איך טאַקע דערגאַנגען איר אַדרעס. זי האָט געוויינט הינטערן קלויסטערל פֿון רי דע בעלוויל, אויף רי דע לאַ ווילעט, אַ פּאַר שריט פֿון הויז, וווּ עס איז פּאַרגעקומען אונדזער זיצונג. וואָס כ׳האַב פּאַרלאָזט. עס איז געווען אַ משונהדיקע געשיכטע.

כ׳בין ווידער אַוועקגעלאָפֿן אויפֿן אַנגעגעבענעם אַדרעס און קיינעם נישט געפונען. די טיר איז געווען געשלאָסן. וואָס טוט מען ווייטער? עס דראָט דער חברטע פּאַלאַ אַ לעבנס־געפּאַר און מיר קאַנען זי נישט טרעפֿן.

איך בין אזוי אַרומגעלאָפֿן בײַ אַרום 10 אָונט, ווען כ'בין געוואָר געד
וואָרן, אָ מען האָט איר צוויסן געגעבן דורך דער חברטע יענטל, דאָס זי
דאָרף נישט גיין אין דער דרוקעריי. אָבער זי איז שוין דורכגעגאַנגען אין
דער דרוקעריי אַ שעה פֿאַר דער פֿאַליציי, וועלכע האָט געפונען דעם זאַץ
פון אונדזער צייטונג און אַרעסטירט דעם חבר זיילער און זיין פֿרוי טאַני.
ח' זיילער איז געווען אַן איידעלער, אינטעליגענטער, באַוווסטזיניקער
און גראַדליניקער רעוואַלוציאַנער. אַלס קינד שוין אין טשעכאָסלאַוואַקיע
האָט ער איינגעזאַפט אין זיך די קאַמף־אידעאַלן אין זיין פֿאַמיליע פון
אַלטע אַקטיווע סאָציאַליסטישע טוער, וואָס זענען נאָך דער ערשטער
וועלט־מלחמה, איינזענדיק דעם פֿאַראַט פון 2־טן אינטערנאַציאָנאַל, אַרייַן־
געטראַטן אין דער קאָמוניסטישער פֿאַרטיי.

זינט יאָרן אין פֿראַנקרייך, איז ער שטענדיק געווען טעטיק אין דער
קאָמוניסטישער פֿאַרטיי. ביים אָנהייב פון קריג האָט ער געשטעלט זיין
קליינע דרוקעריי אין רשות פון דער אַרגאַניזאַציע.

— דאָס איז מיין קאַמפֿס־פֿאַסטן — האָט ער דערביי געזאָגט.

אויף דעם דאָזיקן קאַמפֿס־פֿאַסטן איז ער העלדיש געפֿאַלן. די מער־
דער האָבן אים גאַנץ שנעל געמשפֿט און דערשאָסן.

דער פֿראַנט איז שוין דאָן דורכגעגאַנגען דורך פֿאַריז. די ווידער־
שטענדלער פֿלעגט שוין מער דראַען ווי בלויז אינטערנירונג. ביים חבר
טשעבוצקי פון רי קראַזאַטיע האָט די פֿאַליציי בלויז געפונען בלאַקן פון
דער „סאַלידאַריטעט“. דאָך האָט מען אים געקעפט אין דער תּפּיסה פון
„סאַנטע“, דעם 24־טן סעפטעמבער 1941, צוזאַמען מיטן קאָמוניסטישן
דעפּוטאַט זשאַן קאַטלאַ און דעם יוגנט־פּירער וואָג. ווידערזאַמאַל „יודעאָ־
קאָמוניזם“.

דער קאַמף איז געגאַנגען אויף לעבן און טויט. מען האָט געמוזט פֿאַר־
שטאַרקן די פּרינציפּן פון אומלעגאַליטעט. מען האָט פֿאַרבאָטן צו שלאָפֿן
אַבי וווּ, צו גיין אין וווינונגען אָן אַ קאַנטראָל, צו טרעפֿן זיך מיט דער
פֿאַמיליע, צו פֿאַרן מיטן מעטראָ. מען האָט געדאַרפט זיך היטן פֿאַר אַב־
לאַוועס.

איך האָב נאָך אַלץ נישט געהאַט וווּ צו וווינען. איינמאַל בין איך אפּי־
לוי געבליבן שטעקן אַרום 11 אָונט אין גאַס אָן אַן אַרט פֿאַר אַ געלעגער.
דער זייער האָט זיך גערוקט. פון 12 אָן איז געווען „קוור פּע“ (פֿאַרבאָט
צו געפינען זיך אין גאַס). נאָך 12 ביינאַכט קומט שטאַנד־געריכט. איך האָב
פּרובירט אַנצוקלינגען אין דער וווינונג פון אַ באַקאַנטער אויף אַוועני
סימאָן באַליוואַר. נאָר די פּרוי האָט מורא געהאַט מיך אַרייַנצולאַזן, כ'בין
געווען אַ געפּערלעכער מענטש, אַ ווידערשטענדלער. די מינוטן לויפֿן. עס
איז שוין געווען 15 פֿאַר 12. ווהיין גיין? צו סתּם אַ באַקאַנטן קאַן מען זיך
נישט ווענדן. נישט אַלע ווילן ריזיקירן. אַגב, האָב איך מער נישט געהאַט
קיין צייט צו זוכן.

עס האָט געמוזט זיין אַ פֿאַר מינוט פֿאַר 12, ווען כ'האָב זיך דערמאַנט
אין אַדרעס פון חבר פּיינשטיין (געוועזענער סעקרעטאַר פון „טעלמאַן־קאָ־

מיטעט", ווילנער), וואָס איז געווען אינטערנירט אין פּיטיווע. איז ווער ביי אים אין דער ווינונג? דאָס הויז 66. אוועני סימאָן באַ-ליוואַר האָט געהאַט 8 שטאַק. מען האָט עס געקאַנט עפענען פון דער גאַס, אָבער נאָך 10 ביינאַכט מוז מען אָנגעבן דעם נאָמען ביים אַריינגאַנג. וואָס וועל איך זאָגן? איך האָב ריזיקירט, טראַכטנדיק, אַז אין לעצטן פאַל, אויב כ'טרעף קיינעם נישט, וועל איך זיך פשוט אוועקזעצן אויף די שטיגן אויף אַ גאַנצער נאַכט. במילא וועט קיינער נאָך 12 נישט קומען אין הויז אַריין. כ'האַב אונטערגעפאַנעט עפעס אַ נאָמען ביים עפענען דאָס טויער און בין מיט האַרץ-קלאַפעניש אַרויף די שטיגן.

צום גליק האָב איך געטראָפּן פיינשטיינס פרוי, ראַשקע, צוזאַמען מיט נאָך אַ פרוי פון אַן אינטערנירטן. די גאַנצע ווינונג איז באַשטאַנען פון אַ צימער מיט אַ קיך, אַ גאַנצע נאַכט האָב איך נישט צוגעטון מיט קיין אויב אַרום 6 פרי האָבן מיר געהערט אַ קלאַפעניש ביים טויער אונטן. ווער ווייסט? אפשר אַ פרישע אַבלאָוע? ווען עס איז אַביסל שטיל געוואָרן, האָב איך פאַרלאָזט די ווינונג און זיך אַרומגעדרייט 3 שעה איבער די גאַסן ביז מיינ ערשטן ראַנדעוועו.

כ'האַב באַשלאָסן צו געפינען אַן אויסוועג און נישט וואַרטן אויף ענ-לעכע אומאַנגענעמע און געפערלעכע סיטואַציעס. איינמאַל, ארויסגייענדיק פון דער ווינונג פון מיינ שוואַגער ביי רי האַקסאַ, האָב איך באַמערקט אַ צעטל וועגן אַ ווינונג צו פאַרדינגען. אַט די צעטלעך האָבן קיינמאַל נישט צוגעצויגן מיינ אויפמערקזאַמקייט. דאָס מאַל איז מיר אַדורך אַ געדאַנק: פאַרוואָס נישט דינגען אַ ווינונג?

באַלד האָבן זיך געשטעלט אַ ריי פראַגן פאַר מיר: ווי אַזוי? מיט וועל-כע דאַקומענטן? מיט דער פאַלשער קאַרטע? אויב מען וועט זי דערקאַנען, בין איך אַ פאַרשפּילטער.

לאַמיר פרובירן. אַן אַלטע פרוי האָט מיך אויפגענומען. דאָס האָט מיך באַרואיקט. כ'פרעג זיך נאָך וועגן די באַדינגונגען, רואיק פאַמעלעך, וועגן די באַקוועמלעכקייטן, די שכנים. זענען נישט פאַראַן קיין קינדער? כ'בין אַן אַלטער בחור, וואָס האָט פיינט גערודער. כ'לעב רואיק, כ'גיי אַרויס אינ-דערפרי צו דער אַרבעט און קום צוריק אין אַוונט, וויל איך זיך אויסרוען.

האַב איך געוונען איר צוטרוי? ווער ווייסט זיי, די פאַריזער קאַג-סיערושקעס? העפלעך איז זי, נאָר וואָס באַהאַלט זיך אונטער דער העפ-לעכקייט פון אַ קאַנטיערושקע?

— יא, כ'קאַן אייך פאַרדינגען דאָס צימער מיט אַ קיך אויף 74, רי ראַ-מענוויל. איר קאַנט עס אַנקוקן. איר זענט נישט אַמאַל אַ ייד?

אַט האַסטו דיר! העפלעך, אָבער צו וואָס זי וויל דערגיין.

— וואָס פאַלט אייך איין... אַט זענען מיינע פאַפירן.

און איך נעם אַרויס שטאַלץ מיינ קאַרטע. נאָר כ'גיב זי איר נישט אין האַנט אַריין.

א טאג שפעטער האָב איך באַקומען דעם שליסל איינגעצאלט פאַר אַ קוואַרטל און זיך געזעגנט מיט דער קאַנסיערושקע. באַגלייטנדיק מיך צו דער טיר, זאָגט זי צו מיר:

— אַ שאַד, וואָס צום קלויסטער איז אַביסל ווייט פון דאַנען. נישטאָ אין שכנות קיין קירכע. נאָר מילא, איר וועט זיך שוין אָן עצה געבן.
— כּוועל זיך שוין אָן עצה געבן. זונטיק וועט מען זען.

(נאָך דער באַפרייאַונג איז פאַרגעקומען אַן איבעררעגיסטראַציע פון אַלע אויסלענדער. איך האָב זיך גענויטיקט אין אַ ווינונגס־שיין, אַ סערטיפיקאַ דע דאַמיסיל, כדי זיך פאַרצושטעלן אין פּאַליציי־קאַמיסאַריאַט. ווען כּ׳האַב אים געבעטן ביי דער קאַנסיערושקע פון רי ראַמענוויל, האָט זי מיך גע־פרעגט: — אויף וועלכן נאָמען אים אויסשטעלן? האָב איך זי אַנגעקוקט פאַרווונדערט: וואָס הייסט, איר קאַנט נאָך נישט מיין נאָמען? — אַ כּ׳האַב געוווּנט, אַז ער איז אַ פּאַלשער, נאָר מיך האָט עס נישט געאַרט — האָט זי געלאַכט).

מיט דער הילף פון אונדזער פריינט אַלבערט האָט מען צונויפגע־זאַמלט אַביסל מעבל און איך האָב זיך מיט מזל אַריינגעצויגן אין דער דירה. אַבי כּ׳האַב געהאַט ווו דעם קאַפּ אַוועקצולייגן נאָך אַ טאָג אַרומ־לויפן איבער דער שטאָט.

איך האָב געדאַרפט אַכטונג געבן נישט אַהיימצוקומען צו פרי, כדי נישט צו באַגעגענען באַקאַנטע יידן, וואָס האָבן געוווּנט אויף דער זעל־בער גאַס. בלויז מיין פרוי האָט געקאַנט מיין אַדרעס, אָבער אויך זי האָט נישט געדאַרפט קומען אין שעהן, ווען מען האָט זי געקאַנט טרעפן אין גאַס. מיטאַג פלעג איר עסן אין שטאָט. אין אַוונט פלעג איך אַהיימברענגען אַ „גאַמעל“ סילוויין, מיין טעכטערל האָב איך בכלל נישט געטאַרט אויפ־נעמען ביי זיך. כּ׳בין דאָך געווען אַן אַלטער בחור. פּאַני איז אַנגעגאַנגען אַלס מיין געליבטע.

נאָר וואָסערע געליבטע זענען מיר געווען? יעדער ראַנדעווו האָט געמוזט ווערן אויסגערעכנט, — נישט צו שפעט, נישט צו פרי. דאָס אַהיימ־קומען, דאָס אַוועקגיין פלעגן אַוועקפטרן די הייליקסטע געפילן. דער מוח האָט געהאַלטן אין איין חשבונען: זיי פאַרויכטיק, פאַרשיט זיך נישט, זיי פאַרויכטיק מיט דייע ליבסטע, דיין פרוי, דיין קינד.

שפּיל די ראַל פון אַ „ליבהאַבער“, ווען דיר קלאַפט דאָס האַרץ יעדן טאָג. ביים אַרויסגיין פון הויז, ביי די ראַנדעוווען מיט חברים, אין די שטובן אויף די זיצונגען, אויף פאַרזאַמלונגען, די נערוון אַנגעשטרענגט אַ גאַנצן טאָג. און אין דיין ווינונג — מיט אַן אומלעגאַלן נאָמען — ביס־טו זיכער? ווער זענען דייע שכנים? וואָס טראַכטן זיי וועגן דיר? וואָס גריבלט זיך אין קאַפּ פון דער קאַנסיערושקע?

כּ׳פלעג מיר אַליין שיקן בריוו. עס זאַל הייסן, אַז כּ׳בין נישט קיין ווילדער מענטש. כּ׳האַב משפּחה, כּ׳האַב פריינט. נאָר קיינער קומט נישט צו מיר. כּ׳בין אַ „פאַרשלאָסענער אין זיך“. אויסער איין פרוי.

מיר האבן זיך דערנענטערט צום ווינטער. אויפן מזרח איז שוין געווען קאלט. עס איז שוין געפאלן שניי. אבער קיין מאַסקווע זענען „זיי“ נאָך נישט אָנגעקומען. „זיי“ האָבן טאַקע זיך געגרייט צו טרינקען קאַווע אויף נייַיאַר אין דער סאַויעטישער הויפּט־שטאָט, נאָר דערביי האָט עס נישט געהאַלטן.

דערווייל זענען אַרומגעגאַנגען קלאַנגען, אַז אין די פּאַריזער שפּיט־טעלער זענען אָנגעקומען טראַנספּאַרטן מיט געפרוירענע סאַלדאַטן, ווער אַ פּוס, ווער אַ האַנט. צוליב דעם, הייסט עס, האָט מען זיך גענויטיקט אין די באַראַקן מיט טאַפּלע ווענט, וואָס מען האָט באַשטעלט אין סאַוויני סיר אַרזש?

דער „גענעראַל ווינטער“ איז שולדיק געווען אין די צרות פון די נאָר־ציס, וואָס־זשע האָט דער היטלערישער גענעראַל־שטאַב געמיינט וועט קור מען אין רוסלאַנד נאָכן האַרבסט?

דער עולם האָט גענומען צווייפּלען אין די זיגערישע קאָמוניקאַטן פון דער ווערמאַכט. מיר האָבן פּאַרשטאַרקט אונדזער טעטיקייט. עס פּלעגט מיר אויסקומען צו האָבן ביז 12 ראַנדעווען אַ טאָג. כּהאַב באַקומען אַ פּערזענלעכע פּאַרבינדלעריין. יעדער פּאַראַנטוואַרטלעכער האָט שוין דאָן געהאַט אַ באַזונדערע פּאַרבינדלעריין. זיי פּלעגן דאַרפן פּאַרגעדענקען אַלץ, וואָס מען פּלעגט זיי איבערגעבן מינדלעך, ווי אויך די ענטפּערס, וואָס מען פּלעגט זיי געבן אויף די געשטעלטע פּראָגן. זיי האָבן געדאַרפט קאָנען זיך שנעל אָן עצה געבן, באַהאַלטן דאַקומענטן, זיין דרייַסט, פּלינק און שנעל זיך אַריענטירן.

אפּט האָט מען געפּילט, ווי זיי ליידן פון זייער איינזאַמקייט, פון זייער שווער לעבן. אַט גייסטו מיט אַ פּאַרבינדלעריין, חזרטט איבער די פּראָגן צו דערליידיקן. דו זעסט, אַז זי הערט נישט. זי איז פּאַרחלומט... פּאַר־זאַרגט... אַך, דאַס אומלעגאַלע לעבן. ביינאַכט אַליין אין אַ קאַלטער שטוב. נישטאַ צו וועמען אַ וואַרט צו זאָגן, פון וועמען צו הערן האַרציקע פּשוטע רייד. די איינזאַמקייט קאָן פּאַרהאַרטעווען, אַבער אויך צעברעכן. — אונדזער לעבן איז שווער — האָט אַמאַל געזאָגט אַ פּאַרבינדלע־רין. איך בענק שטאַרק נאָך מיין סרוּלעקן, ער איז אין פיטווייע.

דאַס האָט זי מיר געזאָגט, נאַכדעם ווי מיר זענען לאַנג אַרומגעגאַנגען. איך האָב נישט באַגריפּן, פּאַרוואָס האָט דעם טאָג איר קאַפּ נישט געאַר־בעט. איך האָב רחמנות באַקומען אויף איר. נאָר באַלד האָב איך זיך פּאַר־שעמט. רחמנות? פּאַרוואָס? די דאָזיקע חבּרטע האָט פּיינט דאַס רחמנות־געפּיל. זי איז אַ קעמפּעריין, זי האָט עס מיר נאָר געזאָגט, כּדי איך זאָל פּאַרשטיין איר געמיט, אַבער איר מוט איז שטאַרק. מען דאַרף נאָר אין זינען האָבן, אַז די פּאַרבינדלעריינס זענען נישט קיין איינרעגיסטריר־מאַשינען, נאָר מענטשן, מיט מענטשלעכע שוואַכקייטן. זיי זענען מוטיקע און באַקעמפּן זייערע שוואַכקייטן, ווייל דער קאַמף איז דער זין פון זייער לעבן.

טייערע חברטעס, העלדישע פרויען. צו וועלכע מאַראַלישע הויכן איר זענט דערגאנגען. אין אייער באַהערשטער פּיין איז געווען אַזוי פּיל ווייב־לעכקייט, אַזוי פּיל העראַאיזם.

די באַדינגונגען פון אומלעגאַליטעט זענען געוואָרן וואָס אַמאָל שווער רער. מען האָט געדאַרפֿט זיך גוט היטן אין גאַס. אין די „ידישע“ גאַסן איז כמעט געווען ווי אוממעגלעך אַדורכצוגיין. אויף רעפּובליק פּלעג אײך מער נישט גיין. דעם בעלוויל פּלעג אײך אויסמיידן.

כ'האַב געטראָגן אַ העלן גאַבאַרדין־מאַנטל, דעם הוט פאַרביגן פון פאַרנט. כ'בין ענלעך געווען, מן הסתם, צו אַ פּאַליציי־אינספּעקטאָר. אייב־מאָל אַריינגייענדיק אין אַ רעסטאָראַן האָט מען זייער העפלעך זיך אָפּגע־זאַגט מיך צו באַדינען. מען האָט געמיינט, אַז כ'זוך דאָ דעם שוואַרצן מאַרק.

אַ געוויסן פּרימאַרגן האָב אײך זיך געטראָפֿן מיט אַ חבר אויף אַ באַנק אין גערטנדל ביים „טור סען זשאַק“. עס געדויערט נישט קיין 10 מינוט, ווי אויף אַן אַנטקעגנאַיבערדיקער באַנק זעצט זיך אוועק אַ מאַן. באַלד קומט אַן אַ צווייטער. זיי שמועסן עפעס צווישן זיך, אונדז ווערט נישט היימעלעך, אָפטראָגן זיך איז געפּערלעך, מיר וועלן ציען אויף זיך זייער אויפּמערקזאַמקייט. בלייבן זיצן איז אויך נישט גוט. ווער ווייסט, צי זיי מיינען נישט אונדז? מיר נעמען זיך וויצלען און שטיפֿן, כדי נישט אַרויס־צוווייזן אונדזער אומרו. מיטאַמאָל הויבט זיך אויף איינער פון אונדזערע שכנים און גייט שנעל אַוועק, דער צווייטער וואָרט נישט לאַנג און פאַר־שווינדט אין דער פאַרקערטער ריכטונג.

ערשט דאַן האָבן מיר זיך צעלאַכט אויפֿן קול. זיי האָבן זיך גאַר פאַר אונדז דערשראַקן.

אַן אַנדערש מאָל, אַריינפאַלנדיק אין אַן אַבלאַווע ביי אַ מעטראַ, בין איך דרייט אַריין צווישן די „פליקעס“ (פּאַליציאַנטן) מיט אַ ברייטן : — „פאַרדאַן מעסיע...“

און בין געגאַנגען ווייטער.

צוגיין צו אַ פּאַליציאַנט פּרעגן אויף אַ גאַס פונקט אין מאַמענט פון אַן אַבלאַווע איז געוואָרן אַ געווינהייט.

כ'בין מער נישט אַרויסגעגאַנגען פון דער וווינונג, נישט אַרומקוקנדיק זיך עטלעכע מאָל. כ'בין אויך נישט צוריקגעקומען, איידער כ'האַב דורכ־געשפּרייזט עטלעכע גאַסן, כדי צו זען, צי כ'בין אַליין.

קילאַמעטערס פּלעג אײך דורכמאַכן טעגלעך. צופּוס פון פאַרט ד'איר טאַלי בין פּלאַץ סענט־אַגיסטען, פון דאַנען בין פאַרט סענ־קלו און פון דאַרטן בין פאַרט דע לילאַ, אַזײַט צו מיר. כ'האַב זיך באַקענט מיט פאַרײַ, וועלכן כ'האַב אין מיינע קנאַפּע 10 יאָר וווינען אין דער הויפּט־שטאָט כמעט ווי נישט באַמערקט. אין דער אמתן פּלעג אײך אויך נישט קוקן אויף דער ווונדערבאַרער שטאָט, נאָר אויף מײַן שאַטן. ווער קאַן דען וויסן ווער עס איז דער מאַן, וואָס גייט פאַרביי און קוקט מיך אָן? צי

שטייט דאָרט יענע פרוי צופעליק ביים שוויפֿענצטער פון מאַגאַזין אָדער מאַכט זי דאָס מיט אַ כוונה? צי איז דער בליק פון דעם מאַן אין דעם גאַ- באַרדין אַ צופעליקער אָדער האָט ער מיך דורכגעשפּיזט?

אין די קאַריקאַטורן שטעלט מען פאַר אַ פּאָליציי־אינספּעקטאָר מיט אַ האַרטן הוט, אַ „שאַפּאַ־מעלאַן“, מיט אַ פאַר וואַנצעס, שייך מיט טשווער קעס און אַ שירעם. דאָס איז אַ קאַריקאַטור. אין דער ווירקלעכקייט זעט ער אַנדערש אויס. ער איז ווי יענע שלאַנג, וואָס בייט די קאָליר פון איר הויט לויטן קאָליר פון דער סביבה. צי בין איך אָבער נישט אַמאָל אַרייַן־געפאַלן אין אַ „פאַרפאַלגונגס־מאַניע“? זענען זיי טאַקע אומעטום? און אַז עס פליען קוילן פון אַלע זייטן, גייט מען נישט אויפן פּראַנט?

מיטן אַנקומען פון ווינטער האָט די ווערמאַכט איינגעשטעלט געוויסע אַטעליעס, וווּ מען האָט גענומען אויסאַרבעטן פעלצלעך פאַרן פּראַנט. אין דער דאָזיקער בראַנזשע האָט זי געזוכט אויסצונוצן די יידישע קענטענישן, ווי זי האָט דאָס געטון אין אַנדערע בראַנזשעס. און עס האָבן זיך געפונען יידישע אונטערנעמער, וועלכע האָבן געזוכט אויסצונוצן די געשאַפּענע קאַניונקטור. אין דער טריקאַ־בראַנזשע האָבן זיי זיך פאַרנומען מיט צור־שטעלן פאַרטיקע סחורה אין די פאַרשידענע איינקויפֿ־שטעלעס. אין דער פּוטער־בראַנזשע האָבן געוויסע יידישע אונטערנעמער „אויסטיגערס“ געעפנט וואַרשטאַטן צוזאַמען מיט נאַציס און אַנגעשטעלט יידישע אַר־בעטער.

די דאָזיקע מנוולים האָבן זיך שנעל גענומען באַרייכערן, אַרומפאַרן אין נאַצישע וועגענער, געוואָרן „פאַן־בראַט“ מיט די אַפּיצירן פון די ביר־ראַען, אַרומגעהוליעט מיט זיי. די געלט־גייציקייט האָט פאַרשטעלט אַלע געפילן, געלט האָט נישט געהאַט פאַר זיי קיין ריח. לעב אַ טאַג... אַ טאַג, אָבער נישט מער: אַט האָט מען שוין אַרעסטירט אייניקע יידישע גאָלד־הענדלער, וועלכע האָבן שפּעקולירט מיט די אַקופּאַנטן, אויך אַ שטריקער זיצט שוין אין דראַנס. זיי וועלן פאַרלירן סיי עולם הזה, סיי עולם הבא. זיי האָבן געמיינט צו שפּילן אַ שטיקל שפּיל, אַרייַנכאַפּן וויפל עס לאַזט זיך און נאַכדעם זיך צוריקציען... די שפּיל ענדיקט זיך אין דראַנסי פאַר אַסד...

מיר האָבן פאַרעפנטלעכט זייערע נעמען אין אונדזער צייטונג. הגם זי איז געווען אומלעגאַל, איז זי אָבער צו זיי דערגאַנגען. דאָס האָט געהאַט אַ געוויסע אויסוירקונג, סיי אויף די, וועמענס נעמען מיר האָבן פאַר־עפנטלעכט, סיי אויף אַנדערע.

אָבער אַ פּראַבלעם האָט זיך געשטעלט וועגן דער באַציאונג צו די אַרבעטער פון די דאָזיקע וואַרשטאַטן. דאַרף מען זיי לייגן אין חרם אַריין? אין דער אַרגאַניזאַציע זענען געווען אַזעלכע, וועלכע האָבן געפאַר־דערט צו באַיקאַטירן אַלע די, וואָס באַשעפטיקן זיך אין אויסאַרבעטן סחורות פון פּראַנט. קאָן מען אָבער אַ מאַסע לייגן אין חרם? האָט עס אַ זין און אַן אויסוירקונג? וווּ זאָל זי נעמען אויף ברויט, אַז קיין אַנדערע

אַרבעט עקזיסטירט נישט פאַר איר? געוויסע חברים האָבן געטענהט: הייסט עס — כדי צו לעבן, דאַרף מען אַרבעטן פאַרן שונא? די דיסקוסיעס זענען פאַרגעקומען אין די גרופעס און זיי האָבן געפירט נען דעם אויסוועג: סאַבאַטירן די פראָדוקציע. דאָס הייסט פאַרשנעלערן די מפּלה פון שונא.

די באַוווּסטזיניקע אַרבעטער האָבן באַלד אויפגענומען די לאַזונג.

די פעלצלעך זענען גענייט געוואָרן מיט אַ דינעם פאַדעם. די שטעך זענען געווען שיטערע, קוים וואָס זיי האָבן זיך געהאַלטן. די לעדערנע הענטשקעס זענען געווען שלעכט צוגעשניטן, קורץ גענייט, די פינגער ענדיג, די לעדער — פאַרטריקנט, קוים מעגלעך אַריינצוטון אַ האַנט. די פּוּל לאַווערס זענען געווען לייכטע, קורצע, ענגע, נישט אַדורכצושטופן דעם קאַפּ.

די פראַנצויזישע אַרבעטער האָבן סאַבאַטירט די גרויס־אינדוסטריע, די יידישע — די קליין־אינדוסטריע.

דער שונא, פון זיין זייט, האָט געזוכט מיטלען ווי אַריינצושלעפּן די יידישע באַפעלקערונג אין זיין נעץ, אָפטעמפּן דעם קאַמפּס־גייסט, כּלאַר ראַפּאַרמירן. זינט אייניקע חדשים האָט דער שטורעמבאַנפירער דאנעקער געפירט אונטערהאַנדלונגען מיט געוויסע יידישע פּערזענלעכקייטן, די אַזוי גערופּענע „נאַציאָנאַלע עליטע“, וואָס האָט שטענדיק געהאַט אַ פּוּל מויל מיט יידישקייט. אַט די „שיינע“ יידן האָבן זיך געלאָזט איינלאָדן אין דאָר נעקערס ביוּראַ און מיט אים פריינטלעך געשמועסט וועגן שאַפּן אַ מכלר מרשטע רעפּרעזענטאַנץ פון די יידן אין פראַנקרייך, אַ נאַצישע קהילה. צו וואָס אַ רעפּרעזענטאַנץ? דאנעקער האָט געהאַלטן, אַז דאָס איז לטובת דער יידישער באַפעלקערונג. זיינע מיט־שמועסער האָבן געמיינט, אַז זיי וועלן דעם „יעקע“ איבערכיטרעווען. מען וועט איינגיין אויף זיינע פאַר־שלאַגן און מען וועט שוין זען שפּעטער. געפּענטעט דורך זייער טראַדי־ציאָנעלער שתדלנות־פּאַליטיק האָבן זיך די יידעלעך געטראַכט, אַז מען וועט ביים „גוי“ עפעס אויספּוועלן, און דערווייל וועט מען אַליין זיין באַ־שיצט. עס וועלן טאַקע פאַלן קרבנות — האָבן זיי אַליין מודה געווען — אָבער דאָס איז דאָך געווען אומפאַרמיידלעך, מען האָט געדאַרפט נאָר זען, אַז זיי און די זייעריקע זאָלן נישט זיין צווישן די שפּענדלעך, וואָס פאַלן אומבאַדינגט ביים האַקן האַלץ.

אגב, ווי זשע זאָלן זיי אַנדערש מאַכן? אין זייער וועלט דאַרף מען זיך שטענדיק אַליין אויסטויגן און וואָס נענטער צום שטאַרקן, אַלץ זיכערער איז מען.

דער שטאַרקער איז געווען דער אַקופּאַנט. יעדנפאַלס אינעם מאַמענט. אַט איז ער געגאַנגען אפילו אויף מאַסקווע און דער אַלער, זיגער פון ווערדען, פּעטען, האָט דאָך געזאָגט, אַז פראַנקרייך האָט פאַרשפּילט די מלחמה. אויב וועלן „זיי“ אייננעמען מאַסקווע, איז גלייכער, אַז „מיר“ זאָלן מיט זיי זיך חברן באַצייטנס.

דעם 29^{טן} נאוועמבער 1941 איז פאָרעפנטלעכנס געוואָרן אין ביר לעטין פון דער אַקאָפּאַציע־מאַכט די מיטיילונג וועגן דער גרינדונג פון „אר־זשיף“ („אוינאָן זשענעראַל דעו איוראַעליט דע פראַנס“) — דער אַלגע־מיינער פאַרבאַנד פון די יידן אין פראַנקרײך.

דער „אוזשיף“ האָט אויסגעשפּרייט זיינע „שוץ־פּליגלען“ אויף פּאַל־גענדיקע אינסטיטוציעס און אַרגאַניזאַציעס: פעדעראַציע פון די יידישע געזעלשאַפטן, „אַרט“, „עקלערער איוראַעליט“ (רעליגיעזע סקוויטן), „אַזע“, ס. א. ר. (הילף־קאַמיטעט פאַר פּליכטלינגע — דער זעלבער, וואָס האָט אָפּגעזאָגט די סובווענציעס פאַר דער פּאַלקס־קיך פון רי סענטאַנזש), אַליאַנס איוראַעליט, „היצעם“, קאַלאָני סקאַלער, ווי אויך די קיכן פון „בונד“, פון די לינקע פּועלי ציון, אויף רי רישע און רי עלזעוויר.

אַלס פּרעזידענט איז באַשטימט געוואָרן דער באַנקיר אַנדרעי באַר און אַלס גענעראַל־סעקרעטאַר — ראַאול לאַמבער, גענעראַל־סעקרעטאַר פון דער קאַנסיסטאָריע.

אַפיציעל האָט דער „אוזשיף“ געטראָגן אַן אויטאָנאָמען כאַראַקטער. ער האָט געהאַט די אויפגאַבע צו רעפּרעזענטירן די יידן ביי דער עפּנט־לעכער מאַכט, באַזונדערס אין פראַגן פון שטיצע, רעקלאַסירונג און סאַ־ציאַלער הילף. ער האָט באַדאַרפן איבערנעמען דאָס אייגנטום פון די פּו־נאַנדערגעלאָזטע יידישע אַרגאַניזאַציעס. די ירושה איז באַשטימט געוואָרן פאַר זיין טעטיקייט. אַלע יידן זענען געוואָרן אַבליגאַטאָריש מיטגלידער און האָבן געדאַרפט צאָלן מיטגלידס־אַפּצאַל.

אויף אייביק וועלן די נעמען פון די, וואָס האָבן געדריקט די האַנט פון דאנעקער, זיין באַדעקט מיט שאַנדע. דאָס פּאַלק וועט קיינמאַל נישט פאַרגעסן זייער בגידה.

אין אַפּענעם און דירעקטן קאַמף קעגן אַקאָפּאַנט זענען מיר געבליבן די איינציקע יידישע אַרגאַניזאַציע.

נאָך דראַנסי איז געקומען אַ פּרישע אַפּעראַציע. לויטן נוסח פון די איינלאַדונגען פון חודש מאי איז דערשינען אָנהויב נאוועמבער אַ קאַמו־ניקאַט אין דער פּרעסע, איינלאַדנדיק אַלע יידן, געוועזענע פראַנט־קעמ־פּער פון די מלחמות 1914 - 1918 און 1939 - 1940 צוצושטעלן זיך צווישן 5^{טן} און 12^{טן} נאוועמבער אין פּאַליציי־קאַמיסאַריאַט פון זייער קוואַר־טאַל, כדי פעסטצושטעלן זייערע מיליטערישע טיטלען, פאַרדינסטן, דע־קאַראַציעס אא"וו.

עס האָט ווידער געזאָלט מאַכן אַן אומשולדיקן איינדרוק. נאָך מער: פיל געוועזענע פראַנט־קעמפּער איז געקומען אויפן זינען, אַז זיי וועלן אַזוי אַרום גאַר באַקומען געוויסע פּריווילעגיעס.

טרויעריק איז אָבער געווען די רעאַליטעט. די דייטשן האָבן אַזוי אַרום באַקומען אַ גרייטע ליסטע פאַר ווייטערדיקע רעפּרעסיעס. דאָס איז געשען אָנהויב דעצעמבער. דעם 7^{טן} האָט אמעריקע דער־קלערט קריג די דייטשן, די רוגוז האָט אַרומגעכאַפּט די נאַציס.

זיי האבן אַרויסגענומען פון דער אַקטן־טאַש די צוגעגרייטע ליסטע. דעם 12־טן דעצעמבער האָבן די פּאָליציי און די זשאַנדאַרמעריע אָנגע־הויבן דורכצופירן אַ גאַנצע ריי אַבלאַוועס, דאָס מאָל דווקא אין די מערב־קוואַרטאַלן, צווישן דער „עליטע“ פון די פּראַנצויזישע יידן. זיי האָבן פּאַרכאַפט עטלעכע הונדערט, ביז אַ טויזנט אינטעלעקטועלע, מיטגלידער פון ליבעראַלע פּראַפעסיעס און זיי אַוועקגעשיקט קיין קאַמפּיען. אין אַ לאַגער, וווּ עס האָבן זיך שוין געהאַט געפונען פּראַנצויזישע קאַמוניסטן, ווי אויך רוסישע קריגס־געפּאַנגענע.

כאַראַקטעריסטיש, אַז פון די דאָזיקע אַבלאַוועס האָבן געליטן גאָר די יעניקע קרייזן, פון וועלכע עס האָט זיך רעקרוטירט די אַנפירונג פון „אוזשיף“ — די קאָנסיסטאַריע, די איינגעזעסענע יידן.

דעם 14־טן דעצעמבער זענען די פּאַריווער מויערן פּאַרקלעפט געוואָרן מיט פּלאַקאַטן, וועלכע האָבן געעפנט די עפּאַכע פון מאַסן־טעראָר. די פּלאַקאַטן זענען געווען אונטערגעשריבן דורך דעם באַפעלסהאַבער פּאַן שטולפּנאַגעל און האָבן אָנגעזאָגט פּאַלגנדיקע רעפּרעסיעס אַלס ענטפּער אויף אַן אַטענטאַט קעגן דייטשע אַפיצירן פון 28־טן נאָוועמבער:

(1) אַ שטראַף פון אַ מיליאַרד פּראַנק אויף די יידן פון דער פּראַנצויזישער אַקופירטער טעריטאָריע (דער כבוד פון איינקאַסירן די אַסטראַנאַ־מישע סומע איז צוגעטיילט געוואָרן דעם „אוזשיף“);

(2) אַ גרויסע צאַל „פּאַרברעכערישע יודען־באַלשעוויסטישע עלע־מענטן“ וועלן דעפּאַרטירט ווערן צו צוואַנגס־אַרבעט אויף מזרח, און 100 יידן, קאַמוניסטן און אַנאַרכיסטן, וואָס האָבן אַ שייכות צו די אַטענטאַטן, וועלן דערשאַסן ווערן.

די עפּאַכע פון קאַלעקטיווע רעפּרעסיעס האָט זיך אָנגעהויבן. די געבורט פון „אוזשיף“ איז גלייך געזיגלט געוואָרן מיט יידיש בלוט.

דעם 15־טן דעצעמבער האָט די געשטאַפּט דערמאַרדעט אויפן מאַן וואַלעריאַן 100 מאַן, צווישן וועלכע 53 יידישע ערובניקעס פון דראַנסי. צווישן די יידן זענען געווען אייניקע קאַמוניסטן, ווי משה בורשטיין. אָבער די גרעסטע צאַל פון די קרבנות האָט מיט פּאָליטישער טע־טיקייט גאַרנישט געהאַט צו טון. עס איז דערמאַרדעט געוואָרן דער שוואַגער פון אונדזער פּריינט אַלבערט, בערל פיילער, אַ פשוטער פּאַלקס־מענטש, ווי אויך דער שטריקער־פּאַבריקאַנט זאַמבראַווסקי און פיל אַנ־דערע.

אין דער דאָזיקער שחיטה איז געפּאַלן דער ווונדערבאַרער מענטש, גאַבריעל פערי, דער קאַמוניסטישער פירער, גלענצנדיקער זשורנאַליסט און רעדנער, און דער זייער פעאיקער זשורנאַליסט פון דער „הימאַניטע“, ליסיען סאַמפּעקס, אין וועמען די פּאַשיסטן האָבן מן־הסתם גענומען נק־מה פאַר זיין סעריע אַרטיקלען, ערב דער מלחמה, אין וועלכע ער האָט דעמאַסקירט די נאַצישע 5־טע קאַלאַנע אין פּראַנקרייך.

וידערצאמאל איז פארייניקט געווארן אין א ברידער־קבר יידיש און נישט־יידיש בלוט. די נאציס האבן נאכאמאל געוואלט באווייזן, אז נאָר יידן און קאָמוניסטן ברענגען אומגליק אויף פראַנקרייך. ווען נישט זייער ווידערשטאַנד, וואָלטן נישט פאַרגעקומען קיין עקזעקוציעס, קיין אַבלאַ-וועס, קיין רדיפות. דער באַרבאַרישער אַקופאַנט האָט געמיינט, אַז די קאַ-מוניסטישע פאַרטיי האָט סתם אַזוי זיך דערקלערט: „דאָס פּאַלק פון פראַנקרייך וועט קיינמאל נישט זיין קיין שקלאַף“. ער האָט פאַרבאַהאַלטן פאַר דער עפנטלעכקייט די מוטיקע און העראַאישע האַלטונג פון גאַבריעל פערי ערב דער עקזעקוציע. מיר אָבער זענען שנעל דערגאַנגען, אַז מען האָט דעם העלד אָנגעבאַטן צו ווערן באַפרייט פאַרן פרייז פון אונטער־שרייבן אַ דעקלאַראַציע פון טריישאַפט צום מאַרשאַל פעטען. אָבער גאַ-בריעל פערי האָט מיט עקל אָפגעוואָרפן דעם שענדלעכן מסחר. אין זיין לעצטן בריוו האָט ער געשריבן: „כ'האַב געמאַכט אַ חשבון־הנפש. ער איז פאַזיטיוו. אויב וואָלט איך באַדאַרפן אָנהייבן מיין לעבן פונדאָסניי, וואָלט איך געגאַנגען דעם זעלבן וועג“.

אַזוי איז העלדיש געפאַלן גאַבריעל פערי. אַזוי זענען געפאַלן די אַנ-דערע פראַנצויזישע קאָמוניסטן. אַזוי איז געשטאַרבן משה בורשטיין. אַזוי פאַלן אין קאַמף אונדזערע טוער. ווי הימל פון ערד, אַזוי ווייט זענען גאַבריעל פערי און משה בורשטיין פון די פאַררעטער פון ווישי און פון די פחדנים פון „אוזשיף“. די ברוינע קהילה האָט זיך גאַר באַזונדערס אויסגעצייכנט אין די טעג פון איר געבורט, געזיגלט דורכן הייסן בלוט פון די ערובניקעס פון דאָנס. די אָנפירונג, וואָס איז צונויפגעשעלט געוואָרן דורך „אַנגעזעענע“ יידן פון פראַנקרייך — איז קאָנטראַלירט גע-וואָרן דורך צוויי נאַצישע יידעלעך, ספעציעל אימפּאַריט פון עסטרייך — ביבערמאַן און איזראַעלסקי. די „אוזשיף“־לייט האָבן גלייך באַקומען אַ פאַלקס־צונאַמען: „די ברוינע יידעלעך“.

און אַט די דאָזיקע קהילה־פאַרזאַרגער מיטן גענאַד פון די נאַציס האָבן זיך דערלויבט צו באַרעכטיקן די עקזעקוציע פון די ערשטע יידישע ערובניקעס.

— מ'האַט נישט דערשאַסן קיין יידן, נאָר קאָמוניסטן — האָבן זיי געזוכט צו פאַרענטפערן זייער פאַרראַט פאַר אַ דעלעגאַציע פון פרויען פון אינטערנירטע. (אין שאַטאַבריאַן האָט אַ דייטשער אָפיציר מיט ביטול געמיינט צוצונעמען ביי די העלדישע פראַנצויזישע ערובניקעס זייער ביר גערשאַפט: „קאָמוניסט פאַ פראַנסע“ — קאָמוניסטן זענען נישט קיין פראַנ-צויזן). אַ איראַניע, די יידישע משרתים פון אַקופאַנט האָבן אויסגעשטעלט אַטעסטאַטן פון יידישקייט!

פאַריז האָט געשטורעמט פון כעס און צאַרן. דער צוואַמענשטעל פון דער ליסטע פון די קרבנות האָט באַשטעטיקט אונדזער טעזיס, אַז דער אַקופאַנט וויל טעראַריזירן דאָס לאַנד, דאָס הינטערלאַנד פון פראַנס. און די ברוינע יידעלעך ווילן, אַז יידישקייט זאל זיין אַ סינאָנים פון אַנטי־קאַ-מוניזם, פון פאַראַט, פון פחדנות, פון געמיינהייט.

איר האָט געמאַכט אַ טעות, נאַצישע משרתים: יידישקייט האָט גע- הייסן שטאַלץ און מוט, סיי אין קאַמף פאַרן כבוד, ווי פאַר לעבן און פרייהייט. בלויז מיר, יידישע ווידערשטענדלער, זענען געווען די אמתע פאַרשטייער פון יידישן פּאַלק. בלויז מיר זענען פאַרבליבן טריי זיינע אינ- טערעסן.

דראַנסי איז מער נישט געווען קיין אינטערניר-לאַגער. דראַנסי איז געוואָרן דאָס פּאָדערצימער פון טויט. מען האָט געדאַרפט דאָ אויפהענגען דעם אויפשריפט, וואָס דאַנטע האָט אויפגעהאַנגען פאַרן גיהנום: ווער עס גייט דאָ אַריין, פאַרלירט אַלע האַפענונגען.

יעדער איז געווען קאַנדידאַט אויף אַן ערובניק, וויפל ערובניקעס מען וועט דאַרפן, אַזויפיל וועט זיין, פאַר דעם האַבן שוין געוואָרגט די כסדר- דיכע אַבלאַועס, וואָס זענען פאַרגעקומען אין פאַרין.

דערפאַר האָט די „סאַלידאַריטעט“ אין אַן אויפרוף געפּאָדערט: „אַלע כוחות מוזן מיר אַנטרענגען, אַז דראַנסי זאָל ליקווידירט ווערן.“ זי האָט פּונאַנדערגעשיקט בריוו צו פּראַנצויזישע פּערוזענלעכקייטן און באַקאַנט געמאַכט די טראַגישע ווירקלעכקייט. דראַנסי איז באַקאַנט געוואָרן. אין אומלעגאַליטעט איז מען געווען זיכערער ווי אין לאַגער.

אין דראַנסי איז געשען פּאַלגנדיקער פּאַקט דעם 15-טן דעצעמבער. עס האָט געקאַנט זיין אַ 54-טער קרבן. אויף דער ליסטע פון די ערובני- קעס צו דערשיסן האָט זיך אויך געפונען אַלבערט סטראַוטינסקי, דער ברודער פון מיין שוואַגער, אַ געוועזענער פּאַליטישער עמיגראַנט פון פּוילן און שפּאַנישער מיליציאַנער. אַרעסטירט האָט מען אים אין דער פּרעפּעקטור ביים רעגולירן זיינע פּאַפּירן.

ווען מען האָט אים אַרויסגערופן אויפן הויף פון דראַנסי, צוזאַמען מיט די אַנדערע יידן, האָט ער באַמערקט, אַז מען האָט אים גערופן „אַלבערט“. עס איז אים איינגעפּאַלן צו פּראַטעסטירן, ווייל זיין פּאַרנאַמען איז געווען אברהם.

עס האָט זיך אַנגעהויבן אַן אויספּאַרשונג, צי איז אברהם — אַל- בערט? צי איז ער געווען אין שפּאַניע? צי איז ער אַ קאַמוניסט? ער האָט געלייקנט.

נישט האַבנדיק קיין באַווייזן, האַבן אים די זשאַנדאַרמען איינגעזעצט אין קאַרצער, וווּ ער האָט זיך מיט אַ ראַזיר-מעסערל אויפגעשניטן די אַדערן פון דער לינקער האַנט, כדי מען זאָל אים איבערפירן אין ראַט- שילד-שפיטאַל. דערווייל האָט מען אים אַראַפּגענומען פון דער ליסטע. די עקזעקוציע האָט אים צייטווייליק אויסגעמיטן.

אין דער צייט פון זיין אויפהאַלט אין שפיטאַל האַב איך אייניקע מאַל געטראַפן זיין פרוי. עס איז איר געלונגען צו שטעלן זיך אין פּאַרבינדונג מיט דאַקטוירים און אפילו זיך אַריינצובאַקומען אין דעם פּאַויליאַן פון די אינטערנירטע. דראַנסי פּלעגט ליפּערן רעגולער קראַנקע אין אַ באַזונדערן פּאַויליאַן פון שפיטאַל, באַוואַכט דורך פּאַליציי. דאָרט האָט זיך אויך גע-

פונען דער חבר מאַטל פון אַרבעטער־אַרדן, וועמען מען האָט איבערגע־פירט פון דראַנסי צוליב זיין גאַנגרענע אין מויל.

עס איז ביי אונדז געבוירן געוואָרן דער געדאַנק פון אַרויסראַטעווען אים און אַלבערטן פון שפיטאַל. דער איינציקער וועג איז מעגלעך געווען דורך דעם קאַנאַל, וואָס האָט זיך געפונען אויפן ערשטן שטאַק און וואָס האָט געדינט אַראַפצושיקן די שמוציקע וועש אין קעלער אַריין. די רער איז געווען זייער ברייט, אַ מענטש האָט זיך געקאַנט אין איר פריי באַוועגן. עס דאַרף נאָר געלינגען זיי אַריינצוגליטשן אין דער קאַנאַליזאַציע און זיי אָפנעמען אין קעלער. פון דאָרט, פאַרשטענדלעך, דאַרף מען זיי עוואַקואירן.

עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ נערוועזע צוגרייטונג פון אַ פּלאַן. מען האָט געדאַרפט זיך איילן, ווייל יעדע מינוט האָט מען געקאַנט די קראַנקע צו־ריקשיקן אין לאַגער. מען האָט געדאַרפט זיין פאַרויכטיק. מען האָט גע־מוזט האָבן הילף אינעווייניק.

דאָס האָבן מיר באַקומען אַדאַנק אַ קראַנקן־שוועסטער, וואָס האָט גע־אַרבעט אין ספּעציעלן פּאַוויליאָן, עיושעני דיווערנאַ (נאָך דער מלחמה קאָמוניסטישע דעפּוטאַטין פון סענע־אואַו, נאָכדעם ווי זי האָט אַליין אַדורכגעמאַכט אַ נאַצישן טויט־לאַגער). מיט איר הילף האָבן מיר געמאַכט פיבערהאַפט די ערשטע צוגרייטונגען. מען האָט געמוזט אַלץ גענוי פאַרויס־זען, אין די קלענסטע פרטים, ווען אַריינגליטשן די קראַנקע? ווער וועט זיי אויפנעמען אין קעלער? דאַרף מען זיי אַרומויקלען מיט ליילעכער אָדער פאַרטיכער ווי פעקלעך שמוציקע וועש? דורך וועלכן טירל פאַרלאָזן דעם שפיטאַל? אא"וו.

שעה נאָך שעה איז געוואַקסן די שפּאַנונג אין פּאַל פון אַ דורכפאַל איז זייער לעבן זיכער געווען פאַרשפּילט. אפשר נישט בלויז זייערס, די ריזיקע איז געווען גרויס.

אַ געוויסן טאָג, האָרט פאַרן אויספירן אונדזער פּלאַן, האָט אַלבערטס פרוי זיך אָנגעטראַפן אין קעלער פון פּאַוויליאָן מיט אייניקע פּאַליציי־אינספּעקטאָרן, וועלכע זענען דאָרט געקומען פאַרנעמען אַ וואָך. אונדזער פּלאַן איז צוגנישט געוואָרן.

אַ פּאַר טעג שפּעטער האָט מען ביידע מיטאַמאַל אַרויסגעשלעפט פון ראַטשילד־שפיטאַל און אַוועקגעפירט צוריק אין דראַנסי־גיהנום.

די עקזעקוציע פון די הונדערט ערובניקעס האָט אַנטפּלעקט די טויט־געפאַר, וואָס דראַט נישט בלויז די ווידערשטענדלער, נאָר אויך יעדן אינ־טערנירטן. לגבי אונדז איז די מלחמה געווען אַ טאַטאַלע. יעדער מאָן איז געווען באַדראַט. קיין שום אילוזיעס זענען נישט געווען מעגלעך: די לע־גאַליטעט איז געווען אַ פּולאַפקע, אַ הינער־שטייג, וועמענס טירל עס עפנט זיך צום פּאַדערצימער פון שעכט־הוין.

דער שונא איז נאָך דערווייל געווען שטאַרקער פאַר אונדז. אויפן

פאריווער פראנט זענען געפאלן קרבנות. דאס ריטשקעלע בלוט פון אינדי-
ווידעלע עקזעקוציעס האט אנגעהויבן צו ווערן א טיך, א פארפלייצונג.

מיר האבן פארויסגעזען, אז וואס מער דער פראנט אויף מזרח וועט
זיך צעפלאקערן, אלץ מער וועלן מיר אריינגעשלעפט ווערן אין פייער.
די מלחמה וועט ארוםנעמען נייע שיכטן, אויך אזעלכע, וואס האבן געהאט
בדעה „אפצווארטן“, אזעלכע, וואס האבן קיינמאל „נישט געמאכט קיין
פאליטיק“.

אבער מיר זענען געווען דעצידירט אין דער שלאכט. אונדזער קאמף
וועט כסדר באנייט ווערן. די שטראף וועט קומען.

כ'האב געלייענט א ליד ביי וויקטאר הוגא אין דער זאמלונג „די
שטראפן“:

כ'נעם אן די שווערע פארשיקונג, אפילו אן ענדע אין צייט,
נישט זוכנדיק צו וויסן און צו באטראכטן,
אויב עס האט ווער זיך געבויגן, וואס האט אויסגעזען שטייפער,
און אויב טייל זענען אוועק, וואס האבן באדארפט בלייבן.
אויב עס זענען נישט מער ווי טויזנט, נג, בין איך צווישן זיי;
אויב זיי זענען נישט מער ווי הונדערט, פאדער איך ארויס טיללא (1)
אויב בלייבן נאר צען, וועל איך זיין דער צענטער
און ווען עס זאל נאר בלייבן איינער, וועל איך עס זיין.

„די לעצטע ווערטער“

---

(1) טיללא — רוימישער דיקטאטאר, — וויקטאר הוגא מאכט אן אן-
דייטונג אויף נאפאלעאן דעם דריטן.

קאפיטל אַכט :

מוניע נאדלער

אין פאריז האבן מיר באקומען קלעפ. אבער אויף מזרח האבן זיי, די נאציס, באקומען קלעפ. די פענדלעך אויף דער מאפע האבן זיך גערוקט אין דער ריכטונג פון מאסקווע, אבער ווי א סימבאל האבן מיר פארצייכנט דעם ערשטן קעגן־קלאפ אין ראסטאו, פון וואנען די רויע ארמיי האט צוריק ארויסגעשטיסן ענדע נאוועמבער די נאצישע חיילות. קיין שוואר־צע קאווע האט דער נאצישער גענעראל פאן בראוכיטש נישט געטרונקען אין מאסקווע, נישט אויף ניי־יאָר, ווי ער האט צוגעזאגט, נישט שפעטער. ער האט גיכער אויסגעטרונקען א ביטערן טראפן, פארלאזנדיק די אנפיר־רונג פון גענעראל־שטאב. היטלער אליין האט פארנומען זיין פלאץ. די נאצישע פארטיי האט פולשטענדיק ארויפגעלייגט איר לאפע אויפן גענע־ראל־שטאב.

ס'איז פאר אסך קלאר געווארן, אז ביי די טויערן פון מאסקווע האט דער נאצישער בליץ־קריג באקומען זיין ערשטן קלאפ. די לעגענדע פון דער אומבאזויגבארקייט פון דער דייטשער ארמיי איז געווארן דערשיטערט. אלץ מער מענטשן האבן גענומען איינזען, אז די דאזיקע לעגענדע וועט האבן איר קבר אויף דער סאָויעטישער ערד. מאסקווע איז פון איצט אן געווארן די גרויסע האפענונג פון נצחון.

ס'איז געווארן אלץ מער און מער באַשיינפערלעך פאר אלץ ברייטערע שיכטן, אז דאס האבן קאלאבאראטארן, די פרעדיקער פון „לאַ פראַנס אַ פראַנסע“, געעפנט די טויערן פון פראַנקרייך פאר די דייטשן; אז זיי האבן עס געטון אויס שנאה צום פאלק: „בעסער היטלער ווי דער פאלקס־פראַנט“. די תורה פון די קאלאבאראטארן — די קסענאפאביע און דער אַנטיסעמיטיזם זענען דערשינען אלץ מער און מער אין די אויגן פון פאלק

ווי א דורכויס דייטשיש אַרטיקל. די פעטעניסטן און מאַראַסיסטן האָבן טאַקע פרעטענדירט אויף דער בכורה פון דער אַנטיסעמיטישער תורה, והראיה: זייער רבי דרימאַן, דאָך איז זי דערשינען אַלץ מער און מער ווי אַ דייטשע סחורה. אויב דייטשן פאַרפאַלגן יידן, דאַרף מען די יידן שיצן, האָבן גענומען קלערן אַלץ מער פּראַנצויזן.

במשך פון זיין רומפולער געשיכטע האָט דאָס פּראַנצויזישע פּאַלק פיינט באַקומען אומגערעכטיקייט, פאַרפאַלגונגען, דיסקרימינאַציעס. ווי עס זאָגט וויקטאָר הוגאַ: „אין פּראַנקרייך, ווער עס ווערט פאַרפאַלגט, האָט בלויז אַלס שונא דעם פאַרפאַלגער“.

דאָס ווונדערבאַרע, דאָס ברייטהאַרציקע, דאָס יושרדיקע פּאַלק פון פּראַנקרייך האָט געבויט באַריקאַדן פאַר אַלע גערעכטע זאַכן, האָט געווייִטיקט מיט די פאַגראַמירטע פון צאַר, מיט די פאַרשיקטע קיין סיביר, מיט די פּוילישע אויפשטענדלער, מיט סאַקאַ און וואַנצעטי, מיט די דייטשע פליכטלינגען.

מיר האָבן געפילט יעדן טאָג דעם וואַרעמען אַטעם פון מיטלייד, פון סימפּאַטיע און אפילו פון הילף. די קאַלאַבאָראַציע איז געוואָרן אַלץ מער אינאָלירט, דער ווידערשטאַנד־גייסט האָט גענומען שלאָגן אַלץ טיפּערע וואַרצלען.

אַנהויב יאַנואַר 1942 האָב איך זיך געטראָפן ביים מעטראַ סענ־פּיליפ־דירול, ביי שאַנדעליוזי מיטן חבר לייבל גאַרדאַן, געוועזענעם שפּאַנישן מיליציאַנער, אַקטיוון טוער פון די פּראַגרעסיווע אַרגאַניזאַציעס פון 18־טן אַראַנדיסמאַן. מיר האָבן אים אַרויסגערופן פון לאַגער פון פּיטיווע, וווּ ער איז געווען אינטערנירט און אַקטיוו אין דער אַנפירונג. כדי אים צוצוטיילן צו אַן אַרבעט „אויף דער פּריי“.

דעם דאָזיקן באַשלוס האָבן מיר אַנגענומען נאָך אַ לאַנגן ישוב הדעת. אויב אונדזער אַרגאַניזאַציע האָט קיינמאַל נישט געגעבן — און נישט גע־קאַנט געבן — קיין באַפעלן דער מאַסע נישט צו אַנטלויפן פון לאַגער, האָט זי עס יאָ געטון לגבי געוויסע אַקטיווע ווידערשטענדלער, פאַרטייִ־חברים, אָן וועלכע קיין שום אַרגאַניזאַציע אין לאַגער וואַלט נישט געווען דענקבאַר. אַדאַנק זיי האָבן מיר אַרגאַניזירט אין פּיטיווע אַ פּראַטעסט־מיטינג קעגן פּאַליציי־מאַרד איבער אַן אַנטלאַפענעם אינטערנירטן. אַדאַנק זיי איז באַקעמפט געוואָרן די פאַרצווייפלונג. דער גאַנצער לאַגער איז אַרויס פון די באַראַקן צו באַגריסן די פּרויען, וואָס מיר האָבן געשיקט פון פאַרזי קיין פּיטיווע. נאָך דער עקזעקוציע פון די ערובניקעס פון דראַנק סי זענען פאַרגעקומען אין אַלע באַראַקן רירנדיקע און אויפברוינדדיקע פּראַטעסט־מיטינגען. צוויי געלט־אַקציעס זענען צושטאַנדגעקומען — איינע נאָכן אויסברוּך פון קריג קעגן ראַטנפאַרבאַנד, די צווייטע — לטובת די פאַמיליעס פון די דערשאַטענע. אַדאַנק אונדזערע אַנפירנדיקע חברים איז געפירט געוואָרן אַ פּראַפּאַגאַנדע קעגן אַנגאַזשירן זיך אויף אַרבעט אין די בלאַטעס פון סאַלאַן.

אזוי ווי די באדינגונגען אין לאַגער זענען מיט יעדן טאָג געוואָרן שווערער, דאָס עפענען און קאָנפּיסקירן פעקלעך — אַן אָפּטע דערשיי-
נונג, די קאָרעספּאָנדענץ און וויזיטן געהאַמערט, האָט די אָנפירונג
אָדורכגעפירט פּאַרשידענע אָקציעס קעגן די רעפּרעסיע־מיטלען.

אַ געוויסן טאָג פון חודש יולי 1941 האָט דער קאָמענדאַנט פון לאַגער
אַרויסגערוּפּן אין זיין ביוראָ פיר שעפּן פון באַראָקן: ח' קירש פון 10־טן
באַראָק, אינזשיניער אידעלס פון 7־טן, ח' פעפּער פון 12־טן און אַדאָלף
ביבערגאַל פון 4־טן, וועמען ער האָט דערקלערט, אַז ער פּאַרלאָזט דעם
לאַגער, אָבער פּאַרן אַוועקגיין וויל ער זיי העלפּן. ער האָט זיי געפּרעגט,
וועלכע זענען זייערע פּאַרלאַנגען, ער וועט זיי איבערגעבן דער העכערער
מאַכט. די שעפּן האָבן עס גענומען ערנסט און אַוועקגעשטעלט אַ ריי פּאַר-
דערונגען. דער רעוולטאַט אָבער איז געווען אַ פּאַרקערטער: די לאַגע
האָט זיך שטאַרק פּאַרערגערט. די זשאַנדאַרמען האָבן גענומען אַרומגיין
אין לאַגער מיט מאַטראַקעס אין די הענט, זיי האָבן אָפּגעראַזירט די קעפּ
פון די אינטערנירטע, וואָס מען האָט געכאַפּט ביים אַנטלויפּן, די טעגלעך
כע צוואַמענטרעפּן (ראַפּאַרטן) צווישן די באַראָק־שעפּן מיטן קאָמענדאַנט
זענען איבערגעריסן געוואָרן. די שטימונג איז געוואָרן אַ געדריקטע, די
גרעסטע טייל פון די שעפּן האָט דעמיטיאָנירט. די ווידערשטאַנדס־באַווע-
נונג האָט פּאַרגעזעצט איר אַרבעט, אָבער זיך אָנגעטראָפּן אויף גרויסע
שוועריקייטן.

חבר לייבל גאַרדאַן האָט אונטערגעשטראַכן די קרבנות־גרייטקייט פון
די אַקטיווע חברים, וועלכע וואָרפּן זיך אונטער דער דיסציפּלין און בלייבן
מיט דער מאַסע אין לאַגער. ער האָט דערביי איבערגעגעבן, אַז אין רעזול-
טאַט פון די אָקציעס קעגן די אַרבעטן אין סאַלאָן און קעגן דער דערשיי-
סונג פון אַן אַנטלאָפּענעם האָט די זשאַנדאַרמעריע אַרעסטירט דריי
„שעפּן“ פון באַראָקן און זיי איבערגעשיקט אין לאַגער פון שאַטאַבריאַן.
דאָס זענען די חברים דוד פעפּער, באַקאַנטער טוער צווישן די שטריקער,
קירש און אַדאָלף ביבערגאַל. פּאַרגעקומען איז עס דעם 15־טן אויגוסט,
ווען דער פרעפעקט פון אַרלעאַן איז געקומען אין לאַגער און דערמאַנט
די אינטערנירטע, אַז עס איז דערשינען אַ דערקעט, וואָס פּאַרמשפּט צום
טויט אַלע, וואָס גיבן זיך נישט אונטער. כדי זיי זאָלן באַגרייפּן די אַנצור
הערעניש, אַז דאָס האָט אַ שייכות צו די כסדרדיקע „רעוואָלטן“, ווי ער
האָט זיך אויסגעדריקט, וואָס קומען פּאַר אין לאַגער, האָט ער גלייך באַ-
שטימט דריי „פירער פון רעוואָלט“ און געהייסן זיי אַרעסטירן. אַלע אינ-
טערנירטע האָבן דאָן אַרויסגעוויזן אַ גרויסע סאָלידאַריטעט מיט די
אַרעסטירטע.

אויפּן באַפעל פון דער אַרגאַניזאַציע פון פּאַריז האָבן דעם לאַגער
פּאַרלאָזט די חברים פעפּערמאַן (פיפּי), וועלכער איז איבערגעגאַנגען צו
דער פּאַרטיזאַנערי־באַווענונג, און ד״ר סאַקאַל, באַשטימט פּאַר אַ ספּעציעל-
לער אַרבעט. ווען ער, לייבל, האָט באַקומען דעם באַפעל צו פּאַרלאָזן דעם

לאגער, האט ער עס געמאלדן דעם לאגער־קאמיטעט. דער לאגער איז באַ-
שטאַנען פון 20 באַראַקן, אַבער נאָר 14 האָבן אויסגעוויילט קאָמיטעטן.
די ביוראָ איז באַשטאַנען פון 7 חברים: דער קליינער שיעלע, אַ שטריקער
פון בעלוויל, אַקטיוו געווען אין דער „רויטער הילף“ און ביי די שטריי-
קער־אַרבעטער; שמואל קנאַפמאַכער, אַ טוער ביי די האַנטווערקער, לייבל
גאַרדאַן, ווילנער, אינזשיניער סאַשאַ סטערניק, ד״ר פּישוואַן און ד״ר סאַ-
קאַל.

אַ ברייטער קולטור־קאָמיטעט איז געווען טעטיק. יעדער באַראַק האָט
אַרגאַניזירט די סאַלידאַריטעט.

ווען עס איז דערגאַנגען די ידיעה פון די עקזעקוציעס פון די ערובני-
קעס, האָט זיך געשאַפן אַ פאַרשידנאַרטיקע שטימונג. אין חבּר פון דער
אַנפירונג האָט אפילו אַנגעשריבן אַן אַרטיקל קעגן די „טעראַר־אַקטן“,
וואָס עס באַגייען... די ווידערשטענדלער און וואָס רופן אַרויס די נאַצישע
רעפּרעסיעס. ביים עולם אין פּאַטיווע האָט זיך פאַרשפּרייט אַ געפּיל פון
זיכערקייט אין קעגנזאַץ צו דראַנס. די אַנפירונג, צו וועלכער עס זענען
דערגאַנגען קלאַנגען, אַז די אינטערנירטע וועט מען אַוועקשיקן אויף אַר-
בעט, האָט געוואָרפן די לאַזונג: נישט פאַרן, נישט לאַזן זיך אַוועקפירן
אויף אַרבעט, אפילו פאַרן פרייז פון קרבנות. אַלע שעפן פון די באַראַקן
זענען מסכים געווען מיט דער לאַזונג.

ווי אַבער וועט רעאַגירן די מאַסע, אויב דער טעראַר פון אַקופאַנט וועט
באַווייזן צו שאַפן אַן אילוזיע, אַז אין לאַגער איז מען זיכערער ווי אין
דרויסן, כאַטש זיי געפינען זיך דאָ ווי קרוליקעס אין אַ שטייג?
אמת, אַז אויך מיר אין דרויסן פלעגן רייזיקירן יעדן טאַג אַרעס-
טירט צו ווערן, איך אַליין בין שיעור נישט אַריינגעפאַלן, און דאָס „איבער
אַ בינטל פּיעטרושקעס“, וואָלט מען געזאַגט ביי אונדז אין ראַדאַם. גע-
שען איז עס אַזוי:

מיין קוזין לוי צוקער, דער „געלער לעאַן“ פון 19־טן אַראַנדיסמאַן,
האַט באַדאַרפט אַדורכמאַכן אַן אַפּעראַציע אויף אַ מאַגן־געשוויר. שוין
נישט צום ערשטן מאל זינט ער איז צוריקגעקומען פון שפּאַניע. נאָר אין
די דעמאָלטיקע צייטן איז אַן אַפּעראַציע פון אַ יידישן קאַמוניסט געווען
אַ גאַנץ פּראַבלעם. אין שפּיטאַל פלעגט יעדער נאַמען קאַנטראַלירט ווערן
דורך דער פּאַליציי, און דער „געלער לעאַן“ האָט פאַרמאַגט אַן אויסווייז
אין קעשענע. ער איז געווען דרייפאַכיק פאַרפאַלגט: אַלס קאַמוניסט, אַלס
אויסגעווייזענער און אַלס ייד. בלויז באַזוכן אים איז געווען אַ לעבנס־גע-
פאַר, וואָס פאַראַ צייטן! אפילו קראַנק זיין איז נישט מעגלעך געווען.
אפילו מבקר זיין אַ חולה האָט מען נישט געקאַנט.

די קראַנק־שוועסטער עיזשעני דיווערנאָ, די פריער שוין דערמאַנטע
פריינדין אונדזערע, מיט וועלכער ער האָט זיך באַקאַנט מיט אַ צייט צוריק,
ווען ער איז געלעגן אין ראַטשילד־שפּיטאַל, האָט זיך פאַר אים באַמיט.
ער איז געוואָרן איבערגעפירט אין אַ קאַטוילישער קליניק אויף בולוואַר

סען-מארסעל און איז דארט אפערירט געווארן. אכט טעג נאך דער אפע-
ראציע האבן מיר אים פארלוירן. זיין אזוי שטארק אויסגעמאטערטער קער-
פער האט נישט אויסגעהאלטן.

אבער אויך א לווייה איז דאך פאר אונדז, אומלעגאלע, געווען זייער
א קאמפליצירטער ענין. בלויז צוויי מענטשן האבן באגלייט דעם גע-
שטארבענעם פון דער קליניק: זיין פרוי גוטא און זיין איינציקער קוזין.
מיט א פאר חדשים פריער, אין נאוועמבער 1941, אויף דער לווייה פון
אפיציעלן גענעראל-סעקרעטאר פון „ארבעטער-ארדן“, דעם חבר זעלווער,
איז נאך געקומען אן עולם. שוין אן אומלעגאלער, בין איך דאן געקומען
אין לעצטן מאמענט, כדי צו זאגן א פאר ווערטער ביים אפענעם קבר
אויפן בית-עולם פאנטען. אבער דעם 25-טן פעברואר 1942 איז די לאגע
שוין געווען אן אנדערע.

מיט דער עגלה זענען מיטגעפארן די צוויי נאענטסטע פאמיליע-
מענטשן, מער קיינער. נאר — א, איראניע — אויף יעדן ראג פון א גאס
האט דער פאליצייאנט זיך געשטעלט אויף „אכטונג“ און סאלוטירט דעם
ארון. ווען דער פאליצייאנט וואלט געווסט, אז די עגלה פירט א געווע-
זענעם שפאנישן מיליציאנער מיט אן אויסווייז! נאר די בורזשואזע מא-
ראל פאדערט אפזוגעבן כבוד א טויטן. א לעבעדיקן וואלט מען אים גע-
שיקט קיין דראנסי און נאכדעם אויפן מאן-וואלעריען.

ביים טויער פון בית-עולם האבן געווארט די נאענטסטע חברים פון
19-טן אראנדיסמאן און פון לילא, נעמלעך: יידל קארמאן, העלען ראזענ-
בערג, אידא בארענשטיין, סארא ווראנסקי, חיים און לאה גאטהעלף, אידא
פישמאן, יצחק בושוסטאוסקי, ראשעל און לעאן זעלמאנאוויש, רויזל
גאלדשטיין, סולא מאזל, מאקס בלאושניידער, קלמן פון רי דע פלאנדר,
זישע פון 19-טן, אסתר פאגעל און אנדערע, אן ערך 20 פערזאן. די לווייה
איז פארגעקומען אין זעלבן מאמענט, ווען אויפן בית-עולם פון איורי האט
מען באגראבן עפעס א „שישקע“ אין דער דייטשער מיליטערישער אפ-
טיילונג. א מיליטערישער ארקעסטער און אן ערן קאמפאניע האבן אים
באגלייט. א סאלווע איז געשאסן געווארן צו זיין טריפהנעם אנדענק.

אונדזערע חברים האבן זיך געפילט אומהיימלעך אין אזא געזעלשאפט.
צום גליק איז „זיין“ נישט איינגעפאלן ברעך צו זיין אין אזא מאמענט. ווער
עס זענען די באגלייטער פון דער צווייטער לווייה.

ארויסגעצויגן פון בית-עולם, האב איך באשלאסן מיט זיין פרוי גר-
טא, אז זי גייט ארויס פון דער לעגאלער וווינונג — 40 רי דע בוא. צו
מארגנס, האבן מיר באשלאסן, וועלן מיר זי אריבערפירן, ד"ה ארויסראטע-
ווען דאס מעגלעכע.

באלד אין דער פרי האבן מיר אויסגעפירט אונדזער באשלוס. אראפ-
געשלעפט אביסל וועש און אביסל מעבל מיטן וויסן פון דער קאנסייערזש-
קע, א זייער מיטפילנדיקע פראנצויזישע פרוי.

אָבער אַ שעה נאָך אונדזער אָפּפאַרן — דאָס זענען מיר שפּעטער דער-
גאַנגען — איז געקומען פּאַליציי נאָכן טויטן לעאָן. ער האָט זיך געפונען
אויף אירע ליסטעס, און זיין צייט איז געקומען אַרעסטירט צו ווערן צו-
מאַרגנס נאָך זיין לוויה. אפשר איז אַמאָל געקומען נאָך אים איינער פון
די פּאַליציאַנטן, וואָס האָבן אים מיט אַ טאַג פריער סאַלוטירט?
מיר האָבן, הייסט עס, ריזיקירט דאָס לעבן צוליב אַביסל מעבל און
אַביסל וועש. מען האָט געדאַרפט זיך אַפּזאָגן אפילו דערפון. אַז מען וועט
בלייבן לעבן, וועט מען איינקויפן אַנדערע. און אויב נישט...
וואָס וואָלטן דאָן געזאָגט די דיסקוטאַנטן וועגן באַקוועמלעכקייטן און
געווינהייטן פון מאי 1941? איז טאַקע באַקוועמער געווען אין לאַגער ווי
אין אומלעגאַליטעט? דער טעראָר האָט געגעבן אַ קלאָרן ענטפער אויף
דער דעמאָליטיקער דיסקוסיע.

דעם 7טן מערץ איז דערמאַרדעט געוואָרן דער חבר אברהם בויס,
דער מאַן פון דער אַקטיוויסטקע חיה, אַן אַפּגעראַטעוועטע פון פּשיטיקער
פּאַגראַם. מען האָט אים אויף אַן „אומשולדיקן“ אופן אַרויסגערופן פון לאַ-
גער אין פיטיוויע, וווּ ער איז געווען אינטערנירט.
אין דעמאָליטיקן מאַמענט האָט זיך אָבער דער טעראָר אויסגעוויקלט פּאַ-
ראַליזירנדיק ביי געוויסע שיכטן פון דער באַפעלקערונג. אפילו ביי די
אמווייניקסטנס אַפּאַטישע.

באַלד נאָך די עקזעקוציעס פון 15טן דעצעמבער, מיט וועמענס בלוט
די נאַציס האָבן געבענטשט דעם געבורט פון „אוזשיף“, האָט די „סאַלי-
דאַריטעט“ געשיקט די חברטע זאַפיע שוואַרץ מיטן חבר איזאַק קריש-
טאַל צום קאַאַרדיניר-קאַמיטעט פון דער „פעדעראַציע“, וועמענס לעגאַ-
לער אַדרעס איז געווען די „קאַלאָני סקאַלער“, 36, רי אַמלאַ. אונדזערע
דעלעגאַטן האָבן זיך געטראָפן מיט זיינע פּאַרשטייער דוד ראַפּאַפּאַרט און י.
יאַקובאַוויטש.

מיר האָבן פּאַרגעשלאָגן אַן איינהייטלעכע אַקציע אויף דער באַזע פון
דריי פונקטן: באַערן די דערשאַסענע ערובניקעס, שטיצן די פּאַמיליעס
פון די דערשאַסענע און מאַביליזירן די באַפעלקערונג צום ווידערשטאַנד.

די דיסקוסיע האָט לאַנג געדויערט. אָבער אונדזערע פּאַרשלאָגן האָבן
זיך אַנגעשטויסן אויף אַ וואַנט: אַזוי לאַנג — איז געפּאַלן אַן אויפהער
דער אַרגומענט פון אונדזערע פּאַרטנערן — ווי מיר קאַנען נאָך טראָגן
אַ לעגאַל שילדל, וועלן מיר גאַרנישט טון צוזאַמען מיט אייר.

כסדר האָט זיך איבערגעחזרט דער פּאַרשלאָג: מען קאַן מיט אונדז
צוזאַמענאַרבעטן אין אַ קאַנטראַל פון דער שטיצע, כדי די פּאַמיליעס, וואָס
ווערן געשטיצט דורך אונדז, זאָלן נישט ווערן געשטיצט דורך זיי, אָבער
נישט עפעס אַנדערש.

טרויעריק.

דערפאַר אָבער איז געשטיגן די צאַל פון די סאַלידאַריטעט-קאַמיטעטן.
אין זיי האָבן זיך געפונען אויך פּאַרטיי-חברים פון די, וועלכע זענען גע-

זעסן אין קאָארדיניר־קאָמיטעט. מיר איז אויסגעקומען, צווישן אַנדערע, בייצוויינען זיצונגען אין דער ווינונג פון דעם בלעכער דוד גאָלד־בערג, אויף רי דאָויד ד'אַנזשע, אין 19־טן. זייער יונגע 20־יאָריקע טאָכ־טער פּאַלעט האָט פּאַרשפּרייט אונדזערע מאַטעריאַלן. די מיטאַגשטיינס זענען שוין געווען אַנגאַזשירט אין דער אַרבעט.

אויך דער לינקער פּוּעלי־ציוניסט שפּירא האָט אָפּגעגעבן אַ צימער ביי זיך פּאַר אומלעגאַלע זיצונגען. ס'האַבן נישט געפּעלט קיין ציוניסטן אין דער אַרגאַניזאַציע.

אין לעבן פון די לאַגערן האָט דער שונא ווייטער געפירט זיין פּאַלי־טיק פון „טייל און הערש“. אין דראַנסי האָט ער געשאַפּן אַן אַנטאַגאַניזם צווישן פּראַנציוזישע און אויסלענדישע יידן. די פּראַנציוזישע אַלט־אינ־געזעסענע סוחרים און אינטעלעקטועלע — דאָס אומגליק האָט אויך שוין צו זיי דערגרייכט — פּלעגן די נאַציס באַמיען זיך איינצורעדן, אַז זייער אינטערנירונג איז געווען אַ מיספּאַרשטענדעניש, וואָס וועט נישט לאַנג דויערן. זיי קומען, אגב, אַפּ פּאַר די זינד פון די איינגעוואַנדערטע. און אַלע איינגעזעסענע יידן ווייסן דאָך, אַז די אימיגראַנטן, די „פּאַלאַקס“, מערסטנטיילס אַרבעטער, האָבן שלעכטע מאַניערן, וואָס זיי האָבן מיט־געבראַכט פון די מזרח־אײראָפּעאישע לענדער. עס האָבן זיך געשאַפּן קאָסטעס: רייכע קעגן אַרעמע, אינטעליגענטן קעגן עמד. דאנעקער האָט זיך געקאָנט רייבן די הענט פּאַר פּרייד.

אין לאַגער פון קאָמפּיען איז די לאַגע געווען נאָך קאָמפּליצירטער. דאָ האָבן זיך געפונען איינגעזעסענע יידן מיט גרויסע באַציוונגען אין דער דריטער רעפּובליק. זיי זענען געווען אויסגעקאָכט מיטן מלוכה־אַפּאַראַט פון לאַנד. אין פּראַנקרייך, ווי אין ענגלאַנד, אין קעגנזאַץ צו דייטשלאַנד, האָט די בורזשאַזע עמאַנציפּאַציע געגעבן יידן אַ פּרייען צוטריט צו די הויכע מלוכה־פּאַזיציעס. די ביישפּילן פון דיוראַעלי און פון לעאַן בלום זענען נישט קיין איינצלנע. די אינטערנירטע פּראַנציוזישע יידן, צווישן וועלכע עס האָט זיך אפילו געפונען אַ סענאַטאַר, פיער מאס, האָבן גע־חלומט צו באַנוצן זיך מיט געוויסע פּראַטעקציעס, כדי זיך צו באַפּרייען. זיי האָבן פּאַרגעסן, אַז דער פּראַנציוז קסאָויע וואַלאַ, אַלס קאָמיסאַר פּאַר יידישע ענינים, אַרבעט אויס די אַנטי־יידישע געזעצן. שוין דעם 2־טן יוני 1941 האָט מען פּאַרבאַטן יידן צו פּאַרנעמען אַ גאַנצע ריי פון מלוכה־פּאַסטנס אין דער אַדמיניסטראַציע, געריכט־וועזן, בילדונג, עפנטלעכע אַרבעטן אא״וו. האָט דאָס זיי גאַרנישט געלערנט?

איין טאָג האָט דער חבר בערנאַרד ווייל, בעת אַ זיצונג פון אַ „סאַלידאַ־ריטעט־קאָמיטעט, מיר איבערגעגעבן ידיעות פון דעם דאָזיקן לאַגער.

אין קאָמפּיען האָט זיך אויך געפונען דער אַדוואַקאַט קאדמי כהן, אַן אַנגעזעענער ציוניסטישער פירער, וואָס האָט גאַר אויסגעאַרבעט אַ גאַנצן מיין פּראַגראַם, און אים האָט זיך פּאַרגלוסט צו רעאַליזירן זיין פּראַגראַם... מיט היטלערס הילף.

בוכשטעבלעך. מיר האבן באקומען צוגעשיקט דורך אונדזערע חברים פון לאגער אַ דאָקומענט, אין וועלכן דער דאָזיקער אַדוואַקאַט האָט גאַנץ ערנסט זיך געוואָנדן צום גענעראַל פאַן שטולפּנאַגעל וועגן לעגאַליזירן די ציוניסטישע פּאַרטיי און דערלויבן איר צו פאַרווירקלעכן די עליה פון די פּראַנצויזישע יידן קיין פּאַלעסטינע.

נאָר ווי אַלע מאל אין אַזעלכע פּאַלן האָט קאדמי כהן געטראַכט קודם כל וועגן זיין אייגענער הויט און מיט דער הילף פון זיין פּערזענלעכן פּריינט דע מאַנזי, פּעטענס מיניסטער, האָט ער באַקומען אַ דערלויבעניש צו פּאַרלאָזן דעם לאַגער און צו פאַרן קיין פאַריז וועגן „אַפּיציעלע אונ-טערהאַנדלונגען“. אויף דער שוועל פון לאַגער האָט ער צוגעזאָגט אַלעמען צו באַפּרייען.

אויב מיר זאָגן „אַלעמען“, מיינט דאָס די גרופּע נאַטאַבלען, וועלכע ער האָט אַרגאַניזירט אין לאַגער. יא, אַ גרופּע פון נאַטאַבלען. אַזוי האָבן זיי זיך אַ נאַמען געגעבן. אַט וועגן זיי האָט מכלומרשט קאדמי כהן גע-זאָגט אין דער ערשטער ריי. וועגן אַנדערע אינטערנירטע האָט ער זיך ווייניק געקיימערט. אַגב, אַ מענטש פון דער „עליטע“, אַ נאַטאַבל, מיט אַזעל-כע באַציאונגען ביי מענטשן, און מיט אַזאַ נאַציאָנאַלן פּראַגראַם ווי ראַ-טעווען די יידן פון פּראַנקרייך דורך שטולפּנאַגעל — שטולפּנאַגעל, וואָס האָט אונטערגעשריבן די קלעפּסידרעס אויף די ווענט — אַזאַ מענטש האָט צו דער מאַסע געהאַט אַ ביטול-באַציאונג. ווער רעדט נאָך וועגן די „פּאַ-לאַקס“, וואָס מישן זיך אין פּאַליטיק...

אונדזערע חברים האָבן געהאַט אַ שווער שטיקל אַרבעט, סיי אין דראַנסי און נאַכמער אין קאַמפּיען, כדי אַפּצושאַפּן די מחיצות צווישן אינ-טערנירטע; כדי איינצושטעלן די אייניקייט און די סאַלידאַריטעט צווישן אַלע פּאַרפּאַלגעטע.

פאַר פיל פּראַנצויזישע יידן זענען אונדזערע חברים, די אויסלענדישע, די „פּאַליאַקס“, געווען אַן אַנטפּלעקונג. זיי האָבן זיך אַרומגעזען, אַז אונ-דזערע חברים פּאַרמאַגן אַן אַנדער אינהאַלט אין לעבן, אַן אַנדער האַל-טונג, אַן אַנדער מאַראַל, ווי פיל אינטערנירטע, וועלכע האָבן געזען נאָר זייער איד.

ביסלעכווייז זענען אונדזערע חברים געוואָרן די אַנערקענטע אויטאָ-ריטעט צווישן די אינטערנירטע, נישט בלויז אין פיטיווע און אין באַן לאַ-ראַלאַנד, נאָר אויך אין דראַנסי, אין קאַמפּיען. דער שרייבער זשאַן זשאַק בערנאַרד, דער זון פון דראַמאַטורג טריסטאַן בערנאַרד, האָט עס דאַרטן אַפּן דערקלערט.

די דאָזיקע אַנערקענונג איז געווען אַ רעזולטאַט פון דער קרבנות גרייטקייט, פון דער איבערגעגעבנקייט, וואָס וואַקסט אַרויס פון אונ-דזער אידעאַל.

דעם 9טן מערץ איז געקומען פון באַן לאַ ראלאַנד איינער פון אונ-דזערע דאַרטיקע פּאַראַנטוואַרטלעכע חברים, יצחק פּורמאַנסקי. ער האָט

זיך קונה שם געווען דארטן, אדאנק זיין דרייסטער און ענערגישער האל-
טונג אין זומער 1941, בעתן וויזיט פון סופער־פרעפעקט פון ארלעאן. ער
איז באאויפטראגט געווארן דורך דער לאגער־ארגאניזאציע ארויסצוטראסן
אין איר נאָמען, און אזוי איז טאָקע געשען.

— פאָרוואָס זענען מיר אינטערנירט? — האָט ער ווירדיק און מוטיק
געפרעגט דעם סופער־פרעפעקט. ווי לאַנג וועלן מיר דאָ בלייבן? מיר זען
נען בירגער פון פרעמדע מלוכות און געסט פון פראַנקרייך. זער לאַגער
האָט מיך באַפולמעכטיקט אייך צו שטעלן די דאָזיקע פראַגע און מיר פאַר-
לאַנגען אָן ענטפער.

— כ'האָב גאַרנישט צו ענטפערן אייך — האָט דער מאַכטהאַבער גע-
מיינט פטור צו ווערן פון דער פראַגע.

דער מוט פון אָן עפנטלעכן אַרויסטריט קעגן אַן אַפיציעלער „שישקע“,
אַ זעלטנהייט אין די דאָזיקע באַדינגונגען, האָט געהויבן דעם פרעסטיזש
פון אונדזער אונטערערדישער אַרגאניזאציע און פון די עטלעכע און דריי-
סיק אינטערנירטע קאָמוניסטן.

עס האָט עקזיסטירט אין לאַגער אַ קאָמיטעט, וואָס איז באַשטאַנען
פון די 20 שפּען פון די 20 באַראַקן, און האָט געפירט אָן ענלעכע טעטי-
קייט ווי אין פיטיווע — אַ ברייטע סאָציאַלע, קולטורעלע און פּאָליטישע
אַקטיוויטעט. דערביי האָט זיך קאָנסטיטואירט אַ פאַרטיי־אָרגאניזאציע אונ-
טער דער אָנפירונג פון חבר שניידער, אַ פּאָליטישער עמיגראַנט פון פּוילן,
צווישן די 20 שפּען זענען 9 געווען קאָמוניסטן.

כ'האָב זיך געטראָפן מיטן חבר פּורמאַנסקי ביי אים אין דער וווינונג,
אין אַוונט פאַר זיין צוריקפאַרן אין לאַגער, פון וואַנען ער איז געקומען
אויף אַן 48־שעהדיקן אורלויב. די חברים פון לאַגער האָבן דורך אים גע-
שטעלט די פראַגע פון אַנטלויפן.

די אַרגאניזאציע האָט געהאַלטן, אַז מיר טאָרן נישט פאַרלאָזן די
מאַסע און זיך אָפטיילן פון איר. אַ קעמפער מוז זיין צווישן איר, סיי אויף
דער פּריי, סיי אין לאַגער. מען האָט נישט געקאָנט מעסטן מיט דער מאַס
פון פּערזענלעכער זיכערקייט, וווּ מען איז פּערזענלעך געווען ווייניקער
אין געפאַר — אין דער אונטערערדישער אַרגאניזאציע אין דרויסן אָדער
אין דער אונטערערדישער אַרגאניזאציע אינעווייניק? ווייל עס האָט זיך
נישט געהאַנדלט אין זוכן אָן אינדיווידועלן אויסוועג...

דער חבר פּורמאַנסקי איז צוריקגעפאַרן אין לאַגער אויף זיין געפער-
לעכן פּאַסטן. זיין פרעסטיזש האָט אים פּאַקטיש פאַרוואַנדלט אין אַן אָפּי-
ציעלן פאַרשטייער פון לאַגער.

אַזוי האָבן געהאַנדלט אונדזערע מענטשן. וואָס פאַראַ פאַרגלייך מיט
דער אויפירונג פון אַדוואַקאַט קאדמי כהן?
עס איז געקומען דער 27־טער מערץ 1942. אַ נייער עטאַפּ אין טע-
ראַר־פּלאַן.

אין גראַען פּרימאַרגן פון אַנקומענדיקן טרויעריקן פּרילינג זענען פאַר-
פאַרן שטאַטישע אויטאַבוסן אין הויף פון דראַנסי. די פּרויען האָבן, ווי

אינסטינקטיוו, שנעל זיך דערוויסט דערפון און שוין 7 פרי האבן זיי באַ-
לאַגערט די אַרומיקע געגנט. אומעכטיק, מיט האַרץ־קלאַפעניש האַבן זיי
זיך געפרעגט, וואָס פאַר אַ ניי אומגליק גרייט זיך אויף זייערע מענער.
די אויטאָבוסן זענען אַרויסגעפאַרן פון הויף. די אינטערנירטע און
זייערע פרויען האַבן אויסגעטוישט וואַרעמע טרויעריקע בליקן: ווען וועלן
מיר זיך ווידער זען?

ווי געוויינלעך האָט מען פאַרהוילן דעם אמתן ציל. אַפיציעל האָט עס
געהייסן, אַז מען פאַרט אַרבעטן אויפן מזרח. אָבער אין דער ווירקלעכקייט?
קיין שום פאַנטאַזיע האָט נישט געקאַנט פאַרשטעלן זיך דעם אמתן ציל פון
דער דאָזיקער רייזע אין אַן אומבאַקאַנטער ריכטונג. מיר האַבן פּרובירט
דורך אונדזערע פאַרבינדלערינס עפעס דערגיין. די חברטעס פאַקאַ און
בראַנקאַ זענען גאַרנישט דערגאַנגען. מען האָט פאַרטושט די מוחות, גע-
שיקט גרופעס פון קאַמפּיען קיין דראַנסי, פון פּיטיוויע קיין קאַמפּיען.
אפּשר שיקט מען זיי גאַר אויפן פּראַנט? נישט, פאַרשטענדלעך, אַלס
סאָלדאַטן, נאַר אַלס ביליקע אַרבעטס־הענט? דער עולם האָט געוואַרט
אומגעדולדיק, אָבער געוואַרט. און ער האָט זיך דערוואַרט. עס זענען אַנ-
געקומען קאַרטלעך פון פּוילן, געדרוקטע אויף דייטש, אָבער קאַרטלעך
מיט נעמען און אַדרעסן. די פאַרשיקטע האַבן געבעטן פעקלעך.

אויב אַזוי איז דאָך נישט געפערלעך, האָט מען גענומען טראַכטן.
דער „אוזשיף“ האָט אפּילו, ווי צופעליק, געעפנט אַ דעפּאָ אויף 5, רי שאַ-
מאַן און אויף 120, בולוואַר בעלוויל, וווּ מען האָט אַנגענומען פעקלעך פאַר
די אינטערנירטע און אויך פאַר די פאַרשיקטע. מ'האַט נאָך מורא געהאַט
פאַרן וואַרט „דעפּאַרטירטע“.

יעדע פאַמיליע האָט זיך אַנגעכאַפט אין אַן אילוויע, אין אַ פאַלשער
האַפענונג: עס איז אַנגעקומען אַ קאַרטל פון „דאַרטן“. אויב עס איז נאָך
נישט געקומען פאַר אונדז, וועט עס נאָך קומען.

און אונדז איז נישט גלייך מעגלעך געווען צו באַווייזן, אַז אַ נייער
שרעקלעכער עטאַפּ אין טעראָר איז אַנגעקומען: דעפּאַרטאַציע אין אַ
געגנט, וווּ מען קאַן זיך דערלויבן דאַס, וואָס אין פּראַנקרייך איז נישט
מעגלעך געווען אויסצופירן. מיר האַבן עס בולט באַנומען. אָבער מיר האַבן
עס נישט געקאַנט פּרעציזירן פאַר דער מאַסע. עס איז דאָך געווען פאַר
אונדז גענוג קלאַר נאָך דער עקזעקוציע פון די 53 פון דראַנסי, און פון די
פּרישע 13, וואָס זענען דערמאָרדעט געוואָרן, אַז די פאַרשיקטע דראַט אַן
ערנסטע געפאַר, אָבער קיין באַווייזן האַבן מיר נאָך נישט פאַרמאַגט.
אונדזער מיינונג האָט זיך נאָך מער פאַרפעסטיקט אין דער דאָזיקער
ריכטונג, ווען מיר האַבן פעסטגעשטעלט, אַז פאַקטיש עקזיסטירט נישט
מער קיין אונטערשיד צווישן גורל פון אַ יידישן ווידערשטענדלעך און
פון אַ פּשוטן יידן. די אַרעסטירטע ווידערשטענדלעך זענען געוואָרן גלייך
געשיקט קיין דראַנסי.

אונדזער פּראַפּאָגאַנדע אין די סאָלידאַריטעט־גרופעס האָט זיך פאַר-
שטאַרקט. מיר האַבן גערופן צום אַקטיוון ווידערשטאַנד, צו אַקטיווער סאָ-

לידאָרטיטעט מיט די אינטערנירטע, צו אַקציעס פון די פרויען פון די אינ-
טערנירטע און דעפארטירטע.

די אַנפירונג פון די סינדיקאַטן איז אַריינגעדונגען אין די אַטעליעס,
וון מען האָט געאַרבעט פאַרן פראַנט און אַרגאַניזירט דעם סאַבאַטאַזש פון
די מאַשינען און פון דער פראַדוקציע.

די אַנפירונג פון דער פאַרטיאָנער-אַפטיילונג האָט אויסגעפירט פיל
געלונגענע אַקציעס קעגן צוגן און מיליטער. מיר האָבן געוואָרפן די לאַ-
זונג: אַ טויט דעם אַקופאַנט!

מיר האָבן אַנגענומען אויסערגעוויינלעך-שטרענגע פאַרזיכט-מיטלען.
מיר האָבן געפאַדערט פון די חברים, אַז אַלע פאַרשריפטן וועגן דער אומ-
לעגאַלער אַרבעט זאָלן גענוי אָפּגעהיטן ווערן; אַז אַלע אומנויטיקע פער-
זענלעכע באַציאָונגען זאָלן איבערגעריסן ווערן. אַבער דאָס איז נישט
שטענדיק געווען לייכט דורכצופירן צוליב אַ פשוטער סיבה: די פאַרשי-
דענע פאַראַנטוואָרטלעכע האָבן זיך געקאַנט פון דער לעגאַלער צייט און
אַנגעהאַלטן פערזענלעכע קאַנטאַקטן. איז מיר דען אַזוי לייכט געווען,
דערזענדיק מיטאַמאָל אין גאַס דעם חבר לערמאַן, אים נישט צו באַ-
גריסן? און דאָס איז געווען פאַרבאַטן. שוין אָפּגערעדט דערפון, אַז די
פרויען פון די אומלעגאַלע זענען דאָך געבליבן אין דער לעגאַלער ווינונג
און זיי פלעגן זיך דאָך טרעפן פון צייט צו צייט.

מיין פרוי, פאַני, צום ביישפּיל, איז געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר
דער קאַנטראָל פון די חשבונות ביי די קאַסירער פון עטלעכע גרופּעס. זי
פלעגט זיך זען מיט זיי זייער אָפּט, און זי פלעגט ברענגען מיר אויך עסן.
אויפן ראַנדעוועו פלעגט קומען אויך מיין קליינטשינקע סילווי, אונטערן
רעגן, אין שניי און קעלט. לאַמיר זי כאַטש אויף דער גאַס אַנקוקן
און איר אַ קוש געבן. האָבן מיר דען געוואוסט, צי פאַני ווערט נישט נאָכ-
געפאַלגט דורך דער פאַליציי, כדי צו קומען אויף מייע עשורן?

אין 11-טן אַראַנדיסטאַן זענען געפאַלן כּסדר חברים. עס איז אויך
פאַרגעקומען אַ רעוויזיע ביים קאַסירער פון דער „סאַלידאַריטעט“, אין
11-טן. דעם זעלבן, וואָס האָט מיר באַזאָרגט מיין ערשטע אומלעגאַלע ווי-
נונג אַבער מען האָט אים נישט אַרעסטירט. פאַרוואָס איז נישט באַקאַנט
געווען. עס איז נישט קלאַר געווען.

מען האָט געשמעסט, אַז עס זענען געווען „געבערס“, ספּעציעל צווישן
די מאַכערס פון פאַפּירן און צווישן די ליפּעראַנטן פאַר די איינקויפּס-
שטעלעס.

איך פלעג אָפּט קומען צום אַלטן אַלבערט וועגן אונדזער אַרבעט. אַ
געוויסן טאָג האָב איך זיך דערוואוסט וועגן אַ ניי אומגליק. אַלבערט האָט
געהאַט אָפּגעטראָטן דער קאַמוניסטישער פאַרטיי-סעקציע פון סענטוען זיינס
אַ בייזל, אין וועלכן ס'איז געוואָרן איינגעאַרדנט אַ קאַנספּיראַטיווע דור-
קעריי. זי איז דורכגעפאַלן. די חברים זענען אַרעסטירט געוואָרן. זייערע
נעמען האָבן אַראַפּגעשריגן מיט שוואַרצן טרויער פון די בלוטיק-רויטע
קלעפּסירעס. אַטינא און זיינע חברים זענען דערמאַרדעט געוואָרן. זיי

האָבן אָבער נישט אַרויסגעגעבן דעם ייִדישן אייגנטימער פון ביידל. מיר האָבן זיך געהאַלטן אַדאַנק די קאַנספּיראַטיווע געזעצן און אַדאַנק דעם מוט פון אונדזערע העלדן.

אַן אומבאַשרייבליעך געשעעניש האָט אונדז דערשיטערט אין דעם דאָ- זיקן חודש אַפּריל 1942. עס זענען צעריסן געוואָרן אונדזערע צוויי פּאַר- טיואַנער, הערש צימערמאַן און סאַלעק באָט. הערש צימערמאַן איז געווען אַ שפּאַנישער מיליציאַנער און דער מאַן פון דער „שוואַרצער פּאַלאַ“, די פּאַרבינדלעריין פון דער רעדאַקציע, וואָס איז שיער נישט אַריינגעפּאַלן אין דער דרוקעריי דעם 7-טן נאַוועמבער. סאַלעק באָט איז געווען אַ יונגער פּידלער, מאַניפּולירנדיק אַ נייע באַמבע, האָבן זיי וואַרשיינלעך זיך טועה געווען און די באַמבע האָט אויפגעריסן, זייער צימער איז צעשמערטערט געוואָרן. דער גאַנצער שטאַק האָט געהאַט צעבראַכענע טירן און שויבן. זיי אַליין זענען צעריסן געוואָרן אויף שטיקלעך. סאַלעק איז גלייך געבליבן אויפן אַרט. הערש האָט נאָך געלעבט, ווען מען האָט אים איבער- געפירט אין שפּיטאַל אַריין.

זיי זענען געפּאַלן נאָך אַ לאַנגער פּאַרטיזאַנישער קאַריערע. זייער ביי- לאַנס איז געווען זייער אַ רייכער. כאָטש מיר זענען נישט באַקאַנט געווען גענוי קיין שום פרטים, ווייל כ'האַב קיינמאַל גאַרנישט געפרעגט, האָב איך דאָך געוווּסט, אַז אונדזערע פּאַרטיזאַנער האָבן אַנגעטון צרות דעם שונא. עס פלעגן דערשיינען רעגולערע קאַמוניקאַטן, נישט בלויז פון אונדזערע פּאַרטיזאַנישע אַפּטיילונגען, נאָר אויך פון דער ווערמאַכט. דאָס אומגליק מיט הערשן און סאַלעקן האָט זיך שרעקלעך פּאַרקייטלט אין אונדזער „סאַלידאַריטעט“ און מיטגעשלעפט קרובות.

דעם 30-טן אַפּריל האָב איך געהאַט אַ ראַנדעוון מיטן חבר מוניע נאָד- לער אין „זשאַרדען דע פּלאַנט“, חבר מוניע, שעה-רעדאַקטאָר פון אונ- דזער אומלעגאַלער „נייע פרעסע“, איז אויך געווען טעטיק אין דער גרונ- פע פון אינטעלעקטועלע, אַרגאַניזירט ביי דער „סאַלידאַריטעט“. די דאָזיקע אַנפירונג האָט געהאַט פּאַרצווייגטע קאַנטאַקטן צווישן די ייִדישע אינטעלעקטועלע.

באַזונדערס באַדייטנדיק זענען געווען די קאַנטאַקטן מיט די ייִדישע שרייבער, מאַלער און דאַקטוירים. אַזוי, צום ביישפּיל, פלעגט חבר ספּער- ראָ זיך רעגולער טרעפן מיט די מאַלער אַבערדאַם, בראַנשטיין, לאַשאַ- קאוו, קלמן גלעב, לעאַן לעווין און אַנדערע. מען פלעגט זיך צונויפקלייבן אין דער גאַלעריע פון בראַנשטיין. די צוזאַמענטרעפן האָבן אויף דער טאַג-אַרדענונג שטענדיק געהאַט צוויי פונקטן: אַ באַריכט וועגן דער פּאַר- ליטישער לאַגע און די ענינים וועגן פּראַקטישער הילף, וועגן שטיצע. די פּאַנדן זענען צוגעשטעלט געוואָרן דורך דער צענטראַלער קאַסע פון דער „סאַלידאַריטעט“.

צווישן די שרייבער האָט חבר מוניע געפירט אַן אויסערגעוויינלעך אינ- טענסיווע טעטיקייט. ווער עס האָט געקאַנט דעם חבר מוניע מיט זיין אימ-

פולסיוון טעמפעראַמענט, האָט פאַרשטאַנען, ווי געקלעמט ער איז געווען דורך דעם אַקופאַציע־קאַרסעט. פאַרשידנאַרטיק זענען געווען זיינע אינײַ ציאַטיוון: רעגולערע פאַרזאַמלונגען, דיסקוסיעס, ליטעראַרישע אַרבעטן. ער האָט דערמוטיקט די ייִדישע אינטעלעקטועלע, זיי געשטויסן צו טע־טיקייט, צו אַקטיוון ווידערשטאַנד.

אין דער רעדאַקציע פון דער אומלעגאַלער צייטונג האָט ער נישט געהאַט גענוג פּלאַץ פאַר זיין ברױנדיקער שעפּערישקייט. מיט וואָס פאַראַ ליבע ער האָט געטראַכט וועגן אונדזער צייטונג, איז מיר נישט איינמאַל אויסגעקומען פעסטצושטעלן. ער, דער אויטאָר פון דעם ליד „כ׳האַב דיך היינט מיין רעוואָלוציאַנערע צייטונג נישט באַקומען“, אָנגעשריבן אין אַקטאָבער 1939. האָט אין די נייע אומלעגאַלע באַדינגונגען אַוועקגעגעבן זיין גאַנצע שטורמישע ענערגיע פאַר די נייע פאַרמען פון טעטיקייט.

מיר האָבן זיך אָפט געטראַפֿן סיי אויף די זיצונגען פון דער דאָזיקער אַנפירונג, ווי אויך אין פּערזענלעכע, אומפאַרמיידלעכע דאַן קאַנטאַקטן. עס איז שוין געוואָרן שווער צונויפצורופן די גאַנצע אַנפירונג פון די אינײַ טעלעקטועלע גרופּעס. דעם חבר טשיזיק האָט מען שוין געהאַט אַרעסט־טירט. באַקוועמע דירות האָבן גענומען פעלן, מען פלעגט זיך טרעפֿן מיט חברים איינציקווייז.

דעם 30־טן אַפּריל, אַלואַ, האָב איך געהאַט אַ ראַנדעוועו מיטן חבר מור־ניע, אין „זשאַרדען דע פּלאַנט“, נישט זאָגנדיק קיין „גוט מאַרגן“, האָט ער אַרויסגעמורמלט: „יאַסעק איז נישט געקומען אויפֿן ראַנדעוועו“. דאָס האָט געזאָלט באַדייטן, אַז ד״ר יאַסעק בורשטיין, איינער פון אונדזערע פעאַיקסטע טוער, אַ קאַמוניסט נאָך פון דער יוגנט, אַן אַקטיוויסט פון ל׳ר בלינער פּאַטראָנאַט, מיטגליד פון קאַמיטעט פאַר אַרבעט צווישן אינטע־לעקטועלע — איז אַריינגעפּאַלן.

— און אפשר איז עס אַ צופּאַל? — האָב איך פרובירט אים באַרואיקן, כאַטש אַליין בין איך אויך געוואָרן שטאַרק אומרואיק. — האַסט מיט אים אַ „רעפּעשאַזש“? (אַ „רעפּעשאַזש“ — פּאַנגען אויפּפּניי — האָט געהייסן אַ צווייטער ראַנדעוועו, וואָס האָט באַדאַרפט אויטאָמאַטיש פאַרקומען אין פּאַל, ווען עס איז אומעגלעך געווען צו קומען אויפֿן ערשטן).

מיר האָבן גענומען אַנאַליזירן אַלע עווענטואַליטן, יאַסעקס ראַנדע־ווען און אויך זיינע פאַרבינדונגען. אויב עס איז טאַקע געשען דאָס אומ־גליק, דאַרף מען דאָך פאַרהיטן די אַנדערע. צום סוף האָט מיר מוּניע גע־זאָגט:

— כ׳ווייס וווּ מען קאָן אים טרעפֿן, אויף 1, רי לאַסעפּעד.

דאָס איז געווען אַ הויז, וווּ עס האָבן געווינט פּיל סטודענטן. מיט אַ צייט צוריק האָב איך דאַרט געהאַט אַ זיצונג ביי דער פּרוי פון סאַלעק באַט און אַראַפּייענדיק, האָב איך געטראַפֿן אויף די שטיגן פּיל באַקאַנטע. כ׳האַב באַשלאָסן צוליב פאַרזיכט־טעמים מער דאַרטן נישט אַריינצוקו־מען און געבעטן די חברים אויפּצוהערן דאַרטן זיך צונויפצוקומען.

כ'האב מוניען געזאגט מיין מיינונג וועגן רי לאסעפעד, נאָר כ'האב אים פאַרמעל נישט פאַרבאַטן דאָס צו טון. מיר זענען דאָך געווען אזוי היימיש.

און מוניע, דער געוויסנהאַפּטער און איבערגעגעבענער חבר, איז דאָך געגאַנגען. זיין אימפּולס האָט געבראַכן די געזעצן פון אומלעגאַליקייט. זיין פאַראַנטוואָרטלעכקייט האָט פאַרקוקט די געפאַר. און אַ שרעקלעכע זאַך איז געשען: מוניע איז נישט צוריקגעקומען פון רי לאסעפעד. זעענדיק, אַז איר מאַן, סאַלעק באַט, איז נישט געקומען אויפן ראַנ־דעווו מיט איר, איז זיין פרוי אַוועק אין זיין וווינונג. דאָרט, ווו עס איז געשען דער אויפרייס. זי איז דאָרט אַרעסטירט געוואָרן.

די נאַציס האָבן נאָך דער קאַטאַסטראַפּע מיט צימערמאַנען און באַט באַזעצט די וווינונג טאַקע אויף רי לאסעפעד, דאָרט, ווו איך האָב אַמאָל געהאַט די באַראַטונג און זיי האָבן דאָרט איינגעשטעלט אַ פּולאַפּקע.

אין דער פּולאַפּקע אויף 1, רי לאסעפעד זענען אַריינגעפאַלן סיי דער ד"ר יאַסעק בורשטיין, סיי אונדזער טייערער מוניע, ווי אויך 15 אַדער 17 פּוילישע ווידערשטענדלעך, וואָס פּלעגן זיך פאַרזאַמלען ביי סאַלעקס פרוי, צווישן זיי דער ברודער פון ד"ר מישעל דיסקין, אינזשיניער דיסקין, אַקט טיוויסט פון דער פּוילישער באַוועגונג.

דער דאָזיקער קלאַפּ האָט מיך נאָך מער דערשיטערט. נאָך די אינ־טערנירונגען פון פּיל חברים מיט אַ יאָר פריער, נאָך דער עקזעקוציע פון משה בורשטיין, נאָך אַ יאָר פון קלעפּ און דורכפאַלן, וואָס זענען געקומען פון אַלע זייטן, פון פאַרשידענע סעקטאָרן, האָבן מיר ווידער באַקומען אַ שוידערלעכן קלאַפּ. דער פּראָנט האָט זיך צעשטורעמט, מען האָט אונדז שווער אַנגעגריפּן. וועלן מיר דאָס אויסהאַלטן?

פאַרשטענדלעך וועלן מיר דאָס אויסהאַלטן. דער, וואָס האַפּט נישט און קעמפט נישט, האָט גאַרנישט צו דערוואַרטן. אָבער וויפּיל וועלן מיר אַנקומען צו דער „מעטע“? אין וואָס פאַראַ צושטאַנד? אָבער דאָס בלוט פון די געפאַלענע וועט נישט גיין לאַיבּוד. עס וועט צוריקקומען אין די אַדערן פון נייע קעמפּער און וועט פאַרטאַפּלען זייער מוט.

אַ האָט די גאַנצע פאַריזער פרעסע געמוזט דערציילן וועגן דער העלדישקייט פון צוויי יידישע יוגנטלעכע, מאַריס פעלד און מאַריס פע־פערמאַן, דעם זעלבן, וואָס מיר האָבן געהאַט געבראַכט פון פּיטוויע. זיי זענען באַפאַלן דעם 10טן מאי אַ דייטשן האַטעל ביים סקוואַר מאַנטאַלאַן מיט גראַנאַטן, וועלכע זיי האָבן אַריינגעשליידערט דורך די פענצטער, מאַכנדיק אַ פּיינעם חורבן.

אָבער די דייטשן און די פּראַנצויזישע פּאָליציי האָבן גענומען נאָכ־יאַגן די יוגנטלעכע. פעלדן איז געלונגען צו פאַרשווינדן, אָבער פעפּערמאַן איז געוואָרן אַרומגערינגלט אין הויז אויף 58, רי דע פּטיט־עקירי, ווו ער האָט געשטעלט אַ ווידערשטאַנד מיט די לעצטע קוילן.

די צוויי יוגנטלעכע, די צוויי פריינט, האבן זיך געהאט געגעבן א צו- זאג קיינמאל זיך נישט צו שידן.

פעלד, געבונדן אויף לעבן און טויט דורך א צוזאג מיט זיין חבר, איז צוריקגעקומען צום שלאכטפעלד, ווו מען האט אנגעגריפן פעפערמאנען. די קאמפס-פריינטשאפט איז שטארקער געווען ווי די געפאר, ווי די אויס- גאנגלאזיקייט פון דעם אומגלייכן קאמף — צוויי פארטיזאנער קעגן א פראנצויזישער און דייטשער פאליציי.

פעפערמאן איז געפאלן אין הויז גופא. פעלד איז געווארן פארווונד- דעט און אוועקגעפירט אין א שפיטאל. נאכדעם, ווי ער איז געווארן אויס- געהיילט, האבן די נאציס אים דערשאסן. די ידיעות פון פראנט זענען געווען בעסערע.

יא, מיר האבן געווסט, מיר וועלן אויסהאלטן. ראדיא מאסקווע האט איבערגעגעבן דעם 1טן מאי, אז די דייטשע ארמיי ווערט וואס אמאל מער רער אפגעשוואכט און אז די רויטע ארמיי קאנצענטרירט די כוחות צו דער צידירנדיקע שלאכטן. דער פאקטאר פון איבעראשונג האט פארלוירן זיין ווערט. די איניציאטיוו וועט פון איצט אן זיך געפינען אין די הענט פון די סאויעטן.

מיר וועלן אויסהאלטן. פון מאסקווע איז געקומען דאס האפערדיקע און זיגערנישע ווארט.

דעם 6טן יוני האט דער אפיציעלער ביולעטין פון דער אקופאציע- מאכט און די קאלאבאראציע-פרעסע פארעפנטלעכט א קאמוניקאט וועגן טראגן די געלע לאטע. אלע יידן פון 6 יאר אן האבן געדארפט אנטון אויף דער לינקער זייט פון דער קליידונג א געל שטיקל שטאף מיט א שווארצן שטערן אין דער פארם פון א מגן-דוד און א געלן אות „י“ אינ- מיטן שטערן. די „געלע לאטע“ וועט אין פראנקרייך פארטרעטן דעם גע- טא, איז פאר אונדז קלאר געווארן. פון איצט אן וועט פאן שטולפנאגעל בא- שטימען ווער עס איז א ייד. מילא, ביי אים וועלן מיר, ווידערשטענדלעך, שוין נישט זוכן קיין הכשר אויף יידישקייט: קיין „געלע לאטע“ וועלן מיר נישט טראגן.

יעדער לאטע-ייד וועט פילן, אז ער איז א ציל-ברעט, אן אנגעצייכנ- טער פאר די רעפרעסיעס. כדי צו פארלייכטערן דעם פלאן, זענען דערשי- נען אייניקע „פארבאטן“, וועלכע האבן באשאפן א ריי תירוצים פארן טעראר. פארבאטן פאר די טרעגער פון דער „געלער לאטע“ צו געפינען זיך אויף דער גאס נאך 8 אונט, גיין איינקויפן אויסער געוויסע שעהן, אריינצוגיין אין א סקוואר אא.וו.

און די „ברוינע יידעלעך“ האבן אייפערדיק פאטאקעוועט צו דער גע- לע-לאטע-יידישקייט.

ווען איך בין א טויט-מידער געקומען שפעט אין מיין אומלעגאלער וויינונג און האב זיך געלייגט אין בעט, האב איך לאנג, לאנג נישט גע- קאנט איינשלאפן. כ'האב בלויז געזען פאר זיך די געלע לאטע. מינע גע-

דאנקען זענען כסדר געפליגן, אלץ האסטיקער און האסטיקער, פון גלח גרעגאָר צו די „ברוינע יידעלעך“:

די דאָזיקע יידעלעך, וואָס זענען דאָך „אייניקלעך“ פון דער עמאַנציע פאַציע, מאַכן היינט מיט די דעקאַדענץ פון די רעוואָלוציאַנערע אידעאלן פון דער גרויסער פראַנצויזישער רעוואָלוציע. די עמאַנציעפאַציע האָט זיי געעפנט אַ וועג פאַר עקאָנאָמישער און קולטורעלער אַסימילאַציע. היינט, ווען די בורשוואַזיע פאַראַט די רעוואָלוציאַנערע פרינציפן פון 1789, פוילן זיי מיט אידעאָלאָגיש מיטן אונטערגייענדיקן קלאַס. די פראַנצויזישע בור-זשוואַזיע האָט פאַרקויפט דאָס פּאָלק צום אויסלענדישן, דייטשן אימפעריאַ-ליזם. אויך זיי טוען דאָס זעלבע, די יידישע קאַלאַבאָראַטאָרן...

אין פראַנקרייך איז אָבער נישט מעגלעך צו פאַרמיערן יידן אין אַ געטאָ, אין אַ פיזישן, פרווון די נאַציש אונדז פאַרשליסן אין אַ מאַראַלישן געטאָ, נידערשלאַגן, פאַרשעמען, צעטרעטן אונדזער מענטשלעכע ווירדע, אַרויסרייסן אונדז פון דעם אַרומיקן פּאָלק, אינאַלירן, כדי לייכטער צו פאַרניכטן.

נאָר דער געטפער פון פראַנקרייך, פון אמתן פראַנקרייך, פון פראַנצויזישן פּאָלק איז געווען אַ האַרציקער, אַ מיטפילנדיקער, אַ פּאָליטיש-באַוווּסטזיניקער, אַן אַנטי-היטלעריסטישער. נישט-יידישע סטודענטן האָבן בפרהסיא צוגעטשעפעט זיך די געלע לאַטע. מ'האַט זיי פאַרשיקט דער-פאַר קיין דראַנסי. זיי זענען אַוועק מוטיק. די געלע לאַטע האָט אַראַפּגע-שריגן דעם פראַטעסט פון זייער ברוסט. און וויפּל האָבן געביילט די פּוּסטן?

די קאַמוניסטישע פּאַרטיי האָט אָפּגעדרוקט אַ בראַשור קעגן אַנטיסע-מיטיזם, אונטערגעשריבן דורכן צענטראַל-קאָמיטעט. דאָס איז געווען אַן אויסגעצייכנטער דאָקומענט, אַ רייכער מאַטעריאַל, אַ זעלטנקייט נישט בלויז אין די באַדינגונגען פון אומלעגאַליטעט. בלויז די דאָזיקע פּאַרטיי האָט פּאָליטיש באַלויכטן די ראַל פון אַנטיסעמיטיזם אין דער לאַפע פון אַקופאַנט און זיינע ווישי-משרתים. די דאַנקבאַרקייט פון די יידישע מאַסן פאַר דעם דאָזיקן היסטאָרישן אַקט פון סאַלידאַריטעט וועט זיך קיינמאַל נישט אויסלעשן.

די שרייבער-גרופּע ביי דער „סאַלידאַריטעט“ האָט צוגעגרייט אַ ספּע-ציעלע צייטונג מיטן נאָמען „די געלע לאַטע“, אין וועלכער עס האָבן גע-זאַלט אַנטייל נעמען אהרן בעקערמאַן, מ. דזשיאַלאָווסקי, יאַסל צוקער און משה שולשטיין.

מיר האָבן אויך געוואַרפן אַ לאַזונג פון אַ מאַניפעסטאַציע ביים מאָנר-מענט פון די געוועזענע אַריענטאַלישע יידישע פראַנט-קעמפער פון 1914-1918, וואָס געפינט זיך אויף רי דע לאַ ראַקעט, טאַקע אין 11-טן, דעם אַזוי געליטענעם אַראַנדימאַן. די דאָזיקע אומלעגאַלע מאַניפעסטאַציע האָט צו-געצויגן אַ גרויסן עולם, אין מיטן טאַג זענען גרופּעס פון אונדזערע חברים און חברטעס אַנגעקומען, טייל פון פּלאַץ וואַלטער, אַנדערע פון באַסטיל, און געשאַפן אַ מאַניפעסטאַציע אויף דער גאַס. די פאַרבייגייענדיקע האָבן

זיך אָפּגעשטעלט, אויסגעפרעגט און סימפּאַטיש זיך אָפּגערוּפּן. צום ערשטן מאל האָבן אין דער מאָניפעסטאַציע אַנטייל גענומען באַוואָפנטע פּאַרטי־זאַנער גרייט צו ענטפערן אין פּאַל פּון אַן אַנגריף פּון דער פּאַליציי.

קנאַפע צוויי שעה האָט געדויערט די מאָניפעסטאַציע. זי האָט אויסער־געוויינלעך געשטאַרקט דעם מוט אין אונדזערע גרופּעס, און איבערגע־טראָגן אין דער מאַסע דעם גייסט פּון ווידערשטאַנד. נייע חברים האָבן זיך אַנגעשלאָסן אין דער פּאַרטיזאַנער־באַוועגונג. באַזונדערס צום ערשטן יאַרטאַג פּון אַנפּאל אויפן ראַטנפּאַרבאַנד.

לויט אַ באַשלוס האָבן נייע 10 פּראָצענט פּון פּאַרטייאישן אַקטיוו פּאַר־לאָזט די פּאַליטישע טעטיקייט און איינגעשלאָסן זיך אין דער אַרמיי פּון די באַוואָפנטע קעמפּער. איבערגענידיק צו דער פּאַרטיזאַנקע, האָט יעדער מיטגליד פּון אַ פּאַרטיזאַנער־אַפטיילונג זיך געמוזט אונטערוואַרפּן אַ ריי שטרענגע כללים. קודם כל איבעררייסן אַלע באַציואונגען מיט מענטשן, וועלכע האָבן נישט געהערט צו דער אַרגאַניזאַציע — פּאַמיליע, פּריינט, באַקאַנטע. נאָכדעם איבערגיין אין פּולשטענדיקער אומלעגאַליטעט, וווינען אַליין אויף פּאַלשע פּאַפּירן. וועגן דער וווינונג האָט קיינער נישט געטאַרט וויסן.

קיינמאל האָט דער פּאַרטיזאַן נישט געטאַרט עסן צוויי מאל אין זעלבן רעסטאָראַן. ער האָט געמוזט רעגולער פּאַרלאָן זיין דירה און פּונקט אַזוי רעגולער צוריקקומען, ווי ער וואַלט ערגעץ געווען באַשעפטיקט.

די פּאַרטיזאַנער זענען געווען גרופּירט לויט אַפטיילונגען, יעדע מיט אַ מיליטערישן פּאַראַנטוואָרטלעכן, אַ טעכנישן לייטער און אַ פּאַרבינד־לער מיטן שטאַב. די, וואָס זענען אַריינגעטראָטן אין די אַפטיילונגען, האָבן פּאַרלאָזט זייערע באַשעפטיקונגען און באַקומען צו 1600 פּראַנק אַ חודש פּלוס 300 פּראַנק פּאַר אַ קינד. צוליב דעם, וואָס דער גרעסטער טייל האָט פּאַרלוירן די שפּיז־קאַרטן, איז זיי געליפּערט געוואָרן טיקעטן דורך דער פּאַרטיזאַנע פּון דער פּראַנצויזישער ווידערשטאַנד־באַוועגונג. מיט וועל־כער די מ. א. י. (די ווידערשטאַנד־באַוועגונג פּון די אימיגרירטע אַרבע־טער) איז געווען פּאַרבונדן.

דער פּאַרטיזאַן האָט אַזוי אַרום זיך צעשיידט מיט זיינע נאָענטסטע. אַבער, ווי קאָן מען פּאַרגלייכן די דאָזיקע צעשיידונג מיט דעם, וואָס עס איז פּאַרגעקומען נאָך דער אַפיציעלער מאַביליאַציע, אַנהויב מלחמה, אין 1939?

אונדזער מאַביליאַציע פּון קליינע קאַמפּס־גרופּעס איז געווען אַ דראַ־מאַטישע, אַבער אַ דערהויבענע, אַ מוטיקע. מיר זענען געבליבן טריי יע־נער אַנגאַזשירונג פּון 1939, וואָס פעטען האָט פּאַראַטן. אויפן אַרט פּון יע־נער צעשלאָגענער, אינטערנירטער אַרמיי איז אויפגעשטאַנען אַ נייע, אַ קאַמפּסלוסטיקע, וואָס וועט קאַנסעקווענט שלאָגן דעם היטלעריזם.

אַ נייער טעכנישער פּראַבלעם איז אַנטשטאַנען: די אינטענדאַנץ. מיר האָבן געדאַרפט איינקוואַרטירן די נייע זעלנער און אויך זיי אויסקליידן, אַט די סאַלדאַטן און מונדירן, זיי באַשפּייזן, פּאַרשאַפּן נייע פּאַפּירן.

אין די אלע היניזיכטן האבן מיר באוויזן צו דערגרייכן אונדזער ציל, אדאנק אַ ספעציעלער קאָמיסיע אין באַשטאַנד פון די חברים רעקס (פר טערפלאַם), יאַנקל זשעלעמער און דעם אַלטן אַלבערט. מיר האָבן ביי דער דאָזיקער געלעגנהייט פעסטגעשטעלט די נייע באַציאונג פון דער יידישער באַפעלקערונג — פונקט ווי פון דער נישט־יידישער — צו דער פאַרטיזאָנער־באַוועגונג. פאַרשוונדן דער פאַראַיאַריקער „זיי ברענגען אויף אונדז אַן אומגליק“. איצט האָבן מיר שוין געפונען אַקטיווע מיטהילף. געדונגען וווינונגען, באַקומען וועש, מעבל, שפייז־קאַרטן און געלט.

חבר רעקס האָט אונדז באַקאַנט מיט דער פרוי סאַסקין, אייגנטימערין פון אַ מעבל־מאַגאַזין אין 14־טן אַראַנדיסמאַן. דאָרט האָבן מיר אַפּגעהאַלטן אייניקע זיצונגען און אַדאַנק איר זייער ברייטער הילף איז אונדז מעגלעך געוואָרן צו באַזאָרגן פיל אומלעגאַלע וווינונגען מיט מעבל. חבר יאַנקל זשעלעמער האָט אונדז פאַרשאַפט וועש דורך זיינע באַציאונגען מיט יידישע סוחרים. אים איז אויך געלונגען צו באַקומען פון די טאַפעצירער אויפן פאַבור סענט־אַנטוואַן אַ גרויסע צאַל מאַטראַצן. פון זיין זייט איז דער אַלטער אַלבערט געווען אַן אומאויסשעפלעכער קוואַל, אַדאַנק זיין אַנזען צווישן די יידישע בראַקאַנטערס און שמאַטע־הענדלער. ער האָט אונדז געבראַכט קאַלדרעס און שיד, ליילעכער און האַנטעכער, וואָס אפילו פאַר געלט און מיט טיקעטן האָט מען עס נישט באַקומען.

דערווייל איז געשען אַ פריש אומגליק מיט אונדזערע פאַרטיזאָנער. אַ שרעקלעך אומגליק, די יידישע געלט־גייציקע פאַרטראַגען זענען געוואָרן פאַרבלענדט פון די אוצרות דייטשע מאַרקן, וואָס זיי האָבן געשאַרט און פאַרוואַנדלט אין „האַרטע און ווייכע“, אין גאַלדענע און פאַפירענע דאָלאַרן. זיי האָבן נישט געוויסט פון קיין סקרופולן, קיין מאַראַל.

אַ פאַרטיזאָנער־אַפטיילונג האָט באַקומען די אויפגאַבע אונטערצוינדן אַ פוטער־פאַבריק אויף רי טאַילאָר, ביי רעפובליק. דער שעף פון דער גרופע האָט פאַרטראַכט אַ פלאַן, לויט וועלכן די פאַבריק האָט געדאַרפט פאַרניכטעט ווערן מיטאַג־צייט.

די באַוואַפנטע גרופע איז אַנגעקומען מיט בענזין אויפן ערשטן שטאַק און האָט געפרווט עפענען די טיר. קיין איבעריקן גערודער האָט מען נישט געטאַרט מאַכן צוליב די שכנים און דער הויז־וועכטערין. אָבער די צייט איז געלאָפן. מען האָט נאָך געקאַנט באַמערקן עפעס פאַרדעכטיקס.

וואָס טוט מען? די מיסיע דאַרף מען אויספירן. די פאַרטיזאָנער ווערן אומגעדולדיק. דער שעף פאַלט אויף אַ המצאה. מען שניידט אויס אַ לאַך אין דער טיר, מ'גיסט אַריין דעם בענזין און... מען וואַרפט נאָך אַן אונ־טערגעצונדענע שוועבעלע.

ווען די פייערלעשער זענען אַנגעקומען, האָבן די שכנים זיי אינפאַר־מירט כמעט אַזוי: איילט זיך נישט, אַ יעקישע פאַבריק ברענט. מען קאָן זיך פאַרשטעלן דעם „אייפער“ פון די פייערלעשער... נאָך זייער אַוועקגיין איז געבליבן אַ באַרג אַש...

אנדערש איז אבער געשען אויפן פלעצל.

דער 29טער יוני 1942 איז געווען אַ שרעקלעך הייסער טאָג איך האָב דעם טאָג געהאַט אַ ראַנדעוּוו מיט אַ פאַרבינדלערין ביים פּלאַץ דאָ מעניל. זי איז געקומען און נישט געקאָנט אַרויסשטאַמלען עפעס אַנדערש ווי: לעאַן און עלי! עס איז זי נישט געווען צו דערקענען. זי די געוויינ־ לעך פּלעגמאַטישע, איז דאָס מאָל געווען אויסערגעוויינלעך נערוועז. מיר האָבן געזאָלט גיין עסן מיטאַג אין אַ קליינעם רעסטאָראַן ביים פּאַרט דאָ רעי, אָבער דעם טאָג איז געווען תּשעה־באַב ביי אונדז. מיר האָבן זיך לאַנג אַרומגעשלעפּט אין ווענסענער וואַלד און צום וויפּלטן מאָל האָט זי מיר איבערגעחזרט די פרטים פון דעם שרעקלעכן דורכפּאַל. אַ מנווולדיק יידל, דער סימאָן אויפן פּלעצל, אַ פּאַבריקאַנט פון פּוטערלעך, האָט אָפּגע־ זאָגט אָפּצושטעלן זיין פּאַבריקאַציע פּאַרן שונאַ. ווען די צוויי פּאַרטיאַ־ נער זענען געקומען צו אים מיט דעם באַפעל, שוין צום צווייטן מאָל, האָט ער געמאַכט אַן אַליאַרם און גערופן פּאַליציי.

עס זענען געפּאַלן צוויי ווונדערבאַרע חברים: לעאַן פּאַקין און עלי וואַלאַך. דער ערשטער איז געווען אַ לאַנגיאַריקער פּוילישער רעוואָלוציאַר־ נער, אָפּגעזעסן אַ לענגערע תּפּיסה־שטראַף פּאַר קאַמוניסטישער טעטי־ קייט אין זיין היימלאַנד, וואָס ער האָט פּאַרלאָזט, כדי זיך צו אַנגאַזשירן אין דער רעפּובליקאַנישער אַרמיי פון שפּאַניע. פּאַקין האָט געהערט צו די ערשטע מיטגלידער פון אונדזערע מיליטערישע קאַמפּס־גרופּן.

דער צווייטער איז געווען אַ יונגער שניידער־אַרבעטער, אַ זון פון חבר אהרן לייב וואַלאַך און פון דער חברטע טעמעלע, ביידע אַקטיווע טוער פון דער „סאָלידאַריטעט“ אין 18־טן אַראַנדיסמאַן. דער בחור האָט שטאַרק געגאַרט נאָך וויסן, געלייענט פּיל און באַזוכט די אָונט־קורסן פּר נעם „נייעם אַוניווערזיטעט“, אויף 8, אַוועני מאַטירען מאַראַ, אין 19־טן אַראַנדיסמאַן, וווּ פּראַגרעסיווע פּראַפעסאָרן האָבן געגעבן לעקציעס איר בער פּאַרשידענע וויסנשאַפּט־צווייגן, באַטראַכט פון מאַרקסיסטישן שטאַנד־ פּונקט. ביי 16 יאָר איז עלי וואַלאַך מוטיק אַוועק צו ראַמען ראַלאַן דיס־ קוטירן וועגן אַ געוויסן אַפּזאַץ אין „זשאַן קריסטאָף“, מיט וועלכן ער איז נישט געווען מסכים. עס האָט זיך איינגעשטעלט זינט דעמאָלט אַ נאָענט־ קייט צווישן גרויסן שרייבער און יונגן שניידער, וועלכער האָט אויך גע־ האָט אַנגעהויבן צו שרייבן אַ ראַמאַן. ראַמען ראַלאַן האָט נאָכן איבער־ לייענען עטלעכע בלעטלעך פון עליס ווערק אים דערמוטיקט פּאַרצוועצן.

אַט די צוויי חברים זענען אַריינגעפאַלן דורך דער מסירה אויפן פּלעצל. זייער אַרעסט, וואָס איז פּאַרגעקומען אין אַזעלכע באַדינגונגען, האָט אונדז אַלעמען דערשיטערט. מען האָט זיך שנעל אַרומגעזען, אַז פּאַקינס פּרוי דראַט אַ געפּאַר. סיי איר, סיי דער חברטע פּאַקאַ, מיין פּאַר־ בינדלערין מיט די לאַגערן, וואָס האָבן געווינט אין זעלבן הויף, אויף רי־ שאַבראַל נומער 18.

איך האָב קודם כל געבעטן פּאַקאַן גלייך צו פּאַרלאָזן דאָס הויז און

ארויסגערופן פאקינס פרוי. אונדזער ראנדעווי אויף א באנק אין גארטן „ביטשאמאן“ וועט אויף שטענדיק פארבלייבן טיף איינגעקריצט אין מיין זכרון. יעדעס מאל, ווען כ'וועל אדורכגיין דעם גארטן, וועט די דאזיקע טרעפונג צוריקקומען פאר מייע אויגן. פאקינס פרוי האט געשוואנגערט. איר קינד וועט נישט קאנען דעם טאטן. איך האב זי געבעטן גלייך צו פארלאזן די ווינונג. נאר פונקט יענעם טאג איז פארלוירן געגאנגען איר שליסל. אונדזערע א חברטע, דונקא, א סטודענטין פון פילאזאפיע, וואס איז געווען ארעסטירט אין תפיסה פון טורעל ביים פארט דע לילא, איז אריבערגעשפרונגען דארט דעם פלויט און געקומען צו פאקין זוכן א מקום מקלט. זי האט דאס פארלוירן דעם שליסל. מיט וואס פארא רעכט איז זי געקומען צו פאקינס פרוי, בעת פאקין איז געווען א פארטיזאן? אבער נאכדאס זיך בייזערן אַנשטאַט צו זיין צופרידן איבער איר באַפרייִ אונג? כ'האב געזוכט טרייסט־ווערטער פאר פאקינס פרוי, נאר ווו געפינט מען זיי אין אַזאַ מאַמענט?

אין דער ווינונג זענען געווען פארשידענע קאמפראמיטירנדיקע מאַ טעריאַלן, און די קאנסיערושקע (הויזוועכטערין) איז געווען אַן אומזיכערע. וואס מען האט געטון, כדי אויפצופענען די טיר איז נישט וויכטיק. דער עיקר, עס איז געלונגען שנעל און גוט.

און אַט האט דאס אומגליק מיטגעשלעפט אַ צווייטס. נאָכן אַרעסט פון עלי וואלאך איז די „ספעציעלע בריגאדע“ אַוועק אין דער ווינונג פון זיין טאטן, כאַטש עלי האט שוין לאַנג דארט נישט געווינט. ביים טאַגן אין דער ווינונג איז זעלבן מאַמענט פאַרגעקומען אַ יצונג פון עט־ לעכע אומלעגאַלע טוער, פאַראַנטוואַרטלעכע פאַר דעם „הילפס־פאַנד“, וואס איז געשאַפן געוואָרן סוף דעצעמבער 1941 באַלד נאָך דער עקזע־ קוציע פון די ערובניקעס פון דראַנסי. געפונען האָבן זיך דאַרטן אויף 108 בולוואַר ראַשעשוואַר די טוער פון דער „סאַלידאַריטעט“ — איזאַק קרישטאַל און זשאַק קופערמינץ, ווי אויך צוויי פרישרעקרוטירטע — לייזער און אויסטערליץ.

ווען די פאליציי האט גענומען קלאפן אין דער טיר, האָבן זיי אויף דער שנעל אַרויסגעלייגט אויפן טיש אַ פון פאַרויס צוגעגרייט טעשל קאַרטן און דערציילט די „פליקעס“, אַז זיי שפילן אַ פאַרטיע. אַן אומשול־ דיקער צייט־פאַרטרייב. די אומלעגאַלע מאַטעריאַלן איז זיי געלונגען צו פאַרשטעקן.

די אינספקטאָרן אַבער האָבן אפילו נישט אויסגעפרעגט די קאַרטן־ שפילער, נאָר זיי אַלעמען מיטגענומען אין „דעפאַ“.

אַזויפיל קלעפּ מיטאַמאַל. אַזאַ צאַל טייערע חברים געפאַלן אין שלאַכט. עס איז קלאַר געוואָרן, אַז מען דאַרף רעאַרגאַניזירן די אַפטיי־ לונגען, פאַרשטאַרקן די דיסציפלין, זיין שטרענגער צו לעגאַליסטישע אי־ בערבלייבענישן. קיינער איז נישט געווען זיכער.

דעם זעלבן אונט האב איך געהאט די געלעגנהייט צו לייענען א דאָ-
קומענט, וואָס האָט מיך אַביסל געטרייסט: אין חודש יוני האָבן אונדזערע
יידישע מיליטערישע אָפטיילונגען אונטערגעצונדן צוויי גאַראַזשן, אונז
טערגעלייגט צוויי באַמבעס אין דער פּאַבריק „ראַפּיאַ“, אַטאַקירט אין מיטן
העלן טאָג אין פּאַריז פיר דייטשע רעסטאָראַנען, פּאַרניכטעט צוויי אַטעל-
יעס פון פּוטער־וואַרג, וואָס האָבן געאַרבעט פאַר דער ווערמאַכט, און
צוויי דייטשע לאַגערן. אַ פיינער בילאַנס פאַר איין חודש!

סוף יוני האָבן מיר מיט מיין פּרוי באַשלאָסן, אַז זי פאַרלאָזט די לע-
גאַלע וווינונג אויף רי סען־סעבאַסטיען. קיין דירעקטע געפאַר האָט איר,
אמת, דערווייל נישט געדראָט, אַלס פּרוי מיט אַ קליין קינד און אַ שוואַג-
גערע. אָבער מיר האָבן נישט דערוואַרט קיין יושר לגבי אַ ווידערשטענד-
לערין. אויך סאַלעק באַטס פּרוי האָט געשוואַנגערט און דאָך האָט מען זי
אַרעסטירט. אָבער וווּ גייט מען אין אַזאַ צושטאַנד?

די מיטאַגשטיינס האָבן געראַטן אַרויסצופאַרן קיין שעוורעז ביי פּאַ-
ריז, וווּ זיי פּלעגן דינגען אייניקע זומער אַ גוטע וווינונג. די געגנט איז
געווען אַ זיכערע. קיין יידן האָבן דאָרט נישט געווינט. זייער באַלעבאַס-
טע קאַז זיי פון יאַרן און זי דעקט זיי. מיין פּרוי האָט מיר ביי דער גע-
לעגנהייט מיט צופּרידנקייט איבערגעגעבן, אַז שיע מיטאַגשטיין איז אַרייַב-
געטראָטן אין דער באַוועגונג.

איך בין אַרויסגעפאַרן קיין שעוורעז, אָבער צום באַדויערן גאַרנישט
געפונען. כּהאַב גענומען גיין דורכן וואַלד ביז איך בין אַנגעקומען אין אַן
אַנדער דאָרף, וואָס הייסט מעניל־סעווען, וווּ מען האָט מיר אַנגעוויזן אויף
אַ פּרוי, וואָס האָט צו פּאַרדינגען צימערן.

די באַלעבאַסטע, מאַדאַם באַדמער, איז געווען אַ שווייצערין, זי האָט
שוין געווינט אין פּראַנקרייך אַ 40 יאָר, אַ געוועזענע אַנגעשטעלטע אין
אַ פּאַריזער האַטעל. נאָכן טויט פון איר מאַן האָט זי זיך איינגעאַרדנט דאָ
אויפן דאָרף, און אירע גרויסע צוויי טעכטער, זינט זייער חתונה, האָבן
געווינט אין פּאַריז.

יא, זי האָט געהאַט אַ צימער מיט אַ קיך צו פּאַרדינגען אויף זומער,
פון גרויס פּרייד האָב איך אפילו נישט געפרעגט וועגן די באַקוועמלעכ-
קייטן און די באַדינגונגען. פון מיין זייט איז דער הסכם געווען אַ באַלדי-
קער. אָבער מאַדאַם באַדמער איז געווינט געווען צו פּאַרדינגען איר צי-
מער נאַרמאַל, דאָס הייסט געלאָסן.

— איר וועט אויספילן דעם רעגיסטער פון די לאַקאַטאָרן — האָט זי
מיר דערלאָנגט אַ בוך.

כּהאַב איר געווינן מיין קאַרטע, אין וועלכער זי האָט נישט שטאַרק
אַרייַנגעקוקט. זי האָט מן־הסתם נישט געווסט מיט וויפּל האַרץ־קלאַפּעניש
איך האָב אַרויסגעצויגן מיין „פּראַנצויזישע“ קאַרטע. און אפשר האָט זי
יאַ געווסט? דאָס וועלן מיר שפּעטער זען. דערווייל שמועסנדיק, בין איך
געוואָר געוואָרן, אַז אין דאָזיקן דערפּל, מעניל־סעווען, אַ זיבן קילאָמעטער

פון שעוורעז אינגאנצן, זענען נאך דערווייל קיין דייטשע סאלדאטן נישט איינגעשטאנען און אפילו נישט דורכגעפארן.

פאני איז געווען איבערגליקלעך, ווען כ'בין צוריקגעקומען מיט דער גוטער נייעס. כדי נישט צוצוציען די אויפמערקזאמקייט פון דער קאנ' סיערוזשקע, האבן מיר ארויסגעפירט ביסלעכווייז פון רי סענ'סעבאסטיען קליינע פעקלעך וועש און קליידער און זיי איבערגעפירט צו די מיטאג' שטיינס.

און פאני איז פארשוונדן מיטאמאל פון דער לעגאלער ווינונג צור זאמען מיט סילוין און איז ארויסגעפארן אויפן דארף. איך בין פארבליבן אין פאריז אין מיין ווינונג פון רי ראמענוויל, נאר פון צייט צו צייט פלעג איך שלאפן ערגעץ אנדערשוו. זייער אפט פלעגט מיר חבר שווארצבארד, פרעזידענט פון דער קאלישער סאסיעטע, איינלאזן צו פארברענגען ביי אים אן אונט אויף 8, רי זשאן באאי, אין 9'טן אראנדיסמאן. דאן פלעג איך שוין דארטן בלייבן שלאפן אין בעט פון זיין יינגסטן זון, וואס איז געווען אינטערנירט אין באן לאַ ראלאנד און געארבעט אין סאלאן.

ביי אים צו גאסט האב איך זיך געפונען אין אונט פון נאציאנאלן יום טוב, פון 14'טן יולי 1942. ווי געוויינלעך האט מיך די פאמיליע שווארצ' בארד אויפגענומען זייער פריינטלעך, וויסנדיק גאנץ גוט, אז איך בין פאר זיי געווען אַ געפערלעכע געזעלשאפט. איך האב געהאט זיי איבערצוגעבן עפעס אויסערגעוויינלעך וויכטיקס. עס איז פאקטיש געגאנגען אין זייער לעבן. איך האב זיי דערציילט וועגן אונדזערע אינפארמאציעס, וואס האבן פארויסגעזען אַ מוראדיקע אַבלאווע אויף יידן, וואס וועט שוין דאס מאל נישט אויסמידן קיינעם, נישט קיין פרויען, נישט קיין קינדער. אונדזערע אינפארמאציעס, וואס פלעגן קומען פון דער אַנפירונג פון דער אונטערער דישער קאמוניסטישער פארטיי, זענען אין גרויסע שטריכן שטענדיק גע' ווען פינקטלעכע און מיר האבן צוליב דעם אַרויסגעלאזן סוף יוני אַ ספע' ציעלן אויפרוף צו דער יידישער באפעלקערונג, אַ וואַרענונג און אַ רוף צום ווידערשטאַנד.

איך האב געבראכט אַן עקזעמפלאר און מיר האבן אים צוזאמען אי' בערגעלייענט. דער אויפרוף איז באשטאנען פון עטלעכע טיילן, נאר די וויכטיקסטע איז געווען די וואַרענונג:

... דער שונא גרייט צו אַן אומגעהויער פארברעכן קעגן דער יידי' שער באפעלקערונג... ברידער יידן, די געפאָר איז אַ גרויסע. מיר האלטן פאַר אונדזער גרעסטער פליכט אייך צו וואַרענען. די היטלער-באַנדיטן זענען גרייט צו אַלע פאַרברעכנס. פאַרמאַכן די אויגן אויף דער טראַגישער ווירקלעכקייט איז גלייך צו זעלבסטמאָרד. עפענען די אויגן, דערקענען די געפאָר, פירט צו רעטונג, צו ווידערשטאַנד, צום לעבן!
„די פראַגע, וואָס שטעלט זיך פאַר יעדן ייד איז וואָס צו טון, כדי נישט אַריינצופאַלן אין די הענט פון די ס'מערדער...
(1) נישט וואַרטן אין שטוב אויף די באַנדיטן, אָנעמען אַלע מיטלען

זיך אויסצובאָהאַלטן און קודם־כל די קינדער מיט דער הילף פון דער סימ־פאָטישער פּראָנציוזישער באַפעלקערונג ;
 2) האַבנדיק גאַראַנטירט די אייגענע פּרייהייט, אַנשליסן זיך אין אַ פּאָטריאַטישער קאַמפּס־אַרגאַניזאַציע, כדי צו שלאָגן דעם בלוטיקן שוואַ און נעמען נקמה פאַר זיינע פאַרברעכנס ;
 3) אויב מען פאַלט אַריין אין די הענט פון די מערדער, שטעלן אַ ווי־דערשטאַנד מיט אַלע מיטלען : באַריקאַדירן די טירן, רופן צו הילף, זיך שלאָגן מיט דער פּאָליציי, מען האָט נישט וואָס צו פאַרלירן. געווינען קאָן מען דאָס לעבן...

מיר האָבן אַ גאַנצן אַונט דיסקוטירט וועגן דער דאָזיקער וואַרענונג מיטן חבר שוואַרצבאַרד, מיט זיין פּרוי און זיין עלטערן זון, לעאָן. דער לעצטער איז געוואָרן דערצויגן אין לינק פּועלי־ציוניסטישן ספּאַרט־קלוב „שטערן“. עס האָט זיך אים נישט געגלויבט, אַז „זיי“ וועלן פּעאיק זיין אויף אַזאַ רציחה. אין זיין אַרגאַניזאַציע זענען די טירן געווען אָפּן. די קיך אויף 15, רי בעראַנזשע איז געווען טעטיק, ווי קיינמאַל גאַרנישט. די אַנפירונג האָט אַרויסגענומען פון „אוזשיף“ ספּעציעלע דערלויבענישן פאַר זיך, די „אויסווייזן“, ווי מען האָט זיי גערופן, וואָס זענען געווען אונ־טערגעשריבן דורכן נאַצי־אָפּיציר דאַנעקער, דעם פּאַטראָן פון דער יידן־אַפּטיילונג. ער האָט עס גאַראַנטירט זייער זיכערקייט.

ווען איך האָב דעם יונגן לעאָן, וואָס איז געווען פּול מיט לעבנס־לוסט, פאַרגעשלאָגן אַריינצוטורעטן אין דער אַקטיווער ווידערשטאַנד־באַוועגונג, האָט מיך די גאַנצע פּאַמיליע אַנגעקוקט מיט אומפּאַרשטענדלעכע אויגן. ווי האָב איך דאָס אַזעלכע איינפאַלן? וווּ וועט לעאָן איבערלאָזן זיין יונג ווייבל אַ פאַר וואַכן נאָך דער חתונה? ווי וועט ער ריזיקירן מיט אַלעם? וואָס וועט ווערן פון זיינע עלטערן?

די משפּחה האָט געצויגן מיין אויפּמערקזאַמקייט אויף אַ וואַרענונג, וואָס איז דערשינען מיט עטלעכע טעג פּריער אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם פאַרשטאַרקטן אַנגריף אויף דייטשע זעלנער און אָפּיצירן. דער אַקופּאַנט האָט געדראָט, אַז אַלע מענער, נאָענטע משפּחה־מיטגלידער פון פּאַרטי־זאַנער, סיי עלטערן ווי קינדער, ווי אויך די שוואַגערס און קוזינען, אי בער 18 יאָר, וועלן דערשאָסן ווערן. אַלע פּרויען פון דער זעלבער קרר־בהשאַפט וועלן פאַראַורטיילט ווערן אויף קאַטאַרגע. אַלע קינדער, ביז 17 יאָר, פון די מענער און פּרויען, וואָס זענען געטראָפּן פון די דאָזיקע מאַס־מיטלען, וועלן איבערגעגעבן ווערן אין אַן אויסבעסערונגס־הויז.

אין דעם, אַז די דראַקאַנישע דראָאונגען קאַנען איינגעפירט ווערן אין לעבן בוכשטעבלעך, האָט מען נישט געטאַרט צווייפלען. איך האָב זיי דאָן פאַרגעשלאָגן צו פאַרלאָזן די ווינונג און צו ווערן אומלעגאַל, זיך אויסבאַהאַלטן, אין פאַריז אָדער אין פּראָווינץ. עס איז געקומען די צייט פון אַפּזאַגן זיך פון אַלע באַקוועמלעכקייטן. פון אַלע געווינהייטן. נישט נאָר קאַמוניסטן וועלן איצט טראָגן פּאַלשע פּאַפּירן.

אבער די פאמיליע שווארצבארד איז נישט געווען צוגעגרייט צו מיין ארגומענטאציע. ווי ביי פיל ערלעכע פאלקס־מענטשן האָט זייער מענטש־ לעכקייט נישט געקאנט באַגרייפן דעם גרויל פון פאַשיוס. מיר האָבן זיך געלייגט נאָך 12 ביינאַכט אָן דעם, אָז איך זאָל זיי האָבן איבערצייגט. צו־ מאַרגנס אין דער פרי, פאַרן געזעגענען זיך, האָב איך זיך באַמיט אויפסניי אויפצוהויבן די פראַגע. פרוי שוואַרצבארד האָט מיר געוויזן אירע קראַנץ קע פיס.

— ווו וועל איך זיך אַרומשלעפן מיט אַזעלכע פיס? „זיי“ וועלן דאָך נישט נעמען קיין קראַנקע און קיין אַלטע, ווי מיין מאַן. לעאָן וועט זיך אויסבאַהאַלטן.

מיט אַ שווער האַרץ האָב איך זיך צעשיידט מיט די טייערע און האַר־ ציקע פריינט. זיי באַגרייפן נישט די געפאַר. זיי מיינען נאָך אַלץ, אָז דער פאַרטאַציע מיינט אַרבעט־לאַגער. זיי, וואָס זענען אַזוי נאַענט צו אונדז, מיינען נאָך אַלץ, אָז מיר טרייבן איבער. אויב אַזוי, וואָס וועט זיין מיט די אַנדערע, וועלכע זענען ווייט פון אונדז? וועט אונדזער וואַרענונג האָבן אַ ווירקונג?

זיכער האָט שוין די מאַסע פאַרשטאַנען דאָן, אָז אונדזער קאַמף איז געווען אַ ריכטיקער; אָז מיר זענען געווען דער אַוואַנגאַרד. אַבער פאַר־ וואָס האָט זי נאָך נישט באַנומען, אָז זי אַליין האָט זיך געפונען אויף די ערשטע ליניעס פון פראַנט?

די מאַסע האָט נאָך דעמאָלט נישט געגלויבט, אָז „זיי“ זענען פעאיק אויף אַלע פאַרברעכנס. לעאָנס מיינונג איז נישט געווען קיין איזאָלירטע. אויסער אונדז האָט קיינער נישט געוואָרנט אין דער יידישער סביבה. אַך, ווען די אַנדערע יידישע אַרגאַניזאַציעס וואַלטן נישט געטאַפּשעט אין לע־ גאַליוס, ווען זיי וואַלטן זיך אָנגעשלאָסן אין דער ווידערשטאַנד־באַוועגונג ביי אונדזער זייט! נאָר זיי האָבן נישט געשיצט די יידישע מאַסע, זייערע פירער האָבן אין ווייט גרעסטן טייל פאַרלאָזט די מאַסע. אַליין זיך פאַר־ זאַרגט. די אָפענע טירן פון די יידישע קאַנטינעס און אינסטיטוציעס זע־ נען געווען ווי אָפענע מיילער, וואָס זאַגן:

— זעט, „זיי“ זענען נישט אַזוי שרעקלעך... זיי לאָזן אונדז טיילן זופּ, מען קאָן לעבן בלייבן אויך ביי „זיי“. מען דאַרף נאָר אויסדויערן.

דאָס זענען גיכער געווען אָפענע פּיסקעס, וואָס וועלן איינשלינגען אומשולדיקע און לייכט־גלויביקע קרבנות. פאַרוואָס זענען די יידישע אַרגאַניזאַציעס געווען אַזוי בלינד? וואָס פאַראַ בלוטיקער שפּאַס איז געווען זייער נאַמען: נאַציאָנאַלע יידישע אַר־ גאַניזאַציעס!

צו זיי איז אין דער ערשטער ריי געווען געוואַנדן דער רוף פון יידי־ שען אַנטיפּאַשיסטישן קאַמיטעט אין מאַסקווע: „עס קומט אָן דער טאַג, ווען יעדער ייד וועט דאַרפן אָפּגעבן אַ די־וּחשבוּן פאַר די לעבעדיקע און פאַר די טויטע, וואָס ער האָט געטון, כדי זיך צו פאַרטיידיקן; כדי נקמה צו נעמען פאַרן אומשולדיק פאַרגאַסענעם בלוט“.

קאָפּיטל ניין :

דער שוואַרצער דאַנערשטיק

און די טראַגעדיע איז אַראָפּגעפּאַלן ווי אַ דונער אין אַ זוניקן טאָג, עס איז געקומען דער 16טער יולי 1942. אַ לאָווע האָט גענומען גיסן זיך פון ווילקאָן און פאַרברענען אַלץ אויפן וועג. מענער, פרויען, קינדער, אַלטע און יונגע, געזונטע און קראַנקע, אויסלענדער און פּראַנצויזן. עס איז געווען אַ לאָווע, אַ רעגולירטע, אַן אינדוסטריעלע, ווי די, וואָס צע־שמעלצט אין שמעלץ־אויבן אַלץ, וואָס פּאַלט דאָרט אַריין. דער אויבן האָט זיך אָנגעצונדן מיט די געלע און רויטע צעטלען אויף די געשעפטן, ער האָט זיך צעגליט מיט דער רעגיסטראַציע פון יידן, מיטן שטעמפּל „זשוויף“ (ייד) אויף די קאַרטן. ער האָט צעשמאַלצן די אויסערלעכע שיכטן פונעם אַרץ — די אויסלענדער דעם 14טן מאי 1941; אַביסל מער צעהיצט, האָט ער געברענט די ווייטערדיקע שיכטן אין דראַנסי און איז אָנגעקומען צום האַרץ — אַלץ האָט גענומען ברענען און שמעלצן אין גרויסן שמעלץ־טאָפּ.

אַ גרויס אומגליק איז אויף אונדז אַראָפּגעפּאַלן. די בראַך האָט צע־בראַכן טויזנטער היימען. די „פּראַפּאַגאַנדע־שטאַפּל“ האָט גענאַרט די מאַ־סע, געזוכט תּירוּצים: „נישט אייך מיינט מען“, פאַרשלעפּערט, פאַראַל־זירט, קאַרומפּירט. די „ברוינע יידעלעך“ האָבן צוגעבאַמקעט.

וויקטאָר הוגאָ זאָגט: נאַפּאַלעאָן איז נישט געווען פּערפּיד, נישט קיין היפּאַקריט, נאַפּאַלעאָן נעמט אַלץ, מיטאַמאַל, מיט איין קלאַפּ און מיט איין האַנט. דער לייב קאָן נישט די מנהגים פון אַ פּוקס.

די נאַציס זענען געווען פּוקסן. כיטראַקעס, שווינדלער און מענטשן־פּרעסער אין דער זעלבער צייט.

דעם 16טן יולי 1942 האב איך געהאט א ראנדעוון 8 אזייגער פרי מיט מיין שוועגערין, סארא וואַנאָסקי. זי איז זינט אַ צייט געוואָרן אַ צענ־טראַלע פאַרבינדלערין. מיר האָבן זיך געזאָלט טרעפן ביי דער בריק סולי פון דער זייט פון פלעצל. נאָר ווי געוויינלעך בין איך געקומען פון דער אַנדערער זייט בריק, פון בולוואַר סענ־זשערמען, כדי אונדזער באַגעגע־ניש זאָל אויסקוקן ווי אַ צופעליקע, ווי איינער זאָגט :

— באַנושור, מאַדאַם, וואָס מאַכט איר? שוין לאַנג זיך נישט געזען. ווען איך האָב אָבער באַמערקט דעם אימפעטיקן גאַנג פון סאָראַ, וואָס איז געקומען צו דער בריק פון דער זייט פון פלעצל, איז מיר פאַרלוירן געוואָרן דאָס לשון.

— וואָס איז געשען, סאָראַ? — האָב איך אַרויסגעזאָגט אויף יידיש.
— די אַבלאַווע.

מיר האָבן זיך פאַרשטאַנען. עס איז געשען. דאָס שרעקלעכע איז גע־שען, נאָך שוידערלעכער, ווי מיר האָבן געמיינט. סאָראַ האָט מיט אָפּגע־האַקטע ווערטער גענומען שילדערן, וואָס זי האָט געזען אינדערפרי אויף רי שאַרלעמאַן, וווּ זי האָט געהאַט אַ ראַנדעוון מיט אַ חבר. צום חבר איז זי פאַרשטענדלעך, נישט געגאַנגען. נישט געקוקט אויף דער געפאַר, איז זי געשטאַנען צוגעשמידט צו דער גאַס און צוגעזען דעם חורבן. מען האָט געשלעפט קינדער פון די וויגן, שוואַנגערע פרויען, קראַנקע אויף טראַג־בעטלעך. ווהיין מען האָט זיי געפירט, האָט זי נישט געוואָסט. זי איז נאָכ־דעם אַוועק. האָבן יידן געשטעלט אַ ווידערשטאַנד? אין אַלגעמיין נישט, נאָר זי האָט געהערט אַ פרוי שרייען. ווי אַזוי האַלט זיך די פראַנצויזישע באַפעלקערונג? זי האָט נישט געוואָסט. זי האָט גאַרנישט געזען. ווער פירט אַדורך די אַבלאַווע? די פראַנצויזישע פּאַליציי, ציווילע און אין מונדירן.

מיר האָבן זיך געזעגנט. איך האָב זי געבעטן באַזוכן אייניקע אַראַג־דיסמאַנען און נאָכדעם וועלן מיר זיך טרעפן. אויף מיינע ווייטערדיקע ראַנדעווען בין איך דערגאַנגען דעם פאַרנעם פון דער בראַך. די אינטער־נירטע האָט מען אַוועקגעפירט אין וועלאַדראַם ד'היווער. דאָס הייסט, האָב איך באַגריפן אין מיין ווייטיק, אַז די אַבלאַווע וועט טרעפן פיל מער יידן ווי די פריערדיקע. אין ספּאַרט־זאָל וועלאַדראַם ד'היווער גייען אַריין ביז אַ פּערציק טויזנט מענטשן.

נישט געקוקט אויפן פאַרבאַט, האָב איך גענומען די מעטראַ און בין אַוועקגעפאַרן צו דער סטאַציע לאַ מאַט־פיקע, וואָס געפינט זיך נאָענט צום וועלאַדראַם ד'היווער. אַרויסגייענדיק, האָב איך דערזען אַ שוידערלעך בילד. די גרינ־ווייסע שטאַטישע אויטאַבוסן, וואָס זענען מער נישט גע־פאַרן אין פאַרזי זינט דער מלחמה, זענען געווען אַנגעפראַפט מיט פּעק־לעך, מיט זעקלעך, מיט קישנס, מיט קאַלדרעס. זיי זענען געפאַרן אין דער ריכטונג צום וועלאַדראַם ד'היווער. זיי זענען געפאַרן שטיל ווי אין פרידנס־צייט.

איך האָב גענומען גיין צו דער מעטראָ גרענעל, די נאַענטסטע סטאַציע פון וועלאָדראָם ד'היווער. אָבער איך האָב איינגעזען, אַז דאָס פירט מיך אין פּיסק פון וואָלף. די גאַנצע געגנט איז געווען באַלאַגערט פון ציווילע „פּלי-קעס“ (פּאַליציאַנטן), מען האָט זיי דערקענט פון דערווייטנס, זיי האָבן זיך אַרומגעדרייט ווי הינט־שלעגער. מען האָט נאָר געקאַנט אומעכטיק ביילן די פּויסטן.

איך בין אַוועק אויפזוכן צוויי באַקאַנטע סאַציאַלע אַסיסטענטינס: די שוועסטער קאַטאַלאַ, מיט וועמען עס האָט אונדז באַקענט דער ד״ר אַלעקס. דער לעצטער איז געקומען צו אונדז אין 1941 דורך ד״ר מישעל דיס־קין. זיין ספּעציאַליטעט איז באַשטאַנען אין קאַנטאַקטירן פּראַנציוזישע נישט־יידישע קרייזן. ער איז דערגאַנגען בין פּראַפּעסאָרן פון דער מעדי־צינישער אַקאַדעמיע. ער האָט אונדז פּאַרבונדן מיט קרייזן, וועלכע מיר האָבן נישט געקאַנט. אַזוי האָט ער אַריינגעצויגן אין דער באַוועגונג אַן אַלטן ציוניסטישן עסקן יצחק ניידיטש, וועלכער האָט מיטן גאַנצן ברען פון אַ יוגנטלעכן זיך געוואָרפן אין דער פּאַליטישער אַרבעט. דער זון פון ניידיטשן האָט געזאָלט איבערגיין אין דער פּאַרטיזאַנקע. דורך אַלעקסן זע־נען מיר אַריינגעדונגען אין די קרייזן פון ד״ר זיידענבאַך, אַ הויכע פּריי־מויערישע פּערזענלעכקייט.

די שוועסטער קאַטאַלאַ, די לערערין פּראַדען האָבן אונדז אפילו אויס־געליען זייערע ווינגונגען אויף זיצונגען. צוזאַמען מיט אַנדערע אַסיסטענ־טינס האָבן זיי פּאַרשפּרייט אונדזערע מאַטעריאַלן.

צו אַט די שוועסטער קאַטאַלאַ בין איך אַוועק אין דעם שוידערלעכן אינדערפרי. איך האָב זיי פּאַרגעשלאָגן, נישט מער און נישט ווייניקער, ווי אַריינצוגיין אין באַלאַגערטן וועלאָדראָם ד'היווער. די מיסיע האָט אין ערשטן אויגנבליק זיי אויסגעזען פשוט ווי אַ ווייזט אין אַ קראַנקן־הויז. זיי האָבן אָבער באַלד פּאַרשטאַנען, אַז דער וועג קאַן פירן „אַריין“, אָבער מער נישט „אַרויס“. דאָך האָבן זיי זיך נישט געוואַקלט. די מיסיע, וואָס מיר האָבן זיי אָנגעטרויט, איז פאַר זיי געווען אַ הייליקע. די סימפּאַטיע צו די קרבנות איז ביי זיי געווען אַזוי גרויס, ווי די שנאה צום אַקופּאַנט.

מיר זענען צוגעטראָטן אויסצואַרבעטן דעם פּלאַן פון אַריינבאַקומען זיך אין דעם גיהנום און הויפטזאַכלעך פון אַרויסבאַקומען זיך פון דאַרטן.

מיר האָבן זיך באַשטימט צו טרעפן פּאַרנאַכט. פון זיי בין איך אַוועק אויפן ראַנדעווען מיט סאַראַ. די געדאַנקען האָבן זיך גענומען פּאַרנעפּלען. זיי זענען געשפּרונגען פון איין נאַמען צום אַנדערן. אין דער אומ־זיכערקייט האָבן איך זיך געשראַקן איבערן גורל פון יעדן, וואָס איז מיר געקומען אויפן זכרון. וואָס איז געשען מיט די טייערע שוואַרצבאַרדס? כ'האָב זיך גענומען פּאַרוואַרפן, פּאַרוואָס כ'בין נישט געווען מער איינגע־שפּאַרט. פּאַרוואָס כ'האָב זיי נישט אויפגעצווונגען צו פּאַרלאָזן די וווי־נונג. נאָר ווי אַזוי אויפצווונגען?

און וואס איז געשען מיט די חברים פון די אַראַנדיסמאַנען? ווער האָט געליטן? וועט די אַרגאַניזאַציע קאָנען ווייטער פּונקציאָנירן? אויף וויפל האָט זיך אויסגעוויקט אונדזער וואַרענונג?

באַלד האָב איך גענומען טראַכטן אויך וועגן מיין משפּחה. ווי גערעכט זענען מיר געווען, אַרויספירנדיק פּאַני פּון סען־סעבאַסטיען. וואָס איז אַבער געוואָרן מיט מיין קווינקע מלכהלע ראַיאַל? מיט מיין קווינקע זאַש־קע לאַנדוי און איר מאַן? אַזוי ווי די לעצטע האָט געהאַט אַ טעלעפּאָן אין שטוב, בין איך אַריין אין אַ פּאַסט אַנקלינגען. איך בין געוואָר געוואָרן, אַז זיי ביידע זיצן פּאַרשפּאַרט ביי אַ פּראַנצויזישער שכנטע אין הויז, וווּ זיי וווינען אויף רי האַמלען, ביי טראַקאַדעראַ, און בעטן, כּוֹזאַל זיי אַרויסראַ טעווען מיט אַ פּאַלשער קאַרטע. זייער קאַנסייערוז איז אַ פּאַליציאַנט און ער האָט זיי געוואָרנט באַצייטנס צו פּאַרלאָן די וווינונג. די קינדער זענען אויפן דאַרף ביי פּראַנצויזישע פּאַמיליעס, וועלכע באַהאַלטן זיי אויס. די שכנטעס העלפּן זיי, נאָר אין זייער נערוואַזיטעט ווילן זיי פּאַרלאָן דאָס הויז. אַ דערפרייענדיקע דערשיינונג, אויב אין רייכן קוואַרטאַל פּון טראַ קאַדעראַ האָבן זיי באַקומען הילף פּון די פּראַנצויזישע שכנים. אין די פּאַלקס־קוואַרטאַל איז די הילף געווען זיכער שטאַרקער.

סאַראַ האָט דאָס טאַקע באַשטעטיקט. די פּראַנצויזישע באַפעלקערונג האָט זיך באַצויגן מיט עקל און פּאַראַכטונג לגבי דער פּאַליציי. אין פּיל ערטער האָבן שכנים ריזיקירט ביים ראַטעווען קינדער און אויך עלטערע. פּאַראַן אַסך אינטערנירטע קינדער, אַבער אויך אַסך באַהאַלטענע ביי קאַנסייערוזשן, ביי שכנים. מ'האַט אַפט אַרויסגעריסן די קינדער פּון די פּאַלי צייאישע לאַפּעס. אין געוויסע שולן האָט מען אויסבאַהאַלטן די יידישע קינדער און זיי נישט אַהיימגעשיקט.

אין דער אַבלאַווע איז נישט אַריינגעפּאַלן כּמעט קיין איין חבּר פּון די אַראַנדיסמאַנען. מיט איינצלנע אויסנאַמען האָבן זיי אַנגענומען פּאַרויכט־מיטלען. די וואַרענונג האָט זיך אויסגעוויקט. אויך אין די קרייזן, וואָס זענען געשטאַנען נאָענט צו אונדז, איז אונדזער רוף דערהערט געוואָרן און האָט אַפּגעראַטעוועט פּון דער אַבלאַווע אַסך מענטשן. פּיל יידן האָבן געשטעלט אַ ווידערשטאַנד, נישט געלאָזט זיך אַרעסטירן. זיי האָבן גע־שריגן, אויפגעברויזט די באַפעלקערונג.

פּיל פּאַליציאַנטן האָבן אפילו געהאַלפּן צו אַנטלויפּן. זיי זענען געקר מען אינדערפרי און געמאַלדן, מען זאָל זיך גרייטן אין וועג אַריין אין אַ שעה אַרום.

טייל יידן זענען אַבער געבליבן און געוואַרט. אַ קאַטאַסטראַפּע. אַ רע־זולטאַט פּון דער געזעלשאַפּטלעכער דערציאונג, וואָס זיי האָבן באַקומען. אַבער פּיל יידן, וועלכע האָבן זיך צוגעהערט צו אונדזער „נייע פּרע־סע“, צו אונדזערע אויפרופן און מינדלעכער פּראַפּאַגאַנדע, האָבן גע־שטעלט אַן גענערגישן ווידערשטאַנד און אַזוי אַרום זיך געראַטעוועט. פּיל האָבן אפילו זיך געשלאָגן מיט דער פּאַליציי. אַנדערע האָבן זיך געלייגט

אויף דער ערד, אויף די שטיגן, אויף דער גאס, פארבאריקאדירט די וויי-
נונגען און זיך נישט געלאזט נעמען. פיל זענען בכלל נישט געבליבן ביי
זיך אין דער ווינונג, אדער האבן זיך געהאט צוגעגרייט א מקום מקלט ביי
א נישט-יידישן שכן.

סארא האט אויך דערציילט א קוריאז. א טאג פריער, דעם 15-טן, האט
מען ארויסגעלאזט פון דער תפיסה די פינף חבורים, וועלכע זענען ארעס-
טירט געווארן ביים חבר וואלאך, בעת דעם ארעסט וואלאך-פאקין.

נאכן ארעסט, וואס איז פארגעקומען דעם 29-טן יוני, 3 א. נאכמיטאג,
האט מען אלע פינף אוועקגעפירט אין „דעפא“ און זיי אויסגעפארשט ביז
11 אויגער ביינאכט. דאן האט זיך פאר זיי געעפנט א קליין צימערל מיט
א שטיינערנער פאדלאגע און נאקעטע ווענט.

— וואס וועט איצט געשען? — האבן זיי זיך געפרעגט, — עס זעט
אויס ווי פאר אן עקזעקוציע. א טויטן-קאמער.

חבר קרישטאל האט דערווייל אראפגענומען די מארינארקע, זי אויס-
געשפרייט אויף דער פאדלאגע און זיך צוגעלענט.

— ווי קאן דאס א מענטש אין אזא מאמענט זיך לייגן שלאפן?

— מען וועט מיר אויפוועקן — האט ער געענטפערט — צו דער עק-
זעקוציע דארף מען אויך זיין אויסגעשלאפן.

צומארגנס אינדערפרי — א פרישע אויספארשונג. אזוי האט געדויערט
עטלעכע טעג. צום סוף האט מען זיי אוועקגעפירט אין דער מיליטערישער
תפיסה „שערש מידי“, נאר דארט איז נישט געווען קיין פריי צימער פאר
זיי; דאס קעטשל איז דעריבער אוועק קיין פרען.
זינט דאן האבן די דייטשן זיי איבערגענומען און געפירט די אויספאר-
שונג. און אט איז דייטשן א נס: א טאג פארן 16-טן האט מען זיי באפרייט,
פשוט באפרייט.

נאר דעם 16-טן יולי אינדערפרי איז די פראנצויזישע פאליציי געקור-
מען נאך זיי. קיינער אבער איז נישט געבליבן ביי זיך אין דער ווינונג,
אלע זענען געווען באהאלטן, אויסער חבר וואלאך. אבער אים איז גע-
לונגען ארויסצושפרינגען דורכן פענצטער פון ערשטן שטאק און אנטרר-
נען צו ווערן. אלס נקמה האט די פאליציי צוגענומען זיין פרוי, די טייערע
חברטע טעמעלע, וואס מען האט גערופן „די מאמע פון 18-טן אראנדיס-
מאן“ צוליב איר ברייטהארציקייט, באזונדערס פאר די שפאנישע מיליציא-
נערן.

עס איז פארנומען געווארן אין דער אבלאווע דער הארציקער און איי-
דעלער דיכטער פון קינדער-לידער, חבר דוד פליסקין, ווי אויך זיין פרוי.
צי האט ער באוויזן אנצושרייבן דאס ליד וועגן יידישן קינד, וועגן וועלכן
מיר האבן גערעדט מיט א יאר צוריק? און ווען אפילו יא, איז דאס ליד
שוין געווען נישט אקטועל.

אין א הויז אויף רי דעו עקוף האט זיך אפגעשפילט אן אויפטרייט-
לענדיקע סצענע. דער טאטע האט זיך געווערט, ער האט געשריגן, זיך גע-

שלאגן מיט דער פאליציי. ארום אים האבן געווינט בלוין יידן. אלע שכנים זענען שוין געזעסן אין קעטשל. מען האט אים געפענטעט און מיט גע- וואלד אריינגעשלעפט אין וואגן. דער פרוי איז געלונגען צו אנטלויפן און זיך אויסצובאהאלטן. מיטאמאל באוויינט זיך פארן טויער א קינד. דער ארעסטירטער שפרינגט אויף. פונדאנען קומט דאס קינד פלוצלונג אהער? דער אומגליקלעכער טאטע נעמט אויפסניי שרייען און שלאגן זיך מיט דער פאליציי. ער איז אבער אומעכטיק. זיין קינד ווערט אריינגעווארפן אין וואגן.

עס געדויערט נישט לאנג און נאך דריי קינדער באוויינט זיך. דער ארעסטירטער ווערט ווילד. זיינע 4 קינדער. ער האט געמיינט, אז זיי זע- נען פארשטעקט. פארוואס געפינען זיי זיך נישט אין דער באהעלטעניש? די 4 קינדער צעוויינען זיך אין הימל-שרייענדיקן געיאמער און דער טאטע מיט זיי.

דאס גאנצע קעטשל וויינט מיט. עס איז אן אומגלויבלעך אומגליק פון א פאמיליע. סארא האט געמיינט, אז דאס איז די פאמיליע פון אונדזער חבר בלייכמאן, נאר זי איז נישט געווען זיכער אין דעם. זי האט געהערט, אז נאכן אפפאר פון קעטשל, האט זיך באוויינט אויף דער גאס א פרוי, די מאמע פון די פיר קינדער. זי איז אראפ פון זינען.

די לערערין פון דער שול אויף רי האספיטאליע סען זשערוועי, ווו די קינדער האבן געלערנט, זאל זי האבן אוועקגעפירט אין א משוגעים- הויז.

סארא האט מיר איבערגעגעבן, אז א שרעקלעכע בהלה האט געהערשט צווישן די איבערגעבליבענע, וואס באהאלטן זיך אויס. מען וועט דארפן אוועקפירן די געראטעוועטע קינדער און אויך העלפן מיט פאלשע פא- פירן די עלטערע, וועלכע זענען שוין גרייט איבערצוגיין אין אומלעגאליר- טעט. די איבעריקע דארף מען באשיצן און מאביליזירן אין קאמף.

עס איז מיר קוים געבליבן צייט צו גיין אויפן ראנדעווי, וואס איך האב געהאט מיטן חבר ראיסקי 2 אזויגער נאכמיטאג אין טיולערי-גארטן. דא האט מיך דערווארט א סורפריז. זיין פרוי האט נעכטן אוונט באשלאסן מיטאמאל צו פארלאזן די ווינונג, נאר נישט וויסנדיק, ווהיין צו גיין, איז זי פשוט אוועק אין א האטעל מיטן יינגל, דארט האט זי גענעכטיקט, און איצט געפינט זי זיך מיטן קינד אויף דער גאס. עס האט נישט לאנג גע- דויערט און זי איז טאקע אנגעקומען. מען האט געמוזט גלייך זי איינאר- דענען ערגעץ.

מיר האבן באשלאסן צו טרעפן זיך פארנאכט אויף א זיצונג פון „דריילינג“, וואס האט אנגעפירט מיט אונדזער ארבעט. אבער איך האב נאך געהאט פריער א ראנדעווי מיט די שוועסטער קאטאלא.

כביין געבליבן מיט זיין פרוי און קינד אין טיולערי-גארטן און גע- זוכט, ווהיין צו גיין. מיר האבן באשלאסן צו ווענדן זיך צו דער חברטע

זעלוער, די פרוי פון פארשטארבענעם אפיציעלן גענעראל-סעקרעטאר פון „ארבעטער-ארדן“, וואס האט געוווינט אויף 37, רי סאנסיע, אין 5'טן. זי האט אונדז אויפגענומען זייער הארציק און מיר האבן זיך געפרייט, וואס אונדז איז אזוי שנעל געלונגען איינצוקווארטירן ביידע היימלאָוע.

פארשטענדלעך, איז דאָס נישט געווען קיין ענדגילטיקע לייזונג. עס איז נישט געווען זיכער, אַז מאַרגן וועט די אַבלאָוע זיך נישט איבער-חורן. נאָר, אויף דערווייל איז עס גוט געווען. אויף דערווייל... אַלע יידן וועלן פון איצט אָן לעבן אויף דערווייל, אין אומזיכערקייט.

כ'האָב נאָך באַוווּן אַוועקצולויפן אויף רי האַמלען צו מיין קוזינקע און צו באַרואיקן זי אין איר מקום מקלט ביי דער פראַנצויזישער שכנסע, צוזאַגנדיק צו קומען צומאַרגנס מיט צוויי קאַרטן.

איך בין געווען אויסגעמאַטערט. די שלייפן האָבן מיר געקלאַפט פון היץ און מידקייט. דער 16'טער יולי איז געווען זייער אַ הייסער טאָג.

איך האָב נאָך נישט געהאַט געגעסן. האָב איך זיך קוים דערשלעפט צו די אַסיסטענטינס קאַטאַלאַ, אין זייער וווינונג, וווּ מען האָט מיר עפעס געגעבן טועם צו זיין.

די מיידלעך איז געלונגען, פאַרן פרייז פון כלערליי איינפאַלן, אַרייַן צוקומען אין דעם אַרומגעצוימטן ספּאַרט-פּאַלאַץ, וואָס איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ קאַנצענטראַציע-לאַגער. עס איז זיי אויך געלונגען צוריק אַרויסצוקומען.

זיי זענען געווען ממש דערשיטערט. דער וועלאַדראַם ד'היווער איז געווען אַ גיהנום, אָן אומבאַשרייבליכער גיהנום. אויף די בענק, אויף דער צעמענטענער פּאַדלאַגע, אויף דער אַרענע, אין שטויב זענען געלעגן פאַר-שמאַכטע פון דער היץ טויזנטער נפשות, פון יעדן עלטער, די לופט איז געווען אַ שטיקנדיקע. די פיזיאָלאָגישע באַדערפענישן זענען דערליידיקט געוואָרן אויפן אָרט. קיין עסן, קיין טרינקען. עס זענען געווען פאַרוואַר-לאַזטע קינדער אָן עלטערן, פאַרצווייפלטע עלטערן אָן זייערע קינדער. וואָס וועט מיט זיי געשען? ווער זאָרגט פאַר זיי?

וויפיל יידן זענען דאָרט געווען? זיכער מערער פון 25 טויזנט.

די מיידלעך האָבן מיך אַנגעקוקט פאַרצווייפלטע. די לאַגע איז געווען שוידערלעך. אויב באַפרייט מען נישט גלייך די אינטערנירטע, וועלן זיין קרבנות אין לויף פון טאָג. שוואַנגערע פרויען וועלן מפלען. קראַנקע וועלן שטאַרבן, קינדער וועלן אויסגיין, שוואַכע וועלן משוגע ווערן.

די שוועסטער קאַטאַלאַ זענען געווען דערשיטערט. אַך, ווען מען וואַלט דאָן געקאַנט פאַרעפנטלעכן זייער שוידערלעכע שילדערונג. אונדזער פרע-סע איז דאָך געווען אין אונטערערד. מען האָט אָבער נישט געקאַנט לאַזן דאָס פאַרברעכן זאָל נישט ווערן באַקאַנט. דער שונא וועט מוון באַ-צאָלן פאַר זיינע רציחות.

די אַבלאָוע איז נישט געווען קיין סימן פון דעם שונאס קראַפט. אין אַנבליק פון די פערספעקטיוון פון דער מלחמה אין ראַטנפאַרבאַנד האָט

דער פאָזישן גענומען אויספירן זיין טיילוואַנישן פלאַן פון ליקווידירן די יידן־פראַגע דורך דער ליקווידאַציע פון די יידן. איצט וועט שוין קיינער זיך נישט מאַכן קיין אילוזיעס, אַז די אינטערנירונג האָט באַדייט אַרבעט, אַז דאָס שיקן אויף מזרח האָט געהאַט פאַר אַ ציל אויסצונוצן אומזיסטע אַר־בעטהענט. מען וועט דאָך נישט באַנוצן קיין קינדער און קיין אַלטע, קיין קראַנקע און פאַראַליזירטע צו אַרבעט.

די דאָזיקע טראַגישע איבערלעבונג האָט דאָמינירט די זיצונג פונעם „דריילינג“ פון דער אַנפירונג, דעם 16־טן יולי אין אַוונט. אַפשאַצנדיק די שרעקלעכע לאַגע פון דער יידישער באַפעלקערונג, וועלכע וועט פון איצט אָן זיין אויף הפקר און נאָך וועלכער די פאַשיסטישע רוצחים וועלן זיך יאָגן טאָג און נאַכט, האָבן מיר אונטערגעשטראַכן אַלס דערמוטיקנדיקן פאַקט די מיטפילנדיקע באַציאונג פון דער פראַנצויזישער באַפעלקערונג, ווי אויך די ברייטע אויסוירקונג פון אונדזער וואַרענונג. מיר האָבן פעסט־געשטעלט דעם באַנקראַט פון דער פּאָליטיק פון די גרויסע יידישע אַרגאַ־ניזאַציעס: די פעדעראַציע, די ציוניסטן, רעכטע ווי לינקע, דער „בונד“, די „קאָלאָני סקאַלער“, „אַזע“ אא״וו, וועלכע האָבן געפירט אַ לעגאַליסטי־שע טעטיקייט אונטער דער אויפזיכט פונעם מערדער דאנעקער. דער פאַ־ראַט פון דער ברוינער קהילה — פון „אוזשיף“ — איז אַרויסגעקומען שוידערלעך־בולט. די לאַקייען פון דאנעקער האָבן אין אַנבליק פון דער אַבלאווע נישט געהאַט קיין איין וואַרט פון פראַטעסט. גאַר פאַרקערט: „אוזשיף“־לייט האָבן אַ גאַנצן טאָג זיך אַרומגעדרייט אין דעם גיהנום פון וועלאַדראַם ד'היווער ווי משרתים פון תליון.

פאַר אונדז איז קלאַר געוואָרן, אַז פון איצט אָן איז די מלחמה קעגן דער יידישער באַפעלקערונג געוואָרן אַ טאַטאַלע. קיינער איז מער נישט געווען זיכער. עס איז געווען נויטיק, אַז דער דאָזיקער פאַקט זאָל גאַלואַ־ניזירן די קאַמפּס־כוחות און יעדער ייד זאָל זיך פילן אַלס זעלנער אין דער דאָזיקער מלחמה. די יידישע יוגנט דאַרף נקמה נעמען פאַר דעם גרוי־זאַמען פאַרברעכן. דער עין תחת עין דאַרף אויסגעטייטשט ווערן אין דער איבערזעצונג פון פאַל וואַיאַן־קוטיריע: פאַר איין אויג — ביידע אויגן, פאַר איין צאָן — די גאַנצע מאַרדע. אַ טויט דעם אַקופאַנט! — דאַרף אַפֿ־הילכן אין האַרצן פון יעדן איינעם.

אין דער דאָזיקער נאַכט האָט זיך מיר געחלומט, אַז דער דייטשער סאַלדאַט פון באַקאַנטן פלאַקאַט האַלט אַ קינד אויפן אַרעם: „האַט צוטרוי צום דייטשן סאַלדאַט“ — זאָגט ער. דאָס קינד איז מיין סילווי. ער וויל איר געבן שאַקאַלאַד, נאָר זי פאַלט אַרויס פון זיין האַנט מיטן קאַפּ אַראַפּ. כ'האַב זיך אויפגעכאַפּט אין שווייס. סילוויין האָט ער נישט אין זיינע לאַ־פעס. אָבער וויפּל אַנדערע סילוויס מאַטערן זיך איצט אויף דער פאַדלאַ־גע פון וועלאַדראַם ד'היווער?

די זעלנער פונעם שבט וואַנדאַלן זענען טרויעריק אַריין אין דער גע־שיכטע אַלס סימבאַל פון באַרבאַריי... וואַנדאַליזם... אין פאַרגלייך צו די נאַציס זענען אָבער די וואַנדאַלן געווען מפּיל־קינדער...

פיר טעג האָט אָנגעהאַלטן דאָס אכזריותדיקע געיעג אויף דער יידישער באַפעלקערונג זינט דעם שוואַרצן דאָנערשטיק. דרייסיק טויזנט נפשות זענען פאַרשפּאַרט געוואָרן אין דער אָנגעגליטער געביידע. עס איז פאַרגעקומען אַ סעלעקציע: די אינטערנירטע אָן קינדער האָט מען גלייך אַוועקגעטראָנספּאַרטירט קיין דראָנסי. דאָרט האָט מען צעשיידט פרויען פון מענער. מען האָט ביי זיי צוגערויבט אַלץ, וואָס האָט געהאַט אַ ווערט און איז וואָגאָנען פאַרפלאַמבירט זייער גורל אין דער אומבאַקאַנטער רייכ־טונג. זיי זענען באַרויבט געוואָרן מיט דער הילף פון די אָנגעשטעלטע פון דער ברוינער קהילה. די צאַרטע חברטע פליסקין, וועלכע מען האָט אַוועקגעריסן פון איר אומבאַהאַלפענעם לעבנס־באַגלייטער, דעם דיכטער דוד פליסקין, האָט זיך אַרויסגעוואָרפן פון פענצטער אין דראָנסי. ביים פאַר־שטיינערטן אַנבליק פון די אינטערנירטע איז די איידעלע חברטע פליס־קין צעשמעטערט געוואָרן אויפן צעמענט.

דער חבר און די חברטע שוואַרצבאַרד האָבן מיטגעמאַכט דעם אַלגע־מיינעם גורל.

פאַמיליעס מיט קינדער ביז 16 יאָר האָט מען אָנגעפּראַפט אין די כמעט־ליידיק געוואָרענע באַראַקן פון פיטווייע און באָן לאַ ראַלאַנד, פון וואָנען עס זענען פריער דעפּאַרטירט געוואָרן די אויסלענדישע יידן. מען רעכנט, אַז אַן ערך ניין טויזנט נפשות האָבן פאַרנומען די 4־3 טויזנט פרייע פּלעצער. אַן אומגלייבלעכע צאַל פון ווערים האָט גלייך גענומען ראַיען אין די באַראַקן, אַנשטעקנדיקע קראַנקייטן האָבן זיך שנעל באַ־וויון און פאַרשפּרייט מיט אַן אומגלייבלעכער געשווינדקייט, באַזונדערס דיפטעריס.

דאָרט זענען פאַרגעקומען האַרצרייסנדיקע סצענעס. די באַוואָפּנטע זשאַנדאַרמען האָבן באַוויון „העלדן־טאַטן“ ביים אַרויסרייסן קליינע קינדערלעך פון די מוטערלעכע אַרעמס. מאַמעס זענען משוגע געוואָרן און אַמבולאַנסן האָבן זיי אָפּגעפירט אין שפיטאַל.

ווען עס איז געקומען דער טראַגישער מאַמענט פון צעשיידן מאַמעס פון קליינע קינדער, האָבן זשאַנדאַרמען זיך באַנוצט מיט קאַלבעס קעגן די אומגליקלעכע, וועלכע האָבן מיט די נעגל זיך געווערט. אפילו זויג־קינדער זענען אַוועקגעריסן געוואָרן פון זייער מאַמעס ברוסט. די געוויינען און געשרייען זענען געווען אין לשער.

די צעבראַכענע טאַטעס און מאַמעס און די גרויסע קינדער האָט מען פאַרפּאַקט אין פּראַכט־וואָגאַנען און עקספּעדירט. די וויינענדיקע פיטשינ־קע קינדער, אַן ערך 5.000 זענען געבליבן פאַרוואַרלאָזט, געזאַרגט פאַר זיי האָבן די איבערגעבליבענע קראַנקע פרויען. די קליינינקע האָט מען נומערירט און געלאָזט פּוילן אויפן פאַרלייזיקטן שטרוי, אין שמוץ. די אומגליקלעכע און אומשולדיקע האָט מען שפּעטער, דורך דראָנסי, אין וואַ־גאַנען פאַרפלאַמבירט און אַוועקגעשיקט אין דער זעלבער ריכטונג ווי זיי ערע עלטערן. אנשים, נשים וטף — אַלעמען האָט איינגעשלונגען דער בלו־טיקער מולך.

ווידער האָט זיך אַנטפלעקט דאָס פאַרעטערישע פרצוף פון „אוזשיף“, צו וועלכן מען האָט זיך געוואָנדן פון פאַרשידענע זייטן וועגן איינאַרדענען די אומגליקלעכע קינדערלעך אין זיינע הייזער. נאָר די ווענדונגען זענען געבליבן ווי אַ קול קורא במדבר.

ווער קאָן באַשרייבן די גרויסע בראַך פון די יידישע מאַמעס און זיי־ערע קינדער?

אין דער זעלבער צייט, דאָס הייסט אין יולי 1942, האָט דער דייטשער גענעראַל־שטאַב דעקרעטירט אַ טאַטאַלע מאַביליזאַציע פון אַלע כוחות פון זיין לאַנד. ער האָט געמוזט אַנקומען צו אויסלענדישע טרופן, „לעגיאַ־נען“, אפילו צו די פאַראַכטעטע פראַנצויזן, פאַרשיקן אַרבעטער דורך דער אַפטיילונג פון אַבליגאַטאַרישער אַרבעט (S. T. A.) קיין דייטשלאַנד, כדי צו דערמעגלעכן די מאַביליזאַציע פון דייטשע אַרבעטער.

די דייטשע אַרמייען זענען נאָך געגאַנגען פאַרויס אויפן סאָויעטישן פראַנט, אָבער די מיליטערישע רעזערוון האָבן שוין געהאַלטן ביים אויס־שעפן זיך. נאָך עטלעכע זיגן... און היטלער איז פאַרשפּילט.

דער מאַסקווער ראַדיאָ האָט איבערגעחזרט יעדן טאַג: דער מזרח־פראַנט וועט זיין דער קבר פון דער פאַשיסטישער אַרמיי. יעדע עמיסיע האָט זיך געענדיקט מיט: „אַ טויט דעם פאַשיסטישן אינוואַזאָר“.

יא, אַ טויט אים, האָבן מיר טעגלעך איבערגעחזרט אין אונדזער גע־דאַנק, אין אונדזער האַרץ, טוענדיק אַלץ, כדי צוצוואַיילן זיין מפּלה — אַ טויט אים פאַר יעדער קינדערשער טרער, פאַר יעדן מאַמעשן ווייטיק! אַ טויט אים פאַר דעם אומגליק, וואָס ער האָט געבראַכט אויף אונדז!

קאפיטל צען :

וואלמי

נאך די פיר שרעקלעכע טעג פון מאַסן־אַרעסטן, וואָס האָבן זיך אָנגע־
הויבן דעם „שוואַרצן דאַנערשטיק“ — דעם 16־טן יולי 1942, זענען גע־
קומען מוראדיקע טעג פון אינדיווידועלע אַרעסטן. מען פלעגט פאַרשווינדן
מיטאַמאַל, אַריינפאַלן ביי אַ מעטראָ, סתם אויף דער גאַס. דאָס געיעג האָט
נישט אויפגעהערט. מיט בעסטיאַלישער צעיושעטקייט, מיט אויסגע־רעכנ־
טער כּיטרעקייט, מיט סאַדיסטישער רואיקייט האָבן די נאַציס אַוועקגע־ריסן
נייע קרבנות.

די טויט־געפאַר האָט זיך באַזעצט אויף אונדזערע גאַסן. אונדזער לעבן
איז געוואָרן ביליק ביים שונא, אָבער ביי אונדז האָט דאָס לעבן פון יעדן
באַקומען אַן אומאַפשאַצבאַרן פּרייז.

אונדזער אַרגאַניזאַציע האָט אויף אַלע געביטן געפירט אַ פיבע־
ראַפּטע טעטיקייט. די פּרויען־אַפטיילונג האָט אַן אויפהער געשטרעמט
דעם רויטן קרייץ און אַנדערע אינסטיטוציעס.

די לאַקאַלע סעקציעס פון דער „סאַלידאַריטעט“, וועמענס מיטגלידער
עס האָבן כּמעט ווי נישט געליטן פון דער מוראדיקער אַבלאַוע פון 16־טן
יולי, זענען גלייך אַריבער צו נייע פאַרמען פון הילפ־טעטיקייט. די פּאַ־
בריקאַציע פון פאַלשע קאַרטן איז געוואָרן אינדוסטריאַליזירט, אונטער
דער אַנפירונג פון מיין לאַנדסמאַן מעלכיאָר (מעלאָן), אַ געוועזענער שפּאַ־
נישער מיליציאַנער, וואָס איז געוואָרן דער „פּרעפּעקט“ פון אונדזער באַ־
וועגונג. עס איז איינגעשטעלט געוואָרן אַ קאַנטאַקט פאַר באַזאָרגן מאַסן־
ווייז מיט שפּייז־קאַרטן די אויסבאַהאַלטענע, וועלכע האָבן זיך אַרומגע־
וואַלגערט אויף די בוידעמער, אין די קעלערן, אין די דערפער. מען האָט

אונדז איבערגעגעבן, און יידן פלעגן שלאפן אויפן בית־עולם פער־לאשען, אין די קריפטעס פון די קברים.

ווי שווער עס איז נישט געווען, איז געגעבן געווארן אין פיל פאלן הילף פאר אריבערפארן אין דער אזוי גערופענער פרייער זאנע. נישט אריינפאלן אין „זייערע“ לאפעס האט באדייט שטערן די אויסראטונגס־פלענער פון שונא. דאס איז געווען א פאָרם פון פאָסיוון ווידערשטאנד.

אויף דער איבערגעשראקענער מאַסע, וואָס איז אַנטלאָפן אין בהלה אין דער דרומדיקער זאָנע, האָבן זיך אַנגעזעצט ווי קראַען געוויסע יידישע רויבער. זיי האָבן פאַרענדיקט דעם נאַציִשן ראַבונעק. עס האָבן זיך געפּר גען פאַרשויענע אין פאַרשידענע קוואַרטאַלן, וועלכע האָבן פאַר „אַרי־בערפירן“ געפאַדערט אַסטראָנאָמישע סומעס, צו 10 און אפילו 25 טויזנט פּראַנק. די דאָזיקע רויב־פּויגל האָבן זיך מיט גאַרנישט נישט גערעכנט.

מען האָט דערציילט, אַז איינער, אַ יידישער וווכערניק און גאַלד־הענדלער פון רי מאַרטעל, אין 10־טן אַראַנדיסמאַן, אגב, אַן אַנגעזעענער טוער פון אַ רעליגיעזער פאַרטיי, האָט געראַטן אַ יידישער פּרוי, וועלכע האָט נישט פאַרמאָגט די געפאַדערטע סומע פאַר אַריבערפירן זי אין דער פרייער זאָנע, צו פאַרדינען געלט פון אַ געוויסן מיין געשעפט, וואָס האָט שטענדיק „געבליט“ אויף געוויסע טראַטואַרן פון דער הויפּט־שטאָט.

דער דאָזיקער שענדלעכער מסחר ביים אַריבערפירן די גרענעץ האָט געצוואַנגען פיל יידן צו בלייבן אין דער אַקופירטער זאָנע, אויסגעשטעלט אויף אַ שטענדיקער געפאַר.

מיר, פון אונדזער זייט, האָבן רעקאַמענדירט אַלע „סאָלידאַריטעט־קאָמיטעטן צו געבן דעם מאַקסימום הילף די דאָזיקע אומגליקלעכע, וועלכע האָבן געזוכט זיך צו ראַטעווען.

מיר האָבן זיך געוואַנדן צו דער פּראַנצויזישער באַפעלקערונג מיט אַ רוף, אַז דאָס האַב־און־גוטס פון די אינטערנירטע, וואָס איז געבליבן אויף הפּקר, זאַל אַפּגעהיטן ווערן, די אַפּן־געבליבענע טירן זאָלן פאַרשלאָסן ווערן. נאָך מער: מיר האָבן גערופן צו העלפן די באַהאַלטענע אַרויסצו־פירן וואָס מער זאָכן פון זייערע פאַרלאָזטע וווינונגען.

אונדזער פאַרטיאָנער־אַפּטיילונג האָט באַקומען אַסך פּריש און יונג בלוט. דאָס געפיל פון נקמה האָט געברייט דאָס געוויסן פון די דריי־סטע יידישע יוגנטלעכע. די אַקציעס קעגן דער ווערמאַכט, קעגן זייערע צוגן, קעגן זייערע האַטעלן האָבן זיך געמערט. די דאָזיקע יוגנטלעכע האָבן אפילו נישט אונטערגעשריבן קיין אַנגאַזשירונג, ווי מיר אין סעפטעמבער 1939. זיי האָבן זיך געוואַרפן אין קאַמף צו טויטן ווי מער נאַציס. דער קערן פון דער דאָזיקער יוגנט־אַרמיי האָט געצויגן זיין ניקה פון אונדזער אַרבעטער־ און פּאַלקס־אָוועגונג פון פאַר דער מלחמה. די ערשטע פריי־וויליקע יוגנטלעכע זענען געקומען פון די רייען פון די געוועזענע שילער פון אונדזערע צוגאַב־שולן ביים „אַרבעטער־אַרדן“, פון יוגנט־קלוב „איק“ און פון ספּאַרט־קלוב „יאַסק“. זיי זענען דערצויגן געוואָרן אין גייסט פון

אַנטי־פּאַשיזם. מוטיקע זין פון יידישע אַרבעטער און פּאַלקס־מענטשן, האָבן זיי גענומען דאָס געווער אין דער האַנט און אַוועק אין שלאַכט. אונז דזערע געוועזענע שילער פון די צוגאַב־שולן, די יוגנטלעכע, וואָס מיר האָבן דערצויגן, האָבן אין דער עת־צרה אויסגעהאַלטן דעם עקזאַמען פון פּאַרטיידיקן דאָס לעבן און דעם כבוד פון דער יידישער באַפעלקערונג. וואָס האָבן געקאַנט באַווייזן די אַזוי גערופענע „נאַציאָנאַלע“ אינסטיטוט־ציעס מיט זייערע קינדער און יוגנט־אַנשטאַלטן? וווּ זענען געווען זייערע פירער? זייערע מיטגלידער?

מיר האָבן אפילו נישט געהאַט צו וועמען צו ווענדן זיך מיט איינהייט־פאַרשלאַגן, עס האָבן נישט עקזיסטירט קיין אַנדערע יידישע קאַמפּס־אַרגאַניזאַציעס ווי אונדזערע. מנהיגים ווערן רעספּעקטירט לויט זייער אויפֿיר־רונג, באַזונדערס בעת צרה. וווּ זענען געווען די מנהיגים פון די יידי־שע „נאַציאָנאַלע“ אַרגאַניזאַציעס? וווּ איז געווען זייער קרבנות־גרייט־קייט?

אונדזער ווידערשטאַנד־באַוועגונג איז געווען צונויפגעגאַסן מיט דער נאַציאָנאַלער באַפרייאַונגס־באַוועגונג פון לאַנד. מיר זענען געווען פאַר־בונדן מיט די קאַמפּס־אַרגאַניזאַציעס פון די אַנדערע אימיגראַציעס: די פּוילישע, איטאַליענישע, טשעכישע, אַרמענישע, אונגאַרישע און אויך דייטשע. יא, דייטשע אַנטי־פּאַשיסטישע קאַמפּס־אַרגאַניזאַציעס.

אונדזער באַוועגונג איז אויך געווען איינגעשלאָסן אין קאַמף, וואָס עס האָט געפירט די פּראַנצויזישע קאַמוניסטישע פּאַרטיי. נישט בלויז וואָס די פּראַנצויזישע אויסגאַבן פון דער פּאַרטיי, ווי די אומלעגאַלע „הי־מאַניטע“, „ווי אווריער“ אָדער „אָוואַגאַרד“ זענען ביי אונדז איבערגע־דרוקט און פאַרשפּרייט געוואָרן, נאָר מיר האָבן אַליין אָנגעהויבן אַרויס־צוגעבן פּראַנצויזישע מאַטעריאַלן.

די רעדאַקציע פון דער אומלעגאַלער „נייע פרעסע“ האָט באַקומען דעם אויפֿטראַג צו רעדאַגירן אַ פּראַנצויזישע אַנטי־ראַסיסטישע צייטונג. אַזוי איז געבוירן געוואָרן דער „זשאַקוּז“ — לויטן נאָמען פון זאַלאַס פאַמפלעט בעת דער דרייפּוס־אַפּערע. דער אַנטי־ראַסיזם איז געווען אַ פּראַנט־אַפּשניט קעגן די היטלערישע פּרווון נאַכמער צו פאַרשקלאַפּן פּראַנקרייך מיט דער הילף פון אַנטיסעמיטיזם. מיר האָבן פאַרנומען דאָס פּלאַץ, וואָס עס האָט פּחדנותדיק פּרייגעלאָזן די אַמאַל טומלדיקע אַנטי־ראַסיסטישע אַרגאַניזאַציע „ליקאַ“, אין וועלכער מען האָט זיך דווקא אין אַזאַ מאַמענט גענויטיקט.

די מענטשלעכע סאָלידאַריטעט־געפילן פון פּראַנצויזישן פּאַלק צו אונדז האָבן דאָן באַקומען אַ פּאַליטישן אויסדרוק. דאָס רחמנות־געפיל צום „פּאַוור זשוויף“ איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין קאַנקרעטע הילפּס־אַקטן לטובת אונדז. האָט אָנגענומען קאַנקרעטע פאַרמען פון דירעקטן קאַמף קעגן שונא. מיר האָבן זיך נישט גענויטיקט אין רחמנות, מיר האָבן זיך גענויטיקט אין סאָלידאַריטעט אין קאַמף קעגן געמיינזאַמען שונא. מיר

האָבן געהערט צו די פֿאַרשקלאַפטע פעלקער, אָבער אויך צו די קעמפּנדי־
קע פעלקער. מיר האָבן מוראדיק געליטן פון נאַצישן טעראָר, אָבער מיר
האָבן אויך געענטפּערט מיט ווירדיקן ווידערשטאַנד. מיר זענען נישט גע־
גאַנגען אויף קידוש־השם, אין אַ מיסיע פון הייליקן טויט, לויט דער טראַ־
דיציע פון מיטלאַלטער. מיר האָבן געקעמפט פֿאַר דער עקזיסטענץ.

מיר זענען געווען אַ טייל פון די פּראַנציוזישע אַרמיען, וואָס האָבן
געקעמפט אומעטום מיט דער איינציקער זאַרג צו שלאָגן דעם פּאַשיום
אויף טויט. מיר האָבן געקעמפט אין פּיל ערגערע באַדינגונגען, מיר האָבן
געליטן מפּלות, אָבער מיר האָבן געוויסט, אַז מיר וועלן באַקומען אונדזער
חלק אינעם זיג איבערן געמיינזאַמען שונא.

אין רעוולטאַט פון צופּלוס פון דער יידישער יוגנט אין די פּאַרטיזאַ־
נערי־אַפּטיילונגען האָט אונדזער באַוועגונג געהאַט צו פּאַרצייכענען אין די
דריי חדשים נאַכן וועלאַדראַם ד'היווער: 19 אַנגרין מיט באַמבעס קעגן
דייטשע האַטעלן; 5 אַטאַקעס מיט גראַנאַטן קעגן לאַסט־אויטאַס מיט זעל־
נער אין מיטן פּאַריז; 3 אַנפּאַלן מיט גראַנאַטן אין 4 גאַראַזשן; 2 אַנפּאַלן
אויף בענזין־לאַגערן, אונטערגעצונדן מיט גראַנאַטן; 2 סאַבאַטאַזש־אַקטן
מיט גראַנאַטן אויף טעלעפּאָנישע פּאַסטנס פֿאַר קאַנאַנען קעגן אוויאַציע
(ד. ס. א.).

אונדזער יוגנט האָט גענומען נקמה אין פּאַרהאַסטן שונא פֿאַר אַלע
זיינע פּאַרברעכנס.

אין יענע טעג איז צו אונדז דערגאַנגען די שרעקלעכע ידיעה, אַז דעם
24־טן יולי זענען לעאַן פּאַקין און עלי וואַלאַך געשטעלט געוואָרן פֿאַר
אַ דייטשן פעלד־געריכט און געוואָרן פּאַראורטיילט צום טויט. דעם 27־טן
איז דער אורטייל אויסגעפירט געוואָרן אויפן מאַן־וואַלעריען.

אַ קורצע צייט שפעטער איז אויך דערמאַרדעט געוואָרן מוניע נאַד־
לער. זיין פרוי, איידל, אויך אַ ווידערשטענדלערין און שפעטערדיקע
פּאַרטיזאַנקע, איז אַרויסגערופן געוואָרן אין דער מערי פון 13־טן אַראַג־
דיסמאַן, וווּ מען האָט איר איבערגעגעבן אַ שיין, אַ טראַגישע מעלדונג.
מוניע איז אומגעקומען דעם 11־טן אויגוסט, כמעט 3 און אַ האַלב חדשים
נאָך זיין אַרעסט. די אַנגעשטעלטע פון דער מערי האָבן איבערגעגעבן
זיין פרוי מוניעס קראַוואַט, זיין פּאַרטפּעל מיט 10 פּראַנק, זיין גאַנצער
פּאַרמעג, און 2 בילעטן אויף אַן אַפּעראַ־פּאַרשטעלונג. זיין טעקע מיט אַ
פֿאַר ביכער, וואָס האָבן געשטאַמט פון אַ רעוויזיע, אַדורכגעפירט אין זיין
וווינונג נאַכן אַרעסט און... אַ שטיקל שטאַף פון זיינע הויזן. די חברטע
איידל האָט אַלע רעליקויעס באַהאַלטן צו מוניעס אַנדענקונג.

אַ נייער פּאַקטאַר איז אַריינגעטרעטן אין גאַנג פון דער מלחמה: די
צוזאַמענאַרבעט צווישן ענגלאַנד און די פּאַרייניקטע שטאַטן מיטן ראַטנ־
פּאַרבאַנד. די רעגירונגען פון וואַשינגטאָן און פון לאַנדאָן זענען געווען
מסכים צו עפענען אַ צווייטן פּראַנט קעגן דער ווערמאַכט.
די פּאַליטישע אַנפירונג פון דער יידישער פּראַגרעסיווער באַוועגונג

האָט אין יענער צייט אַרויסגעלאָזט אַ דאָקומענט צו די יידישע קאָמראַ-ניסטן.

נאָך דער אָפּשאַצונג פון דער לאַגע און פון די פּערספּעקטיוון פון דער מלחמה, האָט דער דאָקומענט גערופן אַלע מיטגלידער צו אַרגאַניזירן די נקמה פאַר דעם בלוטיקן פאַרבּרעכן קעגן אונדזערע אומשולדיקע קרבֿ-נות. יעדער איינער דאַרף קאַנקרעטיזירן די שנה צום אַקופּאַנט, סאַבאַ-טירן די פּראָדוקציע, אַראַפּרייסן די מאַסקע פון בלוטיקן פּאַשיום, שטעלן אַ ווידערשטאַנד קעגן די אַרעסטן און די דעפּאַרטאַציעס, אַנטלויפן פון די לאַגערן, זיך אַנשליסן אין דער פּאַרטיזאַנער-באַוועגונג.

עס איז באַזונדערס אונטערגעשטראַכן געוואָרן די אויפגאַבע פאַר דער יידישער באַפּעלקערונג צו פאַרניכטן די פּאַרעטער אין די אייגענע רייען. די יידישע קאַלאַבאָראַציע האָט זיך אַנטפּלעקט ווי אַן אָפּענער משרת פון אַקופּאַנט. דאָס האָט זי גערופן יידן פּרייוויליק צו אַרבעטן אין די וועל-דער פון די אַרדענען. די לייכט-גלויביקע, וואָס זענען אַוועק אויף דער דאָזיקער אַרבעט, זענען אויך געוואָרן דעפּאַרטירט. דאָס האָט די ברוינע קהילה דערמוטיקט דאָס ביסל גייציקע יידישע פּאַטראָנען צו עפענען אַטעליעס און צו ליפּערן סחורה פאַר די איינקויף-שטעלעס. דאָס האָבן די אַנגעשטעלטע פון „אוזשיף“ בייגעווינט אויפן הויף פון דראַנסי בעת די דעפּאַרטאַציעס און צוגעהאַלפן באַרויבן די דעפּאַרטירטע.

דער דאָקומענט האָט צום סוף אַנגעוויזן, אַז עס רוקן זיך אָן דעצידירן-דיקע שלאַכטן און אַז די שעה איז נאָענט, ווען אַלע פעלקער וועלן שטורע-מען דעם נאַצישן באַסטיאָן און פאַרענדיקן מיט דער נאַצישער פאַרשקלאַ-פונג. עס וועלן דאָן פּאַלן די געטאָ-ווענט, די דראַטן פון די קאַנצענטראַ-ציע-לאַגערן וועלן אויפגעריסן ווערן, דער נאַצישער קאַשמאַר וועט פאַר-שווינדן אויף שטענדיק. יעדער יידישער קאַמוניסט דאַרף זיך פּילן שטאַלץ, וואָס ער איז אַ קעמפּער אין דער גרויסער פעלקער-אַרמיי, וואָס ער שטייט אין שפיץ פון קאַמף פון די יידישע מאַסן. ער דאַרף וועקן דעם גלויבן אין זיג, מיט זיין קרבנות-גרייטקייט און העלדישקייט דאַרף ער פירן די יידי-שע מאַסן אין שלאַכט, טריי די קאַמפּס-טראַדיציעס פון יידישן פּאַלק.

דער דאָזיקער דאָקומענט, אַרויסגעגעבן אינעם טראַגישן זומער 1942, האָט געהאַט אַ קאַלאַסאַלע אויסוירקונג אין יידישן לעבן. אַרום אונדו האָבן דאָן אַנגעהויבן צו גראַוויטירן אַלץ מער און מער יידן פון פאַרשי-דענע שיכטן, פון פאַרשידענע קרייזן, אונדזערע מאַטעריאַלן זענען גוט פאַרשפּרייט געוואָרן. מיר האָבן זיך געפּילט אַרומגערינגלט דורך דער אַל-געמיינער סימפּאַטיע.

די „סאַלידאַריטעט“ האָט פאַרגעזעצט איר פּריערדיקע טעטיקייט און זיך אויך אויסגעברייטערט אויף אַ נייעם אויסערגעוויינלעך וויכטיקן גע-ביט: ראַטעווען יידישע קינדער פון דעפּאַרטאַציע. אונדזערע חברטעס האָבן איבערגענומען די דאָזיקע אויפגאַבע און מיט דער הילף פון פּראַנ-צויזישע סאַציאַלע אַסיסטענטינס און לערערינס זענען אַרויסגעריסן גע-

וואָרן פון די נאַצישע נעגל גאַנצע גרופעס פון אומשולדיקע קינדערלעך. דאָס איז געווען אַ נייע הייליקע מיסיע פון העכסטער סאַלידאַריטעט. מיר האָבן אַרגאַניזירט אַ נייע אָפטיילונג פון קאַמף, וועמענס אויפֿ-גאַבע עס איז באַשטאַנען אין דעמאָראַליזירן פון אינעווייניק די דייטשע אַרמיי. מיר האָבן באַקומען ידיעות, אַז אין געוויסע קאַזאַרעס האָבן זיי טשע סאַלדאַטן געזוכט פאַרשידענע תירוצים, כדי אויסצומיידן דעם סאָ-וועטישן פּראָנט. דער אַלטער אַלבערט האָט אונדז אפילו איבערגעגעבן, אַז אין סענטאָוען האָט די דייטשע זשאַנדאַרמעריע אַרעסטירט אַ דייטשן דעזערטיר, וועלכער האָט זיך באַקליידט אין ציוויל ביי אַ יידישן הענדלער.

מיר האָבן גענומען פירן אַן אויפקלערונגס־אַרבעט צווישן דייטשע זעלנער. גערופן האָבן מיר די אַרבעט „ט. א. ג.“ — ד״ה „טראַוואַי אַנטי־אַל־מאַן“ (אַנטי־דייטשע אַרבעט). די „אַרבעט“ איז באַשטאַנען אין טיילן מאַ-טעריאַלן אויף דייטש צווישן דער ווערמאַכט. די דאָזיקע מאַטעריאַלן זען נען רעדאַגירט געוואָרן דורך דייטשע קאַמוניסטן און מיר האָבן זיי גע-דרוקט אין אונדזערע דרוקערייען.

יעדן טאָג פלעגן אונדזערע גרופעס פון חברטעס, באַשטימט פאַר דער דאָזיקער אַרבעט, זיך אַוועקלאָזן אין דער געגנט פון ווערסאַיל, וואָס איז אונדז צוגעטיילט געוואָרן דורך דער צענטראַלער אַנפירונג פון די אויס-לענדישע גרופעס (די מ. א. י.). דאָרט פלעגן זיי זוכן געלעגנהייטן פון פאַרטיילן די אויפרופן אויף אַזאַ אופן, אַז וואָס אַ גרעסערע צאַל זאָל טאָ-קע אַריינפאַלן אין די הענט פון זעלנער. מיר האָבן געוואוסט, אַז אונדזער אַרבעט וועט גלייך צוציען די אויפמערקזאַמקייט פון דער קאַמענדאַנטור. דאָס האָט באַדייט, אַז גרויסע איינפאַלערישקייט, באַגלייט דורך נישט קיין קלענערער דרייסטיקייט און פאַרזיכטיקייט, זענען געווען נויטיק ביי דער דאָזיקער געפערלעכער אַרבעט.

די דרייסטיקייט פון אונדזערע חברטעס איז געווען צו באַוונדערן. יעדן טאָג האָבן זיי זיך געטראָפן אויג אויף אויג מיט דער טויט־געפאַר און האָבן רואיק און מוטיק פאַרגעזעצט זייער אַרבעט. אַ געוויסן טאָג האָט איינע פון די פרויען, די חברטע לאַלאַ וואַסערשטרום, אפילו געוואַגט אַריינצוגיין אין דער קאַזאַרמע סאַטאַרי, ביי ווערסאַיל, אויפצוזוכן די גאַרדעראַבע און אַריינצולייגן אין יעדן מאַנטל אַן אויפרוה און צוריק אַרויסגיין ווי קיינמאַל גאַרנישט.

מיר פלעגן אונטערלייגן פעקלעך ליטעראַטור אויפן וועג, ווו סאַלדאַטן פלעגן אַדורכגיין. די ערשטע צייטן האָבן זיי דאָס אויפגעהויבן. נאָכדעם האָבן זיי, אויס מורא פאַר אַנדערע אויגן, געלאָזט ליגן די פעקלעך. איינ-צעלנע אויפרופן איינגעלייגט אין אַ פאַרמאַכטן קאַנווערט און איבערגע-לאָזן אויפן וועג האָבן שפעטער געהאַט מער דערפאַלג. די חברטעס פלעגן אויך אָפּשטעלן איינצלנע זעלנער און זיי דערלאַנגען אַ קאַנווערט, זאָגן-דיק: מעסיע, איר האָט עס פאַרלוירן. דער „טריק“ איז אַנגעגאַנגען אַ גע-

וויסע צייט. נאכדעם האָבן זיי זיך אָפּגעזאָגט צו נעמען די קאָנווערטן. עס איז אפילו דערשינען אַ נאָטיץ אין דער „פאַרזעך צייטונג“, אַז אין די דאָ- זיקע קאָנווערטן ליגט אויפרייס־שטאַף.

מיר האָבן אפילו פאַרטראַכט אַן אַפאַראַטל, וואָס זאָל מיט דער הילף פון ווינט פאַרשפרייטן איינצלנע בלעטלעך אויפן אָרט. וווּ עס פלעגן דורכגיין די דייטשע זעלנער. אין פוילן האָט עס זיך פראַקטיצירט אַמאָל, בימי פּילסודסקי.

די אימיגראַנטן פון צווישן ביידע וועלט־מלחמות האָבן מיטגעבראַכט מיט זיך אַ רייכע דערפאַרונג פון זייערע היים־לענדער, פון אונטערערדי־ שער, אַנטי־פאַשיסטישער טעטיקייט. און דאָס איז אונדז דאָן צונויף געקער מען.

אונדזער „ט. א.“ האָט לאַנג געאַרבעט אונטער דער אַנפירונג פון חבר זשאַק בערגער, זשאַק „ט. א.“, ווי מען האָט אים אַ נאָמען געגעבן. שפּע־ טער איז די פאַראַנטוואָרטלעכקייט איבערגעגאַנגען צו: גיטעלע (פאַלעט) ראַפּאָפּאַרט. אין לויף פון חדשים איז נישט פאַרגעקומען קיין איין דורכ־ פאַל. מיט גרויס האַרצקלאַפּעניש האָבן מיר געשיקט אונדזערע איבער־ געגעבענע חברטעס אויף דער דאָזיקער געפערלעכער „אַרבעט“. אַרויס־ גייענדיק אין דער פרי פון דער וווינונג, האָבן זיי ריזיקירט מער נישט צוריקצוקומען.

מיר האָבן מיטגעהאַלפּן מיט אונדזערע באַשיידענע מיטלען צו ברעכן דעם גייסט פון דער ווערמאַכט. ווי קליינע וואָסערלעך, האָבן מיר געמאַכט קליינע לעכעלעך אין זייער מעכטיקער מויער. די מויער וועט סוף־כל־סוף איינפאַלן אונטער די מעכטיקע קלעפּ, וואָס זי באַקומט פון אַלע זייטן. פאַר אַזאַ פּערספּעקטיוו האָט זיך געלוינט יעדע אַנשטרענגונג.

אַ געוויסן טאַג איז די חברטע לאַלאַ נישט צוריקגעקומען. די אַנדערע חברטע, וואָס האָט מיט איר געאַרבעט, האָט געזען, ווי לאַלאַ איז געשטאַ־ נען אויף אַ בערגל נישט ווייט פון דער קאַזאַרמע סאַטאַרי. זי האָט עפעס געקוקט אין דער ווייט. נאָר מיטאַמאָל איז אַרום בערגל אויסגעוואַקסן אַ כאַפּטע דייטשע זשאַנדאַרמען מיט זייערע אייזערנע קייטן אויפן האַלדז און מיט זייערע לייכטע מאַשין־געווער אין די הענט. די חברטע האָט גע־ זען, ווי לאַלאַ האָט אויפּגעהויבן פאַמעלעך די הענט אינדערלופטן און איז אַוועקגעפירט געוואָרן. כּבין געווען דערשיטערט, ווען דער חבר זשאַק האָט עס מיר איבערגעגעבן אויפן טעגלעכן צוואַמענטרעף.

טייערע חברטע לאַלאַ, מיר האָבן געוויסט, וואָס עס דערוואַרט דיך, נאָר מיר זענען געווען איבערצייגט, אַז דו וועסט ווייזן די נאַציס, ווי אַזוי אַ קעמפּערין האַלט זיך; ווי אַזוי אַ יידישע טאַכטער פאַראַכטעט די דאָ־ זיקע „העכערע“ ראַסע. מיר זענען געווען זיכער, אַז דער טויט שרעקט דיך נישט; אַז די פייניקונגען וועסטו אויסהאַלטן. די נאַציס וועלן אונדז מיט גאַרנישט אַפּשרעקן. מאַרגן וועלן מיר ווידער זיין אויפן פאַסטן און מיר וועלן נקמה נעמען פאַר דיין לעבן.

אין אונדזער אָנפירונג האָט מען רעאַרגאַניזירט די פּונקציעס. אונ-
דזער „דריילינג“ האָט געאַרבעט מיטן חבר ב. טשאַרני אַלס פּאַראַנט-
וואַרטלעכן. מיטן חבר לערמאַן, דעם פּאַרטייאישן פּאַראַנטוואַרטלעכן פּאַר
דער מ. א. אי. האָבן מיר אָפּגעשניטן די דירעקטע קאָנטאַקטן. ביי דער
רעאַרגאַניזאַציע האָבן איך איבערגענומען די אויפויכט איבער די דרוקע-
רייען, אָדער ווי מען האָט עס גערופן — די „טעכניק“.

מען האָט מיר איבערגעגעבן בירושה דעם גאַנצן אָפּאַראַט, ווי אויך אַ
לאַקאַל אויף 14, רי רעבעוואַל, וועלכן מען האָט באַדאַרפט איינאַרדענען.
בירושה איז אויך איבערגעגאַנגען אָן אויסגעצייכנטער מיטאַרבעטער פּון
דער „טעכניק“, חבר לעאַן זעלמאַנאוויטש, פּון 19-טן אַראַנדיסמאַן. דער
דאָזיקער חבר איז געווען ווי אָפּגעמאַסטן פּאַר דער „טעכניק“. ער איז גע-
ווען פּונקט אַזוי איינפּאַלעריש ווי דרייסט.

ראַנעאַ-פּאַפּיר, סטענסילן, מאַשין-טינט, זענען געווען קאָנטראַלירט
ביים פּאַרקויף. חבר לעאַן האָט גענומען זוכן פּאַרבינדונגען, ווי צו באַקן
מען דאַס אַלץ אָן קאָנטראַל און האָט זיי געפונען. אַ לאַנגע צייט האָט די
צענטראַלע מ. א. אי. אונדז געליפערט די דאָזיקע מאַטעריאַלן. ווען עס איז
געוואָרן שווער, ווען עס האָט זיך גענויטיקט אַ גרעסערער טיראַזש, האָבן
מיר געמוזט דערגאַנצן פּון אייגענע קוועלן. צו דעם האָט זיך אויסגע-
טויגט דער חבר לעאַן. ער האָט איינגעאַרדנט אַ רעזערוו פּון פּאַפּיר אין
אַ לאַגער פּון אַ יידישן מעטאַל-סוחר, שמול, אויף רי אַרשעראַ, אין 19-טן
אַראַנדיסמאַן. ער האָט אויך געדונגען ווינונגען פּאַר פּאַרשידענע באַ-
דערפענישן און איז געוואָרן דער „לאַקאַטאָר“ פּון 14, רי רעבעוואַל. די
גרופע פּון אַלטן אַלבערט, רעקס און יאַנקל זשעלעמער פּון בולוואַר באַ-
מאַרשע האָט באַזאָרגט אַביסל מעבל. פּאַרן קאָנסיערוזש (הויז-וועכטער)
פּון רעבעוואַל האָט עס געהייסן, אַז לעאַן איז אַ רעפּרעזענטאַנט, וואָס
רייזט אַרום און אַז ער וועט דאָ אַריינפירן זיין „מעטרעסע“. ער האָט זי
פּאַרגעשטעלט פּאַרן קאָנסיערוזש: אונדזער „שוואַרצע פּאַלאַ“ איז דאַס
געווען. די „מעטרעסע“ איז אַ שניידעריין, וואָס וווינט ערגעץ אַנדערש, און
וועט איבערלאָזן אין „אַטעליע“ אָן אַרבעטעריין. דאַס איז געווען די אַק-
טיווע טועריין פּון דער „סאַלידאַריטעט“ אין 19-טן אַראַנדיסמאַן. די חבר-
טע ראַשעל (גלזמאַן) פּון פּאַסאַזש פּור-אַ-שאַ, ביי רי דע מאָ, וועלכע האָט
באַקומען דעם נאַמען מאַרי הוביקאוואַ. זי איז געוואָרן אַ טשעכישע ביר-
גערין, ווייל זי האָט גערעדט שוואַך פּראַנצויזיש. פּאַפּיר פּלעגט פּאַלאַ
ברענגען פּון רי אַרשעראַ, וואָס האָט זיך געפונען אונטער דער אויפויכט
פּון אַן איטאַליענישן חבר. מיר האָבן אַריינגעפירט אַ ניי-מאַשין (די „מע-
טרעסע“ איז דאָך געווען אַ שניידעריין) און אַ ראַדיאָ-אַפּאַראַט. די מאַ-
שין אָדער אָפּאַראַט, אָדער גאַר ביידע מיטאַמאַל האָבן באַדאַרפט פּאַרטן-
שען דעם גערויש פּון ראַנעאַ, ווען די „פּאַטראַנקע“ פּלעגט קומען „אַר-
בעטן“.

דער הויף אויף 14, רי רעבעוואַל איז ענלעך צו אַ פּירקאַנטיק קעסטל,
וועמענס ווענט עס באַשטייען פּון איינשטאַקיקע געביידעס. יעדעס גערויש

ביי אַ שכן האָט מען געהערט אויפן הויף. נישט וויסנדיק, ווער עס איז דער קאָנסיערוזש, האָבן מיר די ערשטע צייטן געדרוקט זייער ווייניק ביי דער שוואַרצער פּאַלאַ אין „אַטעליע“, די פּאַרטיקע „סחורה“ פּלעגט מאַרי אַרויסטראַגן אין אַ שוואַרץ שפּייז־זעקל צו די פּאַרבינדלער־ניס, וועלכע פּלעגן פּונאַנדערשיקן די מאַטעריאַלן איבער די סעקציעס.

דערווייל איז אונטערגעקומען דער חודש סעפטעמבער 1942. די אַר־גאַניזאַציע האָט באַשלאָסן צו פּייערן דעם 150־טן יאַרטאָג פּון דער שלאַכט ביי וואַלמי. יענע זיגער־ישע שלאַכט איבער דער פּרייסישער סאַלדאַטעסקע איז אויסגעוואַקסן צו אַ סימבאָל, אַ שלאַכט, נאָך וועלכער געטע האָט גער־שריבן וועגן פּראַנקרייך: פּון אַט דאָ הייבט זיך אַן דאָס לאַנד פּון פּריי־הייט.

מיר האָבן מאַביליזירט אַלע אונדזערע סעקציעס. אין טאָג פּון 20־טן סעפטעמבער וואָלן די יורשים פּון די קאַבלענצער דערפילן, אַז די אייניק־לעך פּון וואַלמי, די יוגנט־חברים פּון באַראַ, פּאַרהייטן דעם פּריי־הייט־גייסט. די „טעכניק“ האָט באַקומען די גרעסטע באַשטעלונג, ווי ווען עס איז פּריער: 50 טויזנט צייטונגען. אויב מען נעמט אין אַכט, אַז מיט רואיקע נערוון איז מען געווען בכוח צו ליפּערן אַ טויזנט עקזעמפּלאַרן אַ שעה, קאָן מען אויסחשבוּנען וויפּל צייט עס האָט זיך גענויטיקט פּאַר כּסדר אויפּציערנדיקע נערוון. די „שוואַרצע פּאַלאַ“ איז אַוועק אין אַטע־ליע און גענומען יאָגן די פּראָדוקציע. און פּון יאָגן זיך קומט קיין גוטס נישט אַרויס. זי האָט צעבראַכן די מאַשין. מיר האָבן פּאַרמאַגט נאָך צוויי מאַשינען, נאָר זיי האָבן געאַרבעט ערגעץ אַנדערש.

ווען די חברטע פּאַלאַ איז געקומען אויפן ראַנדעווען, ביים קעי דע לאַ ראַפּע, און מיר אַנגעזאָגט די טרויעריקע בשורה, האָבן מיר זיך ביידע אַוועקגעזעצט אויף אַ באַנק ביי דער סען, כדי צו באַטראַכטן דעם ענין. נישט געפינענדיק קיין אויסוועג, האָבן מיר באַשלאָסן פּאַרצושלאָגן דעם חבר ב. טשאַרני צו פּאַרקלענערן די „באַשטעלונג“.

אַ „געבאָדענעם קאַפּ“ האָבן מיר באַקומען: ס׳טייטש, וואָס הייסט פּאַרקלענערן דעם טיראַזש? און דער פּלאַן פּאַרן 20־טן סעפטעמבער? ב. טשאַרני האָט געהאַט אַזאַ טבע. אַ פּלאַן איז געמאַכט נישט לייכטזיניק, דאַרף מען אים אויספירן. שוועריקייטן דאַרף מען בייקומען.

עס איז געבליבן איין אויסוועג: פּאַרטרעטן די ראַנעאָ מיט אַן אַנדע־רער. דאָס האָט באַדייט צוויי אַפּעראַציעס: אַרויסנעמען די צעבראַכענע און אַרייַנשטעלן אַ צווייטע, און מאַכן עס אַזוי קונציק, אַז דער קאָנסיערוזש זאָל גאַרנישט באַמערקן. נאָר דאָס איז כּמעט ווי נישט מעגלעך געווען. מילא, וועט מען אים „אַלץ“ דערציילן. אַלץ וואָס מיר ווילן, פּאַרשטייט זיך. לעאָן איז אַוועק צו זיין „מעטרעסע“ אין „אַטעליע“. אַרויסגייענדיק האָט ער זיך בכיוון אַפּגעשטעלט ביים קאָנסיערוזש און אים דערציילט אַ מעשה, אַז די ניי־מאַשין „זינגער“ איז קאַליע געוואָרן און אַז ער גייט זוכן אַ מעכאַניקער. אַ שעה שפּעטער האָב איך זיך אַרייַנגעשטעלט מיט אַ

טעקע קלינגענדיקע מכשירים און זיך אָנגעפרעגט, ווי עס פירט זיך, ביים קאַנסיערוש וועגן דער אַטעליע. צום באַדויערן, האָבן מיר אים דערציילט, איז די מאַשין נישט געווען צו פאַרריכטן, האָבן מיר זי איינגעפאַקט אין אַ פירקאַנטיקן קאַרטאָן, אַרומגעוויקלט מיט אַ שוואַרצן טוך און אַרויס-געטראָגן אויפן אַקסל, ווי אַ „קעפל“ פון אַ „זינגער“-מאַשין.

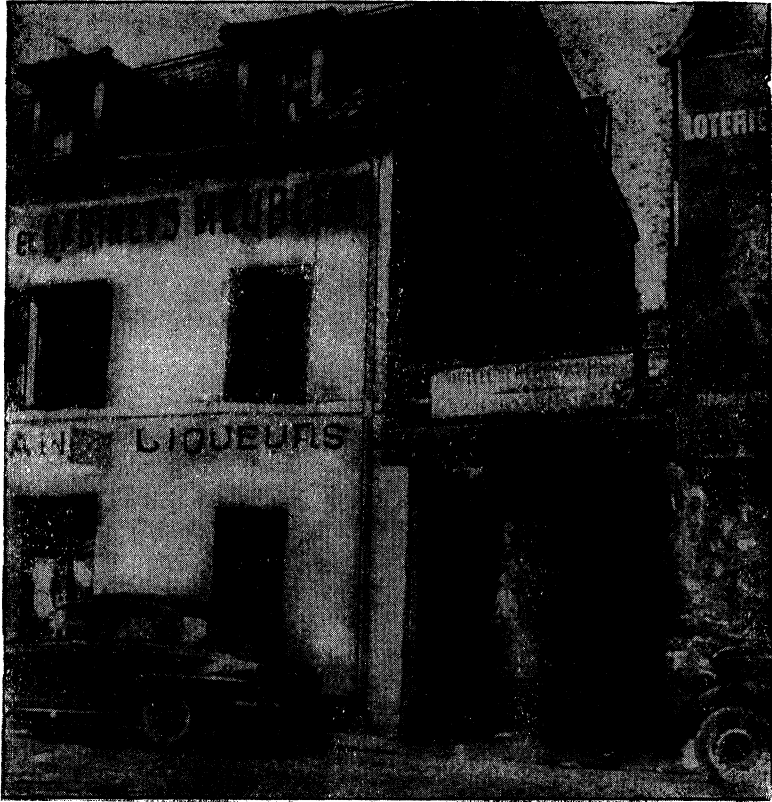
מיר האָבן באַשלאָסן צו ברענגען די ראַנעאַ, וואָס האָט זיך געפונען אין דער וווינונג פון חבר שלום פון 3-טן אַראַנדיסמאַן, אויף רי ראַמביטאַ. נאָר ווי אַזוי פירט מען זי אַרויס אויף אַ רוישיקער גאַס, מיט אַזויפיל פאַרדעכטיקע אויגן? זענען מיר געפאַלן אויף אַ המצאה: די מאַשין האָבן מיר פאַרקלאַפט אין אַ קעסטל, אויפגעשריבן „פראַזשיל“ (צעברעכלעך, הייסט עס). געדונגען אַ פראַפעסיאָנעלן טרעגער אויף ראַמביטאַ און פשוט אים געבעטן זייער פאַרויכטיק זיך אומגיין מיטן קעסטל „געפעס“. ליי פערן עס האָבן מיר פאַרלאַנגט אויף אַן אויסגעטראַכטן נאַמען, אויף 50, בולוואַר דע לאַ ווילעט, דאָס הייסט אַ צוויי הייזער פון רי רעבעוואַל.

ווען דער טרעגער איז אָנגעקומען פאַרן הויז פון בולוואַר דע לאַ ווי-לעט, האָבן איך אים שוין אָפגעוואַרט און אָנגעבנדיק אונדזער אויסגער-טראַכטן נאַמען, געפרעגט, צי דאָס פירט ער פאַר מיר דאָס געפעס. אַן קיין שום חשד האָט ער אַוועקגעשטעלט פאַרן טויער דאָס קעסטל. דאָן האָבן איך דאָס קעסטל אַרויפגעטראָגן אין „אַטעליע“ פון דער „שוואַרצער פאַ-לאַ“, נישט פאַרגעסנדיק צו דערציילן, אַראַפגייענדיק צום קאַנסיערוש, עפעס אַ מעשה וועגן דער מאַשין. אַלץ איז, צום גליק, אַדורך בשלום.

די צעבראַכענע ראַנעאַ האָבן מיר אַוועקגעפירט אין אַ נייעם לאַגער, וואָס לעאַן האָט אויף אַ קונציקן אופן געהאַט געדונגען אין אַריסטאָקראַ-טישן 16-טן אַראַנדיסמאַן, 10 רי פיער גערען, ביים מעטראַ מיקעל אַנזש-אַטוי. לעאַן האָט זיך דאַרט אָנגעגעבן פאַר אַ רעפרעזענטאַנט פון פאַפיר, וואָס זוכט אַ לאַגער פאַר זיין סחורה. דאָס איז געווען אַ הויף מיט קליינע שטעלעכלעך, וואָס האָבן אַמאָל באַדאַרפן דינען פאַר פערד-שטאַלן, אויפן ערשטן שטאַק זענען מן-הסתם געווען די היי-בוידעמער.

דאָ האָט זיך שוין געפונען אַ נייער רעזערוו מיט פאַפיר און קאַנ-ווערטן.

מיר האָבן פאַרמאָגט הונדערט טויזנט בלאַע קאַנווערטן. די געשיכטע דערפון איז זייער טשעקאָווע. עס איז געווען אַ געלעגנהייט, אַ זעלטנהייט. דער ליפעראַנט פון דער מ. א. אי. חבר אַלעקסאַנדער, אַ טשעך, אַן אוי-סערגעוויינלעכער בריה, האָט אונדז צוויסן געגעבן, אַז מען קאַן קויפן אין אַ פאַבריק אויף רי פאַנאָיאַ, ביים פער לאַשען, אַ גרויסן ראַמש מיט קאַנ-ווערטן פאַר שפאַט ביליק. לעאַן האָט געהאַלטן, אַז עס איז אַ מציאה. אָבער נאָך וואָס דאַרפן מיר אַזויפיל קאַנווערטן? דער רעדאַקציע איז איינ-געפאַלן, אַז „זשאַקיו“ דאַרף מען רעגולער שיקן דורך פאַסט צו פאַרשי-דענע פראַנצויזישע פערזענלעכקייטן: דאַקטוירים, וויסנשאַפטלער אא"וו. זייערע אַדרעסן וועט מען פשוט נעמען פון „באַטען“, פון טעלעפאָן-בוך,

דער אריינגאנג אין אומלעגאלן לאגער פון פאפיר און מאשינען
אויף 10, רי פיער גערעג, ביי מיקעל-אנזש-אטוי.

לויט פראפעסיעס. פעטענס פאסט־מיניסטער וועט אַרבעטן פאַר אונדז. דער איינפאַל האָט אונדז אַריינגעטריבן אין אַמביציע.

איבערפירן אַזאַ טראַנספּאָרט קאַנווערטן איז אַבער נישט געווען קיין קליניקייט. חבר אַלעקסאַנדער האָט אונדז באַזאָרגט מיט אַ פּאַקטורע פון דער פירמע. אַ פּאַלשע, פּאַרשטייט זיך, אַבער דאָך אויף אַ ברוי־בויגן. לעאַן האָט באַשטעלט אַ וועלאָ־טאַקסי מיט אַ קליינער פּלאַטפּאָרמע און האָט דעם שאַפער געהייסן ליפערן אויפן אַדרעס פון אַ פּאַפּיר־געשעפט אויף אַוועני מאַצאַרט, נישט ווייט פון אונדזער לאַגער.

דער ציקליסט האָט אַנגעלאָדן זיין פּלאַטפּאָרמע מיט די קאַנווערטן און האָט באַקומען אין האַנט אַריין די פּאַקטורע. כ'האַב זיך צוגעקוקט, ווי ער פאַרט פּאַמעלעך אַרויס פון רי פּאַנואַיאַ אין דער ריכטונג פון מער טראַ פער־לאַשעו. איך בין אַרויס אויפן בולוואַר מענילאַמאַנטאָן זען, צי אַלץ איז כּשורה. כ'האַב געזען שטיין אַ פּאַליציאַנט. ביים ערשטן ראַג איז פּאַרגעקומען אַ קאַטאַסטראַפּע. די דעק פון דער פּלאַטפּאָרמע האָט נאַכגעלאָזן אונטערן דרוק פון דער משא און אונדזער טריפהנע סחורה איז געבליבן ליגן אויף דער גאַס. אַנטקעגנאיבער איז געשטאַנען דער פּאַלי־ציאַנט.

עס איז אַבער געשען אַ נס. ער איז אַוועק אין אַ פּאַרקערטער ריכ־טונג און דער ציקליסט האָט אַליין צוריק אַרויפגעלייגט די סחורה און אַוועקגעפירט זי צום פּאַפּיר־געשעפט. פאַרן אַריינגאַנג איז שוין געשטאַ־נען לעאַן, ווי ער וואַלט דאַרט געווען אַן אַנגעשטעלטער און האָט געהייסן דעם ציקליסט אַראַפּלאָדן די קאַנווערטן ביים טויער.

שפעטער האָבן מיר די פעקלעך אַריבערגעפירט אין לאַגער, וואָס האָט זיך געפונען דערנעבן. אין דעם־אַ לאַגער פון רייכן קוואַרטאַל אַטעי האָבן מיר אויך אַריבערגעפירט די צעבראַכענע מאַשין פון רי רעבעוואַל.

און מיר האָבן געליפערט די באַשטעלונג פון וואַלמי צו דער צייט. דער קאַמענדאַנט פון גרויס־פּאַריז האָט אַזש פּאַראַרדנט צוליב דעם אויסער־געוויינלעכן פּאַרנעם פון דער פּראַפּאַגאַנדע אין שטאַט, אין וועלכן מיר האָבן געהאַט אַ גרויסן חלק, אַז אַלע פּאַריזער זאָלן בלייבן ביי זיך אין דער היים זונטיק, דעם 20טן סעפטעמבער 1942. פון 1 נאַכמיטאַג ביז צו־מאַרגנס אין דער פרי האָט זיך קיינער נישט געטאַרט באַווייזן אין די גאַסן. אַ קויל האָט אויף יעדן געוואַרט. „קוור־פע“ — האָט מען ביז דאָן אַפט פּאַראַרדנט, אַבער נאָר אין די קוואַרטאַלן, וווּ עס זענען פּאַרגעקומען אַטענטאַטן און אויך נישט פריער ווי פון 8 אַזייגער אַוונט אַן, אַמאָל פון 11 אַוונט, אַבער נישט פון 1 אַזייגער און אין גאַנץ פּאַריז.

דער „אומבאַזיגבאַרער“ האָט געציטערט פאַר אונדזערע פּאַפּירענע בלעטלעך. אין אַן אויסגעליידיקטער שטאַט, ווי אויף אַ בית־עולם, איז ער געווען אַ העלד: דער אַקופאַנט פּאַרפולט די גאַסן און איז אַליין ווי אין אַ מדבר. די ווידערשטענדלעך, פּאַרשלאַסן אין זייערע צימערלעך, זענען געקניפט און געבונדן מיטן פּאַלק. דער באַלעבאַס פון דער באַזעצטער

איראפע איז געווען דורך און דורך פארהאסט. אבער מיר, די ווידער-
שטענדלער, זענען געווען באהאפטן מיט מיליאנען איראפעאישע קעמפער.
150 יאָר נאָך דער שלאַכט ביי וואַלמי האָבן די יורשים פון די רעפּו-
בליקאַנישע און פּאַטריאַטישע זעלנער, פון די שעפּער פון דער „מאַרסעל-
יעזע“, ווידער געגעבן קלעפּ די פּרייטישע אַרמיעען און די יורשים פון די
קאַבלענצער קאַלאַבאָראַטאָרן.

די „נאַציאָנאַלע רעוואָלוציע“ פון פעטען האָט באַנקראַטירט. דער אָר-
פּאַנט איז געוואָרן אַרומגערינגלט מיט מויערן פון שנאה. זיינע משרתים
פון ווישי — נישט וויניקער. פעטענס נייער דעוויז, אויסגעקלאַפט אויף
די אַלומיניום-מטבעות פון 1 און 2 פּראַנק — אַרבעט, פּאַמיליע, פּאַטער-
לאַנד — איז אויסגעטייטשט געוואָרן: אַרבעט — קאַטאַרגע, פּאַמיליע —
צעטריבן, פּאַטערלאַנד — פּאַרקויפט.

אַזוי ווי עס קריסטלט זיך, אַזוי יידלט זיך. דער אַרגאַן פון יודענראַט,
די „אוושיף“ צייטונג האָט געדרוקט פּירושים וועגן תּורה. געשריבן דורך
אַ פּרומען ייד, אָדער די ווערק פון י. ל. פּרץ און שלום עליכם. מען האָט
געוואַלט אויפּוועקן דעם איינדרוק, אַז דאָס איז אַ יידישע צייטונג. איז
זי טאַקע געווען יידיש, ווייל זי האָט פּאַרטייטשט די פרשה פון דער וואַך,
די צייטונג פון דער ברוינער קהילה? און זייערע סאַציאַלע אינסטיטור-
ציעס? זענען זיי נישט געווען עפעס אַנדערש ווי פּולאַפּקעס פּאַר דער
פּאַליציי?

די „נאַציאָנאַלע“ יידן זענען געווען געשיצט דורכן האַקן-קרייץ, אַבער
זיי האָבן אַלץ מער פּאַרלוירן דעם צוטרוי צו זייערע „באַשיצער“. אַ באַר-
קאַנטער פּירער פון דער „קאַלאַני סקאַלער“, וואָס האָט נישט מער גער-
האַט קיין רעספּעקט פּאַר זיין פּאַפּירל מיטן נאַצישן „אויסווייז“, איז אַנט-
לאַפּן פון פּאַריז אויף דרום, די מאַסע האָט ער איבערגעלאָזט אויף גאַסט
באַראַט.

זיצנדיק אַליין אַ האַלבן טאַג, האָב איך זיך אַרומגעזען, אַז מיינ מאַגן
דאַקוטשעט מיך אויפּטניי. דער געשוויר האָט זיך אויפּגעוועקט. נאָר היילן
זיך אין מיינע דעמאָלטיקע באַדינגונגען איז נישט געווען פון די לייכטע
זאַכן. כּהאַב זיך געהאַט געוואַנדן וועגן דעם צום אַלטיטשקן דאַקטאָר
אַגוז. מיטן ד״ר אַגוז האָב איך זיך געהאַט באַקאַנט מיט אַ צייט צוריק,
דורך אַלעקסן. דאָס איז געווען אַן אינטערעסאַנטע פּאַמיליע. ד״ר אַגוז איז
געווען אַן אַלטער סאַציאַליסטישער טוער, אַן אַפּירנדיקע פּערוזעלעכקייט
אין דער פּאַרטיי. ער האָט זיך געקאַנט פּערוזעלעך מיט לעאַן בלום, מיט
בראַק, האָט אַנטיילגענומען אין אַלע קאַנגרעסן, געשריבן אַרטיקלען אין
דער פּרעסע. ער איז אויך געווען פּרעזידענט פון בונדישן „אַרבעטער-
רינג“, ער האָט איינגעהאַלטן באַציאָונגען מיטן „בונד“, כאַטש ער האָט
שוין געוווינט אין פּראַנקרייך אַ האַלבן יאָרהונדערט. זיין טאַכטער, זשאַן,
איז אויך געווען אַ דאַקטאָר מעדיצין. איר מאַן ד״ר אַראַזשע איז געפּאַלן
אין שפּאַניע אין דער רעפּובליקאַנישער אַרמיי. נאָך זיין טויט איז זשאַן

אריינגעטראטן אין דער קאמוניסטישער פארטיי. זינט א געוויסער צייט האט זי מיטגעארבעט אין דער אומלעגאלער „זשאקו" און איז אויך געווען דאקטאר פון די פארטיזאנער. פרוי אַגוז האט געהאלטן מיט דער טאַכטער, און דער אַלטיטשקער האט געהאלטן פאַר אַ כבוד צו זיין באַפריינדעט מיט קאמוניסטן. ער האט איינגעזען, און ער האט עס אָפן מודה געווען, אַז בלויז די קאמוניסטישע פארטיי איז געווען אַנטי־פאַשיסטיש און קאנסעקווענט אַנטי־היטלעריסטיש.

ער האט אונדז געשטעלט אין פארבינדונג מיט אַן ארכיטעקט, באַנע־ריק, זיינעם אַ שכן, וואָס האט אונדז געבראַכט פיל נוצן און אַסך געהאַלפן. די ווינונג פון די אַגוזעס איז געוואָרן אַ מקום מקלט פאַר פאַרשידענע נע חברים, יידישע ווי פוילישע, ווייל אויך אין די דאָזיקע קרייזן האָבן זיי געהאַט קאָנטאַקטן דורך אונדזער חבר ד"ר מיטשל דיסקין און דורך אַ געוועזענעם שפּאַנישן מיליציאַנער ד"ר קאָזימיר צעלערמייער.

ד"ר אַגוז האט מיך באַקענט מיטן געוועזענעם קאַסירער פון דער סאַציאַליסטישער סעקציע פון 11טן אַראַנדיסמאַ, אַ פאַבריקאַנט פון לאַנדווירטשאַפֿט־מאַשינען. דער דאָזיקער פראַנצויז האט מיטן פולן האַרצן, רייזיקירנדיק מיט אַלעמען, אונדז געהאַלפן אין דער אַרבעט. ביי אים האָבן מיר אויסבאַהאַלטן דאָקומענטן. אונדזער געלט איז געלעגן אין זיין פייער־קאַסע. זיין בירוּאָ האט אונדז געדינט אַלס אינערלעכע פאַרבינדונג.

איינמאַל האט דער פראַנצויז אפילו אויסגעשטעלט אַ טשעק פאַר אונדז, אין אַ מאַמענט, ווען מיר האָבן נישט פאַרמאָגט קיין געלט.

ד"ר אַגוז האט מיר געראַטן צו גיין זיך היילן ביי ד"ר לענאַרמאַן, אַ ספעציאַליסט. בין איך אַוועק צום ד"ר לענאַרמאַן אין זיין קאַבינעט ביים אייפֿל־טורעם. נאַכדעם ווי ער האט מיך באַטראַכט, מאַכט ער צו מיר אַזוי: — אין אייער לאַגע קאָן דער מאַגן נישט זיין רואיק. ער איז בירושה נערווען.

איך האָב זיך צעשמייכלט. דער דאָקטאָר לענאַרמאַן האט פאַרשטאַנען, אַז איך בין אַ ייד, אַן אומלעגאַלער, הגם איך האָב אים אָנגעגעבן אַ פאַלשן נאָמען. ווי דעליקאַט ער האט זיך אויסגעדריקט וועגן דער יידישער נער־וואַזיטעט, דעם אַטאַוויזם, וואָס ליגט אין אונדז, פאַרפאַלגט ער זינט דורות. באמת, ווי האָבן מיר געקאַנט באַזיצן רואיקע מאַגנס אין אונדזער לאַגע, אַן אַ נאַרמאַל לעבן, אַן אַ רואיקער מינוט.

אַ חודש נאָכן וועלאַדראַם ד'היווער איז געפאַלן דער חבר סעוועק, סע־וועק קירשענבוים, געוועזענער קאַמענדאַנט פון דער באַטוויז־קאַמפּאַניע אין שפּאַניע, אונדזער פאַראַנטוואָרטלעכער פאַר קאַדערן. מען האט אים אַרעסטירט אין מיטן גאַס. ביי וועלכע אומשטענדן איז נישט געווען באַקאַנט. פון דראַנסי האט ער אַרויסגעשיקט אַ בריוו, אָבער עס איז נישט קלאָר געוואָרן, וווּ און ווי אַזוי ער איז אַריינגעפאַלן. ער האט איבערגע־לאָזן אַ שוואַנגערע פרוי.

עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אונדזערע מענטשן זענען נאָך אַלץ גע-
ווען צופיל אין קאַנטאַקט מיט אַנדערע. דאָס האָט געקאַנט טייער קאַסטן.
אַזוי האָט ראַשעל־מאַרי פון דער „טעכניק“ אויף רי רעבעוואַל דערציילט,
אַז ביי אַ פלימעניק האָט זי געטראָפן פריינט, פראַנצויזישע יידן, וועלכע
האַבן זי איינגעלאָדן צו זיך אויף אַ גלעזל טיי. עס איז נישט געווען קיין
געפאַר ביי זיי, פראַנצויזישע בירגער, אין דער וווינונג, איז געווען זייער
מיינונג. ראַשעל־מאַרי האָט זיך געלאָזט צורעדן. אפילו געבליבן צום סוף
נעכטיקן. אָבער אין דער פרי האָט מען אָנגעקלאַפט אין טיר... פאַליציי...
זי איז געקומען נאָך די באַלעבאַטיים, די פראַנצויזישע יידן, וואָס זענען גע-
ווען זיכער ביי זיך אין דער היים... וואָס טוט דאָ די פרוי? — געקומען
צו גאַסט. פאַפירן? יא, פאַראַן.

די כאַפּערס האָבן אַוועקגעלייגט ראַשעלס קאַרטע אויפן טיש. איינער
איז אַריין אין אַנדערן צימער, דער צווייטער איז געבליבן שטיין אויף
דער שוועל צווישן ביידע צימערן. בליץ־שנעל האָט ראַשעל־מאַרי אַראָפּ-
גענומען די קאַרטע און איז פאַרשוונדן דורך דער טיר, אַראָפּ פון די
שטיגן, איידער די פאַליציי האָט זיך געכאַפט, וואָס עס איז געשען.
זינט דאָן האָט זי איבערגעריסן אַלע קאַנטאַקטן, אפילו מיט איר איי-
גענער שוועסטער, וואָס האָט געווינט נישט ווייט פון איר, ביי רי דע מאָ.

עס האָט אָנגעהויבן צו ווערן ענג פאַר אונדז אין די יידישע קוואַר-
טאַלן. אויך אויף רי רעבעוואַל זענען מיר נישט געווען רואיק. חבר לעאָן
האָט גענומען זוכן אַ פרישן לאַקאַל אין אַ „סטאַטעטשנעם“ קוואַרטאַל. ער
האָט אים אַנטדעקט אויף 22. אַוועני דע ווערסאַל, נישט ווייט, הייסט עס,
פון אונדזער דעפּאָ פון פאַפיר. דאָס הויז איז געווען ניי, עלעגאַנט מיט
אַלע באַקוועמלעכקייטן. ריזן־צימערן, מיט צענטראַלער באַהיצונג, ספּע-
ציעלע שטיגן פאַר דער דינערשאַפט, אַ ווינדע, אויסגעצייכנט צו וווינען
דאָרט... אין שלום־צייטן.

דאָס הויז האָט געהערט צו אַן אָנגעזענער פירמע פון הייזער־בויאונג.
די ביוראָ פון זשעראַנט האָט אָנגעפירט מיט צענדליקער הייזער פון דער
פירמע. דאָרט האָבן מיר אַוועקגעשיקט דעם חבר קאַפּער, אַ שטריקער פון
מאַנטרוי, וואָס האָט געאַרבעט אין דער אַרגאַניזאַציע, מיט פאַלגנדיקן
סצענאַריאָ:

ער האָט זיך פאַרגעשטעלט אונטערן נאָמען דעברע אַלס רעפּרעזענ-
טאַנט פון וואָל פון אַ פירמע אין רובע, וועמענס נאָמען ער האָט גוט גע-
קאַנט. ער האָט געהאַט בדעה צו דינגען די וווינונג פאַר זיינע „פּערזענ-
לעכע“ באַדערפענישן, עס וועט דאָ וווינען זיין מעטרעסע. דער „טריק“
פון רעבעוואַל איז נאָך אָנגעגאַנגען.

נאָכן דינגען האָבן זיך ערשט אָנגעהויבן די גרויסע שוועריקייטן. אין
אַזאָ וווינונג האָט מען דאָך געדאַרפט אַריינפירן געהעריקע מעבל. די
„מעטרעסע“ האָט געדאַרפט זיין עלעגאַנט געקליידט, האָבן מאַניערן פון
אַ „מאָדאַם“. און אריינגעזעצט האָבן מיר בסך הכל אַלס „מעטרעסע“ די

פּרוי פון חבר לעאַן, ראַשעל זעלמאַנאַוויטש, אַן אַרבעטערין ביי שניידעריי, אויסגעפּוצט אין אַ פּוטער־מאַנטל, פּאַרקעמט ביי אַ גוטן פּריזירער. זי האָט, פּאַרשטענדלעך, באַקומען אַ „דינסט־מיידל“, וואָס האָט געמוזט גיין דריי שטאַק דורך די ספּעציעלע שטיגן פאַר הויז־דינערינס און נישט געטאַרט זיך באַנוצן מיט דער ווינדע. דאָס דינסט־מיידל איז געווען נישט קיין אַנר דערע ווי אונדזער „שוואַרצע פּאַלאַ“, די הויפט־טעכניקערין. די דאָזיקע וווינונג האָט געהאַט אַ גרויסע מעלה. צווישן צוויי צימערן אין מיטן דער וווינונג האָט זיך געפונען אַ שמאַלער דורכגאַנג. דאָרטן האָבן מיר איינגעאַרדנט די דרוקעריי, די מאַשין איז אריינגעפירט געוואָרן צוזאַמען מיטן מעבל און דער חבר אַלעקסאַנדער פון דער צענטראַלער טעכניק ביי דער מ. א. האָט זיך געפונען צווישן די טרעגער, כדי צו זען, צי אַלץ איז כּשורה.

די פּראָדוקציע האָט גענומען שטייגן. די חברטע פּאַלאַ האָט אַריינגע־פירט דאָס ווייסע ראַנעאַ־פּאַפּיר, פּאַרלייגט מיט גרינצייג און פּרוכטן, וואָס זי האָט בכיוון איינגעקויפט אין דערבייאַיקע געשעפטן. אַרויסגעפירט די פּאַבריצירטע סחורה האָט די באַלעבאַסטע אַליין, אַדער אַ „פּריינדין“, וואָס פלעגט צו איר קומען פון צייט צו צייט.

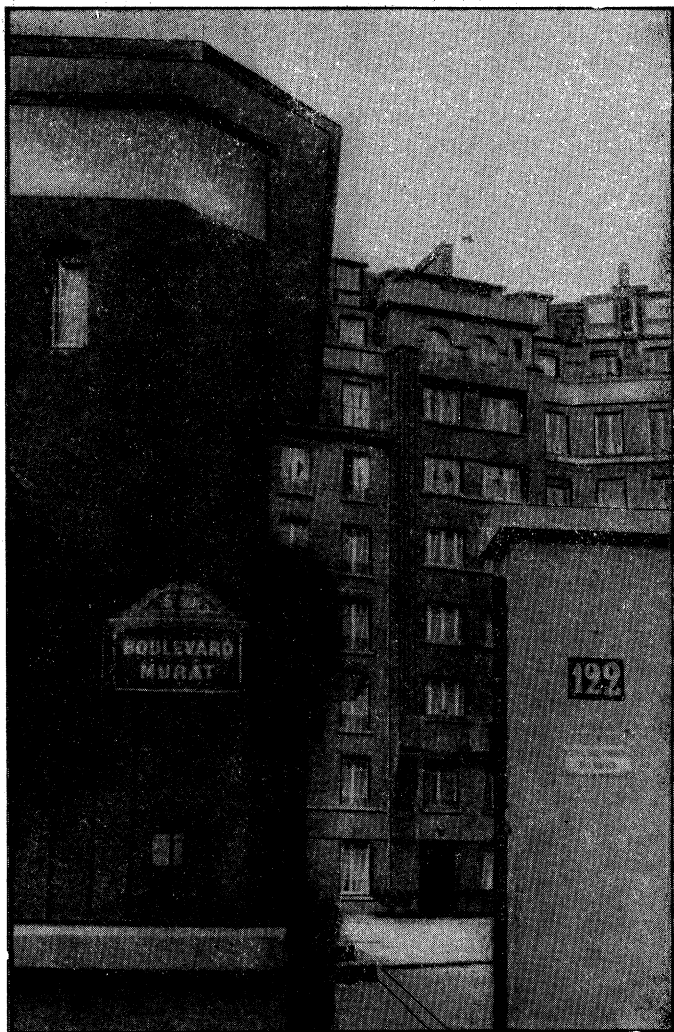
כדי צו לעגאַליזירן די וויזטן פון חבר לעאַן צו זיין פּרוי, האָט מען אים פּאַרגעשטעלט ביים קאַנסיערוזש ווי אַן אַנגעשטעלטן ביים פּאַטראָן, אונטערן נאָמען אַכמעד מאַזודי; אַ נאָמען פון אַ נאַטוראַליזירטן אַרמענער, וואָס האָט טאַקע עקזיסטירט. דער פּאַטראָן, קאַפּער, האָט געמוזט אָפֿ־שטאַטן וויזט זיין „מעטרעסע“, כאַטש איין מאָל אין צוויי וואַכן.

נישט קאַנענדיק מער צונויפּרופּן די אַנפירונג אין פּריוואַטע וווינונג־גען פון יידישע חברים — אין די אומלעגאַלע וווינונגען איז קאַטעגאָריש געווען פּאַרבאַטן — האָבן מיר באַשלאָסן צו דינגען אַ ספּעציעלע וווינונג פאַר די זיצונגען פון דער אַנפירונג, ווייל אויך די וווינונג פון עוואַ פּראַ־דען, דער פּראַנצויזישער לערערין פון סקוואַר אַלבען קאַשאַ, אין 13־טן אַראַנדיסמאַן, איז געוואָרן פּאַרדעכטיק. דינגען אַזאַ וווינונג האָט מען, פּאַרשטענדלעך, געדאַרפט אין אַ קוואַרטאַל, וווּ מען האָט אונדז נישט גע־קאַנט.

אַ צופּאַל האָט אונדז אַריינגעפירט אין אַ גוטער וווינונג. די ענגלענ־דער האָבן געהאַט באַמבאַרדירט די געגנט פון פּאַרט סען־קלו. געהייסן האָט עס, אַז זיי האָבן געצילט אין דער פּאַבריק פון „רענאַ“ אין בולאַן־ביאַנקור. געטראָפּן האָבן זייערע באַמבעס די 8־שטאַקיקע הייזער פון פּאַרט סען־קלו. 100 הייזער האָבן דאָרט געהערט צו דער שטאַטישער רע־זשי. די באַפעלקערונג האָט גענומען אַנטלויפּן אין בהלה. פאַר אונדז איז אַבער אַזאַ געגנט געווען זייער צוגעפּאַסט.

איך בין אַוועק אין דער ביראַ פון דער רעזשי, ביים קלויסטער פון הייליקן טאַמאַס און זיך נאַכגעפרעגט אויף אַ וווינונג. יא, עס איז פּאַראַן אַ פּרייע, אויפן 8־טן שטאַק, 4 צימערן מיט אַ קיך, זייער ביליק, ווייל די ווינדע גייט נישט. דאָס איז די געביידע 98 אויף 122 בולוואַר מיראַ.

דער צענטראלער איינגאנג פון הויף אויף 122, בולוואַר מיראַ, ביים פאַרט סענאַקל, ווו עס געפינען זיך 100 געביידעס צו 8 שטאַק.

דער אָנגעשטעלטער האָט מיר געגעבן אויסצופילן אַ פּראָגע-בויגן.
כ'האַב אויך געדאַרפט ענטפערן, צי כ'בין נישט קיין אויסלענדער, נאָכדעם
אונטערשרייבן אַ באַזונדערע דעקלאַראַציע, אָז כ'בין נישט קיין ייד. צום
סוף האָט ער מיר געבעטן ווייזן מיינע פּאַפּירן און גענומען זיי שטודירן.
אַ געדאַנק איז מיר אַדורך, אָז אויף אַזאַ אַמט זיצט אַ „פּליק“. ווי דען אַנ-
דערש? כ'האַב שוין געהאַט חרטה באַקומען אויפן גאַנצן עסק, ווייל ער
קאָן זיין כיטרע און טאַקע מיר פּאַרדינגען די ווינונג, כדי נאָכדעם מיך
נאָכצושפּיאַנירן. נאָר פּאַרפּאַלן. אַ באַשלוס איז אַ באַשלוס. ער האָט מיר
געבעטן צוריקקומען אין דריי טעג אַרום אונטערשרייבן דעם קאַנטראַקט,
וואָס ער וועט דערווייל צוגרייטן. גלייכער אַזוי, וועלן מיר האָבן צייט צו
פּאַרטראַכטן זיך.

גראַד האָט די געשטאַפּאַ פּאַרעפּנטלעכט אַ קאַמוניקאַט, אָז נישט בלויז
האַטעלן, נאָר אויך די פּריוואַטע דירות דאַרפן קאַנטראַלירט ווערן ביים
פּאַרדינגען, ווייל די „טעראַריסטן“ פּלעגן דינגען פּריוואַטע דירות. דאָס
איז טאַקע געווען אמת, נאָר באין ברירה האָבן מיר געדונגען די דירה אויף
בולוואַר מיראַ. אָבער מיר האָבן זיך דאַרט נישט אַריינגעצויגן, איידער
מיר האָבן נישט במשך פון אייניקע טעג נאָכאַנאַנד אָבסערווירט דאָס הויז.
לויטן באַשלוס האָט די דירה באַדאַרפט פּאַרנעמען מיין פּרוי פּאַני, נאָך
דער קימפעט, אויב זי וועט אַרויס בשלום פון דעם ענין און נישט אַריינ-
פּאַלן אין די פּאַליצייאַישע פּאַסטקעס.

דערווייל האָט פּאַני געווינט ביי מאַדאַם באַדמער אין שטעטלע
מעניל סעווען, צוואַמען מיט אונדזער טעכטערל סילווי, וואָס איז שוין
דאָן אַלט געווען 2 און אַ האַלב יאָר. צום ענדע פון די וואַקאַנסן האָבן
מיר געזאָגט דער פּרוי באַדמער, אָז מיר האָבן באַשלאָסן, דאָס פּאַני וועט
בלייבן אויפן דאַרף ביז דער קימפעט. ווען עס איז אָנגעקומען די צייט,
האָבן מיר סילווי אַיבערגעלאָזן ביי אַ פּראַנצויזישער פּאַמיליע אויפן
דאַרף, טענהנדיק, אָז איר וועט בעסער זיין אין מעניל-סעווען ווי ביים
טאַטן אין פּאַריז.

א יידיש קינד ווערט געבוירן

מיר האבן זיך געגרייט צו פאניס קימפעט. אין יענע באדינגונגען איז א געבורט געווען פארבונדן נישט בלויז מיט א לייכטן „גיין צום קינד“, ווי ביי אלע פרויען אין דער וועלט. אין אקופירטן פאריז האבן געלויערט אויף יידישע קימפעטארינס גרעסערע געפארן ווי שווערע ווייען אין פאר- לויף פון שעהן און טעג, אפילו גרעסערע, ווי גינעקאלאגישע קאמפליקאציעס. עס האט געדראט מיטן לעבן, סיי דער מאמען, ווי דעם נייע-געבוירענע נעם שוועלבעלע. אויב פרעה האט אוועקגעריסן ביי די יידישע מאמעס זייערע בכורים, האט דער נאצי פארניכטעט די מאמע און דאס קינד.

מיט א געוויסער צייט צוריק האט א פרוי פון א פארטיזאן באקומען ביינאכט א בלוט־שטורץ. זי איז געווען אין פינפטן חודש. מען האט זי אוועקגעפירט אויף דער גיך אין א פריוואטער קליניק, וויסנדיק, אז אין שפיטעלער ווערן די קראנקע קאנטראלירט און אז יידישע פרויען ווערן באוואכט דורך פאליציי. אבער ווען זי האט א פאר טעג שפעטער, שטיי ענדיק קוים אויף די פיס, פארלאזט די פריוואטע קליניק, האט געווארט אויף איר א פאליצייאיש קעטשל און זי אוועקגעפירט קיין דראנס.

פאר אונדז איז קלאר געווען, אז אן ענלעכער סוף קאן דערווארטן מיין פאנין, אויב מיר זאלן נישט אננעמען די געהעריקע פארזיכט־מיטלען. מיר האבן לאנג זיך געבראכן דעם קאפ. מיר האבן געטראכט וועגן אלע מעגלעכע לייזונגען. גיין אין ראטשילד־שפיטאל איז געווען אן אומזין. אין אלע אנדערע שפיטעלער און געבורט־אנשטאלטן האט מען געמוזט ווייזן דאקומענטן ביים אריינגאנג. מ'האט אויך געדארפט געבן די באשפייזונגס־קארטן. דאס איז געווען געפערלעך.

דער איינציקער אויסוועג איז געווען צו געפינען א פריוואטע קליניק, וווּ מ'זאל ווייניק מדקדק זיין אין די פארמאליטעטן, כאטש אויך דא זענען געווען געפארן, ווייל די פאליציי פלעגט באקומען ראפארטן טעגלעך פון אלע קליניקעס און שפיטעלער.

ביסלעכווייז האבן מיר אויפגעשטעלט א פלאץ, ווי צו ראטעווען פאגין מיטן עופהלע.

מיר האבן קודם־כל איבערגעפירט פאגין קיין פאריז צו סילווי באַר־בערע, אָדער ווי מיר האָבן זי גערופן די „גרויסע סילווי“, להיפוך צו אונז דער טאכטער, די „קליינע סילווי“. זי איז געווען א לערערין פון א פאלקס־שול אויפן פלעצל און די רדיפות אויף אירע יידישע שילערינס האבן שטארק געווינקט אויף איר. דעם טראגישן 16טן יולי האט זי גע־ראטעוועט אלע יידישע קינדער פון איר קלאס. אן אויסערגעוויינלעך פשוטע און הארציקע, א טאכטער פון פויערים, טיף־רעליגיעז, האט סילווי המיד אסך מיטלייד פארמאגט פאר אומגליקלעכע און פארפאלגטע. יעדן זונטיק פלעגט זי באזוכן די פאריזער אַרבעטער־פארשטעט, וווּ איר פראַ־טעסטאָנטישער קלויסטער האט געהאט פארבינדונגען. ברענגען הילף איז געווען איר טעגלעך ברויט. סאלידאריטעט מיט די פארפאלגטע קינדער איז ביי איר געוואָרן אזוי נאטירלעך, ווי אַטעמען. זי האט נישט באַ־נומען די פראבלעמען פון פאליטישן שטאַנדפונקט. בכלל האט זי נישט גע־האט קיין אַנדערע וועלט, ווי די ליטעראַטור, די קונסט, די ווילטעטיקייט און דעם גלויבן.

דיסקוטירן מיט איר האט מען געקאנט וועגן אַלעמען. זי האט פאַר־מאָגט אַ רייכן קולטורעלן באַגאַזש. וועגן צוויי ענינים פלעגט זי נישט דיסקוטירן: פאליטיק, ווייל עס האט זי נישט אינטערעסירט, און גלויבן אין גאט, וואס איז פאַר איר נישט געווען קיין ענין פאַר דיסקוסיע. ביי איר האבן איך געלערנט דעם אונטערשיד צווישן פראטעסטאנטיזם און דעם מיסיאָנערישן קאָטאָליציזם.

— דער גלויבן — פלעגט זי זאָגן — איז אַ פּערזענלעכער ענין, אָן אינערלעכער, מען דאַרף קיינעם נישט איבערצייגן. אָדער מען גלויבט אין גאט, אָדער עס איז איבעריק צו פּרעדיקן.

מיט סילווי באַרבערע האָבן מיר זיך געקאָנט דורך דײַר אַלעקס. סילווי האט מיט גרויס פארגעניגן אָנגענומען אונדזער פאַרשלאָג איר בערצופירן פאגין אין דער וווינונג אויף רי לאלאַנד, ביי דאָנפער ראַשראָ, ביי צו דער קימפעט. זי האט אויך אויסגעפונען אַ קליניק נישט ווייט פון איר, ביי מעטראַ מוטאָן־דיווערנע, וווּ זי האט געמיינט, אַז די פאַרמאָלי־טעטן וועלן אַנקומען לייכטער ווי ערגעץ אַנדערש.

דעם אמת זאָגנדיק, האָבן מיר זיך נישט פאַרלאָזן אויף דער דאָזיקער מיינונג, וויסנדיק, אַז אין הלכות קאָנספּיראַציע איז סילווי נישט געווען קיין גרויסע מומחה. דעריבער איז דער גאַנצער ענין גענוי באַטראַכט געוואָרן צווישן מיר און פאַני מיט אַלע פּיטשעווקעס. ווי פאַר אַ גענעראַל־

רעפעטיציע פון א פארשטעלונג, וואָס קאָן זיך ענדיקן מיט אַן אמתער דראַמע און מיטן טויט פון די הויפט־העלדן, האָבן מיר באַטראַכט אַ פּרט נאָך אַ פּרט: דאָס אַרײַנגיין אין קליניק, די „פּאַפּירן“, מײַנע וויזיטן, דאָס אַרויסגיין, דעם פּרייז אא״וו.

נאָך אַ וויכטיקער, זייער וויכטיקער פּרט, וואָס האָט געקאָנט ווערן דאָס שליסל־פּראָבלעם: דאָס אײַנמעלדן אין דער מערי. ביים געבוירן ווערן מוז אַ קינד דעם זעלבן טאָג געמאַלדן ווערן אין דער מערי. מען דאַרף צושטעלן דאָס התנה־ביכל, מען דאַרף אַרויסבאַקומען אַ נייע באַשפּייז־קאַרטע, פאַר אַ נײַ מויל צו באַשפּייזן. דאָס אַלץ פּלעגט ווערן קאָנטראַ־לירט.

צוויי לעבנס זענען געהאַנגען אויף אַ האַר. און דאָ האָט זיך דאָך גע־האַנדלט אין לעבן פון מיין אײַגענער פּרוי, די מאַמע פון מיין סילווי און פון דעם נײַעם פּיצעלע, וואָס מיר האָבן שוין אַזוי ליב באַקומען, דווקא, ווייל עס האָט געדאַרפט קומען אין אַזאַ צײַט.

וויפּל מאָל האָט פּאַני מיר איבערגעגעבן וועגן אַלע אירע אַנשטרענג־גונגען, אַז די באַדינגונגען, אין וועלכע מיר האָבן געלעבט, זאָלן זיך נישט אויסוויקן אויפן אומשולדיקן קינד.

ווער האָט דאָן געטראַכט, ווי מען טוט עס געוויינלעך אין נאַרמאַלע צײַטן. צי דאָס קינד, וואָס וועט געבוירן ווערן, וועט זײַן אַ יינגל צי אַ מיידל? וואָס פאַר אַ נאָמען וועט מען געבן דעם נײַגעבוירענעם? וועגן דער גאַרדעראַבע?

מיט דעם האָט די גרויסע סילווי אונדז ממש באַזאַרגט בעסער, ווי מיר אַליין וואַלטן עס געטון. באַקומען „לאַיעט“, קינדער־וועש, איז שוין באַלד געווען אַזוי שווער, ווי צו קויפן ראַנעאַ־פּאַפּיר. סילווי האָט פון ערגעץ, דאַכט זיך פון „רויטן קרייץ“, אַרויסבאַקומען נייע ווינדעלעך, העמדלעך, וואַלענע זשאַקעטעלעך, אַ טשעפּיק, אפילו אַ וואַלקע פון גאַנץ, און אַ וואַטענעם בירנאָס. זי האָט ממש באַוויזן ווונדער.

וואָס־זשע וועלן מיר טון ביים אײַנשרײַבן פּאַני אין קליניק? וועלן מיר צושטעלן דאָס התנה־ביכל אָדער וועט זי זײַן אַ „מײַדל־מאַמע“. נישט קיין התנה־געהאַטע, הייסט עס. און דאָס קינד אַ „ממזר“? ווי קאַנען מיר צושטעלן דאָס התנה־ביכל, אַז מיין טאַטע האָט געהייסן יצחק־מענדל און מיין מאַמע — מינדל; אַז פּאַניס טאַטע האָט געהייסן זונדל און איר מאַמע — צביה? אַלץ נישט קיין כשר־„אַרישע“ פּאַרנעמען, וואָס האָבן דאָך פּיגורירט אין אונדזער התנה־ביכל.

עס איז געוואָרן קלאַר: מיר האָבן נישט געטאַרט אין קיין שום פּאַל ווייזן אונדזער התנה־ביכל. נאַכמער, מיר וועלן דערקלערן, אַז דער „טאַ־טע“ פון קינד איז אומבאַקאַנט, אונדזער כבוד וועט דערפון נישט ליידן. איך וועל קומען אין קליניק, ווי אַ ברודער פון דער קימפעטאַרין, די גרוי־סע סילווי, פּאַרקערט, וועט בכלל נישט טאַרן קומען אין קליניק, כדי איר אָדרעס זאָל נישט געשטעלט ווערן אין געפּאַר און מיר זאָלן קאַנען דערנאָך איבערפירן פּאַני גלייך צו איר.

אבער וואס טוט מען מיט פאניס באשפייזונגס-קארטע? לויט דער דאזיקער קארטע וועט דאך באשטימט ווערן דער פאמיליע-נאמען פון קינד. וואס פארא פאמיליע-נאמען וועט טראגן דאס קינד? מין פאמיליע-נאמען, אדער פון פאניס פאלשער קארטע? שוין איינמאל א קאפ-ברע-כעניש. מיר האבן זיך נישט געקאנט דעצידירן, וואס צו טון. איינס איז זיכער געווען, אז פאני טאר נישט הייסן ארינסקי, א נאמען מיט א „סקי“ און פייגע דערצו אלס פארנאמען. מיר האבן באשלאסן, אז זי וועט טראגן מין נאמען און וועט אנגעבן, אז זי קומט פון דער פראווינץ, ווו עס איז איר נישט „באקוועם“ געווען צו געבוירן דאס קינד, צוליב דער „חרפה“ פון דער משפחה.

ווען פאני האט אין קליניק געבוירן א מיידעלע, דעם 30טן אקטאבער, האבן מיר איר א נאמען געגעבן מאניק, דורך א קאמבינאציע, וואס איז צום נאענטסטן ארויסגעקומען פון מין פאטערס פארנאמען, יצחק מענדל, ווו מיר האבן גענומען די ערשטע צוויי זילבן און איבערגעשטעלט.

דאס ארויסרייסן מין קליינטשינקע און אומשולדיקע מאניק פון דעם שונאס לאפעס איז געווארן א סימבאל. קיין שום אנשטרענגונג איז נישט געווען צו טייער. און אנשטרענגונגען האבן נישט געפעלט.

עס האט זיך ארויסגעוויזן, צום ביישפיל, אז די גליקלעכע קימפעטארין האט כמעט נישט באקומען קיין עסן אין קליניק. מען האט געדארפט זי באזארגן מיט שפייזן. דאס איז נישט געווען קיין קלייניקייט.

דער אדמיניסטראציע האבן מיר נישט געטארט איבערגעבן קיין פאל-שע שפייז-קארטן און אויך נישט קיין אידענטיטעט-פאפירן. יעדן טאג האבן מיר געדרייט מיט דער צונג אויף איר אנפראגע וועגן דאקומענטן.

מיר האבן טאקע אויסגעארבעט א פלאן מיט אלע פרטים, אבער פון דער אויספירונג פון פלאן איז אפהענגיק געווען דאס לעבן פון פאני און מאניק, פון דער „גרויסער“ „סילווי“ און מין אייגנס.

איך האב זיך אנגענומען מיט מוט און זיך באמיט צו באהערשן מין נערוון-סיסטעם, ווען עס האט זיך דערנענטערט דער אכטער טאג נאך דער קימפעט. פאני האט זיך געגרייט צום ארויסגיין.

א טאג פארן פארלאזן די קליניק האב איך, לויטן פלאן, געמאלדן אויפן קול פאנין און דער קראנקן-שוועסטער, אז די קימפעטארין זאל זיין גרייט אויף צומארגנס 11 אזייגער פרי. נאר צומארגנס בין איך אריינגע-פאלן 9 אזייגער און אן אז אטעם געהייסן פאנין זיך אנטון, וויל... איר „שוועסטער“ איז פולצלונג געקומען פון פראווינץ און וויל זי „אהיימפירן“ מיט דער באן. זיי וועלן אפפארן פון גאר מאנפארנאס.

פאני מיט א פארווונדערטער מינע, האט מיט דער הילף פון דער קראנקן-שוועסטער, וועלכע האט באקומען צום געזעגענען זיך א גוטן טרינק-געלט, שנעל איינגעפאקט די זאכן און אומגעדולדיק גענומען ווארטן אויף איר „שוועסטער“.

די „שוועסטער“, די „גרויסע סילווי“ איז טאקע באַלד פאַרפאַרן צו דער קליניק, עלעגאַנט פאַרפּוצט, מיט אַ וואַליזקע, ווי איינע, וואָס פאַרט צו דער באַן. געקומען איז זי אין אַ וועלאַטאַקסי, די מעכאַניזירטע ריק-שאַ, וווּ דער קולי איז אַ ציקליסט. קיין טאַקסיס האָבן נישט צירקולירט. עס איז טאָקע געווען בעסער, ווייל אַ ציקליסט איז נישט קיין פּראַפעסיאָנאַל נעלער שאַפער, ער לייגט נישט קיין אַכט אויף זיינע קליענטן.

פאַני איז שנעל אַרויס מיטן קינד און אָפּגעפאַרן מיט סילווי. איך האָב פּריי אָפּגעאַטעמט. זיי זענען געראַטעוועט. דאָס וויכטיקסטע איז דערליי-דיקט.

דאָן האָט מען געדאַרפט טראַכטן וועגן זיך. מיט אַ פעסטן טראַט בין איך אַריין אין ביוראָ פון דער קליניק, באַצאָלט דעם חשובן און געמאַכט זיך, ווי איך וואַלט געווכט די פּאַפּירן, כדי דער וועלאַטאַקסי זאָל דער-ווייל קאַנען אָפּפאַרן אַ שטיקל וועג. מיטאַמאַל האָב איך זיך „געכאַפט“, אַז כ׳האַב פאַרגעסן עפעס צו זאַגן מיין „שוועסטער“. כ׳האַב אַרויסגעצויגן פון קעשענע דאָס פּאַמיליע-ביכל און עס אַוועקגעלייגט אויפן טיש.

— כ׳וועל מאַרגן קומען אָפּנעמען דאָס ביכל. מעלדעט דערווייל איין דאָס קינד — און כ׳בין אַוועק.

אויף דער גאַס האָב איך גענומען שפּאַנען מיט שנעלע טריט. אוף... אַרויס פון דער קליניק. מאַניק האָט געהאַט מזל, נאַר דאָס מזל פאַבריי-צירט מען.

אונדזער טאַקטיק פון אָפּשלעפּן מיטן צושטעלן די דאָקומענטן איז געלונגען. מיטן איבערגעבן דאָס חתונה-ביכל האָרט פאַרן אַרויסגיין פון דער קליניק האָבן מיר דערגרייכט. אַז דאָס קינד זאָל פאַרשריבן ווערן אויפן אמתן נאָמען און אויסמיידן שפּעטערדיקע קאַמפּליקאַציעס. איי דאָס חתונה-ביכל? איז עס געבליבן ביז נאָך דער מלחמה אין דער קליניק...

לויטן פּלאַן איז סילווי באַרבערע אַוועקגעפאַרן מיט פּאַנין צום מאַנ-פאַרנאַס-וואַקזאַל. דאָרט האָבן זיי געביטן די „דראַזשקע“ און זיי זענען אַוועקגעפאַרן צום סען-מישעל, צום סוף גענומען אַ דריטע וועלאַטאַקסי און ערשט דאָן אַוועק צו סילווי אין דער ווינונג, אויף רי לאלאנד, וואָס איז בסך-הכל געווען אַ האַלבער קילאָמעטער פון דער קליניק.

ווען מיר האָבן זיך ווידער געטראַפּן אַלע צוזאַמען, האָט זיך געטון ליהודימדיק. די אויסגעמאַטערטע מאַמע, דער טאַטע און סילווי, די „מאַ-רען“, האָבן זיך פּייערלעך צעקושט. מאַניק האָט באַקומען איר חלק, דאָן איז אימפּראַוויזירט געוואָרן אַ בריתניצע. מיר זענען געוואָרן ממש משוגע פאַר פּרייד. טיי האָט זיך געגאַסן ווי שאַמפּאַניער, מען האָט פאַרביסן מיט פּלאַצקעס אַנשטאַט צוקער-לעקער. קיין געסט האָבן מיר נישט איינגעלאָדן און קיין ראַזע צוקערלעך האָבן מיר נישט געטיילט די קינדער. מיר האָבן קוים געגלויבט אין אונדזער גליק, מאַניק איז געלעגן זיגערניש אויף דער קאַנאַפע און געקוקט צום פאַר-

במארעטן הימל, וואס האט זיך גענומען אויסלייטערן. עס וועט פאר איר אויך שיינען די זון...

מאניק האט געקוקט אויף אונדז מיט צוטרוי. וועלן מיר אים פארדיינען? מיר'ן טון אונדזער חוב.

צומארגנס האט די יונגע מאמע זיך אריינגעצויגן מיט פיצעלע קינד אין דער נייער דירה אויף בולוואר מירא, וועלכע מען האט אינצווישנצייט אויסגעמעבלירט דורך דער אפטיילונג פון חבר רעקס. צווישן די מעבל איז אריינגעשטעלט געווארן א ספעציעל-פאבריצירטער פאטעל, כדי צו דינען פאר א באהעלטעניש פאר די דאקומענטן. אויך א נאכט-שענקל האט פארמאגט א געהיימען שופלאד.

די דאזיקע ווינונג האט פון אנהייב פארמאגט א קאלאסאלע מעלה. אויפן אכטן שטאק איז דער צווייטער לאקאטאר, אונדזער שכן, געווען אַוועקגעפארן און אויפן הויף האט מען קיינמאל נישט געקאנט וויסן צו וועמען מען גייט. אויסער דעם האט דער גאַנצער הויף באדינט אַ הונדערט געביידעס און פארמאגט פיר אויסגענג. געווינט האבן דאָ מן הסתם אַ 5 טויזנט לאקאטארן. אין קורצן האבן מיר פעסטגעשטעלט נאך אַ באקוועמ לעכקייט. אַ שכן האט געהייסן קאיע און זיין קארעספאנדענץ איז אַפט אונדז איבערגעגעבן געווארן. צוליב דער ענלעכקייט פון מיין נאמען קיע. מיר האבן הייסט עס, געמאכט דעם איינדרוק פון סטאַטעטשנע מענטשן.

די אַנפירונג האט זיך דאָ געפילט ווי ביי זיך אין דער היים. מיר האבן זיך אַפגעשמועסט מיט מיין פרוי, אַז זי זאל לאַזן שטענדיק אויפן פענצ-טער אַ טעפּיך. אויב געשעט אַן אוימגליק פון אַן אומגעווינטשענעם באַזוך, מאַכט זי צו דאָס פענצטער און נעמט צו דעם טעפּיך.

האַרץ-קלאַפּעניש האט דאָך נישט געפעלט. איינמאל אין אַן אַונט, ווען איך האב זיך פונקט געפונען אין דער ווינונג, קלינגט מען ביי אונדז. די חברים האבן קיינמאל נישט געקלונגען, נאָר געקלאַפט. עפענען אָדער נישט? וואָס וועט זיין, אויב „זיי“ ברעכן אויף די טיר? דערווייל רופן מיר זיך נישט אַפ. הלואי זאל זיך די קליינע מאַניק נישט אויפוועקן און נע-מען פישטשען. איך טו זיך אַן אין וואַרעמע קליידער און מיר באַשליסן, אַז דערווייל גיי איך אַרויס אויפן באַלקאן, און אויב „זיי“ וועלן נעמען קלאַפּן, וועל איך זיך באַמיען אַרויפצוקריכן אויפן דאָך און דאָרט זוכן אַ וועג פון רעטונג. די נאכט איז אָבער געווען אַ פינצטערע, מען קאָן ברעכן דעם קאַרק, קריכנדיק אויף אַ דאָך איבערן אַכטן שטאַק. אָבער פאַרפאַלן.

עס האט געדויערט אַ געוויסע צייט און פאַני האט מיר געגעבן צו וויסן, אַז כּמעג צוריק אַריינקומען. מען קלינגט נישט מער און מען קלאַפט נישט. וואָס קאָן דאָס זיין? וואַרטן „זיי“ ביי דער טיר, כדי צו הערן אַ שאַרף? אָדער האבן „זיי“ אַן אַנדער פּלאַן?

די גאַנצע נאכט איז אַוועק אין טראַכטענישן, אין פאַנטאַסטישע השע-רות, פול מיט זארג איבערן גורל פון מאַניק. אין אומזיניקע פּלענער און באַשלוסן אַן אַ ממשות, וואָס האבן אויסגעמאַטערט די נערוון.

אינדערפרי האָבן מיר זיך צוגעהערט צו די שטיגן און איך בין אַוועק פון שטוב, אַרויסלייגנדיק דעם טעפֿיך אויפן פענצטער. אויף מיטאָג בין איך צוריקגעקומען. דער טעפֿיך איז געווען. פֿאַני האָט מיר דערציילט, אַז אַ גאַסט צום שכן פון 7־טן שטאַק האָט זיך פשוט טועה געווען און איז אַרויף אויפן 8־טן.

בכלל זענען אונדזערע נערוון געווען אין אַ שלעכטן צושטאַנד. גיין ענדיק אַ געוויסן טאָג אַהיים אויף רי ראַמענוויל, אין מיין אומלעגאַלער וווינונג, בין איך אַריינגעפֿאַלן אין אַן אַבלאַווע, וואָס איז דורכגעפירט גע־וואָרן, נאָך אַן אַטענטאַט, אין 19־טן אַראַגדיסמאַן. צוערשט האָב איך נישט באַגריפֿן די געפֿאַר. פֿלוצלונג האָט אַ פֿאַליציאַנט מיר פֿאַרשטעלט דעם וועג.

— וואָ פֿאַפּיע! (אייערע דאַקומענטן).

כ'האַב אויפגעציטערט און געטראַכט צו אַנטלויפֿן. די גרעסטע נאַריש־קייט, וואָס איך וואַלט געקאַנט באַגיין.

— וואָס האָט איר דאָ אין פעקל? — האָט ער ווייטער געפרעגט.

די דאָזיקע פֿראַגע האָט מיך ווי באַרואיקט. כ'האַב געהאַט אונטערן אַרעם אַ פעקל ריינע וועש. כ'האַב עס אים געוויזן, זאָגנדיק, אַז כ'גיי פֿון דער וועשערין. ער האָט עס געעפנט און פעסטגעשטעלט, אַז כ'זאָג אמת. ער האָט מער מורא געהאַט פֿאַר אַ באַמבע, ווי פֿאַר מייע וועש.

מיין שוועגערין, סאַראַ, די פֿאַרבינדלערין, האָט אַ געוויסן טאָג פֿאַר־לויפֿן אַ קאַנווערט מיט פֿאַלשע אידענטיטעט־קאַרטן. אמת, זיי זענען געווען פֿאַלשע, אָבער די פֿאַטאַס זענען געווען ריכטיקע. מען האָט גע־דאַרפט אַלעמען מעלדן, אַז זיי זאלן פֿאַרשווינדן פון די לעגאַלע אַדרעסן. דאָס האָט געפֿאַדערט אַ שנעלע מאַביליזאַציע פון אייניקע חברים. עס איז געלונגען, אָבער אונדזערע נערוון האָבן באַצאַלט דעם פֿרייז.

מיר האָבן טאַקע אָנגענומען פֿראַקטישע מיטלען, כדי טעכניש צו פֿאַר־לייכטערן אונדזער אַרבעט. אַזוי צום ביישפּיל האָבן מיר באַשטעלט ביי די חברים מאַראַקינוועריסטן ספעציעלע לעדערנע דאַמען־בייטלען מיט באַ־העלטענישן. זיי האָבן פֿאַרטראַכט אייניקע מאַדעלן. דער באַקוועסטער איז געווען דער מאַדעל, אין וועלכן מען האָט ביים הענטל מיט צוויי נע־געלעך געקאַנט עפענען אַ טאַפּלדעק פון בייטל, וואָס האָט נאַרמאַל נישט געצויגן די אויפּמערקזאַמקייט. אַלע חברטעס פֿאַרבינדלעריןס האָבן באַ־קומען אַזעלכע מתנות. צוליב די עלעגאַנטע בייטלען האָבן זיי שוין אויך באַזוכט דעם פֿרייזער פֿאַר אַן „ענדעפּריוואַבל“. מיר האָבן זיי אויך באַ־זאַרגט מיט עלעגאַנטע שיד.

דעם 8־טן נאָוועמבער זענען די אַמעריקאַנער געלאַנדעט אין צפֿון־אַפֿריקע. פֿאַרוואָס נישט אין מערב־פֿראַנקרייך? נישט אויף דעם דאָזיקן „צווייטן פֿראַנט“ האָבן מיר געוואַרט. נישט דערמיט וועלן זיי אַפּציען אַ געהעריקע צאָל דייטשע דיוויזיעס פון סאָויעטישן פֿראַנט. דאָך איז עס געווען זייער אַ וויכטיק געשעעניש, וואָס וועט סטימולירן די נאַציאָנאַלע כוחות צו אַ שטאַרקערן ווידערשטאַנד.

נאכדעם ווי די דייטשן האבן גלייך נאך דער לאַנדונג אין צפון־אפרי־
קע פאַרנומען אויך דרום־פראַנקרייך, די אַזוי גערופענע „פרייע זאַנע“,
האַט זיך דער מוטיקער פראַנצויזישער פלאַט פון טולאַן פרייוויליק דער־
טרונקען, כדי נישט אַריינצופאַלן אין די לאַפעס פון דעם דייטשן קריגס־
פלאַט.

גלייכצייטיק איז אַנגעקומען אַ וויכטיקע אינפאָרמאַציע, כאַטש נישט
קיין גענוג גענויע, וועגן אַ גרויסער שלאַכט, וואָס איז אַנגעגאַנגען ביי דער
שטאָט סטאַלינגראַד אויף דער וואַלגע. די דייטשן זאָלן האָבן אַנגאַזשירט
קאַלאַסאַלע כוחות און די שטאַט האַלט זיך. אַ סאַויעטישער ווערדען?
יעדנפאַלס איז דער האַרבסט פול געווען מיט פריידיקע צוואַנג.

אין דער זעלבער צייט אָבער איז אַנגעקומען אַ ידיעה וועגן די דער־
פאַרטירטע. אַן אויטענטישע, אַ שוידערלעכע. צום ערשטן מאָל האָבן
מיר באַקומען באַווייזן פאַר אונדזערע טרויעריקע השערות. צום גרעסטן
אומגליק פאַר אונדזער פאַלק האַט די שוידערלעכע דעמאַנישע רעאַליטעט
ווייט־ווייט איבערגעשטיגן אונדזערע השערות. דאָס האַט אַ פראַנצויז
אונדז דערציילט. ער איז געקומען פון פּוילן פונעם לאַגער אוישוויץ. יאָ,
ער איז צוריקגעקומען פון דער „אומבאַקאַנטער ריכטונג“.

צוליב אַ טעות האַט מען אים אינטערנירט אין דראַנסי און דעפאַר־
טירט צוזאַמען מיט די ערשטע יידן. דאָרט אין אוישוויץ האַט ער באַוויזן
דעם טעות און מען האַט אים צוריקגעשיקט קיין פראַנקרייך. האַבנדיק אַ
פאַרבינדונג מיט אונדזערע חברים אין לאַגער, איז ער מסכים געווען מיט
צונעמען פאַרן צוריקפאַרן אַ ראַפּאָרט, געשריבן אויף זייד־פאַפּיר. באַ־
האַלטן האַט ער אים הינטער זיין קינסטלעך אויג, אָבער עס איז געשען
אַן אומגליק, די וואַך האַט בעת דער אונטערזוכונג פאַרן צוריקשיקן אים
געפונען דעם ראַפּאָרט. ער איז געוואָרן אַזוי צעמוזיקט, אַז אַ פאַר וואַכן
צייט איז ער געלעגן אין שפיטאַל.

דאָס, וואָס ער האַט דערציילט, איז געווען נישט צו באַגרייפן, אפילו
פאַר אונדז. ער האַט איבערגעגעבן שוידערלעכע איינצלעהייטן וועגן מאַר־
טירער־טויט פון די דעפאַרטירטע. וועגן לעבן פון די איבערגעבליבענע.
ער האַט דערביי געוויינט מיט ביטערע טרערן. די דעפאַרטירטע זענען
פאַראַרטיילט פון פאַרויס אויף אַ טויט מיט די שרעקלעכסטע מיתות משר־
נות. די קראַנקע ווערן נישט געהיילט, מאַסנווייז שטאַרבט מען דאָרט, מען
גייט אויס פון דזענטעריע, פון טיפּוס, פון געשווילעכץ. די קינדער,
די שוואַכע און די אַלטע ווערן גלייך פאַרניכטעט, פאַרסמט מיט גאַז, לער־
בעדיקערהייט פאַרבענט. מאַסן־גריבער ווערן געגראַבן. עס איז אַ גרוי־
זאַמע מאַסן־שחיטה פון אַן אינדוסטריעלן פאַרנעם.

אין מיין מוח זענען דערשינען די בילדער פון פלאַבערס „סא־
לאַמבאָ“, בעת דער בלוט־דורשטיקער גאַט מולך שלינגט איין אַן אויפ־
הער קליינע קינדערשע קרבנות. עס האַט גערוישט אין מיינע אויערן דאָס
טיטשענדיקע שמעלצן פון קינדערשן פעטס און כּהאַב געפּילט, ווי עס

שטיקט מיך דער ריח פון געברענטן מענטשלעכן פלייש. עס איז געוואָרן אומדערטרעגלעך. פאַר מיינע אויגן זענען פאַרבייגעשוומען אומאויפהער־ לעך די געשטאַלטן פון מיין מאמען, פון מיינע צוויי שוועסטער, פון מיין יינגערן ברודער, וואָס געפינען זיך דאָרט. אין פוילן, פון מיין גאַנצער משפּחה, פון מיינע קאַמפּס־הברים, דעפּאָרטירטע פון פּראַנקרייך.

ווי צעדולטע האָבן מיר אויסגעהערט דעם טראַגישן גרוס, וואָס אונז דזערע חברים האָבן איבערגעשיקט. דאָס האָט דערוואָרט נישט בלויז יעדן אַריינגעפאַלענעם ווידערשטענדלעך, נאָר יעדן אינטערנירטן יידן. און די ברוינע קהילה הייסט שיקן פעקלעך צו די דעפּאָרטירטע! צינישע משרתים פון בלוטיקן תּליון.

די פּאַנטאַסטיש־טראַגישע רעוועלאַציעס פון דעם פּראַנצויז האָבן אונדז דערשיטערט. מיר האָבן געוואוסט, אַז דער פּאַשיזם איז געווען פעאיק אויף אַלעם, אָבער מיר האָבן בשום אופן נישט באַגריפּן, וואָס עס שטעלט מיט זיך פאַר אַט דער „אויף אַלעם“.

אַ חבר האָט געבעטן צו בייטן אים די קאַרטע. ער האָט זיך נישט גע־ פילט באַקוועם מיט דער אַלטער. די אָפּטיילונג פון פּאַלשע קאַרטן האָט אים צוגעשיקט אַ נייע מיט אַ באַמערקונג:

— די בעסטע קאַרטע — דאָס איז אַ רעוואָלווער.

אסך חברים האָבן פאַרשטאַנען, אַז פּאַלשע פּאַפּירן זענען נישט מער קיין גענוגנדיקע שוץ.

דאָס האָט אויך פאַרשטאַנען דער חבר אברהמל צוקערמאַן פון אונז דזער „טעכניק“. אַ פּאַליטישער אימיגראַנט פון קעליץ, איז ער פאַר דער מלחמה געווען באַשעפטיקט אין דער „נייע פרעסע“. אין דער „טעכניק“ האָט ער זיך פאַרנומען מיט אָפּקלאַפּן „סטענסילן“ אויף יידיש. די פּראַנ־ ציונישע האָט געקלאַפּט די חברטע קאַטיאַ, חבר ספּעראַס פּרוי, אָדער אַ שפּאַנישע מאַשין־שרייבערין מאַנצעראַ, אַ פּרוי פון אַ קריגס־געפּאַנגענעם, וועלכע איז צוגעשטאַנען צו אונדזער באַוועגונג.

אברהמל איז געווען אַ מענטש מיט איינפּאַלן. אַט האָט ער אָפּגע־ דונגען אַ צימערל ביי אַ שטאַפּן־פירמע אויף רי דע זשענער, אין קוואַר־ טאַל פון סאַנטיע, און האָט דאָרט אַוועקגעשטעלט די יידישע שרייב־מאַ־ שין אין אַן אַלקער. די דאָזיקע וווינונג האָט געדינט פאַרן אויפהאַלט בייטאַג פאַר די ספּעציאַליסטן פון דער פירמע, וועלכע פלעגן קומען פון צפון קיין פאַריז אין געשעפטלעכע אַנגעלעגנהייטן.

אברהמל, אַן אַלטער פּוילישער קאַמוניסט, האָט געהאַט פיל דערפאַ־ רונג. ווען מען האָט אים פאַרהאַלטן צוזאַמען מיט דער „שוואַרצער פּאַלאַ“, אין מעטראַ אָדעאַן, האָט ער ביי אַ ראַג שנעל אויסגענוצט די געלעגנ־ הייט און איז פאַרשווינדן דעם אַגענט פון אונטער די הענט. די חברטע פּאַלאַ איז, צום באַדויערן, אַריינגעפּאַלן. אברהמל האָט אונדז נאָכדעם דערציילט, אַז ער האָט געטראַכט וועגן ראַפּאַרט פון פּראַנצויז, וואָס איז

צוריקגעקומען פון אוישוויץ. דאס האָט אים געשטויסן אַלץ צו פרווון, כדי צו אַנטלויפן.

דאָס האָבן אויך פאַרשטאַנען אונדזערע פאַרטויזנער, וועמענס גע-
וואַגטקייט עס איז געשטיגן מיט יעדן טאָג. אונדז, פון דער „טעכניק“, איז
געווען פאַרבאַטן זיך צו טרעפן מיט דער מיליטערישער אַפטיילונג. אָבער
די פאַרבינדונגען האָבן עקזיסטירט אַזוי אַדער אַנדערש. במילא פלעגן מיר
געוואָר ווערן פון זייערע אויפטוען.

מען קאָן זיך פאַרשטעלן אונדזער פרייד, ווען מען האָט אונדז אַי-
בערגעגעבן, ווי אַזוי אין אַ נאָוועמבער-פאַרנאַכט איז אונדזער חברה באַ-
פאַלן אַ דייטשע אַפטיילונג פון פופציק זעלנער אויפן בולוואַר שאַראָן.

מאָסן מענטשן געפינען זיך געוויינלעך אין גאַס אין דער דאָזיקער
צייט. די געפאַר אַריינצופאַלן ביים צוריקציען זיך איז געווען אַן ערנסטע.
דאָס האָט נישט אָפגעשטעלט אונדזערע חברים. צוויי באַמבעס זענען אַריין
אינמיטן פון דער דייטשער אַפטיילונג, וואָס איז זיך געאַנגען, זינגענדיק,
צום אַוונט-ברויט. טייל פון זיי האָבן שוין קיין אַוונט-ברויט נישט געגעסן,
אַנדערע זענען אַוועק אין שפיטאַל.

מיר האָבן ברייט פאַרשפרייט די ידיעות, וואָס מיר האָבן באַקומען
פון אוישוויץ. דאָך האָבן מענטשן נישט געקאַנט גלויבן אין ראַפּאָרט. די
דאָקטאָרין אַראַזשע, די טאָכטער פון ד"ר אַגון, צום ביישפּיל, האָט קאַטע-
גאַריש אָפגעזאָגט אַנצושרייבן וועגן אוישוויץ אַן אַרטיקל פאַר „זשאַקוּז“.
איר טרייבט איבער — האָט זי געזאָגט. כ'האַב געפרוווט זי איבערצייגן.
עס האָט נישט געהאַלפן. דער מענטשלעכער פאַרשטאַנד קאָן עס נישט באַ-
גרייפן — האָט זי געטענהט. — אויב מיר וועלן איבערשרייבן אין אַט דער
פראַגע — וועט מען אונדז נישט גלויבן אין אַנדערע. אויף דעם טאָר מען
זיך נישט דערלויבן. מיר איז אומעגלעך צו גלויבן, אַז „זיי“ זענען פּע-
איק אויף אַזעלכעס...

אמת, דער ראַפּאָרט האָט איבערגעשטיגן יעדע מענטשלעכע פאַנטאַזיע.
אָבער ביים פאַשיוס איז נישט פאַראַן קיין גרענעץ, ווייל ער דערפירט זיי
נע מענטשן צו אוממענטשלעכקייט. נאַרמאַלע, ציוויליזירטע מענטשן קאָ-
נען דעריבער דאָס נישט באַגרייפן.

מיר האָבן באַשלאָסן, אַז יעדער חבר נעמט לערנען די מיליטערישע
קונסט. מיין אינסטרוקטאָר האָט געווינט אין אַן אומלעגאַלער וויינונג אויף
רי פעסטאַלאַצ, אין לאַטיינישן קוואַרטאַל. זיין באַלעבאַסטע איז געווען
אַ קאַטוילישע פרוי, איר מאַן איז נישט לאַנג געשטאַרבן, און אַ צימער
איז געווען פריי. די באַלעבאַסטע האָט ליב געהאַט צו כאַפן אַ שמועס און
אפילו פאַרטשעפען אונדז וועגן עניני דיומא. מען האָט נישט געקאַנט וויסן,
וואָס זי האָט געטראַכט. ביסלעכווייז האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז זי פאַר-
שטייט ווער מיר זענען און זי האָט דעריבער געמאַכט דעם לאַקאַטאַר גע-
וויסע פאַרלייכטערונגען. איך פלעג רעגולער אַרופקומען אין דער וויי-
נונג און לערנען ביים אינסטרוקטאָר. מיר זענען שנעל היימיש געוואָרן

מיט דער דאזיקער פרוי. עס האט זיך ארויסגעוויזן, אז איר טאכטער האט געארבעט ביים ד"ר גרייף, מיטגליד פון מעדיצינישן אפטייל פון די פויר-לישע פארטיזאנער. אירע שטימונגען זענען געווען כאראקטעריטיש פאר דער מענטאליטעט פון פראנצויזישן פאלק אין דאזיקן פעריאד. מען האט אונדז פארטריבן פון די „ידישע“ קווארטאלן, אבער מיר זענען נישט גע-ווען אין דער פרעמד. אומעטום זענען געווען פריינט.

מיר האבן אויך וועגן דעם דיסקוטירט לאנג מיטן חבר לעאן בעת פאלגנדיקער געשיכטע: אויף רי פאלגער, ביי מאנפארנאס, האט זיך גע-פונען א פאפיר-געשעפט, ווו אונדזער ליבעראנט, חבר לעאן, האט געהאט באציאונגען. אויך איך בין דארט פארגעשטעלט געווארן ווי א רעפער-זענטאנט. פון צייט צו צייט האבן מיר דארט געקויפט ראנעא-פאפיר, אין געהיים פארשטייט זיך. א געוויסן טאג האט אונדז די אייגנטימערין מיט געטיילט, אז מען קאן קויפן א ראנעא. כאטש אין מאמענט האבן מיר זיך אין איר נישט גענויטיקט, האט אבער די פראקטיק בעת דער אקציע פון פייערן די שלאכט ביי וואלמי אונדז געלערנט, אז נאך א מאשין קאן צור-נוץ קומען. מיר זענען דעריבער אוועק זען די סחורה. זי האט זיך געפיר-נען אין א געשעפט ביי איטאלי. דער אייגנטימער האט געוואוסט, אז עס איז פארבאטן צו פארקויפן אזא מאשין און א דערלויבעניש. נאר אזוי ווי זי איז נישט געווען געמאלדן אין דער פאליציי, האט ער געוואלט פארדינען א פאר פראנקן מער. נאכן וויזיט אויפן בוידעם, ווו די מאשין איז געשטאנען נוצלאך, האט מיך דער פארקויפער געפרעגט, צי איך בין פון פאך. איך האב געענטפערט, אז ניין, כ"בין נאר א מעקלער. כ"וור, אגב, אויך טעענסילן.

— א, סטאנטיקין דארפט איר? — דער פארקויפער האט נאכגעזאגט דאס ווארט „סטאנטיקין“ געבנדיק אנטווערן, אז איך האב ארויסגעזאגט דאס ווארט מיט אן אויסלענדישן אקצענט.

מיינענדיק, אז עס דראט מיר א געפאר, רוף איך זיך אפ המעוואטע:

— מיט די ענגלישע אויסדרוקן קריכט מען קיינמאל נישט ארויס.

— עס מאכט נישט — זאגט ער — אז מען קאן נישט קיין ענגליש,

אבי מען קאן פראנצויזיש.

כדי צו זיין פולשטענדיק רואיק נאך זיין פרישער אנטווערעניש, האב איך געהייסן ליפערן די ראנעא-מאשין אין דעם פאפיר-געשעפט. ערשט פון דארט האבן מיר זי איבערגעפירט אין אונדזער לאגער. לעאן האט גע-האלטן, אז דער פארקויפער האט גאנץ גוט זיך משער געווען, ווער עס זע-נען זיינע קליענטן.

אנהייב דעצעמבער האט זשאק בערגער (זשאק „טעא“) אויפן ראנ-דעווו דערציילט אן אויסטערלישע געשיכטע. ער איז אוועק דינגען א צי-מער, וואס מ'האט אים אנגעוויזן, פאר א חבר פון אונדזער אפטיילונג פון „דייטשער ארבעט“. אריינקומענדיק אין טויער פון א גרויסן הויז אויף 222, רי סען שארל, אין 15-טן אראנדיסמאן, האט ער אנגעטראפן עטלעכע

פארשוויען, נישט אנדערש נאך „פליקעס“. ער האט זיך נישט פארלוירן און איז אוועק גלייך אין דער לאזשע פון דעם קאנסיערוזש זיך נאכפרעגן אויף דער ווינונג צו פארדינגען.

און אט דערציילט אים גלייך דער קאנסיערוזש, אז דעם זעלבן טאג נאכמיטאג האט א ווינונג אויפגעריסן פון א באמבע און פארניכטעט א גאנצן שטאק. דער לאקאטאר איז פארשווונדן, נאך מען געפינט בלוט פלעקן אויף די שטיגן. דער „טעראריסט“ — זאגט ער — מוז זיין פארווונד-דעט.

זשאק האט זיך אנטשולדיקט פאר אים און געמאכט זיך כלא יודע, גרייט צו פארלאזן דאס טויער. די „פליקעס“ אין ציוויל האבן עס דער-ווייל פארשלאסן און געפרעגט זשאקן אויף פאפירן. זיי האבן קיינעם נישט ארויסגעלאזן. אריין — יא. ער האט געוויזן זיין פראווינצער קאר-טע. די „פליקעס“ האבן גענומען טראכטן וואס צו טון. ער האט עפעס אויסגעטראכט, וואס עס האט אים דא אהערגעבראכט. זיי האבן אויסגע-זען צו גלויבן אים און אים ארויסגעלאזט פון טויער.

ווען ער איז געקומען אויפן ראנדעווע, האב איך אים געוואלט צאלן א גלעזל צו זיין רעטונג און אויך אים גוט אנדורסן פארן מאנגל פון פארזיכטיקייט. נישט בלויז, וואס ער האט נישט באדארפט אריינגיין אין אזא הויז, וואס איז זיכער באוואכט געווען אויך פון דרויסן און ער האט עס נישט באמערקט, נאך ער האט נישט געטארט קומען צו מיר אויף א ראנדעווע דירעקט פון הויז, נישט וויסנדיק, צי די פאליציי האט אים נישט אויסגענוצט אלס „ווערווייזער“ צו אנדערע.

עס האט זיך אונז בידן אין דעם מאמענט נישט געוואלט גלויבן, אז צווישן דער פאליציי קאן זיין א ווידערשטענדלעך-עלעמענט. מיר האבן, וואס אן אמת, געקאנט די אנעקדאטן, וואס די פארטיזאנער פלעגן דער-ציילן, אז פאליציאנטן, וועלכע באוואכן נאצישע האטעלן אדער ווישיס-טישע ביוראען, דרייען זיך בכיוון אויס מיטן רוקן צו די פארטיזאנער און לאזן פריי דאס פלאץ פאר אונדזער „ארבעט“.

מיט א פאר טעג שפעטער האט ד"ר אלעקס מיר דערציילט, אז מען האט אים דרינגענד ארויסגערופן צו אונדזערן א חבר, וועלכער איז שיער נישט דערהרגעט געווארן בעת א פאבריקאציע פון א באמבע אין זיין וויי-נונג. ער האט באוויזן אבער זיך צו ראטעווען, אנטלויפנדיק פון זיין ברע-נענדיקן צימער. א שווער-פארווונדעטן האט אים א פראנצויזישע בלומען-הענדלערין פארבאנדאזשירט און אויסבאהאלטן ביז די נאכט איז צוגעפאלן. דאן איז ער אוועק א געשוואלענער, אין אוממענטשלעכע ליידן, מיט שטייגנדיקער טעמפעראטור צו באקאנטע אין א ווינונג. ווו ד"ר אלעקס האט אים געהיילט. דער חבר האט געהייסן זשילבער, מער האט ער נישט געווסט. (שפעטער זענען מיר דערגאנגען, אז דאס איז געווען שמעלקע ווייסבערג). „ט. א.“ הייסט עס, האט געהאט גענוג מזל און די „פליקעס“.

ווארשיינלעך, ווייניק אייפער אין זייער פונקציע. דאס אומגליק פון רי
לאסעפעד האט זיך, צום גליק, נישט איבערגעחזרט.

מיר האבן ארויסגעלאזט א דאקומענט וועגן דער פארטיזאנער-באווע
גונג, ווו מיר האבן אנגעצייכנט די ריכט-ליניען פון אן אומאויפהערלעכן
קאמף קעגן שונא. אלס א טייל פון דער גאנצער פראנצויזישער פארטיזא-
נער-באוועגונג האבן מיר גערופן אונדזערע חברים בייצושטייערן צו דער
פארניכטונג פון זיינע עקאנאמישע באזעס און פון זיינע מיליטערישע
כוחות.

דורך דער אנטווארטישער פרעסע אויף פראנצויזיש האבן מיר
אראפגעריסן דעם שלייער פון די געבעלשישע ליגנס וועגן דער מענטשלע-
כער באהאנדלונג פון די דעפארטירטע אין פוילן. אויב געבעלס האט זיך
באמיט צו פארענטפערן, איז געווען א סימן, אז אונדזער ארבעט ווירקט
זיך ברייט אויס אין פארשידענע קרייזן. מ'האט דעריבער געדארפט פאר-
זעצן מיט נאך מער קראפט און גאלוואניזירן דעם האס צום שונא. זיין
ווילדקייט, זיין רציחה מוז דערשיינען אין זיין גאנצער ברוטאליטעט.

דער טאג, ווען דער דאזיקער האס פונעם פאלק וועט אננעמען ממשות-
דיקע פארמען, איז געווען נאענט. אויף דער איניציאטיוו פון ראטנפארבאנד
האבן די אלירטע מלוכות פארעפנטלעכט א מאניפעסט קעגן די שחיתות
אויף יידן אין פוילן. די אלירטע האבן זיך פארפליכטעט צו באשטראפן די
נאצישע פארברעכער. ס'איז געווען זיכער, אז אין טאג פון משפט וועלן
מיר זיין אנוועזנד און מאנען אונדזער חלק פון נקמה און זיג.

לאַלאס באַלוינונג

אַ קורצע צייט נאָכן אַרעסט פון דער צענטראַלער טעכניקערין, די „שוואַרצע פּאַלאַ“, איז אַריינגעפאַלן דער אויסגעצייכנטער חבר לעאַן זעלמאַנאוויטש, מיין נאַענטסטער מיטאַרבעטער פון דער „טעכניק“. בעת אַן אַבלאַוע איז אויך אַרעסטירט געוואָרן חברטע פּערעלקאַ, וועלכע איז געווען די פּאַרבינדלעריין פון דער אַנטי־ראַסיסטישער באַוועגונג מיט אונ־דזער „טעכניק“.

מען האָט אויך אַ געוויסן טאַג, ביים מעטראַ לאַמאַט־פּיקע, אָפּגע־שטעלט די חברטע ראַשעל, פון דער „טעכניק“ אויף רי רעבעוואַל, און באַזוכט איר קוישל מיט גרינצייג. אונטער די גרינצייג איז געלעגן אַ פּעקל מיט נישט־געדרוקטע ראַנעאַ־פּאַפּיר. דער „פּליק“ האָט עס באַמערקט און געפּרעגט, וואָס דאָס איז. ראַשעל האָט גוט געענטפּערט, אַז דאָס איז פּאַפּיר פּאַר אַ קצב. דער „פּליק“ האָט זי אָפּגעלאָזן. האָט זי טאַקע אים איבער־צייגט, אָדער האָט ער געשפּילט די קאַמעדיע? אויב יאָ, טאָ צוליב וואָס?

נישט אַנדערש, די פּאַליציי האָט ביי אונדז געהאַט אַ קוואַל פון אינ־פּאַרמאַציע. אָדער אַ „געבער“ אָדער אַ „זשאלאַן“ — אַזוי האָט מען גערופן אויף פּראַנצוויזיש אין אונדזער קאַנספּיראַטיווער שפּראַך די פּערזאָן, וואָס דינט דער פּאַליציי, נישט ווילנדיק און נישט וויסנדיק אַליין, אַלס פּאַר־מיטלער צו ווייטערדיקע קאַנטאַקטן, ווי דער סלופ, וואָס ציט די דראַט צו אַ צווייטן סלופ. אין פּאַל פון אַ „זשאלאַן“ אַרעסטירט נישט די פּאַליציי דעם חבר, נאָר לאַזט אים זיך באַוועגן פּריי און גייט אים נאָך. ביז אַ טאַג באַשליסט זי צו אַרעסטירן דעם „זשאלאַן“ און צו באַשטימען אַן אַנדער „זשאלאַן“, וואָס „שלעפּט“ די פּאַליציי ווייטער מיט זיך.

עס איז געווארן געפערלעך ארום אונדז. אזוי, אז געוויסע חברטעס האבן זיך געוואקלט צו ארבעטן אין אונדזער אפטיילונג, האלטנדיק, אז מיין „אמט“ איז געווען צו סכנותדיק. אויף יעדן פאל האבן מיר באשלאסן דערווייל אפצושטעלן ראשעל-מארי פון דער ארבעט, געבן איר „וואקאנס“ און אפשניידן אירע קאנטאקטן אויף א געוויסער צייט.

מיר האבן אויך באשלאסן אויפצושטעלן א פרישע „טעכניק“ אין א ווייניג, וואס עס האט נאך געדונגען דער חבר לעאן ביי פארט בראנסיאן אין א הויז פון דער פאריזער שטאט-פארוואלטונג, אויפן 8-טן שטאק, אין דער דאזיקער ווייניג האט זיך באדארפט אריינציען אן אנדערע „מעטרע-סע“ זיינע, די חברטע סיועט (סאניא ערליך).

די דאזיקע חברטע האט זיך איינגעקריצט אין מיין זכרון. כ'האב מיט א פאר הדשים פריער געזוכט א נייע פארבינדלעריין, מען האט מיר גע-מאכט א ראנדעווו מיט א יונגער חברטע, אבער א לאנגיאריקע קאמוניסטקע, מיטגליד פון יוגנט-קלוב „איק“ און ענערגישע אקטיוויסטין פון 20-טן אראנדיסמאן, ווען איך האב זי געפרעגט, צי זי ווייסט מיט וואס איך פאר-נעם זיך, האט זי געשאקלט מיטן קאפ אויף יא. כ'האב זיך מיט איר אדורכגעשמועסט וועגן דער ארבעט און צום סוף זי געפרעגט, צי זי איז א דרייסטע. איר ענטפער איז געווען:

— כ'האב מורא ווי אלע אנדערע, נאר כ'האף, אז כ'וועל ארויס א גאנצע.

זי האט מורא ווי אלע אנדערע. זי גייט אבער, הייסט עס, באוויסט-זיניק אין דער שלאכט ווי א נויטווענדיקייט, ווייל עס איז אומגעלעך צו לעבן אנדערש. מיט אזעלכע מיידלעך קאן מען אויפטון וועלטן.

אט די דאזיקע חברטע סיועט האט עס געדארפט פארנעמען די וויי-נונג אויף פארט בראנסיאן, מען האט געקאנט איר אנפארטרויען אן אפאר-טאמענט, מען האט געקאנט זיך אויף איר פארלאזן. מיר האבן אריינגע-פירט אביסל מעבל, די ראנעא-מאשין, דעם ראדיא-אויפנעמער און גענומען פאבריצירן „סחורה“. די דאזיקע „טעכניק“ איז באשטימט געווארן ספע-ציעל פאר דער יוגנט. די „סחורה“ האט געדארפט גיין פון סיועט צו סא-רא ווראנסקי, פון סארא צו די יוגנטלעכע. מיט סיועטן, האבן מיר גע-וויסט, וועט די דאזיקע „טעכניק“ קלאפן ווי א זייגער. זי האט געהאט פיל אריענטאציע און אסך פלינקייט. וועגן איבערגעגעבנקייט און זיכערקייט איז נישט געווען וואס צו רעדן.

עס איז אויך צוגעקומען די חברטע אַנעט זילבערשטיין, א שניידעריין פון 9-טן אראנדיסמאן. נאר דעם ערשטן טאג, ווען זי האט באקומען דאס פעקל צייטונגען פאר דער יוגנט און אוועקגעפארן פון פארט אטוי צו קלי-שי אויפן ראנדעווו, איז זי מער נישט צוריקגעקומען. אויך די חברטע פאר-ני פון 18-טן אראנדיסמאן איז געפאלן אין די ערשטע טעג פון איר אר-בעט. עס איז געבוירן געווארן א נייע השערה: אפשר האט די יוגנט א „פליק“ אויף אירע שפורן?

עס האבן זיך גענומען באווייזן סימנים, אז עפעס איז נישט געווען אין

אָרדענונג אַרום אונדז. אַזוי האָט אַ חבר פון דער מ. א. אי. גייענדיק פון זיין וווינונג אויף בולוואַר מיראַ, נישט ווייט פון פּאַניס אַפּאַרטאַמענט אין 16-טן אַראַנדיסמאַן, באַמערקט, אַז זיין הויז איז באַלאַגערט. עס איז אים קוים געלונגען, נאָך עטלעכע שעה פון יאַגענישן, אַרויסצוקריכן פון דעם פּאַליצייאַישן געיעג און צו „זייען“ די „פּליקעס“. אויך דער חבר טשאַרני האָט דערציילט, אַז אַ טאַג האָט זיך אין הויז, וווּ ער האָט געווינט, באַוויזן אַ פּאַרשוין און געזאַגט דעם קאַנסיערוש, אַז ער איז געקומען פּאַריכטן טשאַרניס בעט. טשאַרני האָט אַבער קיינעם נישט געהאַט באַשטעלט. אַ געוויסן טאַג איז ראַשעל־מאַרי נישט געקומען אויפן ראַנדעווו, וואָס זי האָט באַשטימט מיט סיזעטן ביים מעטראַ מאַנמאַרט און אויך נישט אויפן „רעפּעשאַזש“, מיר האָבן זי, נעמלעך, זעענדיק, אַז אַלץ איז געבליבן רור איק. געהאַט צוריקגעשטעלט צו דער אַרבעט. דאָן איז זי אַריינגעפאַלן. אַ געוויסן טאַג, אַרויסגייענדיק פון אַ שפּייזגעוועלע לעבן פּאַרט סען קלו, שטעלט העפלעך אָפּ אַ מאַן מיין פּאַניז און פרעגט ביי איר:

— אַנטשולדיקט מאַדאַם, וועלכע טיקעטן זענען היינט גילטיק אויף ראָם ?

די דאָזיקע באַגעגעניש איז אונדז פּאַרגעקומען פּאַרדעכטיק, ווייל נאָכ־וואָס די פּראַגע דווקא צו איר און נישט צום פּאַרקויפּער ? כאַטש, אמת, עס קאָן אויך געמאַלן זיין, אַז דער מאַן האָט טאַקע נישט געוויסט וועגן די טיקעטן. צי איז עס אונדזער אַנגעשטרענגטקייט, וואָס האָט אונדז פּאַר־שלעפט אין אַ מין „שפּיאַניט“־קראַנקייט ?

מיר האָבן געזוכט אַ שליסל צו דער פּראַגע. איך האָב געמיינט, אַז אונדזער געגנט איז געווען נישט קיין „געזונטע“, ווייל כ״האַב געטראַפּן אַ פּאַרטיאַנער, ד״ר נאַט גאַלדבערג, וועלכער האָט זיך אַריינגעצויגן אויף אַוועני דע ווערסאַיל, נישט וויסנדיק אפילו פון אונדז. אַבער די דאָזיקע השערה האָט צו גאַרנישט געפירט.

איין אַונט זענען אונדזערע אַנגעשטרענגטע נערוון נאָך מער צער טרייסלט געוואָרן. די חברטע ראַשעל, לעאַנס פרוי, האָט מיר געגעבן צו וויסן, אַז עפעס איז קאַליע געוואָרן אין דער מאַשין. זייענדיק גראַד אייליק אין דער אַרבעט, האָב איך באַשלאָסן אַרויפצוגיין, נישט געקוקט אויף דעם פּאַרבאַט און אַ קוק טון אויפן אַרט, צי עס איז מעגלעך געווען אַליין צו פּאַריכטן.

צוקומענדיק צום הויז 22, אַוועני דע ווערסאַיל, האָב איך באַמערקט, אַז צוויי וועלאָס שטייען ביים טויער. „אַ בראַך איז געשען“ — האָט אויפגע־בליצט אין מיין מוח. נישט אַנדערש, אַ דורכפאַל. די רעדלדיקע „פּליקעס“ היטן דאָס טויער פון אינעווייניק, אַ פּולאַפּע.

אין גרויסער אויפּרעגונג האָב איך גענומען זיך דרייען אויפן טראַטוואַר אַנטקעגנאיבער. צום אומגליק איז די גאַס געווען כמעט ווי ליידיק, זעלטן ווער עס האָט זיך באַוויזן. כ״האַב געקאַנט ציען די אויפּמערקזאַמקייט אויף זיך. אין ראַשעלס פענצטער האָט מען געזען, אַז אין דער וווינונג ברענט אַ לאַמפּ. ווער ווייסט, וואָס דאָרט קומט פּאַר אין דעם מאַמענט ?

די פענצטער פון דריטן שטאָק פון דער דאָזיקער מאָדערנער 8-שטאָקיקער
געביידע אויף 22, אָוועני דע ווערסאָיל געהערן צו אונדזער אומלעגאַלער
דרוקעריי.

עס האט געדויערט אַ וויילע, ביז איך האָב געזען אַרויסגיין די צוויי „רעדליקע“. זיי זענען געווען אליין. כ'האָב אויפגעהויבן דעם קאַפּ. דאָס ליכט ברענט ווייטער. וואָס־זשע איז געשען? די „רעדליקע“ זענען אוועק־געפאַרן אויף די וועלאָס. כ'האָב זיך נישט איינגעהאַלטן און בין אַרויף אין דער ווינונג. די „רעדליקע“ האָבן געמאַכט אַ פּראַטאַקאַל, ווייל פון פענצטער האָט אַרויסגעשיינט דאָס ליכט אויף דער גאַס, טראָץ די פאַר־שריפטן פון „דעפּאַנס פּאַסיוו“. 300 פּראַנק האָט געקאַסט די נערוון־דער־שיטערונג. מען קאַן זיך פּאַרשטעלן, ווי ראַשעל האָט זיך געפּילט, ווען מ'האַט ביי איר אָנגעקלאַפט אין אַוונט און געמאַלדן „פּאַליציי“. אויסער צו האַרצקלאַפעניש און צו אומזיסטע שרעק האָט זי, במילא, צו גאַרנישט געדינט די „דעפּאַנס פּאַסיוו“. אין דער ווינונג האָט זיך פּונקט געפונען אויך דער ה' לעאַן און דער טיש איז געווען באַלייגט מיט פּאַרפּאַקטע פעקלעך, מיט פּריש אָפּגעדרוקטע מאַטעריאַלן, וועלכע די פּאַרבינדלעך אַננאָ באַראָן, אַ בעסאַראַבערין און זייער אַן ענערגישע חברטע, האָט באַ־דאַרפן צומאַרגנט פּונאַנדערפירן צו די פּאַרשידענע אָפּטיילונגען, מיט וועלכע די דרוקעריי אויף אַוועגי דע ווערסאָיל איז געשטאַנען אין פאַר־בינדונג.

נאָך אַלעמען האָבן מיר אַביסל געלאַכט. מיר האָבן זיך דערין גענוי טיקט.

אַ טאָג שפּעטער האָבן מיר געהאַט אַ גרויסע שמחה. די „שוואַרצע פּאַ־לאַ“ איז אַנטלאָפּן פון דער תּפּיסה לאַ ראַקעט, דאָס הייסט, זי האָט אויס־גענוצט די געלעגנהייט בעת אַ וויזיט צום דאַקטאָר אין שטאָט און האָט געלאַזט, ווי מען זאָגט, שוויצן דעם אָגענט אינמיטן גאַס.

זי איז געקומען און גלייך זיך געשטעלט צו דער אַרבעט. לאַ ראַקעט איז געווען בלויז אַ קורצער איבערייס.

אַ געוויסן טאָג האָב איך געהאַט אַ ראַנדעווען מיטן חבר זשאַק בער־גער, כדי צו באַזוכן דעם „דעפּאַ“ אויף דער גאַס טור דע נעל, ביים פּאַן נעף, וווּ עס האָבן זיך געפונען מאַשינען און פּאַפּיר. דער סקלאַד איז גע־ווען זייער פיין איינגעריכטעט. קומענדיק פון קאַנקאַרד לענגאָויס דער סען ביים פּאַן דעו אַר, הער איך אַ שאַס. כ'האָב זיך נישט אַריענטירט, צי דער שאַס איז געפּאַלן ביים אינסטיטוט דע פּראַנס אַדער אין דער אַנדערער זייט, ביים לוור. איך בין שנעל, נישט טראַכטנדיק, אַריבער די בריק, צום אינסטיטוט. אינמיטן בריק שטעלט מיך אַפּ אַן אומבאַקאַנטער און זאָגט: „גייט נישט דאַרטן!“ כ'האָב זיך נישט באַמיט צו פּאַרשטיין און אויסגע־דרייט דעם דישל אויף צוריק. פּאַליציי־קעטשלען זענען שוין געפּלויגן מיט זייער צי־גוט באַקאַנטן אַליאַרם־סיגנאַל. דאָס וויכטיקסטע אין אַזאַ מאַ־מענט — נישט זיין פּאַרשלאָפּן, האָבן אָפּענע אויגן, אָפּענע אויערן, שנעלע קאַמוניקאַציע צווישן מוח און פּיס. ווער איז געווען דער מאַן אויף דער בריק? פּאַרוואָס האָט ער מיך געוואַרנט? פּאַרוואָס דווקא מיך? האָב איך דען אויסגעזען נערוועז?

מ'האט געדארפט אויפהערן חושד צו זיין יעדן איינעם אין גאס און צו ציטערן.

וואָס האָט שוין געדארפן זאָגן דער חבר, וואָס האָט פון יענער זייט סען אויסגעפירט דעם אַטענטאַט?

אונדזערע יידישע פּאַרטיזאַנער האָבן שוין צו יענער צייט געהאַט דערוואָרבן אַ גרויסע דערפאַרונג אין דער טעכניק פון צוגרייטן און אויס־פירן אַטענטאַטן. קודם־כל האָבן די אויספירער פון אַטענטאַט געדאַרפט האָבן פאַרשטענדלעך, פיל ענערגיע און קאַלט בלוט. כדי צו באַפאַלן אַ דייטשע אַפטיילונג מיט אַ פאַרשפּעטיקונגס־באַמבע, האָט מען געדאַרפט ערשטנס, קאַנען גענוי די צייט פון דורכמאַרש, צווייטנס, אויסקלייבן דאָס אַרט, וווּ אַוועקצולייגן די באַמבע, וואָס וועט אויפרייסן צו דער באַ־שטימטער צייט, פונקט אין מיטן פון דער אַפטיילונג.

אַ פּאַרטיזאַנער מיט דער באַמבע, וואָס עס פלעגט אים מיט אַ פאַר מי־נוט פריער ברענגען אַ פאַרבינדלעך, פלעגט זיך אַוועקשטעלן נישט ווייט פון אַרט, וווּ ס'האַט געדאַרפט פאַרבייגיין די דייטשע אַפטיילונג; אַ צוויי־טער — אויפן אַרט, וווּ מ'האַט געדאַרפט לייגן די באַמבע. דער ערשטער פלעגט קומען און אַוועקלייגן די „סחורה“ און זיך אַוועקגיין לויט אַ באַ־שטימטן פון פּאַרויס וועג, אויף וועלכן עס האָבן זיך געפונען אַנדערע מיטגלידער פון דער פּאַרטיזאַנער־אַפטיילונג, וואָס האָבן אים געדאַרפט באַשיצן און פאַל פון נויטווענדיקייט.

וויפיל קאַלט בלוט דאַרף יעדער פאַרמאַגן ביי אַזאַ אַפּעראַציע, באַזונ־דערס אין מאַמענט, ווען דער שעף האָט געגעבן דעם סיגנאַל אַנצוצינדן דעם קנױט.

און צוריקציען זיך נאָכן אויפרייס איז אויך געווען אַ קונסט. קיין שום פּאַניק איז נישט דערלאָזבאַר. די פּאַרטיזאַנער דאַרפן מאַכן דעם איינדרוק, ווי זיי וואַלטן געווען די ערשטע צו פרעגן זיך, וואָס עס איז דאָ געשען.

דערווייל איז אַנגעקומען די סענסאַציאָנעלע נייעס — די דייטשע אַר־מייען ביי סטאַלינגראַד האָבן קאַפיטולירט. זייער גענעראַל פּאַן פּאַולוס האָט זיך אונטערגעגעבן צומאַרגנס נאָכדעם, ווי דער פירער האָט אים דער־הויבן צו דער ראַנגע פון מאַרשאַל און נאָכדעם ווי דריי הונדערט טויזנט סאַלדאַטן זענען געוואָרן אַרומגערינגלט, באַזיגט און געשלאָסן אין אַ קלעם. מיר האָבן פאַרשטאַנען, אַז עס איז געשען אַ גרויסע זאַך. דאָס איז זיכער נישט געווען סתם אַ שלאַכט. דער מאַסקווער ראַדיאָ האָט אונדז דעם 5טן פעברואַר אַנגעזאָגט די יום־טובדיקע ידיעה, דעם ווענדפונקט אין דער געשיכטע פון דער מלחמה.

סטאַלינגראַד, דער קבר פון דער „אומבאַזיגבאַרער“ אַרמיי. דריי חד־שים האָט געדויערט די שלאַכט, אַ זיג מיט אומאַפּשאַצבאַרע קאַנסעקווענצן. טויזנט יאָר האָט זיך געגרייט דער היטלעריזם צו הערשן. עס האָט זיך אַבער ביי סטאַלינגראַד אַנגעהויבן דער שנעלער סוף אין 10טן יאָר פון זיין געשיכטע. עס איז געבליבן צו ציילן נישט קיין יאָרן, נאָר חדשים און טעג...

וואו איז ער דאן געווען דער גענעראל דיטריך מיט זיינע הויכשטאָ-
פלערישע רעדעס פון אָקטאָבער 1941 וועגן די פּאַפּירענע סאָויעטישע
טאַנקן; וועגן די הונגעריקע און באַרוועסע סאָויעטישע זעלנער, וועלכע
וואַרטן מיט אויסגעשטרעקטע הענט נאָך אַ דייטש שטיקל ברויט; וועגן
די ווילדע, נישט ציוויליזירטע באַלשעוויקעס? וואו איז ער דאן געווען מיט
זיינע נביאות, אַז די דייטשן וועלן טרינקען אויף ניי-יאָר שוואַרצע קאַווע
אין מאַסקווע?

נאָך סטאַלינגראַד האָבן שוין אסך פּראַנציון איינגעזען, אַז די נישט-
ציוויליזירטע באַלשעוויקעס פאַרמאָגן אַ העכערע מיליטערישע קונסט, ווייל
זיי זענען דערצויגן געוואָרן אין אַן אידעאָל פון פּרייהייט; ווייל זיי קעמפן
פאַר אַ גערעכטער זאַך, דערפאַר זענען זיי אומבאַזיגבאַר.

קיינ שום דייטשער קאָמוניקאַט האָט מער נישט געקאָנט פאַרהוילן
דעם היסטאָרישן אמת — סטאַלינגראַד האָט פאַרניכטעט די לעגענדע פון
דער אומבאַזיגבאַרקיט פון דער דייטשער אַרמיי. פון איצט אָן וועט יע-
דער וואַרטן קודם-כל אויפן סאָויעטישן קאָמוניקאַט. יא, ווען די ווערמאַכט
וועט מעלדן, אַז זיי האָט אויסגעפירט מיט דערפאַל אַ סטראַטעגישן ריק-
צוג, „אויף פון פאַרויס צוגעגרייטע פּאַזיציעס“, אָדער, אַז דער פּראַנט איז
„עלאַסטיש“ — יא, בלויז דאָן וועט מען איר גלויבן, טראַכטנדיק דערביי,
אַז די נייע פּאַזיציע איז שוין אויך פאַרלאָזן געוואָרן אין מאַמענט, ווען די
נאַציס האָבן פאַרעפנטלעכט דעם קאָמוניקאַט.

דער אומגעווענער זיג ביי סטאַלינגראַד האָט אונדז אויך געבראַכט
אַ פּערזענלעכע סאַטיספאַקציע. מיר האָבן יעדן אָונט מיט אויפגעשטעלטע
אויבערן זיך צוגעהערט צום מאַסקווער ראַדיאָ. צו די גלאַקן פון קרעמל, פון
וואַנען עס איז געקומען מוט און האַפענונג. די עמיסיע אויף דייטש האָט
אַנגעהויבן ברענגען אַ „בריוו-קאַסטן“. דייטשע קריגס-געפאַנגענע פלעגן
געבן ידיעות זייערע פאַמיליעס. פלעגן געבן צו וויסן, אַז זיי לעבן.

דערנאָך זענען געקומען דערקלערונגען פון סאַלדאַטן וועגן דער מל-
חמה; וועגן די נאַצישע מעטאָדן; וועגן די פאַרברעכנס, וואָס זיי פאַראַר-
טיילן איצט...

און אַט איין אָונט, הערנדיק די עמיסיע, בין איך נשתומם געוואָרן.
עס איז אַרויסגעטרעטן אַ דייטשער סאַלדאַט און האָט דערקלערט נישט
מער און נישט ווייניקער, אַז קומענדיק אויפן פּראַנט איז ער אַריבער צו
דער רויטער אַרמיי, ווייל ער האָט געהאַט געלייענט אַן אויפּרוף אויף
דייטש, וועלכער האָט אים גערופן און באַוויגן דאָס צו טון. דעם אויפּרוף
האַט ער באַקומען אין פּראַנקרייך, ביי ווערסאיל. מיינ שמתה איז געווען
אין לשער. די פּרוכט פון אונדזער אַרבעט! פאַראַן כאַטש איין זעלנער,
וואָס האָט נישט געשאַסן אויף דער רויטער אַרמיי!

לאַלאַס נצחון און באַליוונג!

אין טאָג פון זיג וועט זי באַקומען אַ בכבודיקן פּלאַץ, אויבנאָן. איר
קרובן איז נישט געווען אומזיסט.

עס האָט גענומען פֿאַלן דער נאַציִשער פֿאַטענציאַל. עס האָט אָנגעהויבן צו פּוילן דער קאַמפּסֿגייסט פּון דער דייטשער אַרמיי. די גאַנגרענע וועט זיך פֿאַרשפּרייטן וואָס אַמאַל מערער. זייער גייסט איז געווען שטאַרק בעת די קורצזיכטיקע זיגן, בעת די אילוזיעס וועגן אַ בליץ־קריג. איצט באַ־ מערקט זיך שוין אין פֿאַריז אַ טיפּ פּון מאַדנע סאַלדאַטן, אַלטע לייט און גאַר יונגע, די מילך ליגט זיי נאָך אויף די ליפּן, אויך קאַליקעס מונ־ דירטע, הויקערס און הינקענדיקע. די ווערמאַכט שלעפט שוין פּון די רע־ זערוון.

פֿאַרשטענדלעך האָט סטאַלינגראַד געעפּנט די אויגן פּון פּיל פּראַנצווין און דער זיגערישער אויסגאַנג פּון דער מלחמה איז בולט געוואָרן אפּילו פֿאַר בלינדע.

נאָך סטאַלינגראַד האָט די לאַזונג פּון דער קאַמוניסטישער פֿאַרטיי צו שאַפּן אַ נאַציאָנאַלן פּראַנט פּון קאַמף פֿאַר דער אומאַפהענגיקייט פּון פּראַנקרייך באַקומען בלוט און פּלייש. די וואַקלענדיקע עלעמענטן האָבן ענדגילטיק פֿאַרלאָזט די אידיי פּון קאַלאַבאָראַציע. מיר זענען געוואָרן די שטאַרקערע. די ווישיקליקע איז געוואָרן נאָך מער איזאָלירט. די פֿאַרטיי האָט אונטערגעשטראַכן, אַז די ווידערשטענדלעך זענען זעלבנער פּון דער נאַציאָנאַלער באַפּרייאַונג און באַדאַרפּן גרופּירן אָן אונטערשיד אַלע פֿאַטריאַטישע עלעמענטן, און דערפּירן צו אַ נאַציאָנאַלן אויפשטאַנד. די וויכטיקסטע אויפגאַבע פּון מאַמענט איז ווידעראַמאַל אָנגעוויזן געוואָרן דורך דער קאַמוניסטישער פֿאַרטיי.

פּון אונדזער זייט האָבן מיר, יידישע אָנפירונג, פֿאַרעפּנטלעכט אַ דאָ־ קומענט צו די יידישע חברים, וווּ מיר האָבן געשטעלט אַלס אויפגאַבע, צוצוגרייטן דעם באַוואַפּנטן קאַמף פּון גאַנצן ישׁוב: דער זיגרייכער אויס־ גאַנג פּון דער מלחמה איז געווען זיכער. אין פֿאַרבינדונג מיט דער מילי־ טערישער אָרגאַניזאַציע דאַרף פֿאַרשטאַרקט ווערן די מאַסן־רעקרוטירונג פֿאַר דער „סאַלידאַריטעט“. דער קאַמף קעגן דער ברוינער קהילה דאַרף ווערן נאָך ענערגישער. איר שענדלעכע ראַל איז נאָך מער קלאַרער גע־ וואָרן, נאָכדעם ווי זי האָט אויסגעליפּערט דער געשטאַפּט הונדערט קליינע קינדער, וואָס די אומפֿאַרזיכטיקע און לייכט־גלויביקע עלטערן האָבן איר אָנפֿאַרטרויט, מורא האָבנדיק פֿאַר די אַבלאַוועס און גלויבנדיק נאַאיוו אין די קליינגענדיקע „נאַציאָנאַלע“ תּירוצים וועגן „ראַטעווען יידישע קינדער פּון גויאישע הענט“.

די פּאַליציי האָט דורכגעפּירט אַן אַבלאַווע אין דער ציוניסטישער קיך אויף 10, רי עלעוויזר און דאַרט אַרעסטירט די אָנוועזנדיקע הונגעריקע יידן, וועלכע האָבן זיך געלאָזט אָפּנאַרן דורך די אילוזיעס פּון לעגאַליטעט אונטערן שוץ פּון האַקן־קרייץ. די פֿאַרברעכערישע ברוינע יידעלעך האָבן אַזוי אַרום אויסגעליפּערט הונגעריקע מענטשן אין די הענט פּון דער פּאַליציי.

ביי אונדז זענען אַלע חברים אַריבער אין אומלעגאַליטעט. אונדזער

„פרעפעקטור“ האָט געאַרבעט מיט פולער פאַרע פאַר מאַסן אויסבאַהאַלטע־
נע יידן. יעדער אַראַנדיסמאַן האָט געמאַכט זיינע באַשטעלונגען אויף
שפייז־קאַרטן און אידענטיטעט־קאַרטן. די קאַרטן האָבן מיר באַקומען פון
דער פאַרטיזאַנער־אַפטיילונג, וועמענס טעטיקייט איז געשטיגן אין פאַר־
נעם. אויך די אַנדערע אימיגראַציעס האָבן אויסגעברייטערט זייער טעטי־
קייט.

עס איז צוגעקומען אַ נייע אויסלענדישע גרופע פון פאַרטיזאַנער —
אַ סאָויעטישע. די מ. א. ג. האָט געהאַלפן סאָויעטישע קריגס־געפאַנ־
גענע צו אַנטלויפן פון זייערע לאַגערן אין צפון־פראַנקרייך. מ'האַט זיי
אויסגעקליידעט אין ציוויל און זיי האָבן זיך גלייך געשטעלט צו דער אַר־
בעט. געניטע און דרייטע קעמפער, אויסערגעוויינלעך פאַרביסענע קעגן
פאַשיזם, גוט געשולטע סאָלדאַטן זענען דאָס געווען.

אין פעברואַר האָט דער גענעראַל־שטאַב פון די יידישע פאַרטיזאַנער
געמאַלדן: פינף דייטשע אַפטיילונגען אַנגעגריפן מיט גראַנאַטן אין פאַריז
אין מיטן טאָג; צוויי סעקציעס פון אַנטי־אויאַציע קאַנאַנען אַנגעגריפן
מיט גראַנאַטן; איינע אין 15־טן אַראַנדיסמאַן, ביי דער בריק פון גרענעל,
די צווייטע — אין סען־קלו; פאַרניכטעט צוויי קאַנאַנען, דרייסיק דייטשן
דערהרגעט אָדער פאַרווונדעט; צוויי מיליטערישע וואַכן אַוועקגעלייגט
דורך אַ רעוואָלוציע; דריי בענזין־סטאַציעס פאַרניכטעט דורך גראַנאַטן
אָדער באַמבעס; באַפאַלן זיבן האַטעלן, באַזעצט פון דייטשע אַפיצירן;
גרויסע שאַדנס; אַטאַקירט פיר אַפיצירן־רעסטאָראַנען — אַ ריי מיליטע־
רישע וואַכן זענען דערשאַסן געוואָרן דעם 23־טן פעברואַר 6 אַזייגער אין
דער פרי, צום יאָרטאָג פון דער גרינדונג פון דער רויטער אַרמיי. דאָס האָט
געקאַנט איין פאַרטיזאַן קאַסטן טייער. ער איז בעתן איבערפאַל פאַרווונדעט
געוואָרן, האָט אָבער זיך באַוויזן צוריקצוציען ביזן מעטראַ. ווען ער האָט
געגעבן דעם קאַנטראַלער דעם בילעט, איז יענער נשתומם געוואָרן: דער
בילעט איז געווען פאַרבלוטיקט. דער קאַנטראַלער האָט זיך געמאַכט נישט
זעענדיק אין האָט אים דורכגעלאָזן.

געשען איז עס מיטן פאַרטיזאַן זשאַק פאַרבער, וועמענס פרוי, הע־
לען פאַרבער, איז געווען אַן אַקטיווע קאַמיטעט־מיטגלידערין פון דער
„סאָלידאַריטעט“ אין 5־טן אַראַנדיסמאַן. דעם „שוואַרצן דאַנערשטיק“ איז
העלען אַריינגעפאַלן צוזאַמען מיט אַ 9־יעריק מיידעלע, ווייל זי איז
געבליבן אין דער ווינונג צוליב די מאַזלען פון איר 3־יעריק יינגעלע.
דאָס קראַנקע קינד איז איבערגעגעבן געוואָרן אין שפייטאַל פאַר אַנשטע־
קענדיקע קראַנקע „קלאָד בערנאַרד“ און די מאַמע מיט דער טאַכטער זע־
נען דעפאַרטירט געוואָרן.

דעם 23־טן פעברואַר, דעם טאָג פון דער רויטער אַרמיי, האָט אויך
פאַר זיי דער פאַרטיזאַן זשאַק פאַרבער געפאַדערט אַ די־וחשובן ביי די
צוויי נאַצישע אַפיצירן, וועלכע זענען איינגעשטאַנען אין אַ האַטעל ביי
רי טראַנשע. ער און אַן אַנדער פאַרטיזאַן, זשיל (יאַנעק קערבעל), האָבן

אוועקגעלייגט די נאָציס האָרט ביים האַטעל. מען האָט זיי נאָכגעשאָסן און זשאַק האָט באַקומען אַ קויל אין פּוס.

דעם 12-טן פעברואַר 1943 זענען אַריינגעפאַלן מיין לאַנדסמאַן יאַנ-קעל האַנדעלסמאַן, באַקאַנט אין פאַריו אלס יאַנקל בערמאַן, אַקטיווער טוער פון די פּריינט פון דער „נייע פרעסע“, און זיין פּרוי בעלאַ, מיין פאַרבנדלערין זינט אַ קורצער צייט.

פון דראַנסי האָבן מיר פון אים באַקומען אַ בריוו, אַז אַרעסטירט זע-נען זיי געוואָרן ביי מעטראַ אַבערקאַמף בעת אַן אַבלאַווע. ער האָט ביי זיך געהאַט אַ ראַפּאַרט פון דער יוגנט, וועלכן מען האָט אים אַקאַרשט געהאַט איבערגעגעבן. בעלאַ האָט גראַד געהאַט פאַרלאָזן דאָס געשעפט פון דעם פּראַנצויזישן סאַציאַליסט, ביי רי אַבערקאַמף, וווּ זי האָט באַקומען פינף טויזנט פּראַנק. יאַנקל האָט געשריבן, אַז אין דער פרעפעקטור האָט מען אים שטאַרק צעממיתט.

די אַנדערע חברים פון דראַנסי האָבן אונדז צו וויסן געגעבן, אַז ווען יאַנקל און בעלאַ זענען אַנגעקומען אין לאַגער, זענען זיי געווען נישט צו דערקאַנען, פאַרבלוטיקט, מיט געשוואַלענע פּנימער. חברטע בעלאַ, אַ גרויסע און שיינע פּרוי, איז אַרויס פון די פּאַליצייאַישע לאַפעס אַ צעמזיק-טע, מיט אַ קאַפּ ווי אויף געוויסע שוידער-בילדער.

בעלאַ און יאַנקל האָבן צום ערשטן מאל אַנטפלעקט פאַר אונדז דעם גרויל פון די אַרעסטן. ביז דאָן פּלעגט מען אונדזערע חברים נאָכן אַרעסט איבערשיקן דירעקט קיין דראַנסי אַדער אין תּפּיסה. איצט ווערן זיי פּריער געפּייניקט. זיי מאַכן אַדורך אַ נייע אינקוויזיציע. זיי ווערן געפרוּווט אין פייער. יאַנקל און בעלאַ זענען אַרויס קרישטאַל-ריין, זיי האָבן אויסגע-האַלטן דעם עקזאַמען. אַזוי האָבן זיך געהאַלטן קאַנסעקווענטע קעמפּער. מיר זענען געווען שטאַלץ מיט זיי.

בעלאַ און יאַנקלס טאַכטער, פּאַלין, האָבן מיר באַזאָרגט דורך מיין לאַנדסמאַן אפּריים ליפּצער (פּראַנסיס) ביי אַ פּראַנצויזישער פּאַמיליע פון פאַראַמאַצעווען לעבן פאַרט מאַיאַ. מיר האָבן אַזוי אַרום פאַרזיכערט דאָס קינד, כאַטש די פּאַמיליע, וואָס האָט עס אויפגענומען, האָט ווייט נישט סימפּאַטירט מיט קאַמוניסטן. פּראַנסיס, געוועזענער טוער פון אונדזער יוגנט-אַרגאַניזאַציע, „איק“, האָט אונדז רעקאַמענדירט די דאָזיקע משפּחה.

מיר האָבן געשלאָגן דעם שונא, אַבער אויך געצאַלט אַ טייערן פּרייז. דעם 10-טן מערץ זענען צוויי פאַרטיזאַנער אומגעקומען בעת אַן אַנפּאַל אויף אַ דייטשן קאַמפּאַן. די באַמבע האָט פּריצייטיק אויפגעריסן.

דעם 16-טן, נאָך אַן אַנגריף קעגן צוויי דייטשע אַפיצירן, וועלכע זע-נען געפאַלן טויט ביים קינאַ „רעקס“ אויף די גרויסע בולוואַרן, איז אַ חבר געוואָרן שטערבלעך פאַרווונדעט. זיין פּרוי, אַליין אַ פאַרטיזאַנעק, האָט אפילו נישט געקאַנט אים באַגלייטן צו זיין אייביקער רוי. די אַרבעט איז געוואָרן זייער אויסגעברייטערט. די אַנפירונג האָט

כסדר גערופן צו פארויכטיקייט, ווייל די פאליציי איז אויך נישט געבליבן מיט פארלייגטע הענט.

אבער דאס איז ווייט נישט געווען לייכט צו דערגרייכן. פיל חברים האבן נאך ביז דאן נישט אנערקענט די עלעמענטארע כללים פון אונטער ערדישער ארבעט. עס איז געווען שווער צוצוגעוויינען חברים ארויסצוהענגען אַ סימן, צי אַלץ איז אין אַרדענונג ביי זיי אין דער ווינונג. לעצטנס האָט מען אַ טייל אפילו געמוזט וואָרענען, אַז מיר וועלן איבערשניידן דעם קאַנטאַקט, אויב זיי פירן נישט איין דעם אָפגעשמועסטן צייכן, אַ האַנטעך אויפן פענצטער אָדער עפעס ענלעכעס. דאָס נישט אָפּהיטן אַזאַ עלעמענטאַרן פאַרויכטס־מיטל האָט געקאַנט קאַסטן זייער טייער. און אַזוי איז עס טאַקע געשען.

דאָנערשטיק, דעם 18טן מערץ אין דער פרי האָב איך געהאַט אַ ראַנ־דעוווּ ביים חבר מאַקס פון 3טן אַראַנדיסמאַן. מיר האָבן געהאַלטן דעם קוואַרטאַל רי שאַפּאַן פאַר נישט קיין „היגענישן“. אָבער די קאַנטאַקטן האָבן געפירט אָהער און מיר האָבן נישט געקאַנט תמיד אויסקלייבן די באַדינגונגען פאַר אונדזער אַרבעט. טראָץ דעם, וואָס איך האָב נישט געזען קיין צייכן אויפן פענצטער, בין איך דאָך אַרויף צו אים, ברעכנדיק דאָס געזעץ.

3 אַזויגער נאַכמיטאַג בין איך ווידער געווען ביי אים. די גאַס איז ווי געוויינטלעך געווען רואיק, שטיל. דאָס פענצטער איז ווידער געווען נאַקעט, קיין שום סימן. וואָס טוט מען מיט אים? אַרויפגיין אָדער אַפּלאָזן? כּדע־דיציר זיך אַרויפצוגיין און איבערייסן מיט אים. פאַרפּאַלן, אַז אַ חבר וויל נישט אָנעמען די געהעריקע כללים, דאַרף מען ציען די געהעריקע קאַנסע־קווענצן. דערביי האָב איך ווידער געבראַכן דאָס געזעץ פון פאַרויכטיקייט.

כּ׳בין אַריין אין הויף פון נומער 48, אַלץ איז געווען ווי געוויינלעך. כּ׳בין אַרויף די צוויי שטאַק פון אַלטע קעניגלעכע שטיגן, מיט וועלכע עס איז פול דער קוואַרטאַל, און האָב אַנגעקלונגען ווי געוויינלעך. די טיר האָט זיך געעפנט. כּ׳בין אַריין... און אַן אומבאַקאַנטער מאַן, וואַרשיינלעך אַ גאַסט ביי מאַקסן, דערלאַנגט צו מיר אַ זאַג:

— פאַר איסי לאַ באַן סופּ (זייט־זשע מוחל, אויף אייך וואַרט מען טאַקע).

עס איז מיר געוואָרן הייס. דאָך האָב איך רואיק געפרעגט:

— דאָ וווינט דער הער מאַקס קאַהן?

— יאָ, דאָ. וואָס פאַרלאַנגט איר?

— כּ׳וויל וויסן, צי ער האָט עפעס צו פאַרקויפן?

— ווייזט נאָר אייערע פאַפירן.

דער מאַן האָט מיך אַריינגעפירט אין צווייטן צימער, וווּ עס האָבן זיך געפונען נאָך עטלעכע אומבאַקאַנטע חברה־לייט, ווי אויך דער חבר מאַקס, אַ פרוי, אַ יוגנטלעכע פון אונדזער „טעכניק“ און אַן אומבאַקאַנטער ייד. דער מאַן האָט געוויזן מיין קאַרטע זיינע קאַלעגן און געהייסן מיך וואַרטן.

באלד האט זיך געעפנט די טיר און עס איז אָנגעקומען אַ קליינער, אָבער
אַ פעסטער מאַן אין די פּופציקער יאָרן.

— שעה, — רופט זיך צו אים אָפּ „מיין“ חברה־מאַן — אַט איז אַ גוטע
קאַרטע — און ער ווייזט אים מיינע פּאַפּירן. אַ פּונק פּון האַפענונג איז מיר
אָדורך אין מוח.

— מיר'ן קאָנטראַלירן אין דער פרעפעקטור — דער פּונק האַט זיך אויס-
געלאָשן.

— האַסט פּאַרשפּילט — האָב איך צו זיך געזאָגט. עס איז טאַקע דאָס
לעצטע מאָל ביי מאַקסן.

אַ צייט האָבן זיי זיך געפּאַרעט, גענישטערט אין אַלע ווינקלען, גער-
קראַכן פּון איין צימער אין צווייטן. כ'בין ביסלעכווייז געקומען צו זיך.
פּאַרפּאַלן. אַריינגעפּאַלן אויף אַ נאַרישן אופּן.

מיטאַמאָל האָב איך זיך דערמאָנט, אַז אין אַ קליין קעשענקעלע האָב
איך מיין נאַטיץ־ביכל מיט ראַנדעווען. דער מוח פּונקציאָנירט שוין ווי-
דער — האָב איך געטראַכט. דאָס נאַטיץ־ביכל איז טאַקע שיפּרירט. נאָר
ווער זאָגט, אַז זיי וועלן עס נישט דעשיפּרירן. כ'באָנוץ היינטיקע וואָך דאָס
וואָרט „אוניווערסיטעט“, מיט די אותיות פּון וואָרט שטעל איך צונויף
מיינע ראַנדעווען. יעדעס אות באַקומט אַ ציפּער. איך שטעל דאָן אויס אַ
ריי מיט ציפּערן, וואָס באַקומען נאָר פּאַר מיר אַן אינהאַלט. דאָך איז פּאַר-
זיכטיקער עס צו פּאַרניכטן. נאָר ווי אַזוי אונטער אַזויפּיל אויגן?

כ'פרעג איין חברה־מאַן, צי כ'קאָן גיין אין קלאָזעט. עס ווייזט זיך
אַרויס, אַז דאָס דאָזיקע אַרט געפינט זיך אויף די שטיגן, צווישן ביידע
שטאָקן. ער איז מסכּיח, נאָר באַגלייט מיר. נאָכמער, ער האַט נישט קיין
צוטרוי און האַלט מיר ביים לינקן אַרעם פּון דרויסן אויף די שטיגן און
די טיר פּון קלאָזעט בלייבט אָפּן. מיין קעשענקעלע געפינט זיך, ווי אין
אַלע פּראַנצויזישע קאָסטומען, אויף דער לינקער זייט פּון דער פּאַטשעוור-
קע. מיט דער פּרייער רעכטער האַנט כאַפּ איך שנעל אַרויס מיין נאַטיץ-
ביכל און לאָז עס אַראָפּ אין קלאָזעט. כ'גיב אַ צי דאָס וואָסער. פּאַרטיק,
איר קאָנט רעווידירן איצט.

אַזוי איז טאַקע געשען. זיי האָבן מיר רעווידירט ביים צוריקקומען.
געזוכט אויך אין דעם קעשענקעלע. מען האַט אונדז ניין מאַן אַראַפּגעפּירט.
ביים טויער איז געשטאַנען אַ פּאַליצייאַיש קעטשעל, דאָס בלויע שרעק-
קעטשעל פּון אַלע אַבלאָוועס. אינעווייניק — אַ צען פּאַליצייאַנטן, הינטער
אונדז זענען אַריין אַ צען אינספעקטאָרן און מיר האָבן גענומען דעם וועג
צו דער פרעפעקטור. די אַזוי באַקאַנטע גאַסן פּון רי באַבורג און סענ־מאַר-
טען האָבן גענומען שווינדלען פּאַר די אויגן, מיר זענען זיי מן־הסתּם צום
לעצטן מאָל. פרעפעקטור, דראַנס, און די אומבאַקאַנטע ריכטונג, וועלכע
איז שוין אונדז צו באַקאַנט. דער לעצטער עטאַפּ. עס איז נישט סיביר, מיט
אַ האַפענונג צו אַנטלויפּן. אַמאָל אין צאַרישן רוסלאַנד, אין פּילדוסקיס
פוילן האַט אַן אַרעסט געקאַנט באַדייטן תּפּיסה, יאָרן אפּשר, אָבער נישט

מערער. היינט באדייט אן ארעסט א האפענונגסלאזע רייזע אין דער נאכט פון טויט. פארפאלן, כ'האב מיין פליכט אויסגעפילט. מיין געוויסן איז אין ארדענונג און מיר געפינען זיך נאך סטאלינגראד. וואס וועט אבער טון פאני מיט די קליינע קינדערלעך?

מיר זענען אריינגעפארן אין א פינצטערן הויף. ס'איז נישט די פרע-פעקטור. באלד האב איך זיך ארומגעזען, אז דאס איז גאר דער הויף פון דעפא, ווו כ'בין געגאנגען בעת דעם ענין טשאַרני אויסקוקן די באדינגונג גען פון זיין אנטלויפן. איצט וועל איך באקומען אלע מעגלעכקייטן צו מאכן א גרינטלעכען שטודיום פון דעפא, נישט בלויז פון דרויסן, נאר אויך פון אי-נעווייניק.

אין א גרויסן זאל האבן זיך געפונען מאסן מענטשן מיט פעקלעך. אנט-קעגנאיבער — שטייגן מיט שטאכעטן, ווי א קלאסישע תפיסה אדער ווי שטייגן פון זאאלאגישן גארטן פאר געפערלעכע חיות. אויפן ערשטן שטאק, לענגאויס א באלקאן, פארשלאסענע טירן און א וועכטער מיט א שליסל. נישט ווי אין די פילמען, ווו די וועכטער טראגן א בינטל שליסלען. טאקע צו וואס אסך שליסלען? די שלעסער זענען דען נישט די זעלבע?

מען האט אונדז אוועקגעפירט אויף רעכטס פון גרויסן זאל. אין דער טיף האט זיך געפונען א גאר גרויסע שטייג, אָנגעפראָפט מיט מענטשן. מען האט ביי אונדז צוגענומען אלע פעקלעך, די קראָוואַטן, קאָפּעליושן, בע-רעטן, די שנירלעך פון די שיד, שעלקעס, אָפּגעטיילט די פרויען פון די מע-נער און אונדז, מענער, האט מען אריינגעשטופט אין דער גרויסער שטייג.

דאס האבן מיר אויסגענוצט, כדי צו באטראכטן געמיינאם די לאגע. עס האט זיך ארויסגעוויזן, אז די פאליציי איז געקומען צו מאקסן דורך דעם מיידל פון דער „טעכניק“, א פלימעניצע פון דער פרוי, וואס האט געאר-בעט ביי אים. דאס מיידל איז א כלה פון אונדזערן א פארטיזאן, זשאק לי-פא, וואס געפינט זיך אין דראַנסי. דער בחור האט איר געשריבן א דאנק-בריוו פאר א פעקל, וואס זי האט אים געשיקט. דעם בריוו האט געבראכט א פאליצייאישער אגענט אויף איר אומלעגאלער וווינונג און דארטן געפון-נען א חברטע און א שפאגל-נייע ראָנעא, וואס מיר האבן איר ערשט מיט א וואך צוריק איבערגעגעבן. איך האב איר דאן פערזענלעך אויפגעקלערט די פונקציאנירונג פון דער מאַשין. פון דעם מיידל צו דער מומען, פון דער מומען צו מאַקסן, אזוי איז עס צוגעגאנגען. ביי מאַקסן אין שטוב האט זיך געפונען חבר שוואַרץ, א פריזירער, וועלכער האט גאר געארבעט אין נישט יידישע ווידערשטאנד-אָרגאַניזאַציעס. עס זענען שפעטער געקומען חבר יאַקוב־אוויטש און די חברטע צפורה אורבאך, אַקטיוויסטן פון 10-טן אָראַנדיסמאַן, ווי אויך א יונג מיידל — צוואַמען 9 פערזאָן. אט איז נאכ-אַמאל די באַשעפטיקונג פון דעם איבערפלוס פון קאַנטאַקטן, וואס עקזיס-טירן ביי אונדז. ווער ווייסט, צי זיי וועלן נישט אויפשטעלן קיין פולאַפּעע ביים מיידל אין דער וווינונג און ביי מאַקסן, ווי דאס איז געשען ביים ענין סאַלעק באַט און הערש צימערמאַן.

דער בילאנס איז אַ טרויעריקער. וואָס וועלן מיר זאָגן ביי דער אויס־פאַרשונג? אָבער וואָס פאַראַ ווערט האָט זי דען? במילא וועלן מיר דערנאָך געשיקט ווערן קיין דראַנס. אויף יעדן פּאַל און ווייל קיין שום עווענטואַל־ליטעט טאַר נישט אָפּגעוואַרפן ווערן אַ פּריאַרי, אַרבעטן מיר אויס פּאַלגנ־דיקע טאַקטיק: שוואַרץ זאָגט דעם אמת — ער איז געקומען שערן די פּרוי פון מאַקס. יאַקובאַוויטש באַנוצט דעם תּירוץ, אַז ער איז געקומען פאַרקויפן טיקעטן פון ברויט, ווייל מען האָט ביי אים געפונען אייניקע „קאַמפלעטן“ ברויט־קאַרטן. איך וועל זיך פאַרשטעלן אַלס אַ מעקלער פון שטריקעריי. די פּרויען וועלן מיר זיך באַמיען צו קאַנטאַקטירן און זען, וואָס זיי זאָלן זאָגן ביי דער אויספאַרשונג, אויב זי וועט פאַרקומען.

מיטאַמאַל באַווייזט זיך פאַר מיר אַ באַקאַנט פנים. שוין שטרעקט זיך אויס צו מיר אַ ברייטער שלום־עליכם:

— וואָס מאַכסטו, אַלפרעד?

כ'קוק זיך צו צום פנים, כ'דערקאַן אים באַלד. דאָס איז כאַרי, וואָס האָט אַ געוויסע צייט פאַר דער מלחמה געאַרבעט אין אונדזער באַוועגונג. די אַרגאַניזאַציע האָט אים געהאַט פאַרמשפּט אויף טויט, נאָך אין 1941, אַלס פּראַוואַקאַטאָר. הערש צימערמאַן האָט באַקומען די מיסיע אויסצופירן דעם אורטייל. אַ געוויסן אַוונט האָט הערש אָפּגעוואַרט כאַרין ביים אַרויסגאַנג פון אַ קאַבאַרעט, וווּ ער פלעגט פאַרברענגען אַלע אַוונט, זינט ער איז אי־בערגעגאַנגען צו דער פּאַליציי. צו זיין מזל האָט דער רעוואָלוציער זיך פאַר־האַקט, אונדזער ערשטער רעוואָלוציער. כאַרי האָט זינט דעם אַנגענומען פאַרזיכט־מיטלען און מען האָט אים מער נישט געקאַנט פאַקן.

אָבער זיין פאַראַט האָט אים, ווייזט זיך אַרויס, גאַרנישט געהאַלפן. ווי האָט געזאָגט נאַפּאַלעאָן: „כ'האַב ליב דעם פאַראַט, אָבער פיינט דעם פאַר־רעטער.“ מיט אַ פאַר חדשים צוריק, דערציילט ער גלייך, האָט די געשטאַפּ פּאַ אים אַרעסטירט. פאַרוואָס, זאָגט ער נישט. ער איז אָפּגעזעסן אַ צייט אין דער תּפיסה שערש־מידי, איינער אַליין אין אַ קאַמער. איצט האָט מען אים „באַפּרייט“, דאָס הייסט, איבערגעשיקט אין דעפּאָ. ער גייט, וואַרשיינ־לעך, קיין דראַנס.

און אפשר שיקט מען אים מיט אַ מיסיע קיין דראַנס — טראַכט איך זיך? ער וויל נאָך שפּילן, זעט מען, זיין פּאַליצייאַישע ראַל.

— וואָס מאַכט טשאַרני? — פּרעגט ער באַלד. — און לערמאַן?

— כ'זווייט נישט, כ'האַב זיי שוין נישט געזען זינט דער מלחמה. כ'בין נישט מער אין דער אַרגאַניזאַציע. איך האַנדל מיט טריקאַ.

כ'בין אַריין אין דער ראַל, וואָס מיר האָבן אַקאַרשט אויסגעאַרבעט פאַר דער פּאַליציי. איז דען כאַרי עפעס אַנדערש? איז ער נישט דאָ אַמאַל אַ מסור?

וואַרשיינלעך האָט ער נישט געגלויבט מיין ווערסיע, אָבער ער האָט פאַרשטאַנען, אַז די דיסקוסיע קאַן זיך שווער אַנקניפן. אינצווישנצייט האָט

מען אים אַרויסגערופן. עס האָט נישט לאַנג געדויערט און מען האָט אונדז אויך אַרויסגערופן. די בראַך איז געשען, מיר גייען קיין דראַנסי — האָב איך אַ טראַכט געטון.

עס איז אָבער געשען עפעס אַנדערש. מען האָט אונדז צעטיילט אין די קאַמערן פון ערשטן שטאַק, איך בין אַריינגעוואָרפן געוואָרן אין אַ טונקל צי-מערל און האָב גלייך זיך אויסגעצויגן אין דער גאַנצער לענג אויף דער ערד, פּאַלנדיק איבער אַ שטרוי-זאַק. דאָס צימערל האָט געמאַסטן אָן אַנדערטהאַלבן מעטער די לענג און אַזויפיל די ברייט. באַדעקט איז עס גע-ווען מיט שטרוי-זעק, קיין פריי פּלאַץ אויף צו באַוועגן זיך איז נישט גע-ווען, אפילו נישט ביי דער טיר. אויף יעדן שטרוי-זאַק איז געזעסן אַ מאַן, דעם זעקסטן האָב איך פאַרנומען. קיין שום מעבל האָט זיך נישט געפונען אין צימער. אין ווינקל ביי דער טיר איז געשטאַנען אַן עמער פאַר די פיזיאָלאָגישע באַדערפענישן.

די באַקאַנטשאַפט האָט זיך גלייך געשלאָסן: מיינע אַיט-שכנים זענען גנבים, איינער איז אַן אַלפּאַנס. ער גרייט זיך צו פאַרלאָזן נאָך היינט דעם דעפּאָ, ער באַריימט זיך מיט זיינע באַציאונגען, שוין צום זיבעטן מאָל, ווי ער איז אַריינגעפאַלן „אין צירק“ — אַזוי רופט ער דעם דעפּאָ. דאָס אַלץ הער איך אויס און ווייס נאָך נישט, ווי אַזוי זיך פאַרצושטעלן פאַר זיי. צו-לייב דעם דערציילן זיי דאָך מיר, ווער זיי זענען, כּפּיל, אַז זיי קאָן איך נישט זאָגן אונדזער פּוזמן וועגן שוואַרצן מאַרק, טריקאָ אא"וו. כּטאָר אָבער נישט זאָגן דעם גאַנצן אמת, נאָר, פאַרפאַלן — דער באַשלוס איז אַ ריכטיג קער. כּטאָר מיך נישט דעקאַנספּירירן דערווייל. עס איז טאַקע פּיל ריכטיג טויקער און שטאַלצער צו זיין אַרעסטירט אַלס ווידערשטענדלער ווי אַלס מעקלער, די לאַגע אין מאַמענט פּאָדערט אָבער עפעס אַנדערש.

מיר זענען אַזוי געזעסן צוזאַמען ביזן אָונטברויט, וואָס איז באַשאַט אַ גען פון אַ שטיק שוואַרץ ברויט מיט אַ זופּ. די חברה, אַלטע קליענטן פון דעפּאָ, קאָנען שוין די מנהגים. זיי רופן צו, קלאַפּנדיק לייכט אין דער טיר. דעם וועכטער פון באַלקאָן און באַשטעלן ביי אים רויטן וויין. פאַר 50 פּראָנאָק באַקומט מען אַ ליטער, וואָס קאָסט 5 פּראָנאָק אין שטאַט. איך באַ-שטעל אַ ליטער וויין. אין דראַנסי נויטיק איך זיך במילא נישט אין געלט. דאָרט זענען די קלאַזעטן פאַרשטאַפט פון גאַלד און בריליאַנטן, מיט וועל-כע מען קאָן גאַרנישט אויפטון. אַפּגעהאַרעוועטע לעבנס גייען לאיבוד. די געשטאַפּט און די „אוזשיף“-גנבים ראַבעווען אַלץ צו — זיי רייניקן די קלאַזעטן. גאַלד האָט נישט קיין ריח...

כּבאַשטעל אַ ליטער וויין, אָבער צו עסן האָב איך גאַרנישט. די זופּ קאָן איך נישט נעמען אין מויל אַריין, כּבין צופּיל אויפּגערעגט און זי האָט אויך אַן עקלהאַפטן טעם. די חברה פאַרשטייט דאָס, ווייזט אויס. זיי שלאָגן מיר פאַר מיטצוהאַלטן מיט זיי. מאַדנע. כּהאַב זיי דאָך געזאָגט, אַז מען האָט מיך אַרעסטירט אַלס ייד. מיר ווערן גלייך היימיש. אפילו אין דער אונטער-וועלט איז דער אַנטיסעמיטיזם עפעס נישט קיין וואַזשנע סחורה.

דערווייל ווער איך געוואָר, אַז מען קאָן אַרויסשיקן דורכן זעלבן וועכ־
טער, וואָס האַנדלט מיטן וויין, אַ בריוול אויף דער פּריי. אַ בריוול קאָסט
אויך 50 פּראַנק.

זינט מיין אַרעסט האָט אַ דרינגנדיקע פּראַגע מיך געגעבערט,
נעמעלעך, ווי אַזוי צו געבן צו וויסן פּאַנין און דער אַרגאַניזאַציע וועגן דורכ־
פּאַל, אָבער צי קאָן מען האָבן צוטרוי צום וועכטער? ווער ווייסט, צי ער
וועט נישט איבערגעבן מיין בריוו דער אַדמיניסטראַציע פון דעפּאַ? צי איז
נישט אַמאָל דער אַרעסטאַנט, וואָס גיט די אינפּאַרמאַציע, אַ „שעפּס“, ווי
מען זאָגט אויף פּראַנצויזיש, אַ מענטש פון דער פּאַליציי?

נאָך לאַנגע טראַכטענישן האָב איך באַשלאָסן צו שיקן אַ בריוו צו דער
„גרויסער סילווי“, וועלכע האָט מיר געדינט אַלס בריוו־קאָסטן. מיר האָבן
געהאַט אַזוי איינגעשטעלט מיט פּאַנין מיט אַ צייט צוריק אין דער פּאַרויס־
זעאונג פון דער היינטיקער סיטואַציע. סילווי וועט, באַקומענדיק מיין בריוו,
זיכער פּאַרשטיין, אַז זי דאַרף צו וויסן געבן פּאַנין וועגן אומגליק. פּאַני,
פון איר זייט וועט אינפּאַרמירן די חבריט. און טאַמער גייט די פּאַליציי
נאָך מיין בריוול, אַזוי ווי דעם בריוו פון דעם בחור פון דראַנסי, דאַן בין
איך איבערצייגט, אַז סילווי וועט נישט פּאַרשיטן פּאַניס אַדרעס. אין דעם
בין איך אַבסאָלוט געווען זיכער.

כ'האַב דעריבער אָנגעשריבן אַ פּאַר ווערטער, אַז כ'בין אַריינגעפּאַלן
און אַז כ'גלויב זיך נאָכאַמאָל צו זען מיט מיין פּאַמיליע, וואָס איז זיכער
אומרואיק איבער מיין גורל. וועגן די אַרגאַניזאַציעלע ענינים האָב איך
נישט דערמאָנט.

אַביסל שפּעטער נאָכן אַוועקשיקן דעם בריוו האָט מען געמאָלדן דעם
אַלפּאַנס, אַז ער וועט באַפּרייט ווערן דעם זעלבן אָונט. ער האָט זיך גע־
נומען קלייבן און איבערגענומען פּאַרשידענע שליחותן פון אונדזערע מיט־
לאַקאַטאַרן, וויכטיקע אונטערזעלע ענינים, משמעות. ווייזט אויס, אַז עס
עקזיסטירט ביי זיי אַ נישט־געשריבן געזעץ צו העלפּן זיך אין אַן עת־צרה.
כ'האַב אים אויך געפּרעגט, צי ער וואָלט נישט מיטגענומען מיינעם אַ
בריוו. ער איז תיכף געווען מסכים און מיר געזאָגט, אַז ער וועט אים
אַליין אַוועקטראַגן נאָך דעם זעלבן אָונט. ער קאָן עס מאַכן — האָט ער
באַרימערש צוגעגעבן — ווייל ביים דעפּאַ וועט וואַרטן אויף אים אַן
אויטאַ. עך, האָב איך אַ טראַכט געטון — זיי ליידן נישט, ווייזט אויס, פון
דער מלחמה. כ'האַב באַשלאָסן אים מיטצוגעבן אַ בריוו, אין וועלכן איך
האַב געגעבן אַנצוהערן, אַז סילווי זאָל זאָרגן וועגן מיינע טעכטערלעך,
וועגן וועמען איך הער נישט אויף צו טראַכטן.

צומאָרגנס אינדערפרי האָט מען מיר אַרויסגערופּן פון קאַמער און
אַוועקגעפירט איבער שטיגן און קאַרידאַרן. כ'בין אָנגעקומען, כ'ווייס נישט
ווי אַזוי, אויפן דריטן שטאַק פון דער פרעפעקטור. עס האָט מיר אַדורכגע־
בליצט אַ געדאַנק וועגן פּרווון אַנטלויפּן. נאָר דער לאַנגער און ליידיקער
קאַרידאַר, ביי וועמענס אויסגעג עס זיצן פּאַליצייאַנטן, האָט אויסגעזען

נישט שטאַרק פאַסיק פאַר אַזאַ מין פרוו! מען האָט מיך אַריינגעזעצט אין אַ קליין צימערל, באַגלייט פון 5 פּאַליציאַנטן, אַבער נישט אויף לאַנג. ווען מען האָט מיך אַרויסגעפירט פון צימערל, איז אַנגעקומען מאַקס, אויך באַגלייט דורך פּאַליציי. אין דורכגאַנג האָט ער מיר אַריינגעשעפטשעט: — „זיי ווייסן ווער דו ביסט“.

ביטער. מן־הסתם האָט מיך כאַרי פאַרשאַטן. נאָר וואָס קאָן איך זיך העלפן? כּוועל זיך פאַרטיידיקן לויט די באַדינגונגען.

מען האָט מיך אַריינגעפירט אין אַ צימער, וווּ עס איז געזעסן אַ מאָן, ווי צוויי טראַפנס ענלעך צו דעם פאַרשוין, וועגן וועלכן חבר יאַנקל האָט געשריבן פון דראַנסי, אַלס זיין פייניקער. פאַר מיר האָט זיך געפונען, זייסט עס, דער סאַדיסט, וואָס האָט צעהרגעט דעם חבר יאַנקל פאַרן אַפשיקן אים אין פאַדערהויז פון אוישוויץ. וואָס דערוואַרט מיך? עס איז מיר געוואָרן אומהימלעך אויף דער נשמה.

אויפן טיש זע איך ליגן אַ דאַסיע מיטן נאָמען סאַדאַווסקי. דער סאַדיסט זייסט סאַדאַווסקי, זעט אויס. לעבן אים ליגט אַ רעוואָלווער און אַן אייזער־נער מאַטראַק מיט פּינף שפיצן. אַבער דער מאַן איז רואיק. ער זאָגט מיר גלייך מיין ריכטיקן פּאַמיליע־נאָמען און רופט מיך אַן „דער שעף פון דער גרופע“. איך עפן נישט דאָס מויל. כּוואַרט. ער פּרעגט אויף מיין אַדרעס. כּיגאַ אָן מיין לעגאַלע ווינונג אויף רי סען־סעבאַסטיען.

— האַלט אונדז נישט פאַר קיין יאַלדן — מאַכט ער צו מיר.

דאָן נעמט ער רואיק אַרויס פון שופלאַד די פּאַטאָ פון פּאַני.

— דאָס איז דיין פרוי, נישט אמת?

זיי הייבן, זייסט עס, אָן מיט מאַראַלישער טאַרטורע. שפעטער וועט קומען דאָס איבעריקע.

— אויף רי סען־סעבאַסטיען נומער 13 — האַלט איך זיך ביי דאָס

מייניקע.

ער האָט וואַרשיינלעך די געדולד פון אַ קאַץ, וואָס האַלט אַ מייזל אין די לאַפּעס. ער רופט אַריין צוויי אינספעקטאָרן און זייסט זיי מיך באַגלייטן צו מיר אין דער ווינונג. מיר גייען אַרויס פון דער פּרעפעקטור זאַלבעדריט. אויפן וועג האָבן זיי מיטגענומען אַ דריטן אינספעקטאָר, וועל־כער גייט הינטער מיר, מיט דער האַנט אין דער קעשענע. כּדי איך זאָל פאַרשטיין זיין ראַל, קלערט ער מיר אויף, אַז טאַמער מאַך איך דעם מינ־דעסטן פרוו צו אַנטלויפן, באַוועגט זיך אויטאָמאַטיש די האַנט אין דער קעשענע.

ווען אפילו כּזאָל טראַכטן וועגן אַנטלויפן, מוז איך אַפּוואַרטן אויף אַ ספעציעלער געלעגנהייט. מיינע שייך זענען אַפּגעשנורעוועט. די הויזן — אָן אַ פּאַסיק. ביי יעדן אַרעם האַלט מיך אַ פּאַליציי־מאַן און פון הינטן גייט דער באַגלייטער מיט „עפעס“ אין דער קעשענע. מיר זענען איינגעשטיגן אין מעטראַ און כּיהאַב געטראַכט צו שפּרינגען פון צוג. אַבער די רייזע איז געווען אַ צו קורצע.

ארויסגייענדיק פון מעטראָ סען־סעבאַסטיען, זאָגט צו מיר איינער פון מיינע שומרים:

— דו מיינסט טאַקע, אַז מיר ווייסן נישט, דאָס דו נאַרסט אונדז? מיר גייען אַריין אין הויף, די קאַנסייערוזשקע איז גראַד נישט אין איר לאַזשע. מיר קלעטערן אַרויף די 4 שטאַק פינצטערע שטיגן. מיר קומען צו צו מיין טיר. זי איז פאַרחתמעט. דער ערשטער פייערדיקער פאַטש האָט אָפּגעהילכט.

— וואָס זאָגסטו צו דעם?

אַראַפּגייענדיק טרעפן מיר די קאַנסייערוזשקע. זי דערציילט זיי, אַז מיט 8 טעג צוריק איז די געשטאַפּאָ געקומען נאַכאַמאַל נאָך פּאַנין. זי האָט אַרויסגעוואָרפן די מעבל דורך די פענצטער און פּאַרויגלט די טיר. וווּ ביסטו געשלאָפן די לעצטע אַכט טעג — מאַכן זיי איראַניש. אויפן וועג צום מעטראָ אינמיטן גאַס, האָב איך אייניקע מאָל געמוזט זיך אַראַפּבויגן און אויפהויבן מיין קאַפעלוש, וואָס איז אַראַפּגעפּלויגן נאָך די פעטש. אַ שיינער „פּאַטשאַנטעק“. וואָס וועט שוין זיין דאָרט. ביי זיי, הינטער די פאַרמאַכטע טירן?

דערנענטערנדיק זיך צו דער פרעפעקטור הייבט איינער אָן מיט אַ דרשה:

— ווער האָט דיך איינגעלאָדן קיין פּראַנקרייך? עס פעלן אייגענע קאָמוניסטן? צוליב דיר האָבן מיר פאַרשפּילט די מלחמה. איך פּיל, אַז ער פּרוּווט זיך צו צעוואַרעמען פּאַרן קבלת פנים, וואָס עס גרייט זיך פאַר מיר אויבן, אין ביראָ 323. — נו? — איז געווען די באַגעגעניש מיט סאַדאַווסקיין. — ס'איז געווען פּאַרויסצווען.

אין צימער געפינען זיך שוין איצט 6 אינספעקטאָרן. איינער זיצט ביי אַ שרייב־מאַשין. ער קלאַפט מיינע ענטפּערס וועגן אידענטיטעט. אויף דער פּראַגע וווּ איך וווי, האָב איך שוין נישט געהאַט קיין ענטפּער, וואָס זאָל האָבן אַ זין. האָב איך געזאָגט, אַז כ'האַב נישט מער קיין סטאַבילע וווינונג. אַמאָל שלאָף איך דאָ, אַמאָל — דאָרטן.

מיטאַמאָל מאַכט צו מיר סאַדאַווסקי מיט אַ שמיכל:

— דו האָסט אַ וווינונג ביי פּאַרט דע לילאַ.

דאָס האָט מיך געפּלעפט. זענען זיי, הייסט עס, מיר נאַכגעגאַנגען, אָן דעם, אַז איך זאָל דאָס האָבן באַמערקט? אויב זיי קאָנען די וווינונג, איז ביטער. ווייל ערשט נעכטן האָב איך דאָרטן איבערגעלאָזן אַ וויכטיקן ראָפּ פּאַרט, וואָס איז געקומען פון ליאַן מיט אַ ספעציעלן שליח. כ'האַב אים טאַקע גוט באַהאַלטן אין דער עלעקטרישער אינסטאַלאַציע, אָבער זיי קאָנען אים געפינען. איך פּרוּוו אויס צו דערגיין דעם אמת.

— אויב איר קאָנט מיין וווינונג, לאַמיר דאָרט אַהינגיין — זאָג איך.

אָבער זיי זענען נישט געווען דעצידירט איבערצוהוּרן דעם עקספּערי־מענט. און אפשר האָבן זיי טאַקע נישט געקאָנט דעם גענויעם אַדרעס?

— זעץ זיך אױעק אויף דער שטול — מאַכט סאַדאָוסקי. — צי אַראָפּ
די שיד, די שקאַרפּעטקעס, די מאַרינאַרקע, דעם פּלאָװער.
ווען כ׳בין שוין געזעסן האַלב־אויסגעטון, האָט מען מיר אַױעקגעלייגט
די פּיס אויף אַ צױיטער שטול און אַן אינספּעקטאָר האָט מיט אַן אייזער־
נער רוט מיד אַ גלעט געטון אין די פּיאַטעס. כ׳בין אויפגעשפרונגען. ס׳האַט
פשוט געקיצלט. מ׳האַט מיד צוריק אַױעקגעזעצט אין דער זעלבער פּאַזיציע.
אין דעם מאַמענט האָט אַ מאַטראַק זיך אַראָפּגעלאָזט אויף מיין פּלייצע פון
הינטן. מן הסתם האָט דער קלאָפּ געשטאַמט פון סאַדאָוסקי גופא.
די רוט האָט גענומען שמייסן מיינע פּיאַטעס, איינס און צױי, איינס
און צױי: ריטמיש, באַגלייט דורך דער פּראַגע:
— וווּ איז דיין װױנונג?

עס האָבן אָפּגעהילכט קלעפּ אין דער פּלייצע און אויף די פּיאַטעס. איך
האַב פּאַרהאַקט די ציין און נישט אַרויסגעלאָזט קיין געשריי. די דערפאַר
רונג לערנט, אַז אויב מען הייבט אַן צו רעדן, פּאַרפּייניקן זיי אויף טויט,
כדי אַלץ צו דערגיין. איך האָב געשוויגן. פּאַרביסן די ציין און געשוויגן.
דאָס שלאָגן האָט אויפּגעהערט. צי בלוטיק איך? סאַדאָוסקי האָט גע־
נומען דעם אייזערנעם מאַטראַק אין דער האַנט אַריין. דאָס איז פאַר מיינע
ריפּן.

— מיט דעם װעלן מיר זיך באַאַרבעטן, שמוציקער קאַמוניסט!
איך האָב געשוויגן. מען טאָר נישט עפענען די פּאַרהאַקטע ציינער.
אומגעריכט איז געפאַלן אַ קלאָפּ. צו װעלכן איך בין נישט געװען צוגע־
גרייט, אַן אינספּעקטאָר האָט מיר געגעבן אַ שמיץ מיט אַ שפיצרוט אויף די
פּינגער פון די פּיס פון אויבן אַראָפּ. דער װײטיק איז געװען נישט צו דער־
האַלטן. כ׳בין אויפגעשפרונגען פון שטול, גענומען טאַנצן הינקענדיק אויף
די צעשניטענע פּיאַטעס און מוראדיק זיך צערעװעט ווי אין װאַנזין. דאָס
„טאַנצן“ האָט מיר נאַכמער װײ געטון. אַױעקזעצן זיך האָב איך מורא גע־
האַט. כ׳האַב נישט אויפּגעהערט צו שרייען. זיי האָבן מיר געכאַפּט ביי די
הענט און אַױעקגעזעצט מיט גװאַלד אויף דער שטול מיט די פּיס אין דער
פּריערדיקער פּאַזיציע. איך האָב נישט אויפּגעהערט צו װאַיען.

זיי האָבן װידער אָנגעהויבן צו שמייסן אין דער פּלייצע און אויף די
פּיאַטעס. ווי לאַנג דאָס האָט געדויערט װײס איך נישט. די כוחות האָבן גע־
נומען נאַכלאַזן. דער מוח האָט אויפּגעהערט צו אַרבעטן. פּלוצלונג איז ווי
אַ בליץ אַדורך אין מיין מוח אַ געדאַנק: אפשר איבערחזון דאָס „טאַנצן“
און צױינגען די „פּליקעס“ אַזוי אַרום אָפּצושטעלן דאָס פּייניקן, אויף אַ
װײלע כאַטש?

דאָס איז מיר געלונגען: כ׳האַב אַזוי שטאַרק גענומען ריטשען און װאַ־
יען, אַז זיי האָבן איבערגעריסן דעם סעאַנס. ווי לאַנג װעט עס דויערן?
זיי האָבן מיר געהייסן זיך אַנטון. נאָר ס׳איז שװער געװען אַרויפּצױען
דאָס רעקל, די פּיס זענען נישט אַריינגעאַנגען אין די שקאַרפּעטן. צױי
אינספּעקטאָרן האָבן מיד גענומען אונטערן אַרעם און אַױעקגעשלעפּט אין

דעפא איבער אלע שטיגן. זיי האבן מיך אריינגעשליידערט אין דער קאך מער. כ'בין געבליבן ליגן אויפן בויד, אומפעאיק זיך צו באוועגן. נאָר איך בין געווען צופרידן, כ'האָב אויסגעהאַלטן דעם עקזאַמען.

ווייזט אויס, אַז די חברה פון קאַמער האָט שוין געקאַנט דעם צושטאַנד פון די וועלכע קומען צוריק פון דער אויספאַרשונג. עס איז דאָרט געווען אַ פלעשל מיט קאַמפער־בוימל. אַן אַרעסטאַנט האָט מיך גלייך אויסגעטון זייער פאַרזיכטיק און איינגעזויבן אַלע געשוואַלענע ערטער. ער האָט מיך איינגעטוליעט אין מיינע זאַכן און אין די קאַלדרעס. אין אַלע זיינע זשעסטן איז געווען אַן אַ שיעור מיטגעפיל און ממש אַ רירנדיקע צערטלעכקייט. אַ גאַנצן טאָג זענען אַלע אַרומגעאַנגען אַרום מיר שטיל, ווי אין אַ קליניק און נישט אויפגעהערט צו זיידלען די מנווולים. וועלכע האָבן מיך אַזוי צו־געריכט.

דריי טעג האָב איך אָפּגעקרקעכצט, דריי נעכט האָבן קאַשמאַרן מיך גע־מאַטערט. כ'האָב נישט געקאַנט זיצן, נישט באַוועגן זיך. דאָס עסן איז גע־ווען אַן אָסקומעניש. אָבער כ'בין געווען שטאַלץ. כ'האָב אויסגעהאַלטן דעם עקזאַמען, ווי אַנדערע פאַר מיר.

כ'האָב דאָך נישט געקאַנט ווערן קיין געצייג פון דער פּאַליציי, אַ משרת פון די „פליקעס“. האָב איך דען געקאַנט דעזערטירן פון דער ער־שטער ליניע פון פּראַנט? די ערשטע טראַנשייען זענען דאָך איצט פאַר מיר אין דער פרעפעקטור.

האָב איך געקאַנט פאַראַטן מיין פאַרגאַנגענהייט און די צוקונפֿט? די צוקונפֿט פון פּאַני, פון די טעכטערלעך, פון אַלע קינדער?
מיר וועלן זיגן. איך וועל זיין צווישן די זיגער. אַ טויטער און אפּש־אָ לעבעדיקער.

מאַנטיק אינדערפרי בין איך אַרויס צום ערשטן מאָל אויפן שפּאַציר. אין הויף האָב איך קיינעם פון מיין „אַפּערע“ נישט געטראָפּן. כ'האָב זיך געשלעפּט צוזאַמען מיט אַנדערע די פאַר מעטער צווישן די הויכע ווענט און געכאַפט פרישע לופט. אויף די פּיס האָב איך זיך שוואַך געהאַלטן, נאָר דעם מוט האָב איך נישט פאַרלוירן. כ'האָב נאָר געציטערט פאַר אַ נייער אויספאַרשונג, פאַר נייע פייניקונגען. וועל איך אויך דאָס מאָל זיין ווערט דעם נאָמען פון אַ קאַמוניסט?

מיט אַמאל הער איך ווי מ'זאָגט אויפן קול:
— פּאַני זוכט אַלפרעדן.

ווי אַ דונער האָט עס מיך געטראָפּן. פון דער שכנותדיקער פרויען־דיי וויזיע האָט אַ פרוי אַרויסגעוואָרפּן אַ צעטל צו די מענער מיט די דאָזיקע ווערטער. נישט אַנדערש נאָר מיין פּאַני איז אַריינגעפאַלן אין זייערע לאַ־פעס און זוכט מיר צו וויסן צו געבן. די „פליקעס“ האָבן אָפּגעצויגן מיין אויפּמערקזאַמקייט מיט דער דירה אויף פאַרט דע לילאָ, כדי מ'זאָל נישט טראַכטן וועגן פאַרט סענ־קלו. אינצווישנצייט האָבן זיי צוגערויבט פּאַני און מיט איר אוודאי אויך די קליינע מאַניק.

כ'האב זיך אוועקגעזעצט אויף דער ערד און זיך צעוויינט. דאָס איז גע-
ווען דאָס ערגסטע, וואָס האָט מיר דאָ געקאָנט טרעפן. מיינע בריוועלעך
זענען, הייסט עס, נישט אָנגעקומען. און אפשר האָבן זיי גאָר געפירט די
פּאַריציי צו מיין פּאַמיליע? אפשר זענען זיי דערגאַנגען צו שפעט? כ'האָב
געוואַלט פּרעגן ביי די פּרויען, צי פּאַני איז מיט אונדזער טעכטערל, אָדער
אַיין. מען האָט אָבער די פּרויען נישט צוגעלאָזן מער צום פענצטער.

די מאַראַלישע פּיין איז געווען מער אומדערטרעגלעך ווי די פיזישע.
האָבן מיר טאַקע נישט באַוווּן צו פאַרהיטן מאַניקן? וואָס וועט איצט זיין
מיט מיין ליבינקער סילוויין? אַ קיילעכיקע יתומה? מיין טרייסט איז געווען
און געבליבן — די אַרגאַניזאַציע. זי וועט זאָרגן פאַר מיינע יתומים.

די חברים, וואָס האָבן זיך געפונען אין זעלבן הויף, האָבן זיך באַמיט
מיך צו באַראַויקן, צוזאַגנדיק צו זוכן אַ קאַנטאַקט מיט דער פּרויען־דיווי-
זיע און צו דערגיין דעם אמת. טראַץ דער גרויסער אויפּרעגונג, האָב איך
געזוכט אַ טרייסט איך דער לאַגיק, וואָס האָט אויפּגעהערט פּריער צו אַר-
בעטן. — אויב פּאַני וואַלט מיך גערופּן, וואַלט זי עס נישט געטון אונטערן
דעם נאָמען אַלפרעד, נאָר אונטער דעם פּאַרנאָמען פון מיין אידענטיטעט-
קאַרטע — סימאָן. אַ פונק פון האַפּענונג האָט זיך באַוווּן. אָבער די אומזי-
כערקייט האָט מיך געגריזשעט. אַזוי איז אוועק דער טאָג אין טראַכטענישן
און מאַטערנישן.

צומאָרגנס אינדערפרי האָט מען מיך גערופּן אויפּסניי צו דער אויספאַר-
שונג. מיין האַרץ האָט גענומען שטאַרק קלאַפּן. וועלכע „מיטלען“ וועלן זיי
היינט באַנוצן? וועל איך אויך דאָס מאַל אויסהאַלטן דעם עקזאַמען? כ'האָב
אויפּסניי באַשלאָסן אַפּצוהיטן דעם כלל פון די ווידערשטענדלער: קיין איין
וואַרט, אויסער די אידענטיטעט. דער כלל איז גערעכט. אויב אַן אַרעסטאַנט
מיינט פּטור צו ווערן מיט איין ענטפער אויף אַ פּראַגע, מאַכט ער אַ טעות.
פאַר דער פּאַליציי איז דאָס אַ סימן פון שוואַכקייט און זי וויל דאָן דערגיין
אַנדערע זאַכן. מען דאַרף דער פּאַליציי נישט זאָגן דאָס. וואָס זי ווייסט נישט,
אפילו ווען עס דאַכט זיך, אַז עס איז אומבאַדייטנדיק.

מען האָט מיך ווידער אַריינגעפירט אין אַ קליינעם וואַרטע־זאַל, וווּ עס
האָבן דאָס מאַל זיך געפונען צען פּאַליציאַנטן. עס איז אויך אָנגעקומען אַן
אינספּעקטאָר. וואַרטנדיק, האָט ער דערווייל דערציילט אַ קוריאַז, פון וועלכן
איך אַליין האָב זיך אויך צעלאַכט. אַ מיידל פון אונדזער גרופּע האָט גע-
האַט אָנגעגעבן אין דער קאַרטע אַלס איר געבורט־שטאָט מאַנבעליאַר, אין
די בערג פון זשיראַ. ווייזט זיך אַרויס, אַז ער, דער אינספּעקטאָר, שטאַמט
פון דער דאָזיקער שטאָט. כדי צו כאַפּן אונדזער חברטע ביי אַ ליגן, האָט
ער איר געשטעלט אַזאַ פּראַגע:

— האָסט ליב קאַנקואיאַט?

— וואָס איז דאָס? — האָט זי געפרעגט.

און זי איז אַריינגעפאַלן.

די פאליציאנטן האבן אויך נישט געווסט וואס דאס איז אַווינס. דער אינספעקטאָר האָט אויפגעקלערט, אַז דאָס איז אַ פליסיקער קעז, פאַבריק־צירט פון איבערגעקאַכטע אָפּפאַלן פון פרישן קעז. אַ ספּעציאַליטעט פון דער געגנט.

דערווייל האָט מען אַריינגעבראַכט צוויי פרויען אין וואַרט־זאַל. אייִנע איז געווען אַ גריכיש מיידל, אַ ייִדישקע. אַ סטודענטין פון פאַרמאַ־צעווטישן פאַקולטעט. די צווייטע — אַ פרוי פון לאָדזש. איר מאַן — אַ פראַנצויז, נישט קיין ייד. ביידע פרויען האָט מען אַרעסטירט אָן אַ געלער קאַטע היינט אינדערפרי ביים זעלבן הויז. דאָס גריכישע מיידל האָט געהאַלטן ביים אַרויסגיין פון הויז. די פרוי פון לאָדזש איז צוריקגעקומען מיט אַ קריגל מילך פאַר איר קינד. זייער הויז איז געווען באַלאַגערט אַ גאַנצן פרימאַרגן פון אַ גרופּע אַגענטן, וועלכע האָבן יעדן אַריינגייער און אַרויסגייער אָפּגעשטעלט און געפרעגט אויף פאַפירן.

— וווּ איז דאָס פאַרגעקומען? — פּרעג איד.

— ביים פאַרט סעך־קלוי, 122, בולוואַר מיראַ.

עס איז מיר אויפסניי פינצטער געוואָרן אין די אויגן. דאָס איז פאַניס אַדרעס. כ'האַב דערוואַרט, אַז יעדע מינוט זאָל זיך באַווייזן דאָ מיין פאַני מיט דער קליינער מאַניק. אויב אַזוי, איז יענע פאַני פון דער פרויען־דיוויזיע, וועלכע האָט געזוכט אַלפּרעדן, נישט מיינע. באַלד האָב איד פרוי־בירט זיך איינרעדן, אַז די צוויי פרויען זענען אונטערגעשטעלט דורך דער פאַליציי. נאָר זייער האַלטונג, זייער טרויעריקע אומבאַהאַלפּניקייט האָבן אָפּגעלייקנט מיין אילוואַרישע טרייסט. כ'האַב נישט געוואָלט זיך פאַרשטעלן ווי אַזוי פאַני גייט אַרויס אינדערפרי נאָך מילך פאַר מיין מאַניק און פאַרן טויער פּרעגט מען זי אויף פאַפירן.

דערווייל האָט מען מיך גערופן אויפן פאַרהער. סאַדאַווסקי האָט דאָס מאָל ווידער אָנגעהויבן מיט העפלעכקייט. ער האָט מיר געוויזן פאַטאַס פון מיין שוועגערין, סאַראַ, פון אַ גאַנצער ריי חברים. אויך פון די, וואָס זענען שוין אַרעסטירט געוואָרן פאַר מיר און מיך געפרעגט גאַנץ פריינטלעך, צי איד קאָן זיי. מיין נעגאַטיווער ענטפער האָט נישט געמאַכט אויף אים דעם מינדעסטן איינדרוק. דאָן האָט ער מיר געשטעלט פראַגן וועגן דער פאַלקס־קליניק, ווי אַשטייגער די צאָל דאָקטוירים, דער בודזשעט אא"וו. ער האָט געוואָלט שאַפן אַן אַטמאָספער פון צוטרוי צווישן אונדן. אַיך האָב געענטפערט. מיט אַמאָל וואַרפט ער אַריין אַ פראַגע:

— דו ביסט אַ שעף אין דער רעזיסטאַנס? נישט אמת?

דאָ בין איד שטום געוואָרן. אַזוי האָט זיך געשלעפּט די קאַץ־און־מויז־שפּיל אַ געוויסע צייט. דער אינספעקטאָר ביי דער מאַשין האָט געהאַט ווייִניק וואָס צו קלאַפּן. די צייט איז געגאַנגען און איד בין נאָך נישט אויס־געטון, הלואי, עס זאָל אַזוי דויערן. אויב ער מיינט מיך אויסצומאַטערן, מאַכט ער אַ פּסיכאָלאָגישן טעות. איד בין געוואָרן נאָכמער אַנטשלאָסן.

מיטאמאל זאגט ער צו מיר :

— עס וועט דײך באַלד אויפנעמען דער שעף.

דאָס האָט מיך פאַרוונדערט. איז נישט ער דער שעף? מיינט דאָס נייע פייניקונגען?

מען פירט מיך אַריין אין אַ קליינער בײַראַ, וווּ עס זיצט איינער אַליין אָן עלטערער, גראַער מאַן, וועלכער בעט מיך זיצן. מיין פאַרוונדערונג נעמט שטייגן. ער הױבט אָן דעם געשפרעך מיט אַ קאַמישן ענין. אין מיין קאַלענדאַר האָט ער באַמערקט אַ צײכענונג, זאָגט ער, אין דער פאַרם פון אַ טאַנק. צי האָב איך באַצײאונגען מיט לאַנדאַן? ער ווייזט מיר די צײכע-נונג. עס איז אַ לאַטיינישער „ר“. אומגעלייגט נעמט ער אָן די פאַרם פון אַ טאַנק מיט אַ קאַנאַן. צי וויצלט ער זיך?

דערנאָך נעמט ער מיר שטעלן פראַגן וועגן יידישקייט, וועגן רעליגיע, וועגן קאָמוניזם, וועגן אידעאָליזם און אַנדערע אַבסטראַקטע פראַבלעמען. מיינע ענטפערס זענען לאַקאָנישע. איך פרעג זיך, צו וואָס ער צילט און כ׳קאַן נאָך דערווייל נישט דערגיין. ער האָט מיר נאָך קיין איין פראַגע קאַנקרעט נישט געשטעלט וועגן מיין טעטיקייט. אינצווישנצײט זענען כּסדר געקומען אינספּעקטאָרן מיט פאַפּירלעך אונטערצושרייבן און דער שעף האָט נישט אויפגעהערט צו זאָגן — קיין דראַנסי. וויל ער דערמיט מיך אַפּשרעקן? איז עס אַ שפּיל אָדער אַ טרויעריקער אמת? מיין מוח אַרבעט אָן אויפהער, מען טאָר נישט נאָכלאָזן, נאָר מיטמאַכן זײן שפּיל. מיר וועלן זען, וואָס דאָס וועט ברענגען. צום סוף רופט ער אַריין אַן אינספּעקטאָר און הייסט מיך צוריקפירן אין דעפּאַ. כ׳האַב אַפּגעאַטעמט אַ פאַרוונדערטער. נאָך אַ טאַג געווינען. פון גרויס צופרידנקייט האָב איך מיט איראַניע אַ זאַג געטון די באַרימט־געוואַרענע פראַזע פון די רוימישע גלאדיאַטאָרן צו צע-זאָרן פאַרן קאַמף אויף דער צירק־אַרענע, וווּ עס האָט זיך דעצידירט זײער גורל :

— אַווע, צעזאָר, מאַריטורי טע סאלוטאַנט (סאַלוט, צעזאָר, די, וועלכע גייען שטאַרבן, באַגריסן דײך).

ער האָט זיך צעשמײכלט. איך אויך.

אין וואַרטע־זאַל האָט מיך דערוואַרט אַן אומגעריכטער, אויסערגעוויינ-לעך פריידיקער סורפריז. עס איז אַנגעקומען פאַר מיר אַן אומדערוואַרטער טע מתנה : אַ פעקל שפיי. מיין נערוון־אַנשטרענגונג האָט געהאַט נאָכגע-לאָזן און איך בין געוואָרן הונגעריק. אָבער ווער האָט געטראַכט וועגן אַ שפייז־פעקל פאַר מיר? די האַנטשריפט, אַ גוט־באַקאַנטע האַנטשריפט פון אַדרעס האָט געענטפערט אויף מיין פראַגע. דאָס האָט פאַני געטראַכט וועגן מיר, דאָס פעקל איז אַנגעקומען דורכן „רויטן קרייץ“. נישט בלויז זי האָט זיך געראַטעוועט, נאָר זי האָט גלייך אין זינען געהאַט מיך צו מוטיקן, מיר צו וויסן צו געבן וועגן איר רעטונג. מיט די פאַר אותיות פון מיין נאָמען אויפן פעקל האָט פאַניטשקע אַנגעשריבן דעם טײערסטן ענטפער אויף מיינע בריוו.

א פשוטער, פראזאאישער אדרעס איז געווארן אנגעלאדן מיטן טיפסטן
און הארציקסטן אינהאלט. א בלוזער, אפיציעלער אדרעס איז געווארן א
לאנגער הארציקער בריוו, וואס האט פארטראטן דעם בעסטן שיפער. אלע
מיינע פראגן, אלע מיינע זארגן וועגן איר גורל זינט מיין ארעסט האבן
דא באקומען אן אויפקלערונג. דאס בריוול אין הויף פון דעפא פון א חברטע
פאני איז נישט געווען צו מיר. אן אנדער פאמיליע פון חברים איז, צום בא-
דייערן, צעבראכן געווארן. אן אומצערייסלעכער, אינטימער פאדים האט
זיך געצויגן צווישן אונדו דורך דער פארמיטלונג פון דעם פעקל, וואס איז
באשטאנען פאר די פאליציאנטן פון פשוטע שפיזי-פראדוקטן, אבער וועל-
כער איז געווען פאר מיר אן אומצעשטערלעכע בריק צו מיין משפחה. פון
איצט אן, מערער ווי פריער, וועל איך מיט מיין האלטונג באמיען זיך צו
פארדינען פאניס צוטרוי. איך קאן רואיק זיין וועגן גורל פון אונדזערע
קינדערלעך, אזא מאמע וועט זיי באשיצן, כ'האב קוים באהאלטן מיין פרייד.
די פאליציאנטן האבן אוודאי זיך געפרעגט, וואס איז די גדולה אויף מיר.
נאר וואס קאנען זיי דא פארשטיין? איך לאך זיך אויס איצט פון זיי און
פון זייער אבלאווע היינט פרי ביי פאניס טויער אויף בולוואר מירא.

די נאכט האב איך ווידער פארבראכט אין דעפא. צומארגנס, מיטוואך,
אויפן שפאציר האב איך זיך געטראפן מיט פיל פראנצויזישע חברים, וואס
זענען אריינגעפאלן אין א גרויסן ארעסט פון אינטעלעקטועלע. זיי האבן
דעם מוט נישט פארלוירן. איך בין נאכמער געשטארקט געווארן דורך
זייער קאנטאקט.

דאנערשטיק איז ווידער אנגעקומען א פעקל פון פאנין. ווידער דער
אדרעס געשריבן מיט איר האנט. די „פליקעס“ פארשטייען א קדחת, וואס
דאס באדייט. פאני איז קליגער פאר זייער פאליציאישער דערפארונג. אונ-
טער זייער נאז קארעספאנדירט פאני מיט מיר מיט איינצלע אותיות.

פארנאכט האט מען מיך ארויסגערופן אין גרויסן זאל. מען האט מיר
צוריקגעגעבן אלע קליניקייטן און געהייסן אונטערשרייבן עפעס אין א
בוך. כ'האב זיך אויפסניי געטראפן מיט מיינע חברים, מיט ארעסטאנטן. עס
האט געפעלט די חברטע צפורה אורבאך. פארוואס? אלע האבן אויסגעפירט
בשלמות זייערע ראגן, ווי עס איז געווען באשלאסן. וואס וועט איצט זיין?
דראנסי?

מען האט אונדז אריינגעזעצט אין א „פאניע א סאלאד“, ווי מען רופט
דעם וואגן, ווו די ארעסטאנטן זענען אינאלירט אין באזונדערע אפטיילונגען,
ווי די גוטע סאלאד. מען שטייט צווישן צוויי בלעכענע ווענט, אן א מעג-
לעכקייט זיך אויסצודרייען. דורך די פארקראטעוועטע פענצטערלעך זעט
מען קוים די פאריזער גאסן. מיר פארן שובל.

אויף א ראג בלייבן מיר שטיין. איך קוק ארויס און מיט שטיונג דער-
קען איך דעם בולוואר סען מישעל. פארן מיר, הייסט עס, אויף דרום אין
דער צייט, ווען דראנסי איז אויף צפון-מזרח. וואס קומט דא פאר? אפשר

גיבן זיי אונדז איבער אין די הענט פון די דייטשן, אין תפיסה שערש-מיר די, ביי מאַנפאַרנאַס, אויף דרום? אפשר פאַרן מיר אין דער תפיסה פון פרען?

דער וואָגן האָט גערירט און גאַנץ שנעל זיך ווידער אָפּגעשטעלט. איך האָב דערזען אַ הויכע וואַנט פון צעמענט. מיר זענען אַרײַנגעפאַרן אין אַ הויף, עס האָט זיך געעפנט דאָס טירל פון „פּאַניע אַ סאַלאַד“. מיר האָבן זיך געפונען אויף אַ הויף, גאַר אין דער תפיסה „סאַנטע“. אויסגעצייכנט, אַ תפיסה — הייסט אַ פּראָצעס. מיר וועלן אויסאַרבעטן אַ נייעם סצענאַר-יא. מיר וועלן ווידער קעמפן פאַר יעדן טאַג.

די אַרגאַניזאַציע איז גערעכט, ווען זי ראַט נישט צו זאָגן גאַרנישט ביי דער אויספאַרשונג. וואַלט איך עפעס געענטפערט, וואַלטן געקומען אַנדערע פּראָגן. אויספירנדיק די כללים פון דער אַרגאַניזאַציע, האָב איך אויסגעמיטן נאַכמער צעממיתט צו ווערן. כ'בין געווען פיזיש בעסער צוגעגרייט צום ווייטערדיקן, אומבאַקאַנטן וועג.

אויך גייסטיק בין איך געווען גרייט: אַרגאַניזאַציאָנעל בין איך אין אַרדענונג. מיין פּלאַץ אין דער אַרגאַניזאַציע וועלן פאַרנעמען אַנדערע, די באַוועגונג פאַרשטאַרקט זיך כסדר זינט דעם זיג ביי סטאַלינגראַד.

וועגן מיין משפּחה בין איך אויך געווען רואיק. פּאַני איז נישט אַרײַב געפאַלן. איר פעקל צו מיר באַווייזט אַ קאַלטבלוטטיקע אַנטשלאַסנקייט צו קעמפן מיטן שונא אין אַלע באַדינגונגען.

אין דער נייער לאַגע איז אָפהענגיק פון מיר, אַז מיין אַרגאַניזאַציע און מיין פּאַמיליע זאָלן נישט ליידן פונעם צייטווייליקן זיג פון אַקופאַנט איבער אונדז. יעדע מינוט דאַרף איך טראַכטן, ווי אזוי צוריק צו פאַרנעמען דאָס ליידיק-געוואָרענע פּלאַץ. אויך אין תפיסה ווערט פאַרגעזעצט דער קאַמף, אין נייע באַדינגונגען.

קאפיטל דרייצן :

אן איבערייס

די ערשטע נאכט אין תפיסה האבן מיר פארבראכט אלע פיר חברים אין א קאמער פון די אונטערשטע דיוויזיעס פון „סאנטע“. די פרויען האָט מען אָפגעפירט אין תפיסה „פעטיט־ראַקעט“. די תפיסה באַשטייט פון צוויי באַזונדערע געביידעס, פאַרבונדן דורך אַ קאַרידאָר. די נייע אָפטיילונג איז געבויט אויף אַ הויך. די אונטערשטע דיוויזיעס, פון 1 ביז 5, זענען די שמוץ ציקסטע, די עלטסטע. אונדזער קאמער פאַרנעמט אַ שטח פון 9 קוואַדראַט־מעטער, פאַרמאָגט אַ קליין פאַרקראַטעוועט פענצטערל, ברייטע, הילצערנע ברעטער מיט שטרויזעק — דאָס קאַלעקטיווע בעט — און אַ גרויסן עמער פאַר די פיזיאָלאָגישע באַדערפענישן. באַווינט איז די קאמער פון 6 אַרעס־טאַנטן און אַ מאַסע וואַנצן. עס מוז ווער וועמען אָפטרעטן דאָס פלאַץ, פאַר אַלעמען איז די קאמער צו קליין. די געוואַלדיקע מענגע וואַנצן האָט פאַרשטענדלעך, געזיגט איבער דער קליינער צאָל פון מענטשן. די שלאַכט האָט געדויערט אַ פאַר שעה ביז די זון איז אויפגעגאַנגען. מיר האָבן פאַרלאָזט דאָס שלאַכט־פעלד און זיך צוריקגעפונען אין קאַרידאָר פון דער תפיסה פרייטיק אינדערפרי.

די אַדמיניסטראַציע האָט אונדז אויפסניי אויסגעליידיקט פון אַלץ. מען האָט אונדז אויסגעבאָדן, פאַרשריבן מיט אַלע פיטשעווקעס און אונדז מכבד געווען מיט אַ שוואַרצער, לויט דער קאַליר, קאווע און אַ פאַרציע שוואַרץ־קלעפיק ברויט. נאָכדעם זענען מיר אַוועק אין די באַזונדערע „אָפּאַרטאַ־מענטן“, אין די הויכע דיוויזיעס, ליכטיקע און מאַדערנע. איך בין אַנגעקור מען אויפן פאַרטער אין דער דיוויזיע 14, קאמער נומער 7. טעלעפאָן: סאַנט־טע 1407.

אין דער קאָמער האָבן זיך געפונען 5 אַרעסטירטע, בלויז פּאַליטישע. זיי האָבן מיך גלייך אַריינגענומען אין דער משפּחה און זיך פּאַרגעשטעלט: לעדו, אַן אינטעלעקטועלער; באַווא, אַ מעטאַל-אַרבעטער ביי רענאַ; ווי-טעליאַ, אַ טוניסער בוי-אַרבעטער; טאַנאַ, אַ שפּאַניער, לייטענאַנט-טאַנ-קיסט פון דער רעפּובליקאַנישער אַרמיי און טאַנגי, מעטאַל-אַרבעטער, אַ ברודער פון באַרימטן פּאַרטיזאַנען-פירער, וואָס די געשטאַפּט זוכט אַרום מיט ליכט. מיט זיי איז נישט קיין חרפּה צו זיצן אין תּפּיסה. אַלע זענען אַנגעקלאַגט אין קאָמוניסטישער טעטיקייט.

מיר ווערן באַשולדיקט אין אַנטי-נאַציאָנאַלער טעטיקייט אויפן יסוד פון די אַנטי-קאָמוניסטישע געזעצן פון סעפטעמבער 1939. אָבער די אמתע אַנטי-נאַציאָנאַלע טעטיקייט פירן דאָך די, וועלכע האָבן אונדז אַרעסטירט, זיי ווישיסטן, די משרתים פון פרעמדן, דייטשן אימפּעריאַליזם. איך בין דאָך טריי מיין אַנגאַזשירונג אין דער קאַנזאַרמע רעאַי. באַשטראַפּט מען מיך פּאַר מיין טריישאַפּט צו דער דאָזיקער אַנגאַזשירונג? ווער איז ערלעך, פּאַטריאַ-טיש? מיר, צי זיי?

איך האָב זיך באַמיט צו געפינען אַ קאַנטאַקט מיטן דרויסן, אָבער די מעגלעכקייטן פון דעפּאַ האָבן דאָ נישט עקזיסטירט. דערפּאַר זענען צופאַלן נישט געווען קיין זעלטנהייט. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דער טוניסער חבר האָט געווינט אין 13-טן אַראַנדיסמאַן, אין זעלבן הויז, וווּ מיר האָבן מיט אַ קורצער צייט צוריק איינגעאַרדנט אונדזערן אַ חבר. זיי האָבן זיך אפילו געקאַנט, נאָר איינער האָט נישט געוואוסט פון צווייטנס טעטיקייט.

אַדאַנק דעם טוניסער חבר איז מיר געלונגען צו פּאַרשטענדיקן זיך מיט פּאַנין. ער האָט געהאַט אַ גוטן איינפאַל, ווי צו קאַרעספּאַנדירן מיט זיין פרוי. ער פלעגט וועכנטלעך אַרוישיקן די אומרייע וועש צו וואָשן. אין קאַלנער פון העמד פלעגט ער אַריינגליטשן דינינקע שטיקלעך פּאַפּיר. ער האָט מיר פּאַרגעשלאַגן אַפּצוטערעטן דעם קומענדיקן זונטיק דאָס פּלאַץ און אַרויסצושיקן דאָס מאַל מיינעם אַ בריוו. אַזוי אַרום האָב איך באַשריבן מיין אַרעסט. כּהאַב אויך צו וויסן געגעבן וועגן ראַפּאַרט, וואָס געפינט זיך אין דער ווייזונג אויף ראַמענוויל.

איצט, אַז פּאַני איז געווען אויף דער פּריי און די אַרגאַניזאַציע אינ-פּאַרמירט, האָב איך געקאַנט צוגרייטן די פּאַרטיידיקונג צום פּראַצעס. עס האָט זיך פון אַנהויב אַן אַרויסגעוויזן, אַז איך נויטיק זיך אין אַן אַדוואַקאַט צוליב אַ פּשוטן טעם: כּהאַב נישט געהאַט אין תּפּיסה קיין רעכט אויפן עסן און אויף פּעקלעך, ווייל כּהאַב נישט צוגעשטעלט קיין אמתע שפּייז-קאַרטע. די תּפּיסה האָט נישט געקאַנט אַנערקענען מיינע פּאַלשע קאַרטן. אָבער אויף צו באַקומען אַן אמתע קאַרטע, האָט מען באַדאַרפט זיך ווענדן אין דער מערי פון 11-טן אַראַנדיסמאַן. צו דעם האָט מען באַדאַרפט אַן אַדוואַקאַט.

ביז וואָס-ווען, האָט ער — בעסער געזאָגט, זי, ווייל מיין אַדוואַקאַט איז

געווען א פריילין — אומלעגאל: מיר אריינגעבראכט פעקלעך אין די קע-
שענס.

פאני האט דורך איר קארעספאנדירט מיט מיר, ווייל מיר האבן פון אַנ-
הייב נישט געוואלט, זי זאל שיקן בריוו דורך פאסט. איינער פון מיינע צוויי
בריוו, פון דעפא, איז דערגאנגען צו פאנין דורך דער גרויסער סילווי, וועל-
כע האט זיך גלייך אַרײַענטירט, און שוין פרייטיק, א טאָג נאָך מיין אַרעסט,
האַט פאַני פאַרלאָזט די ווינונג אויף בולוואַר מיראַ. זי האט פאַרפאַקט אַ
וואַליזקע מיט נאַסע ווינדעלעך, האַט אַראַפּגענומען דעם טעפּיך פון פענצ-
טער און איז גלייך פאַרשוונדן מיט מאַניקן אויף דער האַנט. דאָן איז זי
אַוועק אויף אַ ראַנדעווו, וואָס איך האָב געזאַלט האַבן מיטן חבר טשאַרני
און האַט אים איבערגעגעבן די נישט־פריילעכע נייעס. זיי האָבן באַשלאָסן,
אַז פאַני פאַרלאָזט פאַריז און פאַרט צייטווייליק אַוועק אויפן דאַרף.

אויב דער באַשלוס איז פון קאַנספּיראַטיוון שטאַנדפּונקט געווען אַ ריכ-
טיקער, האַט ער אָבער נישט געשטימט מיט פאַניס האַרץ, מיט אירע געפילן.
דורך דער גרויסער סילווי האַט זי דערשפּאַרט צום רויטן קרייץ און מיר
אַריינגעשיקט דעם ווונדערבאַרן ליבעס־בריוו: דאָס פעקל מיטן אַדרעס, גע-
שריבן מיט איר האַנטשריפט.

דעם זעלבן דינסטיק, ווען די פּאַליציי האַט באַלאַגערט אינדערפרי די
געביידעס פון 122 בולוואַר מיראַ און אַרעסטירט די פרויען, וואָס איך האָב
געטראָפּן אין דעפּא, איז פאַני, פאַרשטענדלעך, שוין דאַרט נישט געווען.
אָבער זי איז דאַרט צוריקגעקומען נאַכמיטאַג און אין אייניקע שעה אויס-
געליידיקט די ווינונג. זי האַט מיטגענומען וועש, באַזונדערס מאַניקס זאַכן,
אַ גליק, וואָס זי איז נישט געקומען אינדערפרי.

ווען מאַניק איז געווען פאַרזאַרגט, האַט פאַני געטראַכט וועגן ריינמאַכן
מיין ווינונג אויף ראַמענוויל. וועגן דער דריטער ווינונג אויף אַוועני דע
סעגיר האַט זי זיך נישט געקומערט. נישט געקוקט אויפן פאַרבאַט צו זיין
אין פאַריז, איז זי אַוועק אין אַ פינצטערער נאַכט, האַט אויפגעזוכט דעם
באַהאַלטענעם ראַפּאַרט פון ליאַן, מיטגענומען אַ וואַליזקע וואַרעמע וועש
פאַר מיר און איז פאַרשוונדן.

האַבנדיק באַרוויקט איר מאַן, באַזאַרגט די קינדער, פאַרהיט די אַר-
גאַניזאַציע, האַט פאַני פאַרלאָזט פאַריז.

מיט די קינדער האַט זי געווינט ביי מאַדאַם באַדמער, וועמען זי האַט
דערציילט, אַז מיך האַט מען געכאַפט און אַוועקגעשיקט קיין דייטשלאַנד
אַלס „ס. ט. אַ.“ — אויף אַבליגאַטאַרישער אַרבעט, הייסט עס. דער דאָזיקער
תּירוץ האַט איר דערמעגלעכט צו באַקומען אַביסל שפּייז און מיר איבער-
צושיקן פעקלעך, „קיין דייטשלאַנד“.

מיר האָבן ווייניק געגלויבט אין דער פּערספּעקטיוו פון אַ פּראַצעס.
קיינער פון אונדזעריקע איז נישט געשטעלט געוואָרן פאַר קיין פּראַנצויזיש
געריכט, זיי פלעגן געשטעלט ווערן פאַר אַ דייטשן טריבונאַל, אָדער די-
רעקט פאַרשיקט ווערן קיין דראַנסי. אַ געוויסע צייט נאָך אונדזער אַרעסט

האָבן מיר אפילו געהאַט דערפון אַ באַשטעטיקונג. עס איז דערגאַנגען אַן אינפאַרמאַציע, אַז דער זון פון חבר יצחק קראַסוצקי, פירער פון דער אינ־טערסינדיקאַלער קאָמיטע, אַנרי, געפינט זיך אין דער „סאַנטע“, אין דער 12־טער דיוויזיע, צווישן די יוגנטלעכע. איך האָב באַשלאָסן זיך צו פאַר־בינדן מיט אים. דאָס איז נישט געווען לייכט, ווייל צוקומען צו אַן אַנדער דיוויזיע איז געווען שטרענג פאַרבאָטן. אָבער, ווען עס איז מיר סוף־כל סוף געלונגען אַריינצודרינגען אין דער 12טער דיוויזיע, האָט זיך אַרויסגע־ווּן, אַז אַנרי קראַסוצקי האָט מען שוין צוגענומען. ווהיין איז אומבאַקאַנט. דראַנס, פרען, אַדער שערש־מידי? און אפשר איז ער בכלל נישט אָנגעקור־מען אין „סאַנטע“? איך האָב געהאַט דעם איינדרוק, אַז מיר וועלן אויך לאַנג נישט פאַרבלייבן אין דער תּפּיסה.

דערווייל פלעג איך זיך טרעפן מיטן אַדוואַקאַט און באַטראַכטן די עווענטואַליטעט פון אַ פּראַצעס.

דאָס לעבן אין תּפּיסה האָט זיך אַרגאַניזירט וואָס אַמאָל בעסער. די פּאָליטישע אַרעסטירטע זענען געווען גרופּירט אין קאַמערן, האָבן שפּאַ־צירט צוזאַמען. דער שפּאַציר האָט געדויערט, לויטן רעגולאַמין, לענגער ווי ביי די קרימינעלע. דער רעזשים איז אויך געווען לייכטער. די הונדער־טער פּאָליטישע אַרעסטירטע האָבן אין לויף פון חדשים אַרויסגעריסן קליינע פּריווייליגעיס, וואָס פאַרלייכטערן דאָס לעבן. למשל: מאַכן פייער אין קאַמער איז פאַרבאָטן, אפילו זייער שטרענג. אָבער די פּאָליטישע ווערן נישט באַשטראַפט מיט קאַרצער, אויב מען פאַקט זיי ביים קאַכן קאַווע.

יעדן אָונט פלעגט אַ חבר איבערגעבן אַ פּאָליטישן קאַמוניקאַט דורכן פענצטער. די פּאָליטישע אַרעסטירטע האָבן באַשטימט אַ תּפּיסה־אַנפירונג, וועלכע האָט אַרויסגעשטעלט כּסדר פּאַדערונגען. עס זענען אויך איינגע־אַרדנט געוואָרן אין קאַמער דיסקוסיעס און קורסן. חבר טאַנאַ האָט זיך געלערנט פּראַנצויזיש, מאַטעמאַטיק און געאָגראַפיע.

מיר האָבן אויך אַרגאַניזירט „פּאַך־קורסן“. יעדער חבר פלעגט אויס־לערנען די אַנדערע זיין פּאַך.

אַזוי האָט דער חבר באַוואַ אונדז דערציילט, ווי אַזוי עס ווערט פון ליים געקנאַטן אַ פּאַרמע, אין וועלכער מען גיסט נאַכדעם דאָס שמעלץ־אייזן. דאָס ליים מוז זיין פון אַ געוויסער קוואַליטעט, גוט צונויפגעאַרבעט, עס טאַרן נישט בלייבן קיין גראַבע שטיקער. עס מוז זיין גלאַטיק, איידל, אויב נישט, צעפּאַלט עס זיך אין פייער אויף שטיקלעך און דינט צו גאַרנישט. ווען דאָס ליים איז גוט, ווערט עס אין פייער פאַרהאַרטעוועט און דער גוס קומט אַרויס גלאַטיק, געראַטן.

לעדז האָט אונדז דערציילט, ווי אַזוי מען פּאַבריצירט פּאַרצעליי און ציגל.

אין די קאַמערן האָבן זיך אויך געפונען אַנדערע פּאָליטישע אַרעסטיר־טע, באַזונדערס גאַליסטן. זייער נאַאיוויטעט איז געווען נישט צו באַגרייפן.

ביי זיי איז מען גלייך דעם ערשטן טאג דערגאנגען ווער עס אַרבעט באמת פאַרן „אינטעלידזשענס סערוויס“ און ווער עס פלאַפלט סתם אין דער וועלט אַרײַן. זיי האָבן אָפּט נישט געקאָנט די עלעמענטאַרסטע פּרינציפּן פון אומלעגאַלער אַרבעט. אמת איז, אַז יעדער אַרעסטירטער גאַליסט האָט גלייך אין דער פּאָליציי באַקומען עפעס אַ קאָנטאַקט מיט זײַן אַרגאַניזאַציע און איז שוין געווען ווי „ביי זיך אינדערהײַט“. זיי האָבן געהאַט רעגורלערע וויזיטן פון זייערע פּאַמיליעס. מען האָט זיי אָפּט אַרויסגערופן פון קאַמער צום „פּאַרלואַר“ מיט זייערע אַדוואַקאַטן.

די וויזיטן אין „פּאַרלואַר“ האָבן פאַר מיר נישט עקזיסטירט. קיינער פלעגט צו מיר נישט קומען, האָט נישט געטאַרט קומען. אַלע מײנע נאַענט־סטע זענען געווען אין אומלעגאַליטעט. די איינציקע פּאַרבינדונג איז געווען דער בריוו. אַנדערע פלעגן אַרויס פון קאַמער זען זייער משפּחה, זיך אַדורכ־שמעסן, קוקן אויף זייערע קינדער, זאָל זײַן בלויז אויף 10 מינוט. אפילו טאַנאַ, אָן אַ פּאַמיליע אין פּראַנקרייך, פלעגט אַרויסגערופן ווערן צום וויזיט אין „פּאַרלואַר“. אפילו די פּאַמיליעס פון די פּראַנצויזישע יידן פלעגן קומען מיט געלע לאַטעס. ווי האָב איך דאָס אין אַזעלכע מאַמענטן געבענקט נאָך מײנע נאַענטסטע, נאָך אַ וואַרט פון פּאַני, נאָך אַ לאַך פון סילווי, נאָך אַ שמיכל פון מאַניק.

אין חודש יוני איז אַנגעקומען אַ שרעקלעכער בריוו פון פּאַני. עס איז אַרײַנגעפּאַלן מיין שוועגערין סאַראַ, די פּאַרבינדלערין סאַראַ, די איבער־געגעבענע אַקטיוויסטקע פון דער פּאַרמלחמהדיקער „רויטער הילף“, פון סינדיקאַט פון דאַמען־שניידער, פון די פּריינט פון דער „נייע פרעסע“. איינע פון די ערשטע אונטערערדישע טוערינס אויפן 19־טן אַראַנדיסמאַן, איינע פון די ערשטע פּאַרבינדלעריןס פון אונדזער באַוועגונג, די אויסגעצייכנט־טע מיטאַיבעטערין פון אונדזער אַנפירונג, סאַראַ, וואָס איז געווען אַזוי ענג פּאַרבונדן מיט די פּאַלקס־מאַסן, סאַראַ, וועלכע האָט אונדז אַרײַנגעפירט אין אומבאַקאַנטע קרייזן — אַט די טייערע סאַראַ איז איצט אויך אַרײַנגע־פּאַלן.

פּאַני האָט מיר איבערגעגעבן, אַז מיט אַ צײט צוריק, אַרויסגייענדיק פון אַדוואַקאַט אין 16־טן אַראַנדיסמאַן, האָט זי זיך געטראָפּן מיט סאַראַן אויף אַ ראַנדעווו. זינט מיין אַרעסט האָט די אַרגאַניזאַציע פּאַנין געהייסן אַפּשניידן געוויסע קאָנטאַקטן, געבליבן אין פּאַרבינדונג מיט איר זענען נאָר סאַראַ און דעם געלן לעאַנס פרוי, גוטאַ. פּאַני האָט דעם טאָג באַמערקט, אַז ביידע, סאַראַ און זי, ווערן נאָכגעפּאַלגט דורך „פּליקעס“, וועלכע טוישן זיך אין וועג. אַט איז זיי נאָכגעאַנגען איינער מיט אַ טעפל מילך, שפּעטער — אַ צווייטער. צום סוף האָבן זיי ווידער געטראָפּן דעם זעלבן מיטן טעפל מילך. עס האָט געמוזט עקזיסטירן אַ סיסטעם פון בייטן די „פּליקעס“ נאָך אַ געוויסער צײט, עס זאָל נישט ווערן אויפּפּאַלנדיק.

פּאַני האָט נישט געווסט, צי דאָס „שלעפט“ זי נאָך זיך דעם „פּליק“ פון דעם אַדוואַקאַטס הויז אָן, אָדער איז סאַראַ אַ „זשאַלאַן“. אַ גאַנצן טאָג איז

זי אַרומגעגאַנגען איבער די גאַסן, איידער זי האָט גענומען דעם צוג אויפן
לוקסענבורגער וואקזאל. אַראַפגייענדיק אין סענ-רעמי, האָט זי זיך לאַנג
אַרומגעדרייט, כדי צו זען, צי זי שלעפט נישט מיט זיך קיין „וואַנץ“ ביז
אַהיים, ביז צו אונדזערע קינדערלעך. נאָך דער דאָזיקער געשיכטע האָט זי
אויף יעדנפאל אָפגעשניטן דעם קאַנטאַקט מיטן אַדוואַקאַט.

צווישן פּאַנין און מיר האָט די קאַרעספּאַנדענץ געקאַנט גיין בלויז לויט
רמזים. די צענזור האָט אַלץ געלייענט. מיר האָבן געציטערט, אַז די פּאַלי-
ציי זאָל נישט זוכן דעם קוואַל פון מיינע שפייז-פעקלעך. פּאַני האָט פאַר-
געשלאָגן דער פרוי פון טונעזישן חבר, אַז צוזאַמען מיט דעם פעקל פאַר
איר מאַן זאָל זי אַריינטראַגן אין „סאַנטע“ דאָס פעקל פאַר מיר. דאָס איז
געלונגען אַזוי לאַנג, ווי לאַנג דער חבר איז געזעסן אין „סאַנטע“. אַבער ער
האָט אינגליכן פאַרלאָזט די תּפּיסה.

דאָן איז פּאַני געפאלן אויף אַן אַנדער המצאה. דורך דער פאַרמיטלונג
פון מאַדאַם באַדמער האָט זי אויסגעזוכט אַ פרוי פון רי הערמעל, אין 18-טן
אַראַנדיסמאַן, אַ וועשערין, מאַדאַם לעסעוור, וועלכע איז מסכים געווען פאַר
אַ קליינעם אָפּזאַל צוצוטראַגן דאָס פעקל אין „סאַנטע“, אַרויסבאַקומען די
אומריינע וועש און צוריקברענגען די ריינע.

נאָך סאַראַס דורכפאַל האָב איך געוואַלט באַדי זיך אָפּזאַגן פון די
פעקלעך און נישט רייזיקירן מיט פּאַני. נאָר זי איז נישט מסכים געווען.
זי פלעגט גיין פון מעניל-סעווען קיין שעוורע, כדי צו באַקומען אַביסל
שפייז, אַ שטיקל פלייש, אַביסל פוטער און האָט צונויפגעשטעלט דאָס
וועכנטלעכע פעקל. זי האָט אויך באַדאַרפן זאַרגן פאַר איר אייגענער באַ-
שפייזונג און פאַר די קינדער. זי האָט אויסגעפונען אַ פרוי, וועלכע פלעגט
איר ברענגען שפייזטיקעטן אויף אירע פּאַלשע קאַרטן.

אונדזער אַרגאַניזאַציע האָט באַקומען שווערע קלעפּ. נאָך סאַראַס דורכ-
פאַל איז אַריינגעפאלן דער חבר יידל קאַרמאַן, מיין שול-חבר אַפרים ליפּ-
צער און זיין פרוי, די „טעכניק“ אויף אַוועני דע ווערסאַיל, מיט ראַשעלן,
אַבער אַן דער שוואַרצער פּאַלאַ, ווי אויך אַ גרויסע יוגנט-גרופּע. אַן אמתער
חורבן. מען האָט אָפּגעשניטן פיל קאַנטאַקטן. קיין געלט איז נישט געווען.
גוטאַ איז געבליבן דער איינציקער פּאַדים מיט דער אַרגאַניזאַציע פאַר
פּאַנין.

עס איז געוואָרן גאַר שווער. צוליב קאַנספּיראַטיווע טעמים האָב איך
אפילו נישט געקאַנט אויסגיטן מיין ביטער האַרץ פאַר מיינע מיט-אַרעסטיר-
טע. פאַר זיי בין איך געווען פאַרהייראַט. אַבער מיין פרוי איז געווען אין
„נעפל“, ווי מען האָט געזאָגט ביי אונדז, דאָס הייסט אויף אַן אומבאַקאַנטן
אַדרעס.

די צייט האָט זיך געשלעפט און מיר זענען נאָך אַלץ געזעסן. הלוואי
זאָל עס אַזוי דויערן. די סאָויעטישע קאַנטראַפּענסיווע האָט זיך אַנטוויקלט
אין די זומער-חדשים. די דייטשע קאַמוניקאַטן האָבן כּסדר גערעדט
וועגן סטראַטעגישע ריקצונן. „אַן פאַרלוסטן“, פאַרשטייט זיך. פאַרקערט.

ווען מען זאל צונויפרעכענען די סאָויעטישע פּאַרלוסן, מיט וועלכע די דייטשן באַרימען זיך אין זייערע קאָמוניקאַטן, האָבן זיי שוין דערהרגעט מער סאַלדאַטן, ווי עס פאַרמאָגט די רויטע אַרמיי. אויך די אַלירטע זענען אַריבער קיין אייראָפּע, קיין איטאַליע.

אין תּפּיסה איז אָנגעקומען אַן אויפּטרייסלענדיקע פּאַעמע, וואָס איז געײגאַנגען אומלעגאַל פון קאַמער צו קאַמער, פון האַנט צו האַנט, אַ פּאַעמע אונטערן נאָמען „אַ גרוס דיר, מאַריאַ פון פּראַנקרייך“. דער אויטאָר האָט זיך באַהאַלטן אונטערן פּסעוודאָנים פּראַנסוואַ לאַ קאַלער (פּראַנסוואַ דער צאַרן). מען האָט גערעדט, אַז לויטן סטיל איז דאָס אַראַגאַן, דער גרויסער היינטצייטיקער פּראַנצויזישער וואַרט־מייסטער.

אין דערשיטערנדיקע בילדער האָט דער דיכטער באַשריבן דעם רע־אַלן דאַנטעאישן גיהנום — אוישוויץ, דאָס מאַרטירער־לעבן פון דאַניעל קאַזאַנאוואַ, די פּירערין פון דער פּראַנצויזישער באַוועגונג פאַר יוגנטלעכע מיידלעך, פון מאַרי קלאַד וואַיאַן־קוטייע, פון פּראַנס בלאַך, די טאַכ־טער פון גרויסן שרייבער זשאַן רישאַרד בלאַך און שוור פון פּראַפּעסאָר פּאַל לאַנזשעווען, און פון אַנדערע פּראַנצויזישע דעפּאַרטירטע. אין דאָזיקן גיהנום שוועבט דער קאַמפּס־גייסט און עס גייט אויף, נאָך סטאַלינגראַד, די האַפּענונג.

די דאָזיקע פּאַעמע האָט אונדז דערשיטערט ביז אין די טיפּענישן. אַט אין אַזעלכע באַדינגונגען געפינען זיך אונדזערע דעפּאַרטירטע! גרויזאַם וועט דאַרפן זיין אונדזער נקמה פאַר די דאָזיקע פּאַרברעכנס. נישט פאַראַן קיין גרענעץ פאַר אונדזער שנאה, פאַר אונדזער האָס.

מען דאַרף אויסדויערן, פאַרבלייבן וואָס לענגער אין תּפּיסה, ווי פאַראַ־דאַקסאַל דאָס זאל נישט אויסזען. אַ טאַג אין „סאַנטע“ איז מיט אַ טאַג וויי־ניקער אין דראַנס. וועלן מיר טאַקע דערלעבן צו אַ פּראַצעס, דער ערשטער פון דעם מיין? עס ווייזט אויס, אַז יאָ. אַט רופּט מען אונדז צום פּאַרהער. דער אויספאַרש־ריכטער, אנושיראַס, איז, מן־הסתּם, אַ פּאַטריאַט. ער שטעלט אַזוי די פּראַגן, אַז דער ענטפּער לייגט זיך אויף דער צונג אַליין, אפילו די „ראַנעאַ“ ביי דער יוגנטלעכער ווערט נישט געפּערלעך.

נאָך אייניקע פּאַרהערן האָבן מיר זיך אַרומגעזען, אַז דער גאַנצער ענין איז אַוועק אויף קרימינעלע אַנקלאַגעס, נישט פּאַליטישע. וואָס באַ־דייט דאָס? איז עס גוט אַדער שלעכט? מיר האָבן באַטראַכט פּאַרשידענע השּערות און מיר זענען געקומען צו דער קאַנקלוזיע, אַז דער אויספאַרש־ריכטער ווייסט וואָס ער טוט.

אַ פּאַליטישער אורטייל איז אַן אַפּעלאַציע. נאָך אַ פּאַליטישן פּראַצעס שיקט מען די פּאַרמשפּטע גלייך אַוועק. נישט־יידן אויף דעפּאַרטאַציע קיין דייטשלאַנד, יידן — קיין דראַנסי. דאָס באַדייט קיין אוישוויץ. אָבער אַ קריי־מינעלער פּראַצעס קאָן דויערן, קאָן האָבן אַן אַפּעלאַציע. וואַרטנדיק אויפן אַפּעל, מוז מען דערווייל אַפּזיצן די שטראַף. די טעג וועלן לויפן דערווייל, די דייטשן אויך.

אין סעפטעמבער 1943 האָט מען אונדז גערופן אין געריכט. 8 האָבן מיר זיך דאָ אָנגעפונען. די חברטע אורבאך האָט מען אוועקגעשיקט קיין דראַנסי. פאַרוואָס עפעס ?

מיר זענען דערגאנגען, אַז די אַדוואַקאַטן האָבן צעטיילט די אַנקלאַגעס אויף קרימינעלע און פּאָליטישע. איין זאך האָבן מיר זיך געווונטשן : צו באַקומען אַ גרויסע שטראַף. קיין שום אַנדערער קרימינעלער אַרעסטאַנט וועט דאָס נישט באַגרייפן. די דעמאָליטיקע אַנקלאַגע איז נישט געווען די זעלבע ווי נאָך דעם אַרעסט. מיר זענען געמשפט געוואָרן בלויז פאַר פּאַל-שע פּאַפּירן. די פּאָליטישע אַנקלאַגע האָט געהייסן די „צווייטע אַפּערע“, זי וועט קומען שפעטער. הלוואי זאָל זי בַללל נישט קומען.

דער פּראָצעס אין דער 15-טער קאַמער האָט נישט לאַנג געדויערט. אפשר אַ שעה. דער פּרעזידענט האָט עפעס געלייענט, אונדז אויסגעפרעגט וועגן דער אידענטיטעט און געשטעלט אַ פאַר פּראָג, אַן באַדייטונג. איך בין געווען פּולשטענדיק רואיק. דאָס וואָרט האָט באַקומען אַדוואַקאַט גרי-מאַלדי, יאַקובאוויטשעס אַדוואַקאַט :

— הער פּרעזידענט — האָט ער פאַרענדיקט נאָך אַ פאַר מינוט — זאָל אייך נישט ווונדערן, וואָס צום ערשטן מאל אין מיין קאַריערע, בעט איך אייך צו באַשטראַפן מיט דער העכסטער שטראַף.

מיר האָבן מורא באַקומען פאַר די דאָזיקע ווערטער. אין געריכט זיצן „פּליקעס“. אפשר אויך דייטשע אינספעקטאָרן.

מיטאַמאל האָט דער פּרעזידענט גענומען שנעל עפעס לייענען, זאָגן-דיק צום סוף באַר איין זאָך, וואָס מיר האָבן פאַרשטאַנען :

— פאַראורטיילט אויף צוויי יאָר.

מיר האָבן זיך נישט געגלייבט אונדזערע אייגענע אויערן. ער האָט עס געזאָגט אַזוי שטיל און אַזוי שנעל, אַז מיר האָבן איבערגעפרעגט די אַדר-וואַקאַטן, זיי האָבן געשטראַלט ! זייערע קליענטן האָבן באַקומען דעם מאַק-סימום : צוויי יאָר. מיר האָבן געהאַט צייט פאַר זיך. באַקומענדיק אַזאַ ווונד-דערבאַרן אורטייל, האָבן מיינע הענט גענומען ציטערן פון אויפּרעגונג. איך האָב זיך נישט געקאַנט באַרואיקן, וואָס אַלץ איז געווען אַזוי גוט פאַרענ-דיקט. מיר וועלן מאַכן אַן אַפּעלאַציע, אָבער זי וועט שוין אַנקומען, מן הסתם, נאָך דער באַפּרייאונג.

אַט האָט דאָס איטאַליענישע פּאַלק צעבראַכן די אַקס מיט היטלערן. איי-טאַליע איז אַרויס פון די נאַצישע לאַפעס. דעם 2-טן סעפטעמבער האָט זי קאַפיטולירט. מוסאָליני איז אַנטלאָפן. איין אַלירטן האָבן „זיי“ פאַרשפּילט. עס וועט שוין נישט דויערן קיין צוויי יאָר. מיר וועלן שוין אַרויס גאַנצע, אויב... אויב מען וועט אונדז פּריער נישט צונעמען פון תּפיסה.

ענדע אַקטאַבער, צום ערשטן געבוירנטאָג פון מיין מאַניק, איז מיר גע-וואָרן טרויעריק אויף דער נשמה. איין יאָר שוין נאָך דער גרויסער געשעע-ניש. אַרום און אַרום האָב איך זיך מיט איר געשפּילט עפעס מער ווי פּיר חד-שים. אַ פּיצעלע, זי האָט נאָך נישט געשמייכלט, ווי עס געהערט צו זיין. און

איצט, צום ערשטן געבוירנטאג קאָן איך איר אפילו קיין קוש נישט געבן. אָבער אַ מתנה האָב איך איר געשיקט, אַ פּערד, אַ הילצערן פּערד, אויסגע־ שניצט מיט אַ פּאַרבאַטן מעסערל און אַ געגנבעט ברעטל פון דער פּאַדלאַגע און אַרויסגעטראָגן בגנבה אונטערן מאַנטל צום אַדוואַקאַט. כ'האָב געהיטן דאָס פּערד, אַז עס זאָל זיך נישט צעברעכן. כ'בין צוריקגעקומען אין קאַמער אַ גליקלעכער, וואָס מען האָט מיך נישט דורכגעזוכט אויפן וועג. כ'האָב באַקומען אַ בריוו פון פּאַני, אַז די קליינע האָט נאָך נישט גענוג שכל אַפּצושאַצן דעם ווערט פון אַזאַ מתנה. מיר'ן צוואַרטן.

אין אַן אַנדער בריוו שרייבט פּאַני, אַז זי האָט פּאַרגעשלאָגן דער אַרגאַ־ ניואַציע צוריקצושטעלן זיך צו דער אַרבעט. זי פּרעגט מיין מיינונג. איך האָב פּאַרשטאַנען, אַז זי טאָר נישט בלייבן אומטעטיק, ווען די פּאַרטיי נויטיקט זיך אין טוער, ווען אַזויפיל זענען אַרעסטירט געוואָרן. כ'האָב געגעבן מיין הסכּם. אַזוי האָט אויסגעזען אונדזער משפּחה. דער טאַטע אין תּפּיסה, די מאַמע אין טעגלעכער געפּאַר, די קינדער אין פּרעמדע הענט.

אויך אין דער נייער לאַגע האָט פּאַני געפונען אַן אויסוועג: זי וועט וווי־ בען אויפן דאָרף און יעדן טאָג וועט זי אַריינפּאַרן קיין פּאַריז צו איר „פּאַ־ טראַן“, אַ חבר פון דער „מ. אַ. אי.“ איר פונקציע איז געווען אין דער צענ־ טראַלער אַנפירונג פון די אויסלענדישע גרופּעס. די קינדער האָט זי פּאַר־ טיילט: מאַניק האָט זיך געפונען אין אַ פּאַמיליע פון פּאַסט־אַנגעשטעלטע, סילווי — ביים הויזוועכטער פון פּאַלאַץ דאַמפיער (נישט ווייט פון שטעטלע לאַ־שעוורעז), פּאַרנומען דורך אַ דייטשער מיליטערישער אַפ־ טיילונג. איראַניע פון גורל!

דער מאַדאַם באַדמער האָט זי געזאָגט, אַז זי פּאַרט אַרבעטן קיין פּאַ־ ריז נאָכדעם, ווי איר מאַן איז פּאַרשיקט געוואָרן. צי מאַדאַם באַדמער האָט זיך אין עפעס אַנגעשטויסן, איז נישט באַקאַנט. יעדנפּאַלס איז זי איינגע־ גאַנגען אויף פּאַניס נייער אידיי: אַזוי ווי — האָט פּאַני געזאָגט — עס איז אַלץ מעגלעך היינטיקע צייטן, וועט זי איבערלאָזן אין דעפּאַזיט ביי מאַדאַם באַדמער 10 טויזנט פּראַנק, וואָס זאָלן דינען אין פּאַל פון אַן אומגליק. זאָל די מאַדאַם באַדמער זאָרגן פּאַר די קינדער ביז נאָך דער מלחמה.

כ'בין פּאַני מקנא געווען: זי זעצט פּאַר די אַרבעט אין דער אַרגאַניזאַ־ ציע. ווי שווער אירע באַדינגונגען זאָלן נישט זיין, זענען זיי לייכטערע ווי מיין געזוונגענע אומאַקטיוויטעט און מיין אומזיכערער מאַרגן, וואָס קאָן זיך ענדיקן דורך אַ קויל אויפן הויף פון „סאַנטע“, אַדער דורך אַ „רייזע“ קיין אוישוויץ.

אַ פּאַליטישער אַרעסטירטער האָט געזאָגט, אַז זיצן אין תּפּיסה איז פּאַר אונדז נישט קיין חרפה, אָבער אויך נישט קיין כבוד, נאָר אַן אומגליק. כ'האָב אפּט געטראַכט מיט פּרייד וועגן די, וואָס זעצן פּאַר דעם קאַמף, וועגן די אומבאַזיגבאַרע. וועגן די מאַרגנדיקע זיגער אין באַפּרייטן לאַנד. פּאַני האָט מיר צו וויסן געגעבן מיט אַ שטאַרקער פּאַרשפּעטיקונג, אַז אין וואַרשע איז פּאַרגעקומען אַ גרויסער אויפשטאַנד פון די יידן אין געטאַ

און אז די שלאכט האט אָנגענומען אַ ריזיקן פֿאַרנעם. צום באַדויערן האָט זי נישט געקאָנט קיין פּרטים. די אומבאַגרייפלעכע געשעעניש, וועלכע איז גלאַרפּיצירט געוואָרן אין מאַסקווער ראַדיאָ און אין דער פֿאַרטיי־ליטעראַטור, איז נאָך פֿאַרגעקומען אין אַפּריל, נאָר דאָן האָט פֿאַני נישט פֿאַרמאָגט קיין קאָנטאַקט מיט דער אַרגאַניזאַציע. זי ווייסט נאָר, אַז געוויסע פּוילישע חברים זענען איבערגעשיקט געוואָרן מיט אַ צייט צוריק פֿון פֿאַריו קיין פּוילן „אויף אַרבעט“.

מיין פֿאַנטאַזיע האָט, פֿאַרשטענדלעך, גענומען אַרבעטן. אַ ייִדישער אויפשטאַנד! אַ קאַלעקטיווער אַרויסטריט! נישט קיין פֿאַרטיזאַנער־גרופּעס, ווי ביי אונדז, נאָר אַ מאַסע פֿון קעמפּער. אָבער וואָס פֿאַר אַ שרעקלעכע באַדינגונגען אין אַ געטאָ. ווי לייכט עס איז דעם שונאָ צו קאָנצענטרירן דאָס גאַנצע פּייער אויף די אינטערנירטע. אַ געטאָ — דאָס איז איין גרוי־סער קאָנצענטראַציע־לאַגער.

דער עכאָ פֿון די שאַסן אין וואַרשע האָט שטאַלץ געקלונגען אין מיינע אויערן. דער חותם פֿון די מאַדערנע צייטן איז דער אַנטשלאַסענער, קאָמ־פּראַמיסלאַזער קאָמף קעגן אונטערדריקונג, קעגן פֿאַזישום.

די טעג אין תּפּיסה זענען געוואָרן אויסגעפּילט דורך דיסקוסיעס אַרום די נייע פֿאַזיעס פֿון דער דייטשער אַרמיי. דער „השיבנו נאָאָד“ פֿון מורח אויף מערב האָט זיך פֿאַרשנעלערט. דאָס זעלבע, כאַטש אין אַ קלענערער מאַס, איז פֿאַרגעקומען אין איטאַליע. די קענער פֿון גאַעגראַפּיע זענען גע־וואָרן זייער חשוב.

דער תּפּיסה־רעזשים האָט רעגולער עפּעס נאָכגעלאָזט פֿון זיין שטייפֿ־קייט. מיר זענען אַוועק צום דירעקטאָר און געפֿאַדערט צו פֿאַרבעסערן די באַהייצונג פֿון די קאַמערן. צו דעם האָבן מיר אויסגעטיילט פֿון יעדער קאַ־מער איין חבר. פֿון מיינער בין איך אויסגעוויילט געוואָרן. מיר האָבן זיך געריכט צו באַקומען אַ קאַטעגאָרישן אַפּזאָג. נאָר די צייטן זענען מער נישט געווען די זעלבע. דער דירעקטאָר האָט מיט אונדז דיסקוטירט, באַמייט זיך צו באַווייזן די טעכנישע שוועריקייטן. מיר האָבן אים געגעבן אַ טעכנישע עצה. די פֿאַליטישע אַרעסטירטע זענען פֿאַכלייט, נישט קיין קרימינעלע ליידיקייטער. מיר האָבן אויסגעפּירט אונדזער שליחות. מען האָט בעסער געהיצט.

אויך דער רויטער קרייץ האָט געזוכט זיך איינצוקויפּן ביי אונדז אין יחוס. אויף נייִאָר האָבן אַלע פֿאַליטישע אַרעסטירטע באַקומען גוטע שפּייז־פעקלעך. אויך די קאַטאַליקן — כּווייס נישט וועלכע — האָבן זיך אַרומגע־זען, אַז עס זיצן פֿאַליטישע אַרעסטירטע אין תּפּיסה און אַריינגעשיקט שפּייז־פעקלעך. מען האָט זיך „געצאַצקעט“ מיט אונדז. אפּילו די יידן האָבן באַקומען פעקלעך.

צווישן די פֿאַליטישע אַרעסטירטע האָבן זיך געפּונען זייער ווייניק יידן. אַלע זייערע וועגן האָבן געפּירט קיין דראַנסי. די איינצלע פֿאַליטישע ייִדי־

שע אָרעסטירטע זענען געווען פון אונדזער גרופע און פון דער אינטעלעקט
טועלער גרופע. אין די קרימינעלע דיוויזיעס איז די צאל יידישע אָרעסטאַנטן
געווען אַ היפשע: דער גרעסטער טייל איז געווען אָנגעקלאַגט צוליב פּאַל-
שע פּאַפּירן. די איבעריקע — פּאַר שוואַרצן האַנדל.

אין הודש אפריל 1944 האָט וואַרשיינלעך די אַדמיניסטראַציע זיך אַרומ-
געזען, אַז די אַנקלאַגע קעגן אונדז איז געוואָרן פון אַ פּאַליטישן ענין אַ
קרימינעלער ענין און מען האָט אונדז אַלע פיר איבערגעשיקט אין די דיי-
וויזיעס פאַר קרימינעלע. אויף יידיש קלינגט דאָס וואָרט שטאַרק, אויף
פּראַנצויזיש זאָגט מען אַבער ניואַנטירט „דרואַ קאַמען“, פאַרמישפט, הייסט
עס, לויטן קרימינעלן קאָדעקס.

איך בין אַריינגעפאַלן אין אַ קאַמער אַנטקעגנאיבער די פּאַליטישע דיי-
וויזיעס, וווּ עס האָבן זיך געפונען שוין זעקס אָרעסטאַנטן, פאַר פאַרשידע-
נע פאַרברעכנס, נישט קיין שווערע: אַ שוואַרץ־הענדלער, אַן אַלפּאַנס, אַ
„מאַנט־אַן־ל'ער“ — דאָס הייסט אַן איינברעכער, אַ צוויי גנבים, די קאַמער
איז שוין געווען שמוציק, נישט ווי ביי די פּאַליטישע. אויף די ווענט —
פאַרנאָגראַפישע אויפשריפטן און באַליידיקונגען אויפן השבון פון דער אַד-
מיניסטראַציע. איינע באַשטייט פון באַקאַנטן ווערטער־שפּיל: ווען כ'בין
געווען אַ קליינער, זאָגט זיך — האָב איך געהיטן חזרים, היינט היטן חזרים
מייך.

אַ גאַנצן טאָג האָבן מיינע מיט־שכנים געפּראָוועט הלכות קאַרטן־שפּיל,
אויסער אין דער צייט פון אכילה האָבן זיי זיך אַפט געשלאָגן: זיי פלעגן
קעגנזייטיק בגנבה, ווי פּאַכלייט, „אַריינקוקן“ אין די זעקלעך עסן און דער-
ווייל זיך דערטאַפן דאָס האַרץ. און מען האָט זיך געממיתט. אויב עס איז
פאַרגעקומען שטיל, איז עס פאַרבליבן אין קאַמער. איז עס אַבער אַריבער-
געגאַנגען אויף יענער זייט טיר, האָט דער וועכטער געמאַכט „אַרדענונג“,
שיקנדיק ביידן אין קאַרצער.

מען דאַרף זאָגן, אַז איך האָב כמעט ווייטער גענאַסן פון די פּריווילע-
גיעס פון אַ פּאַליטישן אָרעסטירטן, אויסער דער צייט פון שפּאַציר, וואָס
איז געווען די צייט פון די קרימינעלע אָרעסטאַנטן. די וועכטער האָבן טאָ-
לערירט מיינע פּריווילעגיעס, ווייל זיי האָבן מיך געקאַנט. ווען איך בין נאָך
געווען אין די אַנטקעגנאיבערדיקע דיוויזיעס.

כדי אַנצוהאַלטן דעם קאַנטאַקט מיט די פּאַליטישע אָרעסטירטע, פלעג
איך אַפט אַיבער אויף דער אַנדערער זייט נאָך נייַעס. קיין קאַמוניקאַטן
פאַרנאַכט פּלעג איך מער נישט הערן, און די נייַעסן זענען געווען אַזעלכע
גוטע פון פּראַנט. פון די פּראַנטן. די פּאַליטישע קאַמערן פלעגן ווערן וואָס
אַמאָל מער פּול. אַ טייל פּאַליטישע אָרעסטירטע זענען דעפּאַרטירט גע-
וואָרן, אַנדערע זענען אָנגעקומען. סוף אפריל האָט מען געבראַכט אַ גרופע
פאַרטיזאַנער פון שאַמאַן. מען האָט זיי נישט אַוועקגעפירט אין געריכט
אַריין, אויס מורא מן הסתם פאַר אַן אַנפּאַל. דאַרנאַנס מיליציאַנערן זענען
געקומען אין תּפּיסה אַריין, איינגעאַרדנט אַ פעלד־געריכט, פאַראַרטילט

אויפן אַרט ניין יונגע חברים, און דעם 17טן מאי אינדערפרי האָט מען זיי דערמאָרדעט אויפן הויף פון דער „סאַנטע“, הינטער מיין פענצטער. עט איז געווען אַ שוידערלעכער פּאַרטאָג דעם 17טן מאי. די רציחה איז אויך דאָס מאָל געווען אַ נייער סימן פון זייער פּאַניק. אַזוי האָבן זיי געפּייל ערט אונדזער פּראָלעטאַרישן יום־טובּ.

אַ פּאַר טעג שפּעטער האָב איך באַקומען אַ בריוו פון פּאַני. זי האָט געטראָפּן סיועטן, מיין געוועזענע פּאַרבינדלערין, וועלכע איז אַרויס גאַנץ פון גרויסן דורכפּאַל פון יוני, ווי זי האָט דאָס אַמאַל געהאַט פּאַרגעפּילט. סיועט, דערזענדיק פּאַני, איז געוואָרן מוראדיק בלאָס. עס איז וואַרשיינר לעך געשען אַ גרויס אומגליק. סיועט האָט צום סוף איר מודה געווען, אַז מען האָט מורא, דאָס איך געפּין זיך צווישן די ניין דערמאָרדעטע פון דער „סאַנטע“. פּאַני האָט נישט געוואָלט גלויבן. זי האָט טאַקע געהאַט רעכט. אַן אַנדערש מאָל האָט זי געשריבן, אַז מען האָט אַנטדעקט אַ „געבער“. איצט איז געוואָרן קלאָר פּאַרוואָס עס איז צעשמעטערט געוואָרן די אַראַץ ניואַציע פון 11טן אַראַנדיסמאַן, וווּ ער איז געווען טעטיק. דער פּאַרברער כּער האָט באַצאָלט דעם העכסטן פּרייז פון דער האַנט פון אַ נקמה־נעמער. דריי קוילן ביי אים אין שטוב האָבן פּאַרענדיקט דאָס שמוציקע לעבן זיינס. עס איז אויך דעמאָסטרירט געוואָרן אַ צווייטער פּאַרעטער. דאָס איז גע־שען אין אויסטערלישע באַדינגונגען, אומגלויבליכע, ווען מען וואָלט זיי געלייענט אין אַ ראַמאַן. אַ פּאַליציאַנט האָט אַ געוויסן אָונט, אַהיימקומענ־דיק פון דער אַרבעט אין דער פּרעפּעקטור, דערציילט זיין פּרוי, אַז ער האָט דאָס מאָל בייגעוויינט אַ נישט־געוויינלעכע סצענע: אַ יידישער פּאַרטיזאַן האָט „געשאַטן“.

— דאָס האָט זיך נאָך קיינמאַל נישט געטראָפּן ביז איצט — האָט ער איר פּאַרזיכערט — יידן האָבן נאָך קיינמאַל נישט גערעדט — האָט ער אונדז צוגעטיילט אַ פּאַרדינטן מעדאַל.

ער האָט איבערגעגעבן, אַז מען האָט געבראַכט אין דער פּרעפּעקטור אַ יידישן פּאַרטיזאַנער, און ווי נאָר יענער האָט זיך באַקאַנט מיט דער ער־שטער „פּליקישער“ פּויסט, האָט ער קאַפיטולירט.

די פּרוי פון פּאַליציאַנט האָט די דאָזיקע געשיכטע צופּעליק דערציילט אונדזערער אַ חבּרע, איר שכנטע, נישט וויסנדיק, וואָס פּאַר אַ גרויסן נוצן זי ברענגט אונדז דערמיט. ווייל דער פּאַרעטער האָט נישט בלויז „גע־שאַטן“, נאָר ער איז מסכים געווען צו עפענען דער פּאַליציי אַ טיר צו דער באַוועגונג, צו דער אַנפּירונג.

צומאַרגנס איז דער פּאַרעטער געקומען אַ פּאַרסאַפּעטער, מיט קייטלעך אויף די הענט, מיט אַ דורכגעלעכערטן אַרבל, אַ ביסל אַ צעדראַפּעטן אַרעם, אַ צעמיתט פנים און דערציילט אַ מעשה וועגן זיין העלדישן און געלונגענעם געם אַנטלויפן פון דער פּרעפּעקטור. אַבער דער אמת איז שוין. צום גליק, געווען באַקאַנט. דער פּאַליציי האָט ער שוין קיין נוצן נישט געבראַכט. אונ־דער אַראַנזיאַציע האָט אַ סוף געמאַכט צו אים. סוף גנב לתליה...

נאאיוו זענען די יידן, וועלכע מיינען, אז עס זענען נישטאָ קיין יידישע
 מוסרים, קיין פארעטער, קיין אזעווס, און דער פאטראָן סימאָן, וואָס האָט
 אויסגעליפערט די טייערע חברים וואָלאַך און פאָקין?
 שוין פאַר דער מלחמה איז אונדז באַקאַנט געווען, אז די פּאָליציי באַר
 נוצט זיך מיט געוויסע לייט, וואָס זי האָט אַריינגעקראָגן אין אירע הענט
 צוליב פאַרשידענע קלענערע אָדער גרעסערע חטאים. עמעץ, וואָס האָט,
 צום ביישפּיל, געהאַט אַן אויסווייז, האָט באַקומען אַ פאַרלענגערונג פאַרן
 פרייז פון געוויסע מיסיעס, פון געוויסע דענונציאַציעס. אויך אין אָנהויב פון
 דער אַקופאַציע האָט זי רעקרוטירט אויף דעם וועג אירע אינפאַרמאַטאָרן.
 עס איז באַקאַנט געווען, אז געוויסע אויסגעוויזענע פאַרלענגערן רעגולער
 זייערע פאַפּירן, גייען אַריין און אַרויס אין דער פרעפעקטור, אין דער צייט,
 ווען אַנדערע ווערן פאַרהאַלטן. אויך אין דראַנטי פאַראַטן איינצלע אינ-
 טערנירטע זייערע נאָענטע פאַר אַ רעלאַטיוון צוזאַג נישט דעפּאָרטירט צו
 ווערן. טייל האָבן זיך אפילו אויסגעליפערט אין די הענט פון טיילויל, פאַר-
 קויפט זייער נשמה פאַר אַ ביליקן טאַג לעבן, אַרויסגעגאַנגען פון דראַנטי
 אַלס געהילפּס-כאַפּערס, כדי צו ברענגען קרבנות פון שטאַט. צום סוף האָט
 מען זיי אויך דעפּאָרטירט. מען האָט אויף זיי אויסגעפונען אַ חטא, און זיי
 האָבן נישט פאַרשטאַנען, אז דאָס איז אַ פּאָליטיק. פאַרברעכער גויטיקן זיך
 נישט אין קיין עדות פון זייער פאַרברעכן...

מיט די דאָזיקע געדאַנקען האָב איך זיך נישט געקאַנט טיילן מיט מיי-
 נע מיטאַרעסטאַנטן. עס איז שוין גוט געווען, אז עס איז מיר געלונגען צו
 ליינענען עפעס בייטאַג.

אין אַ ווינקל, פאַרשלאָסן אין זיך, האָב איך זיך דערמאַנט אין מיין
 פאַרגאַנגענהייט. עס זענען אַרויפגעשווומען בלעטלעך פון מיין געשיכטע, אַ
 מענטש פאַרבאָהאַלט אין זכרון נאָר געוויסע מאַמענטן. ער דערמאַנט זיי נישט
 אַזוי ווי זיי זענען פאַרגעקומען, נאָר אַזוי ווי זיין מוח האָט זיי פאַרצייכנט,
 אָדער אַזוי ווי דער צושטאַנד פון זיין נשמה באַפאַרבט זיי אין מאַמענט,
 ווען עס טויטן אויף די דערינערונגען.

כ'האַב זיך געזען אין ראַדאָם, אויפן „וואַעל“, מיין טאַטע האָט זיך
 אויף מיר נישט געבייזערט, ווען כ'בין אַהיימגעקומען אַן אַפּגעריסענער און
 צעדראַפּעטער פון אַ געשלעג מיט יינגלעך, וועלכע האָבן מיך באַליידיקט.
 דער טאַטע האָט מיך אויך געלערנט נישט צו בעטן קיין רחמים ביים קעג-
 נער. כ'האַב זיך דערזען נאָכן פאַרלאָזן די גימנאַזיע, מיט דער מאַטורע אין
 דער האַנט, אין אַ דרוקעריי, וווּ כ'האַב געלערנט אַ פּאָך, כדי נישט צו פּאַלן
 צו לאַסט מיין דאַן שוין קראַנקן פאַטער. כ'האַב ווידער אַדורכגעלעבט די
 סטודענטישע יאָרן, דעם אַנשלוס אין דער פאַרטיי, דעם קאַמף פאַר ברויט
 אין דער דרוקעריי פון בערוזשע-לעוואָ, אין נאַנסי, ביים שטריקער גווי
 אין ראַאָן, ביי די מערצאַליקע פאַטראָנען אין פאַריז, די טעג פון הונגערי,
 די שטרייקן, די באַוועגונג, כ'בין אויפסניי דערוואַרעמט געוואָרן פון מיין
 געפיל פון ליבע צו פּאַנין, מיט וועלכער כ'האַב זיך באַקאַנט אין דער באַר

זעגונג און אן וועלכער מיין ווייטערדיק לעבן און אנטוויקלונג איז נישט דענקבאר. מיר זענען געוואקסן אין דער באוועגונג, די באוועגונג האט אונדז דערצויגן. אונדזער צוזאמענלעבן איז נישט באגרייפלעך אויסער דער באוועגונג.

דערווייל איז די רעאליטעט א שווערע. אבער מען דארף נישט פאָר לירן דעם מוט. כ'האָב זיך באַזאָרגט מיט אַ קאַרטע פון אייראָפּע און יעדע פאָר טעג האָב איך אין איר אַריינגעקוקט. די פּיילן זענען געגאַנגען איבער באַקאַנטע שטעט אין פּוילן, און אויך אין איטאַליע צום צפון. „סאָ וואָ — הייסט עס. עס גייט זייער גוט. אויב די דייטשן וועלן נאָך אָפּהאַלטן אַסך אַזעלכע זיגן ביי זייערע סטראַטעגישע ריקצוגן, האָבן זיי פאַרשפּילט. אַ געוויסן טאָג זענען מיר געוואָר געוואָרן פון די קרימינעלע אַרעסטירטע, אַז אַלס פאַראַרטילטע אויף צוויי יאָר האָבן מיר רעכט צו פאַדערן מען זאָל אונדז איבערפירן אין אַ צענטראַלער תּפּיסה, צום ביישפּיל, קיין קלערוואָ. דאָרט אַרבעטן אַלע אַרעסטאַנטן אין די וועלדער. באַלד האָט זיך מיין פּאַנטאַזיע צעשפּילט. אפשר פּרוּוון אַנטלויפן? פון אַ וואַלד איז נישט ווי פון אַ „סאַנטע“. אַ קרימינעלער אַרעסטאַנט ווייסט, ווען ער ווערט באַפּרייט, ער רעכנט אויס די צאָל טעג, וואָס ער האָט צו „זיצן“ און יעדן פּאַר-נאַכט שטרייכט ער אויס איינעם. מיר האָבן אַבער געוויסט, אַז די באַפּרייט אונג פאַר אונדז הייסט דראַנסטי.

מיר האָבן באַשלאָסן צו מאַכן אַ קליינע אויספאַרשונג איידער מיר גע-מען אָן אַ באַשלוס. עס האָט זיך דאָן אַרויסגעוויזן, אַז די דייטשן קומען רע-גולער אין קלערוואָ און אַנגאַזשירן פּרייוויליקע קרימינעלע אויף אַרבעט קיין דייטשלאַנד, פאַר זיי זענען קרימינעלע אויך אַרבעטס־קראַפּט. אַבער זיי מאַכן אויך סעלעקציעס צווישן די אַרעסטאַנטן. דאָס איז שוין פאַר אונדז נישט געווען קיין עסק.

זיצנדיק צווישן די קרימינעלע, איז דעם 6טן יוני באַלד אינדערפרי דערגאַנגען צו מיר די לאַנג־דערוואַרטע ידיעה: די אַלירטע האָבן געלאַנג-דעט אין נאַרמאַנדיע. 8 פּרי האָט אַ וועכטער, טיילנדיק ברויט, מיר איבער-געגעבן די ניס אויפן אויער. נאָר קיינער האָט אין דעם נישט געגלויבט. אַזוי לאַנג האָט מען וועגן דער געשעעניש גערעדט, אַז זי איז געוואָרן אַ פּאַנטאַזיע. אַרום מיטאַג איז די ידיעה געוואָרן אָפּציעל דורך אַ קאַמוניקאַט פון די פּאַליטישע אַרעסטירטע, וועלכן מען האָט מיר גלייך איבערגעגעבן דורכן טירל.

אפילו די קרימינעלע האָבן אויף אַ צייט אַוועקגעלייגט זייער פּאַרטיפּ „שטודיום“. אויך זיי זענען אַדורכגענומען געוואָרן דורך דער גרויסער, היס-טאָרישער געשעעניש. און באַלד האָבן זיי אַנגעהויבן פאַרביןדן זייער צו-קונפּט מיטן אויסגאַנג פון דער שלאַכט. דער פּראָגאַ איז שוין אויך פאַר זיי געוואָרן אַ וויכטיקער ענין, וואָס האָט זיך שוין מער נישט אָפּגעשפּילט דאָרט ערגעץ אין אויסלאַנד, אין רוסלאַנד, אין פּוילן, אין איטאַליע, ביי שטעט, וועגן וועלכע מען האָט קיינמאַל נישט געהערט.

איך האָב שוועל באַגריפן, אָז פון דעם שוועלן אָדער לאַנגזאַמען אויס־גאַנג פון די לעצטע שלאַכטן איז אָפהענגיק מיין לעבן, מיין פרייהייט, דאָס לעבן און די פרייהייט פון מיין פאַמיליע. אָז די לעצטע שלאַכטן הייבן זיך אָן, אין דעם איז נישט געווען קיין ספק ביי קיינעם. ביז איצט האָט דער ראַטנפאַרבאַנד אַליין אויסגעטראָגן די גרויסע לאַסט פון דער אַנטי־היט־לערישער מלחמה. פון איצט אָן זענען נייע כוחות אַריינגעטרעטן אין פאַר־מעסט און דער סוף וועט זיך צואַיילן.

איך האָב זיך כסדר געשטעלט פראַגן: וואָס וועט זיין, ווען דער אַקור פאַנט וועט דאַרפן פאַרלאָזן פאַריז? וועל איך פאַלן אַזוי ווי רעמאַרקס העלד פון „אויף מערב קיין נייַעס“? נאָך 4 יאָר מלחמה — אין טאָג פון וואַפּנשטילשטאַנד? אָדער וועל איך דערלעבן דעם מאַמענט, ווען די אומבאַ־זיגבאַרע ראַטע וועט שטיין אויף די קני און בעטן רהמים ווי אַלע פּחדנים? מען האָט געדאַרפט זיך צוגעוויינען צום געדאַנק, אַז אַלץ איז מעגלעך, אפילו דאָס ערגסטע, נאָר דערביי נישט פאַרלירן די האַפּענונג.

פאַני האָט מיר געשריבן, אַז די אַרגאַניזאַציע גרייט זיך צו די דעציר־דירנדיקע קאַמפּן. כדי צו פאַרלייכטערן איר אַרבעט, וועט זי זיך איבער־ציען קיין פאַריז, ווייל איצט מוז זי מאַכן קילאַמעטערס צופּוס פון מעניל־סעווען קיין סעך־רעמי אָדער קיין ווערסאַיל צו נעמען די באַן. זי בייט די סטאַציעס צוליב פאַרויכטיקייט. אין סעך־רעמי איז, אגב, לעצטנס צעריסן געוואָרן אויף שטיקלעך פון אַ באַמבע, וואָס זי האָט געטראָגן אויף זיך, אונדזערע אַ גוט־באַקאַנטע חברטע פון 10־טן אַראַנדיסמאַן, די פאַרטיזאַנ־קע טייבקע קלעשטשעלסקאַ. די געגנט איז באַלאַגערט פון „פליקעס“. פאַני מאַכט דעריבער אַן אומוועג, גייענדיק פון מעניל־סעווען קיין ווערסאַיל אי־בער 10 קילאַמעטער. דאָרט נעמט זי דעם צוג קיין פאַריז. דעם 25־טן יוני וועט זי שוין וווינען אין פאַריז. עס וועט איר, אגב, לייכטער זיין מיר צו שיקן פעקלעך. ביז איצט פלעגט זי זיי צונויפּשטעלן שבת, ברענגען זיי מאַנטיק פרי קיין פאַריז צו מאַדאַם לעסעוור, וועלכע פלעגט נאָכמיטאַג אַוועקטראָגן זיי אין „סאַנטע“. עס פלעגט אויך טרעפן, אַז פאַני איז געווען געצווינגען צו ברענגען דאָס פעקל שבת קיין פאַריז.

מאַנטיק, דעם 26־טן יוני, האָב איך ווי שטענדיק געוואַרט, מען זאָל מיך אַרויסרופן אַפּצונעמען דאָס פעקל. ווען איך האָב עס ענדלעך באַקומען, האָב איך זיך געווינדערט, וואָס עס איז געווען אַזוי לייכט. דער אַדרעס איז געווען, ווי געוויינלעך, זינט דעם ערשטן פעקל אין דעפּאַ, נאָך מיין אַרעסט, געשריבן מיט פאַניס האַנט. דאָס איז געווען דער בעסטער גרוס פון מיין פאַמיליע. כ׳האַב עס אויפגעפאַקט אַ נערוועזער. דאָס מאַל איז עס געווען מאַדנע צוזאַמענגעשטעלט: אַ קילאַ ברויט, אַ קילאַ צוקער, אַ קעסטל קאַנ־פיטור, אַ שטיקל פלייש. אָבער דאָס פלייש האָט געמוזט זיין פאַרפאַקט זינט שבת. אַ מחנה מיט ווייסע ווערעם האָט געצאָיעט. כ׳האַב עס געמוזט גלייך אַרויסוואַרפן דורכן פענצטער. וואָס איז דאָ געשען? עפעס איז נישט געווען אין אַרדענונג.

געוויינלעך פלעגט פאגן אריינלייגן אין די פעקלעך א נאש, צו דער-
כאפן זיך דאס הארץ נאך א וואך ווארטן. דאס מאל איז עס געווען א
„טרוקן“ פעקל. וואס איז דא געשען? ווער ווייסט? כ'האב זיך ארומגע-
דרייט א גאנצן טאג און געמורמלט צו זיך: — ווער ווייסט? עס איז נישט
אין ארדענונג.

די אומגעדולדיקייט איז געשטיגן צומארגנס, ווארטנדיק אויפן וועכנט-
לעכן בריוו. כ'האב זיך קוים דערווארט אויף אים. ער איז אָנגעקומען. איך
האב אים שנעל אויפגעריסן און כ'האב זיך נישט געקאנט איינהאלטן פון
געשריי:

— זיי האבן זי געפאקט.

מיינע מיט־ארעסטאנטן האבן מיך אָנגעקוקט פארווונדערט. כ'האב זיי
געמוזט דערציילן א מעשה: נישט־געשטויגן, נישט־געפלויגן. פאר זיי בין
איך געווען א בחור, מיט א „פריינדין“.

דער בריוו איז געקומען פון ווערסאיל, געשריבן מיט פאגיס האנט און
איז באשטאנען פון א פאר זאצן. צו ווייניק און צופיל. פאגני איז געווען אין
שפיטאל פון ווערסאיל, פארווונדעט בעת דער לעצטער באמבארדירונג פון
די אַנגלאַ־אַמעריקאַנער. עס איז נישט געווען קיין שווערע ווונד — האָט
פאגני מיך געוואלט באַרואיקן. עס איז אָבער דאָך נישט געווען קיין לייכטע
ווונד, ווי באַלד זי איז געווען אין שפיטאל.

עס איז זיכער געווען א האַלבער אמת. דער האַלבער אמת איז נאך
ערגער ווי דער גאַנצער. אין מיין אומבאַהאַלפניקייט בין איר געווארן נאך
מער אויפגערעגט, נישט וויסנדיק, וואָס עס איז געשען אין דער ווירקלעכ־
קייט. דאָס איז געשען דעם לעצטן טאָג פאר איר קומען קיין פאַרייז. אַזוי
לאַנג געקעמפט און געפאַלן אין לעצטן מאַמענט. אַ שרעקלעכע זאך איז
וואַרשיינלעך געשען.

כ'האב געבעטן אין מיין בריוו, אַז די גרויסע סילווי זאָל גלייך אַוועק־
פאַרן צו פאגני און צו די קינדער. די האַרציקע סילווי האָט עס גלייך געטון
און באַריכות מיר אָנגעשריבן, אַז מיין פאגני איז אַ קרבן, וואָס דאַרף זיין
גליקלעך, ווייל יענעם פרימאַרגן האַבן אַמעריקאַנער באַמבעס דערהרגעט
אויפן וואַקזאַל פון ווערסאיל, פון וואָנען פאגני האָט געזאַלט אָפּפאַרן, אַ 300
פראַנצויזן און פארווונדעט אַ 600. זיי האַבן געוואַלט פאַרניכטן אַ צוג מיט
2000 דייטשע סאַלדאַטן. אָבער דער צוג איז אַ פאַר מינוט נאך דער באַמ־
באַרדירונג אָפּגעפאַרן אַן שאַדן.

פאגני האָט מען אַרויסגעשלעפט פון אונטער אַ הויפן טייטע און פאַר־
ווונדעטע. סילווי האָט געשריבן, אַז די ווונד איז אין רעכטן פּוס. נישט קיין
ערנסטע. כ'האב נישט געהאַט קיין סיבה נישט צו גלויבן.

דאָס דערגיין וווּ פאגני געפינט זיך, שרייבט זי ווייטער, האָט געדויערט
זייער לאַנג. זעענדיק, אַז פאגני איז נישט צוריקגעקומען שבת אַוונט און
וויסנדיק, אַז זי איז געפאַרן דורך ווערסאיל, איז די מאַדאַם באַדמער, אַן
אומרואיקע, אַוועק אין שפיטאל. זי האָט, פאַרשטענדלעך, געזוכט מאַדאַם

קיער. אבער אזא איז דארט נישט געווען. פאניס פאפירן האבן געטראגן אן אנדער נאמען. די מאדאם באדמער איז, אן אומגליקלעכע, צוריקגעפארן אהיים און האט באשלאסן צו האדעווען די קינדער ביז מיינ, צוריקקומען פון דייטשלאנד". אז פאני איז צווישן די קרבנות, אין דעם האט זי נישט געצווייפלט. זי האט באוויינט איר גורל. מן-הסתם איז פאני צעשמעטערט געווארן, האט זי געטראכט. מען האט שוין געזען אזעלכעס אין דערנעבן דיקן שטעטל סען-סיר.

כ'האב נישט געקאנט טראכטן וועגן קיין שום אנדער זאך. וואס וועט זיין מיט מיינ פאנין? דער צווייטער בריוו איז אנגעקומען אכט טעג שפעטער און נאך אלץ פון שפיטאל. זי איז אויך געווען אין געפאר מיט אירע דאקומענטן, מיט איר אדרעס. זי וועט זיכער נישט אנגעבן איר אדרעס אין מעניל-סעווען, ווו עס געפינען זיך די קינדער. וואס וועט דא געשען? קיין ענטפער בין איך נישט בכוח געווען צו געבן.

צוויי וואכן שפעטער האט פאני געשריבן, אז זי וועט טוישן דעם שפיר טאל און פארן קיין פאריז אין א קליניק. פארוואס? פארוואס אין א פרישן אנשטאלט? איז זי נאך אלץ נישט אויסגעהיילט? וואס פאר א ווונד האט זי באקומען? אומעגלעך עפעס צו דערגיין.

פאר איין זאך בין איך געווען רואיק. פאר די קינדערלעך. מיט זיי פארנעמען זיך סיי מאדאם באדמער, סיי די גרויסע סילווי, טייערע און הארציקע מענטשן. מיר זענען זיי שולדיק אן אומענדלעכע דאנקבארקייט. און איך בין פארמאכט אין א שטייג, גראד דאן, ווען פאני גויטיקט זיך צום מערסטן אין מיר. פארשלאסן הינטער די הויכע מויערן פון „סאנטע", ווען די נאצישע ארמיען פארלאזן די שטעט פון פראנקרייך, לויפנדיק פון ברעטאן און נארמאנדיע אויף מזרח, אויף צפון, געשטויסן צוריק אין זייער נארע אריין, באגלייט פון מיליטערישע אקציעס מצד די אינערלעכע כוחות אין לאנד.

קאפיטל פערצן:

די בלוטיקע פאסטקע

וואס מערער דער פראנט האט זיך דערנענטערט צו פאריז, אלץ שטארק קער איז געוואקסן די נערוואזיטעט אין דער „סאנטע“. ווען און ווי אזוי וועלן מיר באפרייט ווערן? ווי אזוי וועלן די דייטשן פארלאזן פאריז? וועלן זיי פארניכטן די הויפט־שטאט? וועלן זיי מיטנעמען די פאליטישע ארעס־טירטע? די יידן?

די דאזיקע פראגן האבן אונדז שטארק געמאטערט. פון זייער ענטפער איז געווען אפהענגיק אונדזער צוקונפט. אבער קודם־כל האט מען זיך גע־פרייט, זייער מפלה גייט מיט שנעלע טריט, מיר גייען צום זיג. אונדזער גלויבן איז געווען בארעכטיקט, אונדזערע ליידן ווערן פארגיטיקט.

יעדע מינדסטע געשעעניש, יעדע זאך האט גלייך געוועקט אונדזער אויפמערקזאמקייט. ווען דער דירעקטאר פון דער תפיסה איז אוועקגעפארן און געלאזט זיך פארטרעטן דורכן וויצע־דירעקטאר, האבן מיר זיך גע־פרעגט, וואס דאס באדייט. עס זענען ארומגעגאנגען פאנטאסטישע קלאגן גען, מען האט גערעדט וועגן דעם, אז די פאליטישע ארעסטירטע זאלן ווערן עוואקואירט. מיט יעדן טאג זענען אונדזער שפאנונג און אומרו געשטיגן צוגלייך מיט אונדזער פארצווייפלטן ווילן צו זיין אויף דער פריי, כדי אַנ־טיילצונעמען אין דער ענדגילטיקער שלאַכט.

ווי וויל וואלט געווען מיט געווער אין דער האנט צו יאגן דעם שונא, שטערן זיין ריקצוג!

דערווייל איז אין דער „סאנטע“ פארגעקומען אַ געשעעניש, וואס האט אונדז געווארנט, אז דער שונא קאפיטולירט נישט לייכט; אַז אויך מיר זען נען סאלדאטן אויפן פראנט, כאטש אומבאוואַפנטע, אַרומגערינגלטע, געפאַנ־

גענע. אויך מיר דארפן אנטשילבעמען אין דער שלאכט פאר אונדזער פריי-הייט.

דעם 10-טן יולי האט זיך פארשפרייט א קלאנג אין דער תפיסה, אז די ווידערשטאנד-באוועגונג גרייט זיך צו באפרייען די „סאנטע“. אין הסכם מיט די פאליטישע ארעסטירטע אינעווייניק זאל מען האבן אויסגעארבעט פון דרויסן א פלאן, וועלכער זעט פאר אן אפאל צום 14-טן יולי אין אונט, מיט באמבעס און מאשין-געווער. דעם סיגנאל פון אינעווייניק וועלן געבן די פאליטישע ארעסטירטע 10 אזייגער ביינאכט, זינגענדיק דעם „אינ-טערנאציאנאל“. נאך דעם סיגנאל וועלן אלע ארעסטירטע דארפן אויפברעכן זייערע טירן מיט וואס זיי וועלן קאנען, דאן וועט זיך אנהייבן די שיסעריי פון דרויסן און מיר וועלן זיין פריי. א סברא, אז אויך די וועכטער זענען צוגעגרייט, אזוי, אז פאקטיש איז די באפרייאונג א לייכטער ענין און וועט זיכער געלינגען.

ווער עס האט פארשפרייט די קלאנגען, איז נישט געווען באקאנט, נאר אלע האבן וועגן דעם געוואסט.

מיינע זעקס מיט-ארעסטאנטן האבן זיך אפן געפרייט איבער דער נאך-ענטער באפרייאונג. איינער האט מיך אפילו געפרעגט, צי די ווידערשטענד-לער וועלן אננעמען קרימינעלע ארעסטאנטן אין זייערע רייען. ער וויל זיך רעהאביליטירן. א צווייטער האט געהאלטן, אז אין קאמוניסטישן רעזשים איז נישט מעגלעך צו טון, וואס מען וויל, דאס הייסט, ס'איז נישט מעגלעך גארנישט צו טון און צו לעבן פון דער „ארבעט“ פון פרויען. במילא, לוינט זיך נישט צו ריזיקירן דאס לעבן אין דער רעזיסטאנס, ווייל נאך דער מלחמה וועלן די קאמוניסטן הערשן אין פראנקרייך, אין דעם איז ער געווען זיכער.

די דיסקוסיעס האבן זיך צעפלאקערט צווישן מענטשן, וועלכע האבן גאנצע טעג נישט געטון עפעס אנדערש ווי געשפילט אין קארטן אדער גע-שלאפן. מיטאמאל האט פון זיי אנגעהויבן ארויסרעדן די פרעסע, דער ראדיא און די אונטערוועלט. זיי האבן ארויסגעזאגט געדאנקען, וואס האבן עדות געזאגט וועגן דיסקוסיעס, וועלכע זיי האבן ערגעץ געהאט געפירט פריער, פאר זייער ארעסט.

די אפענע פרייד איבער דער נאענטער באפרייאונג האט זיך אנגע-שטויסן אין א געפיל פון פארדאכט.

אויב די ארעסטאנטן ווייסן פון א פלאן, קאן אים אויך די אדמיניס-טראציע. עפעס שטימט דא נישט. מען דארף גיין אנפרעגן ביי דער פאלי-טישער אגפירונג.

עס איז ענוג אריבערצולויפן דעם קארידאר און אריינכאפן זיך צו דיטיאל, געוועזענעם קאסירער פון דער קאמוניסטישער פארטיי. אבער ווי אזוי גייט מען ארויס פון קאמער? פרובירן גיין צום דאקטאר? אדער צום דענטיסט? דארף מען זיך ערשט פארשרייבן מארגן אינדערפרי און מען קאן

מיך אמאל רופן אַ טאָג שפעטער, דאָס הייסט, דעם 14־טן. דעם 14־טן יולי קאָן אמאל דער דאָקטאָר נישט קומען.

אַ צופאל האָט מיר צוגעשפילט. דעם 12־טן איז געקומען מיין אַדוואָקאָט און מיך גערופן, ווי געוויינלעך, אין „פאַרלוואַר“. מיר האָבן פאַקטיש זיך נישט געהאַט וואָס צו זאָגן זינט דעם פּראָצעס. די אַפּעלאַציע האָט זיך געשלעפט.

דער אַדוואָקאָט פלעגט קומען מיך זען צוויי מאל אַ וואָך, אפילו דריי. דאָס פלעגט מיר געבן די געלעגנהייט אַרויסצוגיין פון קאַמער, זיך טרעפן מיט חברים און שמועסן מיטן אַדוואָקאָט. ער פלעגט מיר ברענגען נייעס פון דער וועלט. בכלל איז דאָס געווען אַן איבערייס אין מאַנאַטאַנעם לעבן פון דער תּפּיסה. מיין אַדוואָקאָט פלעגט מיר אויך אַפט ברענגען „די פּאַר־ריווער צייטונג“ און באַזונדערס „דאָס רייך“, דעם אַרגאַן פון געבעלסן. די צייטונג איז געווען רייך אין אַרטיקלען און אינפּאַרמאַציעס. מיט אַ לייט־אַרטיקל פון געבעלסן אַליין. אַריינברענגען אין דער תּפּיסה אַ צייטונג, אפילו אַ נאַצישע, איז אַבער געווען שטערנג פאַרבאַטן.

איינמאל, ווען כּ״בין אַרויסגעגאַנגען פון „פּאַרלוואַר“, קומט צו דער וועכטער און שטעלט מיך אַוועק אין אַ זייט. — וואָרט צו, דו — מאַכט ער מיט אַ שמייכל.

„אַ רעוויזיע“ — איז אַדורך אַ געדאַנק און דאָ האָב איך געהאַט פאַר־שטעקט „די פּאַריווער צייטונג“, וואָס האָט צום שלימול געהאַט 16 זייטן. דער מוח האָט גענומען אַרבעטן, מען מוז מאַכן שנעל, באַלד הייבט זיך אָן די רעוויזיע. דאָס הייסט, אַכט טעג קאַרצער, דאָס הייסט זיכער אַ קראַנ־קייט. אַבער וואָס טון ?

„קודם־כל באַראַיקן זיך“ — האָב איך געטראַכט. די צייטונג איז גער־קנייטשט אין זעקסן און ליגט פון הינטן, אין פּאַסיק צווישן די הויזן און דעם העמד. בלויז דער ברייטער פּאַס פון די הויזן, פּאַרקנעפּלט אויף צוויי קנעפּלעך, דריקט זי צו צום קערפּער. לאַמיר זען. אויב איך קנעפּל אויף די צוויי קנעפּלעך, פּאַלט די צייטונג אַראָפּ אין דעם ברייטן טייל פון די הויזן, זי קאָן אויך אַריינפּאַלן אין אַ הויז, אויף רעכטס אָדער אויף לינקס. זי וועט דאָן זיכער אַרויספּאַלן, ווייל די הויזן זענען אונטן ברייט, דאָס איז געפּער־לעך.

אפּשר איבעררוקן די צייטונג פּאַרנט און פּאַרדעקן מיטן העמד ? עס טויג נישט, ווייל דער בויך וועט ווערן צו גראַב אויף דעם אַרט. אויסער־דעם זוכן זיי דאָרט געוויינלעך.

אפּשר פּשוט אַוועקוואַרפן די צייטונג ? מילא, וועט מען זיך באַגיין אָן געבעלסעס פּראָזע. אַבער וווּ זי אַוועקוואַרפן ? אַז איך שטיי אינמיטן פון דורכגאַנג, מיטן פנים צו דער וואַנט, מיט דער פלייצע צום קאַרידאָר.

„קודם“ — גייט מיר דורך אַ געדאַנק — פּאַרשטעק דאָס פּאַרברעכן אונטן טערן העמד. מיט גרויס פּאַרזיכטיקייט צי איך אַרויס דאָס העמד פון הינטן און לאָז עס אַראָפּפּאַלן איבער די הויזן. נו, דערווייל איז גוט. אַבער דאָס

איז נאך אלץ נישט זיכער. אפשר אריינלייגן אין ארבל פון דער מאַרינאַר-קע? אָבער ווי אַזוי? אַרויסציען פון די הויזן איז נישט מעגלעך.

איך נעם זיך כלומרשט קראַצן די פלייצע מיט דער לינקער האַנט און הויב אָן רוקן די צייטונג אַרויף אונטערן העמד אין דער ריכטונג פון אַרבל. אין דעם מאַמענט באַמערק איך אַ באַוועגונג אין ביוראַ פון די וועכטער. דער שעף גרייט זיך אַרויסצוגיין.

„דאָס איז פאַר מיר“ — און שנעל, אַנשטאָט אַריינצורוקן די צייטונג אין אַרבל, גיב איך זי אַ רוק אַרויף צום קאַלבער פון העמד אויפן קאַרק און גיב אַ קנעפל צו דאָס קנעפל פון פאַרנט ביים האַלדן. די דיק פון דער איינר געלייגטער צייטונג קילט מיר דעם קאַרק. עס איז גאַר אַ גליק, וואָס זי האָט אַזויפיל זייטן, ווייל אַראַפּפאַלן וועט זי נישט.

שוין שטייט ביי מיר דער וועכטער און באַזוכט מיך. צום ערשטן די הויזן, פון הינטן דעם פאַסיק, פון אונטן, נאָכדעם די טאַשן פון דער מאַרינאַר נאַרקע, צום סוף די אַרבל. גאַרנישט געפונען. ער זוכט ווייטער, — גאַר נישט. ער זוכט פון פאַרנט, ווידער גאַרנישט. ער הייבט אָן שמייכלען פאַר-ווונדערט.

— וווּ איז די צייטונג?

— וועלכע צייטונג?

— דו האָסט דאָך אלעמאַל צייטונגען.

— דאָס מאָל האָב איך נישט — האָב איך זיך פאַרראַטן, און אויך דעם

אָדוואַקאַט.

— האָ? אויב אַזוי קאַנסטו גיין.

איבעריק צו זאָגן, אַז דער שווייט האָט זיך געגאַסן פון מיר, ווען מען האָט צוגעשלאָסן די טיר פון מיין קאַמער הינטער מיר.

דער אָדוואַקאַט האָט באַקומען אַ פאַרווורף פון דער אַדמיניסטראַציע, און דאָס אַנקומען פון צייטונגען איז איבערגעריסן געוואָרן אויף אַ געוויסער צייט. מיין אָדוואַקאַט האָט צוליב דעם אָפט געלייענט צייטונגען פאַרן וויר-זיט, כדי מיך צו קאַנען אינפאַרמירן וועגן די וויכטיקסטע געשעענישן.

נאַר דעם 12-טן יולי האָב איך דעם וויזיט שנעל אָפּגעפּטרט, זאָגנדיק דעם אָדוואַקאַט, אַז ער זאָל געבן צו וויסן אויף מיין „בואָט אַ לעטר“ — מיין בריוו-קעסטל, הייסט עס — אַז דעם 14-טן גרייטן זיך ערנסטע גע-שעענישן און אַז מיר קאַנען בלייבן אָפּגעשניטן פון דער דרויסנדיקער וועלט. איך בין נאָכדעם שנעל אַוועק אין דער 12-טער דיוויזיע, וווּ עס האָט זיך געפונען אויפן דריטן שטאַק דער חבר דיטיאַל, קאַסירער פון צענטראַל-קאַמיטעט פון דער קאָמוניסטישער פאַרטיי, וואָס איז שוין געזעסן זינט 2 יאָר אין תּפּיכה. אַ לאַנגע צייט איז ער געווען איזאָלירט אין דער 12-טער דיוויזיע, אין אַ קאַמער איינער אַליין. לעצטנס האָט ער געהאַט אויסגע-קעמפט דאָס רעכט צו האָבן ביכער, צו באַקומען וויזיטן און צו זיין מיט נאָך חברים אין איין קאַמער.

אין דאזיקן טאג האט מען אבער שווער זיך געקאנט באוועגן אין דער „סאנטע“ קומענדיק פון אדוואקאט בין איך געגאנגען אין דער עלפטער זיוויזע, אין מיינער. אינמיטן וועג האב איך שנעל פארקירעוועט צו דער צוועלפטער און אין איין אטעם ארויפגעלאפן אויפן דריטן שטאק.

— האלא, דיטיאל, וואס טוט מען? — האב איך אריינגעשעפטשעט דורך דער שפארע פון טירל, דורך וועלכן מען גיט אריין עסן.

— רואיק בלייבן אויף דל ערטער, נישט אנטוילנעמען אין קיין מאני פעסטאציע, נישט ארויסגיין פון קאמער, אויב זי ווערט אויפגעבראכן פון דרויסן, נישט זינגען, עס איז אן אפיציעלע פראוואקאציע — האט ער געזאגט, ווי ער וואלט געגעבן לאקאנישע באפעלן.

— אפשר ווענדן זיך צו די קרימינעלע דורכן פענצטער און ווארענען זיי פאר די קאנסעקווענצן? — האב איך געפרעגט.

— עס איז א געדאנק. מאך עס פון דיין זייט דיוויזיע, און מיר וועלן דאס מאכן דורכן הויף.

כהאב נישט באמערקט, ווי דער וועכטער פון שטאק איז אנגעקומען און געגאנגען עפענען די קאמער.

— עס איז דיין קאמער?

— ניין.

— וואס־זשע טוטו דא? ווילסט גיין אין קארצער?

די לעצטע ווערטער האב איך שוין געהערט אויף די שטיגן.

כ׳בין שנעל אראפגעלאפן אלע דריי שטאק, אדורכגעגליטשט זיך אין דער עלפטער דיוויזיע, ווו איך האב פארלאנגאמערט מיינע טריט. דאס איז דאך „מיינ“ דיוויזיע.

כהאב געטראפן א באקאנטן וועכטער און פארפירט א שמועס, כלר־

מרשט וועגן פארויסמארש פון די אלירטע. ער האט שטיל א זאג געטון:

— עס גרייט זיך שלעכטס איבערמארגן, זיי פארזיכטיק.

דערווייל האט דער וועכטער דערציילט, אז אין תפיסה האט מען גע־

בראכט נעכטן דעם געוועזענעם אינערן־מיניסטער זשארוש מאנדעל. ער איז

געווען ווייס ווי קאלך, ווען מען האט אים איינגעארדנט אין א באזונדער

קאמער לעבן ביורא פון דירעקטאר, אין דער קאמער פון ביבליאטעקאר,

וועמען מען האט איבערגעזעצט ערגעץ אנדערש. באלד נאך זיין אנקומען

אין תפיסה האט זיך צוגעשטעלט א דעלעגאציע פון צוויי נאצישע אפיצירן,

וועלכע האבן פארבראכט מיט מאנדעלן א לענגערע צייט. מען שמועסט, אז

זיי זאלן האבן געפאדערט פון אים געוויסע דאקומענטן. נאר זיי זאלן

האבן פארלאזט די תפיסה מיט לידיקע הענט. דער גורל פון מאנדעלן איז

געווען געחתמעט. א וואגן פון דארנאס מיליץ איז געקומען נאך אים.

זשארוש מאנדעל איז געווען א נאענטער מיטארבעטער פון „טיגער“

קלעמאנסא נאך אין דער ערשטער וועלט־מלחמה, א רעאקציאנערער מיניס־

טער אין פיל קאבינעטן צווישן ביידע וועלט־מלחמות, אבער א פארביסע־

נער קעגנער פון דייטשלאנד. פונקט ווי דעם יידישן מיניסטער זשאן זעי,

האָט אים לאַוואַל אויסגעליפערט אין די הענט פון דער געשטאַפּאַ. מען האָט אים דעפּאַרטירט, אַזוי ווי לעאָן בלומען, אין אַ פּאַלאַץ אין דייטשלאַנד, וווּ ער האָט געלעבט אין פּיינע באַדינגונגען. שפּעטער האָט מען אים צוריקגע־בראַכט קיין פּראַנקרייך.

צומאַרגנס, דעם 13טן, איז מיר געוואָרן אומהיימלעך. פאַרשידענע סימפּטאָמען האָבן אָנגעזאָגט, אַז די אַדמיניסטראַציע גרייט זיך צום „יום־טוב“. אין די אויסערלעכע קאַרידאָרן האָט מען אויסגעשטעלט קוילנאוואַר־פּער. די אַדוואַקאַטן האָבן מער נישט געקאַנט רופן זייערע קליענטן. דאָס עסן האָט מען אַריינגעטראָגן אין די קאַמערן. פּריער פּלעגט מען עס געבן אויפן קאַרידאָר. דער שפּאַציר איז באַגרענעצט געוואָרן צו 5 מינוט. די וועכ־טער זענען געווען נערוועז, זיי פּלעגן צומאַכן די טירן און פּענצטער מיט מער רוגזע ווי שטענדיק.

נאַכמיטאָג איז געלונגען אַ פּראַנציווישן חבר פון מיין פּריערדיקער קאָ־מער פון דער זעלבער עלפּטער דיוויזיע צוצוקומען צו מיין טיר און מיר איבערצוגעבן, אַז אַ דעלעגאַציע פון פּאַליטישע אַרעסטירטע איז געווען ביים דירעקטאָר און אים געוואָרנט, אַז ער וועט זיין פאַראַנטוואָרטלעך פאַר די מאַרגנדיקע געשעענישן. דער חבר האָט מיר געבעטן זיך ווענדן דורכן פּענצטער צו די אַרעסטירטע. דער דאָזיקער וויזט האָט אויף מיר געוויקט ווי אַן איינשפּריצונג. נישט קיין מוט האָט מיר געפּלעט, נאָר זיצנדיק צווישן קרימינעלע האַב איך זיך געפּילט אינאָלירט. דער חבר האָט מיר צוריק פאַר־בונדן מיט דער באַוועגונג.

פאַרנאַכט, נאָך 7 אַזייגער, ווען די קאַמערן זענען געוואָרן צוגעשלאָסן אויף ביינאַכט, דאָס הייסט, צוויי מאָל, האָב איך אויפגעקלערט מיינע מיט־זיצער, וואָס עס גרייט זיך. איך האָב זיי איבערגעגעבן דעם באַשלוס פון דער פּאַליטישער אָנפירונג. אַז איך זאָל זיך ווענדן צו די אַרעסטירטע. איך האָב זיי געבעטן צו שטעלן זיך ביי דער טיר און אַכטונג געבן, צי אַ וועכ־טער קומט נישט אָן. איינער פון זיי האָט מיר גענומען אויף די אַקסלען און איך האָב מיטן גאַנצן כּוח גענומען שרייען דורכן פּענצטער אין דער ריכ־טונג פון דער גאַס זשאַן־דאָלאַן:

— הערט זיך צו, הערט זיך צו, לאַזט זיך נישט פּראַוואַצירן מאַרגן ביינאַכט. מאַניפעסטירט נישט. עס איז נישט צו אייער גונסטן. די פּאַליטי־שע אַרעסטירטע וואַרענען אייך פאַר די קאַנסעקווענצן. די פּאַליציי גרייט אַ שחיטה.

מער האָב איך נישט געקאַנט זאָגן און געמוזט אַראַפּלאַזן זיך פון די אַקסלען פון אַרעסטאַנט, ווייל אויפן שטאַק האָבן זיך געהערט טריט פון אַ וועכטער. פון הויף האָט אַ וועכטער גענומען שרייען:

— האַלט ס'מױל, דאָרט!

אַבער מיין קאַמער האָט זיך נישט געעפנט. אַ פאַר מינוט שפּעטער האָט מען זיך געפּרעגט דורך די פּענצטער:

— ווער האָט גערעדט? חורט איבער!

דאס וואָלט געווען אומפאַרזיכטיק. ווייל אָן שום ספק האָבן די וועכטער זיך צוגעקוקט אין דער ריכטונג פון די פענצטער. עס קאָן אויך זיין, אָן אַ וועכטער האָט געהייסן ספעציעל איבערהוּרן, כדי צו דערגיין ווער עס האָט גערעדט.

דעם גאַנצן אָונט האָבן די קרימינעלע געקוקט אויף מיר גאַר אַנדערש ווי ביז איצט. זיי האָבן מיר געשטעלט פראַגן וועגן סאַציאַלער גערעכטיקייט. זיי האָבן געפרעגט, צי עס איז אַ יושר, אָז טייל זאָלן זיך באַדן אין גאַלד און די אַנדערע זאָלן שטאַרבן פון נויט. איינער, וואָס האָט זיך דערקלערט אַלס מיטגליד פון דער אַנאַרכיסטישער באַוועגונג, האָט באַרעכטיקט דאָס פאַך פון אַ גנב אויף אַט דעם אופן :

— אין דער ווירקלעכקייט נעמען מיר צו נאָר דאָס געלט, וואָס די רייך כע האָבן צוגעגנבעט ביי די אַרבעטער. ביי אַרעמע לייט גנבענען מיר דאָך נישט, נאָר ביי די רייכע. פון וואָנען האָבן זיי זייערע רייכטימער? פאַקטיש קומט דאָס געלט פון דער טאַש פון איין גנב אין דער טאַש פון אַ צווייטן.

מיינע נערוון זענען געווען צופיל אַנגעשטרענגט, אַז איך זאָל נעמען מיט זיי דיסקוטירן. עס איז מיר אָבער געפעלן, וואָס אַנשטאַט קאַרטן, האָבן זיי מיט מיר גערעדט וועגן סאַציאַלער גערעכטיקייט. זיי האָבן צוגעפאַסט די טעמאַטיק צו מיר.

וועלנדיק געווינען נאָכמער זייער סימפּאַטיע, האָב איך פאַרגעשלאָגן, אַז יעדער זאָל דערציילן זיינס אַ לעבנס־געשיכטע.

דער ערשטער האָט צוגעפאַסט די טעמע צו דער אַטמאָספּער :

— איך האָב אַמאָל אויפגעפונט מיט אַ וויטריד די טיר פון אַ פּאַוויל-יאָן און גענומען גיין מיט מיין חבר איבער די צימערן. אין ערשטן צימער האָב איך איינגעפאַקט אַן אַלטן, שיינעם זייגער, וואָס איז געשטאַנען אויפן קאַמין, אַן אַנטיק פון גאַלד און פאַרצעליי, ווי מ'זעט עס ביי אַלטע פראַנצויזן, מן־הסתם פון נאַפּאָלעאָנס צייטן. אין צווייטן צימער האָב איך געפון נען אַן אַלטע גלעזערנע קאַמאָדע מיט קרישטאַל. אָבער גיי נעם קרישטאַל. אַריינקומענדיק אין דריטן צימער, האָבן מיר געזען ליגן אין בעט אַן אַל־טיטשקע פרוי, וואָס איז געשלאָפן. זי האָט גאַרנישט געהערט. איר רואיק שלאָפן און דאָס אַרעמע בעטגעוואַנט האָבן אונדז צוריקגעשטויסן אין פריערדיקן צימער און מיר האָבן איבערגעלאָזן דעם זייגער. עס מאַכט נישט, אַן אַנדערער וועט שוין באַזאָלן דערפאַר — האָט ער פאַרענדיקט.

— דערווייל צאַלסטו, כאַטש דו האַסט גאַרנישט גענומען — האָט אים אַ צווייטער אַריינגעזאָגט.

— איך בין אַן אַנאַרכיסט — האָט זיך אויפגעשטעלט אַ קליינער, אפּשר 50־יעריקער חברהמאַן, וואָס איז געוויינלעך נישט געווען שטאַרק באַרעדעוודיק. — איך קריד נישט אין קיין פּאַוויליאַנען פון די פאַריזער פאַרשטעט. דאָרט וווינט אַרעמקייט. אגב, איר קליינע גנבים און דעכער־קריכער, איר מאַכט קאַליע דאָס פאַך. איר קוואַפּעט זיך אויף אַ זייגער. איבער מייערן אָדער איבער אַ פעל פון אַ געגנבעטן קרוליק פּאַלט איר

דורך ; אַז „אַרבעטן“, איז גרויס, אויף אַ באַנק אָדער אַ פּאַבריקס־קאַסירער. איר כאַפּט דאָך במילא אַריין צוויי־דריי יאָר. ווען איר בין אַ ריכטער, וואָלט איר איך געגעבן די גרעסטע שטראַפּן. אָדער ווערט פּאַכלייט, אָדער גייט אַרבעטן אין אַ פּאַבריק.

עס האָט זיך געמאַכט אַ טומל. די „קליינע“, וואָס זיצן פאַר „שוואַרצן מאַרק“ און גנבות, האָבן גענומען שרייען, אַז די „גרויסע“ פירן זיך ווי „קאַאידן“, אָבער זיי פאַרגעסן, אַז אַלע „גרויסע“ האָבן אָנגעהויבן „קליין“. עס מאַכט נישט. זיי, די „קליינע“, וועלן נאָך אויך ווערן „גרויסע“.

דאָס געשפרעך איז מיר נישט געווען צום האַרצן און כ׳האַב זיך באַ־ מיט צו ענדערן די טעמע.

— חברה — האָב איר זיך מיטאַמאַל אָפּגערופן — איר ווילט, וועל איר איך איך אויך דערציילן אַ מעשה פון אַ גנב. אַן אמתע מעשה, כ׳האַב זי גע־ הערט פון אַ קליענט פון מיין אַדוואַקאַט, אין „פאַרלוואַר“. 17 יאָר איז ער אַלט געווען, ווען ער האָט געגנבעט אַ פּאַרטפּעל, כדי צו געפּעלן אַ מיידל, מאַדלען, אין באַל־זאַל „א זשאַ“, אויף רי דע לאַפּ. צוויי יאָר האָט עס אים געקאַסט. ווען ער איז אַרויס פון תּפּיסה, איז מאַדלען געווען אַ חתונה־גע־ האַטע. האָט ער זיך געבייזערט און זי געשלאָגן, האָט ער אַריינגעכאַפּט פּרישע צוויי יאָר פאַר שלאָגן אַ פּרוי. היינט איז ער אַלט 20 יאָר און ער האָט די טעג באַקומען אַ בריוו, אַז זיין מאַמע איז געשטאַרבן פאַר צער.

כ׳האַב אָפּגעהאַקט און זיך אַרומגעקוקט. אייניקע האָבן אַראַפּגעלאָזט די קעפּ. נאָר דער אַנאַרכיסט האָט איבערגעריסן די שטילקייט :

— מוחל דיין מאַראַל. זונטיק, אין קלויסטער, וועסטו דרשנען. זאָג צו יענע וועלט, עולם הבא און איר וויל עולם הזה.

— וואָס קומט דאָ פאַר ? — האָט זיך מיטאַמאַל געהערט אַ שטימע פון דער טיר. — גייט שלאָפּן !

דאָס האָט דער וועכטער אונדז איבערגעריסן. מיר האָבן זיך געלייגט אויף די ברעטער. איר האָב פּרובירט טראַכטן וועגן מיינע מיטזיצער, נאָר כ׳האַב זיך דערמאַנט מיטאַמאַל וועגן מאַרגנדיקן טאַג און מיינע געדאַנקען זענען אַוועק ערגעץ אַנדערש.

— וועל איר נאָך זען סילווי ? און מאַניק, וואָס כ׳קאָן קוים ? און פאַ־ נג, וואָס איז פאַרווונדעט ? און דעם זיג וועל איר דערלעבן ? איז עס דער לעצטער טאַג פון מיין לעבן ?

צומאַרגנס איז די לופּט אין תּפּיסה געווען שטיקנדיק, דורכן פענצטער זענען אַריין גאַנצע סנאַפעס ליכט און הייסע לופּט. מיר האָבן געטראַגן בלוזי העמדלעך און פאַרקאַשערט די הויזן. קיין שפּאַציר איז נישט פאַרגע־ קומען און מיר האָבן נישט געקאַנט די לעצטע נייעס. דאָס עסן איז געווען צו געשמאַק, ווי פאַר דער „סאַנטע“. עפעס ווי פאַר אַ ספּעציעלן יום־טובּ. וויל טאַקע די אַדמיניסטראַציע פון דער תּפּיסה „סאַנטע“ פייערן דאָס איינ־ נעמען פון דער באַסטיליע ?

דער טאַג איז אַוועק און איבערגעלאָזט די היץ אין קאַמער.

7 אָוונט האָב איך פֿרובירט ווידער רעדן דורכן פענצטער. אָבער אונדזער וואָך ביי דער טיר האָט אויפגעהויבן די האַנט אַלס סימן, אַז מען דאַרף עס נישט טון, ווייל אַ וועכטער שטייט אויפן באַלקאָן פֿון אונדזער שטאַק, נישט ווייט פֿון אונדזער קאַמער, און הערט זיך צו. ווייזט אויס, אַז אונדזער קאַמער איז אים פֿאַרדעכטיק.

מיין מיט־געפֿאַנגענער איז געבליבן שטיין ביי דער טיר און געהיט דעם וועכטער. באַלד האָט דער לעצטער פֿאַרלאָזן זיין אָבסערוואַציע־פֿונקט. לײַבין דאָן שנעל אַרויף אויפן אַקסל פֿון אַן אַרעסטאַנט און מיטן גאַנצן כּוח אַרויסגעשריגן:

— זינגט נישט היינט אָוונט. עס איז אַ פֿראַוואַקאַציע. אַ גרויסע געפֿאַר דראַט אונדז.

ווידער אַמאָל האָט זיך געמאַכט אַ באַוועגונג אין די קאַמערן. שטימען האָבן זיך איבערגעפרעגט דורך די פענצטער.

און עס איז שטיל געוואָרן. ביי מיר אין קאַמער האָט קיינער נישט גע־וואָגט צו רעדן. עס איז נאָך געווען ליכטיק, און פֿיר אַרעסטאַנטן האָבן גע־שפּילט שטילערהייט אין בעלאַט, אפילו די „אַנאַנסן“ אַרויסגערעדט בשתיקה. איך האָב אָנגעהויבן צו טרייסלען זיך ווי אין פיבער.

כײַן צוגעגאַנגען צום קראַן און אונטערגעשטעלט דעם קאַפּ, אפשר וועט עס מיר באַרואיקן. אומזיסטע מי. כײַ האָב געפרוּווט לייענען אַ פֿאַל־צייאישן ראַמאַן און גאַרנישט פֿאַרשטאַנען. כײַ האָב געשלאָסן די אויגן, אפשר וועל איך איינשלאָפֿן.

מיטאַמאָל האָב איך זיך אויפגעכאַפט. אַלע שטייען שוין אויף די פּיס און הערן זיך צו. מען קלאַפט, מען געוואַלדעוועט.

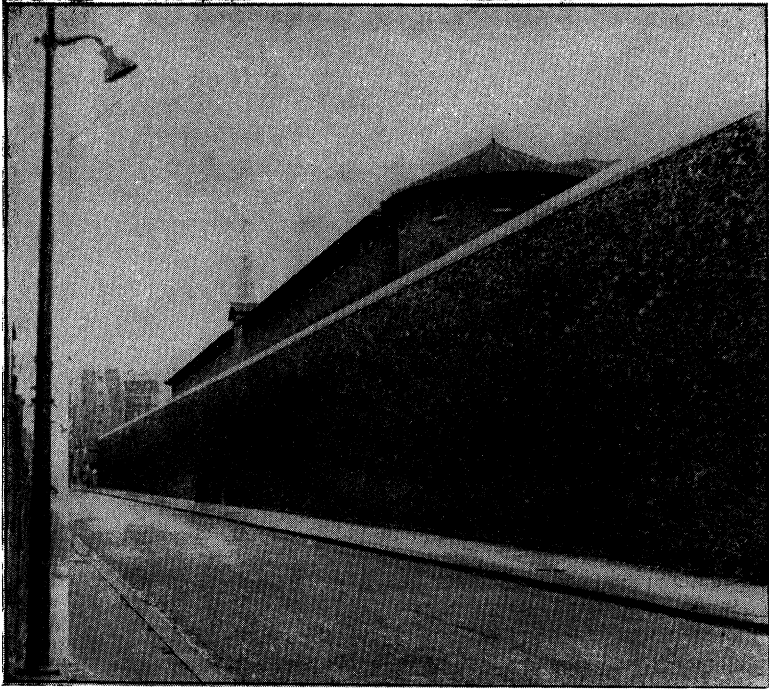
— עפנט די טירן — שרייט מען. אין די קאַרידאָרן הילכן אָפּ די גע־וואַלדן. טירן ברעכן זיך. מען זינגט דעם „אינטערנאַציאָנאַל“. גנבים, שווינדלער, הענדלער פֿון שוואַרצן מאַרק פֿראַפּאַנירן אונדזער „אינטער־נאַציאָנאַל“. די פֿאַשיסטישע פֿראַוואַקאַטאָרן האָבן אויסגעקליבן דאָס אומ־שטערבלעכע ליד פֿון פֿראַלעטאַריאַט פֿאַר זייער פֿראַוואַקאַציע.

„שטייט אויף איר אַלע, ווער ווי שקלאַפֿן“. און מיר, וואָס זענען גרייט מקריב צו זיין אונדזער לעבן פֿאַר די דאָזיקע אומשטערבלעכע ווערטער, טאַרן זיי נישט זינגען אין איצטיקן מאַמענט.

דאָס געפּילדער שטייגט אין אונדזערע קאַרידאָרן, דערנענטערט זיך צו אונדז און פּלוצלונג עפנט זיך אונדזער טיר פֿון דרויסן, אויפגעשלאָסן ווי דורך אַ וועכטער.

— אַרויס, איר זענט פֿריי.

פֿריי. דאָס וואָרט, וואָס מען דערוואַרט מיט אַזויפּיל פֿרייד, איז איצט גאַליק. מיר זענען פֿריי, ווי אַ חיה, וואָס מען האָט אַריינגעפֿירט פֿון אַ קליינער אין אַ גרויסער שטייג. אין די קאַרידאָרן, אויף די באַלקאָנען שפּאַר צירן פֿריי אַרעסטאַנטן, פֿאַליטישע און קרימינעלע אויסגעמישט. מען גרײַ פֿירט זיך לויט באַקאַנטשאַפט, לויט פֿראַצעסן, לויט קאַטעגאָריעס. די קריי

די תפיסה „סאנטע“ פון דער זייט פון דער גאס זשאנדאלאן. אויפן לעצטן שטאק, אינמיטן, דאס פענצטער פון מיין קא-מער צווישן די קרימינעלע אַרעסטאַנטן. הינטער דער מויער אויף רעכטס זענען פאַרגעקומען די עקזעקוציעס. היינט גע-פינט זיך אויף דער דרויסנדיקער מויער אַ טאַוול מיט פאַל-גענדיקער אויפשריפט: הינטער די דאָזיקע מויערן זענען אויפן באַפעל פון אַ רעגירונג אין דינסט פון שונא, דער-מאַרדעט געוואָרן 18 אַנטי-פּאַשיסטישע פּאַטריאָטן (עס קו-מען 18 נעמען. דער צווייטער איז טשעבוצקי). זיי זענען געשטאַרבן, כדי פּראַנקרייך זאל לעבן. פּראַנצויזן, פּאַרגעסט עס קיינמאַל נישט!

מינעלע שרייען, ליארמען, זינגען, וואָס עס פאַלט זיי איין. די פּאָליטישע אַרעסטירטע שטייען ביי זייערע קאַמערן, וואָס מען האָט געעפנט פון דרויסן, רואיק און אַנטשלאָסן.

קיין וועכטער זעט מען נישט. מיט אַמאָל דערהערט מען אַ מוראדיקן קלאַפּ. דאָס האָט אַ גרופּע קרימינעלע אַראָפּגעשליידערט פון 3טן שטאַק דאָס וועגעלע, וואָס פירט פּונאַדער די זופּ. עס הויבן זיך באַלד אויף פּלאַ-מען פון פּאַרטער, נעבן דעם וועגעלע, וווּ מען האָט אַנגעצונזן אַ פייער פון ברעטער. אין בליאַסק פון דער שרפּה זעט מען, ווי אַ מאַסקאַראַדע אין אַ קאַרנאַוואַל, אַ גרופּע אַרעסטאַנטן, וואָס האָט ערגעץ געפונען פּאַפּירענע, קאַלירטע היטעלעך פון אַ באַל. זיי טאַנצן אַרום פייער. די „מוזיק“ פאַר-הילכט די קאַרידאָרן מיטן געקלאַנג פון די בלעכענע לעפל אין די מעטאַ-לענע מאַנאַשקעס. קינדער שפּילן זיך מיט פייער.

פון אַלע זייטן לויפן אַרעסטאַנטן פון איין קאַמער אין דער צווייטער, טראָגן פעקלעך, רופן חברים, פאַקן זיך ווי אין וועג אַריין. זיי וועלן ווייט נישט פאַרן.

— צום „ראַן פּואַן“ — הערן זיך געשרייען, און די מאַסע נעמט שטראַ-מען און ווערט געדיכט, אין דער ריכטונג פון רונזן פּלעצל, וווּ עס געפינט זיך די גלעזערנע ביוראַ פונעם הויפּט-וועכטער פון די העכערע דיוויזיעס, דאָס הייסט, פון דער 7טער ביז דער 14טער. פון דאָנען גייען אַ פאַר שטיי געלעך אַראָפּ צו די „פאַרלואַרן“ פון די אַדוואָקאַטן און נאָכדעם פירט דער קאַרידאָר צום ערשטן אייזערנעם טויער, וואָס טיילט אָפּ די העכערע פון די נידעריקע דיוויזיעס.

די גלעזערנע טירן פון „ראַן פּואַן“ זענען צעבראַכן אויף שטיקלעך. די ביוראַ איז אָפּן. קיינער איז דאָרט נישטאַ. דאָרט הערשט אַן אומאַרדער-נונג. פּאַפּירן ליגן אויף דער ערד צעוואַרפּן, אָבער נישט לאַנג אַט ברענען זיי שוין, זיי כאַפּן אַרום דעם טיש, נאָכדעם די שטול, פּלאַמען קריכן אַרויס דוויך די לעכער, וווּ עס זענען ערשט געווען שויבן.

פון אויבן זע איך דעם קאַרידאָר פון די „פאַרלואַרן“ פאַרשטאַפט פון אַרעסטאַנטן. די ערשטע מוזן גיין פאַרויס, געשטופּט פון די הינטערשטע רייען. זיי שטויסן שוין די אייזערנע טיר, וואָס פירט צום „ראַן פּואַן“ פון די אונטערשטע דיוויזיעס. די טיר ווערט אָבער געעפנט פון דער אַנדערער זייט, עס זעט אויס, ווי עמעץ, וואָס ווייסט וואָס ער טוט, וואָלט זי גע-עפנט.

די פּאָדערשטע רייען פאַרפלייצן דעם אונטערשטן „ראַן פּואַן“ און גיין ען אַריין אין גרויסן זאַל, וווּ עס געפינט זיך די קאַנטראַל צום אַרויסגיין, פון הינטן שטויסט די מאַסע פון די אויבערשטע דיוויזיעס. אַט זענען די ערשטע אַרעסטאַנטן ביי דעם פאַרקראַטעוועטן טויער, וואָס פירט אין לעצטן קאַרידאָר, פאַרן הויף. די געוואַלדן זענען אין לשער. עס פּלאַצן לעמפלעך און שויבן, אַ גערודער, אַ געפּילדער, מען קאָן אַראָפּ פון זינען.

און מיטאמאל ווערן די דאזיקע אומבאגרייפבארע געשרייען איבערגע-
ריסן דורך א רעגולערן „טאקטאקטאק“ פון מאַשין־געווער.
— מען שיסט, מיטראַליעזן.

דער שטראַם פון די „באַפרייטע“ האָט אין איין אויגנבליק געענדערט
זיין ריכטונג און די כוואַליעס שטופן צוריק די לעצטע רייען, וואָס זענען
איצט געוואָרן די ערשטע. די לעצטע, די פאַרוויכטיקע זענען איצט גע-
וואָרן די ערשטע צום צוריקלויפן.

„טאקטאקטאק“ — שניידן זיך אין געפילדער אַ וועג די קוילן. די גע-
שרייען דריקן שוין אויס שרעק.

ביי דער טיר פון טויער מיט די קראַטעס בלייבן ליגן אַ פאַר מענטשן.
וויפל קאָן איד נישט ציילן. איד בין צו ווייט. נאָר די צוריקלויפנדיקע
רעדן וועגן פינף אָדער זיבן טויטע.

אין דער בוזלה פון צוריקלויפן בלייבן נאָך אייניקע אויפן באַדן פון
קאַרידאָר נעבן „פאַרלוואַר“. מיר זענען שוין ווידער אין דער עלפטער די-
וויזיע אויף לינקס, וווּ אלע קאַמערן זענען אָפן און ליידיק.

מיר כאַפן אָפּ דעם אָטעם און נעמען גיין פאַמעלעך צו אונדזערע קאָ-
מערן, וועלכע מיר האָבן נאָרוואַס פאַרלאָזן. אָבער ביקסן־שאַטן הילכן אָפּ
עפעס זייער נאָענט.

— פון וואָנען שיסט מען ?

דאָס שיסט מען דורך די פענצטער פונעם פאַרטער, פונעם הויף, וווּ
עס גייט אַרויס די עלפטע דיוויזיע, דירעקט אין די קאַמערן אַריין. אָבער
די קאַמערן זענען ליידיק, נעבן מיר פאַלט אַ יונגער אַלזשיריאַנער פון אַ
קויל, וואָס איז אַדורך דורך דער אָפענער טיר. עס איז נישט מעגלעך עפעס
אַנדערש צו טון, ווי צו שטעלן זיך ביי אַ וואַנט צווישן צוויי קאַמערן, כדי
אויסצומיידן די שיסעריי.

ווען ס'ווערט אַביסל שטילער, איז שוין דער אַלזשיריאַנער טויט. איד
לויף אַרויף אויפן דריטן שטאַק פון מיין דיוויזיע. אלע מייע מיט־אַרעס-
טאַנטן זענען שוין אין קאַמער. איד גיי צוריק אַרויס אויפן באַלקאָן און גיי
איבער צו די פּאָליטישע אַרעסטירטע פון דער עלפטער דיוויזיע. כ'טרעף
אויך די חברים יאָקובאָוויטש, מאַקס און שוואַרץ פון מיין „אַפּערע“. עס
איז שוין איינס ביינאַכט. אונדזער דיסקוטיע איז אַ קורצע.

— ס'איז געשען, וואָס עס איז געווען פאַרויסצוזען. זיי האָבן צוגע-
גרייט אַ פּראָוואַקאַציע און האָבן זי אויסגעפירט. וואָס פאַר אַ פּאַרנעם וועלן
אַננעמען די רעפּרעטייעס, איז שווער פאַרויסצוזאָגן.

מיר געזעגענען זיך מיט אַ שווער האַרץ. ווער ווייסט, צי מיר וועלן זיך
נאָך זען און וווּ ?

דערווייל באַנייען זיך די שיסערייען. מיר קוקן אַרויס דורך די פענצ-
טער און הערן, ווי אויפן הויף קומען אַן לאַסט־אויטאָס מיט מיליץ און
זשאַנדאַרמען.

א גערויש פון אויפגען ציט צו אונדזער אויפמערקזאמקייט. עס הערן זיך סירענעס און די אַנטי־אויפגען־קאַנאַנען, די „דע־סע־אַ“, נעמען שפייַר ען אין הימל אַריין.

— אפשר קומען אויפגען באַמבאַרדירן די תפיסה? ווען עס זאָל פאַלן איין באַמבע אויף דער „סאַנטע“, זענען מיר באַפרייט אויף אַן אמת... אָדער דערהרגעט אונטער די הורבות...

די פאַנטאַזיע נעמט אַרבעטן. אַלע שטופן זיך צו די פענצטער. אַן אויַר סערגעוויינלעכער צופאַד קאַן מאַכן, און די פראַוואַקאַציע זאָל אויסגיין צו אונדזער גונסטן.

דער קאַמף אין הימל גייט אַן ערגעץ אין דער געגנט פון אַרלי, אויף דרום פון פאַריז. צום „קאַרנאַוואַל“ פון תפיסה קומען צו די „פייַערווערק“ פון אַן אויפגען, וואָס רייסט אויף אין הימל, און צוויי פלאַמען באַגלייטן די צוויי העלפטן, וואָס ציען זיך מיט אַן אויסערגעוויינלעכער שנעלקייט צו דער ערד.

קיין באַמבע וועט אויף דער „סאַנטע“ נישט פאַלן. מיר קומען צוריק צו דער האַלוצינירנדיקער רעאַליטעט. מען שיסט אין די קאַרידאָרן. די מיר לייך איז אַריין אין תפיסה און שיסט אין אַלע ריכטונגען, די אַרעסטאַנטן פון פאַרטער זענען אַרויף אויף די אויבערשטע שטאַקן. די מיליץ שיסט צו די באַקאַנען. מען מוז אַריין אין די קאַמערן. די מיליץ שפרייזט אַריבער די טויטע, וואָס ליגן אונטן. אויסער די ביקסן רעדט קיינער נישט.

עס איז שוין 4 פאַרטאַג, ווען אונדזער קאַמער ווערט צוריק פאַרשלאָסן פון דרויסן. עס הויבט אַן צו טאַגן. מיר קוקן זיך אַרום. געענדיקט מיט דער „פרייהייט“.

מיר לייגן זיך צו און הערן, ווי די שליסלען אַרבעטן ביי די שלעסער, מעטאָדיש, שטאַק נאָך שטאַק, טיר נאָך טיר. זיי קאַנען דעם פלאַן פון דער תפיסה, זיי ווייסן, וואָס זיי האָבן געוואַלט.

דאָס געפילדער האָט זיך באַנייט אַרום 7 פרי. אָבער שוין ווייט נישט דאָס זעלבע. שליסלען גרילצן אין די שלעסער. די וועכטער שרייען, ציילן די אַרעסטאַנטן און שלאָגן. מען הערט נאָר זייערע קולות און די קלעפּ.

אונדזער קאַמער ווערט אויפגעשלאָסן ברוטאַל. אויף דער שוועל, אָנ־שטאַט אַ וועכטער, אַ מיליציאַנער מיט אַ מאַשין־געווער, מיט דער לופע אין אונדזער ריכטונג.

— מיטן פנים צו דער וואַנט! די הענט אין דער הויך! — פאַלט דער באַפעל.

מיר שטעלן זיך אויס לענגאויס די פענצטער און וואַרטן. מען שרייט אינדרויסן ביי דער טיר, אויפן באַלקאָן:

— גייט דאָ אַריין און שנעל!
די קאַמער ווערט מיטאַמאַל אויסגעפילט פון מענטשן, וואָס מיר זעען נישט. די טיר ווערט ווידער פאַרשלאָסן און מיר דרייען זיך אויס.
— ווער זענט איר? — פּרעגן מיר די פריש־אַנגעקומענע.

— אונדזערע טירן פון די קאמערן זענען צעבראכן, פירט מען אונדז אריבער אין די אנדערע קאמערן, ווו די טירן זענען גאנץ. מען דערציילט, אז אין איין קאמער האט דער מיליציאנער באַמערקט אַן אַרעסטאַנט, וואָס האָט געהאַלטן נאָר איין האַנט אין דער הויך. נישט וואַרטנדיק לאַנג האָט דאָס מאַשין־געווער אים צעשניטן אויף דער העלפט. ערשט, ווען דער טויטער איז אומגעפאלן, האָט מען באַמערקט, אז די צוויי־טע האַנט איז געווען אין גיפס און אָנגעהאַנגען אויף אַ באַנד. מיר ציילן זיך איבער: 27 אָנשטאַט די פריערדיקע 7.

מען הויבט אָן צו זוכן פּלאַץ, ווו זיך צו לייגן. עס ווייזט זיך אַרויס, אַז די פרישע האָבן אפילו נישט געהאַט קיין רעכט מיטצונעמען זייערע זאַכן. כּאָעפּין אויס אַ ייד צווישן די אָנגעקומענע. ער איז אַ קרוב פון מצה־פּאַ־בריקאַנט בירמאַן פון רי דע ראַזיע. דער ייד איז אַריינגעפאלן צוליב אַ אידענטיטעט־קאַרטע און זיצט שוין אַ צייט. זיינע מיט־אַרעסטאַנטן האָבן צעבראַכן די טיר פון זייער קאָמער פון אינעווייניק מיטן ברעט פון טיש.

אַ גאַנצן טאָג פאַרברענגען מיר אין אויסאַרבעטן פלענער, ווי אַזוי צו געפינען פּלאַץ פאַר יעדן איינעם. פאַראַן אַ געפיל פון סאַלידאַריטעט ביי אונדזערע אין קאָמער. „מיר“ האָבן געסט, וועמען עס דראָט מער פאַר אונדז. קיין עסן באַקומט מען נישט אַ גאַנצן טאָג. מען שפּילט נישט אין קאַרטן. אגב, איז נישט פאַראַן קיין פּלאַץ, ווו צו לייגן די קאַרטן. מער ווי אַ פּלאַץ צו זיצן, די קני איינגעקאַרטשעט און אָנגעשפאַרט אין צווייטנס פלייצע האָט מען נישט. 27 פאַר קני שפאַרן זיך אָן אין פלייצעס פון אַ שכן, אַדער פון דער וואַנט.

אַזוי האָבן מיר פאַרבראַכט די נאַכט פון 15־טן אויפן 16־טן יולי 1944. אינדרויסן איז שטיל. אויסער אומפאַרשטענדלעכע באַפעלן פון הויף הערט מען גאַרנישט.

דעם 16־טן באַקומען מיר די ראַציע שוואַרץ ברויט. אָבער קיין גע־טראַנק. מען ציילט אונדז נישט, מען פּרעגט נישט, ווי מיר הייסן, אַרום 11 אַזויגער שטעלט זיך אַריין אַ גרופע וועכטער, באַגלייט פון אַ מיליציאַנער מיט אַ מאַשין־געווער און הייבט אָן לייענען נעמען. בלויז איינער פון די אויסערעכנטע נעמען געפינט זיך ביי אונדז אין קאָמער. זיי נעמען אים מיט.

צומאַרגנס גיט מען אונדז ווידער די ראַציע ברויט. ביי דער געלעגן־הייט ווערן מיר געוואָר, אַז אין דער נאַכט פון דער פּראַוואַקאַציע זענען אומגעקומען 18 אַרעסטירטע. אַלע קרימינעלע. טייל זאָלן האָבן דערשאַסן געוואָרן אין די קאַנאַליזאַציעס, ווו זיי האָבן זיך באַוויזן אַריינצובאַקומען. מען שמועסט אויך, אַז היינט נאַכמיטאָג וועט אַ שטאַנד־געריכט משפּטן די, וועלע האָבן צעבראַכן די טירן.

דעם 18־טן אינדערפרי ווערן מיר אויפגעוועקט דורך אַ זאָלפ אויפן הויף. מיר קוקן אַרויס דורך די פענצטער און זען גאַרנישט. ערשט מיט דער הילף פון אַ שפיגעלע באַמערקן מיר אין קווער אַ קעטשל, וואָס

שטייט ביי דער וואנט, וועלכע גייט ארויס עק רי זשאן דאלאן און רי דע
לא סאנטע. מען לאדט דארט אויף טרומנעס.

א פאר מינוט שפעטער הערט זיך א פרישער זאלפ. ווידער זעען מיר,
ווי מען לאדט טרומנעס. דאס ארט פון דער עקזעקוציע זעען מיר אלץ
נישט. זי קומט פאר, מן-הסתם לענגאויס פון דער וואנט פון רי דע לא
סאנטע.

און א דריטער זאלפ. און א ווייטערדיקע סעריע מיט טרומנעס ווערט
געלאדן.

וויפל האבן זיי דערשאסן? — פרעגן מיר מיט אַנגסט. אונדזערע „לאַ-
קאַטאַרן“ פרעגן זיך, צי דער, וועמען מען האָט נעכטן צוגענומען, געהערט
שוין נישט צו יענער וועלט.

נאָכמיטאָג האָט מען צוריק אַרויסגעפירט אונדזערע טוב־לאַקאַטאַרן.

פאַרנאָכט האָט מען אונדז צום ערשטן מאַל זינט דריי טעג געבראַכט
די זוף. סערווירט האָבן נישט קיין אַרעסטאַנטן, נאָר די וועכטער אליין, באַ-
גלייט יעדעס מאַל דורך אַ מיליציאַנער מיט אַ מאַשין־געווער. ביים אַרויס-
גיין פון קאַמער האָט מען געמוזט אויפהייבן די הענט אין דער הויך. ביים
סערווירן די זוף — אַראַפלאָזן נאָר איין האַנט מיטן טעפל.

דאָ האָב איך געהאַט די געלעגנהייט פעסטצושטעלן, אַז עס איז נאָך
אַלץ געווען אַן אונטערשיד אין דער באַציאונג לגבי מיר ווי לגבי די קריי-
מינעלע.

איך בין אַרויס פון קאַמער מיט ביידע הענט אַראַפגעלאָזט. מן-הסתם
האָב איך נישט געטראַכט וועגן דעם און נישט געהערט דעם „די הענט אין
דער הויך“. אינסטינקטיוו האָב איך געהאַלטן איין האַנט אין דער קעשענע,
מיט דער צווייטער האָב איך דערלאָנגט די מאַנאַשקע, פאַרטראַכטערהייט.
— די הענט אין דער הויך — האָב איך שוין דאָס מאַל דערהערט.
— איך בין נישט קיין קרימינעלער — ענטפער איך שטאַלץ.

צו מיין גרויס פאַרווונדערונג האָט דער וועכטער גאַרנישט געענטפערט,
נאָר מיך שנעל צוריק אַריינגעשטופט אין קאַמער, אַן אַ זוף, כדי דער מיר
ליציאַנער זאָל נישט זען, וואָס עס איז געשען.

די מיט־אַרעסטאַנטן האָבן זיך געטיילט מיט מיר מיט זייער זוף.
עס האָט זיך פאַרשפרייט אַ קלאַנג, אַז די דייטשן האָבן געפאָדערט
„אַלט רעפּרעסיע פאַרן בונט“ 90 יידן. וועל איך געהערן צו זיי?

עס זענען אַוועק אַ פאַר טעג אין דער דאָזיקער אומזוכערקייט. ס'האַט
געגריבלט ביים האַרצן יעדעס מאַל, ווען מען האָט געטראַכט דערפון. פאַר-
טרייבן דעם געדאַנק איז נישט געווען לייכט.

זינט פאַני איז געוואָרן פאַרווונדעט, האָב איך נישט באַקומען קיין איין
פעקל. עס איז מיר נאָך געבליבן אַביסל צוקער, מיין שפייז איז באַשטאַנען
פון ברויט, זוף און 4 שטיקלעך צוקער אַ טאַג. כ'האָב זיך באַמיט צו ציען
דעם צוקער וואָס לענגער.

ווען עס זענען באַגייט געוואָרן די שפּאַצירן, האָב איך זיך דערוווסט, אז די פּראַנצויזישע פּאָליציי האָט טאַקע אַרויסגעפירט 90 יידן פון דער „סאַנטע“ אין דער פּרעפּעקטור, נאַר, אז די פּראַקוראַטור האָט אָפּגעזאַגט אונטערזושרייבן די באַפרייאַונג, מיטן תירוץ, אז די אַרעסטירטע פּאָלן אַרונטער אונטער איר יוריסדיקציע. די דייטשע פּאָליציי זאַל דאַן האָבן געהייסן אַלעמען צוריק איינשטייגן אין די אויטאָבוסן און צוריקפאַרן אין דער „סאַנטע“. אָבער זיי האָבן פאַרהאַלטן די לעצטע 27 יידן און זיי מיט גענומען מיט זיך, ווייל די פּראַנצויזישע מיליץ האָט אַלס רעפּרעסיע דער-שאַסן 27 קרימינעלע אויפן הויף פון דער „סאַנטע“, אין יענעם פּרימאַרגן, ווען מיר האָבן געזען אַרויספירן די טרוממעס. די 3 זאַלפן האָבן דערמאַר-דעט יעדער 9 פּערוואַן.

וואָס איז געוואָרן מיט די 27 יידן? טייל האָבן געזאַגט, אז מען האָט זיי דערשאַסן. אַנדערע — אז מען האָט זיי געשיקט קיין דראַנסי. דעם 30טן יולי האָט אַ וועכטער מיך געהייסן איינפאַקן מיינע זאַכן און זיין גרייט, אַ נייע ווענדונג אין מיין גורל. ס'איז דער וועג קיין דראַנסי אָדער נאָך ערגער? אַ טאַג פריער האָב איך ווידער אַנגעקניפט די באַציאָונג גען מיט די קאַמערן פון די פּאָליטישע אַרעסטירטע. דאָרט האָט מען מיר געגעבן די לעצטע פּריידיקע ידיעות פון פּראַנט. די רויע אַרמיי גייט פאַרויס. די אַמעריקאַנער דערנענטערן זיך צו פאַריז. וועל איך, הייסט עס, פּאָל 5 מינוט פאַר צוועלף?

מיטאַמאַל האָט זיך געעפנט דאָס קליינע פענצטערל פון דער טיר, דורך וועלכן מען גיט אַריין ברויט, און געשען איז אַ זאָך, וואָס איז דערשטוי-נענדיק אין דער תּפּיסה. ביים טירל — אַ פּאָליטישער אַרעסטירטער, אַן אַרבעטער פון מעטראַ, מיטן נאָמען לע קערע, אַ ברעטאַנער. נעבן אים — אַ וועכטער. דער פּאָליטישער אַרעסטירטער איז געקומען מיר מעלדן, אַז איך ווער איבערגעפירט אין דער תּפּיסה פון „טורעל“ ביי פאַרט דע ליי-לאַ און אַז ער געזעגנט זיך מיט מיר אין נאָמען פון אַלע חברים. — „קוראַזש, אַן סע רעוועראַ סיר לע באַריקאַד“ (מוט, מיר וועלן זיך ווידערזען אויף די באַריקאַדן).

דערלויבן אַ פּאָליטישן אַרעסטירטן עפעס אַזוינס איז אַ סימן, אז די פּראַוואַקאַציע האָט געליטן אַ שרעקלעכן דורכפאַל. פאַר מיר איז דער דאָ-זיקער וויזיט געווען די העכסטע דערמוטיקונג.

איך האָב פּאַרלאָזט די קאַמער פּולשטענדיק באַרואיקט. די קרימינעלע האָבן זיך געזעגנט מיט מיר זייער האַרציק און מיר געשאַנקען אַ ציגאַרעט, וואָס איז זייער אַ שיינע מתנה. איינער, וואָס וויינט אויף 12, אוועני זשאַן זשאַרעס, האָט מיר געגעבן זיין אַדרעס און געבעטן, אַז כּזאַל זיך מיט אים אַמאַל טרעפן.

אין אַ פּאָליציי־קעטשל בין איך אָפּגעפאַרן קיין „טורעל“.

די ריימאן-קאמפאניע

די אמאליקע קאזארמע פון טורעל ביי פארט דע לילא איז פארוואנדלט געווארן אין א תפיסה. דאך האט זי פארמאגט, צוליב איר קאזארמע-סטרוק-טור, פיל מער באקוועמלעכקייטן ווי די „סאנטע“. די קאמערן האבן גע- האט א 10 מעטער די לענג אויף א 6 מעטער די ברייט, צו 2 פענצטער אויף די אנטקעגנאייבערדיקע ווענט. ווען מ'האט געעפנט איין זייט, האט מען געמוזט צושליסן די צווייטע, צוליב די ווינטן. די געלעגערס פון היל- צערנע ברעטער און שטרויענע זעק, אין צוויי שטאק, זענען געווען בא- קוועמע, די דורכגענג צווישן זיי — ברייטע. עס האט גיכער אויסגעזען ווי א גרויס קאזארמע-צימער אין וואלבאן, מיטן אונטערשיד, וואס די טיר איז געווען פאריגלט. אינמיטן צימער האט מען געקאנט שפאצירן, אבער כ'האב גלייך פעסטגעשטעלט, אז כ'קאן מער נישט פיל גיין. די קאמער איז געווען צו לאנג פאר מיינע פיס. יעדן טאג האב איך זיך געאיבט צו טראגן מיינע שיד. זיי האבן מיר ווי געטון. כ'האב ליבערשט געטראגן שטעק-שיך. מיטן עסן איז דא געווען ערגער ווי אין דער „סאנטע“. קיין רעזערוון האב איך מער נישט פארמאגט. קויפן האט מען דא גארנישט געקאנט, ווייל קיין קאנטינע האט נישט עקזיסטירט. אגב, האב איך שוין געהאט אויסגע- שעפט מיין גאנצן קאפיטאל. די שפייז איז באשטאנען פון א נישט-עסבא- רער זופ פון גרינע קרויט-בלעטער. קיין פלייש האט מען בכלל נישט גע- זען פאר די אויגן. כ'האב נאך פארמאגט א פאר שטיקלעך צוקער פון פא- ניס פעקל, וואס האבן אויך שוין געהאלטן ביים ענדיקן זיד.

קיין קארעספאנדענץ האב איך דא נישט באקומען און קיין וויזיטן פון אדוואקאט אויך נישט. דאך איז מען נישט געווען אפגעשניטן פון דער וועלט. דערנעבן האט זיך געפונען א געביידע פון פאליטישע ארעסטירטע

און אביסל ווייטער — פון יוגנטלעכע. פון זיי פלעגן אַנקומען אַן אויפהער ידיעות, גוטע נייעס פון פראַנט.

דעם 5טן אויגוסט פאַרנאַכט האָט מען מיך גערופן. וואָס איז דאָ וויר דער געשען? אַ פרישע סענסאַציע? כ'בין אַרויס מיט האַרצקלאַפּעניש. אין ביראָ האָט מען מיר געוווּזן מיין פעקל מיט זאַכן, געהייסן מיך איר בערציילן און אונטערשרייבן אַ פאַפיר, אַז אַלץ שטימט. נאָך וואָס? כ'גיי קיין דראַנסי?

ניין. מען האַלט מיך ביים אָפּשיקן אויף מזרח מיט דער באַן. פאַרטאָג וועל איך פאַרלאָזן „טורעל“ צוזאַמען מיט די פּאָליטישע אַרעסטירטע. דאָס איז בעסער ווי דראַנסי האָב איך געוואָלט זיך טרייסטן: כ'זוער נאָך אַלץ, זעט אויס, באַהאַנדלט ווי אַ פּאָליטישער אַרעסטירטער.

כ'האָב זיך געלייגט שלאָפן, אָבער דער שלאָף איז נישט געקומען. מיטאַמאָל בין איך אויפגעטרייסלט געוואָרן פון אַן אויפרייס. וואָס איז געשען? די אַרעסטאַנטן האָבן זיך אויפגעכאַפט, אָבער קיינער האָט גאַרנישט געקאַנט פּוּתּר חלום זיין. מן־הסתם איז ערגעץ געפאַלן אַ באַמבע.

כ'האָב זיך אָנגעטון און פאַרפאַקט מיין טלומעקל: די ביכער, דאָס ביסל וועש, די פאַר שטיקלעך צוקער, כ'בין געווען גרייט אין וועג אַריין. נאָר דער טאָג איז אָנגעקומען און מען האָט מיך נישט גערופן. עס איז געווען ווען דער אַיך אַרדאָר. מיינע נערוון זענען געוואָרן זייער אָנגעשטרענגט.

אַרום 8 איז אָנגעקומען אַ וועכטער און מיר געזאָגט, אַז מיין רייזע איז אָפּגעלייגט. די אַלירטע האָבן ביינאַכט באַמבאַרדירט די באַן־ליניע אין לאַנג, ביי פאַריז. דער וועג אויף מזרח איז דערווייל פאַרשטאַפט געוואָרן. איך האָב געקאַנט באַשטיין, אַז די פאַרשטאַפּונג זאָל דויערן. כ'בין נישט אייליק געווען צו נעמען דעם צוג. אָבער בייטאָג האָב איך מיט באַ אומרואיקונג געזען דורכן פענצטער, אַז „גאַרד מאַביל“ איז אָנגעקומען אין הויף אַריין מיט לאַסט־אויטאָס און אויפגעלאָדן די פּאָליטישע אַרעסטירטע פון שכנותדיקן בלאַק. מיין ריי, הייסט עס, וועט אויך קומען. נישט היינט, איז מאַרגן. אָבער זי איז נישט געקומען. נישט דעם טאָג און אויך נישט די אַנדערע טעג. הלוואי זאָל מען האָבן אין מיר פאַרגעסן, האָב איך זיך געטראַכט.

דערווייל האָט זיך פאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז די ווידערשטאַנד־באַוועגונג מאַכט באַמייאונגען צו באַפרייען די פּאָליטישע אַרעסטירטע פון די תּפּיסות, נאָך איידער די דייטשן וועלן פאַרלאָזן פאַריז. כּדי אויסצומיידן רעפּרעסעסיעס, עס האָט זיך געלאָזט און געוואָלט עס גלויבן. דער פראַנט האָט זיך דערנענטערט צו פאַריז. מען האָט דערציילט, אַז ער געפינט זיך שוין ביי ווערסאיל. וואָס איז געוואָרן מיט פּאַנין, פון וועלכער כ'האָב נישט געהאַט קיין ידיעות זינט דעם „אויפשטאַנד“ אין דער „סאַנטע“? איז זי געבליבן אין שפיטאַל אָדער האָט זי אים פאַרלאָזט? וואָס וועט זיין מיט די קינדער, ווען דער פראַנט וועט אָנקומען קיין מעגיל־סוועווען?

אנטקעגנאיבער דער תפיסה אין דער קאָזארמע ביי פארט דע לילאָ
האָט מען איינגעשטעלט אַ האַרמאַט קעגן אַוויאַציע. דורכן פענצטער האָט
זיך געזען זיין לופע. דערווייל איז ער געווען שטיל.

מען האָט דערציילט, אַז די באַן־אַרבעטער זענען אַרויס אין אַ גענער
ראַל־שטריק. מ'האָט איבערגעגעבן, אַז די פּאַסט־אַנגעשטעלטע האָבן פּאַר־
שטרייקט. די פּריוואַט־אינדוסטריע טוט נאָך זייער ביישפּיל. דער שונא
ווערט פּאַראַליזירט און פּולשטענדיק איזאָלירט אין אַ ים פון שנאה.

נאָכמער. מען האָט געשמועסט וועגן אַ היסטאָרישער געשעעניש: די
פּאַליציי האָט פּאַרשטרייקט. אַזוינס האָט מען נאָך קיינמאַל נישט געזען.
מען האָט אפילו איבערגעגעבן, אַז פּאַליציאַנטן האָבן אוועקגעגעבן דאָס
געווער. אַ שאַד. בעסער באַנוצן דאָס געווער קעגן אַקופּאַנט. אָבער וואָס
קאָן מען פּאַדערן פון דער פּאַליציי? עס איז שוין געווען אַ ווונדער, וואָס
אַ טייל האָט זיך דעצידירט צו שטערן דעם שונא. נישט צו זיין זיין געהילף
ווי ביז איצט. די ווידערשטאַנד־באַוועגונג אין דער פּאַליציי האָט מן־הסתם
אויפגעצווונגען דעם באַשלוס.

די מעטראַ־אַנגעשטעלטע האָבן טאַקע אַפּגעשטעלט די ליניעס. מען
האָט נישט מער געהערט די צוגן פון דער פּאַרט דע לילאָ־סטאַציע, וואָס
פלעגן פּריער אויפּטרייסלען די שויבן פון דער תפיסה.

מען האָט דערציילט, אַז די לאַסט־אויטאָס מיט די פּאַליטישע אַרעס־
טירטע זענען געוואָרן בלאַקירט אין טול, נישט ווייט פון נאַנסי, די אַרעס־
טירטע זענען געבליבן אין פּראַנקרייך. מיך האָט מען נאָך אַלץ נישט גע־
רופן און אויב עס זאל נישט געשען עפעס אויסטערלישעס, בין איך גע־
ווען זיכער צו זיין אין קורצן פּריי. דאָס האַרץ האָט ראַשיק געקלאַפט. עס
האָט זיך יאָ און נישט געלאָזט גלויבן.

אַ שכן האָט זיך פּאַרטרויט פּאַר מיר, אַז ער איז אַ גאַליסט און, אַז זיין
פּאַמיליע באַמיט זיך אים אַרויסצונעמען פון דער תפיסה. מעגלעך נאָך
דעם זעלבן טאַג. ווירקלעך האָבן מיר אים געזען פּאַראַלאָזן פּאַראַכט די
קאַמער. גאַליסטן האָבן זיך זייערע באַציאונגען און מעטאָדן, וועלכע מיר
האָבן נישט געוואָלט באַנוצן. זיין באַפּרייאונג האָט באַוווּזן דעם אונטער־
שיד, וואָס מען האָט נאָך געמאַכט, אפילו אין אַזאַ מאַמענט, צווישן ווידער־
שטענדלער. מיר האָבן אים געזען אַרויסגיין פון דער תפיסה־געביידע אויפן
ברייטן הויף, וואָס איז איבערגעשניטן מיט שטעכל־דראַטן, וועמענס פּאַר־
שלאַסענער דורכגאַנג האָט זיך פּאַר אים געעפּנט. דאָן איז ער אַריין אין
צווייטן הויף, וואָס פירט אויף דער גאַס אַרויס. אויך דאָ האָט זיך פּאַר
אינו געעפּנט דאָס טויער און האָט אים איבערגעגעבן דער פּרייהייט. די
פּרייהייט! איצט איז זי נאָך טייערער געווען ווי פּריער, ווייל זי איז געווען
אַזוי נאָענט.

ביינאַכט, אַרום 12 אַזייער, זענען מיר אויפגעוועקט געוואָרן פון אַ
גערויש. אַ קליינער אויטאָ איז אַריינגעפּארן אין ערשטן הויף פון דער גאַס.
איך בין שנעל אַראַפּגעשפרונגען פון בעט און געכאַפט בגנבה אַ בליק

דורכן פענצטער. א נאצישער אפיציר איז דא געווען, באגלייט פון א ציר-ווילן. וואס באדייט דאס? וואס וועט דא געשען פאר א טראגעדיע? נאך וועמען גייט מען?

עס הערן זיך טריט אויף די שטיגן. יעדער קלאפ האמערט אין מיין קאפ. זיי זענען אויפן ערשטן שטאק, אויף מיין שטאק. כ'באמי זיך צו בא-רואיקן. די טריט גייען ארויף אויפן צווייטן שטאק. מען עפנט א טיר. עס הערט זיך א גערויש, א טומל. עס געדויערט נישט לאנג און די טריט גיי-ען צוריק אראפ, מער ווי פריער. וויפל? נישט מעגלעך צו ציילן. דורכן פענצטער איז מיר געלונגען צו דערבליקן, אז זיי האבן מיטגענומען צוויי מענטשן. ווער איז געפאלן א קרבן?

א שרעקלעכע נאכט איז דאס געווען. עס האט זיך מיר געחלומט דער גאליסט, פאני, די קינדער, טשארגי, דער נאצישער אפיציר, די צוויי שאטנס, די בלאקן פון דראנסי. איך האב זיך אויפגעוועקט אין שווייס.

צומארגנס האט שוין דער הארמאט פון אנטקעגנאבער געשפיגן אפט מיט פייער. אויך ביקסן-שאסן האבן זיך געהערט. סיגנאלן פון אויטאמא-בילן, פון פאליציי-קעטשלעך. עס איז געווען א הייסער טאג, דער 18טער אויגוסט. עס איז געווען גענוי 17 חדשים, ווי איך בין געווארן ארעסטירט.

ארום 4 נאכמיטאג, נאכדעם, ווי מען האט אונדז אויסגעטיילט די זופ, וואס איז דאס מאל באשטאנען פון אביסל אפגעברענטע מעל געקאכט אויף וואסער, האט זיך מיט א קלאפ געעפנט די טיר און א וועכטער האט אויס-גרופן מיין נאמען.

כ'בין געזעסן אויפן בעט, די פיס פארלייגט אויף טערקיש און טראפן-ווייז באמיט זיך אראפצושלינגען דאס ביסל איבלדיק געקעכץ. דאך איז מיין ענטפער געווען:

— וואס טאן מיט דער זופ?

— דו ווילסט נישט באפרייט ווערן, איז נישט — האט דער וועכטער פארקלאפט הינטער זיך די טיר.

כ'בין געבליבן געפלעפט. מיינע שכנים האבן מיר מאדנע אנגעקוקט. ווער איך טאקע באפרייט? כ'האב אזוי לאנג געווארט אויף דעם מאמענט, אז כ'האב אויפגעהערט אין אים צו גלויבן. „ווען נישט די זופ“ — האב איך געפרוווט זיך מאכן פארווורפן. „אויב כ'בין באפרייט, וועט ער דאך מוזן צוריקקומען“ — האט אונטערגעשעפטשעט דער שכל-הישר. „יעדע מינוט איז דעציירנדיק“ — האט געגריבלט דער אומרו.

דאך האב איך אוועקגעשענקט מיין זופ א שכן און שנעל פארפאקט מיינע בעבעכעס. ווי לאנג כ'האב אזוי געווארט? זיכער אן אומענדלעכקייט. ווען דער וועכטער האט ווידער געעפנט די טיר, בין איך שוין געשטאנען גרייט. צענדליקער הענט האבן זיך צו מיר אויסגעשטרעקט: „א רעוואר“, אסך גליק!

כ'האב קוים געזען, ווהיז מען פירט מיר. כ'בין אריין אין אן עלעק-טריש-באלויכטענעם קעלער-זאל, ווו עס האבן זיך געדרייט שאטנס. מען

האָט מיר ווידער געוויזן מיין זעקל, וואָס איז געווען גרייט צו דער רייזע אויף מזרח מיט אַ פּאַר טעג צוריק. מען האָט מיר ווידער געהייסן אונטער־שרייבן. כּווייט נישט וואָס. עס איז אַלץ איינס וואָס. אָט בין איך אין אַ גרויסן ליכטיקן זאַל. כּדערקען איינעם אַ פּאַראַנטוואָרטלעכן פּון אונדזערע פּאַרטיזאַנער, מיט וועלכן כּ׳האַב זיך געהאַט באַקאַנט אין דער „סאַנטע“. מיר האָבן ביידע געהאַט דעם זעלבן אַדוואַקאַט. זשאַן הייסט ער זיך רופן. זאַל זיין זשאַן. ער דרייט זיך שוין אַרום ווי אַ היימישער, מ׳הסתם האָט ער נישט געהאַט צו טון מיט קיין זופּ, ווען מ׳האַט געעפּנט די טיר פּון זיין קאַמער.

ווי אין אַ חלום בין איך אַרויס אויפן ערשטן הויף, אַזוי ווי דער גאָר־ליסט נעכטן. פּון פענצטער האָבן ווידער נאַכגעקוקט אייפּערזיכטיקע אויגן, דאָס מאַל אויף אַ גאַנצער גרופּע. מען פּאַכעט מיט טאַשן־טיכלעך. מיר זענען שוין אַדורך די עפענונג פּון די שטעכל־דראַטן. אָט שטייען מיר שוין ביים טויער. כּדריי זיך אויט און זע פּון דערווייטנס די טיכלעך פּאַכען צו אונדז. עס גרילצט אַ גרויסער שליסל און איך דערזע אַנטקעגנ־בער דעם האַרמאַט אין דער קאַזאַרמע. ער נעמט דונערן צום הימל. מיר זענען אויף דער גאַס.

אַ פּאַר צענדליק טריט און מיר געפינען זיך ביים מעטראַ פּאַרט דע לילאַ. געשלאַסן. קיין קאַסע. זשאַן זאַגט מיר, דאַכט זיך, אַז ער גייט אַוועק דורך אַוועני גאַמבעטאַ, צו רעפּובליק. יאָ, „אַ רעוואַר“. מיר׳ן זיך זיכער נאָך טרעפּן אינקורצן. אויף יעדנפּאַלס נישט אין דראַנס.

ערשט דאַן האָב איך זיך אַרומגעזען, אַז כּ׳שטיי אינמיטן גאַסן, וווּ עס געפינען זיך ווייניק מענטשן. מען הערט שאַסן פּון ביקסן. ווהינן גיין? מען האָט מיר באַפּרייט און איך האָב נישט קיין אַדרעס. קיין וווינונג. קיין פּאַ־מיליע. ווהינן אַריינצושטעלן מיינע ערשטע שריט. דווקא אין 19־טן אַראַנ־דיסמאַן, ביי פּאַרט דע לילאַ, וווּ עס האָט זיך גרופּירט אַזאַ גרויסע צאַל באַקאַנטע פּאַר דער מלחמה. אַ פּאַר הונדערט מעטער פּון דאַנען אויף ווי־לאַ גאַלאַרדיני האָבן געווינט מיין שוואַגער און שוועגערין עלי און סאַ־ראַ ווראַנסקי און אַ גאַנצע גרופּע באַקאַנטע, גינאַ גאַלדשטיין, פּערעלע קוואַטער, כּיל און אַנדערע אַקטיווע טוער פּון אונדזערע אַרגאַניזאַציעס. אויף רי דע בעלוויל האָט געווינט די חברטע אידאַ באַרענשטיין. דאָ, אויף רי ראַמענוויל האָב איך געהאַט מיין אומלעגאַלע וווינונג. עס האָט דאָ אויך געווינט די חברטע קאַזשע. און די אַלע זענען ערגעץ פּאַר־שווונדן. עלי און אידאַ זענען ערגעץ־וווּ אין פּראַנקרייך. סאַראַ און גינאַ זענען דעפּאַרטירט. דאָ בין איך איצט אַן אַ דאָך איבערן קאַפּ.

דערווייל רוקט זיך דער זייגער. אַכט אַונט איז פּאַרבאַטן צו גיין אין די גאַסן. מיר האַלטן שוין ביי האַלב אַכט. כּ׳באַשליס אַראַפּצוגיין מיטן בול־וואַר סערייע צו פּאַרט פּרע־סען־זשערווע, וווּ כּ׳האַב געווינט פּאַר דער מלחמה. אין מיין הויף רי זשאַנסען געפינט זיך די וווינונג פּון אונדזער חבר צבי לעווינסקי, וואָס איז אין קריגס־געפּאַנגענשאַפט און זיין פּרוי אי־

MINISTÈRE DE LA JUSTICE
 Circoscription cantonnaria d.
 Malson d.

BILLET DE SORTIE

Le Surveillant-Chef, désigné, certifie que le nommé C. L. ...
 n.° ... arrondissement d. ...
 département d. ... a obtenu au libérai, en jour, à l'expiration de sa peine,
 et qu'il a reçu la somme d. ...

SIGNALÉMENT

I. — *Caractéristiques anthropométriques.*
 Taille m. ... Poids kg. ... Couleur des yeux ... Couleur des cheveux ...
 Couleur de la peau ... Couleur de la bouche ... Couleur des lèvres ...
 Couleur des ongles ... Couleur des dents ...

II. — *Caractéristiques vestimentaires.*
 Nature ... Couleur ... État ...
 Marque ... Taille ...

III. — *Particularités.*
...

Se rend à ... Arrondissement d. ...
 Département d. ...

Le Surveillant-Chef
 (Signature)
 Révisé par

Pour obtenir les secours de route, le prisonnier doit présenter ce billet et son passeport.
 Les receveurs municipaux ne doivent paser de tels secours de route à l'individu qui se rend à l'étranger en service pénitentiaire.
 Le voyageur qui obtient de tels secours de route est tenu de les employer dans les communes indiquées.
 Les secours de route ne peuvent être imprimés que sur des feuilles quadrillées imprimées, qui sont toujours en stock au Trésor
 du département dans lequel est situé le prisonnier, et sur le système libre.

דער ארויסגאנג-בילעט, וואָס האָט געעפנט די טויערן פון „טורעל“
 צו דער פריי. די דאָטע פון אָרעסט — 18-טער מערץ 1943 — איז
 דאָ נישט אָנגעגעבן, נאָר דער טאָג פון אָנקום אין תּפּיסה, דער
 28-טער מערץ 1943, ווי אויך די דאָטע פון דער באַפֿרייאַונג, דער
 18-טער אויגוסט 1944.

רען איז דעפארטירט. דער הויזוועכטער וועט מיר זיכער געבן דעם שליסל פון דער ווינונג אויף איבערצונעכטיקן.

מיט גרויסע שוועריקייטן שלעפ איך זיך אויף די פיס, וואס טוען מיר וויי. דערווייל ווערט א געשיסעריי אויפן בולוואר. כ'דריי זיך אריין אין רי זע בוא. כ"גיי פארביי דאס הויז, ווו עס האט געווינט מיין פארשטארבע נער קוזין, דער געלער לעאן, זיין פרוי איז אין אומלעגאליטעט. נאך א פארשלאסענע טיר. נישט ווייט האט געווינט חיים איצל גאלדשטיין און זיין פאמיליע. ווו זענען זיי איצט?

אן אויסטערליש בילד שטעלט זיך פאר מיר פאר. אינמיטן דער גאס שטייען צוויי מענער, ביי פולע זעק, ארומגערינגלט פון פרויען. די פרויען הויבן אויף די פארטוכער און די מענער שיטן דארטן אריין ארבעס און לאקשן אויסגעמישט. דאס האט די ווידערשטאנד-באוועגונג אויסגעליידיקט א מאגאזין פון א שווארץ-הענדלער. די גליקלעכע פרויען פארשווינדן גלייך. די איבעריקע ווארטן, עס זאלן אַנקומען פרישע זעק. מיטאמאל א געפייפעריי. עס הערן זיך געשרייען: די דייטשן.

עס באווייזט זיך טאקע א גרויסער גרין-גראער לאסט-אויטא פון דער ווייטנס. מען דערהערט א זאלפ פון איינצלע שאסן. די גאס ווערט ליידיק אין איין מאמענט. איך בין אריין אין רי זשאנסען און שנעל אַגעקומען צום נומער 10. דער זייגער האט געשלאגן אַכט.

די אויפנאמע פון הויזוועכטער מיט זיין פרוי איז געווען אן אויסער-געוויינלעך-הארציקע. זיי האבן געוויסט פון אירען לעווינסקי, אז איך בין געווארן ארעסטירט. זיי האבן נישט געוואלט גלויבן, אז איך בין צוריק דא. די אומגליקלעכע אירען איז גענומען געווארן אין איר ווינונג, כאטש זי איז געווען א פרוי פון א קריגס-געפאנגענעם. לעווינסקי ווינונג איז נאכדעם געווארן אויסגעליידיקט פונעם מעבל און פארזיגלט. אבער מען קאן מיר אפגעבן א ווינונג פון אן אנדער ייד אויפן 8טן שטאק. איידער וואס'ווען האט מען מיר אוועקגעזעצט ביים טיש, מיך מכבד געווען מיט אן אוונט-ברויט. מיר אַגעבאָטן, אויב כ'דארף געלט. וועט מען מיר אויסבאָרגן.

כ'האב נישט געוויסט וואס צו זאגן. מיינע געדאַנקען זענען געווען גע-וואַנדן אין איין ריכטונג: קלינגען צו דער גרויסער סילווי. זי האט א טעלעפאן. צי פונקציאנירט די טעלעפאנישע צענטראלע? צום גליק: יא. מען טאר אבער נישט ארויס אויף דער גאס.

דער הויזוועכטער עצהט מיר זיך אַריבערצוכאַפן אין דער שכנות-די-קער קאפע און פון דארט קלינגען. די רי דע לילא איז רואיק.

מיט וואקלענדיקע טריט בין איך אריין אין קאפע און גענומען דריי ען. די פינגער האבן געציטערט: ס — י — פ — 6 — 9 — 0 — 1. עס קלינגט. וועט ווער ענטפערן? יא, עס איז סילוויס הארציקע שטים.

— אלא, פרייליך באַרבערע? דאס בין איך, דער טאטע פון דער קליי-נער מאַניק און פון סילווי.

כ'האב געהאט דעם איינדרוק, אַז דאָרטן איז עפעס געשען. סילווי האָט זיך נישט איינגעהאַלטן פון שרייען פאַר פרייד.

איך, פון מיין זייט, האָב זיך צעווייגט. פאַני איז אין פאַרזי, אין אַ קליניק אויף רי דע ל'איניווערזיטע. זי איז לייכט פאַרווונדעט, כ'וועל עס מאַרגן אַליין זען, כ'דאַרף זיך נישט באַאומרואַיקן, אָבער וואָס הייסט פאַר-ווונדעט? וויל איך וויסן גענויער. נאָר סילווי ראַט מיר זיך אויסצושלאָפן און צומאַרגנס קומען צו איר, וועלן מיר גיין צוזאַמען אָפּשטאַטן פאַני אַ וויזיט. אין צווישנצייט וועט זי קלינגען אין דער קליניק, מען זאָל פאַנין צוגרייטן צו דער איבערלעבעניש. מיר וויל זי נישט געבן דעם טעלעפאָן-נומער.

פרייד און צער האָבן מיך באַהערשט. שוין באַלד צוויי חדשים, ווי די באַמבאָרדירונג איז פאַרגעקומען, און פאַני איז נאָך אַלץ נישט אַרויס פון דער קליניק. אָבער איך בין אומבאַהאַלפן. מען מוז וואַרטן.

אַ צערודערטער בין איך אַרויס פון דער קאַפּע. די הויזוועכטער האָבן אויסגעהערט מיין אומגליקלעכע געשיכטע און זיך נאָכגעפרעגט וועגן די קינדער. אָבער מיט דעם האָבן זיי מיך נאָכמער צערודערט. וועגן די קינדער ווייס איך בכלל גאַרנישט. זיי געפינען זיך איצט אין דער זאַנע פון פראַנט. צו זיי קאָן איך אפילו נישט טעלעפאָנירן.

די הויזוועכטערין האָט ביי מיר צוגענומען די שמוציקע וועש. זי וועט זי אויסוואַשן אין אַוונט. שפעטער האָט מען מיר געגעבן אַ ליכט און מיך אַרויפגעפירט אין דער וווינונג.

אַ דומפיקייט האָט אונדז באַגעגנט. מען האָט שוין לאַנג דאָ נישט גע-וווינט... וווּ איז דער לאַקאַטאַר? כ'האָב אויפגעפראַלט די פענצטער. אַנט-קעגנאיבער מיר האָט דער הימל געפלאַקערט. ערגעץ אין פאַנטען אָדער אין ראַמענוויל. פלאַמען האָבן פאַרדעקט אַ גרויסן טייל פון הימל. עס האָבן געברענט ריזיקע רעזערוון מיט ברען-מאַטעריאַל. כ'בין געשטאַנען פאַרגאַפּט. כ'האָב זיך אינסטינקטיוו געפרייט. דאָס קאָן אַנדערש נישט זיין ווי אַ רעזערוו-לאַגער פון שונא.

כ'האָב זיך געלייגט אין פרעמדן בעט און אַרויסגעקוקט מיט פרייד דורכן פענצטער. אָבער דאָס בעט איז געווען פאַר מיר צו ווייך. כ'בין שוין געווען אָפּגעווייגט. אויף ברעטער מיט שטרוי איז זיך אַזוי גוט גע-שלאָפן.

באַלד אינדערפרי האָב איך פאַרלאָזן די גאַסטפריינטלעכע הויזוועכ-טער, נישט וויסנדיק, ווי אַזוי זיי צו באַדאַנקען. כ'בין אַוועק דורך רי מואז-יאַ צום גאַרטן פון ביטשאַמאַן, מיינענדיק אַזוי אַרום אַדורכצושניידן פאַריז ביז דאַנפער-ראַשראַ, וווּ עס האָט געוויינט סילווי. אַנקומענדיק צום ראַג רי דע קרימע. האָב איך זיך אַנגעשטויסן אויף אַ קליין גרופקעלע מענטשן ביי אַ פלאַקאַט. די גאַסן זענען געווען נאָך כמעט ליידיק. אויף דער מויער איז געהאַנגען אַ פריש-געקלעפטער פלאַקאַט. נישט קיין שוואַרץ-גרעמטער,

נאָר אַ פּלאַקאַט ווי פאַר דער מלחמה. שוואַרצער דרוק אויף ווייס פאַפּיר, ווי מלוכה-מעלדונגען.

כ'האַב איבערגעלייענט מיט איין אָטעם: אַ רוף צום אויפשטאַנד. „בירגער צום געווער.“ דער אונטערשריפט: די קאָמוניסטישע געוויילטע פון סענער דעפּאַרטאַמענט. דער ערשטער אונטערשריפט: מאַרסעל קאַשען.

פון גרויס געריטקייט האָב איך זיך צעוויינט, צום צווייטן מאָל זינט מיין באַפרייאַונג. כ'האַב זיך אַוועקגעזעצט אויפן טראַטואַר. עס איז געווען אַ צו שטאַרקע עמאַציע. די קאָמוניסטישע פאַרטיי אויף דער פּריי! מען גייט באַפרייען די הויפּט-שטאַט! אונדזער פּלאַקאַט רעדט דער ערשטער צו דער מאַסע! מען דאַרף וואָס שנעלער ענטפּערן אויפן רוף פון דער פאַרטיי!

כ'בין אַריין מיט ענערגישע טריט אין גאַרטן. אָט בין איך שוין ביי מעטראַ זשאַרעס, כ'נעם דעם קעי וואַלמי, לענגאויס דעם קאַנאַל, נאָר ביי דער ערשטער בריק בין איך שטיין געבליבן. די פּיס זענען אַנגעשוואַלן. בלאַטערן שטעלן זיך אויף די פּיאַטעס. נישט מעגלעך צו מאַכן אַ טריט פאַרויס.

באין ברירה האָב איך זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ באַנק. די צייט גייט. ווער ווייסט, ווען כ'וועל אַנקומען צו פּאַני. קיין באַוועגונג אין גאַס. מיטאַמאַל באַווייזט זיך אַ וועגעלע פון דער עלעקטריציטעט-קאָמפּאַניע. כ'הייב אויף די האַנט. דער שאַפּער שטעלט זיך אָפּ. — קאָנט איר מיך מיטנעמען אַביסל, כ'פאַר אויף דרום? — פּרעג איך. — מיט פאַרגעניגן, כ'פאַר צו שאַטלע.

אַן אויסגעצייכנטע געלעגנהייט. באַלד ווער איך אויך געוואָר אַ סענר טאַציאָנעלע נייעס: דער לאַגער פון דראַנסי ווערט אויסגעליידיקט און באַפרייט. אָט מיט די דאָזיקע וועגעלעך פון דער עלעקטריציטעט-קאָמפּאַניע פירט מען די יידן קיין פאַריז. מען שמועסט, אַז די פאַריזער ווידערשטאַנד באַוועגונג האָט עס געפּאָדערט ביים פּראַנצויזישן קאָמענדאַנט פון לאַגער, זראַענדיק אים מיט רעפּרעסיעס.

ווען מען האָט אומלעגאַל געמאַכט די קאָמוניסטישע פאַרטיי, האָט זיך אַנגעהויבן די ערע פון פאַרפּאָלגונגען אויך אויף יידן. ווען די פאַרטיי איז אַרויס פון דער אונטערערד אויף דער ליכטיקער שיין, האָט זיך ליקווידירט דער לאַגער פון דראַנסי.

פון שאַטלע ביו דאַנפּער-ראַשראַ בין איך ווידער געפּאַרן מיט אַזאַ וועגעלע. קיין אַנדערע פאַרקער-מיטלען זענען נישט געווען. ווען כ'בין געפּאַלן סילוויין אין די אַרעמס, האָבן מיר ביידע פאַרלוירן זאָס לשון. אַזויפיל געמיינזאַמע איבערלעבונגען. אַזויפיל האָבן מיר זיך צו דערציילן, און עס פעלן אויס ווערטער.

— דאָס זענט איר טאַקע? — האָט זי מיך באַטראַכט פון אויבן ביי אַראַפּ, וועלנדיק זיך איבערציגן, אַז דאָס בין איך טאַקע.

— וואס מאכט פאני? פון ווען האט איר די לעצטע ידיעות פון די קינד-
דער?

מיר זענען אוועק צו דער רי דע ל'איניווערסיטע. אויפן וועג האט מיר
סילווי דערציילט, אז די קינדער אנטוויקלען זיך גוט. זיי האבן טאקע גע-
האט אביסל שרעק, ווען מ'האט באמבארדירט די שכנותדיקע שטעטלעך.
איין באמבע איז אויך געפאלן אין א גארטן פון מעניל-סעווען. נאך צום
גליק האט זי קיינעם נישט פארווונדעט. מאדאם באדמער פארנעמט זיך
מיט די קינדער און זי וועט זיי זיכער פארהיטן פון צרות.

וועגן פאניס ווונד האט זי נאך אלץ נישט גערעדט.
— איצט וועלן די קינדער זיין גליקלעך. זיי וועלן האבן א מאמען מיט
א טאטן. נישט אלע קינדער פארמאגן אזא גליק, היינטיקע צייטן — האט
זי אייניקע מאל איבערגעזאגט.

— וואס איז מיט פאני? — האב איך זיך שוין נישט געקאנט בא-
הערשן.

— זי איז פארווונדעט אין פוס, וואס איז נאך אין גיפס. עס וועט נאך
דויערן א צייט. ווי לאנג איז נישט באקאנט.

כ'האב דערפילט א ווייטיק, עס איז נישט געווען דער פולער אמת.
— סילווי, כ'בעט אייך, זאגט מיר דעם גאנצן אמת.

די גרויסע סילווי האט נישט געקאנט פארבאהאלטן דעם אמת, האט זי
מיך בארואיקט:

— איר וועט באלד אליין זען. זי איז זייער מיד, אויסגעמאטערט. איך
האב געבעטן אין דער קליניק, מען זאל זי צוגרייטן צום וויזיט.

מיר זענען ארויפגעפארן מיט דער ווינדע אויפן פינפטן שטאק, סיל-
ווי איז אריין אין צימער די ערשטע. איך האב געווארט אין קארידאר. אין
א פאר מינוט ארום איז זי ארויסגעקומען און מיך אריינגעלאזט. איצט איז
זי געבליבן אין קארידאר.

אין א קליין ליכטיק צימער איז געשטאנען א ווייס בעט, און אין בעט
איז געלעגן אן אויסגעבלייכטע פרוי. מיין פאני איז נישט געווען צו דער-
קענען אן אויסגעמאטערטע, מיט אן אויסגעצויגן פנים, געלע באקן, וויא-
לעטע ליפן. אזוי האב איך זיך קיינמאל נישט פארגעשטעלט פאניט אויס-
זען, יעדעס מאל, ווען כ'האב געהלומט במשך פון די 17 חדשים צעטיי-
דונג וועגן אונדזער ערשטן צוואמענטרעף.

עס האט געדויערט לאנג ביז איך האב זיך בעהערשט. די גרויסע סיל-
ווי איז אריינגעקומען. כ'האב מורא געהאט צו שטעלן די ווייטיקלעכע
פראגע וועגן דער ווונד. דער שמועס איז געגאנגען פון איין טעמע אויף
דער צווייטער. די גרויסע סילווי האט זיך געזעגנט מיט אונדו. מיר זענען
געבליבן אליין.

כ'האב געקוקט אויף פאני, זי אויף מיר, און עס האט געווארגן אין
האלו.

די קראַנקן־שוועסטער איז אַרײַנגעקומען מיטן עסן. פאַני האָט זיך דעצידירט מיר צו דערציילן די קורצע און דראַמאַטישע געשיכטע.

דעם 24־טן יוני האָט זי געהאַט אַ מיטיע אויסצופירן אין פאַריו. גע־וויינלעך פלעגט זי נעמען דעם צוג אין סען־רעמי לע שעוורענ. נאָר זינט אונדזער פאַרטיזאַנקע, טייבקע קלעשטשעלסקי איז אין דערנעבנדיקן וואַלד צעריסן געוואָרן אויף שטיקלעך פון אַ באַמבע, וואָס זי האָט געטראָגן מיט זיך, איז די גאַנצע געגנט געווען פאַרפעסטעט פון פּאַליציי.

פאַני פלעגט דעריבער פאַרן דורך ווערסאיל. אָבער דעם טאָג האָט זי באַמערקט אויף דער סטאַציע, וווּ עס זענען געשטאַנען צוגן גרייט אָפצור פאַרן, פאַרדעכטיקע פאַרשויוען. זי האָט גענומען זיך צוריקציען, פריער פאַמעלעך, דערנאָך שנעלער. ס'איז געוואָרן געפערלעך.

מיטאַמאָל — אַן אַליאַרם. עס פייפן די סירענעס. אַלע נעמען לויפן, זי אויך. זי פּאַלט, אויף איר פּאַלן אַנדערע. עס פּלאַצן באַמבעס. זי חלשט. ווען זי האָט זיך אויפגעכאַפט, האָט איר וויי געטון דער רעכטער פּוס. אַ מאַטראַז האָט זי אויפגעהויבן פון הויפן מענטשן און זי אַרײַנגעטראָגן אין אַ פּריוואַטן אויטאָ. שפעטער איז זי אַנגעקומען אין שפיטאַל. אַלע זאָלן זענען געווען פול מיט פאַרווונדעטע. מען האָט געשמעסט, אַז פיל זענען שוין געווען טויט. מען האָט גערעדט וועגן 300 טויטע און 600 פאַרווונדע־טע.

זי געדענקט, אַז זי איז אַרײַן אין כירורגיע־זאַל.

ווען זי האָט געפרעגט ביי דער קראַנקן־שוועסטער וואָס איר איז, האָט יענע געענטפערט: אַ לאַך אין רעכטן פּוס, וואַרשיינלעך פון אַ קויל.

פאַני האָט נישט געוואוסט, צי האָבן די פאַרדעכטיקע פאַרשויוען, וואָס האָבן זיך געפונען אויף דער סטאַציע, געשאַסן אויף איר אָדער צי האָט אַ שפּליטער איר אַדורכגעלעכערט דעם פּוס. איינס געדענקט זי: מ'האַט יענעם טאָג נישט געהאַט קיין צופיל צייט אין שפיטאַל פאַר די פאַרווונדע־טע.

— מ'האַט מיר אָפגעשניטן דעם פּאָדערשטן טייל פון רעכטן פּוס.

כ'האַב צוערשט נישט באַגריפן גענוי, וואָס עס איז געשען. נאָר מיט־אַמאָל האָט אויפגעבליצט אַ שרעקלעכער געדאַנק. זיי האָבן איר אָפגע־שניטן דעם פּוס.

זי האָט מיר שפעטער דערציילט אַנדערע פּרטים, נאָר מיין מוח איז געווען פאַרנעפט. ער האָט נישט באַנומען די שרעקלעכע רעאַליטעט. עפעס האָט פאַני געזאָגט, אַז אַ פּראַנצויזישער ווידערשטענדלער איז איר געווען שטאַרק באַהילפיק. זי האָט מורא געהאַט, מען זאָל נישט דער־גיין איר אידענטיטעט. איר קאַרטע איז געווען אַ פּאַלשע. זי האָט געוואָלט צו וויסן געבן מאַדאַם באַדמער וועגן זיך. צום סוף האָט זי געזען, אַז נאָר צישע קאַנטראַלאָרן קומען אין שפיטאַל. זי האָט זיך געשראַקן, נישט גע־טראַכט וועגן פּוס, נאָר וועגן אַרויסקריגן זיך פון שפיטאַל.

דורך א צעניעריק מיידעלע האָט זי אַרויסגעשיקט אַ בריוו צו דער מאַדאַם לעסעוור. אויף אַזאַ אופן איז איר „פּאַטראָן“, לאַפּאַרט, געוואָרן געוואָרן וועגן דער געשעעניש. דער לעצטער האָט גלייך אַנגענומען מאַס־מיטלען, כדי זי אַרויסצופירן פון ווערסאילער שפּיטאַל.

אַ געוויסע צייט נאָך דער אַפּעראַציע זענען געקומען צו איר 2 מע־נער אין ווייסע קאַלאַטן און האָבן איר צו וויסן געגעבן, אַז נאָכמיטאַג וועט מען זי איבערפירן אין אַן אַנדער שפּיטאַל. ווען זיי זענען אַרויס האָט צו איר זיך אַפּגערופן מיט אַ פּילדייטנדיקן שמיכל אַ קראַנקן־שוועסטער:

— איר ווייסט כאָטש ווער עס האָט אייך אַפּגעשטאַט אַ וויזיט? דאָס איז איינער פון די גרעסטע ווערסאילער דאָקטוירים.

אַ פאַר מינוט שפּעטער האָט זיך צו איר געוואַנדן דער כירורג, וואָס האָט זי אַפּערירט:

— מאַדאַם, כ׳האַב דעם איינדרוק, אַז די לופט פון ווערסאיל איז פאַר אייך אומגעזונט. מען האָט געקלונגען וועגן אייך פון שפּיטאַל „האַטעל די־ע“, אויך פּרייוואַטע דאָקטוירים פרעגן זיך נאָך וועגן אייער געזונט, ספּע־ציעל פרעגט זיך נאָך פּראָפּעסאָר פּאַטעל, צי אייער צושטאַנד דערלויבט, אַז מען זאָל אייך איבערפירן. אַלס כירורג, וואָס האָט אייך אַפּערירט, ווינטשט איך אייך שנעל געזונט צו ווערן.

פּאַני האָט מיטאַמאַל באַגריפן, אַז מען באַמיט זיך שטאַרק וועגן איר. אַבער זי האָט אויך פאַרשטאַנען, אַז עס קאָן ווערן פאַרדעכטיק. זי איז גע־ווען געריט פון דער איבערגעגעבנקייט פון די חברים. דער וויזיט פון ווערסאילער דאָקטאָר האָט זי דערמוטיקט.

דאָס רעדן האָט זי מיד געמאַכט. די פּרישע זכרונות האָבן זי געמאַכט דורכלעבן דעם גאַנצן גרויל, די שרעק, די שפּאַנונג פון אירע איבערלע־בענישן. אַ וויילע האָבן מיר געשוויגן.

— נאָכמיטאַג — האָט זי פאַרגעזעצט — זענען געקומען צוויי מענער מיט אַ טראַג־בעטל און מיר אַרויסגעטראָגן אין אַ שפּאַגל־נייעם אַמבולאַנס, מיט וועלכן זיי האָבן מיר אַוועקגעפירט אין אַ שפּיטאַל פון אַ פאַריזער פאַרשטאַט, כ׳ווייס נישט וווּ.

פאַרנאַכט איז געקומען צו מיר אַ קליין, דאַר מיידל און זיך פאַר־געשטעלט אַלס שליח פון מיין פאַראַנטוואָרטלעכן. ער שיקט מיר די בעס־טע גרוסן און גיט מיר צו וויסן, אַז מיט די קינדער וועט זיך פאַרנעמען די אַרגאַניזאַציע. זאָל איך, הייסט עס, זיך נישט באַאומרויאַקן.

דערביי האָט די חברטע מיר איבערגעגעבן, אַז ווען לאַפּאַרט האָט זיך געוואַנדן צו דער גרופע פון קאַמוניסטישע דאָקטוירים וועגן מיר, האָבן זיי געראָטן שנעל מיר איבערצופירן, ווייל דער שרעק פון דער אַפּטיילונג איז אַ קאַלאַבאָראַטאָר. דעריבער האָט מען מיר אַזוי שנעל איבערטראַנס־פאַרטירט.

אַבער, ווען די חברטע איז אַוועק, איז געקומען אַן אַנגעשטעל־טער פון דער אַדמיניסטראַציע און מיר געפרעגט מיין אַדרעס און געבעטן

מיין שפיידקארטע. באין ברירה האָב איך אָנגעגעבן מיין לעגאלן אָרעס אויף רי סענסעבאַסטיען. צומאָרגנס איז ער צוריקגעקומען און רואיק מיך אינפֿאַרמירט, דאָס וואָס איך האָב שוין געווסט אָן אים, אַז מיין וווינונג איז פֿאַרחתמעט, וועלנדיק ראַטעווען די לאַגע, האָב איך געזאָגט, אַז איך בין אַ ייִדישע. אויף יעדנפֿאַל האָב איך באַשלאָסן איבערצורייסן דעם קאַנ־טאַקט מיט דער חברטע.

צומאָרגנס איז די חברטע ווידער געקומען און זיך אַנטשולדיקט פֿאַרן טעות, וואָס איז געשען אין דער איילעניש. מען האָט מיך נישט באַ-דאַרפֿן אַריינפירן אין שפיטאַל, ווייל די דייטשע און פֿראַנצויזישע פֿאַליר־ציי קאַנטראַלירן די ליסטעס פֿון קראַנקע און באַזונדערס פֿון פֿאַרווונדע־טע. זיי האָבן טאַקע פֿון ווערסאיל אַרויסגענומען אַ פֿאַרווונדעטע יוגנט־לעכע און זי אַוועקגעפירט אין אַן אומבאַקאַנטער ריכטונג. מען וועט מיך דעריבער נאָך דעם זעלבן טאַג, 3 נאַכמיטאַג, אַריבערפירן ערגעץ אַנדערש, מיט דער הילף פֿון פֿראַפעסאָר פּאטעל, דעם כירורג פֿון שפיטאַל. אָבער די חברים זענען געקומען מיט אַ פֿאַרשפעטיקונג פֿון צוויי שעה.

— קאַנסט זיך פֿאַרשטעלן מיין אויפֿרעגונג — האָט זי ווידער איבער־געריסן דעם פֿאַדעם, עס איז איר באמת געווען שווער פֿאַרצוועצן. דאָן האָב איך איר דערציילט איינצלהייטן וועגן דעם רעוואָלט אין דער „סאַנ־טע“.

— לאַז מיך פֿאַרענדיקן מיין דערציילונג — האָט פֿאַני פֿאַרלאַנגט. — אין אַמבולאַנס, וואָס האָט מיך דאָ אַהערגעבראַכט, האָט זיך געפֿונען אַ מאַן, וועמען כ־האָב גלייך דערקענט אַלס איינעם פֿון די צוויי, וואָס זענען געקומען צו מיר אין שפיטאַל פֿון ווערסאיל. ער האָט מיך באַלד גענומען פֿרעגן, צו וועלכער ווידערשטאַנד־גרופּע איך געהער. דאָס איז מיר נישט געפֿעלן. זעענדיק מיין צוריקגעהאַלטנקייט, האָט ער מיך געוואָלט באַרר־איקן און דערציילט, אַז אַלע גרופּעס זענען איצט פֿאַרייניקט. ער אַליין איז אַ מיטגליד פֿון דער גרופּע „קאַמבאַ“, פֿון פֿאַך אַ לערער, וווינט אויף רי אַמלאַ, אין פֿאַריז. זיין פֿאַטער איז נאָך, ביי 72 יאָר, געפֿאַרן מיט אַ מיסיע קיין ליאָן. מיינע ענטפֿערס זענען געווען קאַרגע.

דעם זעלבן טאַג איז נאַכאַמאַל געקומען די קליינע חברטע. איך האָב זי באַדאַנקט פֿאַר אירע באַמיאונגען און פֿאַרלאַנגט, זי זאָל מער נישט ריזיקירן צוליב מיר. כ־האָב זי געבעטן צו זאָגן מיין פֿאַראַנטוואָרט־לעכן, אַז איך האָב נישט קיין ווערטער פֿון דאַנק פֿאַר דער זאָרג פֿון די חברים. אָבער איך ווייס נישט, וואָס עס טוט זיך אַרום מיר. ווער ווייסט, צי די קליניק איז נישט באַוואַכט. מיר קאָן מען גאַרנישט העלפֿן. מען דאַרף נישט קיין פֿרישע קרבנות. זי האָט מיך געפֿאַלגט און איבערגעריסן מיט מיר. אָבער מיט אַ צייט שפעטער האָבן זיך אַריינגעשטעלט אין דער קלי־ניק צוויי ייִדישע חברים, אַבראַם און לאַלאַ יאַגאָדווינסקי, אָנגעלאָדן מיט כל טוב פֿאַר די דעמאָלטיקע צייטן. ווען איך האָב געעפֿנט די אויגן פֿון פֿאַרווונדערונג, האָבן זיי געלאַכט:

— איצט קאן מען שוין גיין פרייער אין פאריז. דיין „פאטראן“ שיקט דיר א גרוס.

זיי זענען געקומען נאכאמאל, אבער זינט די גאסן-קאמפן בין איך אפגעשניטן פון דער ארגאניזאציע — האט פאני פארענדיקט איר דערצייל-לונג.

נאר מיטאמאל האט זי זיך אין עפעס דערמאנט:

— כ'וועל דיר דערציילן א קוריאן, צו לאכן און צו וויינען. ביי מיין „פאטראן“ אין פאטא-טערוויס ארבעט מיין ברודער, עלי. אויך אים איז גע-ווען באקאנט, אז די „חברטע מארי“ איז געווארן פארווונדעט אין ווער-סאיל. אבער א לאנגע צייט האט ער נישט געוואוסט, אז דאס איז זיין שוועסטער.

פלוצלונג האבן די שויבן גענומען זינגען. א העפטיקע שיסעריי איז פארגעקומען אויף דער גאס. די קראנקן-שוועסטער איז אריינגעקומען בא-רואיקן איר פאציענטין: די ווידערשטענדלער אטאקירן די דייטשן פון דערנעבנדיקן גארזוש. ביי דער געלעגנהייט האט זי באטראכט מיינע צע-ווייטיקטע פיס און זיי פארבאנדאזשירט.

ווען דער טאג האט זיך געהאלטן ביים ענדיקן, האט זיך געשטעלט א פראגע, וועגן וועלכער מ'האט א גאנצן טאג נישט געטראכט: ווו וועל איך שלאפן?

פאני האט געפונען אן אויסוועג. כ'האב טעלעפאנירט צו דער טאכ-טער פון מאדאם באדמער, וואס וויינט ביי עטואל. יא, זי האט פלאץ, כ'קאן גלייך קומען. זי פרייט זיך מיט מיין צוריקקומען. כ'בין אוועק צו איר דורך פלאץ אלמא. נאר אנקומענדיק אויפן עטואל, האב איך דערווען אנפארן א לאסט-אויטא מיט מענער מיט ווייסע בענדער אויף זייערע ארעמס. עס ס'איז תיכף אויסגעבראכן א שיסעריי. גלייכער געווען צו לייגן זיך אויף דר'ערד. ווי נאר עס איז שטיל געווארן, בין איך פארשוונדן פון פלאץ.

צומארגנס האט מיר די קראנקן-שוועסטער נאכאמאל פארבאנדא-זשירט די בלאטערס אויף די פיס. מיר האבן מיט פאנין געפרוויט זוכן א קאנטאקט צו דער ארגאניזאציע. דאס איז געווען דער 20-טער אויגוסט. מען האט זיך געשלאגן אין די גאסן און איך בין נאך אלץ נישט געווען אויף מיין פאסטן אין דער שלאכט.

דעם 21-טן האבן מיר באשלאסן, אז איך וועל אוועק אין די יידישע קווארטאלן. כ'וועל שוין דארט עפעס דערגיין. נאר ווייטער, ווי צו דער בריק אלמא בין איך נישט דערגאנגען. די דייטשן האבן געהאט באזעצט די בריק און האבן געשאסן אויף יעדן, וואס האט געפרוויט אדורכגיין. כ'בין געווען אפגעשניטן פון דער רעכטער זייט טייד. מ'האט געזאגט, אז דער אקופאנט וויל אויפרייסן אלע בריקן, כדי צו שטערן דעם דורכגאנג פון די אלירטע ארמיען דורך פאריז. כ'בין צוריק אוועק אין דער קליניק, אויך די גאס איז געווען אומזיכער. עס זענען געפאלן קוילן. מיט א מורא-דיקן פיף איז פארבייגעפליגן א באמבע. באלד האט זיך דערהערט אן

אויפרייס. פון דערבייאיקן הויז איז אַראָפּגעפּאַלן ביי מיינע פּיס אַ שטיק געזימס. לענגאָויס די הייזער איז געווען געפּערלעך צו גיין. אין מיטן דער גאַס — נאָך געפּערלעכער.

אויף רי דע ל'איניווערסיטע זענען פּאַרגעקומען קאַמפּן ביים גאַראַזש. כ'האַב געפּרוּווט צוצוגיין, נאָר די חברים מיט ווייסע בענדער האָבן מיך געהייסן אַוועקגיין.

כ'האַב זיך פּאַרשעמט פּאַר זיך אַליין. אַט האָב איך דערלעבט דעם מאַמענט פּון גרויסן קאַמף און די חברים שטויסן מיך אָפּ. זיי האָבן מן־הסתם זייערע סיבות. איך בין פּאַר זיי אַן אומבאַקאַנטער. די קאַנספּיראַטי־ווע פּרינציפּן ווערן דאָ אָפּגעהיטן דורך געניטע הענט. די וועלכע האָבן גערופן דאָס גאַנצע פּאַלק צו בויען באַריקאַדן, וואָכן איבער זייער זיכער־קייט. אין הלכות באַריקאַדן האָט דאָס פּראַנציוזישע פּאַלק אַ גרויסע דער־פּאַרונג. היינט איז עס באַרייכערט מיט דער דערפּאַרונג פּון דער קאַמוניס־טישער פּאַרטיי, וואָס האָט אויסגעשולט אַזויפּיל קעמפּער אין דער שלאַכט. עס איז אַבער אומדערטרעגלעך זיך נישט צו באַטייליקן אין די לעצטע שלאַכטן. כ'בין צוגעשטאַנען צו אַ גרופּע, וואָס האָט געטראָגן וויי־טע טראַג־בעטלעך. די סאַניטאַרע אָפּטיילונג, זעט אויס. ווידעראַמאַל, זייסט עס, אַריינגעפּאַלן אין מיין פּאַך. דורך זיי בין איך אַנגעקומען אין אַן אָפּטיילונג, וואָס האָט זיך געגרייט צו בויען אַ באַריקאַדע אויף דער זעלבער גאַס, נישט ווייט פּון אינוואַלידן־פּלאַץ. דער פּאַריזער באַפּריי־אונגס־קאַמיטעט האָט גערופן צו בויען באַריקאַדן און צו שטערן די באַ־וועגונגען פּון שונא אין דער שטאָט. מען האָט דערציילט, אַז די פּאַליציי האָט זיך פּאַרבאַריקאַדירט אין דער פּרעפּעקטור, אויף דער סיטע, נאָך דער אָפּטרעטנדיקער אַקופּאַנט זאָל בדעה האָבן אויפצורייסן אַלע בריקן אַרום. כ'האַב מיטאַמאַל דערזען אַ באַקאַנטן נאַמען, אַ כמעט באַקאַנטן, בע־סער געזאַגט. דער רוף פּון דער מיליטערישער אָפּטיילונג פּון דער פּאַריזער ווידערשטאַנד־באַוועגונג איז געווען אונטערגעשריבן פּון ראַל־טאַנגי, דעם ברודער, הייסט עס, פּון דעם טאַנגי, וואָס האָט זיך געפונען אין דער קאַ־מער 7-14, ווען איך בין אַנגעקומען אין דער „סאַנטע“. שוין דאָן האָט די פּאַליציי געהאַט באַשטימט אַ פּרייז פּאַר זיין קאַפּ. דעם 23־טן אויגוסט האָב איך געבויט צוזאַמען מיט די אַנדערע די באַריקאַדע, אַבער קיין גע־ווער האָב איך נישט באַקומען.

זענדיק, אַז כ'בין אָפּגעשניטן פּון רעכטן ברעג פּון דער סען, האָב איך געטראַכט צו פּרובירן אויף דער לינקער זייט. מעגלעך, אַז סיעזט, די פּאַרבינדלערין פּון דער „טעכניק“, האָט נישט פּאַרלאָזט איר וווינונג ביי פּאַרט בראַנסיאָן, וווּ מיר האָבן נאָך, אין מיינע צייטן, איינגעשטעלט אַ דרוקעריי. ווי פּאַני האָט געוואָסט, איז סיעזט נישט אַריינגעפּאַלן. אַבער צי זי איז פּאַריז, איז איר געווען אומבאַקאַנט. זי דאַרף מן־הסתם אַר־בעטן אַלס פּאַרבינדלערין פּון חבר אַלבערט יודין, וואָס איז געווען אונ־דער פּאַראַנטוואָרטלעכער, אויפן פּלאַץ פּון חבר טשאַרני, וואָס געפינט זיך אין ליאַן.

עס איז גארנישט געווען קיין לייכט שטיקל אַרבעט אַדורכצומאַכן די פּאַר קילאַמעטער ביז פּאַרט בראַנסיאַן. די פּיס האָבן מיך שוין געטראָגן פּיל בעסער, אָבער די גאַסן זענען געווען געפערלעך. ביי עקאַל מיליטער האָט מען געשאַסן פּון אַ קעלער אויף אַלע פּאַרביגייער. ביים מעטראַ אַל-מאַט-פּיקע — אַ פּרישע שיסעריי. קיין באַריקאַדן זענען נאָך דאָ נישט גע-ווען, נאָר דער ברוק איז שוין געווען צענומען אויף איינצלנע שטיינער. אַ גרופע איז פּאַרבייגעלאָפּן מיט אַ טראַג-בעטל, דערויף אַ פּאַרבלוטיקטער מאַן. די גאַס איז געוואָרן גערוועזן. מען האָט געשאַסן פּון אַלע זייטן. מענטשן זענען געלאָפּן זיך באַהאַלטן אין די דערנעבנדיקע בלאַק-הייזער. קיין דייטשן האָט מען נישט געזען. זיי האָבן זיך געפונען אין די טאַנקן.

ביים שעכט-הויז אויף וואַזשיראַר בין איך ווידער אַריינגעפאַלן אין אַ העפטיקער שיסעריי. כ'האַב זיך באַהאַלטן אין אַ הויז. כ'האַב דאָך באַוויזן אַנצוקומען אַ גאַנצער צו פּאַרט בראַנסיאַן.

כ'האַב זיך אַרויפגעשלעפט אויפן 8-טן שטאַק. די ווינדע האָט נישט פּונקציאָנירט. דאָס הויז איז מיר געווען אַזוי היימיש. צי וועל איך טרעפּן סיועטן? די טיר האָב איך גלייך דערקאַנט. מיטאַמאַל איז אויפגעקומען די פּראַגע: וואָס וועט זיין, אויב עמעצער אַנדערש וווינט שוין דאָ? כ'האַב שוין געהאַט פּאַרגעסן סיועטס פּאַלשן נאָמען. אויף וועמען וועל איך פּרעגן?

כ'האַב באַשלאָסן אַנצוקלאָפּן. קיינער האָט נישט געענטפערט. אַ שכנטע איז אַרויס. כ'בין געוואָרן דרייטער:

— איז די קליינע פּריילין נאָך נישט אַהיימגעקומען? פּרעג איך.

— זי קומט זייער שפעט, אַמאַל אינגאַנצן נישט. די צייטן זענען אומ-

רואיקע.

יעדנפאַלס לעבט זי, זי איז אויף דער פּריי. כ'האַב זיך שטאַרק דער-פּרייט. אַ וואַרעמער קאַנטאַקט מיט דער אַרגאַניזאַציע. איצט בין איך ווי-דער געווען פּאַרבונדן מיט דער באַוועגונג.

אָבער שטיין אויף די שטיגן און וואַרטן ביז סיועט וועט קומען האָב איך נישט געקאַנט. כ'האַב אַרונטערגעלייגט אונטער דער טיר אַ בריוול און געמאַכט מיט איר אַ ראַנדעווו. „צומאַרגנס אינדערפרי זאַלסטו אויף מיר אומבאַדינגט וואַרטן“. כ'האַב אויך באַשטעלט, ווי אין די אומלעגאַלע צייטן, אַ צווייטן ראַנדעווו אויף אַ טאַג שפעטער.

דער וועג פון דער קליניק און צוריק האָט פּאַרנומען כמעט דעם טאַג. די שיסערייען זענען געוואָרן וואָס אַמאַל העפטיקערע. עס האָבן זיך גע-גרייט מן-הסתם שטאַרקע שלאַכטן. אַ ליאַדע מינוט האָט געקאַנט געשען אַ גרויסע זאַך. אונדזערע פּלאַקאַטן האָבן גערופּן, אַז די פּאַריזער באַפעל-קערונג זאל אויפנעמען די אַלירטע סאַלדאַטן אין אַ באַפּרייטער שטאַט. דאָס הייסט, אַז דאָס פּאַלק זאל פּרייער אַליין באַפּרייען פּאַריז.

כ'בין ווידער אַוועק צו דער באַריקאַדע ביי אינוואַליד. די שיסעריי איז געווען אַ שוואַכע, אָבער עס זענען געווען פּאַרווונדעטע. די נאַכט איז

זוגעפאלן. כ'בין אריין צו פאני אין דער קליניק. מיטאמאל האט געפלאצט א שויב. עס איז געפאלן אין דער נאענט א גראנאט. דער טאק-טאק פון א מאשיין-געווער האט געגרילצט רעגולער.

עס האבן זיך דערהערט געשרייען אין די גאסן. די קראנקן-שוועסטער האט איבערגעגעבן, אז היינט אונט דארף דער גענעראל לעקלער אריינגע-קומען קיין פאריז. דער ראדיא האט געמאלדן, אז דער פראנצויזישער גע-נעראל וועט האבן דעם כבוד צו זיין דער ערשטער אליטער מיליטערי-שער שעה, וואס וועט איבערטועטן די שוועל פון דער פראנצויזישער הויפט-שטאט.

כ'בין ווידער אראפ אויף דער גאס. ביי דער בריק אלמא איז געלעגן איבערגעדרייט א פראנצויזישער אויטא. פון יענער זייט בריק האבן די דייטשן אים צעשמעטערט מיט א קליין הארמאטל. איצט איז דארט אנגע-גאנגען א שיסעריי. מ'האט געזען דאס פייער. אויף דער באריקאדע ביי אינוואליד איז געווען שטיל.

כ'בין אוועק דינגען א האטעל-צימער אויף דער נאכט. דער האטעל-אייגנטימער האט מיך געבעטן אויסצופילן דעם רעגיסטער פון די האטעל-קליענטן, וואס איז געוויינלעך באשטימט פאר דער פאליציי. קיין דאקו-מענטן האבן איר, אבער, נישט פארמאגט. איך האב אים געוויזן דאס פא-פירל, וואס מען האט מיר געגעבן אין „טורעל" פארן ארויסגיין. ער האט עס אנגענומען פאר א דאקומענט. ווי טראכט די פאליציי אין אזא צייט צו קאנטראלירן די האטעל-רעגיסטערען?

מיטאמאל זענען מיר אויפגעציטערט געווארן. די גלאקן פון די קלויס-טערס האבן זיך צעקלונגען. כ'בין ארויס צו מיין באריקאדע. אלע גלאקן האבן געקלונגען יום טובדיק. מען האט מיר געזאגט, אז דאס איז דער סימן פון אריינמארש פון גענעראל לעקלער אין פאריז. די גלאקן האבן צע-טרייסלט די לופט פון פרייד.

כ'בין ארויפגעלאפן זיך צעקושן מיט פאני. מיר האבן ביידע דערלעבט דעם דאזיקן סימבאלישן מאמענט פון באפרייען די שטאט, וועלכע מיר האבן נישט געהאט פארלאזט אויף קיין איין איינציקן מאמענט זינט די ערשטע טעג פון דער אקופאציע. מיר האבן געוואוסט, אז דער קאמף איז נישט פאר-ענדיקט. לעקלער איז אנגעקומען, ווייל מ'האט אים געעפנט די טויערן פון אינעווייניק. איצט האט מען געדארפט אפרייניקן די שטאט פון שונא און זיינע געהילפן.

צומארגנס באלד אינדערפרי האבן איך זיך ווידער געלאזט גיין צו סי-זעטן. זי האט שוין אויף מיר געווארט, די טייערע חברטע. ביידע האבן מיר נישט געוואלט גלויבן, אז מיר טרעפן זיך. וואס פאר א באגעגעניש. וויפל געלעגנהייטן האבן מיר געהאט צו פארלירן דעם קאפ, צו פארן קיין דראנסי און ווייטער.

און דאך טרעפן מיר זיך אין פאריז, אן מורא פאר דראנסי, פאר אוי-שוויץ. מיר זענען ווידער פריי. אונדזער קאמף האט דערגרייכט דעם ענד-פונקט, מיר שלאגן דעם שונא !

סיועט האָט מיר אויף דער גיך דערציילט וועגן דעם, וואָס עס טוט זיך אין אונדזערע רייען. כ'וועל דאָ געפינען נייע מענטשן, אומבאקאנטע, אָבער נאָענטע. דער פּאַראַנטוואַרטלעכער איז אַלבערט יודין, אגב, כ'קאָן זיי באַלד זען. מיר האָבן שוין פּאַרנומען לאַקאַלן און מיר אַרבעטן ווידער לע- גאַל אויף דער ליכטיקער שיין.

ווי אויף פליגען האָבן מיר אַדורכגעמאַכט דעם וועג פון פּאַרט בראַנ- סיאָן ביז דער באַסטיליע, צו דער גאַס טורנעל. אונדזער לאַקאַל האָט זיך געפונען טאַקע אין דער שול אויפן נומער 21. ווען כ'בין אַריין אין לאַקאַל, אין גערויש פון מענטשן, האָבן מיינע אויגן באַמערקט איין זאַך : געווער ! ביקסן, ביקסן און ביקסן... דייטש געווער, פּאַרכאַפט ביים שונא. זיין אייגן געווער דינט קעגן אים...

מיר האָבן זיך אַמאָל געביסן די פינגער פאַר אַ רעוואָלווער, פּאַרן ערשטן רעוואָלווער, און דאָ אַזויפיל ביקסן ! אַ נאַציש מאַשין-געווער איז געשטאַנען אין ווינקל. עפעס אַנדערש האָב איך נישט געזען. די רעשט זענען געווען נעבן-זאַכן. הענט האָבן זיך געשטרעקט צו מיר. ווען כ'וואַלט זיך נישט געשעמט, וואַלט איך צעקושט אַ ביקס.

קיינער האָט דאָ נישט געטראָגן קיין געלע לאַטע. די ביקסן האָבן גע- שיצט אונדזער כבוד.

מ'האָט מיך איינגעלאָרן צו אַ זיצונג פון דער אַנפירונג, וואָס איז באַ- שטאַנען פון אַלטע באַקאַנטע חברים : לייבל גאַרדאַן, זשאָועף גרינער, פּאַ- לעט ראַפּאַפּאַרט, און אויך אומבאקאַנטע : דער קאַמענדאַנט זשאַן, וואָס האָט אָנגעפירט מיט דער פּאַטריאָטישער מיליץ, דער פּאַראַנטוואַרטלעכער פאַר די פּאַרטיזאַנער און אַנדערע.

האַרט פאַר דער באַפרייאונג זענען געשאַפן געוואָרן אין פּאַריז יידישע אַפטיילונגען פון דער פּאַטריאָטישער מיליץ, וועלכע האָבן אַרומגענומען די ברייטסטע שיכטן פון דער באַפעלקערונג. זיי האָבן געציילט איבער 500 מיטגלידער, מענער און פרויען, באַזעצט 11 לאַקאַלן. אַלס טייל פון דער אַלגעמיינער פּאַטריאָטישער מיליץ איז זייער אויפגאַבע באַשטאַנען אין באַ- פרייען מעריס, אַרעסטירן יידישע קאַלאַבאָראַטאָרן, העלפן יידן אין פּאַר- שידענע פּראָגן.

וויפּל זענען מיר געבליבן פון די אַלטע ? מיר האָבן געליטן גרויסע פּאַרלוסטן, נאָר דער קאַמף גייט אָן טיפּער און ברייטער ווי אין אַנהויב אַקופאַציע. נאָר אַלע רעפּרעסיעס זענען מיר שטאַרקער ווי ווען עס איז. מיר זענען די אומבאַזיגבאַרע !

צום ערשטן מאל אין מיין לעבן בין איך געוואָרן באַוואָפנט. דער לאַך קאַל איז געווען באַוואַכט. די שלאַכטן זענען אָנגעגאַנגען אין אַלע גאַסן. דער שונא האָט נאָך נישט געהאַט פּאַרלאַזט די שטאַט. אויך זיינע געהילפן האָבן נאָך געאַרבעט. זיי האָבן געשאַסן פון די דעכער, פון די קעלערן. פון לעכער.

מען האט מיך אוועקגעפירט צו דער באַריקאָדע ביים פּאָן סולי. ביי דער זעלבער בריק האָט מיר טאַראַ ווּראַנסקי דערציילט, די ערשטע, וועגן דער שוידערלעכער אַבלאַווע פון 16-טן יולי. עס איז איצט געלעגן דאָ אַן איבערגעדרייטער דייטשער טאַנק. טאַלעק קוטנער, דער זון פון אונדזער טייערן חבר דוד קוטנער, האָט געוואָרפן אַ פּלאַש מיט בענזין און דער טאַנק האָט גענומען ברענען. די טאַנקיסטן האָבן באַצאָלט פאַרן לעבן פון זיין פאַטער דוד.

כ'האָב זיך נאָכגעפרעגט אויף דער פּאַבליקאַציע פון דאָזיקן געווער. אַן עלטערער ייד — ווי קומען עלטערע יידן צו דער פּאַטריאָטישער מי-ליץ? — האָט מיר אויפגעקלערט דעם סוד פון דער אויפרייס-קראַפט פון די דאָזיקע פּלעשער, די מאַלאַטאָו-קאַקטאָילס, רופט מען זיי. — מען גיסט אַן — זאָגט ער — אַ פּלאַש מיט טרערן פון פרויען און קינדער, מען מישט צו דעם ווייטיק פון אַ מאַמען, ביי וועמען מען האָט אַרויסגעריסן דאָס פּיצעלע קינד פון די אַרעמס. מען גיט נאָך אַריין אַ פאַר טראַפנס בלוט פון אומשולדיקע, מען פאַרקאַרקעוועט דאָס פּלעשל מיטן לעצטן קרעכץ פון אַ דערמאַרדעטן אין אוישוויץ און מען וואַרפט עס מיטן געשריי פון אַן ערובניק אויפן מאַן-וואַלעריען: אַ טויט די נאַציס! — קיינער קאָן נישט בייקומען אַזאַ געווער — האָט פאַרענדיקט דער ייד.

מיר נעמען נקמה. מיר שלאָגן דעם שונא. אַ מאַסן-מאַביליזאַציע האָט פאַרטראָטן די שייטער-געוואָרענע רייען. אומעטום קעמפן יידישע יוגנט-לעכע, אויפן בעלוויל, אויפן פּלעצל, אויף רעפּובליק, אויפן מאַנמאַרט. אין אַלע גאַסן, אין אַלע ערטער, וווּ אַ ייד האָט נישט געטאַרט זיך באַ-וועגן ערשט נישט לאַנג — פּאַלן דאָרט איצט דייטשן און פאַרעטער. מיר נעמען נקמה פאַר די פיר יאָר אבזרות, פייניקונגען, דעפּאַרטאַציע און מאַרדן.

די אַנפירונג האָט פאַראַרדנט צו באַזעצן די לאַקאַלן פון „אױשיף“, אויף 29 רי דע לאַ בינענפעזאַנס, אויף 19 רי טעהעראַן, אויף 120 בולוואַר דע בעלוויל, אויף 12 רי דע טאַל, רי זשאַרזש לאַרדענואַ אא"וו. אויך די „קאַלאַני סקאַלער“ אויף 36 רי אַמלאַ אין געוואָרן באַזעצט.

עס איז אויך פאַראַרדנט געוואָרן צו אַרעסטירן די פירער פון דער „ברוינער קהילה“, באַזונדערס דעם פאַרויצער — עדינגער און דעם פאַר-בינדונגס-אַגענט צווישן „אױשיף“ און דער געשטאַפּאָ ד"ר שינדלער. אין די לאַקאַלן פון „אױשיף“ האָבן מיר געפונען זיין לעגטימאַציע אַלס נאָ-צישן אַגענט. מיר האָבן אויך באַשלאָסן איבערצוגעבן דער יוסטיץ אַן אַנ-פירערין פון „אױשיף“, די פאַראַנטוואָרטלעכע פאַר דער זעקסטער אַפ-טיילונג.

מען האָט דערציילט אַ שוידערלעכע געשעעניש. די אַרגאַניזאַציע אין געוואָרן געוואָרן אַנהויב יולי, אַז די געשטאַפּאָ גרייט זיך צו דעפּאַרטירן די קינדער פון די „אױשיף-הייזער. די „ברוינע יידלעך“ האָבן די על-

די סינאגאגע אויף 21, רי דע טורנעל, ביים באסטיל, ווו עס האט זיך געפונען, אין די צימערן פון 1טן שטאק, די אנפירונג פון דער יידישער ווידערשטאַנד־באַוועגונג בעת די שלאכטן פאַר באַפרייען פאַרן.

טערן געראטן זיי אָנצופאַרטרויען זייערע קינדער ערב דער דעפּאַרטאַציע. די קינדער זענען באַשטאַנען פון צוויי קאַטעגאָריעס : די בלאַקירטע, דאָס הייסט, וועמענס נעמען עס זענען געווען באַקאַנט אין דער געשטאַפּאַ, און די נישט־בלאַקירטע. אונדזער אָנפירונג האָט דאָן פאַרגעשלאָגן דער אויבנ־דערמאָנטער אָנפירערין פון „אוזשיף“ צו ראַטעווען די קינדער און זיי אַוועקצופירן אין אַ זיכער אַרט. אויב די „אוזשיף“ פאַראַנטוואָרטלעכע וויל, קאַן מען זי אויך מיטנעמען. מיר שטעלן צו איר דיספּאָזיציע 150 באַ־וואַפנטע יוגנטלעכע. יעדער וועט נעמען איין קינד אָדער צוויי קינדער, ווייל עס זענען געווען 240 באַדראַטע.

די פאַראַנטוואָרטלעכע האָט קאַטעגאָריש אָפּגעזאָגט. אויך דער פּרע־זידענט פון „אוזשיף“ איז געבליבן טויב צו אונדזער דראַמאַטישן רוף. דעם 24־טן יולי, 3 וואָכן פאַר דער באַפרייאונג פון פּאַריז, זענען די אומשול־דיקע קינדערלעך אויפגעלאָדן געוואָרן אין די וואַגאַנען צום טויט.

פאַר דער שוץ פון זייער לעבן, פאַר זייער פּראַוויזאָרישער זיכערקייט, האָבן די „אוזשיף“־פירער מַקריב געווען 240 קינדערלעך. זיי האָבן בעסער אויסגעקליבן די שוץ אונטערן האַקנקרייץ ווי די רעטונג פון די קינדער. ווען מען האָט דאָס דערציילט, זענען טרערן געשטאַנען אין אַלעמענס אויגן. ווי קאַן מען באַגיין אַזאַ פאַרברעכן? ווי קאַן נאָך אַזאַ פּרוי קוקן אין די אויגן פון אירע אייגענע קינדער? פון אַ וועלכן עס איז קינד? די „אוזשיף“־לייט דאַרפן באַצאלן דעם העכסטן פּרייז.

די „קאַלאַבאָראַציע“ האָט זיי אפילו נישט שטענדיק געהאַלפן. כ״בין געוואָר געוואָרן, אַז דער ערשטער פּרעזידענט פון „אוזשיף“, אַנדרעי באַר, איז דעפּאַרטירט געוואָרן מיט זיין פּרוי און קינדער.

אונדזער אָרגאַניזאַציע האָט געהאַט צו פאַרצייענען העראַאישע אַקטן בעת דער רעטונג פון די יידישע קינדער. ס'האַט עקזיסטירט אַ גרויסע צאַל אָפּגעראַטעוועטע קינדער ביי אונדז. זיי זענען, פאַרשטענדלעך, נאָך געווען צעוואָרפן אין פאַרשידענע ערטער, ביי פּראַנצויזישע פּאַמיליעס, אין שטאַט, אויפן דאַרף, אין קלויסטערס, אין אינסטיטוציעס. מען וועט ערשט דאַרפן זיי צונויפזאַמלען און זאַרגן פאַר זייער צוקונפּט. אַ גייע נאָ־בעלע אויפגאַבע!

שעה נאָך שעה האָבן מיר נאָכגעפּאָלגט און מיטגעמאַכט די אָפּעראַ־ציעס, כדי אָפּצווייניקן די שטאַט פון אַקופּאַנט, לויט די באַפעלן פון דער פּאַטריאַטישער מיליץ און פון דער מיליטערישער אָפּטיילונג פון פּאַריזער באַפרייאונגס־קאָמיטעט. כ״בין געוואָר געוואָרן, אַז אין שפיץ פון דער הויפּט־שטאַט שטייט נישט קיין אַנדערער ווי דער גוט־באַקאַנטער סינדי־קאַלער טווער, אַנדרעי טאַלע, פאַרזיצער פון פּאַריזער באַפרייאונגס־קאָ־מיטעט, וואָס איז אָפּט אַרויסגעטראַטן פאַרן קריג פאַר יידישע אַרבעטער. איצט געפינט זיך זיין ביוראָ אין האַטעל דע וויל (פּאַריזער שטאַטראַט), דאָס איז נאָך אַ באַווייז פון דער ראַל, וואָס עס האָט געשפּילט דער אַר־בעטער־קלאַס אין דער באַפרייאונג פון דער הויפּט־שטאַט.

אין א סך מעריס האָבן די קאָמוניסטישע מערן איבערגענומען די פּאַרואַלעלונג אין 11טן אַראַנדיסמאַן איז אַלס מער באַשטימט געוואָרן דער באַקאַנטער אַרכיטעקט, באַנעריק, ביי וועמען איך בין איבערגעשלאָפּן אַ נאַכט אין 1941. די שטאַטישע מוניציפּאַליטעטן זענען פּאַקטיש דעראַ- בערט געוואָרן דורך דער פּאַטריאַטישער מיליץ און די איצטיקע מערן גופּא זענען ווידערשטענדלער.

דער נאַצישער הויפּטקאַמענדאַנט פּון פּאַריז, פּאַן שאַלטיץ, האָט קאַ- פיטולירט ביים וואַקזאַל פּון מאַנפּאַרנאַס. ביים אונטערשרייבן דעם אַקט האָט זיך געפּונען צוזאַמען מיטן גענעראַל לעקלער דער קאַלאַנעל ראַל- טאַנגי.

ווער עס האָט נישט געזען די ערשט־נישט לאַנג אַזוי חוצפהדיקע יע- קעס איצט אַנטוואַפּנטע אויפן אינוואַלידן־פּלאַץ מיט די הענט אויף די קעפּ, אַרומגערינגלט דורך באַוואַפּנטע מיליציאַנערן, באַגלייט דורך יונג און אַלט, דער האָט פּאַרלוירן אַ געלעגנהייט צו קוויקן זיך זיין האַרץ. די ציווילע באַפעלקערונג האָט זיי געשפּיגן אין די פּנימער אַרײַן, געוואַרפן שטיינער אין די רײען, כאַטש די פּאַליציי האָט געשטערט.

פּון פּאַרנט איז געגאַנגען אַ גענעראַל, דעם מאַנטל אויפגעקעפּלט, גאַרנישט ווי אַ דײטשער מיליטער־מאַן און אוודאי נישט ווי דאַן, ווען די ווערמאַכט האָט אַדורכגעשניטן דעם רעפּובליק־פּלאַץ, דעם 14טן יוני 1940. נאָך אים אין רײען, אין אומאַרדענונג, האָבן מאַרשירט זײנע „העלדן“ אויף מאַרדן אומשולדיקע מאַמעס און קינדער. זײערע באַטשוועקטע שטיוול האָבן מער נישט געקלאַפט אין אײנקלאַנג אין גענוז־גאַנג. דער ריטם איז געווען צעבראַכן. דער גאַנג איז נישט געווען קײן זײגערישער. די באַזיגטע „אומבאַזיגבאַרע“ זענען געפירט געוואָרן אויפן אינוואַלידן־פּלאַץ.

...איר דערמאַנט זיך, דײטשע גענעראַלן, אײער אַרײנמאַרש אין אונ- דער שטאַט מיט איבער 50 חדשים צוריק? איר האָט דאַן געמײנט מיט אײער קלאַפּן אין גענדון־גאַנג צו צעקוועטשן אונדזער שטאַלץ. עס האָט אײך דאַן אַנגעקוקט אַ קלײנער עולם אויף די גאַסן, אַ צעשראַקענער. הײנט זענט איר אַדורכגעגאַנגען אויף דעם אינוואַלידן־פּלאַץ, אויף רע- פּובליק און אויף אַנדערע פּלעצער דורך אַ שפּאַלער פּון אַ הודושענדיקער מאַסע, אַ ים פּון האַס האָט אײך אַרומגענומען ווי וואַסער אַן אינדול. ווען נישט די פּאַליציי, וואַלט מען אײך דאַ געשאַכטן ווי די הײנט. עס זענען געפּלויגן שטיינער. מען האָט אײך געשפּיגן אין פּרצוף.

אַלפּרעד ראַזענבערג האָט געפרוווט זיך אַפּצורעכענען מיט די אײדע- אַלן פּון 1789. איצט דאַרף ער זיך גרײטן אַלײן אַפּצוגעבן אַ רעכענונג.

און די פּראַנצויזישע שותפים פּון די נאַציס? די ליפּעראַנטן, די שפּע- קולאַנטן, די פּראַסטיטוטקעס? ווי געפּגרטע שטשורעס האָט מען זיי גע- פּונען אינדערפרי אויף די טראַטואַרן ביי די טויערן. מיט אַפּגעשוירענע קעפּ האָט מען אַרומגעפירט פּרױען איבער די גאַסן צו שאַנד און צו

שפאט. דראַנסי איז געוואָרן פול מיט נייע פענסיאָנערן, די נעכטיקע צושטעלער פון מענטשן האָבן פאַרנומען דעם פּלאַץ פון זייערע קרבנות. אין די יידישע קוואַרטאַלן האָבן זיך געגאַסן טייכן טרערן, פון פרייד און פון טרויער. פון די לעכער זענען אַרויס די טעראָריזירטע, די באַהאַל־טענע. אַ טייל האָט זיך גלייך געשטעלט אויף די באַריקאַדן. די לעבנ־געבליבענע אַנגאַזשירטע פון 1939 און די אַנדערע לעבנגעבליבענע האָבן צום ערשטן מאל באַקומען אַ ביקס. זיי האָבן איצט געקאַנט באַמת אויס־פירן זייער אַנגאַזשירונג פון דער קאַזאַרמע רעאי און פון אַנדערע קאַ־זאַרמעס: שלאַגן די נאַציס! זיי האָבן טאַקע נישט געזשאַלעוועט קיין כוחות. איך האָב ווידער דערווען די גאַסן פון בעלוויל, אָבער אויסגעליידיק־טע פון באַקאַנטע יידן. עס זענען דאָ געווען אַנדערע יידן.

זיי האָבן מן־הסתם נאָך פריער דאָ געווינט, נאָר אויף באַריקאַדן זע־נען זיי געווען צום ערשטן מאל. אין 1934, דעם 9טן פעברואַר, אויף די באַריקאַדן קעגן אַנגרייפנדיקן פּראַנצויזישן פּאַשיזם, זענען זיי נישט גע־ווען. זיי האָבן נאָך דאָן נישט געזען, אַז דאָס איז געווען די פרעליודיע צו דער היינטיקער שלאַכט. ערשט אין לויף פון די אַקופאַציע־יאָרן זע־נען זיי צוגעטרעטן צום אַנטי־פּאַשיזם.

אויף דער זיצונג פון אונדזער אַנפירונג, פאַר מיין אַנקומען, איז באַ־שלאָסן געוואָרן ווידער אַרויסצוגעבן לעגאַל די „נייע פרעסע“. אָבער עס האָט זיך געדאַכט, אַז דאָס איז געווען אומעגלעך. קיין דרוקערייען, קיין פּאַפּיר, קיין שריפט, קיין עלעקטרישער שטראָם, קיין זעצער, קיין דרוקער. אָבער אַלע שוועריקייטן זענען באַזיגט געוואָרן. דער זעצער פון דער צענ־טראַלער מ. א. אי. האָט געבראַכט יידישע שריפט. די דרוקעריי אויף 32 רי מענילאַמאַנטאַן איז געווען געשלאָסן? מיר'ן זי עפענען. עס איז נישט געווען קיין שטראָם? מיר'ן דרייען מיט די הענט.

חבר מוניע, דיין אומלעגאַלע צייטונג איז ווידער אַרויס אויף דער ליכטיקער שיין! אין צוויי זייטן, אין אַ משונהדיקן מינאַן־פּאַזש, מיט איין מין שריפט, מיט אַ נישט־אויסגעפולטער זייט — אָבער זי איז דערשינען!

זי האָט געטראָגן די דאַטע פון 6טן סעפטעמבער, אַ מיטוואָך. דער נור־מער 1 פון דער נייער לעגאַלער סעריע. נאָך 90 נומערן אומלעגאַלע אונ־טערן נאָמען „אונזער וואַרט“.

מיר האָבן אויך באַשלאָסן צונויפצורופן אַ מיטינג פון דער יידישער באַפעלקערונג. אויפן הויף נר' 4 אויף רי דע ראַזיע. אין הויז פון דער טעכ־נישער שול. עס איז געקומען אַ ריזיקער עולם, אויף וועמענס פּנימער עס איז געלעגן די פּיין פון די איבערגעלעבטע יאָרן און פון די שרעק־לעכע פּאַרלוסטן, אָבער אויך די פרייד פון דער צוריקגעפונענער פּריי־הייט. עס האָבן זיך געטראָפן באַקאַנטע און פּריינט, וואָס האָבן זיך גע־האַלדזט און געקושט. יעדער האָט קוים באַוויזן צו זאָגן אַ וואַרט וועגן זיין אייגענער רעטונג. יעדער האָט געהאַט אַזאַ לאַנגע געשיכטע צו דער־

ציילן. יונגע קעפ זענען גראָ געוואָרן. קיין קינדער האָט מען כמעט נישט געזען.

צוליב דעם דינאַמיזם פון מאַמענט זענען צו מיר אָנגעקומען נאָר ברעקלעכווייז ידיעות וועגן דעם פאַרצווייגטן פאַרנעם פון אונדזער באַ-וועגונג אין דער דרום-זאָנע. אין די שטעט און שטעטלעך, געיאָגט און געפלאָגט דורך דער געשטאַפּאַ און דער פאַרעטערישער פּאָליציי פון ווי-שירעזשים, זענען די קעמפער האַרטנעקיק און אַנטשלאָסן געגאַנגען אין שלאַכט.

צענדליקער העלדן זענען געפאַלן, צווישן זיי שאַרל וואַלמאַרק און זשיליען זערמאַן אין גרענאַבל, סימאָן פרעד איז געקעפט געוואָרן אין ליאַן. צענדליקער און צענדליקער זענען אומגעקומען אין אומבאַקאַנטע באַדינגונגען. אין טולוז איז אויסגעוואַקסן צו אַ לעגענדאַרער פיגור דער העלד מאַרסעל (מענדל) לאַנגער.

— מיט אַזעלכע מענטשן — האָט געזאָגט דער פּראָקוראַר אויף זיין פּראָצעס — וועלן זיי (געמיינט די ווידערשטענדלער) גיין ווייט, זייער ווייט.

דער זעלבער פּראָקוראַר, וועלכער האָט לאַנגערן פאַרמשפט גיליאַ-טינירט צו ווערן, איז 8 טעג שפּעטער געוואָרן אַראָפּגערוימט.

אין דער גאַנצער דרום-זאָנע זענען פאַרגעקומען צאָלרייכע אַקסן פון ווידערשטאַנד, וואָס האָבן באַרימט געמאַכט די יידן צווישן די ברייט-טע שיכטן פון דער פּראָנצויזישער באַפעלקערונג.

צווישן דער יידישער איז געשטיגן אונדזער אַנזען. אין זומער 1943 איז רייף געוואָרן דער געדאַנק צו גרינדן אַן אַרגאַניזאַציע, וואָס זאַל פאַרטרעטן די „סאָלידאַריטעט“, וועמענס ראַמען זענען געוואָרן צו שמאַל. די נייע אַרגאַניזאַציע האָט באַקומען דעם נאָמען „פאַרבאַנד פאַר ווידער-שטאַנד און קעגנזייטיקער הילף“ (אוינאַן דע זשוויף פור לאַ רעזיסטאַנס ע לאַנטר'עד).

און פונקט אַזוי ווי עס איז אַנטשטאַנען אויף דער פּראָנצויזישער גאַס דער „נאַציאָנאַלער קאָמיטעט פון ווידערשטאַנד“, דער ס. נ. ר. אין וועלכן די קאָמוניסטן האָבן געשפּילט אַ דעצידירנדיקע ראַל, אַזוי האָט מען אויך אויף דער יידישער גאַס ענדלעך פאַרשטאַנען און אַנערקענט די ערשטראַנגיקע ראַל, וואָס די יידישע קאָמוניסטן האָבן געשפּילט אין באַ-פרייאַונגס-קאַמף.

דער „פאַרזענער יידישער פאַרטיידיקונגס-קאָמיטעט“, ווי מען האָט גע-רופן דעם איינהייטס-קאָמיטעט, וואָס איז סוף-כל-סוף צושטאַנדגעקומען אין פאַריז, אָנהויב 1944 צווישן אונדז און דער „פעדעראַציע“, האָט איי-בערגענומען די אַנפירונג פון די פּאַלקס-קיכן, געטיילט די ערשטע שטי-צע, סובווענציאָנירט אפילו די יידישע פאַטריאַטישע מיליץ און אונדזער אַפטיילונג פאַר ראַטעווען קינדער. דער קאָמיטעט האָט אויך די יידישע באַפעלקערונג גערופן צום מיליטערישן ווידערשטאַנד קעגן שונאַ. ער האָט אויך באַשלאָסן צו פאַטראַנירן די יידישע מיליטערישע איינהייט

אויפן נאָמען פון העלד מאַרסעל ריימאַן, וועגן וועמען כּהאַב ערשט איצט געהערט צום ערשטן מאָל.

23 זענען זיי געווען: יידן, אַרמענער, פּראַנצויזן, איטאַליענער, בול-גאַרן, שפּאַניער. זייערע נעמען און פּאַטאַס האָבן זיך געפונען אויף דער לעצטער קלעפּסידרע, וואָס האָט פּאַרטרויערט די פּאַריזער מויערן און די מעטראָוווענט. זייערע אויפטוען? צו לאַנג צו דערציילן. צווישן אַנדערע, האָבן זיי ליקווידירט פּאַן ריטער, דעם פּאַרטרעטער אין פּראַנקרייך פון מענטשן-הענדלער פּאַן זאָקעל. אויך דער קאַמענדאַנט פון גרויס-פּאַריז, פּאַן שאַומבורג, איז געפּאַלן פון זייערע נקמה-הענט. אויפן פּראַצעס, אין פעברואַר 1944, האָט ריימאַן דערקלערט זיינע ריכטער, די בלוטיקע נאַציס:

— איך בין אַ ייד. אַלס ייד קאַן איך נישט לעבן אָן דעם, אָן איך זאָל נישט קעמפּן קעגן אייד.

מען האָט מיר מיט שטאַלץ איבערגעגעבן די איינצלהייטן פון דער עקזעקוציע, אויסגעפירט קעגן קאַמענדאַנט פון גרויס-פּאַריז, אונטער דער אַנפירונג פון מאַרסעל ריימאַן.

דער פּלאַן איז שוין פּאַרטיק געווען פון לאַנג. נאָר צוליב פּאַרשידע-נע סיבות האָט מען אים נישט געקאַנט אויספירן.

יעדן פּרימאַרגן פּלעגט פּאַן שאַומבורג אַרויספאַרן פון זיין ווילע ביים בולאַנער וואַלד אין דער ריכטונג פון זיין ביוראָ, אויף רי דע ריוואַלי, פון וואָנען ער פּלעגט אַרויסשיקן זיינע טויט-אורטיילן.

איין טאָג, ענדע יולי 1943, איז אויך געקומען זיין ריי. אַריינפאַרנדיק פון רי פּאַל דומער אין דער רי ניקאַלאָ, אין פּאַסיקוואַרטאַל, האָט דער אויטאָ באַקומען אַ באַמבע און איז זיך צעפּלויגן אויף שטיקלעך, צוזאַמען מיט די פּאַסאַזשירן: פּאַן שאַומבורג, זיין אַדיוטאַנט, זיין שאַפּער און זיין באַגלייטער. צוזאַמען פיר שמוציקע ברואים.

אַט דער אַנגריף געהערט צו די באַדייטנדיקסטע העלדישע אַקטן, וואָס די באַוואַפנטע אַפטיילונגען האָבן דורכגעפירט.

מען האָט מיר אויך דערציילט, ווי אַזוי עס איז אַדורכגעפירט גע-וואָרן דער אַטענטאַט קעגן פּאַן ריטער, וואָס האָט דעפּאַרטירט הונדער-טער טויזנטער פּראַנצויזן אויף צוואַנגס-אַרבעט קיין דייטשלאַנד.

דאַס איז געשען אין סעפטעמבער 1943. די אַנפירונג פון די פּאַרטי-זאַנער האָט אַרויסגעטראָגן אַ טויט-אורטייל אויף ד"ר ריטער.

9 אַזויגער אינדערפרי האָט געוואַרט אויף אים אַ ספעציעלע אַפטיי-לונג, אויף רי פעטראַרק, אין 16-טן אַראַנדיסמאַן. עס האָבן זיך דאַרט געפונען דער שפּאַניער אַלפּאַנסאַ, דער ייד מאַרסעל ריימאַן און אַ דיי-טשער אַנטי-פּאַשיסט. אַלע דריי האָבן געהאַט בלוטיקע חשבונות מיט די נאַציס.

ווי יעדן טאג, האָט ריטער פאַרלאָזן זיין גאַראַזש און איז אַרויסגע-
פאַרן מיטן וואָגן. ער האָט באַקומען אַ קויל פון אַלפּאַנסאַ. ער האָט גע-
פרווט אַרויסצושפּרינגען פון אויטאָ. נאָר ריימאַן האָט אויפגעכאַפּט זיין
באַוועגונג און אין איין אויגנבליק אַריינגעשאַסן אין אים דריי קוילן.
אַט אַזוי האָט מען ליקוידירט דעם מענטשן-הענדלער נומער 1 אין
פּראַנקרייך.

אויפן פּראַצעס האָט ריימאַן נישט פאַרבאָהאַלטן זיינע אויפטוען זינט
1942. פאַרקערט, ער האָט מיט זיין שטאַלצער האַלטונג געמאַכט אפילו
אויף די נאַצישע ריכטער אַ שטאַרקן איינדרוק.

מאַרסעל ריימאַן איז דערצויגן געוואָרן פאַר דער מלחמה אין די צר
גאַב-שולן פון אַרבעטער-אַרדן. ער איז געוואָרן דער שטאַלץ פון גאַנצן
ישוב. אויף זיין נאָמען איז געגרינדעט געוואָרן אַ מיליטערישע איינהייט
אין די ראַמען פון די אינערלעכע פּראַנציוזישע כוחות — די פ. פ. אי.
— די נייע פּראַנציוזישע אַרמיי.

די איינהייט איז איינגעשטאַנען אין דער קאָזאַרמע פון רעאי — אין
דער זעלבער, אין וועלכער עס זענען געקומען טויזנטער פּרייוויליקע, אין
סעפטעמבער 1939, אונטערשרייבן זייער אַנגאַזשירונג „פור לאַ דירעי
דע לאַ גער“ — פאַר דער דויער פון דער מלחמה. זיי זענען פאַרשיקט
געוואָרן אין די טויזנטער אין די סטאַלאַגן, אין די קאָנצענטראַציע-לאַג-
גערן. אָבער זייער פּלאַץ האָבן פאַרנומען די יוגנטלעכע, וועלכע זענען
פאַר דער מלחמה און בעת דער פינצטערער נאַכט דערצויגן געוואָרן
דורך דער קאָמוניסטישער פאַרטיי, דורך די פּראַגרעסיווע אַרגאַניזאַציעס.
איצט זענען ווידער געווען יידישע זעלנער אין דער קאָזאַרמע רעאי. דאָס
מאַל אַן אַ פאַרמעלער אַנגאַזשירונג, אַן אַ מונדיר, וואָס אַנטשפּרעכט דעם
רעגולאַרן, אָבער מיט ביקסן אין די הענט. יעדער זעלנער האָט געהאַט
אַ ביקס. דאָס רוב איז אַדורך דעם פייער פון פּראַנט פאַרן אַנקומען אין
דער קאָזאַרמע. עס איז געשען דאָס פאַרקערטע ווי אין וואַלבאַן. זיי זענען
געגאַנגען באַוואַפנטע מיט אַ נייעם גייסט. אויף זייערע פענער איז געווען
אויסגעהאַפּטן: נקמה פאַר פיטיוויע, נקמה פאַר באַן-לאַ-ראַלאַנד, נקמה פאַר
דראַנסי, נקמה פאַרן 16-טן יולי 1942, נקמה פאַר אוישוויץ, נקמה פאַר
די טאַטעס, פאַר די מאַמעס, פאַר די שוועסטער, פאַר די ברידער.
אין זייער שפיץ האָט געפּלאַטערט אַ פּאַן מיט איין וואָרט: פּרייהייט!

חבר לייבל גאַרדאָן האָט מיר צו וויסן געגעבן, אַז אין דער קאָזאַרמע
רעאי וועט פאַרקומען אַ צערעמאָניע פאַר די אויסלענדישע אַפּטיילונגען
פון דער אַרמיי. מ'האַט פאַרגעשלאָגן, אַז איך זאָל באַגריסן די ריימאַן-
קאַמפּאַניע.

איך האָב זיך שטאַרק געפּרייט און בין געווען שטאַלץ מיטן כבוד,
וואָס איז מיר געוואָרן צוגעטיילט.

מיטן חבר לייבל האָב איך זיך אַריינגעזעצט אין אַן אויטאָ, וואָס איז
פאַרכאַפּט געוואָרן ביים שונא. און מיר זענען פאַרפאַרן צו דער קאָזאַרמע.

פאר אונדז, פאר לייבלען און מיר, די אויסלענדער און שום דאָקן מענטן, האָבן זיך געעפנט ברייט די שלאָבאַנעס פון דער פראַנצויזישער קאָזאַרמע, אין וועלכער כ'האַב געהאַט זיך אַנגאַזשירט פונקט מיט 5 יאָר צוריק. די סאַלדאַטן האָבן סאַלוטירט. זיי האָבן נישט געפרעגט נאָך אונז' דזערע דאָקומענטן, נישט אויף די אויסלענדישע, נישט אויף די „פראַנצויזישע“ מיט פאַלשע נעמען. זיי האָבן סאַלוטירט אונדזערע פאַרדינסטן פאַר דער באַפרייאַונג פון לאַנד. נישט בלויז אונדזערע פערזענלעכע, נאָר דער עיקר די פאַרדינסטן פון די יעניקע, וועמען מיר האָבן פאַרגעשטעלט אין דעם מאַמענט. מיר זענען דעמאָלט געווען איבערצייגט: אין דער נייער ער אַנטי־היטלעריסטישער אַרמיי וועלן די בירגער־פראַגן געלייזט ווערן נישט דורכן קריטעריום פון נאָמען אָדער געבוירן־לאַנד, נאָר דורכן פלאַץ אינעם פרייהייט־קאָמף. אונדזער אַנטייל אין דער ווידערשטאַנד־באַוועגונג וועט זיין אַ גאַראַנטירטע פאַר אונדזערע רעכט אין דער צוקונפֿט.

אויפן הויף זענען געשטאַנען אויסגעשטעלט די קאָמפּאַניעס אונטער דער אַנפירונג פון קאָמענדאַנט אַליוויע. מען האָט מיך אים פאַרגעשטעלט. ער איז געקומען אַהער פון דער מ. א. אי. פון דער רומענישער סעקציע. ער האָט אונדז פאַרגעשטעלט פאַר אַלע שעפן פון די קאָמפּאַניעס. איינער פון זיי איז געווען אונדזער גוט־באַקאַנטער אַקטיוויסט פון 10־טן אַראַנג־דיסמאַן, חבר יערושין, דער מאַן פון טייבקע קלעשטשעלסקאַ, וועלכע איז צעריסן געוואָרן דורך אַ באַמבע אין די וועלדער פון וואַלע דע־שעוורעז, נישט ווייט פון פאַריז.

איינער נאָכן אַנדערן האָבן די שעפן אָפּגעגעבן דעם ראַפּאָרט וועגן זייערע איינהייטן.

איינער נאָכן אַנדערן האָבן די פאַרשטייער פון די פאַרשידענע אימ־גראַציעס זיך געוואַנדן צו זייערע מיטבירגער. מיין ריי איז אַנגעקומען און אין ערשטן מאַמענט האָב איך זיך פאַרלוירן. ס'איז מיר שווער געווען צו ליינען די אַנגעשריבענע פאַר ווערטער. נאָר מען האָט געדאַרפט זיך באַהערשן.

— חברים! — האָב איך קוים אַרויסגעשעפטשעט. כ'האַב אָפּגעאַָטעמט טיף און געהויבן דעם טאָן: — אין נאָמען פון דער אַנפירונג פון דער יידישער ווידערשטאַנד־באַוועגונג — מיין שטים, האָב איך געפילט, האָט געקלונגען שוין היליכקער — זענען מיר געקומען אין אַ דעלעגאַַציע אייך באַגריסן, יידישע זעלנער פון דער נייער אַרמיי.

— ווען איר וועט אַרויס אויפן פראַנט מיטן געזאַנג פון דער „מאַר־סעליעזע“ — האָב איך ווייטער געזאַנגט — זאָלן פאַר אייערע אויגן שוועבן די בילדער פון גרויל און פון מאַרטירערטום. געדענקט, אַז אין יעדער קויל אייערער ליגט אונדזער גאַנצער האָס צו די נאַצישע מער־דער. יעדער גראַנאַט וועט פאַרמאַגן די אויפרייס־קראַפט פון אייער קללה פאַר די קאַניבאַלן פון דער היטלערישער אַרמיי. אַ טויט די נאָ־

צײס! — זאָלט איר איבערחזרן יעדע מינוט. עס איז נישט פאַראַן קיין פּלאַץ אויף דער וועלט פאַר אונדז און פאַר זיי. אָדער מיר, אָדער זיי. מיר האָבן יאָרן לאַנג געליטן, מיר האָבן צוריקגעשטויסן דעם שונא, היינט איז געקומען די צייט אים צו פאַרניכטן מיטן וואַרצל. אייער ענד־ציל איז די נאַרע פון דער רוצחישער בעסטיע. דערשטיקט זי דאָרט. אין אייערע אָדערן פליסט דאָס בלוט פון די חשמונאים, פון בר־כוכבא, פון הירש לע־קערט, פון באַטווין, פון די שפּאַנישע מיליציאַנערן... איר טראַגט דעם רומ־פולן נאַמען פון מאַרסעל ריימאַן. איר זענט קינדער פון אַלע פרייהייטס־קעמפער פון דער מענטשלעכער געשיכטע. איר זענט אייניקלעך פון די באַסטיליע־שטורמער, פון די קאַמונאַרן, פון די קעמפער פון דער אַקטאַ־בער־רעוואָלוציע. איר זענט אַ טייל פון דער קעמפנדיקער מענטשהייט, וועלכע וועט פאַרענדיקן מיט די עפּאָכעס פון פאַרפּאָלונגען, פון אונטער־דריקונגען, פון ראַסיוזם, פון אַנטיסעמיטיזם, פון קסענאָפּאָביע. זאָל דער שפיץ פון אייער גלאַנציקן באַגעט שטענדיק זיין געוואַנדן צום שונא, צום פּאַשיוזם.

— אַ טויט דעם פּאַשיוזם, זאָל לעבן די פרייהייט!

אייענע נאָך די אַנדערע האָבן די קאַמפּאַניעס ריטמיש, מיט פעסטע, אַנטשלאָסענע טריט, אַרויסגעמאַרשירט פון דער קאַזאַרמע צום וועג. די שלאַבאַנעס האָבן זיך ברייט געעפנט. די סאַלדאַטן פון דער וואַך האָבן סאַלוטירט.

די אַרמיי איז אַרויס אין דער באַפרייטער שטאָט, פאַרפּאָלגנדיק די צוריקלויפנדיקע, די צוריקגעשטויסענע פון די פּראַנטן דייטשע דיוויזיעס. זי איז אַוועק אויף די וועגן, וואָס האָבן געפירט קיין בערלין.

א י נ ה א ל ט

זייט	
7	פארווארט
11	1. די אנגאזשירונג
24	2. אין פאריז, אין דער פינצטער
36	3. ערשטע סיגנאלן
44	4. די „סאלידאריטעט“
57	5. די באפרייאונג פון ב. טשאַרני
68	6. אומלעגאליטעט
78	7. פאריז, אַ שטאַט פון פראַנט
103	8. מוניע נאָדלער
127	9. דער שוואַרצער דאָנערשטיק
137	10. וואַלמי
155	11. אַ יידיש קינד ווערט געבוירן
168	12. לאַלאַס באַליונונג
193	13. אַן איבערייס
210	14. די בלוטיקע פאַסטקע
226	15. די ריימאַן קאַמפּאַניע

Achévé d'imprimer,
le 22 décembre 1958,
sur les presses de la
S. I. P. N. - 14, rue
de Paradis, Paris-X.

